

may, Affectionate love,
hope, by
you are
dreamt wishes,
of Island

VICTORIA HISLOP

ΤΟ ΝΗΣΙ

Βραβείο
Καλύτερου
Πρωτοεμφανιζόμενου
Συγγραφέα

British Book
AWARDS

13^Η
ΕΚΔΟΣΗ

BESTSELLER

Logosetiki

διονερα

Έγραψαν - είπαν...

«Ένα εξαιρετικό μυθιστόρημα» **Ρόη Γενεράλη, *Celebrity***

«Μια ιστορία για τη δύναμη ψυχής» **Έλενα Καϊτσα, *7 Μέρες TV***

«Ένα λογοτεχνικό ταξίδι που συναρπάζει!»

Κατερίνα Μανανεδάχη, *TV Zapping*

«Μια πολύ ενδιαφέρουσα ιστορία. Η έκπληξη της χρονιάς!»

Δημήτρης Αγγελίδης, *Έψιλον*

«Μυστικά, αποκαλύψεις, κατεστραμμένες ζωές σ' ένα μυθιστόρημα που σε κερδίζει σελίδα-σελίδα»

Γιόλα Αργυροπούλου, *Τηλέραμα*

«Ένας ύμνος και ένα εγκώμιο για την κρητική λεβεντιά, το κρητικό φιλότιμο, την κρητική φιλοξενία και αυθορμητισμό...»

Κωστής Μαυρικάκης, *Χανιώτικα Νέα*

«Ένα βαθιά αισιόδοξο βιβλίο. Η σκιά του θανάτου, που μοιάζει να το κυκλώνει απειλητικά, μετουσιώνεται με φυσικό τρόπο σ' ένα υμνητικό τραγούδι για την αναζήτηση της αγάπης, τη δύναμη της ανθρώπινης φύσης και την ομορφιά της ζωής»

Γιώργος Καρουζάκης, *LIFO*

«Ύμνος στη ζωή και προτροπή αγάπης για τον άνθρωπο. Με τρυφερότητα και ευαισθησία αναδεικνύει τη Σπιναλόγκα σε χώρο ανθρώπων που πάλλονταν και ήθελαν τη ζωή. Ο λόγος της λιτός, πειστικός και διεισδυτικός. Ο αναγνώστης μαθαίνει ότι τη ζωή δεν την οριοθετούν οι δυσκολίες και οι αντιξοότητες αλλά η αγάπη και η αλληλεγγύη. Η Σπιναλόγκα γίνεται σύμβολο αυτής της αγάπης»

Φώτης Κουβέλης

Έγραψαν - είπαν.

«Μέσα από την πραγματικά πλούσια αφηγηματική τέχνη της συγγραφέως δίνεται με εξαιρετική ευαισθησία, λεπτότητα και μέτρο σε όλες της τις διαστάσεις η ιστορία της Σπιναλόγκα και των ιδιαίτερων κατοίκων της. των έγκλειστων ασθενών από τη νόσο του Χάνσεν. Το βιβλίο είναι ένα μήνυμα ζωής, αισιοδοξίας και ελπίδας. Ένα σάλπισμα μάχης ενάντια στις κοινωνικές προκαταλήψεις και τον εγωκεντρικό ατομισμό, σε όλα τα επίπεδα. Μέσα στις γραμμές του βρήκα εικόνες, χρώματα και αρώματα της ιδιαίτερης πατρίδας μου»

Μαρία Δαμανάχη

«Τόσο ρεαλιστικό, καλογραμμένο και τόσο ανθρώπινο, ώστε να συμπάσχει κανείς με τους ήρωες - κάποιες φορές μέχρι δακρύων...»

Πάρης Κορμαρής, *Vogue*

«Ένα υπέροχο μυθιστόρημα που καθηλώνει, μία πολύ συγκινητική και γεμάτη αισιόδοξία ιστορία. Ένα απίθανο ταξίδι... Πρέπει οπωσδήποτε να μεταφερθεί στη μεγάλη οθόνη»

Γιώργος Παπατριανταφύλλου, *Kiss FM*

«Ένα Μπεστ Σέλλερ για τη Σπιναλόγκα που έκανε τους κριτικούς να μιλάνε για νέο «Μαντολίνο του Λογαχού Κορέλι»

Μανώλης Πιμπλής, *Τα Νέα*

«Το Νησί έχει όλα τα συστατικά για να είναι το απόλυτο καλοκαιρινό ανάγνωσμα: αβάστακτα μυστικά, καταδικασμένες ζωές, οικογενειακές τραγωδίες, πάθη...»

Αγγελική Μπιρμπίλη, *Athens Voice*

«Εξωτικό περιβάλλον, πειστική απεικόνιση, χρώματα κι αρώματα εξωτικά. Η Χίσιμοπ σκιαγραφεί χαρακτήρες, δεν κάνει καρικατούρες. Ότι πρέπει για να γίνει ταινία»

Λόρη Κέζα, *Βήμα*

Κυκλοφορούν:

- Ατλαντίς
David Gibbins
- Το αηδόνι της Σμύρνης
Ειρένα Ιωαννίδου Αδαμίδου
- Υ.Γ. Σ' αγαπώ
Cecelia Ahem
- Στην άκρη του ουράνιου τόξου
Cecelia Ahem

Βικτόρια Χίσλοπ

ΤΟ ΝΗΣΙ

Μυθιστόρημα

Μετάφραση

Μιχάλης Δελέγκος

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

Στη μητέρα μου *Mary*

© Victoria Hislop, 2005

© Για όλο τον κόσμο, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ, 2007

Απαγορεύεται η αναπαραγωγή ή ανατύπωση μέρους ή του συνόλου του βιβλίου σε οποιαδήποτε μορφή, χωρίς τη γραπτή άδεια του εκδότη.

ISBN: 978-960-364-329-6

Πρώτη ελληνική έκδοση: Απρίλιος 2007

Μετάφραση: Μιχάλης Δελέγκος

Επιμέλεια-Διόρθωση: Ροδάνθη Παπαδομιχελάκη

Προσαρμογή εξωφύλλου - Ηλεκτρονική σελιδοποίηση:

Εικόν - Κοσμάς Αρβανίτης & Συνεργάτες, τηλ.: 210 33 03 200

ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΔΙΑΘΕΣΗ:

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΔΙΟΠΤΡΑ

Ζωοδόχου Πηγής 27

106 81 Αθήνα

Τηλ.: 210 380 52 28

210 330 07 74

Fax: 210 330 04 39

DIOPTRA PUBLISHING

27 Zoodochou Pigis str.

106 81 Athens, Greece

Tel.: 210 380 52 28

210 330 07 74

Fax: 210 330 04 39

<http://www.dioptra.gr>

e-mail: sales@dioptra.gr

Ευχαριστώ ιδιαίτερος:

Τη ΙΓ' Εφορία Αρχαιοτήτων και το Μουσείο της Σπιναλόγκας

Τον Καθηγητή **Richard Groves**, Ακαδημαϊκό Δερματολόγο του *Imperial College*

Την **Dr. Diana Lockwood** του *London School of Hygiene & Tropical Medicine*

Και τον οργανισμό *The Leprosy Mission*

Το Νησί με έχει συνεπάρει, με έχει συγκινήσει, με έχει συγκλονίσει, με έφερε 58 χρόνια πίσω, τότε που έζησα και ο ίδιος όσα περιγράφονται σ' αυτό. Η συγγραφέας Βικτόρια Χίσλοπ θα πρέπει να έχει μεγάλο χάρισμα για να περιγράψει τόσες λεπτομέρειες με τόση ακρίβεια, χωρίς να τις έχει ζήσει από κοντά.

Βρίσκω *Το Νησί* ένα ευαγγέλιο διακήρυξης της αγάπης και ευχαριστώ τη συγγραφέα από τα βάθη της καρδιάς μου για τη λεπτότητα με την οποία χειρίστηκε τους πάσχοντες από τη νόσο του Χάνσεν.

Εμμανουήλ Φουντουλάκης

Οι εκδόσεις Διόπτρα ευχαριστούν θερμά
το Δήμο Αγίου Νικολάου Κρήτης
και τους κυρίους Κωστή Μαυρικάκη,
Εμμανουήλ Φουντουλάκη για την πολύτιμη βοήθεια τους.

Ιδιαιτέρως ευχαριστούμε τον κύριο Στέλιο Κτενιαδάκη
για την αμέριστη υποστήριξη του στην έκδοση
αυτού του βιβλίου.

Πλάκα, Κρήτη, 1953

ΜΙΑ ΨΥΧΡΗ ΡΙΠΗ ΑΝΕΜΟΥ διέσχισε τα στενά δρομάκια της Πλάκας και η παγωνιά του φθινοπωρινού αέρα αγκάλιασε τη γυναίκα, παραλύοντας το κορμί και το νου της, προκαλώντας της ένα μούδιασμα που σχεδόν εκμηδένισε τις αισθήσεις της, αλλά δεν μπορούσε να κάνει τίποτα για να της απαλύνει τη θλίψη. Καθώς περπατούσε με δυσκολία τα τελευταία λίγα μέτρα μέχρι την αποβάθρα, έγειρε βαριά στον πατέρα της. Το βάδισμά της έμοιαζε με ταλαιπωρημένης γριάς, που κάθε βήμα της προκαλεί διαπεραστικό πόνο. Αλλά ο δικός της πόνος δεν ήταν σωματικός. Το κορμί της ήταν τόσο δυνατό όσο και οποιασδήποτε νεαρής γυναίκας που είχε περάσει τη ζωή της αναπνέοντας τον καθαρό κρητικό αέρα, η επιδερμίδα της τόσο νεανική και τα μάτια της τόσο έντονα καστανά και λαμπερά όσο κι εκείνα οποιουδήποτε κοριτσιού πάνω σε αυτό το νησί.

Η μικρή βάρκα, φορτωμένη άτακτα με μπόγους που είχαν περίεργο σχήμα και ήταν δεμένοι με σκοινί, χόρευε στο θαλασσινό νερό. Ο ηλικιωμένος άντρας, σκυφτός, ανέβηκε πάνω της αργά, και προσπαθώντας με το ένα χέρι του να κρατιέται σφιχτά από την κουπαστή, άπλωσε το άλλο για να βοηθήσει την κόρη του. Μόλις εκείνη επιβιβάστηκε με ασφάλεια, την τύλιξε προστατευτικά με μια κουβέρτα για να την προφυλάξει από τα στοιχεία της φύσης. Τότε, η μόνη ορατή

ένδειξη ότι το κορίτσι δεν αποτελούσε απλώς μέρος του φορτίου ήταν οι μακριές, μαύρες πλεξούδες των μαλλιών του, που τινάζονταν εδώ κι εκεί από τον αέρα. Ο άντρας έλυσε προσεκτικά τον κάβο -δεν υπήρχε τίποτα περισσότερο να ειπωθεί ή να γίνει- και το ταξίδι τους άρχισε. Δεν ήταν η αρχή μιας σύντομης διαδρομής για την παράδοση προμηθειών. Ήταν η αρχή ενός ταξιδιού χωρίς επιστροφή, με προορισμό το ξεκίνημα μιας καινούριας ζωής. Μιας ζωής σε αποικία λεπρών. Της ζωής στη Σπιναλόγκα.

Μ Ε Ρ Ο Σ Π Ρ Ω Τ Ο

Πρώτο Κεφάλαιο

Πλάκα, Κρήτη, 2001

ΜΟΛΙΣ ΛΥΘΗΚΕ από τον κάβο του, το σκοινί τινάχτηκε στον αέρα και ράντισε τα γυμνά μπράτσα της γυναίκας με σταγόνες θαλασσινού νερού. Γρήγορα στέγνωσαν και, καθώς ο ήλιος έπεφτε πάνω της καυτός από τον πεντακάθαρο ουρανό, παρατήρησε στην επιδερμίδα της να λάμπουν περίτεχνα σχέδια από κρυστάλλους αλατιού, σαν τατουάζ από διαμάντια. Η Αλέξις ήταν ο μοναδικός επιβάτης στη μικρή, στραπατσαρισμένη βάρκα, και καθώς το σκάφος απομακρυνόταν αγκομαχώντας από την προβλήτα με κατεύθυνση το μοναχικό, ακατοίκητο νησί μπροστά, εκείνη ένιωσε ένα τρέμουλο, μόλις σκέφτηκε όλους τους άντρες και τις γυναίκες που είχαν ταξιδέψει εκεί πριν από αυτή.

Σπιναλόγκα. Έπαιξε με τη λέξη, στριφογυρίζοντάς τη στο στόμα της σαν κουκούτσι ελιάς. Το νησί βρισκόταν ευθεία μπροστά, και καθώς η βάρκα πλησίαζε το μεγάλο βενετσιάνικο κάστρο που ορθωνόταν στην άκρη της θάλασσας, ένιωσε όχι μόνο την έλξη του παρελθόντος του, αλλά και την ισχυρή αίσθηση της σημασίας που είχε στο παρόν. Αυτό, σκέφτηκε,

ίσως ήταν ένα μέρος όπου η ιστορία παρέμενε ακόμη ζωντανή, όχι νεκρή ανάμνηση, όπου οι κάτοικοι ήταν πραγματικοί και όχι πλάσματα του μύθου. Πόσο διαφορετικό γινόταν έτσι από τα αρχαία παλάτια και τις τοποθεσίες που είχε δει η Αλέξις περνώντας τις τελευταίες εβδομάδες, μήνες -ακόμη και χρόνια- ως επισκέπτρια.

Η Αλέξις θα μπορούσε να είχε περάσει άλλη μια μέρα τριγυρίζοντας στα ερείπια της Κνωσού, πλάθοντας στο μυαλό της με τη βοήθεια των γιγαντιαίων συντριμμιών εικόνες για το πώς ήταν η ζωή εκεί, πάνω από τέσσερις χιλιάδες χρόνια πριν. Τελευταία, όμως, είχε αρχίσει να αισθάνεται ότι αυτό ήταν ένα παρελθόν τόσο μακρινό, ώστε σχεδόν ξεπερνούσε τα όρια της φαντασίας της, και σίγουρα του ενδιαφέροντός της. Αν και είχε πτυχίο στην αρχαιολογία και δουλειά σε μουσείο, ένιωθε το ενδιαφέρον της για το αντικείμενο να φθίνει καθημερινά. Ο πατέρας της ήταν ακαδημαϊκός με πάθος για το αντικείμενο του, και με έναν παιδιάστικο τρόπο εκείνη είχε απλώς μεγαλώσει πιστεύοντας ότι θα ακολουθούσε τα σκονισμένα βήματα του. Για κάποιον σαν τον Μάρκου Φίλντινγκ δεν υπήρχε αρχαίος πολιτισμός ο οποίος να ανήκει τόσο βαθιά στο παρελθόν ώστε να μην του κινήσει το ενδιαφέρον, αλλά για την Αλέξις, στην ηλικία των είκοσι πέντε πλέον, ο ταύρος τον οποίο είχε προσπεράσει στο δρόμο νωρίτερα εκείνη την ημέρα ήταν σημαντικά πιο αληθινός και πιο σχετικός με τη ζωή της από όσο θα μπορούσε να είναι ποτέ ο Μινώταυρος στο κέντρο του θρυλικού κρητικού λαβύρινθου.

Η κατεύθυνση που έπαιρνε η καριέρα της δεν αποτελούσε, προς το παρόν, το φλέγον ζήτημα στη ζωή της. Πιο πιεστικό ήταν το δίλημμα της σχετικά με τον Εντ.

Όσο καιρό ρουφούσαν την αδιάκοπη ξέστη των τελευταίων καλοκαιρινών ηλιαχτίδων στις διακοπές τους στα ελληνικά νησιά, η κάποτε πολλά υποσχόμενη ερωτική σχέση τους είχε αρχίσει να φτάνει στο τέλος. Η σχέση τους είχε ανθίσει στον

αποστειρωμένο μικρόκοσμο ενός πανεπιστημίου, αλλά στον έξω κόσμο είχε εξασθενήσει και, εδώ και τρία χρόνια, έμοιαζε με φιλάσθενο φυτό που δεν κατάφερε να επιβιώσει μετά τη μεταφύτευση του από το θερμοκήπιο στο ελεύθερο χώμα.

Ο Εντ ήταν ωραίος. Κι αυτό ήταν μάλλον γεγονός παρά απλή γνώμη. Αλλά αυτή ακριβώς η ομορφιά του μερικές φορές την ενοχλούσε υπερβολικά και ήταν σίγουρη πως χειρότερευε την υπεροψία και την αξιοζήλευτη, ενίοτε, αυτοπεποίθηση του. Είχαν ταιριάξει σαν να ήταν μια κατάσταση όπου «έλκονταν τα ετερόνυμα», η Αλέξις με τη χλομή επιδερμίδα και τα σκούρα μαλλιά και μάτια, και ο Εντ με τα ξανθά μαλλιά, τα γαλάζια μάτια, με τη σχεδόν άρια εμφάνιση. Μερικές φορές, ωστόσο, ένιωθε τη δική της πιο αντίθεση φύση να ξεθωιάζει εξαιτίας της ανάγκης του Εντ για πειθαρχία και τάξη, και ήξερε πως δεν ήθελε κάτι τέτοιο· ακόμη και το ελάχιστο δείγμα αυθορμητισμού που λαχταρούσε έμοιαζε ανάθεμα για εκείνον.

Πολλά από τα άλλα θετικά χαρακτηριστικά του, τα περισσότερα από τα οποία θεωρούνταν σε γενικές γραμμές προτερήματα για τον υπόλοιπο κόσμο, είχαν αρχίσει να την τρελαίνουν. Κατ' αρχάς η απερίγραπτη αυτοπεποίθησή του. Αυτή ήταν το αναπόφευκτο αποτέλεσμα της σταθερής βεβαιότητας του για το μέλλον αλλά και για το τι τον περίμενε από τη στιγμή που γεννήθηκε. Ο Εντ είχε λάβει υποσχέσεις για ισόβια εργασία σε μια νομική εταιρεία και τα χρόνια θα κυλούσαν με ένα προκαθορισμένο μοτίβο επαγγελματικής προόδου και διαμονή σε προβλέψιμες περιοχές. Η μόνη βεβαιότητα της Αλέξις ήταν η ολοένα αυξανόμενη ασυμβατότητά τους. Καθώς προχωρούσαν οι διακοπές τους, περνούσε όλο και περισσότερο χρόνο συλλογιζόμενη το μέλλον, και δεν φανταζόταν τον Εντ να έχει θέση σε αυτό. Ακόμη και οι συνθήκες τους στο σπίτι δεν ταίριαζαν. Όλα πήγαιναν στραβά. Αλλά ο φταίχτης ήταν αυτή, όχι ο Εντ. Η αντίδρασή του στην ατσαλοσύνη

της έδειχνε με τον καλύτερο τρόπο τη στάση του απέναντι στη ζωή γενικά, κι εκείνη θεωρούσε την απαίτησή του να είναι όλα άψογα νοικοκυρεμένα δυσάρεστα εξουσιαστική. Προσπαθούσε να εκτιμήσει την ανάγκη του για τάξη, αλλά πικραίνονταν με την επικριτική στάση του, που δεν χρειαζόταν να εκφραστεί με λόγια, σχετικά με τον τρόπο που ζούσε η ίδια, και συχνά θυμόταν ότι ένιωθε σαν στο σπίτι της μέσα στο σκοτεινό, ακατάστατο γραφείο του πατέρα της, ενώ η κρεβατοκάμαρα των γονιών της, με τα χλομά χρώματα που είχε διαλέξει η μητέρα της για τους τοίχους, και τις συγυρισμένες επιφάνειες, την έκανε να τρέμει.

Όλα γίνονταν πάντοτε όπως ήθελε ο Εντ. Ήταν ένα από τα χαϊδεμένα παιδιά της ζωής: χωρίς να καταβάλλει καμία προσπάθεια, ερχόταν πρώτος στην τάξη και κάθε χρόνο κέρδιζε επαίνους χωρίς να συναντάει ανταγωνισμό. Ο τέλειος και ιδανικός μαθητής. Θα τον πονούσε, αν διαλυόταν η ψευδαίσθηση του. Τον είχαν μεγαλώσει με τέτοιο τρόπο ώστε να θεωρεί πως ολόκληρος ο κόσμος τού ανήκει, αλλά η Αλέξις είχε αρχίσει να συνειδητοποιεί ότι η ίδια δεν θα μπορούσε να είναι μέρος του. Θα μπορούσε πράγματι να εγκαταλείψει την ανεξαρτησία της και να πάει να ζήσει μαζί του, όσο προφανές κι αν ήταν ότι αυτό θα έπρεπε να κάνει; Ένα σχετικά φτωχικό νοικιασμένο δωμάριο στο Κράουτς Εντ σε σύγκριση με ένα πολυτελές διαμέρισμα στο Κένσινγκτον - ήταν τρελή που θα απέρριπτε το δεύτερο; Παρά τις προσδοκίες του Εντ ότι θα πήγαινε να μείνει μαζί του το φθινόπωρο, υπήρχαν ερωτήματα που θα έπρεπε να θέσει στον εαυτό της: Τι νόημα είχε να ζει μαζί του αν η πρόθεσή τους δεν ήταν να παντρευτούν; Και ήταν εκείνος ο άνθρωπος τον οποίο θα ήθελε για πατέρα των παιδιών της, ούτως ή άλλως; Αυτού του είδους οι αβεβαιότητες στριφογύριζαν στο μυαλό της για εβδομάδες, ακόμη και μήνες πλέον, και αργά ή γρήγορα θα ήταν υποχρεωμένη να

βρει το κουράγιο να κάνει κάτι. Ο Εντ περνούσε αυτές τις διακοπές μιλώντας τόσο πολύ, οργανώνοντας και κατανέμοντας το χρόνο των δραστηριοτήτων τους, ώστε φαινόταν να μην έχει αντιληφθεί ότι εκείνη έμενε όλο και περισσότερο σιωπηλή όσο κυλούσαν οι μέρες.

Πόσο διαφορετικό ήταν αυτό το ταξίδι από τις διακοπές που είχε κάνει γυρίζοντας τα ελληνικά νησιά όταν ήταν φοιτήτρια, τότε που εκείνη και οι φίλοι της δεν γνώριζαν περιορισμούς και οι επιθυμίες τους ήταν το μόνο που καθόριζε τις νωχελικές, ηλιόλουστες μέρες... οι αποφάσεις σε ποιο μπαρ να πάνε, σε ποια παραλία να κάνουν ηλιοθεραπεία και πόσο να μείνουν σε κάποιο νησί παίρνονταν με το στρίψιμο ενός εικοσάρικου. Της ήταν δύσκολο να πιστέψει ότι η ζωή είχε υπάρξει κάποτε τόσο ανέμελη. Αυτό το ταξίδι ήταν τόσο γεμάτο από συγκρούσεις, τσακωμούς και ερωτήματα που απευθύνονταν στον ίδιο της τον εαυτό: ήταν ένας αγώνας που είχε αρχίσει πολύ πριν βρεθεί στο έδαφος της Κρήτης.

«Πώς γίνεται να είμαι είκοσι πέντε χρόνων και τόσο απελπιστικά αβέβαιη για το μέλλον;» είχε αναρωτηθεί καθώς έφτιαχνε τις βαλίτσες της για το ταξίδι. «Να με τώρα, σε ένα διαμέρισμα που δεν μου ανήκει, έτοιμη να φύγω για διακοπές, μακριά από μια δουλειά που δεν μου αρέσει, μαζί με έναν άντρα για τον οποίο δεν νοιάζομαι σχεδόν καθόλου. Ποιο είναι το πρόβλημά μου;»

Όταν η μητέρα της, η Σοφία, βρισκόταν στην ηλικία της Αλέξις, ήταν ήδη παντρεμένη αρκετά χρόνια και είχε δύο παιδιά. Ποιες περιστάσεις την είχαν κάνει τόσο ώριμη σε τόσο νεαρή ηλικία; Αν ήξερε περισσότερα για το πώς η μητέρα της προσέγγιζε τη ζωή, ίσως να κατάφερνε να πάρει τις δικές της αποφάσεις.

Η Σοφία, όμως, ήταν πάντοτε υπερβολικά κουμπωμένη σχετικά με το παρελθόν της, και με την πάροδο του χρόνου

αυτή η μυστικοπάθεια είχε γίνει ένα φράγμα ανάμεσα σε αυτήν και την κόρη της. Της Αλέξης της φαινόταν ειρωνεία που η οικογένειά της ενθάρρυνε τη μελέτη και την κατανόηση του παρελθόντος, ενώ ταυτόχρονα την εμπόδιζε να δει από κοντά τη δική της ιστορία· αυτή η αίσθηση ότι η Σοφία κάτι έκρυβε από τα παιδιά της έριχνε ένα πέπλο καχυποψίας. Η Σοφία Φίλντινγκ φαινόταν όχι μόνο να έχει θάψει τις ρίζες της, αλλά και να έχει πατήσει με δύναμη το χώμα που τις κάλυπτε.

Η Αλέξης διέθετε μόνο ένα στοιχείο σχετικά με το παρελθόν της μητέρας της: μια ξεθωριασμένη γαμήλια φωτογραφία που βρισκόταν πάνω στο κομοδίνο της Σοφίας από τότε που μπορούσε να θυμηθεί η Αλέξης, με την ασημένια κορνίζα της φθαρμένη από το γυάλισμα. Στα πρώτα χρόνια της παιδικής ηλικίας της, όταν η Αλέξης χρησιμοποιούσε το μεγάλο αφράτο κρεβάτι των γονιών της σαν τραμπολίνο, η εικόνα του χαμογελαστού αλλά μάλλον άκαμπτα στημένου ζευγαριού στη φωτογραφία χοροπηδούσε μπροστά στα μάτια της. Μερικές φορές έκανε ερωτήσεις στη μητέρα της για την όμορφη κυρία με τις δαντέλες και τον καλοσχηματισμένο άντρα με τα ασημένια μαλλιά. Πώς λέγονταν; Γιατί εκείνος είχε γκρίζα μαλλιά; Πού βρίσκονταν τώρα; Η Σοφία έδινε όσο πιο λακωνικές απαντήσεις γινόταν: ότι ήταν η θεία Μαρία και ο θείος Νικόλαος, ότι ζούσαν στην Κρήτη και ότι είχαν πια πεθάνει και οι δύο. Αυτές οι πληροφορίες ικανοποιούσαν την Αλέξης τότε - αλλά τώρα χρειαζόταν να μάθει περισσότερα. Ήταν η ειδική βαρύτητα αυτής της φωτογραφίας - της μόνης κορνιζαρισμένης φωτογραφίας σε ολόκληρο το σπίτι, εκτός από εκείνες της ίδιας και του μικρότερου αδερφού της, του Νικ - που της διέγειρε την περιέργεια όσο τίποτε άλλο. Αυτό το ζευγάρι είχε παίξει ξεκάθαρα σημαντικό ρόλο στην παιδική ηλικία της μητέρας της, κι όμως η Σοφία φαινόταν πάντοτε πολύ απρόθυμη να συζητήσει γι' αυτούς τους δυο ανθρώπους. Στην πραγματικότητα, ήταν κάτι παραπάνω από απροθυμία· ήταν

επίμονη άρνηση. Όταν η Αλέξης έφτασε στην εφηβεία, είχε μάθει να σέβεται την επιθυμία της μητέρας της να τηρηθούν κάποια πράγματα προσωπικά· άλλωστε ήταν το ίδιο έντονη με το εφηβικό ένστικτο της που την ήθελε να απομονώνεται και να αποφεύγει την επικοινωνία. Τώρα, όμως, είχε μεγαλώσει αρκετά ώστε να τα ξεπεράσει όλα αυτά.

Το βράδυ πριν φύγει για διακοπές, πήγε στο σπίτι των γονιών της, ένα οίκημα της βικτοριανής εποχής σε έναν ήσυχο δρόμο του Μπάτερσι. Ήταν οικογενειακή παράδοση να τρώνε στην ελληνική ταβέρνα της περιοχής πριν η Αλέξης ή ο Νικ φύγουν για τα μαθήματα του επόμενου εξαμήνου στο πανεπιστήμιο ή για κάποιο ταξίδι στο εξωτερικό, αλλά αυτή τη φορά η Αλέξης είχε άλλο ένα κίνητρο για την επίσκεψη. Ήθελε τη συμβουλή της μητέρας της σχετικά με το τι θα έπρεπε να κάνει με τον Εντ, και, κάτι εξίσου σημαντικό, σχεδίαζε να τη ρωτήσει μερικά πράγματα για το παρελθόν της. Έχοντας φτάσει μια ώρα νωρίτερα, η Αλέξης αποφάσισε να προσπαθήσει να κάνει τη μητέρα της να της αποκαλύψει κάτι. Ακόμη και λίγο φως στο μυστήριο θα της αρκούσε.

Μπήκε στο σπίτι, παράτησε τον βαρύ σάκο της στο πλακόστρωτο πάτωμα και έριξε το κλειδί της στον μαυρισμένο μπρούτζινο δίσκο στο ράφι του χολ. Αυτό προσγειώθηκε με έναν δυνατό μεταλλικό ήχο. Η Αλέξης ήξερε ότι η μητέρα της σιχαινόταν να την αιφνιδιάζουν.

«Γεια σου, μαμά!» φώναξε μέσα στον σιωπηλό χώρο του διαδρόμου.

Μαντεύοντας ότι η μητέρα της θα βρισκόταν στον επάνω όροφο, ανέβηκε τα σκαλιά δυο-δυο, και μόλις μπήκε στην κρεβατοκάμαρα των γονιών της, θαύμασε, ως συνήθως, την εξαιρετική τάξη της. Μια λιτή σειρά από χάντρες ήταν απλωμένη στις δυο άκρες του καθρέφτη και τρία μπουκαλάκια με άρωμα ήταν άψογα παραταγμένα πάνω στην τουαλέτα της Σοφίας. Κατά τα άλλα, το δωμάτιο ήταν τελείως άδειο από

περιττά πράγματα. Δεν υπήρχαν στοιχεία που να μαρτυρούν την προσωπικότητα ή το παρελθόν της μητέρας της, ούτε ένας πίνακας στον τοίχο, ούτε ένα βιβλίο στο κομοδίνο. Μόνο εκείνη η κορνιζαρισμένη φωτογραφία δίπλα στο κρεβάτι. Μολονότι μοιραζόταν το δωμάτιο με τον Μάρκου, αυτός ο χώρος ανήκε στη Σοφία, και εκεί μέσα βασιλεύε η ανάγκη της για τάξη. Κάθε μέλος της οικογένειας είχε τον δικό του χώρο, που φανέρωνε την ιδιοσυγκρασία του.

Αν η λιτότητα της κρεβατοκάμαρας την έκανε να ανήκει στη Σοφία, ο χώρος του Μάρκου ήταν το γραφείο του, όπου βρίσκονταν βιβλία στοιβαγμένα σε στήλες στο πάτωμα. Μερικές φορές, αυτοί οι βαριοί πύργοι σωριάζονταν και οι τόμοι σκορπίζονταν σε ολόκληρο το δωμάτιο· τότε, ο μόνος τρόπος πρόσβασης στο έπιπλο του γραφείου του ήταν να πατάει κανείς πάνω στα δερματόδετα βιβλία. Ο Μάρκουσ απολάμβανε να εργάζεται σε αυτό τον κατεστραμμένο ναό των βιβλίων του θύμιζε τις φορές που βρισκόταν στο μέσον μιας αρχαιολογικής ανασκαφής, όπου κάθε πέτρα είχε μαρκαριστεί προσεκτικά, ακόμη κι αν όλες τους φαίνονταν στο άπειρο μάτι σαν κομματάκια από εγκαταλειμμένα χαλάσματα. Ήταν πάντοτε ζεστά μέσα σ' εκείνο το δωμάτιο, κι ακόμη και όταν ήταν παιδί, η Αλέξις έμπαινε εκεί κρυφά για να διαβάσει κάποιο βιβλίο, κουλουριασμένη πάνω στη μαλακή δερμάτινη καρέκλα, που ξερνούσε συνεχώς το παραγέμισμά της, αλλά με κάποιον τρόπο παρέμενε το πιο άνετο και φιλόξενο κάθισμα του σπιτιού.

Παρά το γεγονός ότι τα παιδιά είχαν φύγει από το σπίτι εδώ και πολύ καιρό, τα δωμάτια τους παρέμεναν ανέπαφα. Της Αλέξις ήταν ακόμη βαμμένο μ' εκείνο το μάλλον καταθλιπτικό βυσινί χρώμα που είχε διαλέξει στη σκυθρωπή ηλικία των δεκαπέντε ετών. Το κάλυμμα του κρεβατιού, το χαλάκι και η ντουλάπα είχαν μια ταιριαστή μοβ απόχρωση,

το χρώμα της ημικρανίας και του εκρηκτικού θυμού. Ακόμη και η Αλέξις θεωρούσε πλέον ότι ήταν έτσι, μολονότι εκείνη την εποχή είχε επιμείνει στο συγκεκριμένο χρώμα. Κάποια μέρα οι γονείς της ίσως να το ξανάβαφαν, αλλά σε ένα σπίτι όπου η εσωτερική διακόσμηση και τα άνετα έπιπλα έρχονταν σε δεύτερη μοίρα, μπορεί να περνούσε άλλη μια δεκαετία πριν συνέβαινε κάτι τέτοιο. Το χρώμα των τοίχων στο δωμάτιο του Νικ είχε πάψει από καιρό να έχει σημασία - ούτε ένα τετραγωνικό εκατοστό δεν φαινόταν κάτω από τις αφίσες με τους παίκτες της Άρσεναλ, τα συγκροτήματα χέβι μέταλ και τις ξανθιές με τα απίστευτα μεγάλα στήθη. Το καθιστικό ήταν ένας χώρος που μοιράζονταν η Αλέξις και ο Νικ, οι οποίοι στη διάρκεια δύο δεκαετιών πρέπει να πέρασαν πάνω από ένα εκατομμύριο ώρες παρακολουθώντας σιωπηλά τηλεόραση στο μισσοκόταδο. Αλλά η κουζίνα ήταν για όλους. Η ροτόντα της δεκαετίας του '70 από πευκόξυλο -το πρώτο έπιπλο που είχαν αγοράσει μαζί ο Μάρκουσ και η Σοφία- αποτελούσε το κεντρικό σημείο, το χώρο όπου βρίσκονταν όλοι μαζί, συζητούσαν, έπαιζαν παιχνίδια, έτρωγαν και, παρά τις παθιασμένες διαμάχες και τις διαφωνίες που συχνά μαίνονταν γύρω από αυτό, γίνονταν οικογένεια.

«Γεια», είπε η Σοφία, χαιρετώντας την αντανάκλαση της κόρης της στον καθρέφτη. Ταυτόχρονα χτένιζε τα κοντά μαλλιά της με τις ξανθές ανταύγειες και ψαχούλευε μια μικρή κοσμηματοθήκη. «Είμαι σχεδόν έτοιμη», πρόσθεσε, κουμπώνοντας κάποια κοραλλένια σκουλαρίκια που ταίριαζαν με την μπλούζα της.

Αν και η Αλέξις δεν θα το σκεφτόταν ποτέ, ένας κόμπος δενόταν στο στομάχι της Σοφίας καθώς ετοιμαζόταν γι' αυτό το οικογενειακό τελετουργικό. Η στιγμή της θύμιζε όλες εκείνες τις νύχτες πριν αρχίσουν τα εξάμηνα στο πανεπιστήμιο της κόρης της, όταν πίσω από το προσωπίο της ευθυμίας

κρυβόταν η οδύνη, επειδή η Αλέξις θα έφευγε σύντομα. Η ικανότητα της Σοφίας να κρύβει τα συναισθήματα της φαινόταν να δυναμώνει αναλογικά με τα αισθήματα που καταπίεζε. Κοίταξε την αντανάκλαση της κόρης της και το δικό της πρόσωπο δίπλα της, και ένα κύμα ταραχής διαπέρασε το κορμί της. Δεν ήταν πλέον το πρόσωπο της έφηβης που είχε πάντα στο μυαλό της, αλλά το πρόσωπο μιας ενήλικης, τα ερευνητικά μάτια της οποίας ήταν καρφωμένα στα δικά της.

«Γεια σου, μαμά», είπε η Αλέξις ήρεμα. «Πότε έρχεται ο μπαμπάς;»

«Σύντομα, ελπίζω. Ξέρει ότι πρέπει να σηκωθείς νωρίς αύριο κι έτσι υποσχέθηκε ότι δεν θα αργήσει.»

Η Αλέξις πήρε στα χέρια της την οικεία φωτογραφία και ανάσανε βαθιά. Ακόμη και στα μισά της τρίτης δεκαετίας της ζωής της, ανακάλυπτε ότι έπρεπε να συγκεντρώσει όλο το θάρρος της για να εισβάλει βίαια στην απαγορευμένη περιοχή του παρελθόντος της μητέρας της, σαν να έσκυβε για να περάσει κάτω από την ταινία της αστυνομίας που είχε αποκλείσει έναν τόπο εγκλήματος. Χρειαζόταν να μάθει τι σκεφτόταν η μητέρα της. Η Σοφία είχε παντρευτεί πριν γίνει είκοσι χρόνων, άρα μήπως κι εκείνη, η Αλέξις, ήταν αρκετά ανόητη ώστε να κλοστήσει την ευκαιρία να περάσει την υπόλοιπη ζωή της με κάποιον σαν τον Εντ; Ή μήπως θα πίστευε η μητέρα της, όπως και η ίδια, ότι από τη στιγμή και μόνο που υπήρχαν αυτές οι σκέψεις στο μυαλό της, δεν ήταν πράγματι ο σωστός άνθρωπος; Από μέσα της, έκανε πρόβα στις ερωτήσεις της. Πώς ήξερε με τόση βεβαιότητα η μητέρα της, σε τόσο νεαρή ηλικία, ότι ο άνθρωπος που θα παντρευόταν ήταν «ο ένας και μοναδικός»; Πώς μπορούσε να ξέρει ότι θα ήταν ευτυχισμένη για τα επόμενα πενήντα, εξήντα, ή ακόμη και εβδομήντα χρόνια; Ή μήπως δεν το είχε σκεφτεί έτσι; Ακριβώς τη στιγμή που ήταν έτοιμη να εκστομίσει τις ερωτήσεις, δίστασε, φοβούμενη ξαφνικά την απόρριψη. Υπήρχε, ωστόσο, μια ερώτηση την οποία έπρεπε να κάνει.

«Θα μπορούσα...» ρώτησε η Αλέξις, «θα μπορούσα να πάω να δω πού μεγάλωσες;». Πέρα από το μικρό της όνομα, που μαρτυρούσε το ελληνικό αίμα της, το μόνο εξωτερικό σημάδι το οποίο διέθετε η Αλέξις ως απόδειξη για την καταγωγή της μητέρας της ήταν τα σκούρα καστανά μάτια της, κι εκείνη τη νύχτα τα χρησιμοποίησε με όλη τους την ισχύ, παγιδεύοντας τη μητέρα της στο βλέμμα της. «Πρόκειται να πάμε στην Κρήτη στο τέλος του ταξιδιού μας και θα ήταν πολύ κρίμα να φτάσουμε μέχρι εκεί και να χάσω την ευκαιρία.»

Η Σοφία ήταν μια γυναίκα που το έβρισκε δύσκολο να χαμογελάσει, να δείξει τα συναισθήματά της, να προσφέρει μια αγκαλιά. Η μυστικότητα ήταν η φυσική κατάσταση της και η άμεση αντίδρασή της ήταν να αναζητήσει κάποια δικαιολογία. Όμως, κάτι την σταμάτησε. Της ήρθαν στο μυαλό τα λόγια που της επαναλάμβανε συχνά ο Μάρκος, ότι η Αλέξις θα ήταν πάντα το παιδί τους, αλλά δεν θα έμενε παιδί για πάντα. Ακόμη κι αν πάλευε με την ιδέα, ήξερε ότι ήταν αλήθεια, και βλέποντας μπροστά της αυτή την ανεξάρτητη γυναίκα, τελικά το επιβεβαίωσε. Αντί να κουμπωθεί, όπως έκανε συνήθως όταν το ζήτημα του παρελθόντος έφτανε απλώς να πλανάται σε μια συζήτηση, η Σοφία απάντησε με απρόσμενη θέρμη, αναγνωρίζοντας για πρώτη φορά ότι η περιέργεια της κόρης της να μάθει περισσότερα για τις ρίζες της δεν ήταν μόνο κάτι φυσικό· ίσως να ήταν ακόμη και δικαίωμά της.

«Ναι...» είπε διστακτικά. «Υποθέτω πως θα μπορούσες.»

Η Αλέξις προσπάθησε να κρύψει την έκπληξή της, χωρίς να τολμά σχεδόν να αναπνεύσει, μήπως και η μητέρα της άλλαζε γνώμη.

Τότε, με μεγαλύτερη σιγουριά, η Σοφία είπε: «Ναι, θα ήταν μια καλή ευκαιρία. Θα σου γράψω ένα σημείωμα για να το πας στη Φωτεινή Δαβάρα. Ήξερε την οικογένεια μου. Πρέπει να είναι αρκετά ηλικιωμένη τώρα, αλλά έχει ζήσει

στο χωριό όπου γεννήθηκα ολόκληρη τη ζωή της και παντρεύτηκε τον ιδιοκτήτη της τοπικής ταβέρνας, οπότε μπορεί ακόμη και να χαρείς ένα καλό γεύμα».

Η Αλέξις έλαμπε από ενθουσιασμό. «Ευχαριστώ, μαμά... Πού ακριβώς είναι το χωριό;» πρόσθεσε. «Σε σχέση με τα Χανιά;»

«Είναι περίπου δύο ώρες ανατολικά του Ηρακλείου», είπε η Σοφία. «Άρα από τα Χανιά ίσως να σου πάρει τρεις ή τέσσερις ώρες· αρκετά μεγάλη απόσταση για μια μόνο μέρα. Ο μπαμπάς θα έρθει όπου να 'ναι, αλλά όταν επιστρέψουμε από το δείπνο, θα γράψω εκείνο το γράμμα για τη Φωτεινή και θα σου δείξω πού ακριβώς είναι η Πλάκα στο χάρτη».

Το άγαρμπο βρόντημα της εξώπορτας ανήγγειλε την επιστροφή του Μάρκου από τη βιβλιοθήκη του πανεπιστημίου. Ο φθαρμένος, δερμάτινος χαρτοφύλακας του στεκόταν παραφουσκωμένος στη μέση του διαδρόμου, με κομμάτια χαρτιού να εξέχουν μέσα από τις ξηλωμένες ραφές. Ο μεγαλόσωμος, διοπτροφόρος άντρας με τα πυκνά ασημένια μαλλιά, ο οποίος μάλλον ζύγιζε όσο η γυναίκα και η κόρη του μαζί, χαιρέτησε την Αλέξις με ένα πελώριο χαμόγελο, καθώς εκείνη κατέβαινε τρέχοντας τη σκάλα από το δωμάτιο της μητέρας της και πηδούσε από το τελευταίο σκαλοπάτι για να πέσει στην αγκαλιά του, όπως ακριβώς έκανε από τότε που ήταν τριών χρόνων.

«Μπαμπά!» είπε η Αλέξις απλά, και ακόμη κι αυτό ήταν περιττό.

«Κουκλίτσα μου», αποκρίθηκε εκείνος, σφίγγοντας την στη ζεστή και άνετη αγκαλιά που μόνο οι πατεράδες με τόσο γενναίες διαστάσεις μπορούν να προσφέρουν.

Έφυγαν για το εστιατόριο λίγο μετά, μια απόσταση πέντε λεπτών από το σπίτι. Χωμένη ανάμεσα σε μια σειρά από φανταχτερά μπαρ, υπερτιμημένα ζαχαροπλαστεία και μοδάτα εστιατόρια με κουζίνα φιούζιον, η Ταβέρνα του Λουκάκη αποτελούσε σταθερή αξία. Είχε ανοίξει όχι πολύ καιρό αφότου

η οικογένεια των Φίλντινγκ αγόρασε το σπίτι της, και στο μεταξύ είχε δει να ανοίγουν και να κλείνουν δεκάδες άλλα μαγαζιά και εστιατόρια. Ο ιδιοκτήτης, ο Γρηγόρης, τους χαιρέτησε όπως άρμοζε σε παλιούς φίλους. Άλλωστε, ήταν τόσο τυπολατρικές οι επισκέψεις τους, ώστε ήξερε ακόμη και πριν καθίσουν τι θα παράγγελναν. Όπως πάντοτε, άκουσαν ευγενικά τις σπεσιαλιτέ της ημέρας, και τότε ο Γρηγόρης έδειξε τον καθένα τους με τη σειρά και απήγγειλε: «Μεζέ της ημέρας, μουσακά, σπιτάδο, καλαμάρι, ένα μπουκάλι ρετσίνα και ένα μεγάλο μπουκάλι ανθρακούχο νερό». Κούνησαν τα κεφάλια τους καταφατικά και όλοι τους γέλασαν όταν εκείνος έφυγε δήθεν αγανακτισμένος, επειδή είχαν απορρίψει τα πιο ευφάνταστα πιάτα του σεφ του.

Η Αλέξις (που είχε πάρει μουσακά) σχεδόν μονοπώλησε την κουβέντα. Περιέγραψε το προγραμματισμένο ταξίδι με τον Εντ, και ο πατέρας της (ο λάτρης του καλαμαριού) επενέβαινε με προτάσεις για αρχαιολογικούς χώρους που θα μπορούσαν να επισκεφτούν.

«Μα μπαμπά», αναστέναξε η Αλέξις απαυδισμένη, «ξέρεις ότι τον Εντ δεν τον ενδιαφέρει να βλέπει ερείπια!».

«Ξέρω, ξέρω», απάντησε εκείνος υπομονετικά. «Αλλά μόνο ένας βάρβαρος θα πήγαινε στην Κρήτη και δεν θα επισκεπτόταν την Κνωσό. Είναι σαν να πας στο Παρίσι και να μην μπεις στον κόπο να ασχοληθείς με το Λούβρο. Ακόμη κι ο Εντ θα το καταλάβαινε αυτό».

Ήξεραν όλοι πολύ καλά ότι ο Εντ ήταν κάτι περισσότερο από ικανός να προσπερνάει οτιδήποτε ανάδιδο την οσμή κλασικής κουλτούρας και, όπως συνήθως, υπήρχε μια ανεπαίσθητη ιδέα περιφρόνησης στη φωνή του Μάρκου μόλις η συζήτηση ήρθε στον Εντ. Δεν ήταν ότι δεν τον συμπαθούσε, ούτε καν ότι δεν τον ενέκρινε. Ο Εντ ήταν ακριβώς το είδος του ανθρώπου που κάθε πατέρας ήλπιζε να έχει για γαμπρό του, αλλά ο Μάρκος δεν μπορούσε να συγκρατήσει το συναίσθημα της

απογοήτευσης, όποτε φανταζόταν ότι αυτό το παιδί από καλή οικογένεια θα ήταν το μέλλον της κόρης του. Η Σοφία, από την άλλη πλευρά, λάτρευε τον Εντ. Αποτελούσε την προσωποποίηση όλων αυτών που φιλοδοξούσε να αποκτήσει η κόρη της: ευυποληψία, σιγουριά και ένα οικογενειακό δέντρο που του χάριζε την αυτοπεποίθηση κάποιου ο οποίος συνδεόταν (μολονότι εξαιρετικά μακρινά) με την αγγλική αριστοκρατία.

Ήταν ένα εύθυμο βράδυ. Οι τρεις τους δεν είχαν βρεθεί μαζί για αρκετούς μήνες και η Αλέξις είχε να ενημερωθεί για πολλά, ανάμεσά τους και για τις ιστορίες της ερωτικής ζωής του Νικ. Ο αδερφός της Αλέξις, που παρακολουθούσε στο Μάντσεστερ ένα μεταπτυχιακό πρόγραμμα, δεν βιαζόταν να μεγαλώσει και η οικογένειά του δεν έπαυε να εκπλήσσεται από την πολυπλοκότητα των σχέσεών του.

Η Αλέξις και ο πατέρας της άρχισαν κατόπιν να λένε ανέκδοτα για τις δουλειές τους, και η Σοφία συνειδητοποίησε ότι το μυαλό της είχε γυρίσει στη μέρα που ήρθαν σε αυτό το εστιατόριο για πρώτη φορά, και ο Γρηγόρης είχε σωριάσει στην καρέκλα μια στοίβα μαξιλάρια για να μπορεί η Αλέξις να φτάνει στο τραπέζι. Όταν πια γεννήθηκε ο Νικ, η ταβέρνα είχε προμηθευτεί ένα υπερυψωμένο παιδικό καρεκλάκι και σύντομα τα παιδιά έμαθαν να αγαπούν τις δυνατές γεύσεις της ταραμοσαλάτας και του τζατζικιού που τους έφερναν οι σερβιτόροι σε μικροσκοπικά πιάτα. Για πάνω από είκοσι χρόνια, γιόρταζαν εκεί σχεδόν κάθε σταθμό της ζωής τους, με την ίδια κασέτα ελληνικής μουσικής να ακούγεται στο βάθος. Η συνειδητοποίηση ότι η Αλέξις δεν ήταν πλέον παιδί τάραξε τη Σοφία περισσότερο από ποτέ και άρχισε να σκέφτεται την Πλάκα και το γράμμα που θα έγραφε σε λίγο. Για πολλά χρόνια αλληλογραφούσε αρκετά τακτικά με τη Φωτεινή και πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα πριν της είχε περιγράψει τον ερχομό του πρώτου της παιδιού· μέσα σε λίγες εβδομάδες έφτασε ένα μικρό, τέλεια κεντημένο φόρεμα, με το

οποίο η Σοφία έντυσε το μωρό για τη βάφτισή του. Οι δυο γυναίκες σταμάτησαν να γράφουν πριν από κάμποσο καιρό, αλλά η Σοφία ήταν σίγουρη πως ο άντρας της Φωτεινής θα την ενημέρωνε αν είχε συμβεί κάτι στη σύζυγό του. Η Σοφία αναρωτήθηκε πώς να ήταν η Πλάκα τώρα, και προσπάθησε να διώξει από το μυαλό της την εικόνα ενός μικρού χωριού που έχει κατακλυσθεί από θορυβώδη μπαρ που σερβίρουν αγγλική μπύρα· έλπιζε με όλη της την ψυχή η Αλέξις να έβρισκε το μέρος όπως ήταν όταν έφυγε εκείνη.

Καθώς προχωρούσε η βραδιά, η Αλέξις ένιωθε να δυνάμωνει ο ενθουσιασμός της που επιτέλους θα σκάλιζε την ιστορία της οικογένειάς της. Παρά τις εντάσεις τις οποίες ήξερε ότι θα αντιμετώπιζε στις διακοπές της, τουλάχιστον η επίσκεψη στον τόπο όπου γεννήθηκε η μητέρα της ήταν κάτι για το οποίο μπορούσε να ανυπομονεί. Η Αλέξις και η Σοφία αντάλλαξαν χαμόγελα, και ο Μάρκος βρέθηκε να απορεί για το αν οι μέρες του ως μεσολαβητή και ειρηνοποιού ανάμεσα στη γυναίκα και την κόρη του έφταναν στο τέλος τους. Η ιδέα τού άρεσε, και χάρηκε ακόμη περισσότερο τη συντροφιά των δυο γυναικών που αγαπούσε περισσότερο στον κόσμο.

Τέλειωσαν το φαγητό τους, ήπιαν από ευγένεια το μισό από το ποτήρι ρακή που τους κέρασε το μαγαζί κι έφυγαν για το σπίτι. Η Αλέξις θα κοιμόταν απόψε στο παλιό δωμάτιο της και ανυπομονούσε να περάσει εκείνες τις λίγες ώρες στο κρεβάτι της παιδικής της ηλικίας, πριν χρειαστεί να σηκωθεί και να πάρει το μετρό για το Χίθροου το επόμενο πρωί. Αισθανόταν μια παράξενη ικανοποίηση, παρά το ότι δεν είχε καταφέρει να ζητήσει τη συμβουλή της μητέρας της. Φαινόταν πολύ πιο σημαντικό εκείνη τη στιγμή ότι επρόκειτο, με την πλήρη συνεργασία της μητέρας της, να επισκεφτεί την ιδιαίτερη πατρίδα της Σοφίας. Όλη η πιεστική αγωνία της για το απώτερο μέλλον, για μια στιγμή, είχε παραμερίσει.

Όταν επέστρεψαν από το εστιατόριο, η Αλέξις έφτιαξε καφέ στη μητέρα της και η Σοφία κάθισε στο τραπέζι της

κουζίνας για να γράψει το γράμμα στη Φωτεινή. Πέταξε τρία φύλλα χαρτί πριν τελικά κλείσει το φάκελο και τον δώσει στην κόρη της στην άλλη άκρη του τραπεζιού. Η όλη διαδικασία έγινε μέσα σε σιωπή, με τη Σοφία να έχει απορροφηθεί τελείως. Η Αλέξις ένιωσε ότι αν μιλούσε, τα μάγια ίσως να διαλύονταν και η μητέρα της να άλλαζε τελικά στάση.

ΕΔΩ ΚΑΙ ΔΥΟΜΙΣΙ ΕΒΔΟΜΑΔΕΣ ΠΛΕΟΝ, το γράμμα της Σοφίας βρισκόταν ασφαλές στην εσωτερική θήκη στην τσάντα της Αλέξις, το ίδιο πολύτιμο με το διαβατήριό της. Στην ουσία ήταν κι αυτό ένα είδος διαβατηρίου, από τη στιγμή που θα της άνοιγε το δρόμο για να αποκτήσει πρόσβαση στο παρελθόν της μητέρας της. Είχε ταξιδέψει μαζί της από την Αθήνα σε ολόκληρη τη διαδρομή μέσα στα γεμάτα καπνούς και θαλασσοδαρμένα καράβια στην Πάρο, τη Σαντορίνη και τώρα στην Κρήτη. Είχαν φτάσει στο νησί λίγες μέρες νωρίτερα και βρήκαν δωμάτιο στην προκυμαία, στα Χανιά· εύκολη υπόθεση σε αυτή την περίοδο του χρόνου, που οι περισσότεροι από τους τουρίστες έχουν ήδη φύγει.

Αυτές ήταν οι τελευταίες μέρες και των δικών τους διακοπών, και, αφού είχε επισκεφτεί απρόθυμα την Κνωσό και το αρχαιολογικό μουσείο στο Ηράκλειο, ο Εντ επιθυμούσε σφόδρα να περάσει τις λίγες μέρες πριν από το μακρύ ταξίδι της επιστροφής τους στον Πειραιά, στην παραλία. Η Αλέξις, όμως, είχε άλλα σχέδια.

«Θα επισκεφτώ μια παλιά φίλη της μητέρας μου αύριο», του ανακοίνωσε ενώ κάθονταν σε μια ταβέρνα στο λιμάνι περιμένοντας να παραγγείλουν. «Μένει στην άλλη άκρη του νησιού, κι έτσι θα λείψω σχεδόν όλη τη μέρα».

Ήταν η πρώτη φορά που ανέφερε το προσκύνημά της στον Εντ, και οπλίστηκε με θάρρος για να αντιμετωπίσει την αντίδρασή του.

«Αυτό είναι θαυμάσιο!» είπε εκείνος απότομα, προσθέτοντας με παράπονο: «Να υποθέσω ότι θα πάρεις το αμάξι;».

«Ναι, αν δεν σε πειράζει. Η απόσταση είναι περίπου διακόσια πενήντα χιλιόμετρα και θα κάνω μέρες αν χρειαστεί να πάω με λεωφορείο».

«Οπότε δεν έχω ουσιαστικά άλλη επιλογή, έτσι δεν είναι; Και σίγουρα δεν θέλω να έρθω μαζί σου».

Τα θυμωμένα μάτια του Εντ έπεσαν πάνω της αστράφτοντας σαν ζαφείρια, καθώς το ηλιοκαμένο πρόσωπο του εξαφανιζόταν πίσω από το μενού. Θα της κρατούσε μούτρα για το υπόλοιπο βράδυ, αλλά η Αλέξις μπορούσε να το αντέξει, δεδομένου ότι του είχε ξεφουρνίσει το σχέδιο της μάλλον απότομα. Αυτό που ήταν δυσκολότερο να αντιμετωπίσει, μολοντί αποτελούσε εξίσου τυπικό χαρακτηριστικό του, ήταν η απόλυτη έλλειψη ενδιαφέροντος για όσα είχε σκοπό να κάνει. Δεν την ρώτησε ούτε καν το όνομα του προσώπου που επρόκειτο να επισκεφτεί.

Λίγο μετά την ανατολή του ήλιου πάνω από τους λόφους, το επόμενο πρωί, γλίστρησε από το κρεβάτι και έφυγε από το ξενοδοχείο τους.

Κάτι ολότελα απρόσμενο της έκανε εντύπωση όταν κοίταξε την Πλάκα στον ταξιδιωτικό οδηγό της. Κάτι που δεν είχε αναφέρει η μητέρα της. Υπήρχε ένα νησί απέναντι από το χωριό, λίγο πιο πέρα από την ακτή, και μολοντί η σχετική καταχώρηση ήταν ελάχιστη, ακόμη και σχεδόν απαρατήρητη, της αιχμαλώτισε τη φαντασία.

***ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ:** Το νησί, στο οποίο δεσπόζει ένα τεράστιο ενετικό φρούριο, κατελήφθη από τους Τούρκους τον δέκατο όγδοο αιώνα. Η πλειονότητα των Τούρκων έφυγε από την Κρήτη όταν ανακηρύχθηκε αυτόνομη το 1898, αλλά οι κάτοικοι αρνήθηκαν να εγκαταλείψουν τα σπίτια τους και το προσοδοφόρο λαθρεμπόριο στη Σπιναλόγκα. Έφυγαν μόλις το 1903, όταν*

το νησί μετατράπηκε σε αποικία λεπρών. Το 1941, εισέβαλαν στην Κρήτη οι Γερμανοί, που τη διατήρησαν υπό την κατοχή τους μέχρι το 1945, αλλά η παρουσία των λεπρών οδήγησε στο να μείνει ανενόχλητη η Σπιναλόγκα. Εγκαταλείφθηκε το 1957.

Φαίνεται ότι ο λόγος ύπαρξης της ίδιας της Πλάκας ήταν να παίζει το ρόλο κέντρου ανεφοδιασμού για την αποικία των λεπρών, και κίνησε την περιέργεια της Αλέξης το γεγονός πως η μητέρα της δεν το είχε αναφέρει αυτό καθόλου. Ενώ βρισκόταν στο τιμόνι του νοικιασμένου αυτοκινήτου της, έλπιζε να έχει χρόνο για να επισκεφτεί τη Σπιναλόγκα. Άπλωσε το χάρτη της Κρήτης πάνω στο άδειο κάθισμα του συνοδηγού και παρατήρησε, για πρώτη φορά, ότι το νησί είχε το σχήμα νωθρού ζώου που κοιμόταν ανάσκελα.

Το ταξίδι της την έφερε ανατολικά, πέρα από το Ηράκλειο και πάνω στον ομαλό, ευθύ παραλιακό δρόμο που περνούσε μέσα από τις εξωφρενικά υπερανπτυγμένες περιοχές της Χερσονήσου και των Μαλίων. Κάθε τόσο εντόπιζε μια καφέ πινακίδα που έδειχνε κάποια αρχαία ερείπια να βρίσκονται χωμένα σαν παρείσακτοι ανάμεσα στα άτακτα εκτεινόμενα ξενοδοχεία. Η Αλέξης αγνόησε όλες αυτές τις πινακίδες. Σήμερα ο προορισμός της ήταν ένας οικισμός που είχε ανθήσει όχι τον εικοστό αιώνα προ Χριστού, αλλά τον εικοστό αιώνα μετά Χριστόν, και συνέχιζε να υπάρχει.

Αφού πέρασε χιλιόμετρα και χιλιόμετρα ελαιώνων και, σε μέρη όπου το έδαφος γινόταν πιο επίπεδο, πεδιάδες τεράστιων χωραφιών με ντομάτες που κοκκίνιζαν και σταφύλια που ωρίμαζαν, βγήκε τελικά από τον κεντρικό δρόμο και άρχισε το τελευταίο κομμάτι του ταξιδιού της προς την Πλάκα. Σε εκείνο το σημείο ο δρόμος στένευε και αναγκάστηκε να οδηγεί πιο σιγά, αποφεύγοντας μικρούς σωρούς από πέτρες που είχαν κυλήσει από το βουνό μέχρι τη μέση του δρόμου και, κάπου-

κάπου, κάποια κατσικά που περνούσε νωχελικά από μπροστά της, με τα διαβολικά μισόκλειστα μάτια της να την αγριοκοιτάζουν καθώς προσπερνούσε. Μετά από λίγο ο δρόμος άρχισε να γίνεται ανηφορικός, και έπειτα από μια ιδιαίτερα απότομη κλειστή στροφή, σταμάτησε στην άκρη, με τα λάστιχα του αυτοκινήτου να κροταλίζουν πάνω στα χαλίκια. Πολύ πιο κάτω, στα εκτυφλωτικά γαλάζια νερά του κόλπου του Μιραμπέλου, μπορούσε να διακρίνει το μεγάλο τόξο ενός σχεδόν κυκλικού φυσικού λιμανιού, και ακριβώς εκεί όπου οι βραχίονες του φαίνονταν να συναντιούνται, υπήρχε ένα κομμάτι γης που έμοιαζε με μικρό, στρογγυλό λοφίσκο. Από την απόσταση που βρισκόταν έδειχνε να ενώνεται με την ενδοχώρα, αλλά η Αλέξης ήξερε από το χάρτη της ότι αυτό ήταν το νησί της Σπιναλόγκας και ότι για να φτάσει εκεί θα έπρεπε να διασχίσει μια υδάτινη λωρίδα. Το νησί, σαν νάνος μέσα στο τοπίο που το αγκάλιαζε, ορθωνόταν περήφανο μέσα από το νερό, τα ερείπια του βενετσιάνικου κάστρου φαίνονταν πεντακάθαρα στη μια άκρη, και πίσω του, πιο αχνά αλλά και πάλι ευδιάκριτα, απλώνόταν μια σειρά από γραμμές· ήταν οι δρόμοι του. Να το λοιπόν: το έρημο νησί. Είχε κατοικηθεί αδιάκοπα για χιλιάδες χρόνια και τότε, λιγότερο από πενήντα χρόνια πριν, για κάποιο λόγο το εγκατέλειψαν.

Κάλυψε τα τελευταία χιλιόμετρα του ταξιδιού της προς την Πλάκα αργά, με τα παράθυρα του φτηνού νοικιασμένου αυτοκινήτου της κατεβασμένα για να περνάει το ζεστό αέρα και το άρωμα του θυμαριού. Ήταν δύο η ώρα το μεσημέρι, όταν τελικά σταμάτησε στην ήσυχη πλατεία του χωριού. Οι παλάμες της γυάλιζαν από τον ιδρώτα, επειδή κρατούσε σφιχτά το σκληρό πλαστικό τιμόνι, και παρατήρησε ότι το αριστερό μπράτσο της είχε καεί από τον καυτό μεσημεριάτικο ήλιο. Την ώρα που είχε φτάσει επικρατούσε νέκρα, όπως σε κάθε ελληνικό χωριό. Τα σκυλιά ήταν ανάσκελα σαν ψόφια

στη σκιά, και μερικές γάτες περιφέρονταν αναζητώντας αποφάγια. Δεν υπήρχαν άλλα σημάδια ζωής, παρά μόνο κάποιες αμυδρές ενδείξεις ότι είχαν βρεθεί εκεί άνθρωποι πριν από λίγο: μια εγκαταλειμμένη σφουγγαρίστρα ακουμπισμένη σε ένα δέντρο, μισό πακέτο τσιγάρα σε ένα παγκάκι και ένα τάβλι αφημένο ανοιχτό δίπλα του. Τα τζιτζικια συνέχιζαν το αδιάκοπο τραγούδι τους, που θα σταματούσε μόνο το σουρούπο, όταν θα μαλάκωνε η αδυσώπητη ζέστη. Το χωριό μάλλον παρουσίαζε την εικόνα που είχε τη δεκαετία του 1970, τότε που έφυγε η μητέρα της. Υπήρχαν ελάχιστοι λόγοι για να αλλάξει.

Η Αλέξις είχε ήδη αποφασίσει ότι θα προσπαθούσε να επισκεφτεί τη Σπιναλόγκα πριν αναζητήσει τη Φωτεινή Δαβάρα. Απολάμβανε αυτή την αίσθηση απόλυτης ελευθερίας και ανεξαρτησίας, και από τη στιγμή που θα έβρισκε την ηλικιωμένη γυναίκα, ίσως να φαινόταν πολύ αγενές να φύγει για μια εκδρομή με βάρκα. Ήταν σαφές για την Αλέξις πως θα αναγκάζοταν να γυρίσει στα Χανιά εκείνη τη νύχτα, αλλά προς το παρόν θα χαιρόταν το απόγευμα της και θα ασχολιόταν αργότερα με το να τηλεφωνήσει στον Εντ και να βρει πού θα μείνει.

Αφού αποφάσισε να ακολουθήσει τον ταξιδιωτικό οδηγό κατά γράμμα («Δοκιμάστε να πάτε στο μικρό ψαροχώρι της Πλάκας, όπου, για λίγες χιλιάδες δραχμές, υπάρχει συνήθως κάποιος ψαράς πρόθυμος να σας περάσει απέναντι»), διέσχισε αποφασιστικά την πλατεία και παραμέρισε το κολλώδες ουράνιο τόξο από πλαστικές λωρίδες που κρεμόταν στην πόρτα του καφενείου του χωριού. Αυτές οι βρομερές κορδέλες ήταν μια προσπάθεια να μείνουν οι μύγες έξω και η δροσιά μέσα, αλλά το μόνο που έκαναν στην πραγματικότητα ήταν να μαζεύουν σκόνη και να κρατάνε το μέρος σε μια μόνιμη κατάσταση μισοσκόταδου. Κοιτάζοντας μέσα στο ημίφως, η Αλέξις

μπόρεσε να διακρίνει τη μορφή μιας γυναίκας που καθόταν σε ένα τραπέζι, και καθώς κατευθυνόταν στα τυφλά προς το μέρος της, η θολή φιγούρα σηκώθηκε και πήγε πίσω από τον πάγκο. Ο λαιμός της Αλέξις είχε πια ξεραθεί από τη σκόνη.

«Νερό, παρακαλώ», είπε διστακτικά.

Η γυναίκα έκανε στην άκρη μια σειρά από τεράστια βάζα με ελιές και αρκετά μισοάδεια μπουκάλια από ούζο, και έψαξε στο ψυγείο για κάποιο μπουκάλι με παγωμένο μεταλλικό νερό. Γέμισε προσεκτικά ένα ψηλό ποτήρι, προσθέτοντας μια παχιά φέτα λεμόνι με άγρια φλούδα πριν το δώσει στην Αλέξις. Κατόπιν σκούπισε τα χέρια της, που είχαν βραχεί από την επαφή με το παγωμένο μπουκάλι, σε μια τεράστια λουλουδάτη ποδιά η οποία μετά βίας κάλυπτε ολόκληρη την περιφέρεια της πλούσιας μέσης της, και μίλησε. «Αγγλίδα;» ρώτησε.

Η Αλέξις έγνεψε καταφατικά. Σε τελική ανάλυση, ήταν αλήθεια κατά το ήμισυ. Της χρειάστηκε μόνο μια λέξη για να εκφράσει την επόμενη επιθυμία της. «Σπιναλόγκα;» είπε.

Η γυναίκα έκανε στροφή και εξαφανίστηκε μέσα από μια πόρτα πίσω από τον πάγκο. Η Αλέξις μπορούσε να ακούσει τις πνιχτές φωνές, «Γεράσιμε! Γεράσιμε!», και λίγο μετά, τον ήχο βημάτων σε ξύλινη σκάλα. Ένας ηλικιωμένος άντρας, με μάτια νυσταγμένα από τον μεσημεριάτικο ύπνο που του είχαν διακόψει, έκανε την εμφάνισή του. Η γυναίκα τού είπε κάτι στα γρήγορα, και η μόνη λέξη την οποία κατάλαβε η Αλέξις ήταν «δραχμές», κάτι που επαναλήφθηκε αρκετές φορές. Ήταν αρκετά σαφές πως του έλεγε ότι χωρίς ιδιαίτερο κόπο θα μπορούσε να βγάλει καλά λεφτά σε αυτή την περίπτωση. Ο άντρας στεκόταν εκεί ανοιγοκλείνοντας τα μάτια του, προσπαθώντας να καταγράψει το χείμαρρο των οδηγιών, αλλά χωρίς να λέει τίποτα.

Η γυναίκα στράφηκε στην Αλέξις και, αφού άρπαξε το μπλοκάκι της από τον πάγκο, σκάλισε μερικά νούμερα κι

ένα σχεδιάγραμμα. Ακόμη κι αν η Αλέξις μιλούσε ελληνικά άπταιστα, δεν θα της ήταν πιο ξεκάθαρο. Με τη βοήθεια πολλών νοημάτων και κυκλικών κινήσεων στον αέρα και σχεδίων στο χαρτί, έβγαλε το συμπέρασμα ότι το ταξίδι της μετ' επιστροφής στη Σπιναλόγκα, μαζί με μια στάση δύο ωρών στο νησί, θα της κόστιζε δεκαπέντε χιλιάδες δραχμές, γύρω στις τριάντα πέντε λίρες. Η μέρα δεν θα της έβγαине φτηνά, αλλά δεν βρισκόταν σε θέση να διαπραγματευτεί και εκτός αυτού ήταν πιο αποφασισμένη από ποτέ να επισκεφτεί το νησί. Έγνεψε καταφατικά και χαμογέλασε στο βαρκάρη, ο οποίος κούνησε κι αυτός το κεφάλι του με σοβαρότητα. Εκείνη τη στιγμή η Αλέξις συνειδητοποίησε ότι η σιωπή του βαρκάρη σήμαινε περισσότερο από όσα είχε καταλάβει αρχικά. Δεν θα μπορούσε να μιλήσει, ακόμη κι αν το ήθελε. Ο Γεράσιμος ήταν μουγγός.

Ήταν μικρή η διαδρομή με τα πόδια μέχρι την αποβάθρα όπου βρισκόταν αγκυροβολημένη η στραπατσαρισμένη, παλιά βάρκα του Γεράσιμου. Προσπέρασαν σιωπηλά τα σκυλιά που κοιμόνταν και τα κτίρια με τα κλειστά παντζούρια. Δεν κουνιόταν τίποτα. Οι μόνοι ήχοι ήταν το απαλό πάτημα από τις λαστιχένιες σόλες τους και τα τζιτζίκια. Ακόμη και η θάλασσα έστεκε ακίνητη και σιωπηλή.

Να, λοιπόν, που τώρα τη μετέφερε γι' αυτά τα πεντακόσια μέτρα υδάτινης διαδρομής ένας άντρας που χαμογελούσε κάπου-κάπου, αλλά τίποτα περισσότερο. Είχε το σκαμμένο πρόσωπο ενός οποιουδήποτε Κρητικού ψαρά που είχε περάσει δεκαετίες στις ανεμοδαρμένες θάλασσες, πολεμώντας με τα στοιχεία της φύσης τη νύχτα και μπαλώνοντας τα δίχτυα του κάτω από το λιοπύρι την ημέρα. Μάλλον είχε περάσει τα εξήντα, αλλά αν οι ρυτίδες ήταν σαν τους δακτυλίους της βελανιδιάς και μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για να μετρηθεί η ηλικία, με έναν πρόχειρο υπολογισμό θα τον έκανε κάτι λιγότερο από ογδόντα. Τα χαρακτηριστικά του δεν πρόδιδαν

τίποτα. Ούτε πόνο, ούτε δυστυχία, αλλά ούτε και κάποια ιδιαίτερη ευθυμία. Ήταν απλώς τα σιωπηρά χαρακτηριστικά της προχωρημένης ηλικίας και μια αντανάκλαση όσων είχε ζήσει τον περασμένο αιώνα. Αν και οι τουρίστες αποτελούσαν τους πιο πρόσφατους εισβολείς στην Κρήτη, μετά τους Ενετούς, τους Τούρκους και, στη διάρκεια της ζωής του γέρου, τους Γερμανούς, ελάχιστοι από αυτούς είχαν μπει στον κόπο να μάθουν έστω στοιχειώδη ελληνικά. Η Αλέξις κατέκρινε τώρα τον εαυτό της που δεν είχε βάλει τη μητέρα της να της μάθει κάποιες χρήσιμες λέξεις· μάλλον η Σοφία θα μπορούσε να μιλήσει ακόμη άπταιστα, μολονότι η κόρη της δεν την είχε ακούσει να προφέρει ούτε μία λέξη. Το μόνο που μπορούσε τώρα να πει η Αλέξις στο βαρκάρη ήταν ένα ευγενικό «ευχαριστώ», καθώς τη βοηθούσε να μπει στη βάρκα, κι εκείνος άγγιξε το γείσο του διαλυμένου ψάθινου καπέλου του σε ανταπόδοση.

Μια κι έφταναν πλέον στη Σπιναλόγκα, η Αλέξις μάζεψε τη φωτογραφική μηχανή της και το μεγάλο μπουκάλι νερό που η γυναίκα στο καφενείο την είχε πιέσει να πάρει μαζί της, δείχνοντας της ότι θα έπρεπε να πίνει άφθονο. Μόλις η βάρκα ακούμπησε στην προβλήτα, ο γερο-Γεράσιμος της έτεινε το χέρι κι αυτή κατέβηκε από τη βάρκα στην ανώμαλη επιφάνεια της έρημης αποβάθρας. Παρατήρησε ότι η μηχανή ήταν ακόμη αναμμένη. Ο γέρος φαινόταν πως δεν σκόπευε να μείνει. Κατάφεραν να συνεννοηθούν ότι θα επέστρεφε σε δύο ώρες, κι εκείνη τον παρακολούθησε καθώς έστριβε τη βάρκα του αργά και ξεκινούσε για την επιστροφή στην Πλάκα.

Η Αλέξις βρισκόταν τώρα μόνη στη Σπιναλόγκα και αισθάνθηκε ένα κύμα φόβου να την κατακλύζει. Αν την ξεχνούσε ο Γεράσιμος; Πόση ώρα θα περνούσε πριν ο Εντ αρχίσει να την αναζητεί; Θα μπορούσε να καλύψει κολυμπώντας ολόκληρη την απόσταση μέχρι την ενδοχώρα; Δεν είχε ξαναβρεθεί ποτέ τόσο απόλυτα μόνη, ποτέ δεν είχε σταθεί μακρύτερα

από ελάχιστα μέτρα από κάποιον άλλο άνθρωπο και, με εξαίρεση όταν κοιμόταν, ποτέ δεν έμενε χωρίς επαφή με άλλους ανθρώπους για πάνω από καμιά ώρα. Ένωσε την εξάρτησή της να βαραίνει ξαφνικά σαν μυλόπετρα και αποφάσισε να διατηρήσει την ψυχραιμία της. Θα απολάμβανε αυτό το διάστημα της μοναξιάς· οι ελάχιστες ώρες της απομόνωσής της ήταν σταγόνα στον ωκεανό σε σχέση με την ποινή της ισόβιας μοναξιάς που πρέπει να αντιμετωπίσαν οι παλιοί κάτοικοι της Σπιναλόγκας.

Τα τεράστια πέτρινα τείχη του βενετσιάνικου κάστρου υψώνονταν απειλητικά από πάνω της. Πώς θα ξεπερνούσε αυτό το φαινομενικά αδιαπέραστο εμπόδιο; Τότε ήταν που παρατήρησε, στον στρογγυλεμένο τομέα των τειχών, μια μικρή είσοδο με ύψος όσο ένας μέσος άνθρωπος. Ήταν ένα μικροσκοπικό, σκοτεινό άνοιγμα πάνω στην γκρίζα επιφάνεια της πέτρας, και καθώς πλησίαζε διαπίστωσε ότι αποτελούσε την είσοδο μιας μακριάς σήραγγας που έστριβε στο βάθος, κρύβοντας έτσι ότι βρισκόταν στο άκρο της. Με τη θάλασσα από κάτω της και τα τείχη μπροστά της, υπήρχε μόνο ένας δρόμος που θα μπορούσε να ακολουθήσει - ευθεία μπροστά, μέσα στο σκοτεινό, κλειστοφοβικό πέρασμα. Το ακολούθησε για μερικά μέτρα και, όταν αναδύθηκε ξανά από το μισοσκόταδο στο λαμπερό απογευματινό φως του ήλιου, είδε ότι η κλίμακα του μέρους είχε αλλάξει εντελώς. Σταμάτησε, αποσβολωμένη.

Βρισκόταν στο κάτω άκρο ενός μακριού δρόμου, που περιτοιχιζόταν από μικρά διώροφα σπίτια. Κάποτε, αυτό μπορεί να έμοιαζε με οποιοδήποτε χωριό στην Κρήτη, αλλά αυτά τα κτίρια ήταν τώρα πια μισοερειπωμένα. Τα παράθυρα κρέμονταν σε περιεργές γωνίες από τους σπασμένους μεντεσέδες τους, και τα παντζούρια έτριζαν με το ελαφρό θαλασσινό αεράκι. Διέσχισε διστακτικά τον σκονισμένο δρόμο, απορροφώντας όλα όσα έβλεπε: μια εκκλησία στα δεξιά της με σκαλιστή

βαριά πόρτα, ένα κτίριο που, κρίνοντας από τα μεγάλα παράθυρα του ισογείου, ήταν κάποτε προφανώς κατάστημα, κι ένα κάπως μεγαλόπρεπο κτίριο, αποκομμένο από τα άλλα, με ξύλινο μπαλκόνι, τοξωτή εξώπορτα και τα ερείπια ενός περιτοιχισμένου κήπου. Μια βαθιά, απόκοσμη σιωπή πλανιόταν πάνω από όλα αυτά.

Στα δωμάτια των ισογείων ήταν φυτρωμένες πλούσιες συστάδες από ζωηρόχρωμα αγριολούλουδα, και στους πάνω ορόφους κίτρινες βιολέτες πρόβαλλαν μέσα από τις ρωγμές στους σοβάδες. Πολλά από τα νούμερα των σπιτιών ήταν ακόμη ευδιάκριτα, και οι αχνοί αριθμοί -11, 18, 29- επικέντρωναν τη φαντασία της Αλέξης στο γεγονός ότι πίσω από καθεμιά από αυτές τις εξώπορτες κάποιος άνθρωπος είχαν ζήσει πραγματικές ζωές. Συνέχισε να κάνει βόλτες, μαγεμένη. Ήταν σαν να υπνοβατούσε. Δεν ήταν όνειρο, κι όμως υπήρχε κάτι τελείως εξωπραγματικό σε όσα αντίκριζε.

Προσπέρασε ένα χώρο που πρέπει να ήταν καφενείο, μια μεγαλύτερη αίθουσα και ένα κτίριο με σειρές από τιμεντένιες γούρνες, το οποίο συμπέρανε ότι πρέπει να ήταν πλυσταριό. Δίπλα τους βρισκονταν τα ερείπια ενός άσχημου τριώροφου συγκροτήματος, με απέριττα κάγκελα από χυτοσίδηρο στα μπαλκόνια. Το μέγεθός του ερχόταν σε περίεργη αντίθεση με τα σπίτια, και ήταν παράξενο που κάποιος είχε χτίσει αυτό το κτίριο μόλις εβδομήντα χρόνια πριν και το θεωρούσε κορυφαίο δείγμα μοντερνισμού. Τώρα, τα τεράστια παράθυρά του έχασκαν ορθάνοιχτα στο θαλασσινό αεράκι και τα ηλεκτρικά καλώδια κρέμονταν από τα ταβάνια σαν μάξες από λασπωμένα μακαρόνια. Ήταν σχεδόν το πιο θλιβερό κτίριο απ' όλα.

Αφού βγήκε από την πόλη, έφτασε σε ένα κατάφυτο μονοπάτι που οδηγούσε μακριά, σε ένα σημείο πέρα από κάθε ένδειξη ύπαρξης πολιτισμού. Ήταν ένα φυσικό ακρωτήριο, που χανόταν απότομα στη θάλασσα δεκάδες μέτρα πιο κάτω. Εκεί αφέθηκε να φαντάζεται τη δυστυχία των λεπρών και να

αναρωτιέται αν μέσα στην απελπισία τους έρχονταν σε αυτό το μέρος για να συλλογιστούν να δώσουν ένα τέλος. Κάρφωσε το βλέμμα της στον ορίζοντα. Μέχρι τώρα ήταν τόσο απορροφημένη από όσα βρισκόνταν τριγύρω της, τόσο απόλυτα βουτηγμένη στην υποβλητική ατμόσφαιρα αυτού του μέρους, ώστε όλες οι σκέψεις της για τη δική της κατάσταση είχαν βγει από το μυαλό της. Ήταν ο μόνος άνθρωπος σε ολόκληρο το νησί και αυτό την έκανε να συνειδητοποιήσει ένα γεγονός: η απομόνωση δεν σήμαινε απαραίτητα και μοναξιά. Μπορείς να είσαι μόνος μέσα στο πλήθος. Η σκέψη τής έδωσε δύναμη γι' αυτό που ίσως χρειαζόταν να κάνει όταν επέστρεφε: να ξεκινήσει την επόμενη φάση της ζωής της μόνη της.

Αφού ακολούθησε τα βήματά της πίσω στη σιωπηλή πόλη, η Αλέξις ξεκουράστηκε για λίγο σε ένα πέτρινο κατώφλι, κατεβάζοντας μονορούφι κάμποσο από το νερό που είχε φέρει μαζί της. Δεν κινούνταν τίποτα, εκτός από κάποια σαύρα η οποία κάθε τόσο έτρεχε πάνω στα ξερά φύλλα, που κάλυπταν πλέον τα πατώματα αυτών των ετοιμόρροπων σπιτιών. Μέσα από ένα άνοιγμα στο ερειπωμένο σπίτι μπροστά της είδε τη θάλασσα, και πέρα από αυτή την ενδοχώρα. Κάθε μέρα οι λεπροί πρέπει να κοιτούσαν προς την Πλάκα και θα μπορούσαν να δουν κάθε κτίριο, κάθε βάρκα - ίσως ακόμη και τους ανθρώπους που ασχολούνταν με τις καθημερινές τους δουλειές. Τώρα άρχιζε να φαντάζεται πόσο πρέπει να τους βασάνιζε αυτή η εγγύτητα.

Τι ιστορίες μπορούσαν να πουν οι τοίχοι αυτής της πόλης; Πρέπει να υπήρξαν μάρτυρες φοβερών βασάνων. Εννοείται ότι το να είναι κάποιος λεπρός, κατηλωμένος σε αυτόν το βράχο, πρέπει να ήταν η χειρότερη μοίρα που μπορούσε να του επιφυλάξει η ζωή. Η Αλέξις, όμως, είχε εξασκηθεί πολύ καλά στο να βγάζει συμπεράσματα από αρχαιολογικά υπολείμματα, και μπορούσε να καταλάβει, απ' ότι είχε απομείνει σε αυτό το μέρος, πως η ζωή εδώ πρέπει να συμπεριλάμβανε μια

πιο πολύπλοκη γκάμα συναισθημάτων για τους κατοίκους, και όχι μόνο δυστυχία και απελπισία. Αν η ύπαρξή τους ήταν άθλια, γιατί να υπάρχουν καφενεία; Γιατί υπήρχε ένα κτίριο που θα μπορούσε να είναι μόνο δημαρχείο; Διαισθάνθηκε μελαγχολία, αλλά είδε επίσης και σημάδια φυσιολογικής ζωής. Αυτά ήταν που της είχαν προκαλέσει έκπληξη. Τούτο το μικροσκοπικό νησί είχε υπάρξει κοινότητα, όχι απλώς ένα μέρος όπου έρχονταν για να πεθάνουν - τουλάχιστον αυτό έδειχναν τα ερείπια της υποδομής.

Η ώρα είχε περάσει γρήγορα. Όταν η Αλέξις κοίταξε το ρολόι της, είδε ότι είχε πάει κιόλας πέντε. Ο ήλιος φαινόταν ακόμη τόσο ψηλά στον ουρανό και η ζέση του ήταν τόσο έντονη, ώστε είχε χάσει τελείως την αίσθηση του χρόνου. Τινάχτηκε όρθια, η καρδιά της χτυπούσε δυνατά. Αν και είχε απολαύσει τη σιωπή και τη γαλήνη εδώ, δεν έδιωξε από το μυαλό της την ιδέα ότι ο Γεράσιμος θα έφευγε χωρίς αυτήν. Διέσχισε βιαστικά τη μακριά, σκοτεινή σήραγγα, και βγήκε στην αποβάθρα στην άλλη άκρη. Ο γέρος ψαράς καθόταν στη βάρκα του και την περίμενε, και μόλις εκείνη εμφανίστηκε, έστριψε το κλειδί της μηχανής για να τη βάλει μπροστά. Ήταν σαφές πως δεν είχε καμία πρόθεση να παραμείνει εκεί περισσότερο από όσο χρειαζόταν.

Κάλυψαν τη διαδρομή της επιστροφής στην Πλάκα μέσα σε λίγα λεπτά. Με ένα αίσθημα ανακούφισης, εντόπισε το καφενείο όπου είχε αρχίσει το ταξίδι της και είδε το παρηγορητικά οικείο νοικιασμένο αυτοκίνητο απέναντι του. Τώρα το χωριό είχε ζωντανέψει και πάλι. Γυναίκες κάθονταν στα κατώφλια των σπιτιών και συζητούσαν, και κάτω από τα δέντρα στον ανοιχτό χώρο μπροστά στο καφενείο, μια συντροφιά ανδρών ήταν συγκεντρωμένη για ένα παιχνίδι με χαρτιά, με ένα σύννεφο καπνού από τα βαριά τσιγάρα τους να αιωρείται από πάνω τους. Μαζί με τον Γεράσιμο πήγαν στο καφενείο, μέσα στη σιωπή που είχαν πλέον συνηθίσει,

κι εκεί τους υποδέχτηκε η γυναίκα, η οποία, συμπέρανε η Αλέξης, ήταν η σύζυγος του Γεράσιμου. Η Αλέξης μέτρησε μερικά ταιλαιπωρημένα χαρτονομίσματα και της τα έδωσε. «Θέλεις να πιεις;» ρώτησε η γυναίκα με τα σπαστά αγγλικά της. Η Αλέξης συνειδητοποίησε ότι δεν χρειαζόταν μόνο ένα ποτό, αλλά και φαγητό. Δεν είχε φάει τίποτα όλη μέρα και ο συνδυασμός της ζέστης και του θαλάσσιου ταξιδιού την είχε κάνει να τρέμει.

Μόλις θυμήθηκε ότι η φίλη της μητέρας της είχε ταβέρνα, ψαχούλεψε βιαστικά το σάκο της για να βρει τον τσαλακωμένο φάκελο που περιείχε το γράμμα της Σοφίας. Έδειξε τη διεύθυνση στη γυναίκα, που φάνηκε να την αναγνωρίζει αμέσως. Πιάνοντας την Αλέξης από το μπράτσο, την οδήγησε έξω στο δρόμο και κατά μήκος της προκυμαίας. Έπειτα από περίπου πενήντα μέτρα, και πάνω σε μια αποβάθρα που εξέιχε στη θάλασσα, βρισκόταν μια ταβέρνα. Σαν όαση, οι βαμμένες μπλε καρέκλες της και τα γαλάζια και άσπρα καρό τραπεζομάντιλα έδειχναν να καλούν την Αλέξης. Τη στιγμή που την υποδέχτηκε ο ιδιοκτήτης, ο Στέφανος, ο οποίος είχε δώσει το όνομά του στο εστιατόριο, ήξερε πως θα χαιρόταν να καθίσει εκεί και να δει τον ήλιο να δύει.

Ο Στέφανος είχε ένα χαρακτηριστικό κοινό με όλους τους ιδιοκτήτες ταβέρνας που είχε γνωρίσει η Αλέξης: ένα πυκνό, περιποιημένο μουστάκι. Σε αντίθεση με την πλειονότητά τους, ωστόσο, δεν φαινόταν να τρώει τις ποσότητες που σέρβιρε. Ήταν πολύ νωρίς για τους ντόπιους να φάνε, κι έτσι η Αλέξης κάθισε μόνη, σε ένα τραπέζι στην άκρη της θάλασσας.

«Είναι σήμερα εδώ η Φωτεινή Δαβάρια;» τον ρώτησε η Αλέξης επιφυλακτικά. «Η μητέρα μου την ήξερε τότε που μεγάλωνε εδώ και έχω ένα γράμμα γι' αυτήν».

Ο Στέφανος, που γνώριζε πολύ περισσότερα αγγλικά απ' όσο το ζευγάρι στο καφενείο, απάντησε θερμά ότι η σύζυγός του ήταν πράγματι εκεί και θα ερχόταν να τη συναντήσει

μόλις τελείωνε με την προετοιμασία των πιάτων της ημέρας. Της πρότεινε να φέρει στο μεταξύ μια ποικιλία από τοπικές λιχουδιές, ώστε να μη χρειαστεί να ασχοληθεί με το μενού. Με ένα ποτήρι δροσερή ρετσίνα στο χέρι και κάμποσο σταρένιο ψωμί στο τραπέζι μπροστά της για να ξεγελάσει προσωρινά την πείνα της, η Αλέξης αισθάνθηκε ένα κύμα ικανοποίησης να τη διαπερνά. Είχε πάρει μεγάλη χαρά από την ημέρα της μοναξιάς της και απολάμβανε αυτή τη στιγμή ελευθερίας και ανεξαρτησίας. Κοίταξε απέναντι στη Σπιναλόγκα. Η ελευθερία δεν ήταν από τα πράγματα που θα είχαν απολαύσει οι λεπροί, σκέφτηκε, αλλά είχαν κερδίσει τίποτε άλλο σε αντάλλαγμα;

Ο Στέφανος επέστρεψε με μια σειρά από μικρά άσπρα πιάτα τοποθετημένα στο μπράτσο του, το καθένα με μια μικρή ποσότητα από κάτι νόστιμο και μόλις φτιαγμένο από φρέσκα υλικά στην κουζίνα του: γαρίδες, γεμιστές κολοκυθοκορφάδες, τζατζίκι και τυροπιτάκια. Η Αλέξης αναρωτήθηκε αν είχε ποτέ νιώσει τόσο μεγάλη πείνα ή αν της είχαν ξαναφέρει φαγητό που να δείχνει τόσο λαχταριστό.

Καθώς πλησίαζε στο τραπέζι της, ο Στέφανος παρατήρησε ότι κοίταζε προς τη μεριά του νησιού. Του είχε κινήσει την περιέργεια αυτή η μοναχική Αγγλίδα, που, όπως του εξήγησε η Αντριάνα, η γυναίκα του Γεράσιμου, είχε περάσει το απόγευμα ολομόναχη στη Σπιναλόγκα. Στο μέσον του καλοκαιριού πολλές караβιές τουριστών μεταφέρονταν απέναντι, αλλά οι περισσότεροι από αυτούς έμεναν το πολύ μισή ώρα και μετά τους πήγαιναν με πούλμαν σε κάποιο από τα μεγάλα ξενοδοχεία πιο κάτω στην ακτή. Οι περισσότεροι έφταναν εκεί εξαιτίας μιας νοσηρής περιέργειας και, κρίνοντας από τις κουβέντες που έπιανε το αυτί του αν σταματούσαν για φαγητό στην Πλάκα, ήταν συνήθως απογοητευμένοι. Μάλλον περίμεναν να δουν κάτι περισσότερο από λίγα ερειπωμένα σπίτια και μια εκκλησία με πορτοπαράθυρα κλεισμένα με

σανίδες. Τι ήθελαν τέλος πάντων, έμπαινε πάντοτε στον πειρασμό να ρωτήσει. Πτώματα; Παρατημένα δεκανίκια; Η αναισθησία τους πάντοτε τον εκνεύριζε. Αλλά αυτή η γυναίκα δεν ήταν σαν και δαύτους.

«Πώς σου φάνηκε το νησί;» τη ρώτησε.

«Με εξέπληξε», απάντησε εκείνη. «Το περίμενα τρομερά μελαγχολικό -και ήταν- αλλά σου έδινε να καταλάβεις πολύ περισσότερα πράγματα. Είναι φανερό ότι οι άνθρωποι που έζησαν εκεί έκαναν κάτι περισσότερο από το να κάθονται και να λυπούνται τον εαυτό τους. Τουλάχιστον έτσι μου φάνηκε εμένα».

Αυτή δεν ήταν σε καμία περίπτωση η συνηθισμένη αντίδραση των επισκεπτών της Σπιναλόγκας, αλλά η νεαρή γυναίκα είχε προφανώς περάσει εκεί περισσότερη ώρα από τους πιο πολλούς. Η Αλέξις χαιρόταν να συζητάει, και από τη στιγμή που ο Στέφανος ήθελε πάντοτε να εξασκεί τα αγγλικά του, δεν επρόκειτο να την αποθαρρύνει.

«Δεν ξέρω στ' αλήθεια γιατί το πιστεύω αυτό - αλλά έχω δίκιο;» τον ρώτησε.

«Μπορώ να καθίσω;» ρώτησε ο Στέφανος, χωρίς να περιμένει απάντηση πριν τραβήξει μια καρέκλα και καθίσει πάνω της. Ένιωθε από ένστικτο ότι αυτή η γυναίκα ήταν ανοιχτή στη μαγεία της Σπιναλόγκας. «Η γυναίκα μου είχε μια φίλη που έμενε εκεί», είπε. «Είναι η μόνη από τους ελάχιστους ανθρώπους εδώ γύρω που διατηρεί ακόμη κάποιους δεσμούς με το νησί. Όλοι οι άλλοι έφυγαν όσο πιο μακριά γινόταν μόλις ανακαλύφθηκε η θεραπεία. Εκτός από τον γερο-Γεράσιμο, φυσικά».

«Ο Γεράσιμος... ήταν λεπρός;» ρώτησε η Αλέξις, με μια ελαφρά έκπληξη. Αυτό εξηγούσε με βεβαιότητα τη βιασύνη του να φύγει από το νησί μόλις την άφησε εκεί. Η περιέργειά της είχε εξαφθεί απόλυτα πλέον. «Και η γυναίκα σου, επισκέφτηκε ποτέ το νησί;»

«Πολλές, πάρα πολλές φορές», απάντησε ο Στέφανος. «Ξέρει τα περισσότερα πράγματα για το νησί από οποιονδήποτε άλλον εδώ γύρω».

Είχαν αρχίσει πια να φτάνουν κι άλλοι πελάτες, και ο Στέφανος σηκώθηκε από την ψάθινη καρέκλα για να τους οδηγήσει στα τραπέζια τους και να τους παρουσιάσει το μενού. Ο ήλιος είχε κρυφτεί κάτω από τον ορίζοντα και ο ουρανός είχε βαφτεί με μια σκούρα ροδαλή απόχρωση. Χελιδόνια τριγύριζαν πιάνοντας έντομα και κάνοντας βουτιές στον αέρα, που δρόσιζε γοργά. Αυτό που της φάνηκε αιωνιότητα είχε περάσει. Η Αλέξις έφαγε ότι της είχε βάλει μπροστά της ο Στέφανος, αλλά πεινούσε ακόμη.

Ακριβώς τη στιγμή που σκεφτόταν να πάει στην κουζίνα και να διαλέξει τι θα έπαιρνε μετά, όπως ήταν απόλυτα αποδεκτό να κάνουν οι πελάτες στην Κρήτη, έφτασε το κυρίως πιάτο της.

«Αυτό ψαρεύτηκε σήμερα», είπε η σερβιτόρα, αφήνοντας στο τραπέζι μια οβάλ πιατέλα. «Είναι μπαρμπούνη. Ελπίζω να σας αρέσει· είναι απλώς ψημένο με φρέσκα μυρωδικά και λίγο ελαιόλαδο».

Η Αλέξις ήταν κατάπληκτη, όχι μόνο εξαιτίας της τέλει εμφάνισης του πιάτου, ούτε από τα τρυφερά, σχεδόν άπταιστα αγγλικά της. Αυτό που την αιφνιδίασε ήταν η ομορφιά της. Πάντοτε αναρωτιόταν πώς να ήταν εκείνο το πρόσωπο που για χάρη του έγινε ένας πόλεμος. Πρέπει να ήταν κάπως έτσι.

«Ευχαριστώ», είπε τελικά. «Φαίνεται υπέροχο».

Η οπτασία φάνηκε ότι θα απομακρυνόταν, αλλά τότε έκανε μια παύση. «Ο άντρας μου είπε ότι με ψάχνετε».

Η Αλέξις ανασήκωσε το βλέμμα της άφωνη. Η μητέρα της της είχε πει ότι η Φωτεινή είχε περάσει την ηλικία των εβδομήντα, αλλά αυτή η γυναίκα ήταν λεπτή, χωρίς καθόλου σχεδόν ρυτίδες, και τα μαλλιά της, πιασμένα ψηλά στο

κεφάλι της, είχαν ακόμη σκούρο καστανό χρώμα. Δεν ήταν η γερόντισσα την οποία περίμενε η Αλέξις ότι θα συναντούσε.

«Δεν είστε η... Φωτεινή Δαβάρα;» είπε με αβεβαιότητα, καθώς σηκωνόταν.

«Εγώ είμαι», τη διαβεβαίωσε η γυναίκα ευγενικά.

«Έχω ένα γράμμα για σας», είπε η Αλέξις, ανακτώντας την ψυχραιμία της. «Από τη μητέρα μου, τη Σοφία Φίλντινγκ».

Το πρόσωπο της Φωτεινής Δαβάρα φωτίστηκε. «Είσαι η κόρη της Σοφίας! Θεέ μου, τι υπέροχο!» είπε. «Πώς είναι η Σοφία; Τι κάνει;»

Η Φωτεινή δέχτηκε με τεράστιο ενθουσιασμό το γράμμα που της έδωσε η Αλέξις, κρατώντας το σφιχτά πάνω στο στήθος της, σαν να βρισκόταν εκεί η ίδια η Σοφία. «Είμαι τόσο ευτυχισμένη... Δεν είχα μάθει νέα της από τότε που πέθανε η θεία της πριν από λίγα χρόνια. Μέχρι τότε μου έγραφε κάθε μήνα, μετά απλώς σταμάτησε. Ανησύχησα πάρα πολύ όταν δεν έλαβα απάντηση στα τελευταία γράμματά μου».

Όλα αυτά ήταν καινούρια για την Αλέξις. Δεν ήξερε ότι η μητέρα της έστελνε γράμματα στην Κρήτη τόσο τακτικά και σίγουρα δεν είχε ιδέα ότι έπαιρνε και κάποια. Πόσο περίεργο ήταν που όλα αυτά τα χρόνια η Αλέξις δεν είχε δει ούτε μία φορά κάποιο γράμμα με ελληνικό γραμματόσημο - ένιωθε βέβαιη πως θα το θυμόταν, από τη στιγμή που σηκωνόταν νωρίς το πρωί και πάντοτε μάζευε τα γράμματα από το χαλάκι της πόρτας. Φαινόταν ότι η μητέρα της είχε κάνει τα πάντα για να κρατήσει μυστική αυτή την αλληλογραφία.

Τώρα η Φωτεινή κρατούσε την Αλέξις από τους ώμους και κοιτούσε το πρόσωπο της ερευνητικά με τα αμυγδαλένια μάτια της.

«Για να δω - ναι, ναι, πράγματι της μοιάζεις λιγάκι. Μοιάζεις ακόμη περισσότερο με την κακόμοιρη την Άννα».

Την Άννα; Σε όλες τις περιπτώσεις που είχε προσπαθήσει να αποσπάσει πληροφορίες από τη μητέρα της για τη θεία

και το θείο σ' εκείνη την παλιά φωτογραφία, που την είχαν μεγαλώσει, η Αλέξις δεν άκουσε ποτέ αυτό το όνομα.

«Τη μητέρα της μητέρας σου», πρόσθεσε γρήγορα η Φωτεινή, παρατηρώντας αμέσως το γεμάτο απορία βλέμμα στο πρόσωπο του κοριτσιού. Κάτι σαν τρέμουλο διαπέρασε τη σπονδυλική στήλη της Αλέξις. Μέσα στο ημίφως, με τη θάλασσα να έχει πάρει τώρα το χρώμα του μαύρου μελανιού, έμεινε εμβρόντητη από το μέγεθος της μυστικοπάθειας της μητέρας της και τη συνειδητοποίηση ότι μιλούσε σε κάποια που ίσως να κατείχε μερικές απαντήσεις.

«Έλα, κάθισε, κάθισε. Πρέπει να φας το μπαρμπούνη», είπε η Φωτεινή. Η Αλέξις είχε σχεδόν χάσει πια την όρεξή της, αλλά ένιωσε ότι θα ήταν ευγενικό από μέρους της να συνεχίσει το φαγητό της, και οι δυο γυναίκες κάθισαν.

Παρά το γεγονός ότι ήθελε να κάνει όλες τις ερωτήσεις μονομιάς -δεν μπορούσε να τις κρατήσει άλλο μέσα της- η Αλέξις αφέθηκε να την ανακρίνει η Φωτεινή, οι ερωτήσεις της οποίας ήταν πιο διερευνητικές απ' όσο φαινόταν. Πώς ήταν η μητέρα της; Ήταν ευτυχισμένη; Τι άνθρωπος ήταν ο πατέρας της; Τι την είχε φέρει στην Κρήτη;

Η Φωτεινή είχε τη θέρμη της νύχτας, και η Αλέξις βρέθηκε να της απαντάει πολύ ανοιχτά. Αυτή η γυναίκα ήταν τόσο μεγάλη που θα μπορούσε να είναι γιαγιά της, κι όμως δεν παρουσίαζε καθόλου την εικόνα που θα περίμενε να έχει μια γιαγιά. Η Φωτεινή Δαβάρα ερχόταν σε αντίθεση με την καμπουριασμένη γερόντισσα, την ντυμένη στα μαύρα, την οποία είχε φανταστεί όταν της έδωσε το γράμμα η μητέρα της. Το ενδιαφέρον της για την Αλέξις φαινόταν απόλυτα ειλικρινές. Είχε περάσει πολύς καιρός -αν ποτέ συνέβη κάτι τέτοιο- από τότε που η Αλέξις μίλησε με κάποιον με αυτό τον τρόπο. Ο επόπτης των σπουδών της στο πανεπιστήμιο την άκουγε πού και πού σαν να είχαν πράγματι σημασία όσα έλεγε, αλλά μέσα της ήξερε πως αυτό συνέβαινε μόνο επειδή

πληρωνόταν γι' αυτό. Δεν πέρασε πολλή ώρα πριν η Αλέξις αρχίσει την εξομολόγησή της στη Φωτεινή.

«Η μητέρα μου ήταν πάντοτε τρομερά μυστικοπαθής σχετικά με τα νεανικά της χρόνια», είπε. «Αυτό που πραγματικά ξέρω είναι ότι γεννήθηκε εδώ κοντά, ότι τη μεγάλωσαν ο θεός κι η θεία της και πως έφυγε όταν ήταν δεκαοχτώ και δεν ξαναγύρισε ποτέ».

«Αυτά είναι πράγματι όλα όσα ξέρεις;» ρώτησε η Φωτεινή. «Δεν σου έχει πει τίποτε άλλο;»

«Όχι, τίποτε απολύτως. Εν μέρει γι' αυτόν το λόγο βρίσκομαι εδώ. Θέλω να μάθω περισσότερα. Θέλω να ξέρω τι την έκανε να στρέψει την πλάτη της στο παρελθόν με τέτοιο τρόπο».

«Αλλά γιατί τώρα;» τη ρώτησε η Φωτεινή.

«Α, για πολλούς λόγους», είπε η Αλέξις, κοιτάζοντας το πιάτο της. «Αλλά κυρίως έχει να κάνει με το φίλο μου. Συνειδητοποίησα πρόσφατα πόσο τυχερή ήταν η μητέρα μου που γνώρισε τον πατέρα μου - πάντοτε υπέθετα ότι η σχέση τους κρατιόταν σε τυπικό επίπεδο».

«Χαίρομαι που είναι ευτυχισμένοι. Εκείνη την εποχή είχε προκληθεί αναστάτωση, αλλά τρέφαμε όλοι πολλές ελπίδες, επειδή φαίνονταν τόσο απόλυτα ευχαριστημένοι».

«Είναι περίεργο, πάντως. Ξέρω ελάχιστα πράγματα για τη μητέρα μου. Δεν μιλάει ποτέ για την παιδική της ηλικία, δεν μιλάει ποτέ για τη ζωή εδώ...»

«Σοβαρά;» τη διέκοψε η Φωτεινή.

«Αυτό που νιώθω», είπε η Αλέξις, «είναι πως το να ανακαλύψω περισσότερα πράγματα για τη μητέρα μου ίσως να με βοηθήσει. Στάθηκε τυχερή που γνώρισε κάποιον για τον οποίο νοιάζεται τόσο πολύ, αλλά πώς ήξερε ότι αυτός ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος για όλη της τη ζωή; Είμαι με τον Εντ πάνω από πέντε χρόνια και δεν είμαι σίγουρη αν θα έπρεπε να είμαστε μαζί ή όχι».

Αυτή η δήλωση δεν ταίριαζε στη συνήθως πραγματίστρια Αλέξις, και καταλάβαινε ότι ίσως να ακουγόταν κάπως αόριστη, σχεδόν παράλογη, σε κάποια την οποία γνώριζε λιγότερο από δύο ώρες. Επιπλέον, είχε ξεφύγει από το θέμα τους· πώς μπορούσε να περιμένει ότι αυτή η Ελληνίδα, όσο ευγενική κι αν ήταν, θα ενδιαφερόταν για την ίδια;

Ο Στέφανος πλησίασε εκείνη τη στιγμή για να μαζέψει τα πιάτα, και μέσα σε λίγα λεπτά επέστρεψε με φλιτζάνια καφέ και δυο μεγάλα ποτήρια σκουρόχρωμο μπράντι. Πελάτες είχαν έρθει κι είχαν φύγει στη διάρκεια της βραδιάς και, για μια ακόμη φορά, το τραπέζι της Αλέξις ήταν το μόνο κατειλημμένο.

Ζεσταμένη από τον καφέ και ακόμη περισσότερο από το ποτό, η Αλέξις ρώτησε τη Φωτεινή πόσο καιρό ήξερε τη μητέρα της.

«Ουσιαστικά, από τη μέρα που γεννήθηκε», απάντησε η ηλικιωμένη γυναίκα. Αλλά σταμάτησε εκεί, καθώς αισθάνθηκε ένα μεγάλο βάρος ευθύνης. Ποια ήταν αυτή, η Φωτεινή Δαβάρα, για να πει σ' ετούτο το κορίτσι πράγματα για το παρελθόν της οικογένειάς της, που η ίδια η μητέρα της ήθελε ξεκάθαρα να της κρύψει; Μόνο τότε θυμήθηκε η Φωτεινή το γράμμα που είχε χάσει στην ποδιά της. Το έβγαλε έξω και, παίρνοντας ένα μαχαίρι από το διπλανό τραπέζι, το άνοιξε στα γρήγορα.

Αγαπημένη μου Φωτεινή,

Σε παρακαλώ, συγχώρεσε με που δεν επικοινωνήσα τόσο καιρό. Ξέρω ότι δεν χρειάζεται να σου εξηγήσω τους λόγους, αλλά πιστέψέ με, σε σκέφτομαι συχνά. Αυτή είναι η κόρη μου, η Αλέξις. Θα της φερθείς με την ίδια ευγένεια με την οποία μου φέρθηκες πάντοτε - μάλλον δεν χρειάζεται καν να το ζητήσω, έτσι;

Η Αλέξις έχει μεγάλη περιέργεια για την ιστορία της. Την καταλαβαίνω, αλλά μου ήταν σχεδόν αδύνατον να της πω οτιδήποτε. Δεν είναι περίεργο που το πέρασμα του χρόνου κάνει ακόμη πιο δύσκολο να βγουν τα πράγματα στο φως;

Ξέρω ότι θα σου κάνει πολλές ερωτήσεις - είναι, βλέπεις, ιστορικός από τη φύση της. Θα της δώσεις απαντήσεις; Τα μάτια και τα αυτιά σου στάθηκαν μάρτυρες ολόκληρης της ιστορίας. Πιστεύω ότι θα μπορέσεις να της δώσεις μια περιγραφή πιο ακριβή απ' όσο θα μπορούσα εγώ ποτέ να δώσω.

Πες της τα όλα, Φωτεινή. Θα είναι ευγνώμων για πάντα. Ποιος ξέρει, ίσως να γυρίσει στην Αγγλία και να μπορεί να μου πει πράγματα που ούτε εγώ έμαθα ποτέ. Θα μπορέσεις να της δείξεις πού γεννήθηκα -ξέρω ότι θα την ενδιαφέρει- και να την πας στον Άγιο Νικόλαο;

Αυτό το γράμμα φτάνει με πολλή αγάπη για σένα και τον Στέφανο και σε παρακαλώ να δώσεις τις θερμές ευχές μου και στους γιους σου.

*Σ' ευχαριστώ, Φωτεινή.
Με παντοτινή αγάπη,
Σοφία*

Όταν τέλειωσε την ανάγνωση του γράμματος, η Φωτεινή το δίπλωσε προσεκτικά και το ξανάβαλε στο φάκελο του. Κοίταξε την Αλέξις, η οποία μελετούσε κάθε της έκφραση με περιέργεια, όση ώρα σάρωνε με το βλέμμα της το τσαλακωμένο κομμάτι χαρτί.

«Η μητέρα σου μου ζητάει να σου πω τα πάντα για την οικογένεια της», είπε η Φωτεινή, «αλλά δεν πρόκειται για παραμυθάκι. Κλείνουμε την ταβέρνα Κυριακή και Δευτέρα και θα έχω όλο το χρόνο τώρα που είναι τέλος της σεζόν. Γιατί δεν μένεις μαζί μας μια-δυο μέρες; Θα χαιρόμουν πολύ αν το έκανες». Τα μάτια της Φωτεινής έλαμπαν στο σκοτάδι.

Έμοιαζαν υγρά - από δάκρυα ή ενθουσιασμό, η Αλέξις δεν μπορούσε να το πει με σιγουριά.

Ήξερε ενστικτωδώς πως αυτή η νύχτα θα αποτελούσε την καλύτερη επένδυση χρόνου που θα μπορούσε να κάνει ποτέ, και δεν υπήρχε αμφιβολία ότι η ιστορία της μητέρας της θα τη βοηθούσε μακροπρόθεσμα περισσότερο από μια ακόμη επίσκεψη σε κάποιο μουσείο. Γιατί να εξετάσει τα κρύα απομεινάρια των πολιτισμών του παρελθόντος, τη στιγμή που θα μπορούσε να δώσει πνοή στη δική της ιστορία; Δεν υπήρχε τίποτα που θα την εμπόδιζε να μείνει. Ένα σύντομο μήνυμα στον Εντ ότι θα έμενε εκεί για μια-δυο μέρες ήταν το μόνο που χρειαζόταν. Μολονότι ήξερε πως κάτι τέτοιο θα ήταν μια πράξη περιφρόνησης προς τον Εντ, ένιωθε ότι αυτή η περίπτωση δικαιολογούσε λίγο εγωισμό από μέρους της. Ήταν ουσιαστικά ελεύθερη να κάνει ότι ήθελε.

Ήταν μια στιγμή ακινησίας. Η σκοτεινή, γαλήνια θάλασσα σχεδόν φαινόταν να κρατά την αναπνοή της, και στον ξάστερο ουρανό πάνω από το κεφάλι της, ο πιο λαμπρός αστερισμός απ' όλους, ο Ωρίωνας, που είχε σκοτωθεί και τον τοποθέτησαν στον ουρανό οι θεοί, έδειχνε να περιμένει την απάντησή της. Αυτή ίσως να ήταν η μοναδική ευκαιρία που θα προσφερόταν ποτέ στην Αλέξις, σε ολόκληρη τη ζωή της, για να μαζέψει τα σπαράγματα της δικής της ιστορίας πριν σκορπίσουν στον άνεμο. Ήξερε πως υπήρχε μόνο μία απάντηση στην πρόσκληση. «Σ' ευχαριστώ», είπε ήρεμα, κυριευμένη ξαφνικά από την κούραση. «Θα ήθελα πολύ να μείνω».

Δεύτερο Κεφάλαιο

Η ΑΛΕΞΙΣ κοιμήθηκε βαθιά εκείνη τη νύχτα. Όταν αυτή και η Φωτεινή πήγαν τελικά για ύπνο, η ώρα ήταν περασμένη μία το πρωί, και ο συνδυασμός της κούρασης από το μακρινό ταξίδι προς την Πλάκα και το απόγευμα στη Σπιναλόγκα, με το μεθυστικό μείγμα του μεζέ και του μπράντι, τη βύθισε σε έναν βαθύ ύπνο χωρίς όνειρα.

Ήταν σχεδόν δέκα όταν η λιακάδα χύθηκε στο δωμάτιο από τα χωρίσματα ανάμεσα στις βαριές τσόχινες κουρτίνες, ρίχνοντας μια ακτίνα φωτός στο μαξιλάρι της Αλέξης. Εκείνη, ξυπνώντας, γλίστρησε κάτω από τα σεντόνια για να κρύψει το πρόσωπό της. Το τελευταίο δεκαπενθήμερο είχε κοιμηθεί σε διάφορα δωμάτια που δεν την έκαναν να αισθάνεται καμία οικειότητα, και κάθε φορά που άνοιγε τα μάτια της μεσολαβούσε μια στιγμή σύγχυσης μέχρι να προσαρμοστεί στο χώρο και να συνειδητοποιήσει πού βρισκόταν και τι ώρα ήταν. Τα περισσότερα από τα στρώματα στις φτηνές πανσιόν όπου είχε μείνει μαζί με τον Εντ, είτε ήταν βουλιαγμένα στη μέση, είτε εξείχαν από μέσα τους τα μεταλλικά ελατήριά τους. Δεν δυσκολευόταν καθόλου να σηκωθεί από αυτά τα κρεβάτια τα

πρωινά. Αλλά το συγκεκριμένο κρεβάτι ήταν τελείως διαφορετικό. Μάλιστα, ολόκληρο το δωμάτιο ήταν διαφορετικό. Το στρογγυλό τραπέζι με το δαντελωτό τραπεζομάντιλο, το καρεκλάκι με την ξεθωριασμένη πλεκτή ψάθα, οι κορνιζαρισμένες υδατογραφίες στον τοίχο, το καλυμμένο με παγωμένα ρυάκια κεριού κηροπήγιο, το μυρωδάτο ματσάκι λεβάντας που κρεμόταν στο πίσω μέρος της πόρτας, και οι τοίχοι, οι βαμμένοι με απαλό γαλάζιο χρώμα που ταίριαζε με τα σκεπάσματα του κρεβατιού: όλα αυτά τα πράγματα το έκαναν να φαντάζει πιο οικείο απ' όσο το ίδιο της το σπίτι.

Όταν τράβηξε τις κουρτίνες, την καλημέρισε η εκθαμβωτική θέα της λαμπερής θάλασσας και του νησιού της Σπιναλόγκας, που, μέσα στη λαμπερή αχλή της ζέστης, φαινόταν πιο μακρινό, πιο απόμακρο σε σχέση με χθες.

Όταν ξεκίνησε από τα Χανιά νωρίς την προηγούμενη μέρα, δεν είχε σκοπό να μείνει στην Πλάκα. Είχε φανταστεί μια σύντομη συνάντηση με την ηλικιωμένη γυναίκα από την παιδική ηλικία της μητέρας της και μια μικρή περιπλάνηση στο χωριό πριν ξαναβρεθεί με τον Εντ. Γι' αυτόν το λόγο δεν είχε φέρει μαζί της τίποτε άλλο εκτός από ένα χάρτη και τη φωτογραφική μηχανή της. Σίγουρα δεν περίμενε ότι θα χρειαζόταν κάποια αλλαξιά ρούχα ή οδοντόβουρτσα. Η Φωτεινή, ωστόσο, είχε σπεύσει να τη σώσει, δίνοντάς της όλα όσα χρειαζόταν: ένα από τα πουκάμισα του Στέφανου που θα το φορούσε για να κοιμηθεί, και μια καθαρή, αν και ξεφτισμένη, πετσέτα. Μόλις σηκώθηκε, βρήκε στην άκρη του κρεβατιού ένα λουλουδάτο πουκάμισο - σε καμία περίπτωση στο στιλ της, αλλά μετά τη ζέστη και τη σκόνη της προηγούμενης μέρας, ήταν χαρούμενη που θα άλλαζε ρούχα. Ήταν μια χειρονομία τέτοιας μητρικής καλοσύνης, ώστε δεν θα μπορούσε να την αγνοήσει. Κι αν τα απαλά ροζ και μπλε χρώματα της μπλούζας έδειχναν μάλλον άσχετα με το χακί σορτσάκι της, τι σημασία είχε; Η Αλέξις πλύθηκε με κρύο νερό στον μικροσκοπικό νιπτήρα στη γωνία

και μετά παρατήρησε το ηλιοκαμένο πρόσωπό της στον καθρέφτη. Ήταν ενθουσιασμένη σαν παιδί που θα του διάβαζαν το κρίσιμο κεφάλαιο κάποιας ιστορίας. Σήμερα, η Φωτεινή θα γινόταν η Σεχραζάντ της.

Ντυμένη με το βαμβακερό ρούχο που της έδινε την απρόσμενη αίσθηση του καλοσιδρωμένου, κατέβηκε τη σκοτεινή πίσω σκάλα και βρέθηκε στην κουζίνα του εστιατορίου, όπου την είχε τραβήξει σαν μαγνήτης το διαπεραστικό άρωμα του δυνατού, φρεσκοκομμένου καφέ. Η Φωτεινή καθόταν σε ένα τεράστιο, ροζιασμένο τραπέζι, στο κέντρο του δωματίου. Αν και το είχαν τρίψει με επιμέλεια, φαινόταν ότι επάνω του βρίσκονταν ακόμη οι λεκέδες από όλα τα κομμάτια κρέατος και τα μυρωδικά που είχαν κοπεί στην επιφάνειά του. Πρέπει, ακόμη, να είχε σταθεί μάρτυρας άπειρων στιγμών έντασης, που είχε διαπεράσει μετά από τόσα χρόνια το υλικό του. Η Φωτεινή σηκώθηκε για να τη χαιρετήσει.

«Καλημέρα, Αλέξης!» της είπε θερμά.

Φορούσε μια μπλούζα παρόμοια μ' εκείνη που είχε δανείσει στην Αλέξις, μολονότι αυτή της Φωτεινής ήταν στις αποχρώσεις της ώχρας και ταίριαζε με τη μακριά φούστα η οποία χυνόταν από τη λεπτή μέση της και έφτανε σχεδόν μέχρι τους αστραγάλους της. Η πρώτη εντύπωση από την ομορφιά της, που είχε εκπλήξει την Αλέξις τόσο ισχυρά την προηγούμενη νύχτα στο απαλό φως του σούρουπου, δεν ήταν λαθεμένη. Η αγαλματένια κορμοστασιά αυτής της Κρητικιάς και τα μεγάλα μάτια της θύμιζαν τις μορφές στις σπουδαίες μινωικές τοιχογραφίες της Κνωσού, εκείνα τα ζωντανά πορτρέτα που είχαν επιβιώσει μέσα από τις συμφορές χιλιάδων ετών, και είχαν ωστόσο μια αξιοσημείωτη απλότητα, η οποία τα έκανε να φαίνονται τόσο σημερινά.

«Κοιμήθηκες καλά;» ρώτησε η Φωτεινή.

Η Αλέξις έπνιξε ένα χασμουρητό, έγνεψε καταφατικά και κατόπιν χαμογέλασε στη Φωτεινή, που έσπευσε να φορτώσει

ένα δίσκο με μια καφετιέρα, μερικά μεγάλα φλιτζάνια και πιατάκια κι ένα καρβέλι μόλις βγαλμένο από το φούρνο.

«Με συγχωρείς, το ψωμί είναι ξαναζεσταμένο. Αυτό είναι το μόνο κακό που έχουν οι Κυριακές εδώ: ο φούρναρης δεν σηκώνεται από το κρεβάτι του. Κι έτσι έχουμε ξερό ψωμί ή τίποτα», είπε η Φωτεινή γελαστά.

«Το τίποτα θα μου ήταν αρκετό, αφού υπάρχει φρέσκος καφές», απάντησε η Αλέξις, που ακολούθησε τη Φωτεινή περνώντας μέσα από τις πανταχού παρούσες πλαστικές λωρίδες και φτάνοντας στο προαύλιο, όπου είχαν βγάλει τα χάρτινα τραπεζομάντιλα από όλα τα τραπέζια της περασμένης νύχτας, που έδειχναν τώρα περίεργα γυμνά με τις επιφάνειες τους από φορμάκια.

Οι δυο γυναίκες κάθισαν κοιτάζοντας τη θάλασσα που έγλειφε τα βράχια από κάτω τους. Η Φωτεινή έβαλε καφέ, και το πηχτό μαύρο υγρό κύλησε σαν σκοτεινό ρυάκι στη λευκή πορσελάνη. Μετά τις ατελείωτες και απογοητευτικές κούπες στιγμιαίου καφέ, που σερβίρονταν λες και οι άγευστοι κόκκοι τους ήταν κάτι εξαιρετικό, η Αλέξις αισθάνθηκε ότι κανένα άλλο φλιτζάνι καφέ δεν είχε τόσο έντονη και υπέροχη γεύση σαν κι αυτό. Φαίνεται ότι κανένας δεν είχε το θάρρος να πει στους Έλληνες ότι ο στιγμιαίος καφές δεν ήταν πλέον κάποια καινοτομία! Όλοι, κι αυτή μαζί, λαχταρούσαν αυτό το παλιομοδίτικο και λιγωτικό υγρό. Η λιακάδα του Σεπτεμβρίου είχε μια διαυγή λαμπρότητα και μια ήπια θέρμη που, μετά την ένταση της αυγουστιάτικης ζέστης, έκαναν αυτόν το μήνα έναν από τους πιο ευπρόσδεκτους στην Κρήτη. Η λαύρα του κατακαλόκαιρου είχε πέσει και οι καυτοί, άγριοι άνεμοι είχαν υποχωρήσει κι αυτοί. Οι δυο γυναίκες κάθονταν απέναντι η μία στην άλλη κάτω από τη σκιά της τέντας και η Φωτεινή έβαλε τη μελαχρινή, ρυτιδιασμένη παλάμη της στο χέρι της Αλέξις.

«Είμαι τόσο χαρούμενη που ήρθες», της είπε. «Δεν μπορείς να φανταστείς πόσο. Πληγώθηκα πολύ όταν η μητέρα

σου σταμάτησε να γράφει. Κατάλαβα απόλυτα γιατί, αλλά έσπασε έναν τόσο σημαντικό κρίκο με το παρελθόν».

«Δεν είχα ιδέα ότι σου έγραφε», είπε η Αλέξης, νιώθοντας σαν να απολογούνταν εκ μέρους της μητέρας της.

«Ακόμη και τα πρώτα βήματα της ζωής της ήταν δύσκολα», συνέχισε η Φωτεινή, «αλλά προσπαθήσαμε όλοι, ειλικρινά, να την κάνουμε ευτυχισμένη και να της δώσουμε ότι καλύτερο μπορούσαμε».

Βλέποντας την ελαφρά απορημένη έκφραση της Αλέξης, η Φωτεινή διαπίστωσε ότι έπρεπε να ελαττώσει το ρυθμό της. Έβαλε άλλο ένα φλιτζάνι καφέ και για τις δύο, κάνοντας μια παύση για να σκεφτεί από πού θα ξεκινούσε. Φαινόταν πως θα έπρεπε να πάει ακόμη πιο πίσω στο παρελθόν απ' όσο είχε φανταστεί στην αρχή.

«Θα μπορούσα να πω ότι θα πάρω τα πράγματα από την αρχή, αλλά δεν υπάρχει ουσιαστικά αρχή εδώ», είπε. «Η ιστορία της μητέρας σου είναι η ιστορία της γιαγιάς σου, και είναι επίσης η ιστορία της προγιαγιάς σου. Είναι ακόμη η ιστορία της θείας της μητέρας σου. Οι ζωές τους ήταν συνυφασμένες, και αυτό είναι που εννοούμε όταν μιλάμε για τη μοίρα στην Ελλάδα. Η αποκαλούμενη μοίρα μας καθορίζεται σε μεγάλο βαθμό από τους προγόνους μας, όχι από τα άστρα. Όταν μιλάμε για την αρχαία ιστορία εδώ, πάντοτε αναφερόμαστε στο πεπρωμένο, αλλά δεν εννοούμε πραγματικά αυτό που δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Φυσικά, τα γεγονότα φαίνονται να συμβαίνουν ξαφνικά και να αλλάζουν την πορεία της ζωής μας, αλλά αυτό που πράγματι καθορίζει τι μας συμβαίνει είναι οι πράξεις όσων βρίσκονται τριγύρω μας και εκείνων που έζησαν πριν από εμάς».

Η Αλέξης άρχισε να αισθάνεται λιγάκι νευρική. Το επτάσφαλιστο σεντούκι του παρελθόντος της μητέρας της, που ήταν τόσο ερμητικά κλειστό σε ολόκληρη τη ζωή της, επρόκειτο τώρα να ανοίξει. Όλα τα μυστικά θα ξεχύνονταν έξω,

και βρέθηκε να αναρωτιέται αν πραγματικά το ήθελε αυτό. Κάρφωσε το βλέμμα της στη θάλασσα, στο αχνό περίγραμμα της Σπιναλόγκας, και θυμήθηκε το μοναχικό απόγευμα της εκεί ήδη με νοσταλγία. Η Πανδώρα μετάνιωσε που είχε ανοίξει το κουτί της. Θα συνέβαινε το ίδιο και στην ίδια;

Η Φωτεινή εντόπισε την κατεύθυνση της ματιάς της.

«Η προγιαγιά σου έζησε σ' εκείνο το νησί», είπε. «Ήταν λεπρή». Δεν περίμενε τα λόγια της να ακουστούν τόσο ωμά, τόσο άκαρδα, και είδε αμέσως ότι έκαναν την Αλέξης να μορφάσει.

«Λεπρή;» ρώτησε η Αλέξης με φωνή σχεδόν πνιγμένη από το σοκ. Την απωθούσε αυτή η σκέψη, αν και ήξερε πως η αντίδραση της ήταν μάλλον παράλογη, και βρήκε δύσκολο να κρύψει τα αισθήματά της. Είχε μάθει ότι ο γερο-βαρκάρης ήταν λεπρός και είχε διαπιστώσει μόνη της πως δεν του είχαν μείνει παραμορφωτικά σημάδια. Παρ' όλα αυτά, άκουσε με φρίκη ότι ένας συγγενής της ήταν λεπρός. Αυτό ήταν εντελώς διαφορετικό, κι ένιωσε παράξενα αηδιασμένη.

Για τη Φωτεινή, η οποία είχε μεγαλώσει στη σκιά της αποικίας, η λέπρα ήταν πάντοτε ένα δεδομένο της ζωής. Είχε δει περισσότερους λεπρούς να φτάνουν στην Πλάκα για να περάσουν απέναντι στη Σπιναλόγκα από όσους μπορούσε να μετρήσει. Είχε επίσης δει τα διάφορα είδη των θυμάτων της αρρώστιας: μερικούς παραμορφωμένους σε σημείο αναπηρίας, άλλους εμφανώς ανέγγιχτους. Μάλιστα, οι τελευταίοι ήταν όντως ανέπαφοι. Αλλά καταλάβαινε την αντίδραση της Αλέξης. Ήταν η φυσική αντίδραση κάποιου που η γνώση του για τη λέπρα προερχόταν από τις ιστορίες της Παλαιάς Διαθήκης και την εικόνα ενός βασανισμένου αρρώστου που κράδαινε κουδούνι να φωνάζει: «Ακάθαρτος! Ακάθαρτος!».

«Άσε με να σου εξηγήσω μερικά πράγματα», της πρότεινε. «Ξέρω πώς φαντάζεσαι ότι είναι η λέπρα, αλλά είναι σημαντικό να ξέρεις την πραγματικότητα, διαφορετικά δεν θα καταλάβεις ποτέ την αληθινή Σπιναλόγκα, τη Σπιναλόγκα που ήταν το σπίτι για τόσο πολλούς καλούς ανθρώπους».

Η Αλέξης συνέχισε να ατενίζει το μικρό νησί πέρα από τα λαμπερά νερά. Η επίσκεψή της εκεί την περασμένη μέρα είχε φανεί τόσο γεμάτη από ασυμβίβαστες μεταξύ τους εικόνες: τα ερείπια από κομψές βίλες ιταλικού τύπου, κήπους, ακόμη και μαγαζιά, στη σκιά του φάσματος μιας αρρώστιας την οποία είχε δει να παριστάνεται σε επικές ταινίες σαν το θάνατο προσωποποιημένο. Ήπιε άλλη μια γουλιά από τον πηχτό καφέ.

«Ξέρω ότι δεν είναι θανάσιμη σε όλες τις περιπτώσεις», είπε, σχεδόν αμυντικά, «αλλά πάντοτε προκαλεί φριχτές παραμορφώσεις, έτσι δεν είναι;»

«Όχι στην έκταση που ίσως νομίζεις», απάντησε η Φωτεινή. «Δεν είναι μια αρρώστια που εξαπλώνεται βίαια σαν την πανούκλα. Μερικές φορές χρειάζεται πολύ καιρό για να εξελιχθεί. Εκείνες οι εικόνες όπου έχεις δει ανθρώπους να είναι τόσο φριχτά σακατεμένοι, δείχνουν όσους υπέφεραν για χρόνια, μπορεί και δεκαετίες. Υπάρχουν δύο είδη λέπρας, το ένα με πολύ πιο αργή εξέλιξη από το άλλο. Και τα δύο είναι θεραπεύσιμα πλέον. Ωστόσο, η προγιαγιά σου δεν στάθηκε τυχερή. Είχε το είδος που εξελίσσεται πιο γρήγορα και δεν βρίσκονταν στο πλευρό της ούτε ο χρόνος ούτε η ιστορία».

Η Αλέξης ντρεπόταν τώρα για την αρχική αντίδρασή της, ταπεινωμένη από την άγνοιά της, αλλά η αποκάλυψη ότι ένα μέλος της οικογένειάς της είχε λέπρα έπεσε σαν κεραυνός εν αιθρία.

«Η προγιαγιά σου ήταν εκείνη με την αρρώστια, αλλά ο προπάππος σου, ο Γιώργης, είχε επίσης βαθιά σημάδια. Ακόμη και πριν εξοριστεί η γυναίκα του στη Σπιναλόγκα, μετέφερε προμήθειες στο νησί με την ψαρόβαρκά του, και συνέχισε να το κάνει όταν πήγε κι εκείνη εκεί. Αυτό σημαίνει ότι παρακολουθούσε σχεδόν σε καθημερινή βάση πώς την κατέστρεφε σταδιακά η αρρώστια. Όταν η Ελένη πήγε για πρώτη φορά στη Σπιναλόγκα, οι κανόνες υγιεινής ήταν ελλιπείς, και μολονότι βελτιώθηκαν σημαντικά όσο βρισκόταν εκεί,

έπαθε ανεπανόρθωτη ζημιά σε νεαρή ηλικία. Θα παραλείψω τις λεπτομέρειες. Έτσι έκανε και ο Γιώργης με τη Μαρία και την Άννα. Αλλά ξέρεις πώς συμβαίνει, έτσι; Η λέπρα μπορεί να επηρεάσει τις νευρικές απολήξεις, και το αποτέλεσμα είναι να μην μπορείς να αισθανθείς ότι καίγεται ή έχεις κοπεί. Να γιατί οι άνθρωποι με λέπρα είναι τόσο ευάλωτοι στο να προκαλέσουν μόνιμη ζημιά στους εαυτούς τους, και οι συνέπειες από αυτό μπορούν να είναι καταστροφικές».

Η Φωτεινή έκανε παύση. Προσπαθούσε να μην προσβάλει την ευαισθησία αυτής της νεαρής γυναίκας, αλλά γνώριζε επίσης καλά ότι υπήρχαν στοιχεία στην ιστορία που προκαλούσαν μόνο σοκ. Το θέμα ήταν απλώς να προχωράει με προσεκτικά βήματα.

«Δεν θέλω η εικόνα από την οικογένεια της μητέρας σου να κυριαρχείται από την αρρώστια. Δεν ήταν έτσι», πρόσθεσε βιαστικά. «Κοίτα. Εδώ έχω μερικές φωτογραφίες τους».

Πάνω στον μεγάλο ξύλινο δίσκο, στηριγμένος στην καφετιέρα, βρισκόταν ένας ταλαιπωρημένος φάκελος από κίτρινο χαρτί. Η Φωτεινή τον άνοιξε και άδειασε το περιεχόμενο του στο τραπέζι. Μερικές από τις φωτογραφίες δεν ήταν μεγαλύτερες από εισιτήρια τρένου, άλλες είχαν το μέγεθος καρτ ποστάλ. Μερικές ήταν γυαλιστερές, με λευκή μπορντούρα, άλλες με ματ επιφάνεια, αλλά όλες ασπρόμαυρες, και πολλές ξεθωριασμένες, σχεδόν σε σημείο να μη φαίνεται τίποτα. Οι περισσότερες είχαν τραβηχτεί σε φωτογραφεία, τον καιρό πριν από την εμφάνιση των αυτόματων φωτογραφικών μηχανών, και η άκαμπτη πόζα των ανθρώπων σε αυτές τούς έκανε να φαίνονται μακρινοί στο χρόνο, σαν το βασιλιά Μίνωα.

Η Αλέξης αναγνώρισε την πρώτη φωτογραφία που τράβηξε την προσοχή της. Ήταν ίδια μ' εκείνη που είχε η μητέρα της δίπλα στο κρεβάτι της, με την κυρία με τις δαντέλες και τον άντρα με τα ασημένια μαλλιά. Την πήρε στα χέρια της.

«Είναι η θεία της μητέρας σου, η Μαρία, και ο θείος της, ο Νικόλαος», είπε η Φωτεινή, με ένα ορατό ίχνος περηφάνιας.

«Και αυτή εδώ», είπε, τραβώντας μια φωτογραφία από τη βάση του σωρού, «ήταν η τελευταία που έβγαλαν μαζί οι προπαπούδες σου και τα δυο τους κορίτσια».

Την έδωσε στην Αλέξις. Ο άντρας είχε περίπου το ίδιο ύψος με τη γυναίκα, αλλά οι ώμοι του ήταν πολύ φαρδείς. Είχε σκούρα, σπαστά μαλλιά, περιποιημένο μουστάκι, έντονη μύτη και μάτια που χαμογελούσαν, μολονότι η έκφραση που είχε πάρει γι' αυτή τη φωτογραφία ήταν σοβαρή και επιτηδευμένη. Τα μπράτσα του φαίνονταν μεγάλα σε σχέση με το σώμα του. Η γυναίκα δίπλα του ήταν λεπτή, με μακρύ λαιμό και εντυπωσιακά όμορφη· τα μαλλιά της ήταν πιασμένα σε πλεξούδες κουλουριασμένες στην κορυφή του κεφαλιού της, και το χαμόγελο της πλατύ και αυθόρμητο. Καθισμένα μπροστά τους βρίσκονταν δυο κορίτσια με βαμβακερά φορέματα. Το ένα είχε πυκνά μαλλιά ριγμένα στους ώμους του, και τα μάτια του ήταν γατίσια. Είχε σκανδαλιά στο βλέμμα και σαρκώδη χείλη που δεν χαμογελούσαν. Το άλλο είχε μαλλιά όμορφα πλεγμένα σε κοτσίδες, πιο λεπτεπίλεπτα χαρακτηριστικά και μύτη που ζάρωνε καθώς χαμογελούσε στο φακό. Μπορούσε να το πει κανείς κοκαλιάρικο και, από τα δυο κορίτσια, αυτό έμοιαζε περισσότερο στη μητέρα, με τις παλάμες του πλεγμένες απαλά πάνω στην ποδιά του σε μια σεμνή στάση, ενώ η αδερφή του είχε τα μπράτσα της διπλωμένα και αγριοκοίταζε, σαν να περιφρονούσε το πρόσωπο που έβγαζε τη φωτογραφία.

«Αυτή είναι η Μαρία», είπε η Φωτεινή, δείχνοντας το παιδί που χαμογελούσε. «Κι αυτή είναι η Άννα, η γιαγιά σου», είπε, στρέφοντας το δάχτυλό της στο άλλο. «Και αυτοί είναι οι γονείς τους, η Ελένη και ο Γιώργης».

Άπλωσε τις φωτογραφίες στο τραπέζι, και κάθε τόσο το αεράκι τις ανασήκωνε απαλά από την επιφάνεια, κάνοντάς τες να φαίνονται σαν να ζωντάνευαν. Η Αλέξις είδε φωτογραφίες των δυο αδελφών όταν ήταν μωρά, κατόπιν μαθήτρες στο

σχολείο, κι έπειτα νεαρές γυναίκες, αλλά σε αυτή την ηλικία μαζί με τον πατέρα τους μόνο. Υπήρχε ακόμη και μια φωτογραφία της Άννας πιασμένης αγκαζέ με έναν άντρα, ντυμένοι και οι δύο με παραδοσιακές κρητικές φορεσιές. Ήταν γαμήλια φωτογραφία.

«Άρα αυτός πρέπει να είναι ο παππούς μου», είπε η Αλέξις. «Η Άννα φαίνεται πραγματικά όμορφη εδώ», πρόσθεσε με θαυμασμό. «Πραγματικά ευτυχισμένη».

«Μμμ... η λάμψη του νεανικού έρωτα», είπε η Φωτεινή. Υπήρχε μια υπόνοια σαρκασμού στη φωνή της, που προκάλεσε έκπληξη στην Αλέξις, και ήταν έτοιμη να της κάνει κι άλλη ερώτηση, όταν εμφανίστηκε μια ακόμη φωτογραφία που της καθήλωσε το ενδιαφέρον.

«Αυτή μοιάζει με τη μητέρα μου!» αναφώνησε. Το μικρό κορίτσι στη φωτογραφία είχε μια χαρακτηριστική γαμψή μύτη κι ένα γλυκό, μολονότι ντροπαλό, χαμόγελο.

«Είναι η μητέρα σου. Πρέπει να ήταν περίπου πέντε χρόνων τότε».

Όπως κάθε σύνολο από οικογενειακές φωτογραφίες, έτσι κι αυτές ήταν μια τυχαία επιλογή που αποκάλυπτε μόνο κομμάτια μιας ιστορίας. Η πραγματική ιστορία θα ερχόταν στο φως από τις φωτογραφίες που έλειπαν ή δεν είχαν τραβηχτεί ποτέ, όχι από εκείνες που είχαν κορνιζαριστεί με τόση προσοχή ή φυλαχτεί μέσα σε ένα φάκελο. Η Αλέξις το γνώριζε αυτό, αλλά τουλάχιστον είχε τώρα ρίξει μια ματιά σ' εκείνα τα μέλη της οικογένειας που η μητέρα της κράτησε μυστικά για τόσο καιρό.

«Όλα άρχισαν εδώ, στην Πλάκα», είπε η Φωτεινή. «Ακριβώς πίσω μας, εκεί πέρα. Εκεί ζούσε η οικογένεια Πετράκη».

Έδειξε ένα μικρό σπίτι στη γωνία, σχεδόν δίπλα από εκεί όπου κάθονταν πίνοντας τον καφέ τους. Ήταν ένα ταλαιπωρημένο, ασβεστωμένο κτίριο, φτωχικό όπως κάθε άλλο σπίτι στο χωριό, αλλά χαριτωμένο, παρ' όλα αυτά. Οι σοβατισμένοι

τοίχοι του είχαν ξεφτίσει και τα παντζούρια, βαμμένα ξανά και ξανά από την εποχή που ζούσαν εκεί οι προπαπούδες της Αλέξης, είχαν μια απόχρωση γαλάζιου ξεφλουδισμένη και σκασμένη από τη ζέστη. Ένα μπαλκόνι, φωλιασμένο πάνω από την είσοδο, βούλιαζε από το βάρος πολλών πιθαριών απ' όπου κρέμονταν προς τα κάτω γεράνια στο κόκκινο της φωτιάς, σαν να δραπέτευαν μέσα από τα σκαλιστά ξύλινα κάγκελα. Ήταν μια τυπική εικόνα σχεδόν κάθε σπιτιού σε κάθε ελληνικό νησί, και θα μπορούσε να έχει χτιστεί οποτεδήποτε στις περασμένες εκατονταετίες. Η Πλάκα, όπως κάθε χωριό που είχε σταθεί τυχερό ώστε να αποφύγει την καταστροφή του μαζικού τουρισμού, δεν γινόταν να τοποθετηθεί στο χρόνο.

«Εκεί μεγάλωσαν η γιαγιά σου και η αδερφή της. Η Μαρία ήταν η καλύτερη φίλη μου· μόλις ένα χρόνο μικρότερη από την Άννα. Ο πατέρας τους, ο Γιώργης, ήταν ψαράς, όπως και οι περισσότεροι από τους ντόπιους, και η Ελένη, η γυναίκα του, ήταν δασκάλα. Μάλιστα, ήταν στην πραγματικότητα κάτι περισσότερο από δασκάλα - ούτε λίγο ούτε πολύ, διηύθυνε το τοπικό δημοτικό σχολείο. Βρισκόταν στο δρόμο για την Ελούντα, την πόλη απ' όπου πρέπει να πέρασες για να φτάσεις εδώ. Αγαπούσε τα παιδιά - όχι μόνο τις δικές της κόρες, αλλά όλα τα παιδιά που παρακολουθούσαν τα μαθήματά της. Νομίζω ότι η Άννα το έβρισκε δύσκολο αυτό. Ήταν κτητικό παιδί και σιχαινόταν να μοιράζεται οτιδήποτε, ειδικά τη στοργή της μητέρας της. Αλλά η Ελένη ήταν γενναιόδωρη σε όλα και είχε αρκετό χρόνο για όλα τα παιδιά της, είτε ήταν σάρκα από τη σάρκα της, είτε απλώς μαθητές της.

»Προσποιούμουν ότι ήμουν άλλη μία από τις κόρες του Γιώργη και της Ελένης. Βρισκόμουν συνέχεια στο σπίτι τους· είχα δυο αδερφούς, κι έτσι μπορείς να φανταστείς πόσο διέφερε το σπίτι μου από το δικό τους. Η μητέρα μου, η Σαβίνα, δεν έδειχνε να ενοχλείται. Εκείνη και η Ελένη ήταν φίλες από τα παιδικά τους χρόνια και μοιράζονταν τα πάντα από

μικρή ηλικία, κι έτσι δεν νομίζω να ανησυχούσε που με έχανε. Μάλιστα, πιστεύω πως πάντοτε έτρεφε την εντύπωση ότι είτε η Μαρία είτε η Άννα θα κατέληγαν να παντρευτούν τον έναν από τους αδερφούς μου.

»Όταν ήμουν μικρή, μάλλον περνούσα περισσότερη ώρα στο σπίτι των Πετράκηδων απ' όση στο δικό μου, αλλά η κατάσταση άλλαξε αργότερα και η Άννα με τη Μαρία, ούτε λίγο ούτε πολύ, ζούσαν μαζί μας.

»Εκείνη την εποχή, και σε όλα τα παιδικά μας χρόνια, παίζαμε στην παραλία. Άλλαζε συνέχεια και ποτέ δεν μας έκανε να βαριόμαστε. Κολυμπούσαμε κάθε μέρα από τα τέλη του Μάη μέχρι τις αρχές του Οκτώβρη, και περνούσαμε ανήσυχες νύχτες εξαιτίας της ανυπόφορης φαγούρας από την άμμο που είχε κρυφτεί ανάμεσα στα δάχτυλα των ποδιών μας και κατόπιν έβρισκε το δρόμο της μέχρι τα σεντόνια μας. Τα απογεύματα ψαρεύαμε μόνες μας μικρά αφρόψαρα και τα πρωινά πηγαίναμε να δούμε τι είχαν πιάσει οι ψαράδες. Ο χειμώνας φέρνει μαζί του παλίρροιες, και συνήθως ξεβραζόταν κάτι που μπορούσαμε να παρατηρήσουμε: τσούχτρες, χέλια, χταπόδια και μερικές φορές κάποια χελώνα που έμενε ακίνητη στην ακτή. Άσχετα με την εποχή, επιστρέφαμε στο σπίτι της Άννας και της Μαρίας μόλις βράδιαζε, και συχνά μας υποδεχόταν η ευωδιά ζεστών λιχουδιών όταν φτάναμε: η Ελένη μας έφτιαχνε φρέσκες τυρόπιτες και συνήθως μασουλούσα μία καθώς ανέβαινα το λόφο για να φτάσω στο σπίτι μου την ώρα που έπρεπε να πάω για ύπνο...»

«Ακούγεται πράγματι ειδυλλιακός τρόπος για να μεγαλώνει κανείς», τη διέκοψε η Αλέξης, γοητευμένη από τις περιγραφές της Φωτεινής γι' αυτή την τέλεια και σχεδόν παραμυθένια παιδική ηλικία. Αυτό που πραγματικά ήθελε να μάθει, ωστόσο, ήταν πώς τελείωσαν όλα. «Πώς προσβλήθηκε από λέπρα η Ελένη;» ρώτησε απότομα. «Επιτρεπόταν στους λεπρούς να φεύγουν από το νησί;»

«Όχι, φυσικά και δεν τους επιτρεπόταν. Να γιατί υπήρχε τέτοιος φόβος για το νησί. Στις αρχές του αιώνα, η κυβέρνηση είχε αποφασίσει να περιοριστούν όλοι οι λεπροί της Κρήτης στη Σπιναλόγκα. Τη στιγμή που οι γιατροί κατέληγαν σε σύγυρη διάγνωση, οι άνθρωποι ήταν αναγκασμένοι να αφήσουν τις οικογένειες τους μια και καλή και να πάνε εκεί. Ήταν γνωστή ως "Το Μέρος των Ζωντανών Νεκρών", και η περιγραφή αυτή ταίριαζε απόλυτα.

»Εκείνη την εποχή οι άνθρωποι έκαναν ότι μπορούσαν για να κρύψουν τα συμπτώματα, κυρίως επειδή ήταν τρομερές οι συνέπειες της διάγνωσης. Δεν είναι παράξενο ότι η Ελένη ήταν ευάλωτη στη λέπρα. Δεν δίσταζε ποτέ να διακινδυνεύσει να κολλήσει από τους μαθητές της - δεν μπορούσε να τους κάνει μάθημα χωρίς να τους έχει καθισμένους κοντά της, κι αν ένα παιδί έπεφτε κάτω στο σκονισμένο προαύλιο του σχολείου, ήταν η πρώτη που έτρεχε να το σηκώσει. Και αποδείχτηκε ότι ένας από τους μαθητές της είχε πράγματι λέπρα». Η Φωτεινή έκανε μια παύση.

«Άρα πιστεύεις ότι οι γονείς ήξεραν πως το παιδί τους είχε προσβληθεί;» ρώτησε η Αλέξις με δυσπιστία.

«Είμαι σχεδόν βέβαιη», απάντησε η Φωτεινή. «Ήξεραν πως δεν θα ξανάβλεπαν το παιδί τους αν το ανακάλυπτε κανείς. Υπήρχε μόνο μία υπεύθυνη πράξη που θα μπορούσε να κάνει η Ελένη από τη στιγμή που έμαθε ότι είχε προσβληθεί - κι αυτό έκανε. Έδωσε εντολή να ξεταστούν όλα τα παιδιά του σχολείου για να βρεθεί εκείνο που έπασχε, και με αρκετή βεβαιότητα βρέθηκε ότι ήταν ένα εννιάχρονο αγόρι, ονόματι Δημήτρης. Οι κακόμοιροι γονείς του αναγκάστηκαν να ζήσουν τον εφιάλτη να τους πάρουν το παιδί τους μακριά. Αλλά η εναλλακτική λύση ήταν πολύ χειρότερη. Σκέψου τις επαφές που έχουν τα παιδιά μεταξύ τους όταν παίζουν! Δεν είναι σαν τους ενήλικες, οι οποίοι κρατάνε αποστάσεις. Τσακώνονται και παλεύουν και γίνονται κουβάρι το ένα πάνω στο άλλο.

Ξέρουμε πια ότι η αρρώστια μεταδίδεται γενικά μόνο μέσω της διαρκούς επαφής, αλλά οι άνθρωποι εκείνη την εποχή φοβούνταν μήπως το σχολείο της Ελούντας γινόταν μια αποικία λεπρών από μόνο του, αν δεν απομάκρυναν το άρρωστο παιδί όσο γρηγορότερα μπορούσαν».

«Πρέπει να ήταν πολύ δύσκολο κάτι τέτοιο για την Ελένη, ειδικά αν είχε τόσο καλές σχέσεις με τους μαθητές της», είπε η Αλέξις σκεπτική.

«Ναι, ήταν απαίσιο. Απαίσιο για όλους όσους αφορούσε», απάντησε η Φωτεινή.

Τα χείλη της Αλέξις είχαν στεγνώσει και φοβόταν ν' ανοίξει το στόμα της για να μιλήσει, μήπως και δεν έβγαινε κανένας ήχος. Για να βοηθήσει να περάσει η στιγμή, έσπρωξε το φλιτζάνι της προς τη Φωτεινή, που το γέμισε άλλη μια φορά και της το ξανάδωσε. Καθώς ανακάτευε προσεκτικά τη ζάχαρη μέσα στο σκοτεινό στροβιλιζόμενο υγρό, η Αλέξις ένιωσε να παρασύρεται στη δίνη της θλίψης και του πόνου της Ελένης.

Πώς να ήταν άραγε; Να φεύγεις μακριά από το σπίτι σου και να είσαι πρακτικά φυλακισμένος χωρίς να μπορείς να δεις την οικογένεια σου, αποστερημένος από όλα όσα θεωρούσες πολύτιμα; Δεν σκεφτόταν μόνο τη γυναίκα που ήταν η προγιαγιά της, αλλά και το αγόρι, αθώοι και οι δυο τους, κι όμως καταδικασμένοι.

Η Φωτεινή άπλωσε την παλάμη της πάνω στο χέρι της Αλέξις. Ίσως είχε βιαστεί πολύ να της πει την ιστορία, χωρίς να γνωρίζει αρκετά καλά αυτή τη νεαρή γυναίκα. Δεν ήταν παραμύθι, όμως, και δεν μπορούσε απλώς να επιλέξει ποια κομμάτια της θα έλεγε και ποια θα παρέλειπε. Αν τα βήματα της ήταν πολύ προσεκτικά τώρα, η αληθινή ιστορία ίσως να μη λεγόταν ποτέ. Παρακολούθησε τα σύννεφα να πυκνώνουν στο πρόσωπο της Αλέξις. Σε αντίθεση μ' εκείνα τα αχνά στον γαλανό ουρανό τούτο το πρωί, αυτά τα σύννεφα ήταν ζοφερά και μελαγχολικά. Μέχρι τώρα, υποπτεύθηκε η Φωτεινή, το

μόνο σκοτάδι στη ζωή της Αλέξης ήταν η αόριστη σκιά του κρυμμένου παρελθόντος της μητέρας της. Δεν ήταν τίποτα περισσότερο από ένα ερωτηματικό, τίποτα που θα την κρατούσε ξύπνια τη νύχτα. Δεν είχε δει αρρώστιες, πόσο μάλλον το θάνατο. Τώρα έπρεπε να τα γνωρίσει και τα δύο.

«Πάμε για μια βόλτα, Αλέξης». Η Φωτεινή σηκώθηκε. «Θα βάλουμε τον Γεράσιμο να μας πάει στο νησί αργότερα - τα πάντα θα γίνουν πιο κατανοητά μόλις βρεθούμε εκεί».

Μια βόλτα ήταν αυτό ακριβώς που χρειαζόταν η Αλέξης. Αυτά τα κομμάτια από την ιστορία της μητέρας της και η υπερβολική καφεΐνη είχαν κάνει το κεφάλι της να γυρίζει, και καθώς κατέβαιναν τα ξύλινα σκαλοπάτια προς την ακτή με τα βότσαλα, η Αλέξης ρουφούσε άπληστα τον αλμυρό αέρα.

«Γιατί δεν μου είπε ποτέ η μητέρα μου κάτι από όλα αυτά;» ρώτησε.

«Είχε τους λόγους της, είμαι σίγουρη», είπε η Φωτεινή, ξέροντας ότι είχαν μείνει ακόμη πάρα πολλά να πει. «Και ίσως όταν γυρίσεις στην Αγγλία να σου εξηγήσει γιατί ήταν τόσο μυστικοπαθής».

Περπάτησαν κατά μήκος της παραλίας και άρχισαν να ανεβαίνουν το κακοτράχαλο μονοπάτι που περιστοιχιζόταν από νεράγκαθα και λεβάντα, και οδηγούσε έξω από το χωριό. Το αεράκι ήταν πιο δυνατό εκεί, και ο ρυθμός της Φωτεινής έγινε πιο αργός. Αν και ήταν σε καλή φόρμα για γυναίκα στην ηλικία των εβδομήντα, δεν είχε συνέχεια την παλιά της αντοχή, και το βήμα της έγινε πιο προσεκτικό και πιο ασταθές μόλις το μονοπάτι άρχισε να ανηφορίζει.

Πού και πού σταματούσε, δείχνοντας μια-δυο φορές κάποια σημεία στη Σπιναλόγκα που ήταν πλέον ορατά. Τελικά έφτασαν σε έναν τεράστιο βράχο λειασμένο από τον άνεμο, τη βροχή και τη μακρόχρονη χρήση του από περαστικούς. Κάθισαν και κοίταξαν τη θάλασσα πέρα, με τον αέρα να κάνει να θροϊζουν οι θάμνοι από θυμάρι που αφθονούσαν τριγύρω τους.

Εδώ ήταν που η Φωτεινή άρχισε να διηγείται την ιστορία της Σοφίας.

ΜΕΣΑ ΣΤΙΣ ΕΠ'ΟΜΕΝΕΣ ΛΙΓΕΣ ΜΕΡΕΣ, η Φωτεινή είπε στην Αλέξης όλα όσα ήξερε για την ιστορία της οικογένειάς της, χωρίς να αφήσει τίποτα κρυφό: από τις λεπτομέρειες για τις στιγμές της παιδικής ηλικίας μέχρι τα σοβαρά γεγονότα από την ιστορία της ίδιας της Κρήτης. Τον καιρό που πέρασαν μαζί, οι δυο γυναίκες περπατούσαν στα παραλιακά μονοπάτια, κάθονταν με τις ώρες στο τραπέζι μετά το δείπνο, έκαναν εκδρομές σε πόλεις και χωριά με το νοικιασμένο αυτοκίνητο της Αλέξης, και η Φωτεινή της φανέρωνε ένα-ένα τα κομμάτια του παζλ από την ιστορία των Πετράκηδων. Ήταν μέρες στη διάρκεια των οποίων η Αλέξης αισθάνθηκε να ωριμάζει και να γίνεται πιο σοφή, και η Φωτεινή, αναμοχλεύοντας ένα τόσο μεγάλο τμήμα του παρελθόντος της, ένιωσε νέα ξανά. Ο μισός αιώνας που χώριζε τις δυο γυναίκες εξαφανίστηκε και, καθώς περπατούσαν αγκαζέ, ίσως να τις περνούσαν και για αδελφές.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Τρίτο Κεφάλαιο

1939

ΟΙ ΑΡΧΕΣ ΤΟΥ ΜΑΙΟΥ φέρουν για την Κρήτη τις πιο τέλειες και παραδεισένιες μέρες. Μια τέτοια μέρα, όταν τα δέντρα ήταν βαρυφορτωμένα με ανθούς και τα τελευταία ίχνη χιονιού στα βουνά είχαν μετατραπεί σε ρυάκια με κρυστάλλινα νερά, η Ελένη έφυγε, με κατεύθυνση τη Σπιναλόγκα. Σε ωμή αντίθεση με αυτό το πλέον ζοφερό γεγονός, ο ουρανός ήταν λαμπερός, ένα ανέφελο γαλάζιο στερέωμα. Είχε ήδη συγκεντρωθεί πλήθος για να παρακολουθήσει, να κλάψει, να γνέψει ένα τελευταίο αντίο. Ακόμη κι αν το σχολείο δεν είχε κλείσει επίσημα εκείνη την ημέρα, σε ένδειξη σεβασμού για τη δασκάλα που έφευγε, οι τάξεις θα αντηχούσαν τη σιωπή. Και οι δάσκαλοι και οι μαθητές τις είχαν εγκαταλείψει. Κανένας δεν θα έχανε την ευκαιρία να γνέψει αντίο στην αγαπημένη τους «κυρία Πετράκη».

Η Ελένη Πετράκη ήταν πολύ αγαπητή στην Πλάκα και στα τριγύρω χωριά. Εξέπεμπε ένα μαγνητισμό που έλκυε τόσο τα παιδιά όσο και τους ενήλικες, και όλοι τους τη θαύμαζαν και τη σέβονταν. Ο λόγος ήταν απλός. Για την Ελένη,

η διδασκαλία ήταν ιερή υποχρέωση, και ο ενθουσιασμός της απλωνόταν στα παιδιά σαν φλόγα. «Αν το αγαπήσουν, θα το μάθουν» ήταν το σύνθημα της. Αυτά τα λόγια δεν ανήκαν στην ίδια· ήταν το ρητό του δασκάλου ο οποίος, γεμάτος πάθος, είχε ανοίξει στην ίδια το δρόμο για τη μάθηση, είκοσι χρόνια νωρίτερα.

Τη νύχτα πριν αφήσει το σπίτι της για πάντα, η Ελένη γέμισε ένα βάζο με ανοιξιάτικα λουλούδια. Το έβαλε στο κέντρο του τραπεζιού, και η μικρή παλέτα από τα ανοιχτόχρωμα μπουμπούκια μεταμόρφωσε μαγικά το δωμάτιο. Καταλάβαινε τη δύναμη αυτής της απλής πράξης, την ισχύ της λεπτομέρειας. Ήξερε, για παράδειγμα, ότι η ανάμνηση των γενεθλίων ενός παιδιού ή του αγαπημένου του χρώματος μπορούσε να είναι το κλειδί για να κερδηθεί η καρδιά και μετά το μυαλό. Τα παιδιά στην τάξη της απορροφούσαν τις πληροφορίες σε μεγάλο βαθμό επειδή ήθελαν να την ευχαριστήσουν, όχι επειδή ήταν αναγκασμένα να μάθουν, και τη διαδικασία βοηθούσε ο τρόπος με τον οποίο παρέθετε τα γεγονότα και τους αριθμούς, όλα γραμμένα σε κάρτες κρεμασμένες στο ταβάνι, ώστε να φαίνονται σαν σμάρι από εξωτικά πουλιά που αιωρούνταν μόνιμα πάνω από τα κεφάλια τους.

Αλλά δεν ήταν μόνο μια αγαπημένη δασκάλα που θα περνούσε τη θάλασσα με προορισμό τη Σπιναλόγκα εκείνη την ημέρα. Έλεγαν αντίο και σε ένα φίλο: τον εννιάχρονο Δημήτρη, οι γονείς του οποίου είχαν κάνει τα πάντα για ένα χρόνο προκειμένου να κρατήσουν μυστικά τα συμπτώματα της αρρώστιας του. Κάθε μήνα γινόταν και μια νέα προσπάθεια να κρυφτούν τα σημάδια - το σορτσάκι του μέχρι το γόνατο αντικαταστάθηκε με μακρύ παντελόνι, τα πέδιλα με βαριές αρβύλες, και το καλοκαίρι του είχαν απαγορέψει να κολυμπάει στη θάλασσα με τους φίλους του, μην τυχόν και γίνουν αντιληπτές οι πληγές στην πλάτη του. «Να λες ότι φοβάσαι τα κύματα!» τον εκλιπαρούσε η μητέρα του, κάτι

που ήταν, φυσικά, γελοίο. Όλα αυτά τα παιδιά είχαν μεγαλώσει απολαμβάνοντας την αναζωογονητική δύναμη της θάλασσας, και μάλιστα ανυπομονούσαν να έρθουν οι μέρες που τα μελέμια μετέτρεπαν τη γαλήνια Μεσόγειο σε αγριεμένο πέλαγο. Μόνο οι δειλοί φοβούνταν τα κύματα που έσκαγαν στην ακτή. Το παιδί είχε ζήσει με το φόβο της ανακάλυψης για πολλούς μήνες, ξέροντας πάντοτε μέσα του πως αυτή ήταν μια προσωρινή κατάσταση και ότι, αργά ή γρήγορα, θα μαθεύονταν όλα.

Όποιος δεν γνώριζε τις εξαιρετικές περιστάσεις εκείνου του καλοκαιρινού πρωινού, ίσως να υπέθετε ότι το πλήθος είχε συγκεντρωθεί για κάποια κηδεία. Ήταν σχεδόν εκατό άνθρωποι, κυρίως γυναίκες και παιδιά, και σε όλους απλωνόταν μια θλιβερή σιωπή. Στέκονταν στην πλατεία του χωριού, σαν ένα σώμα, σιωπηλοί, περιμένοντας, αναπνέοντας ταυτόχρονα. Εκεί κοντά, σε έναν γειτονικό παράδρομο, η Ελένη Πετράκη άνοιξε την εξώπορτα της. Ήρθε αντιμέτωπη με το ασυνήθιστο θέαμα αυτού του μεγάλου πλήθους, σε ένα χώρο που κανονικά θα έπρεπε να είναι άδειος, και το ένστικτό της της έλεγε να γυρίσει στο εσωτερικό του σπιτιού. Δεν είχε, όμως, τέτοια επιλογή. Ο Γιώργης την περίμενε στην προβλήτα, έχοντας φορτώσει ήδη τη βάρκα του με μερικά από τα υπάρχοντά της. Χρειαζόταν ελάχιστα, από τη στιγμή που ο Γιώργης μπορούσε να της πηγαίνει κι άλλα στις επόμενες εβδομάδες, και δεν επιθυμούσε να πάρει μαζί της τίποτα, εκτός από τα απολύτως απαραίτητα, για να μείνουν όσο γινόταν ίδια τα πράγματα στο σπίτι της. Η Άννα και η Μαρία έμειναν πίσω από την κλειστή πόρτα. Τα τελευταία λεπτά που πέρασε μαζί τους ήταν τα πιο οδυνηρά στη ζωή της Ελένης. Αισθανόταν την πιο σφοδρή επιθυμία να τις αγκαλιάσει, να τις σκάσει μέσα στα μπράτσα της, να νιώσει τα καυτά δάκρυά τους πάνω στο δέρμα της, να σταματήσει το τρέμουλο στα κορμάκια τους. Αλλά δεν μπορούσε να κάνει τίποτε απ' όλα αυτά. Όχι

χωρίς κίνδυνο. Τα πρόσωπα τους είχαν παραμορφωθεί από τη θλίψη και τα μάτια τους ήταν πρησμένα από το κλάμα. Δεν είχε μείνει τίποτα να πουν. Σχεδόν τίποτα να νιώσουν. Η μητέρα τους έφευγε. Δεν θα ερχόταν πάλι νωρίς εκείνο το βράδυ φορτωμένη με βιβλία, χλομή από την εξάντληση αλλά λάμποντας από χαρά που βρισκόταν σπίτι μαζί τους. Δεν θα υπήρχε επιστροφή.

Τα κορίτσια είχαν φερθεί ακριβώς όπως περίμενε η Ελένη. Η Άννα, η μεγαλύτερη, ήταν πάντοτε αυθόρμητη και δεν υπήρξε ποτέ αμφιβολία για το τι ένιωθε. Η Μαρία, από την άλλη πλευρά, ήταν ένα πιο ήσυχο, πιο υπομονετικό παιδί, που δεν έχανε γρήγορα την ψυχραιμία του. Πιστή στο χαρακτήρα της, η Άννα ήταν πιο φανερά θλιμμένη σε σχέση με την αδερφή της τις ημέρες πριν από την αναχώρηση της μητέρας της, και η ανικανότητα της να ελέγξει τα συναισθήματά της δεν φάνηκε ποτέ πιο καθαρά απ' όσο εκείνη την ημέρα. Είχε ικετεύσει τη μητέρα της να μη φύγει, την εκλιπάρησε να μείνει, παραληρούσε, ούρλιαζε και ξερίζωνε τα μαλλιά της. Αντίθετα, η Μαρία έκλαψε, σιωπηλά στην αρχή και μετά με γοερούς λυγμούς που μπορούσαν να ακουστούν έξω στο δρόμο. Το τελικό στάδιο και για τις δύο, όμως, ήταν το ίδιο: υποτάχτηκαν, εξαντλήθηκαν, στέρεψαν.

Η Ελένη ήταν αποφασισμένη να καταπνίξει την έκρηξη της θλίψης που απειλούσε να την κατακλύσει. Θα την εκδήλωνε σε όλη της την ένταση μόλις βρισκόταν μακριά από την Πλάκα, αλλά η μόνη ελπίδα που έτρεφε κανείς εκείνη τη στιγμή ήταν να μείνει ανέπαφη η αυτοκυριαρχία της. Αν κατέρρεε, ήταν όλοι τελειωμένοι. Τα κορίτσια θα έμεναν στο σπίτι. Θα γλίτωναν την εικόνα της μάνας τους να ξεμακραίνει, ένα θέαμα που ίσως να έμενε ανεξίτηλο για πάντα στη μνήμη τους.

Αυτή ήταν η δυσκολότερη στιγμή στη ζωή της Ελένης και πλέον η λιγότερο ιδιωτική. Την παρακολουθούσαν σειρές από

λυπημένα μάτια. Ήξερε ότι βρίσκονταν εκεί για να την αποχαιρετήσουν, αλλά ποτέ πριν δεν είχε λαχταρήσει τόσο πολύ να μείνει μόνη. Κάθε πρόσωπο μέσα στο πλήθος της ήταν οικείο, καθένα ήταν κάποιος που αγαπούσε. «Αντίο», είπε γλυκά. «Αντίο». Κρατήθηκε σε απόσταση. Η παλιά ενστικτώδης επιθυμία της να προσφέρει μια αγκαλιά είχε πεθάνει αιφνιδιαστικά δέκα μέρες πριν, εκείνο το μοιραίο πρωί, όταν παρατήρησε τα περιέργα σημάδια στο πίσω μέρος του ποδιού της. Δεν χωρούσαν αμφιβολία, ειδικά όταν τα σύγκρινε με μια εικόνα στο φυλλάδιο που κυκλοφορούσε για να προειδοποιεί τον κόσμο για τα συμπτώματα. Δεν χρειαζόταν καν να τη δει κάποιος ειδικός για να κατανοήσει την απαίσια αλήθεια. Ήξερε, ακόμη και πριν επισκεφθεί το γιατρό, ότι είχε κολλήσει με κάποιον τρόπο την πιο τρομερή αρρώστια. Οι λέξεις από το Λευιτικό, που απαγγέλλονταν με μεγαλύτερη συχνότητα απ' όση ήταν απαραίτητη από τους ντόπιους ιερείς, αντήχησαν μέσα στο κεφάλι της:

Και όφεται ο ιερεύς την αφήν εν δέρματι του χρωτός αυτού, και η θριξ εν τη αφή μεταβάλλη λευκή, και η όψις της αφής ταπεινή από του δέρματος του χρωτός, αφή λέπρας εστί και όφεται ο ιερεύς και μιανεί αυτόν. Και ο λεπρός εν ω εστί η αφή, τα ιμάτια αυτού έστω παραλελυμένα, και η κεφαλή αυτού ακατάλυτος, και περί το στόμα αυτού περιβαλέσθω, και ακάθαρτος κεκλήσεται.

Πολλοί άνθρωποι πίστευαν ακόμη ότι έπρεπε να ακολουθούνται οι βάρβαρες οδηγίες της Παλαιάς Διαθήκης για τη μεταχείριση των λεπρών. Αυτό το απόσπασμα ακουγόταν στις εκκλησίες για εκατοντάδες χρόνια, και ρίζωσε βαθιά η εικόνα του λεπρού ως ενός άντρα, μιας γυναίκας ή ακόμη και παιδιού που πρέπει να αποβάλλεται από την κοινωνία.

Καθώς τον πλησίαζε περνώντας μέσα από το πλήθος, ο Γιώργης μπορούσε μόλις να διακρίνει την κορυφή του κεφαλιού

της Ελένης, και ήξερε ότι είχε φτάσει η στιγμή την οποία έτρεμε. Είχε πάει στη Σπιναλόγκα χίλιες φορές, συμπληρώνοντας το ισχνό εισόδημα του ψαρά με την τακτική μεταφορά προμηθειών στην αποικία των λεπρών, αλλά δεν είχε φανταστεί ποτέ ότι θα έκανε ένα ταξίδι σαν κι αυτό. Η βάρκα ήταν έτοιμη και στεκόταν παρακολουθώντας τη γυναίκα που πλησίαζε, με τα μπράτσα του διπλωμένα σφιχτά στο στήθος του και το κεφάλι σκυφτό. Πίστευε ότι αν έμενε έτσι, με το κορμί του σφιχτό, άκαμπτο, θα μπορούσε να πνίξει τα αισθήματά του που μαίνονταν, και θα τα εμπόδιζε να ξεχυθούν σαν εκκωφαντικές αθέλητες κραυγές πόνου. Η έμφυτη ικανότητα του να κρύβει τα συναισθήματά του είχε ενισχυθεί από τον υποδειγματικό αυτοέλεγχο της γυναίκας του. Το μέσα του, όμως, είχε καταρρεύσει από τη θλίψη. «Πρέπει να το κάνω», έλεγε στον εαυτό του, σαν να ήταν ένα ακόμη φυσιολογικό ταξίδι. Στα χίλια δρομολόγια που είχε ήδη κάνει, θα ερχόταν να προστεθεί αυτό και άλλα χίλια.

Καθώς η Ελένη πλησίαζε στην προβλήτα, το πλήθος παρέμενε σιωπηλό. Ένα παιδί άρχισε να κλαίει, αλλά η μητέρα του το έκανε να σωπάσει. Μια λάθος συναισθηματική κίνηση, και όλοι αυτοί οι θλιμμένοι άνθρωποι θα έχαναν την ψυχραιμία τους. Ο έλεγχος, η τυπικότητα θα χάνονταν και θα σκόρπιζε στον άνεμο η αξιοπρέπεια του αποχαιρετισμού. Μολονότι λίγες εκατοντάδες μέτρων είχαν φανεί αδιανόητη απόσταση, η πορεία της Ελένης προς την προβλήτα είχε σχεδόν τελειώσει, και στράφηκε προς τα πίσω να αντικρίσει τον κόσμο για τελευταία φορά. Το σπίτι της δεν φαινόταν πια, αλλά ήξερε ότι τα παντζούρια θα έμεναν κλειστά και πως οι κόρες της θα θρηνούσαν στο σκοτάδι.

Ξαφνικά ακούστηκαν κραυγές. Ήταν οι δυνατοί, σπαραχτικοί λυγμοί μιας μεγάλης γυναίκας, και η εκδήλωση του πόνου της ήταν τόσο ανεξέλεγκτη όσο συγκρατημένη ήταν εκείνη της Ελένης. Για μια στιγμή, η Ελένη στάθηκε. Αυτοί

οι ήχοι έμοιαζαν να αντηχούν τη δική της συναισθηματική κατάσταση. Ήταν η ακριβής έκφραση προς τα έξω όλων όσα ένιωθε μέσα της, αλλά ήξερε πως δεν τους προκάλεσε αυτή. Το πλήθος αναδευτήκε, τα βλέμματα τραβήχτηκαν από την Ελένη και έπεσαν στην άκρη της πλατείας, όπου ένα μουλάρι ήταν δεμένο σε ένα δέντρο και, εκεί δίπλα, στέκονταν ένας άντρας και μια γυναίκα. Αν και είχε σχεδόν εξαφανιστεί μέσα στην αγκαλιά της γυναίκας, υπήρχε κι ένα αγόρι. Η κορυφή του κεφαλιού του ίσα που έφτανε στο στήθος της κι εκείνη ήταν γερμένη επάνω του, με τα χέρια της τυλιγμένα γύρω του, λες και δεν θα το άφηνε ποτέ. «Αντράκι μου!» κραύγαζε απελπισμένα. «Παιδί μου, αγαπημένο!» Ο άντρας της βρισκόταν στο πλευρό τους. «Κατερίνα», της είπε ευγενικά. «Ο Δημήτρης πρέπει να φύγει. Δεν έχουμε επιλογή. Η βάρκα περιμένει». Ξέμπλεξε απαλά τα μπράτσα της μητέρας από το κορμί του παιδιού. Εκείνη πρόφερε το όνομα του γιου της μια τελευταία φορά, τρυφερά, αχνά, «Δημήτρη...», αλλά το αγόρι δεν σήκωσε το βλέμμα του. Η ματιά του είχε καρφωθεί στο χώμα. «Έλα, Δημήτρη», είπε ο πατέρας του αποφασιστικά. Και το αγόρι τον ακολούθησε.

Κρατούσε τα μάτια του κολλημένα στις φθαρμένες αρβύλες του πατέρα του. Το μόνο που χρειαζόταν να κάνει ήταν να πατάει μέσα στα ίχνη που άφηναν στο χώμα. Ήταν μια μηχανική κίνηση - ένα παιχνίδι που είχαν παίξει τόσες πολλές φορές, όταν ο πατέρας του έκανε γιγάντιες δρασκειλές και ο Δημήτρης πηδούσε μέχρι που τα πόδια του δεν μπορούσαν να τεντωθούν άλλο κι έπεφτε κάτω, σκασμένος στα γέλια. Αυτή τη φορά, όμως, τα βήματα του πατέρα του ήταν αργά και κλονισμένα. Ο Δημήτρης δεν είχε πρόβλημα να τον προλάβει. Ο πατέρας του είχε απαλλάξει το μουλάρι με τη λυπημένη όψη από το φορτίο του και τώρα ισορροπούσε το μικρό κιβώτιο με τα υπάρχοντα του αγοριού στον ώμο του, τον ίδιο ώμο πάνω στον οποίο είχε κουβαλήσει το γιο του τόσες

φορές. Φαινόταν ατέλειωτος ο δρόμος, πέρα από το πλήθος, μέχρι την ακροθαλασσιά.

Το τελευταίο αντίο ανάμεσα στον πατέρα και το γιο ήταν σύντομο, σχεδόν αντρίκιο. Η Ελένη, επειδή ήξερε αυτή την αμήχανη συμπεριφορά, χαιρέτησε τον Δημήτρη, με το ενδιαφέρον της τώρα αποκλειστικά στραμμένο στο αγόρι, η ζωή του οποίου, από εκείνη τη στιγμή και μετά, θα αποτελούσε τη μεγαλύτερη ευθύνη της. «Έλα», του είπε ενθαρρυντικά. «Πάμε να δούμε το καινούριο μας σπίτι». Πήρε το παιδί από το χέρι και το βοήθησε να μπει στη βάρκα σαν να ξεκινούσαν κάποια περιπέτεια και τα σωριασμένα κουτιά γύρω τους να περιείχαν προμήθειες για μια εκδρομή.

Το πλήθος παρακολουθούσε την αναχώρηση, παραμένοντας σιωπηλό. Δεν υπήρχαν κανόνες συμπεριφοράς γι' αυτή τη στιγμή. Θα έπρεπε να γνέψουν; Θα έπρεπε να φωνάξουν «αντίο»; Τα πρόσωπα χλόμισαν, τα στομάχια σφίχτηκαν, οι καρδιές βάρυναν. Κάποιοι έτρεφαν συγκρουόμενα συναισθήματα για το αγόρι, κατηγορώντας το για την κατάσταση της Ελένης και την ανησυχία που τους έτρωγε τώρα για την υγεία των δικών τους παιδιών. Τη στιγμή, όμως, της αναχώρησης, οι μητέρες και οι πατεράδες ένιωθαν μόνο οίκτο για τους δυο δύστυχους που άφηναν πίσω τις οικογένειες τους για πάντα. Ο Γιώργης έσπρωξε τη βάρκα από την προβλήτα και σύντομα τα κουπιά του ξεκίνησαν τον συνηθισμένο αγώνα τους ενάντια στο ρεύμα. Ήταν σαν να μην ήθελε η θάλασσα να φύγουν. Για λίγο, το πλήθος συνέχισε να κοιτάζει, αλλά όσο οι μορφές ξεθώριαζαν, άρχισε να διαλύεται.

Οι τελευταίοι που γύρισαν την πλάτη κι έφυγαν από την πλατεία, ήταν μια γυναίκα περίπου στην ηλικία της Ελένης κι ένα κορίτσι. Η γυναίκα ήταν η Σαβίνα Αγγελοπούλου, η οποία είχε μεγαλώσει μαζί με την Ελένη, και το κορίτσι ήταν η κόρη της, η Φωτεινή, που, με τον τρόπο ζωής σε ένα μικρό χωριό, είχε γίνει η καλύτερη φίλη της Μαρίας, της μικρότερης

κόρης της Ελένης. Η Σαβίνα φορούσε στο κεφάλι ένα μαντίλι, που έκρυβε τα πυκνά μαλλιά της αλλά τόνιζε τα τεράστια ευγενικά μάτια της: η εγκυμοσύνη δεν είχε σταθεί φιλική με το σώμα της, και ήταν τώρα παχουλή, με βαριά πόδια. Αντίθετα, η Φωτεινή ήταν λεπτή σαν κλαράκι ελιάς, αλλά είχε κληρονομήσει τα όμορφα μάτια της μητέρας της. Όταν η μικρή βάρκα εξαφανίστηκε στον ορίζοντα, οι δυο τους γύρισαν και διέσχισαν την πλατεία περπατώντας γοργά. Προορισμός τους ήταν το σπίτι με την ξεθωριασμένη πράσινη πόρτα, το σπίτι απ' όπου είχε βγει η Ελένη λίγο νωρίτερα. Τα παντζούρια ήταν κλειστά, αλλά η εξώπορτα ήταν ξεκλειδωτή, και η μητέρα με την κόρη μπήκαν μέσα. Σύντομα η Σαβίνα είχε πάρει τα κορίτσια στα χέρια της, για να τους δώσει την αγκαλιά που η δική τους μητέρα, μέσα στη σοφία της, δεν μπόρεσε να τους προσφέρει.

ΚΑΘΩΣ Η ΒΑΡΚΑ πλησίαζε στο νησί, η Ελένη κρατούσε το χέρι του Δημήτρη ακόμη πιο σφιχτά. Ήταν χαρούμενη που αυτό το κακόμοιρο αγόρι θα είχε κάποιον να το φροντίζει, κι εκείνη τη στιγμή δεν έδωσε σημασία στην ειρωνεία της κατάστασης. Θα το δίδασκε και θα το μεγάλωνε σαν να ήταν δικός της γιος, και θα έκανε ότι μπορούσε για να είναι βέβαιη πως η μόρφωση του δεν θα σταματούσε από αυτή την τρομερή τροπή των γεγονότων. Ήταν τώρα αρκετά κοντά ώστε να μπορεί να δει ότι υπήρχαν μερικοί άνθρωποι έξω από τα τείχη του κάστρου, και συνειδητοποίησε πως μάλλον την περίμεναν. Αλλιώς γιατί να βρίσκονταν εκεί; Ήταν απίθανο να ετοιμάζονταν να φύγουν από το νησί.

Ο Γιώργης κατηύθυνε τη βάρκα με δεξιοτεχνία στην προβλήτα και σύντομα βοηθούσε τη γυναίκα του και τον Δημήτρη να βγουν στη στεριά. Σχεδόν υποσυνείδητα, διαπίστωσε ότι απέφευγε την επαφή με το γυμνό δέρμα του αγοριού, τείνοντας προς τη μεριά του τον αγκώνα και όχι το

χέρι του, για να το βοηθήσει να βγει από τη βάρκα. Κατόπιν συγκεντρώθηκε απόλυτα στο να δέσει τη βάρκα αρκετά σφιχτά ώστε να μπορέσει να ξεφορτώσει τα κουτιά με ασφάλεια, διώχνοντας από το μυαλό του τη σκέψη ότι θα έφευγε από το νησί χωρίς τη γυναίκα του. Το μικρό ξύλινο κιβώτιο που ανήκε στο αγόρι κι ένα μεγαλύτερο που ήταν της Ελένης βρέθηκαν γρήγορα στην προβλήτα.

Τώρα που είχαν φτάσει στη Σπιναλόγκα, φάνηκε και στην Ελένη και στον Δημήτρη ότι είχαν διασχίσει έναν πλατύ ωκεανό, και ότι οι παλιές ζωές τους βρίσκονταν ήδη εκατομμύρια χιλιόμετρα μακριά.

Πριν η Ελένη σκεφτεί να κοιτάξει τριγύρω άλλη μια φορά, ο Γιώργης είχε φύγει. Είχαν συμφωνήσει την προηγούμενη νύχτα ότι δεν θα υπήρχαν αποχαιρετισμοί μεταξύ τους, και τήρησαν και οι δύο την απόφασή τους. Ο Γιώργης είχε ήδη πάρει το δρόμο της επιστροφής και βρισκόταν εκατό μέτρα μακριά, με το καπέλο του τραβηγμένο κάτω, ώστε οι σκούρες ξύλινες τάβλες της βάρκας να είναι το μόνο που μπορούσε να δει.

Τέταρτο Κεφάλαιο

Η ΟΜΑΔΑ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ που είχε δει η Ελένη νωρίτερα, κινήθηκε προς το μέρος τους. Ο Δημήτρης παρέμενε σιωπηλός, με το βλέμμα καρφωμένο στα παπούτσια του, ενώ η Ελένη άπλωσε το χέρι της στον άντρα που βγήκε μπροστά για να τους υποδεχτεί. Ήταν μια χειρονομία που έδειχνε την αποδοχή του γεγονότος ότι αυτό ήταν το καινούριο της σπίτι. Διαπίστωσε ότι θα ερχόταν σε επαφή με ένα χέρι στραβωμένο σαν γκλίτσα βοσκού, τόσο άσχημα παραμορφωμένο πλέον από τη λέπρα, ώστε ο ηλικιωμένος άντρας δεν μπορούσε να πιάσει το τεντωμένο χέρι της Ελένης. Αλλά το χαμόγελο του έλεγε όσα χρειάζονταν, και η Ελένη ανταποκρίθηκε με μια ευγενική «Καλημέρα». Ο Δημήτρης στεκόταν πίσω, σιωπηλός. Θα βρισκόταν σε αυτή την κατάσταση σοκ για πολλές μέρες ακόμη.

Ήταν έθιμο στη Σπιναλόγκα τα νέα μέλη της αποικίας να γίνονται δεκτά με κάποιο βαθμό επισημότητας, και η Ελένη με τον Δημήτρη καλωσορίστηκαν σαν να είχαν επιτέλους φτάσει σε έναν μακρινό προορισμό που ονειρεύονταν για πολύ καιρό. Η πραγματικότητα για πολλούς λεπρούς ήταν ακριβώς έτσι. Το νησί μπορούσε να αποτελέσει ένα φιλόξενο καταφύγιο

από μια ζωή περιπλάνησης· πολλοί από τους λεπρούς είχαν περάσει μήνες ή και χρόνια ακόμη ζώντας έξω από την κοινωνία, περνώντας τις νύχτες τους σε παράγκες και επιβιώνοντας με κλεμμένα αποφάγια. Γι' αυτά τα θύματα της αρρώστιας, η Σπιναλόγκα ήταν ανακούφιση, μια ανάπαυλα από την απόλυτη μιζέρια που είχαν υπομείνει ως απόβλητοι.

Ο άντρας που τους υποδέχτηκε ήταν ο Πέτρος Κοντομάρης, ο αρχηγός του νησιού. Είχε εκλεγεί σε αυτή τη θέση μαζί με μια ομάδα ηλικιωμένων, από τους περίπου τριακόσιους κατοίκους, στις ετήσιες εκλογές· η Σπιναλόγκα αποτελούσε υπόδειγμα δημοκρατίας και η τακτική διενέργεια εκλογών είχε στόχο να διασφαλίσει ότι δεν θα σιγόκαιγε ποτέ η δυσανεμία. Ήταν καθήκον του Κοντομάρη να καλωσορίζει όλους τους νεοφερμένους, και μόνο σε αυτόν και σε μια χούφτα άλλους εκλεγμένους επιτρεπόταν να διασχίζουν τη βαριά πύλη του κάστρου.

Η Ελένη και ο Δημήτρης ακολούθησαν τον Πέτρο Κοντομάρη κατά μήκος της σήραγγας, πιασμένοι σφιχτά από το χέρι. Η Ελένη μάλλον ήξερε περισσότερα για τη Σπιναλόγκα από την πλειοψηφία των ανθρώπων στην ενδοχώρα, λόγω της γνώσης του Γιώργη από πρώτο χέρι. Ακόμη κι έτσι, όμως, η σκηνή που αντίκρισε της προκάλεσε έκπληξη. Στο στενό δρομάκι μπροστά τους βρισκόταν ένα πλήθος ανθρώπων. Η εικόνα θύμιζε ημέρα λαϊκής αγοράς στην Πλάκα. Άνθρωποι πηγαινοέρχονταν με καλάθια γεμάτα πράγματα, ένας ιερέας έβγαινε από το κατώφλι της εκκλησίας και δυο ηλικιωμένες γυναίκες ανηφόριζαν στο δρόμο, καθισμένες πλαγιαστά στις ράχες γαϊδουριών που έδειχναν αποκαμωμένα. Μερικοί γύρισαν για να παρατηρήσουν τους νεοφερμένους και αρκετοί έγνεψαν με τα κεφάλια τους ως χειρονομία χαιρετισμού. Η Ελένη κοίταξε τριγύρω της, αγωνιώντας μην τυχόν και φανεί αγενής, αλλά χωρίς να κατορθώνει να συγκρατήσει την περιέργεια της. Όλες οι φήμες που ακούγονταν πάντοτε

ήταν αληθινές. Οι περισσότεροι από τους λεπρούς ήταν σαν κι αυτήν: φαινομενικά χωρίς ίχνη της αρρώστιας.

Μια γυναίκα, ωστόσο, το κεφάλι της οποίας κρυβόταν κάτω από ένα σάλι, σταμάτησε για να τους αφήσει να περάσουν. Η Ελένη διέκρινε ένα πρόσωπο παραμορφωμένο από εξογκώματα σε μέγεθος καρυδιού, και ρίγησε. Δεν είχε ξαναδεί τίποτα πιο αποκρουστικό και προσευχήθηκε να μην είχε παρατηρήσει τη γυναίκα ο Δημήτρης.

Η ομάδα των τριών συνέχισε να ανηφορίζει στο δρόμο, ακολουθούμενη από άλλον έναν άντρα, ο οποίος οδηγούσε δυο γαϊδούρια φορτωμένα με τα υπάρχοντά τους. Ο Πέτρος Κοντομάρης έπιασε την κουβέντα με την Ελένη. «Έχουμε ένα σπίτι για σας», της εξήγησε. «Άδειασε την περασμένη εβδομάδα».

Στη Σπιναλόγκα, τα κτίρια άδειαζαν μόνο λόγω θανάτου. Οι άνθρωποι συνέχιζαν να καταφθάνουν ανεξάρτητα από το αν υπήρχε χώρος, και αυτό σήμαινε πως το νησί είχε υπεράριθμους κατοίκους. Από τη στιγμή που ήταν πολιτική της κυβέρνησης να ενθαρρύνει τους λεπρούς να ζουν στη Σπιναλόγκα, αποτελούσε αποκλειστικά δικό της συμφέρον να ελαχιστοποιηθεί η αναταραχή στο νησί, κι έτσι από καιρό σε καιρό υπήρχε παροχή κονδυλίων για νέες κατοικίες ή μικρών δωρεών για την αποκατάσταση των παλιών. Την προηγούμενη χρονιά, τη στιγμή που τα υπάρχοντα κτίρια έφταναν στο όριο πληρότητας τους, ολοκληρώθηκε ένα άσχημο αλλά λειτουργικό συγκρότημα και αποφεύχθηκε μια στεγαστική κρίση. Για άλλη μια φορά, κάθε νησιώτης είχε τον ιδιωτικό χώρο του. Ο άνθρωπος που έπαιρνε την τελική απόφαση για το πού θα έμεναν οι νεοφερμένοι ήταν ο Κοντομάρης. Θεωρούσε την Ελένη και τον Δημήτρη ειδική περίπτωση· έπρεπε να τους συμπεριφέρεται σαν να ήταν μητέρα και γιος, και γι' αυτόν το λόγο αποφάσισε ότι δεν θα στεγάζονταν στο καινούριο συγκρότημα, αλλά θα έπαιρναν το πρόσφατα εκκενωμένο σπίτι

στον κεντρικό δρόμο. Ο Δημήτρης τουλάχιστον ίσως να έμενε εκεί για πολλά χρόνια ακόμη.

«Κυρία Πετράκη», είπε. «Αυτό θα γίνει το σπίτι σας».

Στο τέλος του κεντρικού δρόμου, εκεί όπου τελείωναν τα μαγαζιά, στην πίσω πλευρά, βρισκόταν ένα μεμονωμένο οίκημα. Έδωσε στην Ελένη την εντύπωση πως έμοιαζε αρκετά με το δικό της σπίτι. Τότε είπε στον εαυτό της ότι έπρεπε να σταματήσει να σκέφτεται έτσι - αυτό το παλιό πέτρινο σπίτι μπροστά της ήταν τώρα το σπίτι της. Ο Κοντομάρης ξεκλείδωσε την πόρτα και την κράτησε ανοιχτή για να περάσει μέσα η γυναίκα. Το εσωτερικό ήταν σκοτεινό, ακόμη κι εκείνη την ολόφωτη λαμπρή μέρα, και η καρδιά της σφίχτηκε. Για εκατοστή φορά τούτη την ημέρα, δοκιμάστηκαν τα όρια του θάρρους της. Αναμφίβολα αυτό ήταν ότι καλύτερο υπήρχε και επιβαλλόταν να προσποιηθεί ότι ήταν ευχαριστημένη. Χρειάζοταν επιτακτικά τις καλύτερες υποκριτικές δυνατότητες της, τη θεατρική ικανότητα που συνέβαλλε τόσο πολύ στον εντυπωσιακό τρόπο διδασκαλίας της.

«Σας αφήνω να τακτοποιηθείτε», είπε ο Κοντομάρης. «Θα περάσει η γυναίκα μου για να σας δει αργότερα και θα σας κάνει μια βόλτα για να δείτε την αποικία».

«Η γυναίκα σας;» αναφώνησε η Ελένη με περισσότερη έκπληξη στη φωνή της από όση είχε σκοπό να αποκαλύψει. Αλλά εκείνος ήταν συνηθισμένος σε τέτοιες αντιδράσεις.

«Ναι, η γυναίκα μου. Γνωριστήκαμε και παντρευτήκαμε εδώ. Δεν είναι ασυνήθιστο, ξέρετε».

«Όχι, όχι, είμαι βέβαιη πως δεν είναι», είπε η Ελένη ταραγμένη, συνειδητοποιώντας ότι είχε να μάθει πολλά. Ο Κοντομάρης έγειρε ελάχιστα το κεφάλι του σε ένδειξη χαιρετισμού κι έφυγε. Η Ελένη και ο Δημήτρης ήταν τώρα μόνοι τους και στέκονταν κοιτάζοντας τριγύρω τους μέσα στο σκοτάδι, στην καρδιά της μέρας. Εκτός από ένα ξεφτισμένο χαλάκι, τα μόνα αντικείμενα στο δωμάτιο ήταν μια ξύλινη κασέλα, ένα

μικρό τραπέζι και δυο αραιοπλεγμένες ψάθινες καρέκλες. Δάκρυα ανέβηκαν στα μάτια της Ελένης. Εκεί είχε καταντήσει η ζωή της. Δυο ψυχές σε ένα ζοφερό δωμάτιο κι ένα ζευγάρι εύθραυστες καρέκλες, που έμοιαζαν έτοιμες να καταρρεύσουν στο παραμικρό άγγιγμα, πόσο μάλλον κάτω από το βάρος του ανθρώπινου κορμιού. Πόσο διέφεραν εκείνη και ο Δημήτρης από αυτά τα ετοιμόρροπα έπιπλα; Για άλλη μια φορά, υπήρχε επιτακτική ανάγκη για ψεύτικους πανηγυρισμούς.

«Έλα, Δημήτρη, πάμε να δούμε επάνω;»

Διέσχισαν το ζοφερό δωμάτιο και ανέβηκαν τη σκάλα. Στην κορυφή της υπήρχαν δυο πόρτες. Η Ελένη άνοιξε την αριστερή, μπήκε μέσα και ξεμαντάλωσε με ορμή τα παντζούρια. Το φως χύθηκε στο χώρο. Τα παράθυρα έβλεπαν στο δρόμο και από εκεί φαινόταν το στραφτάλισμα της θάλασσας στο βάθος. Ένα μεταλλικό κρεβάτι και μια ακόμη σαραβαλιασμένη καρέκλα ήταν το μόνο που υπήρχε σε αυτό το γυμνό κελί. Η Ελένη άφησε τον Δημήτρη να στέκεται εκεί και μπήκε στην άλλη κρεβατοκάμαρα, που ήταν μικρότερη και κάπως πιο γκριζα. Επέστρεψε στην πρώτη, όπου ο Δημήτρης βρισκόταν ακόμη στην ίδια στάση.

«Αυτό θα είναι το δωμάτιο σου», του ανακοίνωσε.

«Το δωμάτιο μου;» ρώτησε εκείνος με δυσπιστία. «Μόνο δικό μου;» Πάντοτε μοιραζόταν ένα δωμάτιο με τους δυο αδερφούς και τις δυο αδερφές του. Για πρώτη φορά αυτό το μικρό πρόσωπο έδειξε να παίρνει κάποια έκφραση. Είχε διαπιστώσει, αρκετά απρόσμενα, ότι έστω ένα πράγμα στη ζωή του βελτιωνόταν.

Καθώς κατέβαιναν τη σκάλα, μια κατσαρίδα διέσχισε σαν βολίδα το δωμάτιο και εξαφανίστηκε πίσω από την ξύλινη κασέλα που βρισκόταν στη γωνία. Η Ελένη θα την κυνηγούσε αργότερα, αλλά τώρα θα άναβε τις τρεις λάμπες πετρελαίου οι οποίες θα βοηθούσαν να φωτιστεί αυτό το καταθλιπτικό σπίτι. Μόλις άνοιξε το κουτί με τα υπάρχοντά της -που

περιείχε κυρίως βιβλία και άλλο υλικό το οποίο θα χρειαζόταν για να κάνει μάθημα στον Δημήτρη- βρήκε μολύβι και χαρτί, και άρχισε να κάνει μια λίστα: τρεις πήχες βαμβακερό ύφασμα για κουρτίνες, δυο φωτογραφίες, μερικά μαξιλαράκια, πέντε κουβέρτες, ένα μεγάλο τηγάνι και λίγα κομμάτια από το καλύτερο πορσελάνινο σερβίτσιο της. Ήξερε ότι η οικογένειά της θα χαιρόταν με την ιδέα πως τρώνε όλοι από τα ίδια πιάτα με τα ζωγραφισμένα λουλούδια. Ένα άλλο σημαντικό πράγμα που ζήτησε ήταν σπόροι. Μολονότι το σπίτι ήταν άχαρο, η Ελένη παρηγορήθηκε με τη μικρή αυλή στο μπροστινό μέρος του και είχε ήδη αρχίσει να σχεδιάζει τι θα καλλιεργούσε. Ο Γιώργης θα επέστρεφε σε μερικές μέρες, κι έτσι, μέσα σε μία ή δύο εβδομάδες, θα έκανε το μέρος να έχει την όψη που ήθελε. Αυτή θα ήταν η πρώτη από τις πολλές λίστες για τον Γιώργη, και η Ελένη ήξερε ότι εκείνος θα ικανοποιούσε τις επιθυμίες της κατά γράμμα.

Ο Δημήτρης καθόταν και παρακολουθούσε την Ελένη που κατέγραφε τα απαραίτητα αντικείμενα. Έβλεπε με κάποιο δέος αυτή τη γυναίκα, η οποία μόλις χθες ήταν δασκάλα του και τώρα έμελλε να τον φροντίζει όχι μόνο ανάμεσα στις οχτώ το πρωί και τις δύο το μεσημέρι, αλλά και όλες τις ώρες της ημέρας. Θα γινόταν η μητέρα του. Αλλά δεν θα την φώναζε ποτέ με άλλο όνομα εκτός από το «κυρία Πετράκη». Αναρωτήθηκε τι να έκανε εκείνη την ώρα η πραγματική μητέρα του. Μάλλον θα ανακάτευε το φαγητό στη μεγάλη κατσαρόλα, ετοιμάζοντας το δείπνο. Στα μάτια του Δημήτρη φαινόταν ότι έτσι περνούσε τον περισσότερο χρόνο της, ενώ αυτός και τα αδέρφια του έπαιζαν έξω στο δρόμο. Αναρωτήθηκε αν θα τους ξανάβλεπε ποτέ, και ευχήθηκε με όλη του την καρδιά να βρισκόταν εκεί τώρα, να κυλιόταν στα χώματα. Αν του έλειπαν τόσο πολύ έπειτα από μόλις λίγες ώρες, πόσο περισσότερο θα του έλειπαν κάθε μέρα, κάθε εβδομάδα, κάθε μήνα; αναρωτήθηκε. Ο κόμπος στο λαιμό του έγινε τόσο πνιγηρός,

που δάκρυα κύλησαν στο πρόσωπό του. Τότε, η κυρία Πετράκη ήρθε στο πλευρό του, τον αγκάλιασε και του ψιθύρισε: «Έλα τώρα, Δημήτρη. Όλα θα πάνε καλά... Όλα θα πάνε καλά». Μακάρι να την πίστευε.

Εκείνο το απόγευμα έβγαλαν τα πράγματά τους από τα κουτιά. Το γεγονός ότι βρέθηκαν τριγυρισμένοι από λίγα οικεία αντικείμενα θα έπρεπε να τους φτιάξει τη διάθεση, αλλά κάθε φορά που εμφανιζόταν κάτι, έφερνε μαζί του όλες τις αναμνήσεις από τις παλιές ζωές τους και δεν τους βοηθούσε να ξεχαστούν. Κάθε μπιχλιμπίδι, βιβλίο ή παιχνίδι τούς τις θύμιζε πιο έντονα απ' όσο εκείνα που είχαν αφήσει πίσω τους.

Ένας από τους θησαυρούς της Ελένης ήταν ένα μικρό επιτραπέζιο ρολόι, δώρο των γονιών της την ημέρα του γάμου της. Το τοποθέτησε επάνω στο πλαίσιο του τζακιού, κι ένα απαλό τικ-τακ γέμιζε πια τις μακρές σιωπές. Χτυπούσε κάθε ώρα, και στις τρεις ακριβώς, πριν σβήσουν οι ήχοι, ακούστηκε ένας ελαφρύς χτύπος στην πόρτα.

Η Ελένη άνοιξε την πόρτα πλατιά για να υποδεχτεί τον επισκέπτη της, μια μικρόσωμη γυναίκα με στρογγυλό πρόσωπο και ίχνη γκρίζου στα μαλλιά της.

«Καλησπέρα», είπε η Ελένη. «Ο κύριος Κοντομάρης μου είπε να περιμένω την επίσκεψή σας. Παρακαλώ, περάστε».

«Αυτός πρέπει να είναι ο Δημήτρης», είπε αμέσως η γυναίκα, πλησιάζοντας το αγόρι, που παρέμεινε καθισμένο, με το κεφάλι ακουμπισμένο στα χέρια του. «Έλα», του είπε, απλώνοντας το χέρι της. «Θα πάμε να σου δείξω το μέρος. Λέγομαι Ελπίδα Κοντομάρη, αλλά, σε παρακαλώ, φώναζε με Ελπίδα».

Υπήρχε μια υπόνοια ψεύτικης ευθυμίας στη φωνή της και το είδος του ενθουσιασμού που θα προσποιούνταν κάποιος αν ήθελε να πάει ένα τρομοκρατημένο παιδί να βγάλει το δόντι του. Βγήκαν από το ζόφο του σπιτιού, βρέθηκαν λουσιμένοι στο μεσημεριάτικο φως κι έστριψαν δεξιά.

«Το πιο σημαντικό πράγμα είναι η παροχή νερού», άρχισε, με τον τόνο αυθεντίας στον τρόπο που μιλούσε να προδίδει ότι είχε ξεναγήσει νεοφερμένους στο νησί πολλές φορές πριν. Όταν έφτανε μια γυναίκα, ο άντρας της έστελνε την Ελπίδα να την υποδεχτεί. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που μιλούσε και με ένα παιδί παρόν, κι έτσι ήξερε ότι θα χρειαζόταν να τροποποιήσει κάποιες πληροφορίες τις οποίες συνήθως έδινε. Θα έπρεπε σίγουρα να ελέγξει τη χολή που έβραζε μέσα της όταν περιέγραφε τις ανέσεις του νησιού.

«Εκεί», είπε ζωηρά, δείχνοντας μια τεράστια στέρνα στους πρόποδες του λόφου, «είναι το μέρος όπου μαζεύουμε το νερό μας. Είναι σημείο συγκέντρωσης και όλοι περνάμε πολλή ώρα εκεί κουβεντιάζοντας και μαθαίνοντας ο ένας τα νέα του άλλου».

Στην πραγματικότητα, το γεγονός πως ήταν αναγκασμένοι να περπατούν εκατοντάδες μέτρα για να κατέβουν το λόφο και να πάρουν νερό, και μετά να ξανακάνουν την ανηφορική διαδρομή κουβαλώντας το, την εξόργιζε σε απερίγραπτο σημείο. Εκείνη μπορούσε να αντεπεξέλθει, αλλά υπήρχαν άλλοι, σακατεμένοι, οι οποίοι δεν μπορούσαν να σηκώσουν ούτε έναν άδειο κουβά, πόσο μάλλον έναν γεμάτο μέχρι το χείλος του με νερό. Πριν πάει να ζήσει στη Σπιναλόγκα, το μόνο που σήκωνε ήταν το ποτήρι με το νερό της, αλλά πλέον, το να κουβαλάει κουβάδες ήταν μέρος του καθημερινού μόχθου της. Της είχε πάρει αρκετά χρόνια να το συνηθίσει. Τα πράγματα είχαν αλλάξει πιο δραστικά για την Ελπίδα απ' όσο για πολλούς άλλους. Επειδή καταγόταν από εύπορη οικογένεια των Χανίων, δεν ήξερε από χειρωνακτική δουλειά μέχρι που έφτασε στη Σπιναλόγκα δέκα χρόνια πριν προηγουμένως, το δυσκολότερο έργο που της είχε ανατεθεί ήταν να κεντήσει ένα κάλυμμα κρεβατιού.

Όπως συνήθως, η Ελπίδα έστησε μια ωραία βιτρίνα καθώς τους γνώριζε το νησί, παρουσιάζοντας μόνο τις θετικές

πλευρές της όλης κατάστασης. Έδειξε στην Ελένη Πετράκη τα ελάχιστα μαγαζιά σαν να ήταν τα καλύτερα του Ηρακλείου, όπως και το πού γινόταν η λαϊκή αγορά κάθε δύο εβδομάδες και πού έπλεναν τα ρούχα τους. Την πήγε και στο φαρμακείο, το οποίο για πολλούς ήταν το πιο σημαντικό κτίριο απ' όλα. Της είπε τις ώρες που άναβε ο φούρνος και πού βρισκόταν το καφενείο, χωμένο σε έναν παράδρομο. Ο παπάς θα την επισκεπτόταν αργότερα, αλλά στο μεταξύ της έδειξε πού έμενε και τους πήγε στην εκκλησία. Μίλησε με ενθουσιασμό στο αγόρι για τις παραστάσεις του Καραγκιόζη οι οποίες οργανώνονταν μία φορά την εβδομάδα για τα παιδιά στο δημαρχείο, και τελικά έδειξε το σχολείο, που ήταν άδειο εκείνη την ημέρα, αλλά τρία πρωινά κάθε εβδομάδα φιλοξενούσε τον μικρό αριθμό παιδιών του νησιού.

Είπε στον Δημήτρη για τα άλλα παιδιά της ηλικίας του και επιχείρησε να τον κάνει να χαμογελάσει περιγράφοντάς του τα παιχνίδια που έπαιζαν και πόσο διασκεδάζαν όλα μαζί, αλλά όσο σκληρά κι αν προσπάθησε, το πρόσωπο του αγοριού παρέμεινε ανέκφραστο.

Αυτό για το οποίο απέφυγε να μιλήσει εκείνη την ημέρα, ειδικά μπροστά στο παιδί, ήταν η ταραχή που σιγόκαιγε στη Σπιναλόγκα. Αν και πολλοί από τους λεπρούς αισθάνονταν αρχικά ευγνώμονες για το καταφύγιο που τους παρείχε το νησί, έπειτα από λίγο απογοητεύονταν και θεωρούσαν τους εαυτούς τους εγκαταλειμμένους, νιώθοντας ότι οι ανάγκες τους καλύπτονταν στο ελάχιστο. Η Ελπίδα μπορούσε να καταλάβει ότι η Ελένη θα αντιλαμβανόταν σύντομα την πικρία που κατέτρωγε πολλούς από τους λεπρούς. Πλανιόταν στον αέρα.

Ως σύζυγος του αρχηγού του νησιού, βρισκόταν σε δύσκολη θέση. Ο Πέτρος Κοντομάρης είχε εκλεγεί από τους ανθρώπους της Σπιναλόγκας, αλλά το πιο σημαντικό καθήκον του ήταν να ενεργεί ως μεσολαβητής με την κυβέρνηση/Ηταν λογικός άνθρωπος και ήξερε πού βρίσκονταν τα όρια με τις

αρχές στην Κρήτη, αλλά η Ελπίδα τον έβλεπε να πολεμάει διαρκώς ενάντια σε μια θορυβώδη και μερικές φορές ριζοσπαστική μειονότητα στην αποικία των λεπρών, η οποία αισθανόταν πως η μεταχείρισή τους ήταν άσχημη και δημιουργούσε συνέχεια αναταραχή με σκοπό τις βελτιώσεις στην υποδομή του νησιού. Μερικοί ένιωθαν ότι ήταν απλώς καταληψίες των τουρκικών ερειπίων, μολονότι ο Κοντομάρης είχε κάνει ότι μπορούσε όσα χρόνια κατείχε τη θέση. Είχε καταφέρει την καταβολή ενός μηνιαίου βοηθήματος είκοσι πέντε δραχμών για κάθε κάτοικο, μιας δωρεάς για το χτίσιμο του καινούριου συγκροτήματος διαμερισμάτων, την ίδρυση αξιοπρεπούς φαρμακείου και κλινικής, καθώς και τακτικές επισκέψεις γιατρού από την ενδοχώρα. Είχε επίσης καταστρώσει σχέδιο διανομής της γης σε όποιον ήθελε να καλλιεργήσει τα δικά του φρούτα και λαχανικά στη Σπιναλόγκα, είτε για δική του κατανάλωση είτε για να τα πουλάει στη λαϊκή. Εν συντομία, είχε κάνει όλα όσα ήταν ανθρωπίνως δυνατά, αλλά ο πληθυσμός της Σπιναλόγκας πάντα ήθελε περισσότερα και η Ελπίδα δεν ήταν σίγουρη ότι ο άντρας της διέθετε την ενέργεια για να ικανοποιήσει τις προσδοκίες τους. Κόντευε τα εξήντα, όπως κι αυτή, αλλά η υγεία του εξασθενούσε. Η λέπρα είχε αρχίσει να κερδίζει τη μάχη, με τρόποιο το κορμί του.

Η Ελπίδα είχε δει τεράστιες αλλαγές από τότε που έφτασε, και οι πιο πολλές είχαν επιτευχθεί από τις προσπάθειες του άντρα της. Κι όμως, η βοή της δυσαρέσκειας μεγάλωνε μέρα με τη μέρα. Η κατάσταση με το νερό αποτελούσε το επίκεντρο της αναταραχής, ειδικά το καλοκαίρι. Το βενετσιάνικο σύστημα ύδρευσης, κατασκευασμένο εκατοντάδες χρόνια πριν, συγκέντρωνε το νερό της βροχής σε υδροκρίτες σαν τούνελ, και το αποθήκευε σε υπόγειες δεξαμενές για να αποτραπεί η εξάτμιση. Ήταν έξυπνα απλό, αλλά οι σήραγγες είχαν αρχίσει να καταρρέουν. Επιπλέον, φρέσκο νερό μεταφερόταν από την ενδοχώρα κάθε εβδομάδα, αλλά δεν υπήρχε ποτέ αρκετό

ώστε να πιουν και να πλυθούν οι περισσότεροι από τους διακόσιους κατοίκους. Ήταν ένας καθημερινός αγώνας, ακόμη και με τη βοήθεια μουλαριών, ειδικά για τους ηλικιωμένους και τους σακατεμένους. Το χειμώνα χρειάζονταν ηλεκτρισμό. Είχε εγκατασταθεί μια γεννήτρια δυο χρόνια νωρίτερα και όλοι προσδοκούσαν τη χαρά της ζέστης και του φωτισμού τις σκοτεινές, παγερές νύχτες από το Νοέμβριο μέχρι το Φεβρουάριο. Δεν έμελλε να γίνει έτσι. Η γεννήτρια χάλασε έπειτα από μόνο τρεις εβδομάδες και δεν ξαναδούλεψε· τα αιτήματα για ανταλλακτικά αγνοήθηκαν και το μηχάνημα στεκόταν εγκαταλειμμένο, σχεδόν ολόκληρο καλυμμένο πλέον με ένα κουβάρι χορτάρια.

Το νερό και ο ηλεκτρισμός δεν ήταν πολυτέλεια αλλά αναγκαιότητα, και όλοι είχαν συναίσθηση πως η ανεπάρκεια, ειδικά στην παροχή νερού, μπορούσε να τους συρρικνώσει τη ζωή. Η Ελπίδα ήξερε ότι, αν και η κυβέρνηση έπρεπε να κρατήσει τη διαβίωση τους σε ανεκτά επίπεδα, η δέσμευση για τη βελτίωση της ήταν προσημαστική. Οι κάτοικοι της Σπιναλόγκας έβραζαν από θυμό, κι εκείνη συμεριζόταν την οργή τους. Γιατί, σε μια χώρα όπου πανύψηλα βουνά ορθώνονταν στον ουρανό, με τις χιονισμένες κορφές τους να διακρίνονται καθαρά τις χειμωνιάτικες μέρες, τους πότιζαν με το σταγονόμετρο; Ήθελαν μια αξιόπιστη παροχή φρέσκου νερού. Την ήθελαν σύντομα. Είχαν υπάρξει, όσο θα ήταν αυτό δυνατόν ανάμεσα σε άντρες και γυναίκες, μερικοί από τους οποίους ήταν σακατεμένοι, βίαιοι καβγάδες σχετικά με το τι έπρεπε να κάνουν. Η Ελπίδα θυμήθηκε εκείνη τη φορά που μια ομάδα είχε απειλήσει να κάνει επιδρομή στην ενδοχώρα και μια άλλη είχε προτείνει τη σύλληψη ομήρων. Στο τέλος, όλοι συνειδητοποίησαν πόσο αξιολύπητη μάχιμη μονάδα θα αποτελούσαν, χωρίς πλεούμενα, χωρίς όπλα και, πάνω απ' όλα, με ελάχιστες δυνάμεις.

Το μόνο που μπορούσαν να κάνουν ήταν να προσπαθήσουν να ακουστούν οι φωνές τους. Και τότε, οι ικανότητες του Πέτρου στην επιχειρηματολογία και τη διπλωματία έγιναν το πιο ισχυρό όπλο που διέθεταν. Η Ελπίδα έπρεπε να διατηρεί κάποια απόσταση ανάμεσα σ' εκείνη και την υπόλοιπη κοινότητα, αλλά συνέχεια αντιμετώπιζε τον ψόγο, κυρίως από τις γυναίκες, που τη θεωρούσαν φερέφωνο του άντρα της. Είχε κουραστεί από όλα αυτά και κρυφά πίεζε τον Πέτρο να μην κατέβει στις επόμενες εκλογές. Δεν είχε δώσει αρκετά;

Καθώς οδηγούσε την Ελένη και τον Δημήτρη μέσα στους μικρούς δρόμους του νησιού, η Ελπίδα κρατούσε όλες αυτές τις σκέψεις για τον εαυτό της. Είδε τον Δημήτρη να κρατάει την άκρη από τη φαρδιά φούστα της Ελένης όσο προχωρούσαν, σαν αυτό να ήταν παρηγοριά, και αναστέναξε από μέσα της. Τι μέλλον είχε το αγόρι σ' ετούτο το μέρος; Σχεδόν έλπικε να μην ήταν πολύ.

Η Ελένη ένιωθε καθησυχαστικό το απαλό τράβηγμα της φούστας της. Της θύμιζε ότι δεν ήταν μόνη, αλλά υπήρχε κάποιος για να τον φροντίσει. Μόλις χθες είχε σύζυγο και κόρες, και δυο μέρες πριν εκατό ανυπόμονα πρόσωπα είχαν στραμμένα το βλέμμα τους στο δικό της. Όλα τους τη χρειάζονταν κι εκείνη τρεφόταν από αυτό το συναίσθημα. Ήταν δύσκολο να συλλάβει την καινούρια πραγματικότητα. Για μια στιγμή αναρωτήθηκε αν είχε κιόλας πεθάνει και αυτή η γυναίκα ήταν χίμαιρα που την ξεναγούσε στον Άδη, λέγοντάς της πού μπορούσαν οι ψυχές των νεκρών να πλύνουν τα σάβανα τους και να προμηθευτούν την άυλη τροφή τους. Το μυαλό της, όμως, της έλεγε πως όλα ήταν πραγματικά. Δεν ήταν ο Χάρωντας, αλλά ο δικός της άντρας που την είχε μεταφέρει στην κόλαση και την είχε αφήσει εκεί να πεθάνει. Στάθηκε, και μαζί της σταμάτησε κι ο Δημήτρης. Το κεφάλι της έγγειρε στο στήθος της και μπορούσε να νιώσει χοντρά δάκρυα να πλημμυρίζουν τα μάτια της. Για πρώτη φορά έχανε την

αυτοκυριαρχία της. Ο λαιμός της συσπάστηκε, σαν να ήθελε να μην την αφήσει να ανασάνει ξανά, κι εκείνη ανέπνευσε απεγνωσμένα για να γεμίσει με το ζόρι τα πνευμόνια της. Η Ελπίδα, μέχρι τώρα τόσο τυπική, τόσο μεθοδική, στράφηκε για να την αντικρίσει και την άρπαξε από τα χέρια. Ο Δημήτρης σήκωσε τη ματιά του και στις δύο γυναίκες. Είχε δει τη μητέρα του να κλαίει για πρώτη φορά εκείνη την ημέρα. Τώρα ήταν η σειρά της δασκάλας του. Τα δάκρυα κύλησαν άφθονα στα μάγουλά της.

«Μη φοβάσαι να κλάψεις», είπε ευγενικά η Ελπίδα. «Το αγόρι θα δει πολλά δάκρυα εδώ. Πίστεψε με, ρέουν άφθονα στη Σπιναλόγκα».

Η Ελένη έκρυψε το κεφάλι της στον ώμο της Ελπίδας. Δυο περαστικοί σταμάτησαν και κοιτούσαν. Όχι για να δουν τη γυναίκα που έκλαιγε, αλλά απλώς επειδή τους κινούσαν την περιέργεια οι νεοφερμένοι. Ο Δημήτρης έστρεψε το βλέμμα του μακριά, ντροπιασμένος διπλά, από το κλάμα της Ελένης και την επίμονη ματιά των ξένων. Ευχόταν να άνοιγε το έδαφος κάτω από τα πόδια του, όπως στους σεισμούς που είχε μάθει στο σχολείο, και μετά να τον κατάπινε. Ήξερε ότι η Κρήτη ταρακουνιόταν τακτικά, αλλά γιατί όχι σήμερα;

Η Ελπίδα μπορούσε να καταλάβει πώς ένιωθε ο Δημήτρης. Τα αναφιλητά της Ελένης είχαν αρχίσει να επηρεάζουν και την ίδια: συμμεριζόταν τον πόνο της τρομερά, αλλά ήθελε να σταματήσει. Για καλή της τύχη είχαν σταματήσει έξω από το σπίτι της, και οδήγησε μέσα την Ελένη με αποφασιστικό τρόπο. Για μια στιγμή, αισθάνθηκε αμηχανία εξαιτίας του μεγέθους του σπιτιού της, το οποίο ερχόταν σε έντονη αντίθεση με το μέρος όπου είχαν μόλις εγκατασταθεί η Ελένη με τον Δημήτρη. Το σπίτι του Κοντομάρη, η επίσημη κατοικία του αρχηγού του νησιού, ήταν ένα από τα κτίρια που χρονολογούνταν από την περίοδο της ενετικής κατοχής, με μπαλκόνι το οποίο θα μπορούσε να περιγραφεί σχεδόν ως μεγαλοπρεπές και εξώπορτα με προστέγασμα.

Έμεναν εκεί τα τελευταία έξι χρόνια, και η Ελπίδα ήταν τόσο σίγουρη για τη νίκη του άντρα της στις ετήσιες εκλογές, ώστε δεν είχε καν φανταστεί ποτέ πώς θα ήταν να ζει οπουδήποτε αλλού. Τώρα, βέβαια, τον αποθάρρυνε η ίδια να συνεχίσει να κατέχει τη θέση του, και θα έχαναν το σπίτι αν ο Πέτρος αποφάσιζε να μη βάλει υποψηφιότητα. «Αλλά και ποιος υπάρχει για να αναλάβει;» θα την ρωτούσε εκείνος. Ήταν αλήθεια. Οι μόνοι για τους οποίους κυκλοφορούσαν φήμες πως θα κατέβαιναν στις εκλογές, είχαν ελάχιστους υποστηρικτές. Ένας από αυτούς ήταν ο αρχηγός των ταραχοποιών, ο Θεόδωρος Μακρινδάκης, και μολοντί πολλοί από τους στόχους του ήταν σωστοί, θα ήταν καταστροφή για το νησί αν του δινόταν οποιαδήποτε εξουσία. Η έλλειψή του σε ικανότητες διπλωματίας θα σήμαινε ότι όποια πρόοδος είχε ήδη γίνει με την κυβέρνηση, θα ακυρωνόταν, και ήταν αρκετά πιθανόν να μειωθούν τα προνόμια με έξυπνο τρόπο αντί να αυξηθούν. Ο μόνος άλλος υποψήφιος για το ρόλο ήταν ο Σπύρος Καζάκης, ένας ευγενικός αλλά αδύναμος άνθρωπος, του οποίου το πραγματικό ενδιαφέρον για τη θέση εξαντλούνταν στο να εξασφαλίσει για τον ίδιο το σπίτι που όλοι στη Σπιναλόγκα, ενδόμυχα, εποφθαλμιούσαν.

Το εσωτερικό του σπιτιού ερχόταν σε ασυνήθιστη αντίθεση με σχεδόν όλα τα σπίτια του νησιού. Τα παράθυρα, που έφταναν από το πάτωμα μέχρι το ταβάνι, επέτρεπαν στο φως να πλημμυρίζει το χώρο, κι ένας κρυστάλλινος πολυέλαιος κρεμόταν στο κέντρο του δωματίου από μια μακριά σκουριασμένη αλυσίδα, με τα μικρά, ακανόνιστα κομμάτια κρυστάλλου να αντανakλούν ένα καλειδοσκοπικό σχέδιο πάνω στους παστέλ τοίχους.

Τα έπιπλα ήταν φθαρμένα αλλά άνετα, και η Ελπίδα έκανε νόημα στην Ελένη να καθίσει. Ο Δημήτρης περιεργάστηκε το δωμάτιο, παρατηρώντας τις κορνιζαρισμένες φωτογραφίες και κοιτώντας με περιέργεια μια βιτρίνα όπου βρισκόνταν

πολύτιμα κομμάτια από τα ενθύμια του Κοντομάρη: μια εγχάρακτη ασημένια κανάτα, μια σειρά από δαντελένια σιρίτια, κάποια κομμάτια από πολύτιμη πορσελάνη, κι άλλες κορνιζαρισμένες φωτογραφίες και πολλές σειρές από μικροσκοπικά στρατιωτάκια, κάτι που του κίνησε το ενδιαφέρον περισσότερο απ' όλα. Έμεινε με το βλέμμα του καρφωμένο στη βιτρίνα για μερικά λεπτά, όχι κοιτώντας αυτά τα αντικείμενα πίσω από το τζάμι, αλλά υπνωτισμένος από τη δική του αντανάκλαση. Το πρόσωπό του του φαινόταν τόσο περιέργο όσο και το δωμάτιο όπου βρισκόταν, και αντίκρισε το βλέμμα του με κάποια ανησυχία, σαν να μην αναγνώριζε τα σκούρα μάτια που του ανταπέδιδαν το βλέμμα. Ήταν ένα αγόρι του οποίου το σύμπαν περιλάμβανε μόνο τον Άγιο Νικόλαο, την Ελούντα και λίγα χωριουδάκια ανάμεσα τους, όπου ζούσαν τα ξαδέρφια, οι θείοι και οι θείες του, και ένιωθε σαν να τον είχαν μεταφέρει σε έναν άλλο γαλαξία. Το πρόσωπο του αντανakλώνταν στο καλογυαλισμένο τζάμι, και πίσω του μπορούσε να δει την κυρία Κοντομάρη, με τα χέρια της τυλιγμένα γύρω από την κυρία Πετράκη, να την παρηγορεί καθώς εκείνη έκλαιγε. Παρακολούθησε τη σκηνή για μερικές στιγμές και μετά επικέντρωσε το βλέμμα του πάλι στα στρατιωτάκια, που ήταν τόσο άψογα παραταγμένα σε στοίχους.

Όταν γύρισε την πλάτη του για να αντικρίσει τις γυναίκες, η κυρία Πετράκη είχε ανακτήσει την αυτοκυριαρχία της και του έτεινε και τα δυο της χέρια. «Δημήτρη», είπε, «με συγχωρείς». Το κλάμα της τον είχε συγκλονίσει φέρνοντας τον ταυτόχρονα σε δύσκολη θέση, κι αμέσως του πέρασε από το μυαλό ότι ίσως να της έλειπαν τα παιδιά της, όπως του έλειπε κι εκείνου η μάνα του. Προσπάθησε να φανταστεί πώς θα ένιωθε η μητέρα του αν την είχαν στείλει στη Σπιναλόγκα αντί γι' αυτόν. Έπιασε τα χέρια της κυρίας Πετράκη και τα έσφιξε δυνατά. «Μη ζητάτε συγγνώμη», είπε.

Η Ελπίδα χάθηκε μέσα στην κουζίνα της για να φτιάξει καφέ για την Ελένη και, χρησιμοποιώντας ζαχαρόνερο με μια

ιδέα λεμονιού, λεμονάδα για τον Δημήτρη. Όταν επέστρεψε, βρήκε τους επισκέπτες της να κάθονται και να συζητούν ήσυχα. Τα μάτια του αγοριού φωτίστηκαν μόλις είδε το ποτό του, και σύντομα στράγγιξε το ποτήρι του. Όσο για την Ελένη, δεν μπορούσε να πει αν ήταν η γλύκα του καφέ ή η ευγένεια, αλλά αισθανόταν να την περιβάλλει η θερμή έγνοια της Ελπίδας. Ο ρόλος της ήταν πάντοτε να χαρίζει τέτοια συμπόνια και της φαινόταν δυσκολότερο να παίρνει παρά να δίνει. Θα αποτελούσε πρόκληση γι' αυτήν τούτη η αντιστροφή.

Το απογευματινό φως άρχιζε να σβήνει. Για λίγα λεπτά έμειναν χαμένοι στις σκέψεις τους· η σιωπή έσπαγε μόνο από το προσεκτικό τσουγκρισμα των ποτηριών τους. Ο Δημήτρης ήπιε με λαχτάρα ένα δεύτερο ποτήρι λεμονάδα. Ποτέ δεν είχε ξαναβρεθεί σε σπίτι σαν κι αυτό, όπου το φως έλαμπε με τα χρώματα του ουράνιου τόξου και οι καρτέκλες ήταν πιο απαλές από όποιο κρεβάτι στο οποίο είχε ξαπλώσει. Διέφερε τόσο από το δικό του σπίτι, όπου κάθε ντιβάνι γινόταν κρεβάτι τη νύχτα και κάθε στρωσίδι έπαιζε το ρόλο κουβέρτας. Πίστευε ότι έτσι ζούσαν όλοι. Αλλά όχι εδώ.

Όταν τέλειωσαν όλοι τα ποτά τους, η Ελπίδα μίλησε.

«Συνεχίζουμε τον περίπατό μας;» ρώτησε και σηκώθηκε από την καρτέκλα της. «Κάποιος περιμένει να σας δει».

Η Ελένη και ο Δημήτρης την ακολούθησαν έξω από το σπίτι. Ο Δημήτρης δεν ήθελε να φύγει. Του άρεσε εκεί και έλπιζε να επιστρέψει κάποια μέρα, να πιει λεμονάδα, και ίσως να έβρισκε το θάρρος να ζητήσει από την κυρία Κοντομάρη να ανοίξει τη βιτρίνα για να μπορέσει να δει από πιο κοντά τα στρατιωτάκια, ίσως και να τα πάρει στα χέρια του.

Πιο πάνω στο δρόμο βρισκόταν ένα κτίριο αρκετές εκατοντάδες χρόνια νεότερο από την κατοικία του αρχηγού. Με τις κοφτές, ίσιες γραμμές του, του έλειπε η κλασική αισθητική του σπιτιού απ' όπου είχαν μόλις φύγει. Αυτό το απέριττο οικοδόμημα ήταν το νοσοκομείο και θα γινόταν ο επόμενος σταθμός τους.

Η άφιξη της Ελένης και του Δημήτρη είχε συμπέσει με την ημέρα που ο γιατρός ερχόταν από την ενδοχώρα. Αυτή η καινοτομία και η ανέγερση του νοσοκομείου ήταν το αποτέλεσμα της εκστρατείας του Πέτρου Κοντομάρη για τη βελτίωση της ιατρικής αγωγής των λεπρών. Το πρώτο εμπόδιο ήταν να καταφέρει την κυβέρνηση να χρηματοδοτήσει ένα τέτοιο πρόγραμμα, και το δεύτερο να την πείσει ότι ένας προσεκτικός γιατρός μπορούσε να τους κουράει και να τους βοηθάει χωρίς τον κίνδυνο να μολυνθεί και ο ίδιος. Τελικά έγιναν όλα δεκτά, και κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή ερχόταν γιατρός από τον Άγιο Νικόλαο. Ο γιατρός που είχε προσφερθεί να κάνει αυτό το οποίο πολλοί συνάδελφοι του θεωρούσαν επικίνδυνη και απερίσκεπτη αποστολή, ήταν ο Χρήστος Λαπάκης. Ήταν ένας πρόσχαρος άνθρωπος γύρω στα τριάντα και κάτι, με ροδαλό πρόσωπο, και έχαιρε της εκτίμησης του προσωπικού στο τμήμα δερματοαφροδισιακών παθήσεων του νοσοκομείου, καθώς και της αγάπης των ασθενών του στη Σπιναλόγκα. Η ευσαρκία του ήταν απόδειξη της ηδονοθηρίας του, μια αντανάκλαση της πίστης του ότι το εδώ και τώρα ήταν το μόνο περιουσιακό στοιχείο και άρα έπρεπε να το απολαμβάνει κανείς. Η σεβάσμια οικογένειά του στον Άγιο Νικόλαο είχε απογοητευτεί από το γεγονός πως παρέμενε εργένης, και ήξερε κι ο ίδιος ότι δεν θα βελτίωνε τις προοπτικές του να παντρευτεί με το να εργάζεται σε αποικία λεπρών. Πάντως, αυτό δεν τον ένοιαζε ιδιαίτερα. Η δουλειά του τον γέμιζε, και χαιρόταν που έκανε τη διαφορά, έστω περιορισμένη, στις ζωές αυτών των δύσμοιρων ανθρώπων. Κατά τη γνώμη του, δεν υπήρχε μετά θάνατον ζωή, καμία δεύτερη ευκαιρία.

Ο Λαπάκης περνούσε τον καιρό του στη Σπιναλόγκα θεραπεύοντας πληγές και δίνοντας συμβουλές στους ασθενείς του για όλες τις επιπλέον προφυλάξεις που μπορούσαν να πάρουν, αλλά και για το ότι η άσκηση θα μπορούσε να τους βοηθήσει. Όταν έρχονταν καινούριοι, τους έκανε πάντοτε ενδελεχείς

εξετάσεις. Η καθιέρωση των Ημερών Γιατρού, όπως έγιναν γνωστές στην κοινότητα, είχε προσφέρει πολλά στην ανύψωση του ηθικού στο νησί και είχε ήδη βελτιώσει την υγεία πολλών ασθενών. Η επιμονή του στην καθαριότητα, τους κανόνες υγιεινής και τη φυσιοθεραπεία τούς έδινε ένα λόγο να ξυπνούν το πρωί και την αίσθηση ότι δεν σηκώνονταν από τα κρεβάτια τους απλά και μόνο για να συνεχίσουν τον σταδιακό εκφυλισμό τους. Ο Λαπάκης είχε συγκλονιστεί, όταν έφτασε στη Σπιναλόγκα, με τις συνθήκες στις οποίες ζούσαν οι λεπροί. Ήξερε ότι ήταν βασικό για την καλή υγεία να διατηρούν τις πληγές τους καθαρές, αλλά όταν έφτασε την πρώτη φορά, ανακάλυψε κάτι σαν απάθεια σε πολλούς από αυτούς. Η αίσθηση εγκατάλειψης ήταν καταστροφική και η ψυχολογική ζημιά την οποία προκαλούσε η απόρριψή τους στο νησί ήταν στην ουσία μεγαλύτερη από τα σωματικά προβλήματα που επέφερε η αρρώστια. Πολλοί απλώς δεν ήθελαν ούτε να σκέφτονται τη ζωή. Γιατί να το κάνουν άλλωστε; Η ζωή είχε πάψει να ασχολείται μαζί τους.

Ο Χρήστος Λαπάκης περιποιόταν το σώμα και το πνεύμα τους. Τους έλεγε ότι έπρεπε πάντοτε να υπάρχει ελπίδα και ότι δεν θα έπρεπε να το βάζουν κάτω. Μιλούσε με σοβαρότητα, αλλά συχνά γινόταν ωμός: «Θα πεθάνεις αν δεν πλένεις τις πληγές σου», έλεγε. Ήταν πραγματιστής και τους έλεγε την αλήθεια ήρεμα, αλλά και με αρκετή δόση ευαισθησίας για να δείξει ότι νοιαζόταν, και ήταν και πολύ πρακτικός, με το να τους εξηγεί πώς ακριβώς χρειαζόταν να φροντίζουν τους εαυτούς τους. «Έτσι θα πλένεις τις πληγές σου», έλεγε, «κι έτσι θα ασκείς τα χέρια και τα πόδια σου αν δεν θέλεις να χάσεις τα δάχτυλά σου». Καθώς εξηγούσε αυτά τα πράγματα, έδειχνε και τις κινήσεις. Τους έκανε όλους να συνειδητοποιήσουν περισσότερο από ποτέ τη σημασία του καθαρού νερού. Το νερό ήταν η ζωή. Και γι' αυτούς, ήταν η διαφορά ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο. Ο Λαπάκης ήταν θερμός

υποστηρικτής του Κοντομάρη και του παρείχε όλη τη στήριξη που μπορούσε για να πετύχει την παροχή φρέσκου νερού, η οποία θα μεταμόρφωνε το νησί και τις προγνώσεις για πολλούς που ζούσαν εκεί.

«Να το νοσοκομείο», είπε η Ελπίδα. «Ο γιατρός Λαπάκης σας περιμένει. Μόλις τέλειωσε την εξέταση των τακτικών ασθενών του».

Βρέθηκαν σε ένα χώρο ψυχρό και λευκό σαν τάφο, και κάθισαν στον πάγκο που εκτεινόταν από τη μια άκρη της αίθουσας στην άλλη. Σύντομα, εμφανίστηκε ο γιατρός για να τους υποδεχτεί και κατόπιν εξέτασε με τη σειρά τη γυναίκα και το αγόρι. Του έδειξαν τις κηλίδες τους κι εκείνος τις παρατήρησε προσεκτικά, εξετάζοντας το γυμνό δέρμα τους και αναζητώντας ίχνη επιδείνωσης της κατάστασής τους, τα οποία ίσως να μην είχαν εντοπίσει μόνοι τους. Ο χλομός Δημήτρης είχε μερικά μεγάλα, στεγνά σημάδια στην πλάτη και τα πόδια του, πράγμα που έδειχνε ότι σε αυτό το στάδιο υπέφερε από τη λιγότερο επιζήμια φυματιώδη μορφή της ασθένειας. Οι μικρότερες, πιο λείες κακώσεις στα πόδια και τα πέλματα της Ελένης Πετράκη ανησύχησαν το γιατρό Λαπάκη πολύ περισσότερο. Χωρίς αμφιβολία, η γυναίκα έπασχε από την πιο κακοήγη, λεπρωματώδη μορφή, και υπήρχε μια διακριτή πιθανότητα να είχε νοσήσει αρκετό καιρό πριν εμφανιστούν αυτά τα σημάδια.

Η διάγνωση για το αγόρι δεν ήταν τόσο κακή, συλλογίστηκε ο Λαπάκης. Αλλά αυτή η κακόμοιρη γυναίκα δεν θα έμενε για πολύ στο νησί. Το πρόσωπό του, όμως, δεν πρόδιδε το παραμικρό από όσα είχε ανακαλύψει.

Πέμπτο Κεφάλαιο

ΟΤΑΝ Η ΕΛΕΝΗ έφυγε για τη Σπιναλόγκα, η Άννα ήταν δώδεκα χρόνων και η Μαρία δέκα. Ο Γιώργης βρέθηκε αντιμέτωπος με την ανάγκη να κάνει τις δουλειές του νοικοκυριού ολομόναχος και, το πιο σημαντικό, με το καθήκον να αναθρέψει τις κόρες του χωρίς τη μητέρα τους. Από τις δυο τους, η Άννα ήταν πάντα η πιο δύσκολη. Ήταν απείθαρχη σε σημείο να μην ελέγχεται καθόλου, ακόμη και πριν αρχίσει να περπατάει, και από τη μέρα που γεννήθηκε η αδερφή της φαινόταν πως ξεχείλιζε από ζωηράδα. Δεν εξέπληξε τον Γιώργη ότι, από τη στιγμή που η Ελένη δεν βρισκόταν πια εκεί, η Άννα επαναστάτησε με μανία ενάντια στο νοικοκυριό και αρνήθηκε να αναλάβει το ρόλο της μητέρας, μια και ήταν η μεγαλύτερη από τα δυο κορίτσια. Αυτό το ξεκαθάρισε επώδυνα στον πατέρα και την αδερφή της.

Η Μαρία ήταν γενικά πιο ευγενική φύση. Δυο άνθρωποι με την ιδιοσυγκρασία της αδερφής της δεν θα μπορούσαν να ζουν κάτω από την ίδια στέγη, και η Μαρία βρέθηκε να έχει το ρόλο του ειρηνοποιού, αν και συχνά χρειαζόταν να καταπνίξει το ένστικτό της που της έλεγε να αντιδράσει στην επιθετικότητα

της Άννας. Σε αντίθεση με την Άννα, η Μαρία δεν έβρισκε τα οικιακά καθήκοντα μειωτικά. Ήταν από τη φύση της πρακτική και μερικές φορές της άρεσε να βοηθάει τον πατέρα της στο καθάρισμα και το μαγείρεμα, κάτι για το οποίο ο Γιώργης ευχαριστούσε σιωπηλά τον Θεό. Όπως συνέβαινε με τους περισσότερους άντρες της γενιάς του, του ήταν πιο εύκολο να πάει στο φεγγάρι από το να μαντάρει μια κάλτσα.

Για τον κόσμο γενικά, ο Γιώργης έμοιαζε με άνθρωπο που δεν μιλούσε πολύ. Ακόμη κι εκείνες οι ατέλειωτες ώρες στη θάλασσα δεν τον είχαν κάνει να αποζητάει την κουβέντα όταν βρισκόταν στην ξηρά. Αγαπούσε τον ήχο της σιωπής, και όταν περνούσε το απόγευμα στο τραπέζι του καφενείου - μια αναγκαιότητα λόγω του ότι ήταν άντρας και όχι κατ'επιλογήν κοινωνική δραστηριότητα- παρέμενε σιωπηλός, ακούγοντας τους άλλους γύρω του σαν να βρισκόταν στη θάλασσα κι άκουγε τα κύματα που έγλειφαν τη βάρκα του.

Αν και η οικογένεια του γνώριζε τη ζεστή καρδιά και τη στοργή του, οι διάφοροι γνωστοί του έβρισκαν τη συμπεριφορά του αντικοινωνική, κάποιες φορές. Όσοι τον ήξεραν καλύτερα τη θεωρούσαν αντανάκλαση μιας ήρεμης στωικότητας, ένα χαρακτηριστικό που αποδείχτηκε πολύτιμο, καθώς οι περιστάσεις είχαν αλλάξει τόσο δραματικά.

Η ζωή είχε σταθεί σκληρή για τον Γιώργη. Ήταν ψαράς σαν τον πατέρα και τον παππού του και, όπως εκείνοι, είχε σκληραγωγηθεί από τις μακρές περιόδους στη θάλασσα. Αυτές συνήθως σήμαιναν βαρετές ώρες αδράνειας μέσα στο ψύχος, αλλά μερικές φορές, οι μακρές, μαύρες νύχτες περνούσαν με τον αγώνα ενάντια στα άγρια κύματα, και σε τέτοιες στιγμές διαφαινόταν ο κίνδυνος να νικήσει η θάλασσα και να τον καταπιεί για πάντα. Ήταν μια ζωή που την περνούσε κουλουριασμένος μέσα στο κύτος του ξύλινου καϊκιού του, αλλά ένας Κρητικός ψαράς ποτέ δεν αμφισβητούσε τη μοίρα του. Για εκείνον ήταν πεπρωμένο, όχι επιλογή.

Για πολλά χρόνια πριν εξοριστεί η Ελένη εκεί, ο Γιώργης συμπλήρωνε το εισόδημά του μεταφέροντας προμήθειες στη Σπιναλόγκα. Πλέον είχε βάρκα με μηχανή και πήγαινε στο νησάκι μια φορά την εβδομάδα με κιβώτια που περιείχαν απαραίτητα πράγματα, και τα άφηνε στην προκουμαία για να τα μαζέψουν οι λεπροί.

Τις πρώτες μέρες από την αναχώρηση της Ελένης, ο Γιώργης δεν τόλμησε να αφήσει τις κόρες του ούτε για μια στιγμή. Η στενοχώρια τους φαινόταν να χειροτερεύει όσο αυξανόταν ο καιρός που έλειπε η μητέρα τους, αλλά εκείνος ήξερε πως αργά ή γρήγορα θα έπρεπε να βρει νέο τρόπο για να βγάζει τα προς το ζην. Μολονότι κάποιοι καλόκαρδοι γείτονες τους πήγαιναν φαγητό, ο Γιώργης είχε ακόμη την ευθύνη να φτιάξει κάτι για να φάνε τα κορίτσια. Ένα βράδυ, όταν βρέθηκε αντιμέτωπος με το να μαγειρέψει μόνος του, η θλιβερή ανικανότητα του στην κουζίνα έκανε τη Μαρία σχεδόν να χαμογελάσει. Η Άννα, ωστόσο, το μόνο που έκανε ήταν να κοροϊδέψει τις προσπάθειες του πατέρα της.

«Δεν πρόκειται να το φάω αυτό!» στρίγκλισε, πετώντας το πιρούνι της στο πιάτο με το βραστό αρνί. «Ούτε πεινασμένο ζώο δεν θα το 'τρωγε!» Τότε ξέσπασε σε κλάματα για δέκατη φορά εκείνη την ημέρα και έφυγε τρέχοντας από το δωμάτιο. Ήταν η τρίτη νύχτα που δεν είχε φάει τίποτα, μόνο ψωμί.

«Η πείνα θα κάμψει σύντομα το πείσμα της», είπε ήρεμα ο πατέρας της στη Μαρία, που μασούσε υπομονετικά μια μπουκιά από το παραβρασμένο κρέας. Κάθονταν ο ένας απέναντι στον άλλο στο τραπέζι. Δεν μπορούσαν να ξεκινήσουν κάποια συζήτηση, και η σιωπή έσπαγε μόνο από το χτύπημα των πιρουινιών τους στα πιάτα και τον απόηχο των πονεμένων λυγμών της Άννας.

Κάποτε ήρθε και η μέρα της επιστροφής τους στο σχολείο. Αυτό λειτούργησε σαν μαγικό. Μόλις το μυαλό τους χρειάστηκε να επικεντρωθεί σε κάτι άλλο πέρα από τη μητέρα

τους, η θλίψη τους άρχισε να μαλακώνει. Εκείνη την ημέρα, επίσης, ο Γιώργης μπόρεσε να στρέψει την πλώρη της βάρκας του προς τη Σπιναλόγκα. Με ένα ανάμεικτο συναίσθημα φόβου και ενθουσιασμού, διέσχισε τη μικρή θαλάσσια έκταση. Η Ελένη δεν ήξερε ότι θα ερχόταν, και θα έπρεπε να πάρει μήνυμα για την άφιξή του. Αλλά τα νέα ταξίδευαν γρήγορα στη Σπιναλόγκα, και πριν καν εκείνος δέσει τη βάρκα του στο μουράγιο, η Ελένη έκανε την εμφάνιση της πίσω από τη γωνία του τεράστιου τείχους και στάθηκε στη σκιά του.

Τι θα μπορούσαν να πουν; Πώς θα μπορούσαν να αντιδράσουν; Δεν άγγιξαν ο ένας τον άλλο, αν και το ήθελαν απεγνωσμένα. Αντίθετα, πρόφεραν ο ένας το όνομα του άλλου. Ήταν λέξεις που είχαν πει χίλιες φορές πριν, αλλά σήμερα οι συλλαβές τους ακούγονταν σαν ήχοι χωρίς νόημα. Εκείνη τη στιγμή, ο Γιώργης ευχήθηκε να μην είχε πάει. Είχε θρηνήσει τη γυναίκα του την περασμένη εβδομάδα, κι όμως να την, όπως ήταν πάντα, υπέροχη και ζωντανή, όπως πάντα, κάτι που αύξανε τον αφόρητο πόνο του επικείμενου χωρισμού τους. Σύντομα θα έπρεπε να φύγει ξανά από το νησί και να γυρίσει στην Πλάκα. Κάθε φορά που θα πήγαινε στη Σπιναλόγκα, θα τον περίμενε αυτός ο οδυνηρός χωρισμός. Η ψυχή του είχε μαυρίσει και για μια φευγαλέα στιγμή ευχήθηκε να πέθαιναν και οι δυο τους.

Η πρώτη εβδομάδα της Ελένης στο νησί ήταν γεμάτη δραστηριότητες και πέρασε πιο γρήγορα απ' όσο για τον Γιώργη, αλλά όταν έμαθε ότι είχαν δει τη βάρκα του να έρχεται από την Πλάκα, ταραχτήκαν όλες οι αισθήσεις της. Από την άφιξη της και μετά, πολλά πράγματα της αποσπούσαν την προσοχή, σχεδόν κάνοντας το μυαλό της να μη σκέφτεται τη ριζική μεταβολή της ζωής της, αλλά τώρα που ο Γιώργης στεκόταν μπροστά της, με τα βαθυπράσινα μάτια του να κοιτάζουν έντονα τα δικά της, οι σκέψεις της είχαν επικεντρωθεί σε ένα μόνο πράγμα: το πόσο πολύ αγαπούσε αυτόν το δυνατό

άντρα με τους φαρδείς ώμους, και πόσο πληγωνόταν το είναι της επειδή βρισκόταν μακριά του.

Ρώτησαν σχεδόν τυπικά ο ένας τον άλλο πώς ήταν στην υγεία τους, και η Ελένη ζήτησε να μάθει για τα κορίτσια. Πώς αλλιώς θα μπορούσε εκείνος να απαντήσει, παρά μόνο λέγοντας κάτι που ήταν μόλις μια ιδέα της πραγματικότητας; Αργά ή γρήγορα θα τα συνήθιζαν όλα αυτά, το ήξερε, και μετά θα μπορούσε να της πει με ειλικρίνεια τι ακριβώς συνέβαινε. Η μόνη αλήθεια σήμερα ήταν η απάντηση της Ελένης στην ερώτηση του Γιώργη.

«Πώς είναι εδώ;» έδειξε με το κεφάλι του προς το μεγάλο πέτρινο τείχος.

«Δεν είναι τόσο τρομερά όσο νομίζεις, και τα πράγματα θα πάνε ακόμη καλύτερα», του απάντησε, με τόση πειστικότητα και αποφασιστικότητα, ώστε οι φόβοι του Γιώργη για εκείνη καταλάγιασαν αμέσως.

«Ο Δημήτρης κι εγώ έχουμε ένα σπίτι όλο δικό μας», του είπε, «και δεν διαφέρει από το σπίτι μας στην Πλάκα. Είναι πιο απλό, αλλά μας βολεύει/Έχουμε τη δική μας αυλή και την επόμενη άνοιξη θα αποκτήσουμε κήπο, αν μπορείς να μου φέρεις μερικούς σπόρους. Ήδη τα τριαντάφυλλα ανθίζουν στο κατώφλι μας και σύντομα θα βγουν και δεντρομολόχες. Αλήθεια, δεν είναι άσχημα».

Ο Γιώργης ανακουφίστηκε ακούγοντας αυτά τα λόγια. Η Ελένη έβγαλε τότε ένα διπλωμένο φύλλο χαρτί από την τσέπη της και του το έδωσε.

«Για τα κορίτσια είναι;» ρώτησε ο Γιώργης.

«Όχι», του απάντησε με απολογητικό ύφος. «Σκέφτηκα ότι ίσως να είναι πολύ νωρίς για κάτι τέτοιο, αλλά θα τους έχω ετοιμάσει ένα γράμμα την επόμενη φορά που θα έρθεις. Αυτό είναι μια λίστα από πράγματα που χρειαζόμαστε εμείς για το σπίτι».

Ο Γιώργης παρατήρησε το «εμείς» και ένιωσε το δάγκωμα της ζήλιας. Κάποτε, το «εμείς» περιλάμβανε την Άννα,

τη Μαρία κι εκείνον, σκέφτηκε. Τότε, μια πικρή σκέψη, για την οποία ντράπηκε σχεδόν αμέσως, πέρασε από το μυαλό του: τώρα, το «εμείς» σήμαινε το μισητό παιδί που του είχε πάρει την Ελένη μακριά του. Το «εμείς» της οικογένειάς του δεν υπήρχε πλέον. Είχε σκορπίσει σε κομμάτια και είχε πάρει νέα έννοια, η σταθερότητά του είχε αντικατασταθεί από κάτι τόσο εύθραυστο, που σχεδόν δεν τολμούσε να το διανοηθεί. Ο Γιώργης έβρισκε πολύ δύσκολο να πιστέψει ότι ο Θεός δεν τους είχε εγκαταλείψει όλους. Τη μια στιγμή ήταν ο επικεφαλής ενός σπιτικού την αμέσως επόμενη ήταν απλώς ένας άντρας με δυο κόρες. Οι δυο καταστάσεις απείχαν μεταξύ τους όσο και δυο πλανήτες.

Ήταν ώρα να φύγει ο Γιώργης. Τα κορίτσια θα επέστρεφαν από το σχολείο και ήθελε να είναι εκεί μόλις θα έφταναν.

«Θα ξανάρθω σύντομα», υποσχέθηκε. «Και θα φέρω όλα όσα ζήτησες».

«Ας συμφωνήσουμε κάτι», είπε η Ελένη. «Ας μην πούμε αντίο. Δεν έχει νόημα η λέξη».

«Έχεις δίκιο», απάντησε ο Γιώργης. «Δεν θα λέμε αντίο».

Χαμογέλασαν και έστρεψαν ταυτόχρονα την πλάτη τους. Η Ελένη κατευθύνθηκε προς τη σκιερή πύλη του ψηλού βενετσιάνικου κάστρου και ο Γιώργης στη βάρκα του. Κανένας δεν γύρισε να κοιτάξει πίσω του.

Στην επόμενη επίσκεψή του, η Ελένη είχε γράψει ένα γράμμα για τα κορίτσια, αλλά τη στιγμή που τους έδινε ο πατέρας τους το φάκελο, η ανυπομονησία κατέλαβε την Άννα και, καθώς προσπάθησε να το αρπάξει από τα χέρια του, το έσκισε στα δύο.

«Αυτό το γράμμα είναι και για τις δυο μας!» διαμαρτυρήθηκε η Μαρία. «Θέλω κι εγώ να το διαβάσω!»

Η Άννα είχε φτάσει κιόλας στην εξώπορτα.

«Δεν με νοιάζει. Είμαι μεγαλύτερη και θα το δω πρώτη!» και λέγοντας αυτά βγήκε τρέχοντας στο δρόμο, αφήνοντας τη Μαρία να κλαίει από απόγνωση και θυμό.

Κάμποσα μέτρα από το σπίτι τους βρισκόταν μια αλάνα ανάμεσα σε δυο σπίτια. Εκεί η Άννα κουλουριάστηκε μέσα στις σκιές και, κρατώντας τα δυο κομμάτια, διάβασε το πρώτο γράμμα της μητέρας της:

Αγαπημένες μου Άννα και Μαρία,

Αναρωτιέμαι πώς να είστε. Ελπίζω να είστε καλά και ευγενικά παιδιά και να διαβάζετε πολύ για το σχολείο. Ο πατέρας σας μου λέει ότι οι πρώτες του προσπάθειες να μαγειρέψει δεν ήταν πολύ επιτυχημένες, αλλά είμαι σίγουρη ότι θα βελτιωθεί και σύντομα θα ξέρει τη διαφορά ανάμεσα σε ένα αγγούρι κι ένα κολοκυθάκι! Ελπίζω να μην περάσει πολύς καιρός μέχρι να αρχίσετε να τον βοηθάτε κι εσείς στην κουζίνα, αλλά στο μεταξύ να έχετε υπομονή μαζί του για όσο μαθαίνει.

Να σας πω για τη Σπιναλόγκα. Μένω σε ένα μικρό, ετοιμόρροπο σπίτι στον κεντρικό δρόμο, με ένα δωμάτιο στον κάτω όροφο και δύο στον επάνω, όπως σχεδόν και στο δικό μας σπίτι. Είναι αρκετά σκοτεινό, αλλά σχεδιάζω να ασπρίσω τους τοίχους, και μόλις κρεμάσω τα κάδρα μου και βγάλω έξω τις πορσελάνες, νομίζω ότι θα δείχνει πολύ χαριτωμένο. Στον Δημήτρη αρέσει που έχει το δικό του δωμάτιο - πάντα έπρεπε να μοιράζεται κάποιο χώρο, κι έτσι αυτό είναι κάτι καινούριο γι αυτόν.

Έχω μια νέα φίλη. Τη λένε Ελπίδα και είναι η γυναίκα του ανθρώπου ο οποίος είναι υπεύθυνος για τα πράγματα στη Σπιναλόγκα. Είναι και οι δυο τους πολύ ευγενικοί άνθρωποι και φάγαμε μερικές φορές στο σπίτι τους, που είναι το μεγαλύτερο και το πιο μεγαλοπρεπές σε ολόκληρο το νησί. Έχει πολυελαίους και κάθε τραπέζι και κάθε καρέκλα είναι στολισμένα με κεντήματα. Θα σας άρεσε πολύ, ειδικά στην Άννα.

Έχω φυτέψει κιόλας μερικά γεράνια στην αυλή και έχουν αρχίσει να ανθίζουν τριαντάφυλλα στο κατώφλι μας, όπως ακριβώς στο σπίτι μας. Θα σας γράφω πολύ περισσότερα στο

επόμενο γράμμα μου. Στο μεταξύ, να είστε καλά κορίτσια, σας σκέφτομαι κάθε μέρα.

*Με αγάπη και φιλιά,
Η αγαπημένη σας μητέρα*

Υ.Γ.: Ελπίζω οι μέλισσες να δουλεύουν σκληρά - μην ξεχάσετε να μαζέψετε το μέλι.

Η Άννα διάβασε και ξαναδιάβασε το γράμμα πριν πάει αργά-αργά στο σπίτι. Ήξερε ότι είχε μπλέξει. Από εκείνη την ημέρα και μετά, η Ελένη έγραφε χωριστά γράμματα στα δυο κορίτσια.

Ο Γιώργης επισκεπτόταν το νησί πολύ πιο τακτικά τώρα απ' όσο πριν και οι συναντήσεις του με την Ελένη ήταν το οξυγόνο του. Ζούσε για τις στιγμές που εκείνη θα εμφανιζόταν μέσα από την πύλη του κάστρου. Μερικές φορές κάθονταν στους πέτρινους κάβους· κάποιες άλλες στέκονταν στη σκιά των πεύκων που υψώνονταν, θα 'λεγε γι' αυτόν το λόγο, πάνω στην άνυδρη γη. Ο Γιώργης της έλεγε πώς ήταν τα κορίτσια, τι έκαναν, και της εκμυστηρευόταν τη συμπεριφορά της Άννας.

«Μερικές φορές είναι σαν να έχει το διάβολο μέσα της», είπε ο Γιώργης μια μέρα ενώ κάθονταν και συζητούσαν. «Δεν φαίνεται να ημερεύει όσο περνάει ο καιρός».

«Πάλι καλά που η Μαρία δεν είναι το ίδιο», αποκρίθηκε η Ελένη.

«Να γιατί, μάλλον, η Άννα είναι τόσο απειθαρχη τον μισό καιρό: επειδή η Μαρία δεν έχει καμία κακία στην ψυχή της», σκέφτηκε ο Γιώργης. «Και σκέψου ότι νόμιζα πως τα παιδιά μεγαλώνοντας ξεπερνάνε το θυμό τους».

«Συγγνώμη που σου άφησα τέτοιο βάρος, Γιώργη, συγγνώμη, πραγματικά», αναστέναξε η Ελένη, ξέροντας ότι θα έδινε τα πάντα για να αντιμετωπίζε την καθημερινή μάχη

που συνεπαγόταν η ανατροφή της Άννας αντί να βρίσκεται καθηλωμένη σ' εκείνο το νησί.

Ο Γιώργης δεν ήταν ούτε σαράντα χρόνων όταν έφυγε η Ελένη, αλλά είχε ήδη καμπουριάσει από την αγωνία, και τους επόμενους μήνες η εμφάνιση του ήταν τόσο γερασμένη, που δεν τον αναγνώριζαν πλέον. Τα μαλλιά του, από κατάμαυρα, πήραν το γκριζο χρώμα του ευκαλύπτου, και οι άνθρωποι άρχισαν να αναφέρονται σε αυτόν ως τον «Κακορίζικο Γιώργη». Έγινε το όνομα του.

Η Σαβίνα Αγγελοπούλου έκανε ότι μπορούσε, φροντίζοντας και το δικό της σπίτι. Τις ήρεμες νύχτες χωρίς φεγγάρι, ξέροντας ότι θα είχε πλούσια ψαριά, ο Γιώργης ήθελε να πάει για ψάρεμα, κι έτσι έγινε συνήθεια να κοιμούνται μαζί η Μαρία και η Φωτεινή στο στενό κρεβάτι της τελευταίας, και η Άννα στο πάτωμα δίπλα τους, με δυο χοντρές κουβέρτες για στρώμα. Η Μαρία και η Άννα ανακάλυψαν επίσης ότι έτρωγαν περισσότερα γεύματα στο σπίτι των Αγγελόπουλων απ' όσα στο δικό τους, και ήταν σαν ξαφνικά να μεγάλωσε η οικογένεια της Φωτεινής και να απέκτησε αυτή τις αδερφές που ήθελε πάντα να έχει. Εκείνες τις νύχτες, κάθονταν οχτώ άνθρωποι στο τραπέζι: η Φωτεινή και οι δυο αδερφοί της, ο Αντώνης και ο Άγγελος, οι γονείς της, ο Γιώργης, η Άννα και η Μαρία. Κάποιες μέρες, αν είχε χρόνο, η Σαβίνα προσπαθούσε να μάθει στην Άννα και τη Μαρία πώς να συγυρίζουν το σπίτι τους, πώς να χτυπάνε ένα χαλί και πώς να στρώνουν το κρεβάτι, αλλά αρκετά συχνά κατέληγε να τα κάνει μόνη της όλα αυτά για χάρη τους. Ήταν παιδιά, και η Άννα ειδικά δεν έδειχνε κανένα ενδιαφέρον για τις υποθέσεις του νοικοκυριού. Γιατί να μάθει πώς να μπαλώνει σεντόνια, να καθαρίζει ψάρια ή να ψήνει ψωμί; Ήταν αποφασισμένη να μην της χρειαστούν ποτέ τέτοιες ικανότητες και από μικρή ηλικία είχε την ακατανίκητη τάση να ξεφεύγει από οτιδήποτε θεωρούσε άσκοπη οικιακή αγγαρεία.

Οι ζωές των κοριτσιών δεν θα μπορούσαν να έχουν αλλάξει περισσότερο, ακόμη κι αν τις άρπαζε τυφώνας και τις πετούσε στη Σαντορίνη. Περνούσαν τις μέρες τους με μια συγκεκριμένη ρουτίνα, γιατί μόνο οι αυστηρές, ακούσιες δραστηριότητες βάση προγράμματος τις έκαναν να σηκώνονται το πρωί.

Η Άννα τα αντιπάλευε όλα αυτά, παραπονούμενη διαρκώς και ρωτώντας γιατί ήταν τα πράγματα έτσι όπως ήταν. Η Μαρία απλώς τα αποδεχόταν. Ήξερε ότι τα παράπονα δεν έφερναν κανένα αποτέλεσμα και μάλλον απλώς έκαναν την κατάσταση χειρότερη. Η αδερφή της δεν διέθετε τέτοια σοφία. Η Άννα ήθελε πάντα να εναντιώνεται στα καθιερωμένα.

«Γιατί πρέπει εγώ να πηγαίνω και να παίρνω το ψωμί κάθε πρωί;» παραπονέθηκε κάποια μέρα.

«Δεν χρειάζεται», της απάντησε ο πατέρας της με υπομονή. «Πηγαίνει και η Μαρία κάθε τόσο».

«Τότε γιατί δεν το παίρνει αυτή κάθε μέρα; Είμαι η μεγαλύτερη και δεν καταλαβαίνω γιατί πρέπει να της φέρνω ψωμί».

«Αν όλοι αμφέβαλλαν για το ότι πρέπει να κάνουν πράγματα ο ένας για τον άλλον, ο κόσμος θα σταματούσε να γυρίζει, Άννα. Τώρα πήγαινε και φέρε το ψωμί. Αμέσως!»

Ο Γιώργης χτύπησε τη γροθιά του στο τραπέζι με ορμή. Τον είχε κουράσει η τακτική της Άννας να μετατρέπει σε διαφωνία καθετί που της ανέθεταν να κάνει, και τώρα ακόμη, που είχε φέρει τον πατέρα της στα όριά του.

Στη Σπιναλόγκα, στο μεταξύ, η Ελένη προσπαθούσε να συνηθίσει αυτά που θεωρούνταν απαράδεκτα στην ενδοχώρα αλλά στην αποικία περνιόνταν σαν κάτι φυσιολογικό· δεν τα κατάφερε, όμως, και βρέθηκε να θέλει να αλλάξει ότι μπορούσε. Όπως ο Γιώργης αποκάλυπτε στην Ελένη τις ανησυχίες του, έτσι κι εκείνη, με τη σειρά της, μοιραζόταν τις έγνοιες της για τη ζωή και για το μέλλον της στη Σπιναλόγκα.

Η πρώτη πραγματικά δυσάρεστη συνάντηση που είχε στο νησί ήταν με τη Χριστίνα Κρουσταλάκη, τη γυναίκα η οποία διηύθυνε το σχολείο.

«Δεν περιμένω να με συμπαθήσει», σχολίασε στον Γιώργη, «αλλά συμπεριφέρεται σαν άγριο ζώο που το έχουν σριμώξει άσχημα».

«Γιατί το κάνει αυτό;» ρώτησε ο Γιώργης, ξέροντας ήδη την απάντηση.

«Είναι άχρηστη δασκάλα, που δεν δίνει δεκάρα για τα παιδιά και ξέρει ότι αυτή τη γνώμη έχω για κείνη», απάντησε η Ελένη.

Ο Γιώργης αναστέναξε. Η Ελένη δεν συγκρατούσε ποτέ τις απόψεις της.

Σχεδόν αμέσως μόλις έφτασαν, η Ελένη διαπίστωσε ότι το σχολείο είχε ελάχιστα να προσφέρει στον Δημήτρη. Μετά την πρώτη του μέρα εκεί, επέστρεψε σιωπηλός και με κατεβασμένα μούτρα, και όταν τον ρώτησε τι είχαν κάνει στην τάξη, η απάντησή του ήταν «Τίποτα».

«Τι εννοείς, τίποτα; Πρέπει να κάνετε κάτι».

«Η δασκάλα έγραφε όλα τα γράμματα και τους αριθμούς στον πίνακα και με έστειλε στο τελευταίο θρανίο επειδή είπα ότι τα ξέρω κιόλας. Μετά, άφησε τα μεγαλύτερα παιδιά να κάνουν κάποιες εύκολες πράξεις αριθμητικής και όταν εγώ φώναξα μια απάντηση, με έβγαλε από την τάξη μέχρι το σχολάσμα».

Έπειτα από αυτό, η Ελένη άρχισε να κάνει μάθημα στον Δημήτρη η ίδια, και αργότερα άρχισαν να έρχονται στα μαθήματά της και οι φίλοι του. Σύντομα, τα παιδιά που αρχικά δεν μπορούσαν να ξεχωρίσουν τα γράμματα από τους αριθμούς, μπορούσαν να διαβάσουν τέλεια και να κάνουν αριθμητικές πράξεις, και μέσα σε λίγους μήνες το μικρό σπίτι της γέμιζε με παιδιά τα πέντε πρωινά της εβδομάδας. Είχαν ηλικία από έξι έως δεκαέξι και με μια εξαίρεση, ένα αγόρι το

οποίο είχε γεννηθεί στο νησί, όλα τους είχαν έρθει στο νησί από την Κρήτη, όπου τους είχαν εμφανιστεί τα συμπτώματα της λέπρας. Στην πλειοψηφία τους είχαν λάβει κάποια στοιχειώδη εκπαίδευση πριν από την άφιξή τους, αλλά τα περισσότερα, ακόμη και τα μεγαλύτερα, είχαν σημειώσει ελάχιστη πρόοδο το διάστημα που πέρασαν στην τάξη με τη Χριστίνα Κρουσταλάκη. Τους συμπεριφερόταν σαν να ήταν ανόητα, κι έτσι παρέμειναν αμόρφωτα.

Η ένταση ανάμεσα στη Χριστίνα Κρουσταλάκη και την Ελένη άρχισε να κλιμακώνεται. Ήταν προφανές σχεδόν σε όλους ότι η Ελένη θα έπρεπε να αναλάβει το σχολείο και ότι θα έπρεπε να είναι δικός της ο πολύτιμος μισθός της δασκάλας. Η Χριστίνα Κρουσταλάκη ήταν ανυποχώρητη, αρνούμενη να συναινέσει ή έστω να σκεφτεί την πιθανότητα να μοιραστεί το ρόλο της, αλλά η Ελένη είχε πείσμα. Έφερε την κατάσταση σε κατάληξη όχι για δικό της όφελος, αλλά για το καλό των δεκαεπτά παιδιών του νησιού, τα οποία άξιζαν πολύ περισσότερα από όσα θα έπαιρναν ποτέ από την αδιάφορη Κρουσταλάκη. Η αγωγή των παιδιών ήταν επένδυση στο μέλλον, και η Χριστίνα Κρουσταλάκη δεν έβρισκε νόημα στην ανάληψη πολλής ενέργειας σε κάποιους που ίσως να μη ζούσαν για αρκετό καιρό.

Τελικά, μια μέρα, η Ελένη κλήθηκε να παρουσιαστεί ενώπιον των πρεσβυτέρων. Πήρε μαζί της δείγματα της δουλειάς που τα παιδιά έκαναν πριν και μετά την άφιξή της στο νησί. «Μα αυτό δείχνει απλώς τη φυσιολογική πρόοδο», διαμαρτυρήθηκε ένας πρεσβύτερος, γνωστός ως στενός φίλος της κυρίας Κρουσταλάκη. Για τους περισσότερους, ωστόσο, τα στοιχεία ήταν συντριπτικά. Ο ζήλος και η αφοσίωση της Ελένης στο έργο της έφερναν αποτελέσματα. Η κινητήρια δύναμή της ήταν η πίστη ότι η εκπαίδευση δεν αποτελούσε το μέσο κατεύθυνσης προς κάποιο αόριστο στόχο, αλλά διέθετε εγγενή αξία και έκανε τα παιδιά καλύτερους ανθρώπους. Η σοβαρή

πιθανότητα πολλά από αυτά να μη ζούσαν μέχρι τα εικοστά πρώτα γενέθλια τους δεν είχε καμία σημασία για την Ελένη.

Υπήρξαν κάποιες φωνές διάστασης, αλλά η πλειοψηφία των πρεσβυτέρων υποστήριξε την αμφιλεγόμενη απόφαση να απομακρυνθεί η υπάρχουσα δασκάλα από τη θέση της και να αναλάβει η Ελένη. Από τότε, υπήρχαν άνθρωποι στο νησί οι οποίοι θεωρούσαν την Ελένη σφετερίστρια, αλλά εκείνη δεν την απασχολούσε καθόλου αυτή η στάση. Τα παιδιά είχαν σημασία.

Το σχολείο παρείχε στον Δημήτρη σχεδόν όλα όσα χρειαζόταν: πρόγραμμα για τη μέρα του, ερεθίσματα για το μυαλό του και συντροφικότητα, με τη μορφή ενός νέου φίλου, του Μίκου, που ήταν το μόνο παιδί το οποίο είχε γεννηθεί στο νησί και δεν είχε μεταφερθεί στην ενδοχώρα για υιοθεσία. Η αιτία ήταν ότι είχε αναπτύξει συμπτώματα της αρρώστιας από μωρό. Αν ήταν υγιής, θα τον είχαν πάρει από τους γονείς του, οι οποίοι, αν και κατατράχονταν από τις ενοχές που το παιδί είχε πάθει τα ίδια με αυτούς, τρελαίνονταν από τη χαρά τους που μπόρεσαν να τον κρατήσουν κοντά τους.

Κάθε στιγμή της ζωής του Δημήτρη ήταν γεμάτη, αποτρέποντας τον έτσι με επιτυχία από το να σκέφτεται πώς ήταν κάποτε τα πράγματα. Από κάποιες απόψεις αυτή η ζωή ήταν μια βελτίωση. Το μικρόσωμο αγόρι με τα μαύρα μάτια αντιμετώπιζε τώρα λιγότερες κακουχίες, λιγότερη αγωνία και λιγότερες έγνοιες από όσες τον βάραιναν ως το μεγαλύτερο από τα πέντε παιδιά μιας οικογένειας χωρικών. Κάθε απόγευμα, όμως, όταν έφευγε από το σχολείο για να επιστρέψει στο μισοσκόταδο του καινούριου σπιτιού του, αντιλαμβανόταν τα υπόγεια ρεύματα της ανησυχίας των ενηλίκων. Άκουγε ψήγματα των συζητήσεων καθώς περνούσε μπροστά από το καφενείο, ή ψιθυριστές κουβέντες μεταξύ των ανθρώπων που συναντιόνταν στο δρόμο.

Μερικές φορές νέες φήμες έρχονταν να προστεθούν στις παλιές. Γινόταν η ατελείωτα ανακυκλούμενη συζήτηση για το

αν θα έπαιρναν καινούρια γεννήτρια, και υπήρχε η αιώνια διαφωνία σχετικά με την παροχή νερού. Τους τελευταίους μήνες ακούγονταν ψίθυροι για μια δωρεά που θα αφορούσε στη στέγαση και σε αυξημένη «σύνταξη» για κάθε μέλος της αποικίας. Ο Δημήτρης άκουγε πολλές συζητήσεις ενηλίκων και παρατηρούσε ότι οι μεγάλοι αναμασσούσαν συνέχεια το ίδιο θέμα, όπως κάνουν τα σκυλιά με τα κόκαλα που έχουν απογυμνωθεί εδώ και καιρό από σάρκα. Προσδοκούσαν και κλωθογύριζαν τα μικρότερα γεγονότα, αλλά και τα μεγαλύτερα, σαν την αρρώστια και το θάνατο. Μια μέρα, όμως, έγινε κάτι για το οποίο δεν υπήρξε προειδοποίηση, αλλά που έμελλε να έχει τεράστιο αντίκτυπο στη ζωή του νησιού.

Μια νύχτα, λίγους μήνες αφότου έφτασαν ο Δημήτρης και η Ελένη, έτρωγαν το δείπνο τους, όταν τους διέκοψε ένα επίμονο χτύπημα στην πόρτα. Ήταν η Ελπίδα. Η ηλικιωμένη γυναίκα ήταν ξέπνοη και κατακόκκινη από την ταραχή.

«Ελένη, έλα, σε παρακαλώ», είπε ασθμαίνοντας. «Είναι καραβιές ολάκερες από δαύτους -καραβιές- και χρειάζονται τη βοήθεια μας. Έλα!»

Η Ελένη ήξερε πλέον αρκετά καλά την Ελπίδα για να καταλάβει ότι αν έλεγε πως υπήρχε ανάγκη για βοήθεια, δεν χρειάζονταν ερωτήσεις. Η περιέργεια του Δημήτρη εξάφθηκε. Παράτησε τα μαχαιροπίρουνα και ακολούθησε τις γυναίκες που βγήκαν τρέχοντας στον μισοσκότεινο δρόμο, ακούγοντας την κυρία Κοντομάρη να λέει την ιστορία, με τα λόγια της να βγαίνουν σαν χείμαρρος από το στόμα της.

«Είναι από την Αθήνα», είπε λαχανιασμένη. «Ο Γιώργης έφερε ήδη δυο φουρνιές και θα φτάσει όπου να 'ναι με την τρίτη. Είναι κυρίως άντρες, αλλά εντόπισα και μερικές γυναίκες. Μοιάζουν με φυλακισμένους, άρρωστους φυλακισμένους».

Είχαν φτάσει τώρα στην είσοδο της μακριάς σήραγγας που οδηγούσε στην αποβάθρα, και η Ελένη στράφηκε στον Δημήτρη.

«Θα πρέπει να μείνεις εδώ», του είπε αυστηρά. «Σε παρακαλώ, γύρνα στο σπίτι και τελείωσε το φαγητό σου».

Ακόμη και από την άκρη της σήραγγας, ο Δημήτρης μπορούσε να ακούσει τον πνιχτό αντίλαλο αντρικών φωνών, και ήταν πιο περίεργος από ποτέ να δει τι προκαλούσε τέτοια αναστάτωση. Οι δυο γυναίκες συνέχισαν βιαστικές και σύντομα εξαφανίστηκαν. Ο Δημήτρης κλότσησε αμήχανος μια πέτρα προς την είσοδο της σήραγγας και κατόπιν, κοιτάζοντας κλεφτά πίσω του, τινάχτηκε στο σκοτεινό πέρασμα, προσέχοντας να μένει κολλητά στα τοιχώματά του. Μόλις έστριψε στη γωνία, μπορούσε να δει καθαρά γιατί γινόταν αυτός ο χαμός.

Οι νέοι κάτοικοι συνήθως έφταναν ένας-ένας και, έπειτα από ένα θερμό καλωσόρισμα από τον Πέτρο Κοντομάρη, εισέρχονταν στην κοινότητα όσο πιο διακριτικά μπορούσαν. Αρχικά, το καλύτερο που επιθυμούσε κανείς στη Σπιναλόγκα ήταν η ανωνυμία, και οι περισσότεροι άνθρωποι παρέμεναν σιωπηλοί όταν τους υποδέχονταν. Στην προκυμαία απόψε, όμως, δεν υπήρχε τέτοια ηρεμία. Καθώς έβγαιναν παραπατώντας από τη μικρή βάρκα του Γιώργη, πολλοί από τους νεοαφιχθέντες έχαναν την ισορροπία τους και έπεφταν με δύναμη στο έδαφος. Φώναζαν, σφάδαζαν και μούγκριζαν, μερικοί σαφώς από πόνο, και από τη σκοτεινή θέση του ο Δημήτρης μπορούσε να δει γιατί είχαν πέσει. Οι νεοφερμένοι φαινόταν να μην έχουν χέρια, τουλάχιστον όχι χέρια που κινούνταν ελεύθερα στα πλευρά τους, κι όταν παρατήρησε πιο καλά, συνειδητοποίησε ότι όλοι φορούσαν κάτι περίεργα ρούχα που τους κρατούσαν τα χέρια δεμένα πίσω στην πλάτη τους.

Ο Δημήτρης παρακολουθούσε καθώς η Ελένη και η Ελπίδα έσκυβαν, έλυναν τα λουριά που κρατούσαν αυτούς τους ανθρώπους δεμένους σαν πακέτα, και τους ελευθέρωναν από τα πάνινα δεσμά τους. Σωριασμένα στο βρόμικο έδαφος, τούτα τα πλάσματα δεν έμοιαζαν ανθρώπινα. Ένα από αυτά έφτασε

τρεκλίζοντας στην άκρη του νερού, έγειρε προς τη θάλασσα και ξέρασε. Κι άλλο ένα έκανε το ίδιο - και μετά ένα τρίτο.

Ο Δημήτρης παρακολουθούσε εντυπωσιασμένος και φοβισμένος, ακίνητος σαν το πέτρινο τείχος που τον έκρυβε. Όταν οι νεοφερμένοι απαλλάχτηκαν από τα δεσμά τους και αργά στάθηκαν στα πόδια τους, ανέκτησαν λίγη αξιοπρέπεια. Ακόμη και από απόσταση εκατό μέτρων, μπορούσε να νιώσει την οργή και την επιθετικότητα που ανάβλυζαν από μέσα τους. Αφού συγκεντρώθηκαν γύρω από έναν συγκεκριμένο άντρα, που φαινόταν να προσπαθεί να τους ηρεμήσει, πολλοί άρχισαν να μιλάνε ταυτόχρονα, με τις φωνές τους υψωμένες.

Ο Δημήτρης τους μέτρησε. Ήταν δεκαοχτώ, και ο Γιώργης είχε μπει στη βάρκα για να γυρίσει στην Πλάκα. Θα ερχόταν κι άλλη φουρνιά.

ΚΟΝΤΑ ΣΤΗΝ ΠΡΟΚΥΜΑΙΑ της Πλάκας, είχε συγκεντρωθεί πλήθος στην πλατεία για να παρατηρήσει αυτή την παράξενη ομάδα. Λίγες μέρες πριν, ο Γιώργης είχε πάει στον Πέτρο Κοντομάρη ένα γράμμα από την Αθήνα, που τον ενημέρωνε για την επικείμενη άφιξη των λεπρών. Είχαν συμφωνήσει μεταξύ τους να την κρατήσουν μυστική. Η προοπτική της ταυτόχρονης άφιξης δύο δεκάδων, και παραπάνω, νέων ασθενών στη Σπιναλόγκα θα προκαλούσε στους νησιώτες κατάσταση πανικού. Το μόνο που είχαν πει στον Κοντομάρη ήταν ότι αυτοί οι λεπροί είχαν δημιουργήσει προβλήματα στο νοσοκομείο στην Αθήνα και κατά συνέπεια τους έστειλαν στη Σπιναλόγκα. Τους μετέφεραν σαν ζώα με καράβι από τον Πειραιά στο Ηράκλειο, σε ένα διήμερο ταξίδι με φουρτουνιασμένη θάλασσα. Χτυπημένους από ηλίαση και ναυτία, τους έβαλαν σε μικρότερο σκάφος με προορισμό την Πλάκα. Από εκεί, ο Γιώργης θα τους πήγαινε, έξι κάθε φορά, στον τελευταίο σταθμό του ταξιδιού τους. Ήταν ξεκάθαρο σε όλους ότι αυτός ο κουρελιάρικος

όχλος κακοποιημένων και παραμελημένων ανθρώπων δεν θα επιβίωνε με τέτοια μεταχείριση για πολύ.

Τα παιδιά του χωριού στην Πλάκα, χωρίς να φοβούνται να δουν, είχαν μαζευτεί να παρακολουθήσουν. Ανάμεσά τους βρίσκονταν η Φωτεινή, η Άννα και η Μαρία, και η Άννα έκανε συνέχεια ερωτήσεις στον πατέρα της, την ώρα που εκείνος ξαπόσταινε για λίγο πριν κάνει την τελευταία θαλάσσια μεταφορά.

«Γιατί είναι εδώ; Τι έκαναν; Γιατί δεν γινόταν να μείνουν στην Αθήνα;» απαιτούσε να μάθει. Ο Γιώργης δεν είχε ουσιαστικές απαντήσεις για τις επίμονες ερωτήσεις της. Αλλά της είπε ένα πράγμα. Ενώ μετέφερε την πρώτη ομάδα επιβατών στο νησί, είχε παρακολουθήσει σκόπιμα τις συζητήσεις τους και, παρά την οργή και την απογοήτευσή τους, οι φωνές που άκουσε ανήκαν σε μορφωμένους και συγκροτημένους ανθρώπους.

«Δεν έχω απαντήσεις για σένα, Άννα», της είπε. «Αλλά η Σπιναλόγκα θα βρει χώρο γι' αυτούς, αυτό έχει σημασία».

«Και η μητέρα μας;» επέμεινε. «Η ζωή της θα γίνει χειρότερη από ποτέ».

«Νομίζω ότι ίσως κάνεις λάθος», είπε ο Γιώργης, αντλώντας υπομονή από τα τεράστια αποθέματα που φύλαγε για τη μεγάλη κόρη του. «Αυτοί οι νεοφερμένοι μπορεί να είναι το καλύτερο πράγμα που συνέβη ποτέ στο νησί».

«Πώς γίνεται αυτό;» φώναξε η Άννα και χτυπιόταν γεμάτη δυσπιστία. «Τι εννοείς; Μοιάζουν με ζώα!» Είχε δίκιο. Πράγματι έμοιαζαν με ζώα και, στριμωγμένοι σε κλουβιά σαν πρόβατα, είχαν δεχτεί λίγο καλύτερη μεταχείριση από αυτά.

Ο Γιώργης έστρεψε την πλάτη στην κόρη του και γύρισε στη βάρκα του. Ήταν μόνο πέντε επιβάτες αυτή τη φορά. Όταν έφτασαν στη Σπιναλόγκα, οι άλλοι νεοφερμένοι περιφέρονταν. Ήταν η πρώτη φορά τις τελευταίες τριάντα έξι ώρες που μπόρεσαν να σταθούν όρθιοι. Οι τέσσερις γυναίκες ανάμεσά τους παρέμεναν σιωπηλές, αγκαλιασμένες μεταξύ

τους. Ο Πέτρος Κοντομάρης πήγαινε από τον έναν στον άλλο ρωτώντας όνομα, ηλικία, επάγγελμα και αριθμό ετών από την πρώτη διάγνωση.

Όση ώρα έκανε αυτή τη δουλειά, το μυαλό του γύριζε σαν τρελό. Κάθε επιπλέον λεπτό που μπορούσε να τους κρατήσει εκεί με αυτή τη γραφειοκρατική διαδικασία τού έδινε περισσότερο χρόνο, μήπως κι ερχόταν κάποια έμπνευση σχετικά με το πού, για το όνομα του Θεού, θα στεγάζονταν αυτοί οι άνθρωποι. Κάθε δευτερόλεπτο κωλυσιεργίας καθυστερούσε τη στιγμή που θα τους οδηγούσε μέσα από τη σήραγγα για να διαπιστώσουν ότι δεν υπήρχε σπίτι γι' αυτούς και ότι, δυνητικά, βρίσκονταν σε χειρότερη κατάσταση απ' ότι στο αθηναϊκό νοσοκομείο. Κάθε σύντομο ερωτηματολόγιο έπαιρνε λίγα λεπτά, και όταν τελείωσαν, ένα πράγμα τού ήταν ξεκάθαρο. Στο παρελθόν, όταν συγκέντρωνε τις πληροφορίες των νεοφερμένων, στην πλειοψηφία τους ήταν ψαράδες, μικροκαλλιεργητές ή μαγαζάτορες. Αυτή τη φορά, είχε μια λίστα μορφωμένων επαγγελματιών: δικηγόρος, δάσκαλος, γιατρός, αρχιτέκτονας, εκδότης, μηχανικός... και ο κατάλογος συνέχιζε. Αυτή ήταν μια εντελώς διαφορετική κατηγορία ανθρώπων από εκείνους που αποτελούσαν τον κύριο όγκο του πληθυσμού της Σπιναλόγκας, και για μια στιγμή ο Κοντομάρης αισθάνθηκε λιγάκι φοβισμένος απέναντι σε αυτή την ομάδα των Αθηναίων πολιτών που είχαν φτάσει με την εμφάνιση ζητιάνων.

Ήταν ώρα πια να τους δείξει τον καινούριο κόσμο τους. Ο Κοντομάρης τους οδήγησε μέσα στη σήραγγα. Είχε κυκλοφορήσει η πληροφορία ότι είχαν φτάσει καινούριοι και οι άνθρωποι έβγαιναν από τα σπίτια τους για να τους δουν. Στην πλατεία, οι Αθηναίοι σταμάτησαν πίσω από τον αρχηγό, ο οποίος γύρισε για να τους αντικρίσει, περιμένοντας μέχρι να έχει την προσοχή τους για να τους μιλήσει.

«Ως προσωρινό μέτρο, εκτός από τις γυναίκες, οι οποίες θα καταλύσουν σε ένα άδειο δωμάτιο στην κορυφή του λόφου, θα στεγαστείτε στο δημαρχείο».

Είχε τώρα συγκεντρωθεί πλήθος γύρω τους και πλανιόταν ένα μουρμουρητό ανησυχίας όσο άκουγαν την ανακοίνωση. Ο Κοντομάρης, ωστόσο, ήταν προετοιμασμένος ότι το σχέδιό του θα γινόταν δεκτό με εχθρότητα, και συνέχισε:

«Να σας διαβεβαιώσω ότι αυτό είναι μόνο προσωρινό μέτρο. Η άφιξή σας διογκώνει τον πληθυσμό μας κατά σχεδόν δέκα τοις εκατό και τώρα περιμένουμε την κυβέρνηση να παράσχει χρήματα για νέες κατοικίες, όπως μας υποσχέθηκε εδώ και καιρό».

Ο λόγος για την αντίδραση ενάντια στη χρήση του δημαρχείου ως καταλύματος ήταν ότι εκεί εκτυλισσόταν η κοινωνική ζωή της Σπιναλόγκας, όποια κι αν ήταν αυτή. Αντιπροσώπευε, όσο τίποτε άλλο, την κοινωνική και πολιτική ομαλότητα της ζωής στη Σπιναλόγκα, και η επίταξή του έμοιαζε με αποστέρωση των κατοίκων από ένα στοιχείο-κλειδί. Αλλά τι άλλο υπήρχε; Μόνο ένα άδειο δωμάτιο στην «πολυκατοικία», στο άψυχο νέο κτίριο, και εκεί θα έμεναν οι Αθηναίες. Ο Κοντομάρης θα ζητούσε από την Ελπίδα να τις οδηγήσει εκεί, ενώ εκείνος θα βοηθούσε τους άντρες να βολευτούν στα αυτοσχέδια διαμερίσματα τους. Η καρδιά του μαύρισε μόλις αναλογίστηκε το έργο της γυναίκας του· η μόνη διαφορά ανάμεσα στο νέο κτίριο και σε μια φυλακή ήταν το γεγονός πως οι πόρτες μαντάλωναν από μέσα κι όχι απέξω. Αλλά για τους άντρες υπήρχε μόνο το δημαρχείο.

Εκείνη τη νύχτα, η Σπιναλόγκα έγινε το σπίτι για τους είκοσι τρεις νεοφερμένους Αθηναίους. Σύντομα, πολλοί από εκείνους που είχαν μαζευτεί για να χαζέψουν το θέαμα, κατάλαβαν ότι χρειαζόταν μια πιο εποικοδομητική δραστηριότητα και πρόσφεραν τρόφιμα, ποτό και κλινοσκεπάσματα. Οποιαδήποτε δωρεά από τα πενιχρά υπάρχοντα τους σήμαινε σημαντική θυσία, αλλά όλοι, με εξαίρεση ελάχιστους, έκαναν κάποια χειρονομία.

Οι πρώτες λίγες μέρες ήταν πολύ τεταμένες. Όλοι περίμεναν να δουν τι αντίκτυπο θα είχε η άφιξη των καινούριων, αλλά για σαράντα οχτώ ώρες δεν είδε κανείς τούς περισσότερους από αυτούς, καθώς πολλοί περνούσαν τον καιρό τους ξαπλωμένοι απαθείς στα αυτοσχέδια κρεβάτια τους. Ο γιατρός Λαπάκης τους επισκέφθηκε και παρατήρησε ότι όλοι υπέφεραν όχι μόνο από λέπρα, αλλά και από τις κακουχίες ενός ταξιδιού χωρίς επαρκή τροφή ή νερό, και χωρίς σκιά, κάτω από τον ανελέητο ήλιο. Ο καθένας τους θα χρειαζόταν αρκετές εβδομάδες για να αναρρώσει από τους μήνες, ίσως και χρόνια, κακομεταχείρισης που είχαν υποστεί πριν ξεκινήσουν το ταξίδι από την Αθήνα. Ο Λαπάκης είχε ακούσει ότι δεν υπήρχε διακριτή διαφορά ανάμεσα στις συνθήκες στο νοσοκομείο λεπρών και σ' εκείνες στη φυλακή, μόλις λίγες εκατοντάδες μέτρα πιο πέρα, στην άκρη της πόλης. Η ιστορία έλεγε ότι οι λεπροί τρέφονταν με τα απομεινάρια της φυλακής και ότι τα ρούχα τους ήταν κουρέλια που προέρχονταν από τα πτώματα του κεντρικού νοσοκομείου της πόλης. Σύντομα έμαθε ότι όλα αυτά δεν ήταν απλώς μύθος.

Όλοι οι ασθενείς είχαν υποστεί βάρβαρη συμπεριφορά, και αυτή η ομάδα η οποία είχε φτάσει στην Κρήτη ήταν η κινητήρια δύναμη μιας εξέγερσης. Κυρίως επαγγελματίες, μορφωμένοι άνθρωποι, είχαν ηγηθεί μιας απεργίας πείνας, συνέταξαν γράμματα που διανεμήθηκαν κρυφά σε φίλους και πολιτικούς και προκάλεσαν αναταραχή σε ολόκληρο το νοσοκομείο. Αντί να συμφωνήσει σε κάποιες αλλαγές, όμως, ο διευθυντής του νοσοκομείου αποφάσισε να τους ξαποστείλει· ή, όπως προτιμούσε να το αποκαλεί, «να τους μεταφέρει σε πιο κατάλληλο χώρο». Η απόρριψή τους στη Σπιναλόγκα σηματοδότησε ένα τέλος γι' αυτούς και ένα νέο ξεκίνημα για το νησί.

Η Ελπίδα επισκεπτόταν κάθε μέρα τις γυναίκες, και σύντομα ανέκτησαν τις δυνάμεις τους σε τέτοιο βαθμό, ώστε να περιηγηθούν στο νησί και να πιουν καφέ στο σπίτι του Κοντομάρη,

ακόμη και να αρχίσουν να σχεδιάζουν πώς θα εκμεταλλεύονταν τον μικρό χώρο που είχε καθαριστεί για την καλλιέργεια λαχανικών. Γρήγορα κατάλαβαν ότι αυτή η ζωή ήταν βελτίωση σε σχέση με την παλιά. Τουλάχιστον ήταν ζωή. Οι συνθήκες στο αθηναϊκό νοσοκομείο ήταν φριχτές. Οι φλόγες της κόλασης δεν θα μπορούσαν να είναι πιο πνιγηρές από την καλοκαιρινή κάψα στα μικρά, κλειστοφοβικά δωμάτιά τους. Αν προστεθούν και οι αρουραίοι που σκάλιζαν τα πατώματα τη νύχτα, αισθάνονταν ότι άξιζαν λιγότερο από ζωύφια.

Η Σπιναλόγκα, αντίθετα, ήταν παράδεισος. Πρόσφερε ελευθερία που δεν την είχαν φανταστεί, με τον καθαρό αέρα, το κελάηδημα των πουλιών και ένα δρόμο ιδανικό για βόλτες· εδώ θα μπορούσαν να ανακαλύψουν ξανά τη χαμένη ανθρώπινη αξιοπρέπειά τους. Στη διάρκεια των μακρών ημερών του ταξιδιού τους από την Αθήνα, μερικοί σκέφτηκαν να αυτοκτονήσουν, καθώς υπέθεταν ότι τους έστελναν σε κάποιο μέρος χειρότερο ακόμη και από τον αποκρουστικό Άδη όπου πάλευαν για να επιβιώσουν. Στη Σπιναλόγκα, από το παράθυρο τους στον δεύτερο όροφο, οι γυναίκες μπορούσαν να δουν τον ήλιο να ανατέλλει, και τις πρώτες μέρες τους στο νησί είχαν μαγευτεί από το θέαμα της χαραυγής.

Όπως είχε κάνει και η Ελένη, μετέτρεψαν το χώρο που τους είχαν παραχωρήσει σε σπίτι. Τα κεντημένα βαμβακερά υφάσματα που κρέμονταν στα παράθυρα και τα υφαντά χράμια στα κρεβάτια τους μεταμόρφωσαν το δωμάτιο και το έκαναν να δείχνει σαν τυπική κρητική κατοικία.

Όσον αφορά στους άντρες, αυτοί ήταν μια διαφορετική ιστορία. Έμειναν ξαπλωμένοι σαν πεθαμένοι στα κρεβάτια τους για πολλές μέρες, καθώς πολλοί από αυτούς ήταν ακόμη εξασθενημένοι από την απεργία πείνας που είχαν ξεκινήσει στην Αθήνα. Ο Κοντομάρης κανόνισε να τους πάνε φαγητό στο δημαρχείο και να το αφήσουν στον προθάλαμο, αλλά όταν οι νησιώτες μάζεψαν τα πιάτα την πρώτη μέρα, διαπίστωσαν

ότι δεν είχε αγγιχτεί σχεδόν τίποτα από τις προσφορές τους. Η μεγάλη κατσαρόλα ήταν γεμάτη ακόμη μέχρι επάνω με βραστό αρνί· η μόνη ένδειξη για την ύπαρξη ζωής στο κτίριο ήταν ότι από τα πέντε καρβέλια ψωμί που είχαν μεταφερθεί στο δημαρχείο, απέμειναν μόνο τρία.

Τη δεύτερη μέρα έφαγαν όλο το ψωμί και την τρίτη στην κυριολεξία έγλειψαν μέχρι και τον πάτο μιας κατσαρόλας με λαγό στιφάδο. Κάθε μέρα, τέτοια σημάδια αυξημένης όρεξης έδειχναν το ξανάνιωμα αυτών των κακόμοιρων πλασμάτων. Την τέταρτη μέρα, ο Νίκος Παπαδημητρίου βγήκε, παίζοντας τα μάτια του, έξω στο λαμπερό φως του ήλιου. Σαράντα πέντε ετών και δικηγόρος, ο Παπαδημητρίου βρισκόταν κάποτε στο επίκεντρο της αθηναϊκής ζωής. Τώρα ήταν ο αρχηγός και εκπρόσωπος μιας ομάδας λεπτών, κι έπαιζε το ρόλο του με την ίδια ενεργητικότητα που είχε αφιερώσει στη νομική καριέρα του. Ο Νίκος ήταν ταραχοποιός από τη φύση του και, αν δεν είχε σπουδάσει νομικά, ίσως να είχε διαλέξει να γίνει εγκληματίας. Οι προσπάθειες του να αντιταχθεί στις αρχές της Αθήνας με την οργάνωση της εξέγερσης στο νοσοκομείο δεν στάθηκαν απόλυτα επιτυχείς, αλλά ήταν πιο αποφασισμένος από ποτέ να επιτύχει καλύτερες συνθήκες για τους λεπτούς συντρόφους του τώρα που βρίσκονταν στη Σπιναλόγκα.

Αν και δηκτικός, ο Παπαδημητρίου διέθετε χάρη και μπορούσε πάντοτε να συγκεντρώνει υποστηρικτές. Ο μεγάλος σύμμαχος και φίλος του ήταν ο Μιχάλης Κουρής, ένας μηχανικός που, όπως ο Παπαδημητρίου, βρισκόταν στο αθηναϊκό νοσοκομείο σχεδόν πέντε χρόνια. Εκείνη την ημέρα, ο Κοντομάρης τους ξενάγησε στη Σπιναλόγκα. Σε αντίθεση με τους περισσότερους νεοφερμένους που έβλεπαν για πρώτη φορά το νησί, οι δυο άντρες είχαν ποταμό ερωτήσεων να κάνουν: «Λοιπόν, πού είναι η πηγή του νερού;», «Πόσο καιρό περιμένετε αυτή τη γεννήτρια;», «Πόσο συχνά έρχεται γιατρός;»,

«Ποιο είναι το ποσοστό θνησιμότητας;», «Ποια είναι τα τρέχοντα οικοδομικά σχέδια;».

Ο Κοντομάρης απαντούσε στις ερωτήσεις τους όσο καλά μπορούσε, αλλά καταλάβαινε από κάθε γκριμάτσα και αναστεναγμό τους ότι δεν έμεναν ικανοποιημένοι από τις απαντήσεις. Ο αρχηγός του νησιού ήξερε πολύ καλά ότι η Σπιναλόγκα είχε έλλειψη πόρων. Δούλευε ακούραστα έξι χρόνια για να βελτιώσει τα πράγματα και σε πολλούς τομείς είχε πετύχει, αν και ποτέ στο βαθμό που ήθελαν όλοι. Ήταν ένα άχαρο καθήκον, και καθώς έβγαινε από την πόλη με κατεύθυνση το νεκροταφείο, αναρωτήθηκε γιατί είχε μπει στον κόπο. Εκεί θα τελείωναν όλα, όσο σκληρά κι αν πάλευε για να βελτιώσει τα πράγματα. Και οι τρεις τους θα κατέληγαν κάποια στιγμή κάτω από μια μαρμάρινη πλάκα σε έναν από αυτούς τους υπόγειους τσιμεντένιους θαλάμους, μέχρι τα κόκαλά τους να παραμεριστούν για να γίνει χώρος για το επόμενο πτώμα. Η ματαιότητα όλων αυτών και ο απόμακρος ήχος από τις επίμονες ερωτήσεις του Παπαδημητρίου τον έκαναν να θέλει να καθίσει κάτω και να κλάψει. Αποφάσισε εκείνη ακριβώς τη στιγμή ότι θα έλεγε στους Αθηναίους την ψυχρή αλήθεια. Αν ενδιαφέρονταν περισσότερο για την πραγματικότητα απ' όσο να αισθανθούν καλοδεχούμενοι, τότε ας γινόταν έτσι.

«Θα σας πω», είπε, σταματώντας και γυρνώντας για να τους αντικρίσει, «όλα όσα θέλετε να ξέρετε. Αλλά αν το κάνω, το βάρος θα γίνει και δικό σας. Καταλαβαίνετε;»

Έγνεψαν με τα κεφάλια τους καταφατικά και ο Κοντομάρης άρχισε να τους λέει τις λεπτομέρειες για τις ελλείψεις του νησιού. Τους μίλησε για κάθε δυσκολία που αντιμετώπισε προκειμένου να κάνει τις όποιες αλλαγές και τους εξέθεσε όλα τα ζητήματα που βρίσκονταν στο στάδιο της διαπραγμάτευσης. Κατόπιν, οι τρεις άντρες επέστρεψαν στο σπίτι του αρχηγού και, με τη φρέσκια αντίληψη του Παπαδημητρίου και του Κουρή για τις εγκαταστάσεις του νησιού, έφτιαξαν

ένα νέο σχέδιο. Αυτό περιλάμβανε τα έργα που βρίσκονταν σε εξέλιξη, τα προγράμματα που θα άρχιζαν και θα τελείωναν μέσα στο επόμενο έτος κι ένα συνοπτικό διάγραμμα του τι θα έπρεπε να αναληφθεί στην ερχόμενη πενταετή περίοδο. Αυτή η προοπτική από μόνη της θα δημιουργούσε την αίσθηση της κίνησης προς τα εμπρός, την οποία αυτοί οι άνθρωποι χρειάζονταν τόσο πολύ.

Από εκείνη την ημέρα, ο Παπαδημητρίου και ο Κουρήs έγιναν οι σημαντικότεροι υποστηρικτές του Κοντομάρη. Δεν ένιωθαν πλέον καταδικασμένοι άνθρωποι, αλλά σαν να τους είχε δοθεί η ευκαιρία για ένα νέο ξεκίνημα. Η ζωή τους δεν είχε παρουσιάσει τόσες δυνατότητες για πάρα πολύ καιρό. Μέσα σε εβδομάδες, οι προτάσεις, που περιλάμβαναν τις προδιαγραφές για οικοδόμηση και ανακατασκευή, ήταν έτοιμες να υποβληθούν στην κυβέρνηση. Ο Παπαδημητρίου ήξερε πώς να προσεγγίσει τους πολιτικούς και έτσι ενεπλάκη το νομικό γραφείο του στην Αθήνα, μια οικογενειακή εταιρεία με κάποια επιρροή. «Ο καθένας σε αυτό το νησί είναι πολίτης της Ελλάδας», επέμενε. «Όλοι έχουν δικαιώματα και να με πάρει ο διάλογος αν δεν αγωνιστώ γι' αυτούς». Προς έκπληξη όλων -εκτός του Παπαδημητρίου- μέσα σε ένα μήνα η κυβέρνηση είχε συμφωνήσει να παράσχει το ποσό των χρημάτων που είχαν ζητήσει.

Οι άλλοι Αθηναίοι, μόλις βγήκαν από τη νάρκη τους, ρίχτηκαν στα νέα οικοδομικά σχέδια. Δεν ήταν πλέον εγκαταλειμμένοι σακάτηδες, αλλά μέλη μιας κοινότητας όπου όλοι έπρεπε να δείξουν την αξία τους. Ήταν πλέον τέλη Σεπτεμβρη, και μολονότι η θερμοκρασία είχε πέσει σημαντικά, το ζήτημα του νερού ήταν ακόμη πειστικό. Η προσθήκη είκοσι τριών νέων κατοίκων είχε αυξήσει τη ζήτηση όσο ποτέ στην παροχή από την ενδοχώρα και από τις ετοιμόρροπες σήραγγες νερού. Έπρεπε να γίνει κάτι, και ο Μιχάλης Κουρήs ήταν ο άνθρωπος που θα το έκανε.

Μόλις ολοκληρώθηκαν οι επισκευές, όλοι έστρεψαν το βλέμμα τους στον ουρανό περιμένοντας τη βροχή, και μια νύχτα στις αρχές Νοεμβρίου, οι προσευχές τους εισακούστηκαν. Σε ένα εντυπωσιακό υπερθέαμα ήχου και φωτός, άνοιξαν οι ουρανοί, αδειάζοντας με πάταγο το περιεχόμενο τους πάνω στο νησί, την ενδοχώρα και τη θάλασσα τριγύρω. Έπεσε χαλάζι στο μέγεθος χαλικιού, που έσπασε τα παράθυρα και έστειλε τις κατσίκες να ψάχνουν τρομαγμένες καταφύγιο στις πλαγιές των λόφων, καθώς οι αστραπές έλουζαν το τοπίο με φως της αποκάλυψης. Το επόμενο πρωί, οι νησιώτες, ξυπνώντας, βρήκαν τις δεξαμενές νερού ξέχειλες με δροσερό, καθαρό νερό. Αφού έλυσαν το πιο πιεστικό πρόβλημα απ' όλα, οι Αθηναίοι έστρεψαν κατόπιν την προσοχή τους στο χτίσιμο σπιτιών για τους ίδιους. Υπήρχε μια εγκαταλειμμένη περιοχή ανάμεσα στον κεντρικό δρόμο και τη θάλασσα· εκεί είχαν χτίσει οι Τούρκοι τα πρώτα σπίτια τους. Τα οικήματα, σκέτα ερείπια, είχαν φτιαχτεί πάνω στα τείχη του κάστρου και πρέπει να ήταν από τους πιο οχυρωμένους θύλακες. Με ένα είδος εργατικότητας και αποτελεσματικότητας σπάνιο στην Κρήτη, τα παλιά σπίτια αναστηλώθηκαν με τη χρήση των παλιών λίθων και προσεκτικά δουλεμένη ξυλεία. Πολύ πριν το πρώτο χιόνι καλύψει το όρος Δίκτη, ήταν έτοιμα να κατοικηθούν και το δημαρχείο έγινε πάλι διαθέσιμο σε όλους. Ούτε κι εκείνη η πρώτη δυσαρέσκεια σε βάρος των Αθηναίων κράτησε για πολύ. Ήταν ζήτημα εβδομάδων πριν ο πληθυσμός της Σπιναλόγκας αναγνωρίσει τη δυναμική των νέων κατοίκων και συνειδητοποιήσει ότι αυτό που θα πρόσφεραν θα ξεπερνούσε κατά πολύ όσα ενδεχομένως να έπαιρναν.

Τότε, καθώς πλησίαζε ο χειμώνας, άρχισε πάλι στα σοβαρά η εκστρατεία για τη γεννήτρια. Η θέρμανση και ο φωτισμός θα γίνονταν τα πιο πολύτιμα αγαθά μόλις οι άνεμοι άρχιζαν να τρυπώνουν μέσα από κάθε χαραμάδα στις πόρτες και τα παράθυρα, μαστιγώνοντας το εσωτερικό των σπιτιών

στο αγνό φως του απογεύματος. Τώρα που η κυβέρνηση είχε ανακαλύψει ότι η Σπιναλόγκα διέθετε πιο δυνατή φωνή, που δεν μπορούσε να αγνοηθεί, δεν άργησε να φτάσει ένα γράμμα το οποίο υποσχόταν όλα όσα είχαν ζητηθεί. Πολλοί από τους νησιώτες ήταν κυνικοί. «Δεν θα στοιχημάτιζα ότι θα κρατήσουν το λόγο τους», είπαν μερικοί. «Μέχρι να ανάψουν οι λάμπες στο σπίτι μου, δεν θα τους έχω εμπιστοσύνη», συμφώνησαν κάποιοι άλλοι. Η γενική άποψη ανάμεσα στους ανθρώπους που βρίσκονταν στη Σπιναλόγκα για αρκετά χρόνια ήταν ότι η υπόσχεση της κυβέρνησης δεν άξιζε τίποτε παραπάνω από το λεπτό χαρτί στο οποίο ήταν γραμμένη.

Μόλις δέκα μέρες πριν φτάσουν όλα τα εξαρτήματα, η αναμονή της γεννήτριας ήταν το βασικό θέμα στα πανομοιότυπα γράμματα της Ελένης προς την Άννα και τη Μαρία:

Η γεννήτρια θα αλλάξει τόσο τη ζωή μας. Υπήρχε κάποτε εδώ μία, κι έτσι πολλές από τις ηλεκτρικές συνδέσεις έχουν ήδη γίνει και δυο από τους Αθηναίους είναι ειδικοί στο να τα κάνουν όλα να δουλέψουν (δόξα τω Θεώ). Υπάρχει υπόσχεση κάθε σπίτι να έχει τουλάχιστον μια λάμπα και μια μικρή θερμάστρα, και αυτές θα φτάσουν την ίδια στιγμή με τον υπόλοιπο εξοπλισμό.

Η Άννα διάβασε το γράμμα στο φθινόφως ενός χειμωνιάτικου απογεύματος. Μια σιγανή φωτιά έκαιγε στο τζάκι, αλλά μπορούσε να δει το χνώτο της. Ένα κερί έριχνε το τρεμουλιαστό φως του στο φύλλο του χαρτιού και έβαλε νωχελικά μια άκρη του στη φλόγα. Αργά, η φωτιά γλίστρησε στο χαρτί και το έκαψε, μέχρι που το κορίτσι έμεινε να κρατάει ένα κομματάκι στο μέγεθος νυχιού, το οποίο κατόπιν άφησε να πέσει στο λιωμένο κερί. Γιατί η μητέρα της έπρεπε να γράφει τόσο συχνά; Πραγματικά πίστευε ότι ήθελαν όλοι να μάθουν για τη ζεστή, ευχάριστη και τώρα καλοφωτισμένη ζωή της

με εκείνο το αγόρι; Ο πατέρας της τις έβαζε να απαντούν σε κάθε γράμμα και η Άννα κόπιαζε για κάθε λέξη. Δεν ήταν ευτυχισμένη και δεν υπήρχε περίπτωση να υποκριθεί.

Η Μαρία διάβασε το γράμμα της και το έδειξε στον πατέρα της.

«Είναι καλά νέα, έτσι;» σχολίασε ο Γιώργης. «Και όλα χάρη σ' εκείνους τους Αθηναίους. Ποιος θα πίστευε ότι ένα μάτσο κακομοίρηδες θα μπορούσε να φέρει τέτοιες αλλαγές;»

Με τον ερχομό του χειμώνα, πριν αρχίσουν οι σφοδροί άνεμοι του Δεκεμβρίου, το νησί είχε θέρμανση και, όταν έπεφτε το σκοτάδι, όσοι ήθελαν, μπορούσαν πλέον να διαβάσουν στο πιο αχνό ηλεκτρικό φως.

Όταν άρχισε η περίοδος των εορτών, ο Γιώργης και η Ελένη έπρεπε να αποφασίσουν πώς θα αντιμετώπιζαν τα Χριστούγεννα. Θα ήταν τα πρώτα τους μακριά ο ένας από τον άλλο, τα τελευταία δεκαπέντε χρόνια. Η περίπτωση δεν είχε τη σημασία του Πάσχα, αλλά ήταν ευκαιρία για γιορτή στην οικογένεια και η απουσία της Ελένης θα άφηνε ένα μεγάλο κενό.

Για λίγες μέρες πριν και μετά τα Χριστούγεννα, ο Γιώργης δεν διέσχιζε τα ταραγμένα νερά για να επισκεφθεί την Ελένη. Όχι μόνο επειδή οι οργισμένοι άνεμοι θα του έσκαβαν τα χέρια και το πρόσωπο, αλλά επειδή οι κόρες του τον χρειάζονταν κοντά τους. Παρόμοια, η προσοχή της Ελένης έπρεπε να είναι στραμμένη στον Δημήτρη και τήρησαν παράλληλα τις παμπάλαιες παραδόσεις. Όπως έκαναν πάντοτε, τα κορίτσια τραγούδησαν τα μελωδικά κάλαντα από σπίτι σε σπίτι και ανταμείφθηκαν με γλυκά και αποξηραμένα φρούτα, και μετά την πρωινή λειτουργία των Χριστουγέννων, έφαγαν μαζί με την οικογένεια των Αγγελόπουλων χοιρινό και νόστιμους κουραμπιέδες, που είχε ψήσει η Σαβίνα. Τα πράγματα δεν ήταν τόσο διαφορετικά στη Σπιναλόγκα. Τα παιδιά τραγούδησαν στην πλατεία, βοήθησαν στο ψήσιμο των χριστόψωμων

κι έφαγαν όπως ποτέ άλλοτε. Για τον Δημήτρη ήταν η πρώτη φορά που απολάμβανε τέτοιες άφθονες ποσότητες πλούσιου φαγητού και ζούσε τέτοια τρυφλότητα.

Στη διάρκεια του Δωδεκαημέρου, ο Γιώργης και η Ελένη ράντιζαν με αγιασμό κάθε δωμάτιο στα σπίτια τους για να διώξουν τους καλικάντζαρους, και την Πρωτοχρονιά, την ημέρα του Αγίου Βασιλείου, ο Γιώργης επισκέφθηκε την Ελένη ξανά, φέρνοντάς της δώρα από τα παιδιά και τη Σαβίνα. Το τέλος του παλιού χρόνου και ο ερχομός του καινούριου ήταν μια διαχωριστική γραμμή, ένα ορόσημο, που το πέρασαν με ασφάλεια, κι έφερε την οικογένεια Πετράκη σε μια διαφορετική εποχή. Μολονότι στην Άννα και τη Μαρία έλειπε ακόμη η μητέρα τους, ήξεραν πια ότι μπορούσαν να επιβιώσουν χωρίς αυτήν.

Έκτο Κεφάλαιο

1940

ΜΕΤΑ ΤΟΝ ΚΑΛΥΤΕΡΟ ΧΕΙΜΩΝΑ εδώ και πολλά χρόνια ήρθε η πιο λαμπρή άνοιξη της Σπιναλόγκας. Δεν ήταν μόνο τα χαλιά από αγριολούλουδα που απλώνονταν στις πλαγιές της βόρειας πλευράς του νησιού και φύτεωναν σε κάθε ρωγμή των βράχων, αλλά και η αίσθηση μιας νέας ζωής που είχε εμφυσηθεί στην κοινότητα.

Ο κεντρικός δρόμος της Σπιναλόγκας, μια σειρά ετοιμόρροπων κτιρίων μόλις λίγους μήνες πριν, ήταν τώρα ένας όμορφος στοίχος καταστημάτων με παντζούρια και πόρτες φρεσκοβαμμένες με βαθύ γαλάζιο και πράσινο χρώμα.

Υπήρχαν τώρα σημεία όπου οι μαγαζάτορες εξέθεταν τα προϊόντα τους με καμάρι και οι νησιώτες ψώνιζαν όχι μόνο από ανάγκη, αλλά και για ευχαρίστηση. Για πρώτη φορά, το νησί είχε τη δική του οικονομία. Οι άνθρωποι ήταν παραγωγικοί: αντάλλασαν πράγματα, αγόραζαν και πουλούσαν, μερικές φορές με κέρδος, μερικές φορές με χασούρα.

Το καφενείο άκμαζε επίσης, κι άνοιξε και μια ταβέρνα που ειδικευόταν στην κακαβιά, την οποία έφτιαχνε κάθε μέρα

από φρέσκα υλικά. Ένα από τα πιο πολυσύχναστα μέρη στον κεντρικό δρόμο ήταν το κουρείο. Ο Στέλιος Βανδής ήταν κάποτε ο κορυφαίος κουρέας του Ρεθύμνου, της δεύτερης σε μέγεθος πόλης της Κρήτης, αλλά είχε εγκαταλείψει το επάγγελμα του όταν εξορίστηκε στη Σπιναλόγκα. Μόλις ο Παπαδημητρίου έμαθε ότι είχαν ανάμεσά τους τέτοιο άνθρωπο, επέμεινε να συνεχίσει ο Βανδής τη δουλειά του. Οι Αθηναίοι ήταν όλοι ματαιόδοξοι. Είχαν την κενόδοξη κομπορημοσύνη της πόλης, και παλιότερα απολάμβαναν την τελετουργία της δεκαπενθήμερης περιποίησης των μαλλιών και του μουστακιού, η κατάσταση και το σχήμα του οποίου σχεδόν καθόριζαν τον ανδρισμό τους. Η ζωή είχε αρχίσει να γίνεται καλύτερη τώρα που είχαν βρει κάποιον ο οποίος μπορούσε να τους κάνει πάλι γοητευτικούς. Δεν φιλοδοξούσαν να αποκτήσουν προσωπικό στιλ, αλλά πανομοιότυπα, όμορφα και καλοκουρεμένα μαλλιά.

«Στέλιο», έλεγε ο Παπαδημητρίου, «κάνε μου τον καλύτερο Βενιζέλο σου». Ο Βενιζέλος, ο Κρητικός δικηγόρος που έγινε πρωθυπουργός της Ελλάδας, θεωρούνταν ότι είχε το πιο ωραίο μουστάκι στον χριστιανικό κόσμο, και άρμοζε, αστειεύονταν οι άντρες, να τον μιμηθεί ο Παπαδημητρίου, από τη στιγμή που σαφώς φιλοδοξούσε να καταλάβει αρχηγική θέση στο νησί.

Καθώς η δύναμη του Κοντομάρη άρχιζε να εξασθενεί, ο αρχηγός βασιζόταν όλο και περισσότερο στον Παπαδημητρίου, και η δημοτικότητα του Αθηναίου μεγάλωνε ανάμεσα στους νησιώτες. Οι άντρες τον σέβονταν για όσα είχε πετύχει σε τόσο μικρό διάστημα και οι γυναίκες τον ευγνωμονούσαν σύντομα έφτασε να απολαμβάνει ένα είδος λατρείας ήρωα, που αναμφίβολα ενισχυόταν από την εμφάνισή του. Όπως οι περισσότεροι Αθηναίοι, ζούσε πάντα στην πόλη, με αποτέλεσμα να μην έχει την καμπουριασμένη και ταλαίπωρη εμφάνιση του μέσου Κρητικού, ο οποίος είχε περάσει το μεγαλύτερο

μέρος της ζωής του στο ύπαιθρο, βγάζοντας τα προς το ζην από τη γη ή τη θάλασσα. Μέχρι τους τελευταίους μήνες της χειρωνακτικής εργασίας, η επιδερμίδα του είχε αντιμετωπίσει ελάχιστο ήλιο και ακόμη λιγότερο άνεμο.

Αν και ο Αθηναίος είχε φιλοδοξίες, δεν ήταν αδίστακτος άνθρωπος και δεν θα κατέβαινε σε εκλογές αν ο Κοντομάρης δεν ήταν έτοιμος να αποσυρθεί.

«Παπαδημητρίου, είμαι παραπάνω από έτοιμος να παραιτηθώ από τη θέση μου», είπε μια νύχτα του Μαρτίου ο γέροντας, την ώρα που έπαιζαν τάβλι. «Σου το είπα χίλιες φορές. Η δουλειά χρειάζεται νέο αίμα - και κοίτα τι έκανες κιόλας για το νησί! Οι υποστηρικτές μου θα σε στηρίξουν, δεν υπάρχει αμφιβολία. Πίστεψέ με, έχω κουραστεί πάρα πολύ πια».

Ο Παπαδημητρίου δεν εξεπλάγη με το τελευταίο σχόλιο. Στη διάρκεια των έξι μηνών από την άφιξή του, είχε δει την κατάσταση του Κοντομάρη να χειροτερεύει. Οι δυο άντρες ήταν φίλοι κάμποσο καιρό και ήξερε ότι ο γηραιός αρχηγός τον ετοίμαζε για διάδοχό του.

«Θα το κάνω αν πράγματι είσαι έτοιμος να τα παρατήσεις», είπε ήσυχα, «αλλά νομίζω ότι θα έπρεπε να το σκεφτείς για λίγες μέρες ακόμη».

«Ήδη το έχω σκεφτεί για μήνες», απάντησε ο Πέτρος σκυθρωπά. «Ξέρω ότι δεν μπορώ να συνεχίσω».

Οι δυο άντρες εξακολούθησαν να παίζουν, και η σιωπή έσπαγε μόνο από τον ήχο που έκαναν τα ζάρια και τα πούλια.

«Υπάρχει και κάτι άλλο που θέλω να ξέρεις», είπε ο Παπαδημητρίου όταν τελείωσε το παιχνίδι και ήταν ώρα να φύγει. «Αν κερδίσω τις εκλογές, δεν θα θελήσω να μείνω στο σπίτι σου».

«Μα δεν είναι σπίτι μου», αντέτεινε ο Κοντομάρης. «Εί-ναι το σπίτι του αρχηγού. Πάει μαζί με τη θέση κι έτσι ήταν πάντα».

Ο Παπαδημητρίου τράβηξε μια ρουφηξιά από το τσιγάρο του κι έκανε παύση καθώς φυσούσε τον καπνό. Αποφάσισε να

σταματήσει εκεί. Το ζήτημα θα μπορούσε κάλλιστα να είναι υποθετικό, από τη στιγμή που το αποτέλεσμα των εκλογών δεν ήταν δεδομένο. Θα είχε δύο αντιπάλους, από τους οποίους ο ένας βρισκόταν στο νησί έξι ή επτά χρόνια και είχε πολλούς οπαδούς· η εκλογή του Θεόδωρου Μακριδάκη φαινόταν, στον Παπαδημητρίου τουλάχιστον, σοβαρή πιθανότητα. Ένα μεγάλο τμήμα του πληθυσμού ανταποκρινόταν στον αρνητισμό του Μακριδάκη, και μολονότι τους άρεσε να απολαμβάνουν τα οφέλη από τη σκληρή δουλειά του Παπαδημητρίου και τις ριζικές αλλαγές των τελευταίων έξι μηνών, ένιωθαν επίσης ότι τα συμφέροντά τους θα εξυπηρετούνταν καλύτερα από κάποιον τον οποίο καθοδηγούσε ο θυμός. Ήταν εύκολο να πιστέψουν ότι η φωτιά που ωθούσε τον Μακριδάκη ίσως να τον βοηθούσε να πετύχει πράγματα, σε αντίθεση με τη λογική και τη διπλωματία.

Οι ετήσιες εκλογές στα τέλη του Μαρτίου ήταν οι πιο θερμές στην ιστορία του νησιού και αυτή τη φορά τα αποτελέσματα είχαν πράγματι σημασία. Η Σπιναλόγκα ήταν πια τόπος που άξιζε να κυβερνηθεί, και η αρχηγία δεν ήταν πλέον ένα πικρό ποτήρι. Τρεις άντρες ήταν υποψήφιοι: ο Παπαδημητρίου, ο Σπύρος Καζάκης και ο Θεόδωρος Μακριδάκης. Την ημέρα των εκλογών, ψήφισαν όλοι οι άντρες και όλες οι γυναίκες. Ακόμη και οι λεπροί που βρίσκονταν περιορισμένοι στο νοσοκομείο με ελάχιστες ελπίδες να ξανασηκωθούν από το κρεβάτι τους, είχαν στη διάθεσή τους ένα ψηφοδέλτιο το οποίο επιστράφηκε αμέσως στο δημαρχείο μέσα σε σφραγισμένο φάκελο.

Ο Σπύρος Καζάκης πήρε μόλις μια χούφτα ψήφους, και ο Μακριδάκης, προς ανακούφιση και έκπληξη του Παπαδημητρίου, λιγότερες από εκατό. Αυτό άφησε τη μερίδα του λέοντος και την καθαρή πλειοψηφία στον Αθηναίο. Ο κόσμος είχε ψηφίσει με την καρδιά, αλλά και με σοφία. Η στάση του Μακριδάκη ήταν πολύ καλή, αλλά τα έργα μέτρησαν περισσότερο, κι έτσι ο Παπαδημητρίου ήξερε επιτέλους ότι είχε

αναγνωριστεί γι' αυτόν το λόγο. Ήταν μια κομβική στιγμή στον εκπολιτισμό του νησιού.

«Συμπολίτες της Σπιναλόγκας», είπε. «Οι επιθυμίες μου για το νησί είναι και δικές σας επιθυμίες». Μιλούσε στο πλήθος που είχε συγκεντρωθεί στη μικρή πλατεία έξω από το δημαρχείο τη νύχτα μετά τις εκλογές. Η καταμέτρηση είχε μόλις επαληθευτεί και είχε γίνει η ανακοίνωση των αποτελεσμάτων.

«Κάναμε ήδη τη Σπιναλόγκα ένα πιο πολιτισμένο μέρος, και σε κάποια επίπεδα είναι τώρα ένα καλύτερο μέρος για να ζούμε από τις πόλεις και τα χωριά που μας εξυπηρετούν». Έγνεψε με το χέρι του προς την Πλάκα. «Έχουμε ηλεκτρισμό, ενώ η Πλάκα όχι. Έχουμε φιλόπονο ιατρικό προσωπικό και την πιο αφοσιωμένη δασκάλα. Στην ενδοχώρα, πολλοί άνθρωποι ζουν στην ανέχεια, ενώ εμείς όχι. Την περασμένη εβδομάδα, έφτασαν εδώ σ' εμάς μερικοί από την Ελούντα. Άκουσαν τις φήμες για την ευημερία μας και ήρθαν να ζητήσουν τρόφιμα από εμάς. Δεν είναι αυτό ανατροπή;» Ένα μουρμουρητό παραδοχής διέτρεξε το πλήθος. «Δεν είμαστε πλέον οι απόκληροι που ζητιανεύουν φωνάζοντας, "Ακάθαρτος! Ακάθαρτος!"» συνέχισε. «Τώρα οι άλλοι έρχονται σ' εμάς να ζητήσουν ελεημοσύνη».

Έκανε μια παύση, κάτι που έδωσε αρκετό χρόνο σε κάποιον από το συγκεντρωμένο πλήθος να φωνάξει: «Ζήτω ο Παπαδημητρίου!». Όταν έπαψαν οι ζητωκραυγές, εκείνος πρόσθεσε ένα τελικό σχόλιο στο διάγγελμα του.

«Υπάρχει ένα πράγμα που μας ενώνει: η αρρώστια της λέπρας. Όταν διαφωνούμε, ας μην ξεχνάμε ότι δεν μπορούμε να ξεφύγουμε ο ένας από τον άλλον. Όσο μας μένει ζωή, ας την κάνουμε όσο καλύτερη γίνεται - αυτός πρέπει να είναι ο κοινός μας στόχος». Σήκωσε το χέρι του στον αέρα, δείχνοντας με το δάχτυλό του τον ουρανό, σημάδι γιορτής και νίκης. «Για τη Σπιναλόγκα!» φώναξε.

Το πλήθος των διακοσίων ανθρώπων μιμήθηκε τη χειρονομία, και με μια φωνή που ακούστηκε πέρα από τη θάλασσα, μέχρι την Πλάκα, ανέκραξαν όλοι μαζί: «Για τη Σπιναλόγκα!».

Ο Θεόδωρος Μακρινδάκης, απαρατήρητος, γλίστρησε στις σκιές. Λαχταρούσε πολύ καιρό να γίνει ο αρχηγός και η απογοήτευση του ήταν πικρή σαν άγουρη ελιά.

Το επόμενο απόγευμα, η Ελπίδα Κοντομάρη άρχισε να μαζεύει τα υπάρχοντά της. Μέσα σε μια-δυο μέρες, εκείνη και ο Πέτρος θα έπρεπε να μετακομίσουν από αυτό το σπίτι στην τωρινή κατοικία του Παπαδημητρίου. Περίμενε τούτη τη στιγμή πολύ καιρό, αλλά αυτό δεν μαλάκωσε την αίσθηση του φόβου που τη βάραινε τόσο, ώστε δεν μπορούσε σχεδόν να κουνηθεί. Συνέχισε να μαζεύει άτσαλα, το βαρύ κορμί της ήταν απρόθυμο να κάνει τη δουλειά και τα παραμορφωμένα πόδια της την πονούσαν περισσότερο από ποτέ. Καθώς στεκόταν συλλογιζόμενη την προοπτική να πακετάρει το πολύτιμο περιεχόμενο της βιτρίνας - τις σειρές με τα στρατιωτάκια, τα μικρά πορσελάνινα αντικείμενα και τα ασημικά που ανήκαν στην οικογένειά της για πολλές γενιές- αναρωτήθηκε πού θα κατέληγαν αυτά τα πολύτιμα υπάρχοντα όταν δεν θα υπήρχαν πια εκείνη και ο Πέτρος. Έφταναν και οι δυο τους στο τέλος της πορείας τους.

Ένα απαλό χτύπημα στην πόρτα διέκοψε τις σκέψεις της. «Πρέπει να είναι η Ελένη», σκέφτηκε. Μολονότι απασχολημένη με το σχολείο και τα καθήκοντα της μητρότητας, η Ελένη είχε υποσχεθεί να περάσει εκείνο το απόγευμα για να τη βοηθήσει, και πάντα κρατούσε το λόγο της. Όταν η Ελπίδα άνοιξε την πόρτα, όμως, περιμένοντας να δει τη λυγερή, όμορφη φίλη της, εμφανίστηκε στη θέση της μια μεγαλόσωμη, ντυμένη με σκούρα ρούχα αντρική φιγούρα. Ήταν ο Παπαδημητρίου.

«Καλησπέρα, κυρία Κοντομάρη. Μπορώ να περάσω;» ρώτησε ευγενικά, έχοντας αντιληφθεί την έκπληξή της.

«Ναι... παρακαλώ», του απάντησε, παραμερίζοντας για να τον αφήσει να μπει.

«Έχω να πω μόνο ένα πράγμα», της είπε καθώς στέκονταν ο ένας απέναντι στον άλλον, τριγυρισμένοι από τα μισογεμάτα κιβώτια με βιβλία, πορσελάνες και φωτογραφίες. «Δεν χρειάζεται να μετακομίσετε. Δεν έχω σκοπό να σας πάρω το σπίτι. Δεν χρειάζεται. Ο Πέτρος έδωσε τη ζωή του όσο ήταν αρχηγός του νησιού, κι έτσι αποφάσισα να του το χαρίσω - πείτε το σύνταξη, αν θέλετε».

«Μα, εδώ ζούσε πάντα ο αρχηγός. Είναι δικό σας τώρα. Εξάλλου, ο Πέτρος δεν θα 'θελε ούτε να το ακούσει αυτό».

«Δεν με ενδιαφέρει τι γινόταν στο παρελθόν», απάντησε ο Παπαδημητρίου. «Θέλω να μείνετε εδώ και, όπως και να έχει, εγώ θέλω να ζήσω στο σπίτι που ανακαινίζω. Σας παρακαλώ», επέμεινε. «Θα είναι καλύτερα για όλους μας έτσι».

Τα μάτια της Ελπίδας πλημμύρισαν από δάκρυα. «Είναι τόσο ευγενικό», είπε, απλώνοντας τα χέρια της προς το μέρος του. «Τόσο ευγενικό. Βλέπω ότι το εννοείτε, αλλά δεν ξέρω πώς θα πείσετε τον Πέτρο».

«Δεν έχει επιλογή», είπε με αποφασιστικότητα ο Παπαδημητρίου. «Εγώ είμαι επικεφαλής τώρα. Αυτό που θέλω να κάνετε είναι να βγάλετε όλα σας τα πράγματα από αυτά τα κουτιά και να τα βάλετε ακριβώς εκεί όπου βρίσκονταν πριν. Θα έρθω αργότερα για να βεβαιωθώ ότι έγινε».

Η Ελπίδα μπορούσε να καταλάβει ότι δεν επρόκειτο για μια τυχαία χειρονομία. Ο άντρας εννοούσε αυτό που έλεγε, και είχε συνηθίσει να γίνεται αυτό που ήθελε. Να γιατί είχε εκλεγεί αρχηγός, και καθώς τοποθετούσε τα μολυβένια στρατιωτάκια πάλι στις σειρές τους, προσπαθούσε να αναλύσει τι ήταν αυτό που έκανε τόσο δύσκολη τη διαφωνία με τον Παπαδημητρίου. Δεν ήταν μόνο το μέγεθος του κορμιού του. Αυτό από μόνο του θα τον είχε κάνει να συμπεριφέρεται σαν παλικαράς. Είχε άλλες, πιο επιδέξιες τεχνικές. Μερικές φορές

έκανε τους ανθρώπους να βλέπουν τα πράγματα από τη δική του σκοπιά αλλάζοντας τον τόνο της φωνής του. Σε άλλες περιπτώσεις πετύχαινε τον ίδιο στόχο υπερισχύοντας με τη δύναμη της λογικής του. Οι ικανότητες του ως δικηγόρου ήταν πιο οξυμμένες από ποτέ, ακόμη και στη Σπιναλόγκα.

Πριν φύγει ο Παπαδημητρίου, η Ελπίδα του ζήτησε να μείνει μαζί τους για φαγητό, όταν θα επέστρεφε το βράδυ. Το μεγάλο της ταλέντο ήταν στην κουζίνα. Μαγείρευε καλύτερα από οποιαδήποτε στη Σπιναλόγκα, και μόνο ένας ανόητος δεν θα δεχόταν τη σχετική πρόσκληση. Μόλις έφυγε ο άντρας, εκείνη άρχισε να ετοιμάζει το δείπνο, φτιάχνοντας τους αγαπημένους της κεφτέδες και υπολογίζοντας τα υλικά για το ραβανί.

Όταν ήρθε στο σπίτι ο Κοντομάρης εκείνο το βράδυ, με τα καθήκοντά του ως αρχηγού να έχουν φτάσει στο τέλος, τα βήματά του ήταν πιο ανάλαφρα. Μπαίνοντας στο σπίτι του, τον τύλιξαν οι ευωδιές του ψησίματος, και η Ελπίδα, φορώντας την ποδιά της και με τα χέρια απλωμένα, έτρεξε να τον καλωσορίσει. Αγκαλιάστηκαν και έγειρε το κεφάλι του στον ώμο της.

«Τέλειωσαν όλα», μουρμούρισε. «Επιτέλους, τέλειωσαν».

Σηκώνοντας το βλέμμα του, παρατήρησε ότι το δωμάτιο ήταν όπως πάντα. Δεν υπήρχε ίχνος από τα μισογεμισμένα κιβώτια, που βρίσκονταν σκορπισμένα στο χώρο όταν έφυγε το πρωί.

«Γιατί δεν μάζεψες τα πράγματα;» Η φωνή του έδειχνε κάτι περισσότερο από εκνευρισμό. Ήταν αποκαμωμένος και ήθελε τόσο πολύ να περάσουν οι επόμενες μέρες. Επειδή ευχόταν να είχαν ήδη μετακομίσει στο καινούριο σπίτι τους, το γεγονός πως τίποτα δεν φαινόταν έτοιμο να μεταφερθεί τον εκνεύρισε πολύ και τον έκανε να αισθάνεται πιο εξαντλημένος από ποτέ.

«Μάζεψα τα πράγματα και μετά τα ξανάβαλα στη θέση τους», απάντησε η Ελπίδα αινιγματικά. «Θα μείνουμε εδώ».

Ακριβώς εκείνη τη στιγμή, ακούστηκε ένας στιβαρός χτύπος στην πόρτα. Ο Παπαδημητρίου είχε φτάσει.

«Η κυρία Κοντομάρη με κάλεσε να φάμε μαζί», είπε απλά.

Μόλις κάθισαν όλοι και πήραν από ένα ποτήρι με γενναία δόση ούζου, ο Κοντομάρης ξαναβρήκε την αυτοκυριαρχία του.

«Νομίζω ότι έγινε κάποια συνωμοσία», είπε. «Θα έπρεπε να θυμώσω, αλλά σας ξέρω και τους δύο πολύ καλά, οπότε καταλαβαίνω ότι δεν έχω επιλογή σε αυτό το ζήτημα».

Το χαμόγελό του ερχόταν σε αντίθεση με τον αυστηρό τόνο και την ψυχρότητα των λεγομένων του. Ενδόμυχα, είχε καταχαρεί με τη γενναιοδωρία του Παπαδημητρίου, ιδιαίτερα επειδή ήξερε τι σήμαιναν όλα αυτά για τη γυναίκα του. Οι τρεις τους τσούγκρισαν τα ποτήρια ως επικύρωση της συμφωνίας που είχαν κλείσει, και το ζήτημα του σπιτιού του αρχηγού δεν αναφέρθηκε ποτέ ξανά μεταξύ τους. Υπήρξαν κάποιες διαφωνίες από μέλη του συμβουλίου και έντονες συζητήσεις σχετικά με το τι θα συνέβαινε αν ένας μελλοντικός αρχηγός ήθελε να διεκδικήσει το υπέροχο σπίτι, αλλά τελικά πέτυχαν ένα συμβιβασμό: η κατοχή του σπιτιού θα επανεξεταζόταν κάθε πέντε χρόνια.

Μετά τις εκλογές, συνεχίστηκαν γοργά οι εργασίες για την ανασυγκρότηση του νησιού. Οι προσπάθειες του Παπαδημητρίου δεν ήταν απλώς προεκλογικό κόλπο. Οι επισκευές και οι ανακατασκευές συνεχίστηκαν μέχρι που όλοι είχαν ένα ευπρεπές μέρος να μείνουν, τον δικό τους φούρνο, συνήθως στην αυλή μπροστά στο σπίτι τους, και, ακόμη πιο σημαντικό για το αίσθημα περηφάνιας τους, μια εξωτερική τουαλέτα.

Τώρα που το νερό συγκεντρωνόταν με αποτελεσματικό τρόπο, υπήρχε άφθονο για όλους, κι έτσι χτίστηκε ένα εκτεταμένο κοινοτικό πλυσταριό, με μια μακριά σειρά από λείους τσιμεντένιους νεροχύτες. Ήταν κάτι λιγότερο από πολυτέλεια για τις γυναίκες, που περνούσαν εκεί την ώρα τους με τις

μπουγάδες τους, κάνοντας την περιοχή ένα ενεργό σημείο συναντήσεων.

Ωστόσο, η κοινωνική πλευρά της ζωής τους ενισχύθηκε από λιγότερο καθημερινές δραστηριότητες. Για τον Πάνο Σκλαβούνη, έναν Αθηναίο που κάποτε ήταν ηθοποιός, η εργάσιμη μέρα ξεκινούσε όταν τελείωνε εκείνη όλων των άλλων. Λίγο καιρό μετά τις εκλογές, πήρε τον Παπαδημητρίου παράμερα. Η προσέγγιση του Σκλαβούνη ήταν επιθετική, τυπικό χαρακτηριστικό της συμπεριφοράς αυτού του ανθρώπου. Του άρεσε η αντιπαράθεση, και ως ηθοποιός στην Αθήνα είχε συνηθίσει τις πονηριές.

«Η βαρεμάρα εδώ φυτρώνει σαν τα μανιτάρια», είπε. «Αυτό που χρειάζονται οι άνθρωποι είναι ψυχαγωγία. Πολλοί από αυτούς δεν μπορούν να σκεφτούν τι θα γίνει του χρόνου, αλλά ίσως θα μπορούσαν να περιμένουν με ανυπομονησία κάτι που θα γίνει σε μια βδομάδα».

«Καταλαβαίνω τι θες να πεις και συμφωνώ απόλυτα», απάντησε ο Παπαδημητρίου. «Αλλά τι έχεις να προτείνεις;»

«Ψυχαγωγία. Ψυχαγωγία μεγάλης κλίμακας», αποκρίθηκε ο Σκλαβούνης κάπως φαντασμένα.

«Που σημαίνει τι;» ρώτησε ο Παπαδημητρίου.

«Ταινίες», είπε ο Σκλαβούνης.

Έξι μήνες νωρίτερα, μια τέτοια πρόταση θα είχε φανεί υπέρμετρα φιλόδοξη και αστεία, σαν να έλεγε κάποιος στους λεπρούς να κολυμπήσουν μέχρι την Ελούντα απέναντι για να πάνε στον κινηματογράφο. Τώρα, όμως, δεν ήταν έξω από τη σφαίρα του εφικτού.

«Λοιπόν, έχουμε γεννήτρια», είπε ο Παπαδημητρίου, «κάτι που είναι μια καλή αρχή, αλλά δεν είναι το μόνο που χρειάζεται, σωστά;»

Το να κρατήσει τους νησιώτες ευχαριστημένους και απασχολημένους τα βράδια ίσως να βοηθούσε πράγματι να εξαλειφθεί μεγάλο μέρος της δυσaréσκειας που εξακολουθούσε

να πλανάται. Όσο θα κάθονταν οι άνθρωποι στις σειρές στο σκοτάδι, σκέφτηκε ο Παπαδημητρίου, δεν θα μπορούσαν να μεθάνε και να πλέκουν συνωμοσίες στο καφενείο.

«Τι άλλο χρειάζεσαι;» ρώτησε.

Ο Σκλαβούνης απάντησε αμέσως. Είχε ήδη υπολογίσει πόσοι άνθρωποι θα χωρούσαν στο δημαρχείο και πού θα έβρισκε μηχανή προβολής, οθόνη και μπομπίνες. Είχε επίσης κάνει, κάτι πολύ σημαντικό, τους οικονομικούς υπολογισμούς. Το στοιχείο που έλειπε, μέχρι να πάρει την έγκριση της επιτροπής, ήταν τα χρήματα, αλλά με δεδομένο ότι πολλοί από τους λεπρούς είχαν πλέον κάποιο εισόδημα, θα μπορούσε να υπάρχει εισιτήριο, και το κόστος του εγχειρήματος ίσως να καλυπτόταν τελικά από μόνο του.

Μέσα σε λίγες εβδομάδες από το αρχικό αίτημα του, εμφανίστηκαν αφίσες σε ολόκληρη την πόλη:

Σάββατο 9 Απριλίου

7:00 μ.μ.

Στο Δημαρχείο

Οι Απόχηδες των Αθηνών

Εισιτήριο: 2 δραχμές

Μέχρι τις έξι εκείνο το βράδυ, πάνω από εκατό άνθρωποι είχαν σχηματίσει ουρά έξω από το δημαρχείο. Τουλάχιστον άλλοι ογδόντα έφτασαν μέχρι να ανοίξουν οι πόρτες στις έξι και μισή, και ο ίδιος ενθουσιασμός επικράτησε και στην ταινία του επόμενου Σαββάτου.

Η Ελένη έσκαγε από ενθουσιασμό όταν έγραψε στις κόρες της για το νέο μέσο ψυχαγωγίας:

Απολαμβάνουμε όλοι τις ταινίες τόσο πολύ - είναι το αποκορύφωμα της εβδομάδας. Τα πράγματα, όμως, δεν πάνε πάντα σύμφωνα με το πρόγραμμα. Το περασμένο Σάββατο, δεν έφτασαν οι μπομπίνες από τον Άγιο Νικόλαο. Η απογοήτευση ήταν

μεγάλη όταν ο κόσμος συνειδητοποίησε ότι η προβολή είχε ματαιωθεί, και σχεδόν έγινε διαδήλωση. Για πολλές μέρες όλοι κυκλοφορούσαν κατσουφιασμένοι, σαν να είχε πάει άσχημα η σοδειά! Τέλος πάντων, όλοι ευθύμησαν όσο περνούσε η εβδομάδα, και ανακουφιστήκαμε όταν είδαμε τον πατέρα σας να βγάζει τις μπομπίνες στην ξηρά.

Μέσα σε βδομάδες, ωστόσο, ο Γιώργης άρχισε να φέρνει κι άλλα, εκτός από τις τελευταίες ταινίες από την Αθήνα. Είχε μαζί του και μπομπίνες με επίκαιρα, πράγμα που ενημέρωνε το κοινό για τα γεγονότα στον έξω κόσμο. Μολονότι έφταναν στο νησί αντίτυπα της εβδομαδιαίας εφημερίδας της Κρήτης, και κάπου-κάπου μεταδίδονταν από τα ραδιόφωνα δελτία ειδήσεων, κανείς ουσιαστικά δεν είχε ιδέα για το μέγεθος του ολέθρου που έσπερνε σε ολόκληρη την Ευρώπη η ναζιστική Γερμανία. Σε αυτό το στάδιο, τα συγκεκριμένα ανοσιουργήματα φάνταζαν απόμακρα και οι κάτοικοι της Σπιναλόγκας είχαν άλλες, πιο άμεσες έγνοιες. Οι εκλογές είχαν περάσει κι ερχόταν το Πάσχα.

Τα προηγούμενα χρόνια, είχε ατονήσει η τήρηση αυτής της μεγαλύτερης χριστιανικής γιορτής. Οι εορτασμοί που γίνονταν στην Πλάκα ήταν πολύ θορυβώδεις, και μολονότι μια μικρογραφία όλων αυτών συνέβαινε και στη μικρή εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα στη Σπιναλόγκα, υπήρχε η αίσθηση ότι δεν ήταν το ίδιο με τον κανονικό εορτασμό που γινόταν στην άλλη άκρη της θάλασσας.

Τούτη η χρονιά έμελλε να είναι διαφορετική. Ο Παπαδημητρίου θα το εξασφάλιζε αυτό. Ο εορτασμός της Ανάστασης του Χριστού στη Σπιναλόγκα δεν θα υπολειπόταν σε τίποτα από τις εκδηλώσεις στην Κρήτη, ή ακόμη και στην ίδια την ηπειρωτική Ελλάδα.

Η περίοδος της νηστείας είχε τηρηθεί με αυστηρότητα. Οι περισσότεροι δεν έφαγαν κρέας και ψάρι για σαράντα μέρες,

και την τελευταία εβδομάδα η κατανάλωση κρασιού και ελαιολάδου περιορίστηκε σε σημείο απαγόρευσης. Τη Μεγάλη Πέμπτη, ο ξύλινος σταυρός στην εκκλησία, που ήταν αρκετά μεγάλη για να χωρέσει ίσως εκατό ψυχές (εφόσον ήταν στριμωγμένες σαν σαρδέλες), στολίστηκε με λεμονανθούς και σχηματίστηκε μια μακριά σειρά ανθρώπων στο δρόμο για να θρηνησουν τον Χριστό και να φιλήσουν τα πόδια του. Το πλήθος των πιστών μέσα και έξω από την εκκλησία έστεκε σιωπηλό. Ήταν μια στιγμή μελαγχολίας, και ακόμη περισσότερο όταν κοίταζαν την εικόνα του Αγίου Παντελεήμονα, ο οποίος ήταν, όπως το έθεσε ο πιο κυνικός από τους λεπρούς, ο υποτιθέμενος προστάτης άγιος της ίασης. Πολλοί είχαν χάσει την πίστη τους σε αυτόν κάμποσο καιρό πριν, αλλά η ιστορία της ζωής του τον είχε κάνει την τέλεια επιλογή για μια τέτοια εκκλησία. Νεαρός γιατρός την εποχή της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας, ακολούθησε το παράδειγμα της μητέρας του κι έγινε χριστιανός, πράξη που σχεδόν σίγουρα θα κατέληγε στη δίωξη του. Η επιτυχία του στην ίαση των αρρώστων ήγειρε υποψίες, συνελήφθη, βασανίστηκε στον τροχό και τελικά τον έβρασαν ζωντανό.

Όσο κυνικοί κι αν ήταν οι νησιώτες σχετικά με τις θεραπευτικές δυνάμεις του αγίου, όλοι παρευρέθηκαν στην περιφορά του Επιταφίου την επόμενη μέρα. Τον στόλισαν το πρωί, και αργά το απόγευμα τον περιέφεραν στους δρόμους. Ήταν μια ειλικρινής εκδήλωση.

«Έχουμε κάνει πολλή εξάσκηση σε αυτό, σωστά;» σχολίασε με σαρδόνιο ύφος η Ελπίδα στην Ελένη, καθώς περπατούσαν αργά στο δρόμο, με την ουρά των διακοσίων ανθρώπων να ανεβαίνει σαν φίδι το μονοπάτι που οδηγούσε στη βόρεια πλευρά του νησιού.

«Σωστά», συμφώνησε εκείνη, «αλλά υπάρχει μια διαφορά. Αυτός ο άνθρωπος ανασταίνεται...»

«Κάτι που δεν θα συμβεί μ' εμάς», διέκοψε ο Θεόδωρος Μακριδάκης, ο οποίος έτυχε να περπατάει πίσω τους και ήταν πάντοτε έτοιμος να κάνει ένα αρνητικό σχόλιο. Η ανάσταση του σώματος φαινόταν μια απίθανη ιδέα, αλλά οι πολύ πιστοί ανάμεσα τους ήξεραν ότι αυτή ήταν η υπόσχεση: ένα νέο, αμαγάριστο, αναστημένο σώμα. Ήταν όλη η ουσία της ιστορίας και το νόημα του τελετουργικού. Οι πιστοί επέμεναν σε αυτό.

Το Σάββατο ήταν μια ήσυχη μέρα. Υποτίθεται ότι όλοι, άντρες, γυναίκες και παιδιά, πενθούσαν. Αντίθετα, όλοι ήταν απασχολημένοι. Η Ελένη οργάνωσε τα παιδιά σε ομάδα εργασίας για να βάψουν αυγά και μετά να τα διακοσμήσουν με μικρά αποτυπώματα φύλλων. Στο μεταξύ, άλλες γυναίκες έψηναν το παραδοσιακό ψωμί. Σε αντίθεση με αυτές τις ευγενείς δραστηριότητες, όλοι οι άντρες βοήθησαν στη σφαγή και την προετοιμασία των αρνιών που είχαν μεταφερθεί εκεί λίγες εβδομάδες νωρίτερα. Μόλις τελείωσαν όλες αυτές οι δουλειές, οι άνθρωποι πήγαν πάλι στην εκκλησία για να τη στολίσουν με κλαδάκια δεντρολίβανου, φύλλα δάφνης και κλαριά μυρτιάς, και νωρίς το βράδυ μια πικρόγλυκη μυρωδιά αναδύοταν από το κτίριο και ο αέρας ήταν φορτωμένος με αναμονή και θυμίαμα.

Η Ελένη στεκόταν στην είσοδο της κατάμεστης εκκλησίας. Όλοι ήταν σιωπηλοί, ήσυχοι και γεμάτοι ανυπομονησία, τεντώνονταν να ακούσουν τους πρώτους ψιθύρους του «Κύριε ελέησον». Άρχισε τόσο απαλά, αλλά μετά γιγαντώθηκε σε κάτι σχεδόν απτό, που γέμισε το κτίριο και ξεχύθηκε στον κόσμο έξω. Τα κεριά που έκαιγαν μέσα στην εκκλησία έσβησαν, και κάτω από έναν ουρανό χωρίς φεγγάρι κι αστέρια, ο κόσμος βυθίστηκε στο σκοτάδι.

Για μερικές στιγμές, η Ελένη δεν μπορούσε να νιώσει τίποτε άλλο από το βαρύ άρωμα του λιωμένου κεριού που πότιζε τον αέρα.

Τα μεσάνυχτα, όταν μπορούσαν να ακούσουν το χτύπημα της καμπάνας από την εκκλησία της Πλάκας, ο παπάς άναψε ένα μόνο κερί.

«Δεύτε λάβετε φως», πρόσταξε. Ο παπα-Καζάκος πρόφερε τα ιερά λόγια με σεβασμό αλλά και με ευθύτητα, και οι νησιώτες δεν είχαν αμφιβολία ότι αυτή ήταν εντολή να τον πλησιάσουν. Ένας-ένας όσοι βρίσκονταν πιο κοντά άπλωσαν τις λαμπάδες τους, και από αυτές η φλόγα μοιράστηκε σε όλους, μέχρι που μέσα κι έξω από την εκκλησία δημιουργήθηκε ένα δάσος από φλόγες που τρεμόπαιζαν. Σε λιγότερο από ένα λεπτό, το σκοτάδι είχε δώσει τη θέση του στο φως.

Ο παπα-Καζάκος, ένας καλόκαρδος άντρας με πλούσια γενειάδα και αγάπη για την καλή ζωή -πράγμα που προκαλούσε δίκαια σκεπτικισμό σε μερικούς σχετικά με το αν είχε νηστήσει καθόλου στη διάρκεια της Σαρακοστής- άρχισε τώρα να διαβάζει το Ευαγγέλιο. Ήταν ένα γνωστό χωρίο και πολλοί από τους γηραιότερους νησιώτες κινούσαν τα χείλη τους με τέλειο συγχρονισμό.

«Χριστός Ανέστη!» αναφώνησε στο τέλος του χωρίου.

«Χριστός Ανέστη! Χριστός Ανέστη!» φώναξε το πλήθος σύσσωμο.

Η ηχηρή θριαμβευτική κραυγή ακουγόταν στο δρόμο για κάμποση ώρα, καθώς οι άνθρωποι εύχονταν χρόνια πολλά ο ένας στον άλλον και ανταπέδιδαν τις ευχές με ενθουσιασμό.

Μετά, ήταν ώρα να πάνε με προσοχή τις λαμπάδες στα σπίτια τους.

«Έλα, Δημήτρη», παρότρυνε η Ελένη το αγόρι. «Πα να δούμε αν μπορούμε να την πάμε στο σπίτι χωρίς να σβήσει».

Αν κατάφερναν να φτάσουν στο σπίτι με τη λαμπάδα αναμμένη, θα είχαν ευλογία ολόκληρη τη χρονιά, κι εκείνη τη γαλήνια νύχτα του Απριλίου κάτι τέτοιο ήταν απόλυτα εφικτό. Μέσα σε λίγα λεπτά όλα τα σπίτια στο νησί είχαν μια λαμπάδα που έλαμπε στο παράθυρό τους.

Το τελευταίο μέρος του τελετουργικού ήταν το άναμμα της πυρράς, το συμβολικό κάψιμο του προδότη Ιούδα Ισκαριώτη. Όλη την ημέρα οι άνθρωποι συγκέντρωναν προσανάμματα και έκοβαν από τους θάμνους τα ξερά κλαδιά τους. Ο παπάς άναψε τη φωτιά και η χαρά ήταν μεγάλη, όταν αυτή φούντωσε μανιασμένη και τα βαρελότα άρχισαν να σκάνε στον ουρανό τριγύρω. Είχε αρχίσει ο πραγματικός εορτασμός. Σε κάθε μακρινό χωριό, κωμόπολη και πόλη, από την Πλάκα μέχρι την Αθήνα, θα στηνόταν μεγάλο γλέντι, και φέτος θα υπήρχε στη Σπιναλόγκα τόση ευθυμία όση και οπουδήποτε αλλού στη χώρα. Ήταν σίγουρο ότι στην Πλάκα μπορούσαν να ακούσουν τις ζωνχρές μελωδίες του μπουζουκιού, καθώς άρχιζε ο χορός στο νησί.

Πολλοί από τους λεπρούς δεν είχαν χορέψει για χρόνια, κι αν δεν ήταν τόσο σακατεμένοι ώστε να μην μπορούν να περπατήσουν, τους παρότρυναν να μπουν στον κύκλο που κινούνταν ρυθμικά γύρω-γύρω. Από τα σκονισμένα σεντούκια τους είχαν βγάλει παραδοσιακές φορεσιές, κι έτσι ανάμεσα τους βρίσκονταν πολλοί άντρες με σαρίκια, ψηλές μπότες, και πολλές γυναίκες είχαν φορέσει τα πλουμιστά σεγκούνια τους και τα πολύχρωμα μαντίλια τους για την περίπτωση.

Μερικοί από τους χορευτές ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακοί, αλλά όσοι δεν τα κατάφερναν έδιναν τη θέση τους στους ικανούς και δραστήριους, που στροβιλίζονταν με τέτοιο πάθος, σαν να ήταν η τελευταία φορά που χόρευαν. Μετά τους χορούς ήρθαν τα τραγούδια, οι μαντινάδες. Κάποιες ήταν γλυκές, κάποιες μελαγχολικές· μερικές ήταν μπαλάντες που έλεγαν μεγάλες ιστορίες και έκαναν τους γηραιότερους και τα παιδιά σχεδόν να αποκοιμηθούν.

Το ξημέρωμα, οι περισσότεροι είχαν ήδη βρει το δρόμο για τα κρεβάτια τους, αλλά μερικοί είχαν σωριαστεί ξεροί στις καρέκλες της ταβέρνας, χορτασμένοι όχι μόνο από ρακή, αλλά και από το πιο νόστιμο αρνί που είχαν γευτεί ποτέ.

Από την εποχή που κατέλαβαν το νησί οι Τούρκοι είχε να δει η Σπιναλόγκα τόση ευθυμία. Γιόρταζαν στο όνομα του Θεού. Ο Χριστός αναστήθηκε, και με κάποιον τρόπο ήταν και γι' αυτούς μια Ανάσταση εκ νεκρών, μια Ανάσταση του πνεύματος τους.

Ο ΥΠΟΛΟΙΠΟΣ ΑΠΡΙΑΙΟΣ ήταν περίοδος έντονης δραστηριότητας. Είχαν φτάσει κι άλλοι λεπροί από την Αθήνα το Μάρτιο, πέρα από τους περίπου δέκα οι οποίοι είχαν έρθει από διάφορα μέρη της Κρήτης τους μήνες του χειμώνα. Αυτό σήμαινε ότι απαιτούνταν περισσότερες εργασίες αναστήλωσης, και όλοι ήξεραν πως μόλις η θερμοκρασία ανέβαινε κατακόρυφα, πολλές δουλειές θα έμεναν στη μέση για να συνεχιστούν το φθινόπωρο. Ο τούρκικος μαχαλάς τελείωσε και ολοκληρώθηκαν οι επισκευές των βενετσιάνικων δεξαμενών. Περάστηκε άλλο ένα χέρι μπογιάς στις πόρτες και τα παντζούρια, και στερεώθηκαν όλα τα κεραμίδια στη στέγη της εκκλησίας.

Καθώς η Σπιναλόγκα αναγεννιόταν από τις στάχτες της, η Ελένη άρχιζε να εξασθενεί. Παρακολουθούσε το συνεχιζόμενο έργο αναστήλωσης και δεν μπορούσε να μην το συγκρίνει με τη δική της βαθμιαία επιδείνωση της υγείας της. Για μήνες ξεγελούσε τον εαυτό της ότι δεν υπήρχε κάποια εξέλιξη της αρρώστιας και ότι το σώμα της αντιστεκόταν, αλλά τότε άρχισε να παρατηρεί αλλαγές, σχεδόν κάθε μέρα. Τα εξογκώματα στα πόδια της είχαν πολλαπλασιαστεί, και για πολλές εβδομάδες πια περπατούσε χωρίς να τα νιώθει.

«Δεν μπορεί να κάνει κάτι ο γιατρός για να σε βοηθήσει;» ρώτησε ήρεμα ο Γιώργης.

«Όχι», του απάντησε. «Νομίζω ότι πρέπει να το πάρουμε απόφαση».

«Πώς είναι ο Δημήτρης;» τη ρώτησε, προσπαθώντας να αλλάξει θέμα συζήτησης.

«Μια χαρά. Με βοηθάει πολύ τώρα πια που δυσκολεύομαι, να περπατήσω, και τους τελευταίους μήνες έχει μεγαλώσει πολύ και μπορεί να μου κουβαλήσει όλα τα ψώνια. Δεν μπορώ να μη σκέφτομαι ότι εδώ είναι πιο ευτυχισμένος απ' όσο πριν, αν και δεν αμφιβάλλω ότι του λείπουν οι γονείς του».

«Τους αναφέρει ποτέ;»

«Δεν έχει πει λέξη γι' αυτούς εδώ και βδομάδες. Ξέρεις κάτι; Δεν έχει πάρει ούτε ένα γράμμα τους όσο καιρό βρισκείται εδώ. Κακόμοιρο παιδί...»

Μέχρι το τέλος Μαΐου, η ζωή είχε βρει τους συνηθισμένους καλοκαιρινούς ρυθμούς της, με τον μεσημεριανό ύπνο και τις ζεστές νύχτες. Οι μύγες βούιζαν τριγύρω κι ένα πέπλο ζέστης κάλυπτε το νησί από το μεσημέρι μέχρι το σούρουπο. Σχεδόν τίποτα δεν κινιόταν αυτές τις ώρες της κάψας. Υπήρχε πλέον μια αίσθηση μονιμότητας εδώ και, μολονότι δεν το ομολογούσε κανείς, η πλειονότητα των ανθρώπων ένιωθε ότι η ζωή άξιζε τον κόπο. Καθώς η Ελένη βάδιζε κουτσά προς το σχολείο ένα συνηθισμένο πρωινό, οι αισθήσεις της δέχτηκαν απρόσμενα το κέντρισμα από τη δυνατή μυρωδιά του καφέ, ανάμεικτη με το γλυκό άρωμα της μιμόζας στο δρόμο· την εικόνα ενός άντρα που κατηφόριζε το λόφο, με το γαϊδουράκι του φορτωμένο πορτοκάλια· τον ήχο από τα φιλντισένια πούλια του ταβλιού και το κροτάλισμα των ζαριών που διέκοπταν τη βουή της συζήτησης στο καφενείο. Όπως συνέβαινε σε κάθε κρητικό χωριό, οι ηλικιωμένες γυναίκες κάθονταν στο κατώφλι χαζεύοντας την κίνηση στο δρόμο και κουνούσαν το κεφάλι τους για να την χαιρετήσουν καθώς περνούσε. Αυτές οι γυναίκες δεν κοιτούσαν ποτέ η μία την άλλη όσο μιλούσαν, μην τυχόν και χάσουν κάτι από τα τεκταινόμενα.

Συνέβαιναν πολλά στη Σπιναλόγκα. Κάπου-κάπου γινόταν και κανένας γάμος. Αυτά τα σημαντικά γεγονότα, η αύξηση της κοινωνικής ζωής στο νησί και οι άλλες σημαντικές πληροφορίες τις οποίες χρειαζόταν να γνωρίζει ο πληθυσμός,

σύντομα δημιούργησαν την ανάγκη για μια εφημερίδα. Ο Γιάννης Σολωμονίδης, κάποτε δημοσιογράφος στην Αθήνα, ανέλαβε επικεφαλής και, μόλις κατάφερε να εξασφαλίσει πιεστήριο, τύπωσε πενήντα αντίτυπα ενός εβδομαδιαίου φύλλου με τον τίτλο *Ο Αστήρ της Σπιναλόγκας*. Αυτά κυκλοφόρησαν γρήγορα και όλοι στο νησί τα καταβρόχθισαν με ενδιαφέρον. Αρχικά, η εφημερίδα περιείχε τα τοπικά ζητήματα του νησιού, τον τίτλο της ταινίας της εβδομάδας, τις ώρες λειτουργίας του φαρμακείου, τα απωλεσθέντα, ευρεθέντα και προς πώληση αντικείμενα, και, φυσικά, τους γάμους και τους θανάτους. Καθώς περνούσε ο καιρός, άρχισε να περιλαμβάνει μια επιλογή θεμάτων από την ενδοχώρα, άρθρα, ακόμη και γελοιογραφίες.

Μια μέρα του Νοεμβρίου, υπήρξε ένα γεγονός που δεν αναφέρθηκε στην εφημερίδα. Ούτε μια πρόταση, ούτε καν μια λέξη δεν κατέγραψε την επίσκεψη ενός μυστηριώδους άντρα με μαύρα μαλλιά, η κομψή εμφάνιση του οποίου θα τον έκανε να περνάει απαρατήρητος στο πλήθος του Ηρακλείου. Στην Πλάκα, ωστόσο, τον παρατήρησαν αρκετοί άνθρωποι, επειδή ήταν σπάνιο να δουν κάποιον στο χωριό να φοράει κοστούμι, εκτός, βέβαια, κι αν γινόταν γάμος ή κηδεία. Όμως, τίποτε από αυτά δεν συνέβαινε εκείνη την ημέρα.

Έβδομο Κεφάλαιο

Ο ΓΙΑΤΡΟΣ ΛΑΠΑΚΗΣ είχε ενημερώσει τον Γιώργη ότι περίμενε έναν επισκέπτη ο οποίος θα έπρεπε να μεταφερθεί στη Σπιναλόγκα και μετά πίσω στην Πλάκα, λίγες ώρες αργότερα. Το όνομά του ήταν Νικόλαος Κυρίτσης. Ήταν λίγο πάνω από τριάντα ετών, με πυκνά, μαύρα μαλλιά, και η εμφάνιση του δεν θύμιζε τον τυπικό Κρητικό, ενώ το καλοραμμένο κοστούμι του τόνιζε το λεπτό κορμί του.

Η επιδερμίδα του ήταν τεντωμένη πάνω στα πεταχτά ζυγωματικά του. Μερικοί θεωρούσαν ότι έδειχνε σπουδαίος, ενώ άλλοι πίστευαν πως έδινε την εικόνα υποσιτισμένου. Καμία από τις δυο απόψεις δεν ήταν λάθος.

Ο Κυρίτσης φάνταζε παράταιρος στην προκουμαία της Πλάκας. Δεν είχε αποσκευές, ούτε κιβώτια, ούτε δακρυσμένη οικογένεια να τον αποχαιρετά, όπως οι περισσότεροι άνθρωποι τους οποίους μετέφερε ο Γιώργης απέναντι, μόνο έναν πολύ λεπτό χαρτοφύλακα, που τον κρατούσε σφιχτά στο στήθος του. Οι μοναδικοί άλλοι άνθρωποι που πήγαιναν στη Σπιναλόγκα ήταν ο Λαπάκης, και, σπάνια, ο αντιπρόσωπος

της κυβέρνησης, όταν έκανε μια σύντομη επίσκεψη για να εκτιμήσει τα οικονομικά αιτήματα. Αυτός ο άντρας ήταν ο πρώτος πραγματικός επισκέπτης τον οποίο θα πήγαινε ο Γιώργης εκεί. Έτσι, ξεπέρασε τη συνηθισμένη επιφυλακτικότητα του με τους ξένους και του μίλησε.

«Τι δουλειά έχετε στο νησί;»

«Είμαι γιατρός», απάντησε εκείνος.

«Μα, έχουν ήδη γιατρό εκεί», είπε ο Γιώργης. «Σήμερα τον πήγα».

«Ναι, το ξέρω. Το γιατρό Λαπάκη θα επισκεφτώ. Είναι συνάδελφος και φίλος μου εδώ και πολλά χρόνια».

«Δεν είστε λεπρός, έτσι;» ρώτησε ο Γιώργης.

«Όχι», απάντησε ο ξένος, και στο πρόσωπό του σχεδόν χαράχτηκε ένα χαμόγελο. «Και κάποια μέρα, δεν θα είναι και κανένας απ' όσους βρίσκονται στο νησί».

Αυτή ήταν τολμηρή δήλωση, και η καρδιά του Γιώργη φτεροκόπησε στη σκέψη. Έφταναν κάπου-κάπου νέα -ή μήπως ήταν απλώς φήμες- ότι ένας θεός ή φίλος κάποιου είχε μάθει για κάποια εξέλιξη στη θεραπεία της λέπρας. Έλεγαν για ενέσεις με χρυσάφι, αρσενικό και δηλητήριο φιδιού, για παράδειγμα, αλλά υπήρχε η υπόνοια της τρέλας όταν αναφέρονταν τέτοια γιατρικά, και ακόμη κι αν κανείς είχε τα μέσα να τα δοκιμάσει, θα είχαν αποτέλεσμα; Μόνο οι Αθηναίοι, κουτσομπόλευε ο κόσμος, ίσως να μπορούσαν να πληρώσουν τέτοια κομπογιαννίτικα γιατροσόφια. Για μια στιγμή, ο Γιώργης χάθηκε στο ονειροπόλημά του, καθώς έλυνε τη βάρκα από τον κάβο κι ετοιμαζόταν να περάσει αυτό τον καινούριο γιατρό απέναντι. Η κατάσταση της Ελένης είχε χειροτερέψει ορατά τους τελευταίους μήνες και είχε αρχίσει να χάνει τις ελπίδες του ότι θα βρισκόταν ποτέ θεραπεία για να ξανάρθει εκείνη στο σπίτι τους, αλλά για πρώτη φορά από τότε που την πήγε στη Σπιναλόγκα, δεκαοχτώ μήνες πριν, η καρδιά του αναθάρρησε. Λιγάκι.

Ο Παπαδημητρίου περίμενε στην προκυμαία για να υποδεχτεί το γιατρό, και ο Γιώργης τους παρακολούθησε μέχρι που χάθηκαν μέσα στη σήραγγα και οι δυο τους, η κομψή φιγούρα με τον λεπτό δερμάτινο χαρτοφύλακα και η στιβαρή, ψηλή φιγούρα του αρχηγού του νησιού.

Ένα παγωμένο ρεύμα αέρα μαστίγωσε το νερό και ταρακούνησε τη βάρκα του Γιώργη. Εκείνος, όμως, άρχισε να τραγουδάει σιγανά. Σήμερα, δεν θα τον πτοούσαν τα στοιχεία της φύσης.

ΚΑΘΩΣ ΟΙ ΔΥΟ ΑΝΤΡΕΣ ανηφόριζαν στον κεντρικό δρόμο, ο Παπαδημητρίου ανέκρινε τον Κυρίτση. Γνώριζε πάρα πολλά και ήξερε τι ερωτήσεις να κάνει.

«Πού έχει φτάσει η τελευταία έρευνα; Πότε θα αρχίσουν τις δοκιμές; Πόσος καιρός θα χρειαστεί να φτάσει σ' εμάς; Πόσο στενά έχετε αναμειχθεί;» Ήταν μια ανάκριση την οποία δεν περίμενε ο Κυρίτσης, αλλά, σε τελική ανάλυση, δεν περίμενε ούτε να συναντήσει και κάποιον σαν τον Παπαδημητρίου.

«Βρισκόμαστε στις αρχές», είπε επιφυλακτικά. «Ανήκω σε ένα ευρύ ερευνητικό πρόγραμμα που χρηματοδοτείται από το Ίδρυμα Παστέρ, αλλά δεν ψάχνουμε να βρούμε τη θεραπεία. Υπάρχουν νέες κατευθυντήριες γραμμές όσον αφορά στην αγωγή και την πρόληψη, που τέθηκαν στο Συνέδριο του Καϊρου πριν από δύο χρόνια, και γι' αυτό, κυρίως, ενδιαφέρθηκα να έρθω εδώ. Πρέπει να σιγουρευτώ πως κάνουμε ότι μπορούμε - δεν θέλω η θεραπεία, αν και όταν βρεθεί, να φτάσει πολύ αργά για όλους εδώ».

Ο Παπαδημητρίου, τέλειος ηθοποιός, έκρυψε την ελαφρά απογοήτευση του για το γεγονός ότι η ποθούμενη θεραπεία ήταν ακόμη μακριά, με το να κάνει αστεία. «Πολύ κρίμα. Είχα υποσχεθεί στην οικογένειά μου ότι θα γυρνούσα στην Αθήνα τα Χριστούγεννα, και βασιζόμουν σ' εσάς για κάποιο μαγικό φίλτρο».

Ο Κυρίτσης ήταν ρεαλιστής. Ήξερε ότι ίσως να περνούσαν χρόνια μέχρι αυτοί οι άνθρωποι να λάβουν επιτυχημένη αγωγή, και δεν θα τους έδινε ψεύτικες ελπίδες. Η λέπρα ήταν αρρώστια σχεδόν τόσο παλιά όσο και ο κόσμος, και δεν υπήρχε περίπτωση να εξαφανιστεί σε μια νύχτα.

Καθώς οι άντρες περπατούσαν μαζί προς το νοσοκομείο, ο Κυρίτσης έβλεπε κι άκουγε τι γινόταν τριγύρω του με κάποια δυσπιστία. Έμοιαζε με ένα οποιοδήποτε χωριό, πέρα από το γεγονός ότι ήταν λιγότερο παρηκμασμένο σε σχέση με πολλά σ' εκείνο το κομμάτι της Κρήτης. Εκτός από μερικούς κατοίκους, στους οποίους παρατηρούσε έναν διογκωμένο λοβό του αυτιού ή ίσως ένα σακατεμένο πόδι -σημάδια τα οποία οι περισσότεροι μπορεί να μην παρατηρούσαν- οι άνθρωποι που βρίσκονταν εκεί θα μπορούσαν να είναι συνηθισμένοι χωρικοί που ασχολούνται με τις δουλειές τους. Αυτή την εποχή του χρόνου, ελάχιστοι είχαν όλο το πρόσωπό τους ακάλυπτο. Οι άντρες φορούσαν τις τραγιάσκες τους χαμηλωμένες και είχαν σηκωμένους τους γιακάδες, ενώ οι γυναίκες είχαν τα μάλλινα σάλια τους τυλιγμένα σφιχτά γύρω από το κεφάλι και τους ώμους τους, για να προστατεύονται από τα στοιχεία της φύσης, τον αέρα που δυνάμωνε μέρα με τη μέρα, και τη βροχή που έπεφτε καταρρακτωδώς και μεταμόρφωνε τους δρόμους σε χείμαρρους.

Οι δυο άντρες πέρασαν μπροστά από τα μαγαζιά με τις τζαμένιες βιτρίνες και τα φρεσκοβαμμένα παντζούρια, και ο φούρναρης, την ώρα που έβγαζε μια σειρά από χρυσαφένια καρβέλια από το φούρνο του, είδε με την άκρη του ματιού του τον Κυρίτση και του έγνεψε με το κεφάλι του. Ο Κυρίτσης, σε απάντηση, άγγιξε το γέισο του καπέλου του. Πριν από την εκκλησία, βγήκαν από τον κεντρικό δρόμο. Ψηλά, πιο πάνω, ήταν το νοσοκομείο. Ειδικά από χαμηλά, παρουσίαζε ένα επιβλητικό θέαμα, ένα κτίριο πολύ πιο μεγαλοπρεπές από οποιοδήποτε άλλο στο νησί.

Ο Λαπάκης βρισκόταν στην είσοδο για να υποδεχτεί τον Κυρίτση, και οι δυο άντρες αγκαλιάστηκαν σε μια αυθόρμητη εκδήλωση της αγάπης τους. Για μερικές στιγμές, αντάλλαξαν βιαστικά χαιρετισμούς και ερωτήσεις μέσα σε ένα κουβάρι ενθουσιασμού. «Πώς είσαι; Πόσο καιρό είσαι εδώ; Τι γίνεται στην Αθήνα; Πες μου τα νέα σου!» Τελικά, η αμοιβαία χαρά τους που έβλεπαν ο ένας τον άλλον έδωσε τη θέση της στα πρακτικά ζητήματα. Η ώρα περνούσε. Ο Λαπάκης ξενάγησε τον Κυρίτση στο νοσοκομείο και του έδειξε στα γρήγορα την κλινική των εξωτερικών ασθενών, τα ιατρεία και, τέλος, το θάλαμο νοσηλείας.

«Προς το παρόν έχουμε ελάχιστα μέσα. Θα έρθουν κι άλλοι άνθρωποι για να μείνουν μερικές μέρες, αλλά πρέπει απλώς να κάνουμε κάποια αγωγή στους περισσότερους και μετά να τους στείλουμε στα σπίτια τους», είπε ο Λαπάκης αποκαμωμένα.

Στο θάλαμο βρίσκονταν στριμωγμένα δέκα κρεβάτια με λιγότερο από μισό μέτρο απόσταση μεταξύ τους. Όλα τους ήταν κατελιημμένα, μερικά από άντρες, άλλα από γυναίκες, αν και ήταν δύσκολο να τους ξεχωρίσει κανείς, από τη στιγμή που τα παντζούρια ήταν κλειστά και μόνο μερικές θαμπές ακτίνες φωτός έμπαιναν στο χώρο. Οι περισσότεροι ασθενείς είχαν φτάσει πλέον κοντά στο τέλος. Ο Κυρίτσης, ο οποίος είχε περάσει κάμποσο διάστημα στο νοσοκομείο λεπρών στην Αθήνα, δεν σοκαρίστηκε. Οι συνθήκες, το στριμωξίδι και η μυρωδιά εκεί μέσα ήταν εκατό φορές χειρότερα. Εδώ, τουλάχιστον, οι κανόνες υγιεινής τηρούνταν κάπως, πράγμα που μπορεί να σήμαινε τη διαφορά ανάμεσα στη ζωή και το θάνατο για κάποιον με μολυσμένες πληγές.

«Όλοι αυτοί οι ασθενείς βρίσκονται σε αντενεργό στάδιο», είπε χαμηλόφωνα ο Λαπάκης, γέροντας στην κάσα της πόρτας. Ήταν η φάση της λέπρας όπου τα συμπτώματα της αρρώστιας εντείνονταν, μερικές φορές για μέρες, ακόμη και

εβδομάδες. Όσο καιρό ήταν σε αυτό το στάδιο, οι ασθενείς πονούσαν φριχτά, με υψηλό πυρετό και οιδήματα που τους προκαλούσαν μεγαλύτερο πόνο από ποτέ. Η αντενέργεια της λέπρας μπορούσε να επιδεινώσει την κατάστασή τους, αλλά μερικές φορές έδειχνε ότι το σώμα αγωνιζόταν να αποβάλει την αρρώστια, και όταν υποχωρούσε το μαρτύριό τους, ίσως να έβγαιναν από τη δοκιμασία θεραπευμένοι.

Καθώς οι δυο άντρες στέκονταν κοιτάζοντας μέσα στο θάλαμο, οι περισσότεροι ασθενείς ήταν ήσυχοι. Ένας βογκούσε κάθε τόσο κι ένας άλλος, που ο Κυρίτσης νόμισε ότι ήταν γυναίκα αλλά δεν μπορούσε να είναι σίγουρος, γόγγυζε. Ο Λαπάκης και ο Κυρίτσης απομακρύνθηκαν από την πόρτα. Τους φάνηκε αδιακρίσια να στέκονται εκεί.

«Έλα στο γραφείο μου», είπε ο Λαπάκης. «Θα μιλήσουμε εκεί».

Οδήγησε τον Κυρίτση σε έναν στενό διάδρομο κι έφτασαν στην τελευταία πόρτα στα αριστερά. Σε αντίθεση με το θάλαμο νοσηλείας, ο χώρος αυτός είχε θέα. Τεράστια παράθυρα που έφταναν από το ύψος της μέσης μέχρι σχεδόν το ψηλό ταβάνι έβλεπαν στην Πλάκα και τα βουνά που υψώνονταν πίσω της. Πάνω στον τοίχο ήταν κρεμασμένο ένα αρχιτεκτονικό σχέδιο του νοσοκομείου στην τωρινή του κατάσταση και, με κόκκινο χρώμα, το περίγραμμα ενός επιπρόσθετου κτιρίου.

Ο Λαπάκης παρατήρησε ότι το σχέδιο είχε τραβήξει την προσοχή του Κυρίτση.

«Αυτά είναι τα σχέδιά μου», είπε. «Χρειαζόμαστε άλλον ένα θάλαμο και πολλά ακόμη ιατρεία. Οι γυναίκες και οι άντρες πρέπει να χωριστούν - αν δεν μπορούν να πάρουν πίσω τη ζωή τους, το ελάχιστο που μπορούμε να τους δώσουμε είναι η αξιοπρέπειά τους».

Ο Κυρίτσης πλησίασε αργά προς το σχέδιο. Ήξερε πόσο χαμηλά στις προτεραιότητες της κυβέρνησης βρισκόταν η υγεία, ειδικά εκείνων που θεωρούνταν καταδικασμένοι, και δεν μπόρεσε να συγκρατήσει τον κυνισμό του.

«Θα στοιχίσει κάμποσα λεφτά αυτό», είπε.

«Ξέρω, ξέρω», απάντησε ο Λαπάκης κουρασμένα, «αλλά τώρα που οι ασθενείς μας έρχονται και από την ηπειρωτική Ελλάδα και την Κρήτη, η κυβέρνηση είναι υποχρεωμένη να βρει κονδύλια. Κι όταν γνωρίσεις κάποιους ακόμη από τους λεπρούς που έχουμε εδώ, θα καταλάβεις ότι δεν είναι από αυτούς που δέχονται το "όχι" ως απάντηση. Όμως, τι σε φέρνει πίσω στην Κρήτη; Χάρηκα που έλαβα το γράμμα σου, αλλά δεν μου έγραψες γιατί πραγματικά θα ερχόσουν».

Οι δυο άντρες άρχισαν να μιλούν με τη γαλήνια οικειότητα εκείνων που πέρασαν μαζί τα φοιτητικά τους χρόνια. Είχαν πάει και οι δύο στην ιατρική σχολή της Αθήνας, και μολονότι είχαν μεσολαβήσει έξι χρόνια μέχρι εκείνη τη συνάντησή τους, μπόρεσαν να ξαναπιάνουν το νήμα της φιλίας τους σαν να μην είχαν χωριστεί ποτέ.

«Είναι αρκετά απλό, αλήθεια», είπε ο Κυρίτσης. «Με κούρασε η Αθήνα, κι όταν είδα την αγγελία για τη θέση στο νοσοκομείο του Ηρακλείου στο Τμήμα Δερματοαφροδισιολογίας, έκανα αίτηση. Ήξερα ότι θα μπορούσα να συνεχίσω την έρευνα μου, ειδικά με τον μεγάλο αριθμό λεπρών που έχετε πλέον εδώ. Η Σπιναλόγκα είναι το τέλειο μέρος για περιπτωσιολογική μελέτη. Θα ήθελες να κάνω επισκέψεις πού και πού - και, πιο σημαντικό, πιστεύεις ότι θα το ανέχονταν οι ασθενείς;»

«Σίγουρα δεν έχω καμία αντίρρηση, και είμαι βέβαιος πως ούτε κι αυτοί έχουν».

«Κάποια στιγμή, μπορεί να υπάρχουν και νέες αγωγές να δοκιμάσουμε - αν και δεν υπόσχομαι τίποτα δραστικό. Για να είμαι ειλικρινής, τα αποτελέσματα των τελευταίων φαρμάκων δεν παρουσίασαν τίποτα το εντυπωσιακό. Αλλά δεν γίνεται να μείνουμε αδρανείς, έτσι;»

Ο Λαπάκης κάθισε στο γραφείο του. Είχε ακούσει με προσοχή και η καρδιά του αναθάρρησε με κάθε λέξη του

Κυρίτση. Για πέντε ατελείωτα χρόνια είχε σταθεί ο μόνος γιατρός έτοιμος να επισκεφτεί τη Σπιναλόγκα, και σε όλη αυτή την περίοδο αντιμετώπισε ένα πλήθος αρρώστων και ετοιμοθάνατων. Κάθε νύχτα, όταν ξεντυνόταν για να ξαπλώσει στο κρεβάτι του, έψαχνε το κορμί του για σημάδια της αρρώστιας. Ήξερε ότι αυτό ήταν γελοίο κι ότι τα βακτήρια μπορούσαν να ζουν στον οργανισμό του για μήνες, ακόμη και χρόνια, πριν αντιληφθεί την παρουσία τους, αλλά η βαθιά αγωνία του ήταν ένας από τους λόγους που πήγαινε στη Σπιναλόγκα μόνο τρεις μέρες την εβδομάδα. Έπρεπε να δώσει στον εαυτό του ένα σοβαρό περιθώριο για να μην προσβληθεί. Ο ρόλος του εκεί ήταν ένα κάλεσμα στο οποίο είχε νιώσει υποχρεωμένος να απαντήσει, αλλά φοβόταν το γεγονός η πιθανότητα να παραμείνει απρόσβλητος από την αρρώστια να μην είναι μεγαλύτερη απ' όσο η προοπτική μακροζωίας για έναν άνθρωπο ο οποίος παίζει τακτικά ρώσικη ρουλέτα.

Ο Λαπάκης είχε πράγματι βοήθεια πια. Ακριβώς τη στιγμή που δεν άντεχε πλέον να αντιμετωπίζει το κύμα των αρρώστων οι οποίοι ανηφόριζαν κουτσαίνοντας στο λόφο, κάποιιοι για να μείνουν μερικές εβδομάδες, και άλλοι απλώς για να τους αλλάξουν τις γάζες και τους επιδέσμους, είχε φτάσει η Αθηνά Μανάκη. Εκείνη ήταν γιατρός στην Αθήνα πριν ανακαλύψει ότι έπασχε από λέπρα, πριν εισαχθεί στο λεπροκομείο εκεί και κατόπιν σταλεί στη Σπιναλόγκα μαζί με τους υπόλοιπους Αθηναίους ταραξίες. Εδώ απέκτησε νέο ρόλο. Ο Λαπάκης δεν πίστευε στην τύχη του: να κάποιος όχι μόνο πρόθυμος να ζήσει μέσα στο νοσοκομείο, αλλά που διαθέτετε και εγκυκλοπαιδικές γνώσεις γενικής ιατρικής: το γεγονός ότι ήταν λεπροί δεν εμπόδιζε τους κατοίκους της Σπιναλόγκας να υποφέρουν από μια ολόκληρη γκάμα άλλων ασθενειών, όπως παρωτίτιδα, ιλαρά και απλό πόνο στο αυτί, και όλα αυτά συνήθως έμεναν χωρίς φροντίδα. Η εικοσιπενταετής εμπειρία της Αθηνάς Μανάκη και η προθυμία της να

εργάζεται όλες τις ώρες εκτός από εκείνες που κοιμόταν, τήν έκαναν ανεκτίμητη, και τον Λαπάκη δεν τον ένοιαζε καθόλου το γεγονός πως του συμπεριφερόταν σαν να ήταν ο μικρός της αδερφός που χρειαζόταν να βάλει μυαλό. Αν πίστευε στον Θεό, θα Τον ευχαριστούσε με όλη τη δύναμη της ψυχής του.

Τώρα, από το πουθενά -ή, για να είναι πιο ακριβής, μέσα από το γκρίζο εκείνης της μέρας του Νοεμβρίου που η θάλασσα και ο ουρανός συναγωνίζονταν στη μουντάδα- ήρθε ο Νικόλαος Κυρίτσης, ρωτώντας αν θα μπορούσε να κάνει τακτικές επισκέψεις. Ο Λαπάκης θα μπορούσε να κλάψει από ανακούφιση. Η δουλειά του ήταν μοναχική και άχαρη, και τώρα η απομόνωσή του είχε φτάσει στο τέλος της. Όταν θα έφευγε από το νοσοκομείο στο τέλος κάθε μέρας, αφού πρώτα πλενόταν με ένα θειούχο διάλυμα στο μεγάλο βενετσιάνικο οπλοστάσιο, που τώρα λειτουργούσε ως θάλαμος απολύμανσης, δεν θα είχε πια εκείνη τη βασανιστική αίσθηση ανεπάρκειας. Υπήρχε η Αθηνά, και τώρα θα υπήρχε μερικές φορές και ο Κυρίτσης.

«Σε παρακαλώ», του είπε. «Να έρχεσαι όσο συχνά θέλεις. Δεν μπορώ να σου πω πόσο θα χαιρόμουν. Πες μου τι θα κάνεις ακριβώς».

«Λοιπόν», είπε ο Κυρίτσης, βγάζοντας το σακάκι του και κρεμώντας το προσεκτικά στην πλάτη της καρέκλας, «υπάρχουν άνθρωποι στον τομέα έρευνας της λέπρας που είναι βέβαιοι ότι πλησιάζουμε τη θεραπεία. Συνδέομαι ακόμη με το Ινστιτούτο Παστέρ στην Αθήνα και ο γενικός διευθυντής μας επιθυμεί διακαώς να προχωρήσουμε μπροστά όσο γρηγορότερα γίνεται. Φαντάσου τι θα σήμαινε αυτό, όχι μόνο για τους εκατοντάδες ανθρώπους εδώ, αλλά για τους χιλιάδες σε ολόκληρο τον κόσμο - ακόμη και εκατομμύρια στην Ινδία και τη Νότια Αμερική. Ο αντίκτυπος της θεραπείας θα ήταν τεράστιος. Κατά την επιφυλακτική άποψή μου, έχουμε ακόμα πολύ δρόμο, όμως, κάθε στοιχείο, κάθε περιπτώσιολογική

μελέτη, μας βοηθά να συνθέσουμε την εικόνα για τον έλεγχο της αρρώστιας».

«Θα 'θελα να πιστεύω πως κάνεις λάθος για το ότι έχει πολύ δρόμο ακόμα», απάντησε ο Λαπάκης. «Πιέζομαι τόσο πολύ αυτό τον καιρό να χρησιμοποιήσω κομπογιαννίτικα γιατροσόφια. Τούτοι οι άνθρωποι είναι τόσο ευάλωτοι και θα πιαστούν από οπουδήποτε, ειδικά αν έχουν τα χρήματα για να πληρώσουν. Οπότε, ποιο ακριβώς είναι το σχέδιο σου για εδώ;»

«Αυτό που χρειάζομαι είναι κάμποσες δεκάδες περιπτώσεις για να τις παρακολουθήσω πολύ προσεκτικά τους επόμενους μήνες, ακόμη και χρόνια, αν υπάρξει αποτέλεσμα έτσι. Έχω, μάλλον, τελματώσει στο Ηράκλειο στην πλευρά της διάγνωσης, και έπειτα από αυτή χάνω τους ασθενείς μου επειδή έρχονται όλοι εδώ! Τίποτα δεν θα ήταν καλύτερη κατάληξη γι' αυτούς από όσα είδα, αλλά χρειάζεται να δω την εξέλιξή τους».

Ο Λαπάκης χαμογελούσε. Ήταν μια συμφωνία που θα εξυπηρετούσε εξίσου και τους δύο. Κατά μήκος ενός τοίχου στο γραφείο του, από το πάτωμα μέχρι το ταβάνι, βρισκονταν σειρές από ντουλάπια αρχειοθέτησης. Μερικά περιείχαν το ιατρικό μητρώο όλων των εν ζωή κατοίκων της Σπιναλόγκας. Υπήρχαν και άλλα, στα οποία μεταφέρονταν τα αρχεία όσων πέθαιναν. Μέχρι τη στιγμή που προσφέρθηκε ο Λαπάκης να εργαστεί στο νησί, δεν κρατούσε κανείς αρχείο. Δεν υπήρχε αγωγή που άξιζε τον κόπο να σημειωθεί, και η μόνη πρόοδος σημειωνόταν προς την κατεύθυνση του βαθμιαίου εκφυλισμού. Το μόνο που απέμενε για να θυμίζει τους λεπρούς των πρώτων δεκαετιών ύπαρξης της αποικίας ήταν ένα μεγάλο μαύρο κατάστιχο με ονόματα, ημερομηνία άφιξης και ημερομηνία θανάτου. Η ζωή τους είχε καταστήσει μια απλή καταγραφή σε ένα μακάβριο βιβλίο επισκεπτών, και τώρα τα κόκαλα τους κείτονταν ανακατεμένα και α ξεχώριστα κάτω από τις πέτρινες πλάκες των κοινοτικών τάφων στην άλλη άκρη του νησιού.

«Έχω αρχείο για όλους όσοι πέρασαν από εδώ από τότε που ήρθα, το 1934», είπε ο Λαπάκης. «Κρατώ λεπτομερείς σημειώσεις για την κατάσταση τους όταν φτάνουν, και καταγράφω κάθε αλλαγή που συμβαίνει. Βρίσκονται σε σειρά με βάση την ηλικία - μου φάνηκε απόλυτα λογικό κάτι τέτοιο. Γιατί δεν τις ψάχνεις και να δεις αυτές που θέλεις, κι όταν ξανάρθεις μπορώ να σου κλείσω ραντεβού με τους ασθενείς για να έρθουν να σε γνωρίσουν».

Ο Λαπάκης τράβηξε με δύναμη το βαρύ πάνω συρτάρι της αρχειοθήκης που βρισκόταν πιο κοντά του. Ξεχείλιξε από χαρτιά, και με μια μεγαλόπρεπη κίνηση του χεριού του έδωσε στον Κυρίτση το ελεύθερο να κοιτάξει με την ησυχία του.

«Σε αφήνω μόνο σου», είπε. «Καλύτερα να επιστρέψω στο θάλαμο. Μερικοί από τους ασθενείς χρειάζονται την προσοχή μου».

Μιάμιση ώρα αργότερα, όταν ο Λαπάκης επέστρεψε στο γραφείο του, υπήρχε μια στοίβα από φακέλους στο πάτωμα· το όνομα σε αυτόν πάνω-πάνω ήταν «Ελένη Πετράκη».

«Γνώρισες τον άντρα της το πρωί», σχολίασε ο Λαπάκης. «Είναι ο βαρκάρης».

Σημείωσαν όλους τους επιλεγμένους ασθενείς, συζήτησαν λίγο για τον καθένα τους και κατόπιν ο Κυρίτσης κοίταξε το ρολόι στον τοίχο. Ήταν ώρα να φύγει. Πριν μπει στο θάλαμο απολύμανσης για να ψεκάσει -μολονότι ήξερε ότι αυτό το μέτρο για τη μείωση της εξάπλωσης των βακτηρίων ήταν μάταιο- οι δυο άντρες χαιρετήθηκαν σφίγγοντας τα χέρια. Ο Λαπάκης ύστερα τον συνόδευσε μέχρι την είσοδο της σήραγγας και ο Κυρίτσης συνέχισε μόνος προς την προκουμαία, όπου τον περίμενε ο Γιώργης, έτοιμος να τον μεταφέρει, στο πρώτο στάδιο του μακρού ταξιδιού της επιστροφής στο Ηράκλειο.

Αντάλλαξαν ελάχιστα λόγια στη διάρκεια της διαδρομής προς την ενδοχώρα. Φαινόταν ότι τους είχαν τελειώσει όσα θα μπορούσαν να πουν, ήδη από την πρωινή συνάντησή τους.

Όταν έφτασαν στην Πλάκα, όμως, ο Κυρίτσης ρώτησε τον Γιώργη αν θα μπορούσε να βρίσκεται εκεί την ίδια μέρα την επόμενη εβδομάδα για να τον πάει στη Σπιναλόγκα. Για κάποιο λόγο που δεν μπόρεσε να καταλάβει, ο Γιώργης αισθανόταν ευχαριστημένος. Όχι μόνο για τα ναύλα. Απλώς ήταν χαρούμενος που ήξερε ότι ο καινούριος γιατρός, όπως τον θεωρούσε, θα επέστρεφε.

ΜΕΣΑ ΣΤΟ ΔΡΙΜΥ ΨΥΧΟΣ του Δεκεμβρίου, τις πολικές θερμοκρασίες του Ιανουαρίου και του Φεβρουαρίου και τα τρομερά μελέμια του Μαρτίου, ο Νικόλαος Κυρίτσης εξακολούθησε να έρχεται κάθε Τετάρτη. Ούτε αυτός ούτε ο Γιώργης ήταν άνθρωποι που θα έστηναν κουβεντούλα, αλλά είχαν σύντομους διαλόγους καθώς διέσχιζαν το νερό με κατεύθυνση την αποικία των λεπρών.

«Κύριε Πετράκη, πώς είστε σήμερα;» ρωτούσε ο Κυρίτσης.

«Είμαι καλά, δόξα τω Θεώ», απαντούσε επιφυλακτικά ο Γιώργης.

«Και πώς είναι η σύζυγός σας;» ρωτούσε ο γιατρός, μια ερώτηση που έκανε τον Γιώργη να νιώθει σαν άντρας με φυσιολογική ζωή παντρεμένου ανθρώπου. Κανείς τους δεν σκεφτόταν την ειρωνεία ότι το πρόσωπο που ρωτούσε ήξερε την απάντηση καλύτερα από οποιονδήποτε άλλον.

Ο Γιώργης περίμενε πώς και πώς τις επισκέψεις του Κυρίτση, και το ίδιο συνέβαινε με τη δωδεκάχρονη Μαρία, καθώς της έδιναν μια νότα αισιοδοξίας και την πιθανότητα να δει τον πατέρα της να χαμογελάει. Δεν ήταν κάτι που έλεγαν ήταν απλώς κάτι που μπορούσε να αισθανθεί. Αργά το απόγευμα, πήγαινε στην προκυμαία και τους περίμενε να επιστρέψουν. Με το μάλλινο παλτό της κουμπωμένο καλά πάνω της, καθόταν και παρακολουθούσε τη βαρκούλα να διασχίζει το νερό μέσα στο γκριζο χρώμα του δειλινού. Έπιανε το σκοινί που της πετούσε ο πατέρας της και το έδενε με μαεστρία στον κάβο για να ασφαλίσει το καΐκι για τη νύχτα.

Μέχρι τον Απρίλιο, οι άνεμοι είχαν πάψει να είναι ψυχροί και γινόταν αντιληπτή μια αλλαγή στον αέρα. Η γη ζεσταίνονταν. Παντού ξεπετάγονταν μοβ ανεμώνες και ανοιχτές ροζ ορχιδέες, και τα αποδημητικά πουλιά πετούσαν πάνω από την Κρήτη, στο ταξίδι του γυρισμού τους από την Αφρική, μετά το χειμώνα. Όλοι καλωσόριζαν την αλλαγή της εποχής και την πολυαναμενόμενη ζέστη που θα ερχόταν, αλλά υπήρχαν και λιγότερο θετικές αλλαγές στον αέρα.

Στην Ευρώπη μαινόταν ο πόλεμος εδώ και κάμποσο καιρό, αλλά εκείνο το μήνα κατελήφθη και η ίδια η Ελλάδα. Ο λαός της Κρήτης ζούσε τώρα κάτω από μια δαμόκλειο σπάθη η εφημερίδα της αποικίας, *Ο Αστήρ της Σπιναλόγκας*, δημοσίευε τακτικά ειδήσεις για την κατάσταση, και τα επίκαιρα που έφταναν μαζί με την ταινία της εβδομάδας έριχναν τον κόσμο σε κατάσταση αγωνίας. Τότε, συνέβη αυτό που φοβούνταν περισσότερο: οι Γερμανοί έστρεψαν το βλέμμα τους στην Κρήτη.

Όγδοο Κεφάλαιο

ΜΑΡΙΑ, ΜΑΡΙΑ!» ούρλιαξε η Άννα από το δρόμο, κάτω από το παράθυρο της αδερφής της. «Ήρθαν! Ήρθαν οι Γερμανοί!» Υπήρχε πανικός στη φωνή της, και καθώς η Μαρία κατέβαινε τρέχοντας τα σκαλιά δυο-δυο, περίμενε να ακούσει τον ήχο από μπότες με ατσαλένιες μύτες να παρελαύνουν στον κεντρικό δρόμο της Πλάκας.

«Πού;» ζήτησε επιτακτικά να μάθει η Μαρία με κομμένη την ανάσα, πέφτοντας πάνω στην αδερφή της στο δρόμο. «Πού είναι; Δεν τους βλέπω».

«Δεν είναι εδώ, ηλίθια», της πέταξε η Άννα. «Όχι ακόμα, τουλάχιστον, αλλά είναι στην Κρήτη και μπορεί να έρχονται στο χωριό».

Όποιος ήξερε την Άννα καλά, θα παρατηρούσε μια ιδέα ενθουσιασμού στη φωνή της. Η άποψή της ήταν πως οτιδήποτε έσπαγε τη μονοτονία μιας ζωής που την όριζε το προβλέψιμο μοτίβο των εποχών και η προοπτική της παντοτινής διαβίωσης στο ίδιο χωριό, ήταν καλοδεχούμενο.

Η Άννα είχε έρθει τρέχοντας από το σπίτι της Φωτεινής, όπου μια ομάδα ανθρώπων είχε συγκεντρωθεί γύρω από ένα

ραδιόφωνο. Είχαν μόλις ακούσει τα νέα για την πτώση Γερμανών αλεξιπτωτιστών στη δυτική Κρήτη. Τώρα, και τα δύο κορίτσια έτρεξαν στην πλατεία του χωριού, όπου, σε τέτοιες περιστάσεις, μαζεύονταν όλοι.

Ήταν αργά το απόγευμα, αλλά το καφενείο ήταν γεμάτο άντρες και, κάτι ασυνήθιστο, γυναίκες, που φωνάζοντας στριμώχνονταν να ακούσουν το ραδιόφωνο, μολονότι ο ήχος του σχεδόν πνιγόταν από το σαματά.

Οι πληροφορίες ήταν περιορισμένες και ζοφερές. «Περί την έκτην πρωινήν σήμερα, αριθμός αλεξιπτωτιστών κατέπεσε επί του κρητικού εδάφους πλησίον του αερολιμένος του Μάλεμε. Θεωρούνται άπαντες νεκροί».

Φαινόταν ότι τελικά η Άννα είχε κάνει λάθος. Οι Γερμανοί δεν είχαν έρθει. Όπως πάντα, σκέφτηκε η Μαρία, η αδερφή της ήταν υπερβολική.

Υπήρχε ένταση στον αέρα, όμως. Η Αθήνα είχε πέσει τέσσερις εβδομάδες νωρίτερα, και από τότε η γερμανική σημαία κυμάτιζε στην Ακρόπολη. Αυτό ήταν από μόνο του συνταρακτικό, αλλά στη Μαρία, που δεν είχε πάει εκεί ποτέ, η Αθήνα φαινόταν πολύ μακριά. Γιατί τα γεγονότα εκεί θα έπρεπε να απασχολούν τους ανθρώπους στην Πλάκα; Εξάλλου, χιλιάδες στρατιώτες των Συμμάχων είχαν φτάσει στην Κρήτη από την ηπειρωτική χώρα, οπότε θα ήταν σίγουρα ασφαλείς. Όταν η Μαρία άκουσε τους ενήλικες γύρω της να συζητάνε και να λένε τις απόψεις τους για τον πόλεμο, η αίσθηση που είχε για την ασφάλεια ενισχύθηκε από αυτά που έλεγαν.

«Δεν έχουν καμία ελπίδα!» χλεύασε ο Βαγγέλης Λιδάκης, ο ιδιοκτήτης του καφενείου. «Η Κρήτη δεν έχει καμία σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα. Καμία απολύτως! Κοιτάξτε το έδαφός μας! Δεν θα μπορούσαν ούτε να σκεφτούν να περάσουν τα βουνά μας με τα τανκς τους!»

«Ξέρεις, δεν καταφέραμε να κρατήσουμε τους Τούρκους μακριά», αποκρίθηκε με απαισιοδοξία ο Παύλος Αγγελόπουλος.

«Ή τους Βενετσιάνους», ακούστηκε μια φωνή από το πλήθος.

«Ναι, καλά, αν αυτοί οι αχρείοι έρθουν προς τα δω, θα δουν τι έχουν να πάθουν», γρύλισε ένας άλλος, χτυπώντας τη γροθιά του στην παλάμη του.

Αυτό δεν ήταν μια κενή απειλή, και όλοι μέσα στο μαγαζί το ήξεραν. Η Κρήτη είχε δεχτεί εισβολές και στο παρελθόν, όμως οι κάτοικοι πάντοτε πρόβαλλαν άγρια αντίσταση. Η ιστορία του νησιού τους ήταν ένας μακρύς κατάλογος μαχών, αντιποίνων και εθνικισμού, και δεν υπήρχε ούτε ένα σπίτι που να μη διέθετε τουφέκι ή πιστόλι. Οι ρυθμοί της ζωής ίσως να φαίνονταν ήρεμοι, αλλά πίσω από αυτή την όψη γαλήνης υπήρχαν έχθρες έτοιμες να ξεσπάσουν, ανάμεσα σε οικογένειες ή χωριά, και από τους άντρες άνω των δεκατεσσάρων ετών λίγοι ήταν εκείνοι που δεν είχαν εκπαιδευτεί στη χρήση όπλων.

Η Σαβίνα Αγγελουπούλου, η οποία στεκόταν στο κατώφλι με τη Φωτεινή και τα δυο κορίτσια του Πετράκη, ήξερε καλά γιατί η απειλή ήταν ουσιαστική αυτή τη φορά. Η ταχύτητα των πτήσεων ήταν ο λόγος. Τα γερμανικά αεροπλάνα που είχαν ρίξει τους αλεξιπτωτιστές, μπορούσαν να καλύψουν την απόσταση από τη βάση τους στην Αθήνα μέχρι το νησί σε λιγότερο χρόνο απ' όσο χρειάζονταν τα παιδιά για να πάνε με τα πόδια στο σχολείο τους στην Ελούντα. Αλλά παρέμεινε σιωπηλή. Ακόμη και η παρουσία των δεκάδων χιλιάδων στρατιωτών των Συμμάχων που είχαν μεταφερθεί από την ηπειρωτική χώρα στην Κρήτη, την έκανε να αισθάνεται πιο ευάλωτη παρά ασφαλής. Δεν είχε την αυτοπεποίθηση των αντρών. Εκείνοι ήθελαν να πιστεύουν πως με το να σκοτώσουν τις λίγες εκατοντάδες Γερμανούς που είχαν πέσει με αλεξίπτωτα, το ζήτημα θα έληγε. Η Σαβίνα αισθανόταν από ένστικτο ότι τα πράγματα δεν ήταν έτσι.

Μέσα σε μια βδομάδα, η πραγματική κατάσταση είχε ξεκαθαρίσει. Κάθε μέρα, μαζεύονταν όλοι στο καφενείο, μέχρι

που δεν χωρούσαν και σκορπίζονταν στην πλατεία, εκείνα τα βράδια του Μαΐου, τα οποία ήταν τα πρώτα της χρονιάς που η ζέστη της ημέρας δεν χανόταν με τη δύση του ήλιου. Καθώς βρίσκονταν κάπου εκατόν πενήντα χιλιόμετρα μακριά από το επίκεντρο των γεγονότων, οι άνθρωποι στην Πλάκα βασιζόνταν σε φήμες και ψήγματα πληροφοριών, και κάθε μέρα έρχονταν νέα από τα δυτικά σαν σπόροι γαϊδουράγκαθου που τους παρασύρει ο άνεμος. Φαινόταν ότι, αν και πολλοί από τους άντρες που είχαν πέσει από τον ουρανό ήταν νεκροί, μερικοί επιβίωσαν σαν από θαύμα και κρύφτηκαν σε μέρη απ' όπου μπόρεσαν να καταλάβουν στρατηγικές θέσεις. Οι αρχικές ιστορίες έκαναν λόγο μόνο για χυμένο γερμανικό αίμα και για άντρες λογχισμένους από καλαμιές, στραγγαλισμένους από τα ίδια τα αλεξίπτωτα τους πάνω στα λιόδεντρα ή τσακισμένους στα βράχια, αλλά τώρα αποκαλυπτόταν η αλήθεια, ότι δηλαδή είχε επιβιώσει ένας ανησυχητικός αριθμός από αυτούς, ότι το αεροδρόμιο είχε χρησιμοποιηθεί για να προσγειωθούν χιλιάδες ακόμη και ότι τα πράγματα άλλαζαν προς όφελος των Γερμανών. Μέσα σε μια βδομάδα από την πρώτη πτώση, η Γερμανία μπορούσε να πει ότι η Κρήτη της ανήκε.

Εκείνη τη νύχτα, μαζεύτηκαν όλοι στο καφενείο ξανά. Η Μαρία και η Φωτεινή ήταν έξω κι έπαιζαν τρίλιζα, χαράζοντας το χώμα με μυτερά κλαδιά, αλλά τα αυτιά τους τεντώθηκαν όταν άκουσαν τις υψωμένες φωνές.

«Γιατί δεν ήμασταν έτοιμοι;» ρώτησε απαιτητικά ο Αντώνης Αγγελόπουλος, χτυπώντας το ποτήρι του πάνω στο μεταλλικό τραπέζι. «Ήταν φανερό πως θα 'ρχονταν από τον αέρα». Το πάθος του Αντώνη περίσσευε για να καλύψει και τον αδερφό του, και τις περισσότερες φορές ήταν πανεύκολο να εξαφθεί. Κάτω από τα σκούρα φρύδια, τα πράσινα μάτια του άστραφταν από θυμό. Τα δυο αγόρια δεν έμοιαζαν σε τίποτα. Ο Άγγελος ήταν οκνηρός στο σώμα και το πνεύμα, ενώ ο Αντώνης έξυπνος, με λεπτό πρόσωπο και ανυπόμονος να επιτεθεί.

«Όχι, δεν ήταν», είπε ο Άγγελος, με μια περιφρονητική κίνηση του παχουλού χεριού του. «Αυτό δεν το περίμενε κανείς».

Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο Παύλος αναρωτιόταν γιατί οι γιοι του δεν συμφωνούσαν ποτέ και σε τίποτα. Τράβηξε μια ρουφηξιά από το τσιγάρο του κι έδωσε τη δική του κρίση.

«Είμαι με τον Άγγελο», είπε. «Κανέννας δεν φανταζόταν αεροπορική επίθεση. Είναι αυτοκτονία να εισβάλεις έτσι σε αυτό το μέρος - να πέσεις από τον ουρανό για να σε σκοτώσουν μόλις πατήσεις στη γη!»

Ο Παύλος είχε δίκιο. Για πολλούς από αυτούς ισοδυναμούσε με κάτι λιγότερο από αυτοκτονία, αλλά οι Γερμανοί δεν το είχαν σε τίποτα να θυσιάσουν μερικές χιλιάδες άντρες προκειμένου να πετύχουν το στόχο τους, και, πριν οι Σύμμαχοι οργανωθούν για να αντιδράσουν, το αεροδρόμιο-κλειδί του Μάλεμε, κοντά στα Χανιά, είχε πέσει στα χέρια τους.

Τις πρώτες μέρες, τα πράγματα στην Πλάκα ήταν όπως πάντα. Κανείς δεν ήξερε τι πραγματικά σήμαινε γι' αυτούς να βρίσκονται πλέον οι Γερμανοί στο έδαφος της Κρήτης. Για πολλές μέρες είχαν περιπέσει σε κατάσταση σοκ, επειδή είχε επιτραπεί να συμβεί κάτι τέτοιο. Τα νέα έδειχναν ότι η εικόνα ήταν πιο ζοφερή απ' όσο είχαν ποτέ φανταστεί. Μέσα σε μια εβδομάδα, οι σαράντα χιλιάδες στρατιώτες, Έλληνες και των Συμμαχικών δυνάμεων στην Κρήτη, κατατροπώθηκαν, και χιλιάδες από αυτούς χρειάστηκε να απομακρυνθούν, με τεράστιες απώλειες. Η συζήτηση στο καφενείο άναψε και άρχισαν οι ψίθυροι για το πώς θα έπρεπε να ετοιμαστεί το χωριό για να αμυνθεί όταν οι Γερμανοί θα έρχονταν ανατολικά. Η επιθυμία να πάρουν τα όπλα απλωνόταν σαν θρησκευτικός πυρετός. Οι χωρικοί δεν φοβούνταν την αιματοχυσία. Πολλοί αδημονούσαν να σηκώσουν τουφέκι.

Έγινε πραγματικότητα για τους ανθρώπους της Πλάκας όταν οι πρώτοι Γερμανοί στρατιώτες μπήκαν στον Άγιο Νικόλαο και μια μικρή μονάδα στάλθηκε από εκεί στην

Ελούντα. Τα κορίτσια του Πετράκη γυρνούσαν σπίτι από το σχολείο, όταν η Άννα σταμάτησε και τράβηξε την αδερφή της από το μανίκι.

«Κοίτα, Μαρία!» της φώναξε. «Κοίτα! Κατεβαίνουν το δρόμο!»

Η καρδιά της Μαρίας σταμάτησε να χτυπάει. Αυτή τη φορά η Άννα είχε δίκιο. Οι Γερμανοί ήταν πράγματι εδώ. Δυο στρατιώτες προχωρούσαν με αποφασιστικό τρόπο προς το μέρος τους. Τι έκαναν τα στρατεύματα κατοχής όταν εισέβαλλαν; Υπέθεσε ότι σκότωναν όποιον έβλεπαν. Αλλιώς, γιατί να έρθουν; Τα πόδια της δεν την βαστούσαν.

«Τι θα κάνουμε;» ψιθύρισε.

«Συνέχισε να περπατάς», σύριξε η Άννα.

«Να μη φύγουμε τρέχοντας στην άλλη μεριά;» ρώτησε η Μαρία ικετευτικά.

«Μην είσαι ηλίθια. Απλώς συνέχισε να περπατάς. Θέλω να δω πώς είναι από κοντά». Άρπαξε την αδερφή της από το μπράτσο και την έσυρε μαζί της.

Οι στρατιώτες ήταν μυστηριώδεις, το γαλάζιο βλέμμα τους καρφωμένο ευθεία μπροστά τους. Ήταν ντυμένοι με βαριά, γκριζα, μάλλινα χιτώνια, και οι μπότες με την ασάλινη μύτη χτυπούσαν ρυθμικά στο χαλικόδρομο. Καθώς περνούσαν, φάνηκαν να μη βλέπουν τα κορίτσια. Ήταν σαν αυτά να μην υπήρχαν.

«Ούτε που μας κοίταξαν!» φώναξε η Άννα, αμέσως μόλις βρέθηκαν σε απόσταση που να μην τις ακούν. Ήταν σχεδόν δεκαπέντε χρόνων πια και ένιωθε θιγμένη αν κάποιος από το αντίθετο φύλο δεν την παρατηρούσε.

Μόλις λίγες μέρες μετά, η Πλάκα απέκτησε το δικό της μικρό τάγμα Γερμανών στρατιωτών. Στην άκρη του χωριού, νωρίς ένα πρωινό, μια οικογένεια ξύπνησε με άγριο τρόπο.

«Ανοίξτε!» φώναξαν οι στρατιώτες, χτυπώντας την πόρτα με τα κοντάκια των όπλων τους.

Παρά το γεγονός ότι δεν καταλάβαιναν λέξη από τη γλώσσα, τα μέλη της οικογένειας αντιλήφθηκαν τη διαταγή, καθώς και όσες ακολούθησαν. Έπρεπε να εκκενώσουν το σπίτι μέχρι το μεσημέρι, διαφορετικά θα αντιμετώπιζαν τις συνέπειες της άρνησής τους. Από εκείνη την ημέρα, οι άνθρωποι που είχε προβλέψει η Άννα ότι θα έρχονταν, βρίσκονταν ανάμεσά τους, και η ατμόσφαιρα στο χωριό σκοτεινίασε.

Από μέρα σε μέρα, τα νέα σχετικά με το τι συνέβαινε στην υπόλοιπη Κρήτη ήταν ελάχιστα, αλλά υπήρχαν άφθονες φήμες, όπως αυτή που έλεγε ότι μερικές μικρές μονάδες Συμμάχων κινούνταν ανατολικά προς τη Σητεία. Μια νύχτα, την ώρα που έπεφτε το σκοτάδι, τέσσερις μεταμφιεσμένοι Βρετανοί στρατιώτες κατέβηκαν από τους λόφους, όπου κοιμόνταν σε μια εγκαταλειμμένη καλύβα βοσκού, και μπήκαν με αμέριμνο ύφος στο χωριό. Δεν θα είχαν γίνει δεκτοί με μεγαλύτερο ενθουσιασμό αν είχαν εμφανιστεί στο δικό τους χωριό, πίσω στην πατρίδα τους. Δεν ήταν μόνο η δίψα για νέα από πρώτο χέρι που τράβηξε τους ανθρώπους πάνω τους· ήταν και η έμφυτη επιθυμία των χωρικών να είναι φιλόξενοι και να συμπεριφέρονται σε κάθε ξένο σαν να τον είχε στείλει ο Θεός. Οι άντρες ήταν εξαιρετικοί φιλοξενοούμενοι. Έφαγαν και ήπιαν ότι τους πρόσφεραν, αλλά μόνο αφού ένα μέλος της ομάδας, που ήξερε καλά ελληνικά, έδωσε μια μαρτυρία από πρώτο χέρι για τα γεγονότα της περασμένης εβδομάδας στη βορειοδυτική ακτή.

«Το τελευταίο πράγμα που περιμέναμε από αυτούς ήταν να έρθουν από τον αέρα - και σίγουρα όχι σε τέτοιους αριθμούς», είπε. «Όλοι νόμιζαν ότι θα έρχονταν από τη θάλασσα. Πολλοί σκοτώθηκαν αμέσως, αλλά αρκετοί προσγειώθηκαν με ασφάλεια και μετά ανασυντάχθηκαν». Ο νεαρός Εγγλέζος δίστασε. Σχεδόν ενάντια στη λογική του, πρόσθεσε: «Κάποιους, ωστόσο, τους βοήθησαν να πεθάνουν».

Το έκανε να ακούγεται σχεδόν σπλαχνικό, αλλά όταν άρχισε να εξηγεί, πολλοί χωρικοί χλόμιασαν.

«Μερικοί πληγωμένοι Γερμανοί έγιναν κομμάτια», είπε, με το βλέμμα καρφωμένο στην μίρα του. «Από τους ντόπιους».

Ένας από τους άλλους στρατιώτες έβγαλε τότε ένα διπλωμένο χαρτί από την τσέπη στο στήθος του και, αφού το ξετύλιξε προσεκτικά, το άπλωσε στο τραπέζι μπροστά του. Κάτω από το τυπωμένο γερμανικό κείμενο, κάποιος είχε γράψει τη μετάφρασή του στα ελληνικά και τα αγγλικά.

«Νομίζω ότι πρέπει να το δείτε όλοι. Ο επικεφαλής των Γερμανών αλεξιπτωτιστών, ο Στρατηγός Στούντεντ, έβγαλε αυτές τις διαταγές πριν από δυο μέρες».

Οι χωρικοί στριμώχτηκαν γύρω από το τραπέζι για να διαβάσουν τι έγραφε στο χαρτί.

Υπάρχουν στοιχεία ότι οι άμαχοι της Κρήτης είναι υπεύθυνοι για τον ακρωτηριασμό και τη δολοφονία των τραυματισμένων στρατιωτών μας. Πρέπει να υπάρξουν αντίποινα και τιμωρία χωρίς καθυστέρηση ή περιορισμό.

Με το παρόν εξουσιοδοτώ όποιες μονάδες έπασαν θύματα αυτών των ωμοτήτων να προχωρήσουν στα κάτωθι:

1. *Εκτελέσεις*
2. *Ολική καταστροφή χωριών*
3. *Εξολόθρευση ολόκληρου του άρρενος πληθυσμού οποιουδήποτε χωριού παρέχει άσυλο σε δράστες των ανωτέρω εγκλημάτων*

Δεν απαιτείται η σύσταση στρατιωτικών δικαστηρίων για την εκδίκαση εκείνων που δολοφόνησαν τους στρατιώτες μας.

«Εξολόθρευση του άρρενος πληθυσμού». Οι λέξεις έμοιαζαν να ζωντανεύουν στο χαρτί. Οι χωρικοί ήταν ασάλευτοι σαν πεθαμένοι, ο μόνος ήχος ήταν η ανάσα τους· πόσο καιρό ακόμα, όμως, θα μπορούσαν να αναπνέουν;

Ο Εγγλέζος έσπασε τη σιωπή. «Οι Γερμανοί δεν συνάντησαν ποτέ ξανά την αντίσταση που βρίσκουν στην Κρήτη. Τους

έχει αιφνιδιάσει εντελώς. Και δεν προέρχεται μόνο από τους άντρες, αλλά και από τις γυναίκες και τα παιδιά - ακόμη και τους παπάδες. Περίμεναν πλήρη υποταγή, χωρίς όρους, από εσάς αλλά και από τους Συμμάχους. Όμως, είναι σωστό να σας προειδοποιήσουμε ότι συμπεριφέρθηκαν με βάρβαρο τρόπο σε αρκετά χωριά στα δυτικά. Τα ισοπέδωσαν - γκρέμισαν ακόμη και τις εκκλησίες και τα σχολεία...»

Δεν μπόρεσε να συνεχίσει. Μέσα στο δωμάτιο σηκώθηκε αντάρα.

«Να τους αντισταθούμε;» ακούστηκε ο Παύλος Αγγελόπουλος μέσα στην οχλοβοή.

«Ναι», αποκρίθηκαν φωναχτά οι περίπου σαράντα άντρες.

«Μέχρι θανάτου!» βρυχήθηκε ο Αγγελόπουλος.

«Μέχρι θανάτου!» επανέλαβαν οι άλλοι.

Μολονότι οι Γερμανοί σπάνια ξεμύτιζαν όταν έπεφτε το σκοτάδι, οι άντρες φυλούσαν εναλλάξ την πόρτα του καφενείου. Συζήτησαν μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες, που ο αέρας είχε γεμίσει από τον καπνό των τσιγάρων και τα τραπέζια καλύπτονταν από ένα γυαλιστερό δάσος από άδεια μπουκάλια ρακή. Ξέροντας ότι θα ήταν μοιραίο λάθος να τους εντοπίσουν στο φως της ημέρας, οι στρατιώτες σηκώθηκαν για να φύγουν πριν από την αυγή. Από εκείνη τη στιγμή θα κρύβονταν. Δεκάδες χιλιάδες στρατιώτες των Συμμάχων είχαν φυγαδευτεί στην Αλεξάνδρεια λίγες μέρες νωρίτερα, και όσοι έμειναν έπρεπε να αποφύγουν τη σύλληψη από τους Γερμανούς, αν ήθελαν να συνεχίσουν τις ζωτικές επιχειρήσεις συλλογής πληροφοριών. Αυτή η ομάδα βρισκόταν καθ' οδόν προς τη Σητεία, όπου ήδη είχαν καταφτάσει και είχαν πάρει τον έλεγχο οι Ιταλοί.

Όπως το έβλεπαν οι Εγγλέζοι, οι αποχαιρετισμοί και οι εναγκαλισμοί κράτησαν πολύ και ήταν ιδιαίτερα διαχτυτικοί, ειδικά για τόσο σύντομη γνωριμία, αλλά οι Κρητικοί δεν το είχαν σε τίποτα να επιδίδονται σε τόσο εκδηλωτική επίδειξη

συναισθημάτων. Όση ώρα έπιναν οι άντρες, μερικές γυναίκες ήρθαν στο καφενείο με δέματα γεμάτα προμήθειες, βαριά σε βαθμό που οι στρατιώτες σχεδόν δεν μπορούσαν να τα σηκώσουν. Θα είχαν αρκετά εφόδια για δεκαπέντε μέρες και έδειξαν την ευγνωμοσύνη τους μέχρι υπερβολής. «Ευχαριστώ, ευχαριστώ», επαναλάμβανε ένας συνέχεια, χρησιμοποιώντας τη μόνη ελληνική λέξη που γνώριζε.

«Δεν κάνει τίποτα», είπαν οι χωρικοί. «Εσείς μας βοηθάτε. Εμείς θα έπρεπε να σας λέμε ευχαριστώ».

Ενώ βρίσκονταν ακόμη στο καφενείο, ο Αντώνης Αγγελόπουλος, ο μεγαλύτερος αδερφός της Φωτεινής, είχε φύγει κρυφά, μπήκε απαρατήρητος στο σπίτι και μάζεψε μερικά πράγματα: ένα κοφτερό μαχαίρι, μια μάλλινη κουβέρτα, ένα παραπανίσιο πουκάμισο και το όπλο του, ένα μικρό πιστόλι που του είχε δώσει ο πατέρας του όταν έγινε δεκαοχτώ χρόνων. Την τελευταία στιγμή άρπαξε την ξύλινη φλογέρα που αναπαυόταν σε ένα ράφι μαζί με την πιο πολύτιμη και πλουμιστή λύρα του πατέρα του. Ήταν το θιαμπόλι του, μια φλογέρα που έπαιζε από παιδί, και αφού δεν ήξερε πότε θα γύριζε στο σπίτι του, δεν μπορούσε να το αφήσει πίσω.

Τη στιγμή που έσφιγγε την αγκράφα του δερμάτινου σάκου του, εμφανίστηκε στο κατώφλι η Σαβίνα. Για κανέναν στην Πλάκα, εκείνες τις μέρες, δεν ήταν εύκολο να κοιμηθεί. Βρίσκονταν όλοι σε εγρήγορση, ήταν ανήσυχoi και ταραγμένοι, τινάζονταν κάθε τόσο από τα κρεβάτια τους από τις λάμπες στον ουρανό, που μαρτυρούσαν ότι οι βόμβες των εχθρών ισοπέδωναν τις πόλεις και τα χωριά τους. Πώς μπορούσαν να κοιμηθούν όταν περίμεναν να σειστούν τα σπίτια τους από τις εκρήξεις, ή έστω να ακούσουν τις διαπεραστικές φωνές των Γερμανών στρατιωτών που έμεναν τώρα στο τέλος του δρόμου; Η Σαβίνα κοιμόταν πολύ ελαφρά και ξύπνησε εύκολα από τον ήχο των βημάτων στο πάτωμα και το γδάρσιμο του πιστολιού πάνω στον τραχύ τοίχο, καθώς τραβιόταν

από το καρφί όπου κρεμόταν. Περισσότερο απ' οτιδήποτε, ο Αντώνης δεν ήθελε να τον δει η μάνα του. Η Σαβίνα ίσως να προσπαθούσε να τον σταματήσει.

«Τι κάνεις;» τον ρώτησε.

«Θα πάω να τους βοηθήσω. Θα πάω να τους δείξω το δρόμο - δεν θα τη βγάλουν ούτε μία μέρα στα βουνά χωρίς κάποιον που ξέρει το έδαφος». Ο Αντώνης υπερασπίστηκε με πάθος την απόφαση του, σαν άνθρωπος που περίμενε σφοδρή αντίδραση. Προς έκπληξη του, όμως, είδε τη μητέρα του να του γνέφει συγκαταβατικά. Το ένστικτό της να τον προστατέψει ήταν πιο ισχυρό από ποτέ, αλλά ήξερε ότι έτσι έπρεπε να γίνουν τα πράγματα.

«Έχεις δίκιο», του είπε, προσθέτοντας με μάλλον ρεαλιστικό ύφος: «Είναι καθήκον μας να τους υποστηρίξουμε όπως μπορούμε».

Η Σαβίνα αγκάλιασε το γιο της για μια φευγαλέα στιγμή και κατόπιν εκείνος έφυγε, ανήσυχος μήπως και δεν προλάβει τους τέσσερις ξένους, που ίσως να είχαν βγει κιόλας από το χωριό.

«Να προσέχεις», ψιθύρισε η μητέρα του στη σκιά του, αν και ο γιος της δεν μπορούσε να την ακούσει πια. «Τάξε μου ότι θα προσέχεις».

Ο Αντώνης έτρεξε πίσω στο καφενείο. Οι στρατιώτες βρίσκονταν στην πλατεία και είχαν ειπωθεί οι τελευταίοι αποχαιρετισμοί. Βιάστηκε να πάει κοντά τους.

«Θα είμαι ο οδηγός σας», τους πληροφόρησε. «Θα πρέπει να ξέρετε πού βρίσκονται οι σπηλιές, οι χαράδρες και οι ρεματιές, γιατί μόνοι σας μπορεί να πεθάνετε εκεί πέρα. Και μπορώ να σας μάθω πώς θα επιβιώσετε - πού να βρείτε αυγά πουλιών, φαγώσιμα μούρα και νερό, εκεί που δεν το περιμένετε».

Οι στρατιώτες μουρμούρισαν κάποια λόγια εκτίμησης, κι εκείνος που μιλούσε ελληνικά έκανε ένα βήμα μπροστά. «Είναι πολύ επικίνδυνα εκεί πέρα. Το ανακαλύψαμε αυτό

ήδη και το πληρώσαμε, σε πολλές περιπτώσεις. Σου είμαστε ευγνώμονες».

Ο Παύλος έμεινε αποσβολωμένος. Όπως συνέβαινε με τη γυναίκα του, τον παρέλυε ο τρόμος γι' αυτό που αναλάμβανε να κάνει ο πρωτότοκός του, αλλά αισθανόταν και θαυμασμό. Είχε αναθρέψει τα αγόρια του με τέτοιο τρόπο ώστε να καταλαβαίνουν πώς λειτουργεί η φύση, και ήξερε ότι ο Αντώνης είχε τη γνώση να βοηθήσει αυτούς τους άντρες να συντηρηθούν, όπως και οι κατσίκες σε φαινομενικά άγονη γη. Ήξερε τι θα τους δηλητηρίαζε και τι θα τους έτρεφε - ήξερε ακόμη και ποιο είδος θάμνου έδινε τον καλύτερο καπνό. Περήφανος για το θάρρος του Αντώνη και συγκινημένος από τον σχεδόν αφελή ενθουσιασμό του, ο Παύλος αγκάλιασε το γιο του, και μετά, πριν χαθούν οι πέντε άντρες, τους γύρισε την πλάτη του και ξεκίνησε για το σπίτι του, ξέροντας ότι η Σαβίνα θα τον περίμενε.

Ο ΓΙΩΡΓΗΣ τα διηγήθηκε όλα αυτά στην Ελένη όταν την επισκέφτηκε την επόμενη μέρα.

«Καημένη Σαβίνα!» αναφώνησε εκείνη με βραχνή φωνή. «Θα έχει αρρωστήσει από την αγωνία».

«Κάποιος έπρεπε να το κάνει - κι εκείνο το παλικάρι ήταν έτοιμο για περιπέτεια», απάντησε ο Γιώργης επιπόλαια, προσπαθώντας να δώσει μικρή σημασία στην αναχώρηση του Αντώνη.

«Μα, πόσο καιρό θα λείπει;»

«Δεν ξέρει κανένας. Είναι σαν να ρωτάς πόσο καιρό θα κρατήσει αυτός ο πόλεμος».

Κοίταξαν απέναντι στην Πλάκα. Μερικές φιγούρες κινούνταν στην προκουμαία, έκαναν τις καθημερινές δουλειές τους. Από αυτή την απόσταση όλα έδειχναν φυσιολογικά. Κανείς δεν θα καταλάβαινε ότι η Κρήτη ήταν ένα νησί κατεχόμενο από εχθρικές δυνάμεις.

«Δημιούργησαν καθόλου προβλήματα οι Γερμανοί;» ρώτησε η Ελένη.

«Ούτε καταλαβαίνεις ότι βρίσκονται εκεί», απάντησε ο Γιώργης. «Περιπολούν την ημέρα, αλλά τη νύχτα εξαφανίζονται. Και πάλι, όμως, είναι σαν να μας παρακολουθούν συνέχεια».

Το τελευταίο πράγμα που ήθελε ο Γιώργης ήταν να κάνει την Ελένη να αντιληφθεί το αίσθημα απειλής που πότιζε την ατμόσφαιρα. Άλλαξε θέμα.

«Εσύ, Ελένη, πώς νιώθεις;»

Η υγεία της γυναίκας του είχε αρχίσει να εξασθενεί. Οι πληγές στο πρόσωπό της είχαν εξαπλωθεί και η φωνή της είχε γίνει τραχιά.

«Με πονάει λιγάκι ο λαιμός μου», παραδέχτηκε, «αλλά είμαι σίγουρη ότι είναι απλώς ένα κρύωμα. Πες μου για τα κορίτσια».

Ο Γιώργης κατάλαβε ότι ήθελε ν' αλλάξει θέμα. Ήξερε ότι δεν έπρεπε να επιμένει στο ζήτημα της υγείας της.

«Η Άννα φαίνεται λίγο πιο χαρούμενη αυτό τον καιρό. Διαβάζει πολύ για το σχολείο, αλλά δεν έχει βελτιωθεί ιδιαίτερα στις δουλειές του σπιτιού. Μάλιστα, είναι μάλλον πιο τεμπέλα από ποτέ. Μαζεύει το πιάτο της, αλλά ούτε που θα σκεφτόταν να πάρει και το πιάτο της Μαρίας. Σχεδόν σταμάτησα να της γκρινιάζω...»

«Δεν θα έπρεπε να την αφήνεις να κάνει ότι θέλει, ξέρεις», τον διέκοψε η Ελένη. «Απλώς θα αποκτά ολοένα και χειρότερες συνήθειες, κι αυτό πιέζει περισσότερο τη Μαρία».

«Ναι, το ξέρω. Και η Μαρία δείχνει τόσο ήσυχη. Νομίζω ότι την ανησυχεί η κατοχή περισσότερο απ' όσο την Άννα».

«Το καημένο το παιδί, έχει ήδη ζήσει μεγάλη αναστάτωση», είπε η Ελένη. Σε στιγμές σαν κι αυτή ένιωθε να την πλημμυρίζουν οι ενοχές για το ότι οι κόρες της μεγάλωναν χωρίς την παρουσία της.

«Είναι τόσο περίεργο», είπε. «Ο πόλεμος δεν μας επηρέασε σχεδόν καθόλου εδώ. Αισθάνομαι πιο απομονωμένη από ποτέ. Δεν μπορώ καν να συμμεριστώ τον κίνδυνο που διατρέχετε». Η ήσυχη φωνή της έτρεμε και πάλεψε με την πιθανότητα να καταρρεύσει μπροστά στον άντρα της. Δεν θα εξυπηρετούσε κάτι. Σε καμία περίπτωση.

«Δεν κινδυνεύουμε, Ελένη».

Τα λόγια του ήταν ψέματα, φυσικά. Ο Αντώνης δεν ήταν ο μόνος από τους ντόπιους που είχαν μπει στην Αντίσταση, και οι ιστορίες για τη διαβόητη βάνουση συμπεριφορά των Γερμανών με την παραμικρή υποψία κατασκοπείας έκαναν τους ανθρώπους της Πλάκας να τρέμουν από φόβο. Αλλά, με κάποιο τρόπο, η ζωή φαινόταν να συνεχίζεται όπως συνήθως. Υπήρχαν οι καθημερινές δουλειές κι εκείνες που υπαγορεύονταν από τις εποχές. Όταν έφτανε το τέλος του καλοκαιριού, έπρεπε να τρυγηθούν τα σταφύλια- όταν ερχόταν το φθινόπωρο, ήταν ώρα να μαζευτούν οι ελιές- και σε όλη τη διάρκεια της χρονιάς, έπρεπε να αρμέγουν τις κατσίκες, να πήξουν τυρί και να υφαίνουν. Ο ήλιος ανέτειλε, το φεγγάρι πλημμύριζε τον νυχτερινό ουρανό με το ασημένιο φως του και τα αστέρια έλαμπαν, άσχετα από τα γεγονότα που διαδραματίζονταν από κάτω τους.

Πάντοτε, ωστόσο, υπήρχε ένταση στον αέρα και αναμονή βίας. Η κρητική Αντίσταση έγινε πιο οργανωμένη, και πολλοί ακόμη άντρες εξαφανίστηκαν από το χωριό για να παίξουν το ρόλο τους στα δρώμενα του πολέμου. Αυτό ενέτεινε την αίσθηση της προσμονής ότι αργά ή γρήγορα η ζωή θα άλλαζε δραματικά. Χωριά όπως τα δικά τους, όπου οι άντρες είχαν γίνει αντάρτες, αποτελούσαν στόχο για τους Γερμανούς και τα πιο βάρβαρα αντίποινά τους.

Μια μέρα, στις αρχές του 1942, μια ομάδα παιδιών, ανάμεσα τους η Άννα και η Μαρία, γύριζαν από το σχολείο στο σπίτι, βαδίζοντας στην ακροθαλασσιά.

«Κοιτάξτε!» φώναξε η Μαρία. «Κοιτάξτε - χιονίζει!»

Το χιόνι είχε σταματήσει να πέφτει λίγες εβδομάδες πριν και ήταν θέμα χρόνου να ξεπαγώσουν οι κορυφές των βουνών. Οπότε, τι ήταν αυτό το άσπρο πράγμα που έπεφτε τριγύρω τους;

Η Μαρία συνειδητοποίησε πρώτη την αλήθεια. Δεν ήταν χιόνι αυτό που έπεφτε από τον ουρανό. Ήταν χαρτί. Στιγμές πιο πριν, ένα μικρό αεροπλάνο είχε περάσει με βόμβο πάνω από τα κεφάλια τους, αλλά ούτε που σήκωσαν το βλέμμα τους - τόσο συνηθισμένο ήταν να πετάνε τα γερμανικά αεροπλάνα κατά μήκος αυτού του τμήματος της ακτής. Είχε σκορπίσει μια βροχή από φυλλάδια, και η Άννα άρπαξε ένα τη στιγμή που το έφερνε ο αέρας προς το μέρος της.

«Κοιτάξτε», είπε. «Είναι από τους Γερμανούς». Στριμώχτηκαν γύρω της για να διαβάσουν το φυλλάδιο.

**ΠΡΟΕΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΠΡΟΣ
ΤΟ ΛΑΟ ΤΗΣ ΚΡΗΤΗΣ**

**ΑΝ Η ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ ΣΑΣ ΠΑΡΑΣΧΕΙ ΚΑΤΑΦΥΓΙΟ
Ή ΕΦΟΔΙΑ ΣΕ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΤΩΝ ΣΥΜΜΑΧΩΝ
Ή ΣΕ ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΑΝΤΙΣΤΑΣΙΑΚΟΥ ΚΙΝΗΜΑΤΟΣ,
ΘΑ ΤΙΜΩΡΗΘΕΙΤΕ ΑΥΣΤΗΡΑ.
ΑΝ ΒΡΕΘΕΙΤΕ ΕΝΟΧΟΙ, ΤΑ ΑΝΤΙΠΟΙΝΑ
ΘΑ ΕΙΝΑΙ ΣΚΛΗΡΑ ΚΑΙ ΑΜΕΣΑ
ΓΙΑ ΟΛΟΚΛΗΡΟ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΣΑΣ.**

Τα χαρτιά συνέχισαν να πέφτουν, δημιουργώντας ένα λευκό χαλί που στροβιλίστηκε στα πόδια τους πριν ο αέρας το σηκώσει και το στείλει στη θάλασσα για να γίνει ένα με την αφρισμένη επιφάνεια. Τα παιδιά στέκονταν σιωπηλά.

«Πρέπει να πάμε μερικά στους γονείς μας», πρότεινε ένα, μαζεύοντας μια χούφτα πριν σκορπιστούν. «Πρέπει να

τους προειδοποιήσουμε». Συνέχισαν να περπατούν, με τις τσέπες τους γεμάτες από το προπαγανδιστικό υλικό και τις καρδιές τους να βροντούν από το φόβο.

Κι άλλα χωριά είχαν δεχτεί αυτή την προειδοποίηση, αλλά το αποτέλεσμα δεν ήταν αυτό που ήλπιζαν οι Γερμανοί.

«Είσαι τρελός», είπε η Άννα, όταν ο πατέρας της διάβασε το φυλλάδιο και σήκωσε αδιάφορα τους ώμους του. «Πώς μπορείς να αδιαφορείς έτσι; Αυτοί οι αντάρτες βάζουν σε κίνδυνο τις ζωές όλων μας. Μόνο και μόνο για χάρη της δικιάς τους περιπετειούλας!»

Η Μαρία είχε ζαρώσει στη γωνία του δωματίου. Μπορούσε να νιώσει την επικείμενη έκρηξη. Ο Γιώργης πήρε μια βαθιά ανάσα. Πάλευε να ελέγξει την οργή του, αντιστεκόταν στην επιθυμία να κάνει την κόρη του κομμάτια από το θυμό του.

«Πραγματικά πιστεύεις ότι το κάνουν για τους εαυτούς τους; Να ψοφάνε από το κρύο στις σπηλιές και να ζούνε με χόρτα σαν τα ζώα; Πώς το λμάς!»

Η Άννα μαζεύτηκε. Της άρεσε να προκαλεί αυτές τις σκηνές, αλλά δεν είχε ξαναδεί τον πατέρα της τόσο έξαλλο.

«Δεν έχεις ακούσει τις ιστορίες τους», συνέχισε εκείνος. «Δεν τους έχεις δει να μπαίνουν τρεκλίζοντας στο καφενείο μέσα στα σκοτάδια, σχεδόν πεθαμένοι από την πείνα, με τις σόλες των παπουτσιών τους λιωμένες και τα κόκαλά τους να τρυπάνε το δέρμα τους! Το κάνουν για σένα, Άννα, και για μένα και για τη Μαρία».

«Και για τη μητέρα μας», είπε η Μαρία σιγανά από τη γωνία.

Όλα όσα έλεγε ο Γιώργης ήταν αλήθεια. Το χειμώνα, όταν τα βουνά ήταν καλυμμένα με χιόνια και ο άνεμος λυσσομανούσε στα γερμένα δέντρα, οι άντρες της Αντίστασης σχεδόν πάγωναν: ζαρωμένοι στο δίκτυο των σπηλαίων ψηλά στα βουνά, πάνω από τα χωριά, όπου το μόνο ποτό ήταν η υγρασία που έσταζε από τους σταλακτίτες, μερικοί έφταναν

στα όρια της αντοχής τους. Το καλοκαίρι, όταν ο καιρός ήταν ακριβώς το αντίθετο, βίωναν την απόλυτη κάψα του νησιού, και μια δίψα που δεν έσβηνε με τίποτα, καθώς όλα τα ρυάκια κείτονταν ξεραμένα.

Το μόνο που κατάφερναν φυλλάδια σαν κι αυτά, ήταν να ενισχύσουν την αποφασιστικότητα των Κρητικών να αντισταθούν. Δεν υπήρχε ζήτημα υποταγής και θα υπέμεναν τους κινδύνους που συνεπαγόταν αυτό. Με αυξανόμενη συχνότητα, οι Γερμανοί έκαναν την εμφάνισή τους στην Πλάκα, έψαχναν σπίτια για ίχνη της Αντίστασης, όπως ραδιοφωνικό εξοπλισμό, και ανέκριναν τον Βαγγέλη Λιδάκη, καθώς, ως ιδιοκτήτης του καφενείου, ήταν γενικά ο μόνος άντρας στο χωριό στη διάρκεια των πρωινών ωρών. Οι άλλοι άντρες δούλευαν στους λόφους ή στη θάλασσα. Οι Γερμανοί δεν έρχονταν τη νύχτα, και αυτό ήταν μια βεβαιότητα που οι Κρητικοί κατέληξαν να θεωρούν ανεκτίμητη· οι ξένοι φοβούνταν πάρα πολύ ώστε να πάνε οπουδήποτε μετά το σούρουπο, έβλεπαν με καχυποψία το βραχώδες και δύσκολο έδαφος του νησιού, και ήξεραν πόσο ευάλωτοι ήταν απέναντι σε μια επίθεση στο σκοτάδι.

Μια νύχτα του Σεπτεμβρίου, ο Γιώργης και ο Παύλος κάθονταν στο συνηθισμένο γωνιακό τραπέζι τους στο καφενείο, όταν μπήκαν μέσα τρεις ξένοι. Οι δυο άντρες τους κοίταξαν για λίγο, αλλά σύντομα ξανάρχισαν τη συζήτησή τους και το ρυθμικό χτύπημα στις χάντρες των κομπολογιών τους. Πριν από την κατοχή και την ανάπτυξη της Αντίστασης, ήταν σπάνιο να δει κανείς ξένους στο χωριό, αλλά τώρα είχε γίνει κάτι συνηθισμένο. Ένας από τους ξένους τούς πλησίασε.

«Πατέρα», είπε σιγανά.

Ο Παύλος σήκωσε το βλέμμα του, με το στόμα ορθάνοιχτο από την έκπληξη. Ήταν ο Αντώνης, σχεδόν αγνώριστος σε σχέση με το αμούστακο παιδί που είχε ενταχθεί τόσο ιδεαλιστικά στην Αντίσταση την περασμένη χρονιά. Τα ρούχα του κρέμονταν πάνω του και η ζώνη του ήταν δύο φορές

τυλιγμένη γύρω από τη μέση του για να κρατάει το παντελόνι στη θέση του.

Το πρόσωπο του Παύλου ήταν ακόμη μουσκεμένο από τα δάκρυα όταν έφτασαν η Σαβίνα, η Φωτεινή και ο Άγγελος. Έστειλαν βιαστικά το γιο του Λιδάκη να τους φέρει στο καφενείο, και η επανένωση ήταν όπως ακριβώς θα έπρεπε να είναι η συνάντηση ανθρώπων που αγαπιούνται πολύ και που, μέχρι τότε, δεν είχαν χωρίσει ούτε για μία μέρα στη ζωή τους. Δεν ένιωσαν μόνο χαρά, ένιωσαν και πόνο όταν είδαν τον Αντώνη, που έδειχνε να λιμοκτονεί, εξαντλημένος, και να είναι, όχι μόνο ένα χρόνο, αλλά μια δεκαετία ολόκληρη πιο μεγάλος από την τελευταία φορά που τον είδαν.

Τον Αντώνη συντρόφευαν δυο Εγγλέζοι. Δεν υπήρχε τίποτα, ωστόσο, στην εμφάνισή τους που να προδίδει την εθνικότητά τους. Ηλιοκαμένοι και με υπερμεγέθη μουστάκια, που είχαν μάθει να τα στρίβουν στις άκρες όπως οι ντόπιοι, ήξεραν πλέον αρκετά ελληνικά ώστε να μπορούν να μιλήσουν με τους οικοδεσπότες τους, και είπαν ιστορίες από συναντήσεις τους με στρατιώτες του εχθρού και το πώς, ντυμένοι σαν βοσκοί, τους ξεγέλασαν ότι ήταν Κρητικοί. Είχαν διασχίσει το νησί πολλές φορές την περασμένη χρονιά, και μία από τις αποστολές τους ήταν να παρατηρούν τις κινήσεις των ιταλικών στρατευμάτων. Το ιταλικό αρχηγείο βρισκόταν στη Νεάπολη, τη μεγαλύτερη πόλη στην περιφέρεια τους στο Λασίθι, και οι στρατιώτες εκεί έδειχναν να κάνουν ελάχιστα πέρα από το να τρώνε, να πίνουν και να διασκεδάζουν, ειδικά με τις ντόπιες πόρνες. Άλλοι στρατιώτες, όμως, στάθμευαν στα δυτικά του νησιού και οι κινήσεις τους ήταν πιο δύσκολο να καταγραφούν.

Με τα συρρικνωμένα στομάχια τους πρησμένα πλέον από το βραστό κρέας και τα κεφάλια τους να γυρίζουν από την τσικουδιά, οι τρεις άντρες είπαν ιστορίες μέχρι αργά τη νύχτα.

«Ο γιος σας είναι εξαιρετος μάγειρας τώρα», είπε ένας από τους Εγγλέζους στη Σαβίνα. «Κανένας δεν φτιάχνει χαρουπόψωμο όπως αυτός».

«Ή βραστό με σαλιγκάρια και θυμάρι!» αστειεύτηκε ο άλλος.

«Δεν είναι να απορεί κανείς που είστε όλοι τόσο αδύνατοι», απάντησε η Σαβίνα. «Ο Αντώνης δεν είχε μαγειρέψει τίποτε άλλο από πατάτες, μέχρι που άρχισαν όλα αυτά».

«Αντώνη, πες τους για τότε που κοροϊδέψαμε τους φρίτσηδες και νόμιζαν ότι είμαστε αδέρφια», είπε ο ένας, κι έτσι συνεχίστηκε η βραδιά, με τις στιγμές της αγωνίας και του φόβου να γίνονται κωμικές ιστορίες για να διασκεδάσουν όλοι. Κατόπιν έβγαλαν τις λύρες από τον πάγκο του καφενείου και ξεκίνησαν τα τραγούδια. Τραγουδούσαν μαντινάδες και οι Εγγλέζοι αγωνίζονταν να μάθουν τους στίχους που μιλούσαν για αγάπη και θάνατο, αγώνα και ελευθερία, με τις καρδιές και τις φωνές τους να πλέκονται σχεδόν αξεδιάλυτα μ' εκείνες των Κρητικών οικοδεσποτών τους, στους οποίους χρωστούσαν τόσα πολλά.

Ο Αντώνης πέρασε μια νύχτα με την οικογένειά του και οι δυο Εγγλέζοι κατέλυσαν σε άλλες οικογένειες πρόθυμες να διακινδυνέψουν. Ήταν η πρώτη φορά σε σχεδόν ένα χρόνο που κάποιος απ' όλους τους κοιμόταν σε κάτι διαφορετικό από το τραχύ έδαφος. Επειδή έπρεπε να φύγουν πριν από την αυγή, η πολυτέλεια του ύπνου σε αχυρένιο στρώμα δεν κράτησε πολύ, και μόλις φόρεσαν τα ψηλά στιβάνια τους και τα μαύρα σαρίκια τους, βγήκαν από το χωριό. Ούτε ένας ντόπιος δεν θα αμφέβαλλε ότι ήταν πραγματικοί Κρητικοί. Τίποτα δεν τους πρόδιδε. Τίποτα, δηλαδή, εκτός από κάποιον που ίσως να υπέκυπτε στη δωροδοκία.

Ο λιμός στην Κρήτη έφτανε πλέον σε τόσο υψηλά επίπεδα, ώστε δεν ήταν ανήκουστο να δέχονται οι ντόπιοι χρήματα γνωστά ως «γερμανικές δραχμές» για να δώσουν πληροφορίες σχετικά με το πού βρίσκονταν οι μαχητές της Αντίστασης. Η πείνα μπορούσε να διαφθείρει ακόμη και τους τίμιους, και τέτοιου είδους προδοσίες οδήγησαν σε μερικές από τις

μεγαλύτερες ωμότητες του πολέμου, με μαζικές εκτελέσεις και την καταστροφή ολόκληρων χωριών. Οι γέροι και οι άρρωστοι καίγονταν στα κρεβάτια τους και οι άντρες αναγκάζονταν να παραδώσουν τα όπλα τους πριν πυροβοληθούν εν ψυχρώ. Οι κίνδυνοι της προδοσίας ήταν υπαρκτοί και σήμαιναν ότι ο Αντώνης, και όλοι σαν αυτόν, επισκέπτονταν σπάνια και για λίγο τις οικογένειές τους, ξέροντας ότι η παρουσία τους ίσως να έβαζε σε κίνδυνο τους αγαπημένους τους.

Σε όλη τη διάρκεια του πολέμου, το μόνο μέρος που παρέμεινε πραγματικό άσυλο από τους Γερμανούς ήταν η Σπιναλόγκα, όπου οι λεπροί έμεναν προστατευμένοι από τη χειρότερη ασθένεια όλων: την Κατοχή. Η λέπρα μπορεί να διέλυσε οικογένειες και φιλίες, αλλά οι Γερμανοί ήταν πιο αποτελεσματικοί, αφού κατέστρεφαν ότι κι αν άγγιζαν.

Ως συνέπεια της κατοχής, οι επισκέψεις του Νικόλαου Κυρίτση στην Πλάκα έπαψαν αμέσως, από τη στιγμή που το ταξίδι από και προς το Ηράκλειο αντιμετωπιζόταν με καχυποψία από τα στρατεύματα κατοχής. Αν και δεν το ήθελε με τίποτα, ο Κυρίτσης εγκατέλειψε την έρευνά του προς το παρόν οι ανάγκες των τραυματιών και των ετοιμοθάνατων τριγύρω του στο Ηράκλειο δεν μπορούσαν να αγνοηθούν. Οι επιπτώσεις αυτής της παράλογης εισβολής ανάγκαζαν οποιονδήποτε είχε ιατρικές γνώσεις να εργάζεται όλη τη μέρα για να βοηθήσει τους αρρώστους και τους σακατεμένους, να αλλάζει επιδέσμους, να φτιάχνει νάρθηκες και να αντιμετωπίζει τα συμπτώματα της δυσεντερίας, της φυματίωσης και της ελονοσίας, που οργιάζαν στα στρατιωτικά νοσοκομεία. Όταν επέστρεφε από το νοσοκομείο τη νύχτα, ο Κυρίτσης ήταν τόσο εξουθενωμένος, ώστε σπάνια θυμόταν τους λεπρούς που, για τόσο βασανιστικά σύντομο διάστημα, είχαν γίνει το επίκεντρο των προσπαθειών του.

Η απουσία του γιατρού Κυρίτση ήταν ίσως η χειρότερη παρενέργεια του πολέμου για τους κατοίκους της Σπιναλόγκας.

Τους μήνες που πραγματοποιούσε τις εβδομαδιαίες επισκέψεις του, είχαν αρχίσει να τρέφουν ελπίδες για το μέλλον. Τώρα, για άλλη μια φορά, το παρόν ήταν η μόνη βεβαιότητά τους.

Η ρουτίνα του Γιώργη, το καθημερινό πηγαίνελα από το νησί, ήταν πιο καθορισμένη από ποτέ. Σύντομα κατάλαβε ότι οι Αθηναίοι δεν δυσκολεύονταν να απολαμβάνουν τις ίδιες πολυτέλειες που είχαν και πριν από τον πόλεμο, παρά τις αστρονομικές τιμές που αναγκάζονταν να πληρώνουν.

«Κοιτάξτε», είπε στους φίλους του στην προκυμαία ένα βράδυ, καθώς κάθονταν και επιδιόρθωναν τα δίχτυα τους, «θα ήμουν χαζός να κάνω πολλές ερωτήσεις. Έχουν τα λεφτά να με πληρώσουν, οπότε τι δικαίωμα έχω να αμφισβητώ ότι μπορούν να ψωνίζουν στη μαύρη αγορά;»

«Μα, υπάρχουν άνθρωποι εδώ γύρω που έχουν μείνει με μια χούφτα αλεύρι», διαμαρτυρήθηκε ένας από τους άλλους ψαράδες.

Ο φθόνος για τον πλούτο των Αθηναίων κυριαρχούσε στις συζητήσεις στο καφενείο.

«Γιατί να τρώνε καλύτερα από μας;» είπε με απαιτητικό ύφος ο Παύλος.

«Και πώς μπορούν να αγοράζουν σοκολάτες και καλό καπνό;»

«Έχουν λεφτά, να γιατί», είπε ο Γιώργης. «...Ακόμη κι αν δεν έχουν την ελευθερία τους».

«Ελευθερία!» κάγχασε ο Λιδάκης. «Λες αυτό το πράγμα ελευθερία; Με την πατρίδα μας στα χέρια των καταραμένων των Γερμανών, τους νέους μας εξευτελισμένους και τους γέροντες να καίγονται ζωντανοί στα κρεβάτια τους; Εκείνοι είναι ελεύθεροι!» είπε, δείχνοντας με το δάχτυλό του απότομα προς τη Σπιναλόγκα.

Ο Γιώργης ήξερε ότι δεν είχε νόημα να τσακώνεται μαζί τους, και δεν είπε τίποτε άλλο. Ακόμη και οι φίλοι που τον ήξεραν καλά, ξεχνούσαν τώρα κάπου-κάπου ότι η Ελένη

βρισκόταν στο νησί. Μερικές φορές του ζητούσαν ψελλίζοντας συγγνώμη για την έλλειψη διακριτικότητας. Μόνο αυτός και ο γιατρός Λαπάκης ήξεραν την πραγματικότητα, και ακόμη κι έτσι, ο Γιώργης καταλάβαινε ότι γνώριζε μόνο τη μισή. Έβλεπε μόνο την πύλη και τα ψηλά τείχη, αλλά μάθαινε πολλές ιστορίες από την Ελένη.

Στην τελευταία του επίσκεψη, η κατάστασή της είχε αλλάξει κι άλλο. Αρχικά, ήταν τα απαίσια εξογκώματα που είχαν εξαπλωθεί στο στήθος, στην πλάτη της και, κάτι πιο φρικαλέο, στο πρόσωπό της. Πλέον η φωνή της ακουγόταν όλο και πιο αδύναμη, και μολονότι ο Γιώργης ήξερε ότι αυτό μερικές φορές μπορούσε να αποδοθεί στη συγκίνηση, αντιλαμβάνόταν ότι δεν ήταν η μοναδική εξήγηση. Είπε ότι ένιωθε το λαιμό της να πονάει και υποσχέθηκε πως θα πήγαινε να τη δει ο Λαπάκης για να της δώσει κάτι. Στο μεταξύ προσπαθούσε να παραμένει εύθυμη με τον Γιώργη, ώστε εκείνος να μη γυρίσει στο σπίτι, στα κορίτσια, με το πρόσωπό του σκυθρωπό.

Ήξερε ότι η αρρώστια έπαιρνε τον έλεγχο και ότι εκείνη, όπως οι περισσότεροι από τους λεπρούς στο νησί, είτε ήταν άμφωτοι είτε κολυμπούσαν στο χρήμα, έχανε τις ελπίδες της.

Οι άντρες μαζί με τους οποίους ο Γιώργης διόρθωνε τα δίχτυα και καθόταν στο καφενείο, παίζοντας τάβλι και χαρτιά, ήταν οι ίδιοι άνθρωποι που είχαν μεγαλώσει μαζί. Θα είχε κι αυτός τις ίδιες προκατειλημμένες, στενόμυαλες απόψεις, αν δεν τον είχε αλλάξει η σχέση του με τη Σπιναλόγκα. Αυτό το στοιχείο της ζωής τού έδωσε την κατανόηση που εκείνοι δεν θα είχαν ποτέ. Συγκρατούσε το θυμό του και συγχωρούσε την άγνοιά τους, αλλά μέχρι εκεί.

Ο Γιώργης συνέχιζε να μεταφέρει κουτιά και δέματα στο νησί. Τι τον ένοιαζε αν η προμήθεια του περιεχομένου τους είχε γίνει με πλάγιο τρόπο; Δεν θα αγόραζαν όλοι τα καλύτερα αν είχαν τα μέσα των Αθηναίων; Κι αυτός ο ίδιος λαχταρούσε να

μπορούσε να αγοράσει για τις κόρες του τις πολυτέλειες που μόνο μερικοί κάτοικοι της Σπιναλόγκας είχαν τη δυνατότητα να αποκτήσουν. Από την πλευρά του, πολύ προσεκτικά έπαιρνε την ψαριά του -μόλις τάζε τη Μαρία και την Άννα- και την πήγαινε στην αποικία των λεπρών. Γιατί να μην έχουν το μεγαλύτερο λαβράκι, τη μεγαλύτερη πέρκα; Τούτοι οι άνθρωποι ήταν άρρωστοι και απόβλητοι της κοινωνίας, αλλά δεν ήταν εγκληματίες. Αυτό ήταν κάτι που βόλευε τους ανθρώπους στην Πλάκα να ξεχνάνε.

Οι Γερμανοί φοβούνταν τη Σπιναλόγκα με τους εκατοντάδες λεπρούς που ζούσαν στην αντίπερα ακτή, και επέτρεψαν να συνεχιστεί η παροχή προμηθειών, από τη στιγμή που το τελευταίο πράγμα που ήθελαν ήταν να φύγουν αυτοί από το νησί και να αρχίσουν την αναζήτηση εφοδίων στην ενδοχώρα. Ένας, ωστόσο, προσπάθησε να δραπετεύσει. Ήταν στα τέλη καλοκαιριού του 1943, όταν η συνθηκολόγηση των Ιταλών είχε οδηγήσει σε ισχυρότερη παρουσία των Γερμανών στην επαρχία του Λασιθίου.

Αργά κάποιο απόγευμα, η Φωτεινή, η Άννα, η Μαρία και μια ομάδα πεντέξι άλλων παιδιών έπαιζαν όπως πάντα στην παραλία. Είχαν συνηθίσει την παρουσία των Γερμανών στρατιωτών ανάμεσα τους, και το γεγονός ότι ένας περιπολούσε κοντά τους στην παραλία δεν τους κινούσε το ενδιαφέρον.

«Να πετάξουμε πέτρες για να κάνουμε "ψαράκια" στο νερό», φώναξε ένα από τα αγόρια.

«Ναι, θα νικήσει αυτός που θα πετύχει είκοσι "ψαράκια" πρώτος!» απάντησε ένα άλλο.

Δεν υπήρχε έλλειψη από λεία, επίπεδα βότσαλα στην παραλία, και σύντομα άρχισαν να τα πετάνε στο νερό, κι αυτά αναπηδούσαν, καθώς όλοι προσπαθούσαν να πετύχουν τον φιλόδοξο στόχο τους.

Ξαφνικά, ένα αγόρι άρχισε να τους φωνάζει: «Σταματήστε! Σταματήστε! Κάποιοι είναι εκεί!».

Είχε δίκιο. Μια φιγούρα ερχόταν κολυμπώντας από το νησί. Ο Γερμανός στρατιώτης την είδε κι αυτός, και παρακολούθησε με τα χέρια σταυρωμένα, εκνευρισμένος. Τα παιδιά πηδούσαν πάνω-κάτω, ουρλιάζοντας στον κολυμβητή να γυρίσει πίσω, περιμένοντας την αιαίσια έκβαση.

«Τι κάνει;» κραύγασε η Μαρία. «Δεν ξέρει ότι θα τον σκοτώσουν;»

Η πρόοδος του λεπρού ήταν αργή αλλά σταθερή. Είτε δεν είχε αντιληφθεί την παρουσία του στρατιώτη, είτε ήταν απλώς έτοιμος να πάρει το ρίσκο -όσο κι αν έμοιαζε με αυτοκτονία- επειδή δεν μπορούσε πλέον να αντέξει τη ζωή στην αποικία. Τα παιδιά εξακολούθησαν να φωνάζουν με όλη τη δύναμη της φωνής τους, αλλά τη στιγμή που ο Γερμανός σήκωσε το όπλο του για να πυροβολήσει, σάπασαν όλα από φόβο. Περίμενε μέχρι ο άντρας να φτάσει σε απόσταση πενήντα μέτρων από την παραλία και κατόπιν του έριξε. Ήταν μια εν ψυχρώ εκτέλεση. Μια απλή εξάσκηση σε στόχο. Σε εκείνη τη φάση του πολέμου, ο αέρας ήταν γεμάτος ιστορίες αιματοχυσίας και εκτελέσεων, αλλά τα παιδιά δεν είχαν σταθεί μάρτυρες σε τίποτε από αυτά. Εκείνη τη στιγμή είδαν τη διαφορά ανάμεσα στις ιστορίες και την πραγματικότητα. Μια μόνο σφαίρα έπεσε στο νερό, με τον ήχο να ενισχύεται από τον αντίλαλο των βουνών πίσω τους, και ένα πορφυρό πέπλο απλώθηκε αργά στην ασάλευτη θάλασσα.

Η Άννα, η μεγαλύτερη από τα παιδιά, ξέρασε βρισιές στο στρατιώτη.

«Κάθαρμα! Γερμανικό καθαρμα!»

Κάποια από τα μικρότερα παιδιά έκλαιγαν από το φόβο και το σοκ. Ήταν τα δάκρυα της χαμένης αθωότητας. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, δεκάδες άνθρωποι είχαν βγει τρέχοντας από τα σπίτια τους και τα έβλεπαν αγκαλιασμένα, να κλαίνε με λυγμούς. Μόλις εκείνη την εβδομάδα είχαν φτάσει στην Πλάκα οι φήμες ότι ο εχθρός είχε υιοθετήσει νέα τακτική:

οποτεδήποτε υποπτεύονταν την πιθανότητα επίθεσης ανταρτών, οι Γερμανοί έπαιρναν όλα τα νεαρά κορίτσια ενός χωριού και τα χρησιμοποιούσαν ως ομήρους. Ξέροντας ότι η ασφάλεια των παιδιών τους δεν ήταν σε καμία περίπτωση εγγυημένη, η πρώτη σκέψη των χωρικών ήταν ότι κάτι κακό τους είχε κάνει ο στρατιώτης ο οποίος στεκόταν απέναντι τους, λίγα μέτρα πιο κάτω στην παραλία. Ήταν έτοιμοι, μολονότι άοπλοι, να τον κάνουν κομμάτια. Αλλά εκείνος, με απόλυτη ψυχραιμία, στράφηκε στη θάλασσα και έκανε μια περιφρονητική χειρονομία προς το νησί. Το πτώμα είχε εξαφανιστεί, αλλά το πορφυρό πέπλο επέπλεε ακόμη, κολλημένο στην επιφάνεια σαν πετρελαιοκηλίδα.

Η Άννα, πάντα ο αρχηγός της παρέας, ξέκοψε από την ομάδα που θρηνούσε και φώναξε στους ανήσυχους ενήλικες: «Ένας λεπρός!».

Εκείνοι κατάλαβαν αμέσως και απομακρύνθηκαν από τον Γερμανό στρατιώτη. Η στάση τους είχε αλλάξει τώρα. Μερικοί δεν ενοχλούνταν καθόλου από το θάνατο ενός λεπρού. Απέμεναν ακόμη άφθονοι. Στο σύντομο διάστημα που χρειάστηκαν οι γονείς να σιγουρευτούν ότι τα παιδιά τους δεν είχαν πάθει τίποτα, ο στρατιώτης εξαφανίστηκε. Το ίδιο είχε συμβεί και με το θύμα και κάθε ίχνος του. Μπορούσαν όλοι να ξεχάσουν το περιστατικό.

Ο Γιώργης, όμως, δεν το έβρισκε τόσο εύκολο. Τα αισθήματά του για τους κατοίκους της Σπιναλόγκας ήταν κάθε άλλο παρά ουδέτερα. Εκείνη τη νύχτα, όταν διέσχισε το νερό με το στραπατσαρισμένο καΐκι του, η Ελένη του είπε ότι ο λεπρός, τη στυγνή εκτέλεση του οποίου είδαν όλοι, ήταν ένας νεαρός ονόματι Νίκος. Αποκαλύφθηκε ότι έφευγε τακτικά από το νησί όταν ήταν θεοσκότεινα, για να επισκεφτεί τη γυναίκα και το παιδί του. Υπήρχε η φήμη πως ο γιος του γιόρταζε τα τρίτα γενέθλια του τη μέρα που σκοτώθηκε και ήθελε, για μια φορά, να τον δει πριν πέσει η νύχτα.

Τα παιδιά στην παραλία της Πλάκας δεν ήταν το μοναδικό κοινό του Νίκου. Πλήθος είχε μαζευτεί για να τον δει και στη Σπιναλόγκα. Δεν υπήρχαν κανόνες που να προστατεύουν τους ανθρώπους από τέτοιες απερισκεψίες και λίγοι αισθάνονταν το προστατευτικό χέρι του συζύγου, της συζύγου ή κάποιου αγαπημένου που θα τους σταματούσε όταν η παρόρμηση της στιγμής τους ωθούσε σε αυθόρμητες πράξεις τρέλας σαν κι αυτή. Ο Νίκος ήταν σαν άνθρωπος που λιμοκτονούσε και η πείνα του κυριαρχούσε σε κάθε σκέψη, κάθε στιγμή. Λαχταρούσε τη συντροφιά της γυναίκας του, αλλά ακόμη περισσότερο την εικόνα του γιου του, της σάρκας από τη σάρκα του, το είδωλο της ασημάδευτης, αμόλυντης παιδικότητάς του, τον καθρέφτη της δικιάς του παιδικής ηλικίας. Είχε πληρώσει την επιθυμία του με τη ζωή του.

Εκείνη τη νύχτα, θρήνησαν τον Νίκο στο μικρό νησί. Είπαν προσευχές στην εκκλησία και έγινε αγρυπνία, μολονότι δεν υπήρχε σώμα να θάψουν. Ποτέ δεν αγνοούσαν το θάνατο στη Σπιναλόγκα. Του συμπεριφέρονταν με τόση αξιοπρέπεια, όση του άξιζε και οπουδήποτε αλλού στην Κρήτη.

Έπειτα από αυτό το περιστατικό, η Φωτεινή, η Άννα, η Μαρία και όλα τα άλλα παιδιά που έπαιζαν μαζί τους εκείνη τη μέρα, ζούσαν κάτω από ένα σύννεφο αγωνίας. Σε μια στιγμή πάνω σ' εκείνα τα ζεστά βότσαλα όπου είχαν απολαύσει τόση ανέμελη παιδική ευτυχία, άλλαξαν τα πάντα.

Ένατο Κεφάλαιο

ΜΟΛΟΝΟΤΙ Ο ΛΕΠΡΟΣ που εκτελέστηκε μόλις λίγα μέτρα από την ακτή τους σήμαινε ελάχιστα για τους περισσότερους από αυτούς προσωπικά, το μίσος που ένιωθαν οι άνθρωποι της Πλάκας για τους Γερμανούς έγινε πιο έντονο μετά το περιστατικό. Είχε φέρει την πραγματικότητα του πολέμου στο κατώφλι των σπιτιών τους και τους έκανε να συνειδητοποιήσουν ότι το χωριό τους ήταν τόσο ευάλωτο όσο και οποιοδήποτε άλλο μέρος σε αυτή την παγκόσμια σύγκρουση. Οι αντιδράσεις ήταν ποικίλες. Για πολλούς ανθρώπους, ο Θεός ήταν η μοναδική πηγή της αληθινής ειρήνης, και μερικές φορές οι εκκλησίες πλημμύριζαν από κόσμο που προσευχόταν σκυφτά. Μερικοί από τους γηραιούς, η γιαγιά της Φωτεινής, για παράδειγμα, περνούσαν τόσο καιρό συντροφιά με τον παπά, ώστε μόνιμα κουβαλούσαν το γλυκό άρωμα του θυμιάματος πάνω τους. «Η γιαγιά μυρίζει σαν κερύ!» φώναζε η Φωτεινή, χορεύοντας γύρω από τη γερρόντισσα, που χαμογελούσε με κατανόηση στη μοναδική εγγονή της. Ακόμη κι αν Εκείνος δεν φαινόταν να κάνει πολλά για να τους βοηθήσει να νικήσουν, η πίστη της της έλεγε ότι ο Θεός ήταν μαζί τους σε αυτό τον πόλεμο, και όταν μάθαινε

ιστορίες για την καταστροφή και τη βεβήλωση εκκλησιών, η πίστη της δυνάμωνε.

Ακόμη γίνονταν πανηγύρια. Έβγαζαν τις εικόνες από τις κρυψώνες τους και οι ιερείς τις περιέφεραν σε λιτανεία, με την μπάντα του χωριού να ακολουθεί, παίζοντας σκοπούς με έναν κακόφωνο σαματά χάλκινων οργάνων. Ο λαμπερός εορτασμός και ο ήχος των βεγγαλικών μπορεί να έλειπαν, αλλά όταν επέστρεφαν τα κειμήλια με ασφάλεια στην εκκλησία, οι άνθρωποι εξακολουθούσαν να χορεύουν παθιασμένα και να τραγουδούν τα βασανιστικά τραγούδια τους με ακόμη μεγαλύτερο πάθος απ' όσο σε καιρούς ειρήνης. Η οργή και η απελπισία από τη συνεχιζόμενη κατοχή ξεπλένονταν με τα καλύτερα κρασιά, αλλά καθώς ερχόταν η αυγή και επέστρεφε η νηφαλιότητα, όλα ήταν όπως πριν. Τότε ήταν που εκείνοι με τη λιγότερο ακλόνητη πίστη άρχιζαν να αναρωτιούνται γιατί ο Θεός δεν είχε εισακούσει τις προσευχές τους.

Οι Γερμανοί αναμφίβολα διασκέδαζαν με αυτές τις επιδείξεις πίστης και, κατά περίεργο τρόπο, βλασφημίας, αλλά ήταν αρκετά έξυπνοι ώστε να μην τις απαγορεύσουν. Ωστόσο, έκαναν ότι μπορούσαν για να παρεμβαίνουν, απαιτώντας να ανακρίνουν τον παπά τη στιγμή που ήταν έτοιμος να αρχίσει τη λειτουργία, ή να ψάξουν σπίτια την ώρα που ο χορός βρισκόταν στην κορύφωσή του.

Στη Σπιναλόγκα, άναβαν κάθε μέρα κεριά για εκείνους που υπέφεραν στην ενδοχώρα. Οι νησιώτες ήξεραν καλά ότι οι Κρητικοί ζούσαν με το φόβο της γερμανικής βαρβαρότητας, και προσεύχονταν για ένα γρήγορο τέλος της κατοχής.

Ο γιατρός Λαπάκης, που πίστευε στη δύναμη της ιατρικής παρά στη θεία παρέμβαση, άρχισε να απογοητεύεται. Ήξερε ότι η έρευνα και τα πειράματα είχαν, λίγο-πολύ, εγκαταλειφθεί. Είχε στείλει γράμματα στον Κυρίτση στο Ηράκλειο, αλλά από τη στιγμή που πέρασαν μήνες χωρίς κάποια απάντηση, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι ο συνάδελφός του πρέπει

να ασχολιόταν με πιο πειστικά ζητήματα, και αποδέχτηκε το γεγονός πως θα περνούσε πολύς καιρός πριν τον ξαναδει. Ο Λαπάκης αύξησε τη συχνότητα των επισκέψεων που έκανε στη Σπιναλόγκα από τρεις σε έξι φορές την εβδομάδα. Μερικοί από τους λεπρούς χρειάζονταν διαρκή φροντίδα και η Αθηνά Μανάκη δεν μπορούσε να τα βγάλει πέρα μόνη της. Ένας τέτοιος ασθενής ήταν η Ελένη.

Ο Γιώργης δεν θα ξεχνούσε ποτέ τη μέρα που έφτασε στο νησί και αντίκρισε, αντί για τη λεπτή σιλουέτα της γυναίκας του, την κοντόχοντρη φιγούρα της Ελπίδας, της φίλης της. Η καρδιά του άρχισε να χτυπάει γοργά. Τι είχε συμβεί στην Ελένη; Ήταν η πρώτη φορά που δεν βρισκόταν εκεί για να τον υποδεχτεί. Η Ελπίδα μίλησε πρώτη.

«Μην ανησυχείς, Γιώργη», του είπε, προσπαθώντας να δώσει έναν καθησυχαστικό τόνο στη φωνή της. «Η Ελένη είναι μια χαρά».

«Και τότε πού είναι;» Υπήρχε μια αναμφίβολη ιδέα πανικού στο ύφος του.

«Πρέπει να μείνει μερικές μέρες στο νοσοκομείο. Ο γιατρός Λαπάκης την έχει υπό την παρακολούθησή του για λίγο, μέχρι να βελτιωθεί ο λαιμός της».

«Και θα βελτιωθεί;» τη ρώτησε.

«Το εύχομαι», είπε η Ελπίδα. «Είμαι σίγουρη πως οι γιατροί κάνουν ότι μπορούν».

Η δήλωσή της ήταν ουδέτερη. Η Ελπίδα δεν ήξερε περισσότερα από τον Γιώργη για τις πιθανότητες επιβίωσης της Ελένης.

Ο Γιώργης άφησε τα δέματα που είχε μεταφέρει και επέστρεψε γρήγορα στην Πλάκα. Ήταν Σάββατο, και η Μαρία παρατήρησε ότι ο πατέρας της είχε γυρίσει πολύ νωρίτερα απ' ότι συνήθως.

«Ήταν σύντομη επίσκεψη», του είπε. «Τι κάνει η μαμά; Έφερρες γράμμα;»

«Δυστυχώς σήμερα δεν υπάρχει γράμμα», απάντησε εκείνος. «Δεν είχε καιρό να γράψει αυτή τη βδομάδα».

Αυτό ήταν απόλυτα αλήθεια, αλλά έφυγε από το σπίτι γρήγορα, πριν μπορέσει η Μαρία να του κάνει κι άλλες ερωτήσεις.

«Θα γυρίσω στις τέσσερις», είπε. «Πρέπει να πάω να φτιάξω τα δίχτυα μου».

Η Μαρία καταλάβαινε ότι κάτι συνέβαινε, και είχε αυτή την αίσθηση όλη μέρα.

Τους επόμενους τέσσερις μήνες, η Ελένη έμεινε στο νοσοκομείο, πολύ άρρωστη για να πασχίσει να διαβεί τη σήραγγα και να συναντήσει τον Γιώργη. Κάθε μέρα που εκείνος έφερνε τον Λαπάκη στη Σπιναλόγκα, κοιτούσε μάταια, προσδοκώντας να τη δει να τον περιμένει κάτω από τα πεύκα. Κάθε βράδυ, ο Λαπάκης του έδινε αναφορά, αρχικά με μια λιγότερο σκληρή εκδοχή της αλήθειας.

«Το σώμα της πολεμάει ακόμη την αρρώστια», του έλεγε, ή «Νομίζω ότι η θερμοκρασία της έπεσε λιγάκι σήμερα».

Όμως ο γιατρός συνειδητοποίησε γρήγορα ότι δημιουργούσε ψεύτικες ελπίδες, και ότι όσο περισσότερο τις ενίσχυε, τόσο δυσκολότερο θα ήταν όταν θα έρχονταν οι τελευταίες μέρες, καθώς ήξερε, βαθιά μέσα του, ότι αυτές πράγματι έρχονταν. Πάντως, δεν έλεγε ψέματα όταν μιλούσε για τη μάχη που έδινε ο οργανισμός της Ελένης. Είχε εμπλακεί σε έναν αγώνα που μαινόταν, με τον κάθε ιστό του να πολεμάει τα βακτήρια που πάλευαν να κυριαρχήσουν. Ο πυρετός της λέπρας είχε δύο πιθανά αποτελέσματα: την επιδείνωση ή τη βελτίωση. Οι πληγές στα πόδια, στην πλάτη, στο λαιμό και στο πρόσωπο της Ελένης είχαν πλέον πολλαπλασιαστεί, κι εκείνη κειτόταν βασανισμένη από τους πόνους, χωρίς να βρίσκει ανακούφιση σε όποια πλευρά κι αν γύριζε. Το κορμί της ήταν μια μάζα από έλκη, τα οποία ο Λαπάκης έκανε ό,τι μπορούσε για να περιποιηθεί, εμμένοντας στη βασική αρχή ότι αν παρέμεναν καθαρά και απολυμασμένα, ίσως να

μπορούσε να ελαχιστοποιήσει τα βακτήρια που πολλαπλασιάζονταν με θανατηφόρα ταχύτητα.

Στη διάρκεια αυτού του σταδίου η Ελπίδα πήγε τον Δημήτρη να δει την Ελένη. Το αγόρι έμενε τώρα στο σπίτι του Κοντομάρη, μια λύση που όλοι έλπιζαν ότι θα ήταν προσωρινή, αλλά πλέον φαινόταν πως ίσως γινόταν μόνιμη.

«Γεια σου, Δημήτρη», είπε η Ελένη αδύναμα. Κατόπιν, γυρνώντας το κεφάλι της στην Ελπίδα, κατάφερε να ψελλίσει μόνο δυο λέξεις ακόμα: «Σ' ευχαριστώ».

Η φωνή της ήταν πολύ σιγανή, όμως η Ελπίδα ήξερε τι αναγνώριζε με τα λόγια της: το γεγονός πως το δεκατριάχρονο αγόρι βρισκόταν τώρα στα ικανά χέρια της. Αυτό τουλάχιστον ίσως να της χάριζε κάποια ηρεμία.

Η Ελένη είχε μεταφερθεί σε ένα μικρό δωμάτιο όπου μπορούσε να είναι μόνη της, μακριά από τα επίμονα βλέμματα των άλλων ασθενών, χωρίς να τους ενοχλεί ή να την ενοχλούν μέσα στη νύχτα, όταν η αγωνία δυνάμωνε και τα σεντόνια της μούσκευαν από τον πυρετό και τα συνεχή βόγκητά της. Η Αθηνά Μανάκη τη φρόντιζε εκείνες τις σκοτεινές ώρες, ρίχνοντας με το κουτάλι νερούλη σούπα ανάμεσα στα χείλια της και υγραίνοντας το φλεγόμενο μέτωπό της. Η ποσότητα της σούπας μειωνόταν διαρκώς, όμως, και μια νύχτα η γυναίκα έπαψε να μπορεί να καταπιεί. Ούτε νερό δεν γινόταν να κυλήσει στο λαιμό της.

Όταν, το επόμενο πρωί, ο Λαπάκης βρήκε την ασθενή του να αγκομαχεί, ανίκανη να απαντήσει στις συνηθισμένες ερωτήσεις του, συνειδητοποίησε ότι η Ελένη είχε περάσει σε ένα νέο, και ίσως τελικό, στάδιο.

«Κυρία Πετράκη, πρέπει να εξετάσω το λαιμό σας», της είπε απαλά. Βλέποντας τις καινούριες πληγές γύρω από τα χείλια της, καταλάβαινε ότι ακόμη και το να την κάνει να ανοίξει το στόμα της για να δει το εσωτερικό του, ήταν βιάσαστο. Η εξέταση απλώς επιβεβαίωσε τους φόβους του. Σήκωσε

το βλέμμα του στη Μανάκη, η οποία στεκόταν στην άλλη πλευρά του κρεβατιού.

«Θα επιστρέψουμε σε ένα λεπτό», είπε, πιάνοντας το χέρι της Ελένης.

Οι δυο γιατροί βγήκαν από το δωμάτιο, κλείνοντας την πόρτα αθόρυβα πίσω τους. Ο Λαπάκης μίλησε σιγανά και βιαστικά.

«Έχει τουλάχιστον πέντε ή έξι πληγές στο λαιμό της και στην επιγλωττίδα υπάρχει φλεγμονή. Δεν μπορώ ούτε να εξετάσω το φάρυγγα για να δω αν είναι πρησμένος. Πρέπει να φροντίσουμε να παραμείνει ήρεμη - δεν νομίζω ότι της μένει πολλή ώρα».

Επέστρεψε στο δωμάτιο, κάθισε δίπλα στην Ελένη και έπιασε το χέρι της. Η δύσπνοιά της φαινόταν να έχει επιδεινωθεί τον λίγο χρόνο που έλειψαν. Ήταν το σημείο στο οποίο ο γιατρός είχε φτάσει πολλές φορές με τόσους ασθενείς, η στιγμή που ήξερε ότι δεν μπορούσε να κάνει τίποτε άλλο γι' αυτούς, εκτός από το να μείνει μαζί τους τις τελευταίες ώρες. Η θέση του νοσοκομείου στο ύψωμα πρόσφερε την καλύτερη θέα από οποιοδήποτε άλλο μέρος στη Σπιναλόγκα, και ενώ καθόταν στο προσκέφαλο της Ελένης, ακούγοντάς την να αναπνέει όλο και πιο δύσκολα, ατένισε μέσα από το τεράστιο παράθυρο που έβλεπε απέναντι από το νερό, στην Πλάκα. Σκέφτηκε τον Γιώργη, που θα ξεκινούσε αργότερα μέσα στη μέρα με προορισμό τη Σπιναλόγκα για να παλέψει με τα αφρισμένα κύματα της θάλασσας.

Η ανάσα της Ελένης έγινε τώρα μικρά αγκομαχητά και τα μάτια της ήταν ορθάνοιχτα, πλημμυρισμένα στα δάκρυα και γεμάτα φόβο. Ο γιατρός κατάλαβε ότι αυτή η ζωή δεν έφτανε στο τέλος της ειρηνικά, κι έκλεισε τα χέρια της στα δικά του, σαν να ήθελε να της χαρίσει σιγουριά. Ίσως να πέρασαν δύο, μπορεί και τρεις ώρες που καθόταν έτσι, μέχρι που ήρθε το τέλος. Η τελευταία πνοή της Ελένης ήταν ένας μάταιος αγώνας για μια ανάσα που δεν ήρθε ποτέ.

Το καλύτερο πράγμα που μπορούσε να πει ένας γιατρός σε μια χαροκαμένη οικογένεια ήταν ότι ο αγαπημένος τους είχε πεθάνει γαλήνια. Ήταν ένα ψέμα που ο Λαπάκης είχε ξαναπεί και θα ξανάλεγε πρόθυμα. Βγήκε βιαστικά από το νοσοκομείο. Ήθελε να περιμένει στην προκυμαία όταν θα έφτανε ο Γιώργης.

Σε μικρή απόσταση από την ακτή, η βάρκα χοροπηδούσε στα μεγάλα κύματα των αρχών της άνοιξης. Ο Γιώργης απόρησε που τον περίμενε κιόλας ο Λαπάκης. Ήταν ασυνήθιστο ο επιβάτης του να φτάνει πρώτος, αλλά υπήρχε και κάτι άλλο στη συμπεριφορά του, κάτι που έκανε τον Γιώργη να αγωνιά.

«Μπορούμε να μείνουμε εδώ ένα λεπτό;» τον ρώτησε ο Λαπάκης, ξέροντας ότι έπρεπε να του πει τα νέα εκείνη τη στιγμή και να δώσει στον Γιώργη το χρόνο να συνέλθει πριν επιστρέψουν στην Πλάκα και βρεθεί αντιμέτωπος με τις κόρες του. Άπλωσε το χέρι του για να βοηθήσει τον Γιώργη να βγει από τη βάρκα, μετά σταύρωσε τα χέρια του και κάρφωσε το βλέμμα του στο χώμα, παίζοντας νευρικά με μια πέτρα με την άκρη του δεξιού παπουτσιού του.

Ο Γιώργης ήξερε, πριν καν μιλήσει ο γιατρός, ότι οι ελπίδες του θα σαρώνονταν.

Κάθισαν στο χαμηλό πέτρινο πεζούλι, που είχε χτιστεί γύρω από τα πεύκα. Οι δυο άντρες κοιτούσαν στον ορίζοντα, πέρα από τη θάλασσα.

«Πέθανε», είπε ο Γιώργης σιγανά. Δεν ήταν τα σημάδια της καταπόνησης, που είχε αφήσει στο πρόσωπο του Λαπάκη η εξαντλητική μέρα, το μόνο που φανέρωνε τα νέα. Ένας άντρας απλώς ψυχανεμίζεται ότι η γυναίκα του δεν υπάρχει πια.

«Λυπάμαι, λυπάμαι τόσο πολύ», είπε ο γιατρός. «Δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτε άλλο. Πέθανε γαλήνια».

Είχε το χέρι του περασμένο στον ώμο του Γιώργη, κι εκείνος, με το κεφάλι του κρυμμένο στις παλάμες του, έχυne

τώρα μαύρα δάκρυα, που έσταζαν στα σκονισμένα παπούτσια του και πότιζαν το χώμα γύρω στα πόδια του. Κάθισαν έτσι για πάνω από μία ώρα, μέχρι που πήγε περίπου εφτά, ο ουρανός ήταν σχεδόν σκοτεινός και ο αέρας παγερός, και πλέον τα δάκρυα έπαψαν να τρέχουν σαν ρυάκι στο πρόσωπό του. Είχε στεγνώσει από το κλάμα, σαν στυμμένο ρούχο, και είχε φτάσει εκείνο το στάδιο του θρήνου όπου η εξάντληση και ένα περίεργο αίσθημα ανακούφισης αρχίζουν να επικρατούν, καθώς περνούν τα πρώτα κύματα απόλυτης θλίψης.

«Τα κορίτσια θα αναρωτιούνται πού είμαι», είπε. «Πρέπει να γυρίσουμε πίσω».

Καθώς η βάρκα διέσχισε χοροπηδώντας τη θάλασσα με κατεύθυνση τα φώτα της Πλάκας, μέσα στη σκοτεινιά, ο Γιώργης εξομολογήθηκε στον Λαπάκη ότι είχε κρατήσει κρυφή από τις κόρες του τη σοβαρότητα της κατάστασης της Ελένης.

«Καλά έκανες», είπε ο Λαπάκης με ενθαρρυντικό ύφος. «Μόλις πριν από ένα μήνα πίστευα ακόμη ότι θα μπορούσε να κερδίσει τη μάχη. Δεν είναι ποτέ λάθος να ελπίζεις».

Ο Γιώργης έφτασε στο σπίτι πολύ αργότερα απ' όσο συνήθως, και τα κορίτσια είχαν αρχίσει να ανησυχούν. Μόλις διάβηκε την πόρτα, κατάλαβαν ότι συνέβαινε κάτι τρομερό.

«Η μαμά, ε;» απαίτησε να μάθει η Άννα. «Κάτι έπαθε!»

Το πρόσωπο του Γιώργη ζάρωσε. Άρπαξε την πλάτη μιας καρέκλας, τα χαρακτηριστικά του είχαν παραμορφωθεί. Η Μαρία έτρεξε στο μέρος του και τον αγκάλιασε.

«Κάθισε, πατέρα», του είπε γλυκά. «Πες μας τι έγινε... σε παρακαλώ».

Ο Γιώργης κάθισε στο τραπέζι προσπαθώντας να συνέλθει. Πέρασαν κάμποσα λεπτά μέχρι να μπορέσει να μιλήσει.

«Η μητέρα σας... πέθανε». Οι λέξεις σχεδόν τον έπνιγαν.

«Πέθανε;» τσίριξε η Άννα. «Μα δεν είχαμε ιδέα ότι θα πέθαινε!»

Η Άννα δεν είχε αποδεχτεί ποτέ ότι η αρρώστια της μητέρας της μπορούσε να έχει μόνο μία, αναπόφευκτη κατάληξη. Η απόφαση του Γιώργη να μην τους αποκαλύψει την επιδείνωση της κατάστασής της, σήμαινε ότι αυτό ήταν ένα τεράστιο σοκ και για τις δύο. Ήταν σαν η μητέρα τους να είχε πεθάνει δύο φορές και να έπρεπε να ξαναζήσουν την ταραχή που είχαν περάσει πέντε χρόνια νωρίτερα. Η Άννα ήταν μεγαλύτερη, αλλά ελάχιστα πιο σοφή απ' όσο όταν ήταν δώδεκα χρόνων, και η πρώτη της αντίδραση ήταν θυμός, επειδή ο πατέρας τους δεν τις είχε προειδοποιήσει καθόλου κι αυτό το κατακλυσμιαίο γεγονός είχε πέσει σαν κεραυνός σε πεντακάθαρο ουρανό.

Για μισή δεκαετία, η φωτογραφία του Γιώργη και της Ελένης, που κρεμόταν στον τοίχο δίπλα στο τζάκι, παρείχε στην Άννα και τη Μαρία την εικόνα της μητέρας τους που κουβαλούσαν στο μυαλό τους. Οι μόνες αναμνήσεις τους από αυτήν ήταν θολές, αυτές της μητρικής αγάπης και της ευτυχισμένης καθημερινότητας. Είχαν ξεχάσει από καιρό την πραγματικότητα της Ελένης και τους απέμενε μόνο τούτη η εξιδανικευμένη εικόνα της με παραδοσιακή φορεσιά, μια μακριά φούστα με πολλές πτυχώσεις, μια στενή ποδιά και μια υπέροχη σαλταμάρα, μια κεντητή ζακέτα με μανίκια μέχρι τους αγκώνες. Με το χαμογελαστό πρόσωπο και τα μακριά μαύρα μαλλιά της, πλεγμένα σε κοτσίδες τυλιγμένες στο κεφάλι της, ήταν το αρχέτυπο της κρητικής ομορφιάς, μια στιγμή στο χρόνο που αιχμαλωτίστηκε για πάντα από το φακό της φωτογραφικής μηχανής. Το τελεσίδικο του θανάτου της μητέρας τους ήταν κάτι δύσκολο να γίνει αντιληπτό. Έτρεφαν πάντα την ελπίδα ότι θα επέστρεφε, κι όσο πλήθαιναν οι φήμες για κάποια θεραπεία, οι ελπίδες τους δυνάμωναν. Και τώρα... αυτό.

Οι λυγμοί της Άννας από το πάνω δωμάτιο ακούγονταν κάτω στο δρόμο και μέχρι την πλατεία του χωριού. Η Μαρία δεν έκλαψε με τόση ευκολία. Κοιτούσε τον πατέρα της κι

έβλεπε έναν άντρα με κορμί συρρικνωμένο από τη θλίψη. Ο θάνατος της Ελένης δεν αντιπροσώπευε μόνο το τέλος των ελπίδων και των προσδοκιών του, αλλά και το τέλος μιας φιλίας. Η ζωή του είχε έρθει τα πάνω κάτω, όταν εκείνη απομονώθηκε στο νησί, αλλά πλέον είχε αλλάξει ανεπανόρθωτα.

«Πέθανε γαλήνια», είπε στη Μαρία εκείνη τη νύχτα, την ώρα που οι δυο τους έτρωγαν βραδινό. Είχαν βάλει πιάτο και για την Άννα, αλλά δεν μπόρεσαν να την πείσουν ούτε καν να κατέβει κάτω, πόσο μάλλον να φάει.

Τίποτα δεν τους είχε προετοιμάσει για τον αντίκτυπο που θα είχε ο θάνατος της Ελένης. Το ότι η οικογένειά τους θα απαρτιζόταν από τρία μέλη ήταν κάτι προσωρινό, σωστά; Για σαράντα μέρες ένα καντήλι έκαιγε στη σάλα ως ένδειξη πένθους και τα πορτοπαράθυρα του σπιτιού τους παρέμειναν κλειστά. Η Ελένη τάφηκε στη Σπιναλόγκα, κάτω από μια από τις τοιμεντένιες πλάκες που αποτελούσαν το κοινοτικό νεκροταφείο, αλλά στην Πλάκα τίμησαν τη μνήμη της με το άναμμα μιας μόνο λαμπάδας στην εκκλησία στην άκρη του χωριού, εκεί όπου η θάλασσα ήταν τόσο κοντά, ώστε το κύμα έγλειφε τα σκαλιά της.

Έπειτα από λίγους μήνες, η Μαρία, ακόμη και η Άννα, πέρασαν το στάδιο του πένθους. Για μια φορά, η προσωπική τραγωδία τους είχε επισκιάσει τα ευρύτερα παγκόσμια γεγονότα, αλλά όταν αναδύθηκαν από το κουκούλι της θλίψης τους, τα πάντα γύρω τους συνέχισαν την πορεία τους ακριβώς όπως και πριν.

Τον Απρίλιο, η τολμηρή απαγωγή του Στρατηγού Κράιπε, στρατιωτικού διοικητή της Κρήτης, αύξησε την ένταση σε ολόκληρο το νησί. Με τη βοήθεια μελών της Αντίστασης, στρατιώτες των Συμμαχικών δυνάμεων, μεταμφιεσμένοι σε Γερμανούς, έστησαν ενέδρα στον Κράιπε και, παρά το ανελέητο ανθρωποκνηγητό, τον μετέφεραν από το αρχηγείο του έξω από το Ηράκλειο μέσα από τα βουνά στα νότια παράλια

της Κρήτης. Από εκεί τον έστειλαν με καράβι στην Αίγυπτο, σαν τον πιο πολύτιμο αιχμάλωτο πολέμου των Συμμάχων. Υπήρχαν φόβοι ότι τα αντίποινα γι' αυτή την αναιδή απαγωγή ίσως να ήταν πιο βάρβαρα από ποτέ. Οι Γερμανοί, ωστόσο, ξεκαθάρισαν ότι οι ωμότητες που διέπρατταν θα γίνονταν έτσι κι αλλιώς. Ένα από τα χειρότερα κύματα βιαιοτήτων έλαβε χώρα το Μάιο. Ο Βαγγέλης Λιδάκης επέστρεφε από τη Νεάπολη, όταν είδε το απαίσιο θέαμα των καμένων χωριών.

«Τα κατέστρεψαν», ανήγγειλε την είδηση μεγαλόφωνα και με έξαψη. «Τα έκαναν στάχτη».

Οι άντρες στο καφενείο άκουγαν με δυσπιστία τις περιγραφές του για τον καπνό που έβγαινε ακόμη από τις στάχτες των πυρπολημένων χωριών νότια των βουνών του Λασιθίου, και οι καρδιές τους πάγωσαν.

Λίγες μέρες μετά το γεγονός, ένα αντίτυπο από τα ενημερωτικά φυλλάδια που εξέδιδαν οι Γερμανοί έφτασε στην Πλάκα με τον Αντώνη, ο οποίος έκανε σύντομη επίσκεψη για να καθησυχάσει τους γονείς του ότι ήταν ακόμη ζωντανός. Το ύφος του ήταν πιο απειλητικό από ποτέ:

Τα χωριά Μαργαριάρι, Λοχριά, Καμάρες και Σακτούρια, καθώς και τα εγγύς σημεία του Νομού Ηρακλείου, ισοπεδώθηκαν και οι κάτοικοι τους αντιμετώπισαν τις συνέπειες.

Τα χωριά αυτά είχαν προσφέρει προστασία σε συμμορίες κομμουνιστών και κρίναμε ολόκληρο τον πληθυσμό ένοχο, επειδή δεν ανέφερε τις συγκεκριμένες πράξεις προδοσίας.

Οι ληστές κυκλοφορούσαν ελεύθερα στην περιοχή των Σακτουριών με την πλήρη στήριξη του τοπικού πληθυσμού, που τους παρείχε καταφύγιο. Στο Μαργαριάρι, ο προδότης Πετρακογιώργης γιόρτασε ανενόχλητος το Πάσχα με τους κατοίκους.

Ακούστε μας προσεκτικά, Κρητικοί. Αναγνωρίστε ποιοι είναι οι πραγματικοί εχθροί σας και προστατευθείτε από εκείνους

που προκαλούν τα αντίποινα σε βάρος σας. Σας προειδοποιούμε πάντοτε για τους κινδύνους της συνεργασίας με τους Βρετανούς. Η υπομονή μας εξαντλείται. Το γερμανικό σπαθί θα θερίσει οποιονδήποτε σχετίζεται με τους ληστές και τους Βρετανούς.

Το φυλλάδιο πέρασε από χέρι σε χέρι, διαβάστηκε και ξαναδιαβάστηκε μέχρι που το χαρτί φθάρηκε. Δεν έκαμψε την αποφασιστικότητα των χωρικών.

«Απλώς δείχνει ότι έχουν αρχίσει να απελπίζονται», είπε ο Λιδάκης.

«Ναι, όμως το ίδιο συμβαίνει και μ' εμάς», απάντησε η γυναίκα του. «Πόσο ακόμα θα αντέξουμε; Αν σταματούσαμε να βοηθάμε τους αντάρτες, θα μπορούσαμε να κοιμόμαστε ήσυχοι στα κρεβάτια μας».

Η συζήτηση συνεχίστηκε μέχρι τη νύχτα. Η παράδοση και η συνεργασία ήταν αντίθετη με καθετί που υπαγόρευε το ένστικτο των περισσότερων Κρητικών. Έπρεπε να αντισταθούν, έπρεπε να πολεμήσουν. Εκτός αυτού, τους άρεσε να πολεμούν. Από έναν απλό καβγά, μέχρι μια παμπάλαια βεντέτα μεταξύ οικογενειών, οι άντρες μεγάλωναν μέσα από τις συγκρούσεις. Πολλές γυναίκες, αντίθετα, προσεύχονταν θερμά για ειρήνη και πίστεψαν ότι οι προσευχές τους είχαν εισακουστεί, καθώς έπιαναν τα υπονοούμενα του κειμένου και ανίχνευαν την πτώση του ηθικού του δυνάστη τους.

Η εκτύπωση και η κυκλοφορία τέτοιων απειλών ίσως να ήταν πράξη απελπισίας, όμως, όποιο κι αν ήταν το κίνητρο τους, παρέμενε γεγονός ότι τα χωριά είχαν ισοπεδωθεί. Όλα τα σπίτια τους είχαν καταντήσει ερείπια και το τοπίο τριγύρω είχε πλέον σημαδευτεί από τις απόκοσμες σιλουέτες μαυρισμένων, παραμορφωμένων δέντρων. Η Άννα επέμενε στον πατέρα της να πουν όλα όσα ήξεραν στους Γερμανούς.

«Γιατί να ρισκάρουμε την καταστροφή της Πλάκας;» ρώτησε με απαιτητικό ύφος.

«Κάποια από αυτά είναι απλώς προπαγάνδα», παρενέβη η Μαρία.

«Όχι όλα, όμως!» αποκρίθηκε η Άννα.

Ωστόσο, πόλεμο προπαγάνδας δεν διεξήγαν μόνο οι Γερμανοί. Οι Βρετανοί οργάνωναν τη δική τους εκστρατεία και μάλιστα την έβρισκαν αποτελεσματικό όπλο/Εφτιαχναν φυλλάδια που έδιναν την εντύπωση ότι η θέση του εχθρού εξασθενούσε, διέδιδαν φήμες για βρετανική απόβαση και μεγαλοποιούσαν την επιτυχία των αντιστασιακών δραστηριοτήτων. Το θέμα ήταν η συνθηκολόγηση, *Kapitulation* στα γερμανικά, και οι Γερμανοί έβρισκαν συνέχεια τεράστια κάπα ζωγραφισμένα με πηχτό χρώμα στις σκοπιές, στα τοιχώματα των στρατώνων και στα οχήματα τους. Ακόμη και σε χωριά όπως η Πλάκα, οι μητέρες περίμεναν με αγωνία τους γιους τους να επιστρέψουν από τις εξομήσεις τους με σκοπό να γράψουν συνθήματα στους τοίχους· τα αγόρια, βέβαια, συνεπαίρνονταν που κατάφεραν να συνεισφέρουν κάτι στον αγώνα, χωρίς να φαντάζονται ούτε για μια στιγμή ότι έβαζαν τον εαυτό τους σε κάποιο κίνδυνο.

Αυτές οι απόπειρες υπονόμησης των Γερμανών μπορεί να ήταν μικρές από μόνες τους, αλλά βοηθούσαν να αλλάξει η γενικότερη εικόνα. Η κατάσταση άλλαζε σε ολόκληρη την Ευρώπη και είχαν αρχίσει να εμφανίζονται ρήγματα στη σκληρή ναζιστική κατοχή της ηπειρωτικής χώρας. Στην Κρήτη, το ηθικό είχε πέσει πλέον τόσο χαμηλά, ώστε οι Γερμανοί άρχιζαν να αποσύρονται· μερικοί ακόμη και να λιποτακτούν.

Ήταν η Μαρία που παρατήρησε ότι η μικρή φρουρά στην Πλάκα είχε φύγει. Στις έξι η ώρα ακριβώς, γινόταν πάντοτε μια επίδειξη δύναμης, μια θεωρητικά εκφοβιστική πορεία με στρατιωτικό βηματισμό κατά μήκος του κεντρικού δρόμου και πάλι πίσω, καθώς και ανάκριση πού και πού κάποιου χωρικού καθ' οδόν.

«Κάτι περίεργο συμβαίνει», είπε στη Φωτεινή. «Κάτι έχει αλλάξει».

Δεν πέρασε πολλή ώρα μέχρι να το καταλάβει. Ήταν πια έξι και δέκα, και ο οικείος ήχος από τις μπότες δεν είχε ακουστεί.

«Έχεις δίκιο», απάντησε η Φωτεινή. «Είναι ήσυχα».

Η ένταση που πλανιόταν στον αέρα φαινόταν να έχει εξαφανιστεί.

«Πάμε μια βόλτα», πρότεινε η Μαρία.

Τα δυο κορίτσια, αντί να πάνε μέχρι την παραλία, όπως έκαναν συνήθως, ακολούθησαν τον κεντρικό δρόμο μέχρι το τέλος του. Σ' εκείνο το σημείο βρισκόταν το σπίτι όπου οι Γερμανοί είχαν εγκαταστήσει το αρχηγείο τους. Η εξώπορτα και τα παντζούρια ήταν ορθάνοιχτα.

«Έλα», είπε η Φωτεινή. «Θα κοιτάξω μέσα».

Σηκώθηκε στις άκρες των ποδιών της και κοίταξε ερευνητικά μέσα από το μπροστινό παράθυρο. Μπορούσε να δει ένα τραπέζι, χωρίς τίποτα πάνω του, εκτός από ένα σταχτοδοχείο ξέχειλο από γόπες τσιγάρων, και τέσσερις καρέκλες, οι δύο ριγμένες άτακτα στο πάτωμα.

«Μου φαίνεται ότι έφυγαν», είπε με ταραχή. «Πάω μέσα».

«Είσαι σίγουρη ότι δεν είναι κανένας εκεί μέσα;» ρώτησε η Μαρία.

«Πολύ σίγουρη», ψιθύρισε η Φωτεινή καθώς δρασκέλιζε το κατώφλι.

Εκτός από μερικά σκουπίδια και μια γερμανική εφημερίδα που κιτρινίζει πεταμένη στο πάτωμα, το σπίτι ήταν άδειο. Τα δυο κορίτσια έτρεξαν στο σπίτι τους και ανακοίνωσαν τα νέα στον Παύλο, ο οποίος πήγε αμέσως στο καφενείο. Μέσα σε μία ώρα, η είδηση είχε κάνει το γύρο του χωριού, κι εκείνο το βράδυ η πλατεία γέμισε με ανθρώπους που γιόρταζαν την απελευθέρωση της δικής τους μικρής γωνιάς στο νησί.

Μόνο έπειτα από μέρες, στις 11 Οκτωβρίου 1944, απελευθερώθηκε το Ηράκλειο. Αξιοσημείωτο ήταν το γεγονός ότι, με δεδομένη την αιματοχυσία των προηγούμενων ετών,

οι Γερμανοί στρατιώτες βγήκαν ήρεμα από την πόλη με συνοδεία, χωρίς να χαθούν ζωές· η άσκηση βίας επιφυλάχθηκε για όσους θεωρήθηκε ότι είχαν συνεργαστεί με τον εχθρό. Γερμανοί στρατιώτες, ωστόσο, συνέχισαν να κατέχουν τμήματα της δυτικής Κρήτης, και πέρασαν μερικοί μήνες μέχρι να αλλάξει η κατάσταση.

ΕΝΑ ΠΡΩΙ, στις αρχές καλοκαιριού της επόμενης χρονιάς, ο Λιδάκης είχε βάλει το ραδιόφωνο στη διαπασών μέσα στο καφενείο. Έπλενε τα ποτήρια της προηγούμενης νύχτας με τον συνηθισμένο τσαπατσούλικό τρόπο του, βουτώντας τα σε μια λεκάνη με γκρίζο νερό πριν τα σκουπίσει με ένα πανί που είχε ήδη χρησιμοποιηθεί για το μάζεμα νερών από το πάτωμα. Εκνευρίστηκε λιγάκι όταν η μουσική διακόπηκε ξαφνικά για μια έκτακτη είδηση, αλλά τα αυτιά του τεντώθηκαν μόλις αντιλήφθηκε την επισημότητα του τόνου της.

«Την σήμερον, ογδόην Μαΐου 1945, οι Γερμανοί παρεδόθησαν επισήμως. Εντός ολίγων ημερών, άπαντα τα εχθρικά στρατεύματα θα έχουν αποσυρθεί από την περιοχήν των Χανίων και η Κρήτη θα είναι πάλι απελευθέρως».

Η μουσική ξανάρχισε και ο Λιδάκης αναρωτήθηκε αν η ανακοίνωση ήταν κάποιο παιχνίδι της φαντασίας του. Έβγαλε το κεφάλι του από την πόρτα του καφενείου και είδε τον Γιώργη να καταφτάνει τρέχοντας.

«Τ' άκουσες;» τον ρώτησε εκείνος.

«Ναι!» απάντησε ο Λιδάκης.

Ήταν αλήθεια, λοιπόν. Η τυραννία είχε λήξει. Μολονότι ο λαός της Κρήτης πάντοτε πίστευε ότι θα έδιωχνε τον εχθρό από το νησί του, όταν ήρθε εκείνη η στιγμή, η χαρά του ήταν απερίγραπτη. Θα έπρεπε να κάνουν τη μεγαλύτερη γιορτή που είχε γίνει ποτέ.

Μ Ε Ρ Ο Σ Τ Ρ Ι Τ Ο

Δέκατο Κεφάλαιο

1945

Η ΤΑΝ ΣΑΝ ΝΑ ΑΝΕΠΝΕΑΝ κάποιο δηλητηριώδες αέριο και τώρα να είχε επιστρέψει πάλι το οξυγόνο στην ατμόσφαιρα. Τα μέλη της Αντίστασης γύριζαν στα χωριά τους, συχνά έπειτα από ταξίδι εκατοντάδων χιλιομέτρων, και με κάθε επιστροφή ανοίγονταν καινούρια μπουκάλια ρακή. Δεκαπέντε μέρες μετά τη λήξη της Κατοχής, ήταν η γιορτή του Αγίου Κωνσταντίνου, και ο εορτασμός αυτής της ημέρας ήταν η δικαιολογία που χρειάζονταν όλοι για να παραμερίσουν κάθε πρόσχημα. Σιτευτά κατσίκια και καλοταϊσμένα αρνιά σουβλίστηκαν απ' άκρη σ' άκρη στην Κρήτη, και βαρελότα έσκαγαν στον ουρανό πάνω από ολόκληρο το νησί, θυμίζοντας σε μερικούς ανθρώπους τις εκρήξεις που ρήμαζαν τις πόλεις τους και φώτιζαν τους ουραμούς τις πρώτες μέρες του πολέμου. Ωστόσο, κανείς δεν έμεινε σε αυτή τη σύγκριση για πολύ· όλοι ήθελαν να κοιτάξουν μπροστά τώρα, όχι πίσω.

Για τη γιορτή του Αγίου Κωνσταντίνου, τα κορίτσια της Πλάκας φόρεσαν τα πιο καλά τους ρούχα. Πήγαν στην εκκλησία, αλλά το μυαλό τους βρισκόταν σε πράγματα άσχετα

με την ιερή φύση της περίπτωσης. Σε αυτά τα έφηβα κορίτσια είχαν επιβληθεί ελάχιστοι περιορισμοί, επειδή τα θεωρούσαν ακόμη παιδιά και η αθωότητα θεωρούνταν δεδομένη σε όσα έλεγαν κι έκαναν. Μόνο αργότερα, όταν η γυναικεία φύση τους είχε αναπτυχθεί ήδη, αντιλαμβάνονταν οι γονείς τους τη σεξουαλικότητα τους και άρχιζαν να τα επιτηρούν στενά, μερικές φορές πολύ αργά. Μέχρι τότε, βέβαια, πολλά από αυτά τα κορίτσια είχαν κλέψει φιλιά από τ' αγόρια του χωριού και είχαν χασομερήσει σε μυστικά ραντεβού, στους ελαιώνες ή στα χωράφια, στο δρόμο του γυρισμού από το σχολείο.

Ενώ κανείς δεν είχε φιλήσει ποτέ τη Μαρία ή τη Φωτεινή, η Άννα είχε εκπαιδευτεί καλά στις ερωτοτροπίες. Ποτέ δεν ήταν πιο ευτυχημένη απ' όταν βρισκόταν συντροφιά με αγόρια και μπορούσε να τινάξει τα μαλλιά της και να επιδείξει το χαμόγελο της, ξέροντας ότι το κοινό της δεν θα απέστρεφε το βλέμμα του. Ήταν σαν ξαναμμένη γάτα.

«Απόψε θα είναι κάτι ξεχωριστό», ανακοίνωσε η Άννα. «Το νιώθω στον αέρα».

«Πώς έτσι;» ρώτησε η Φωτεινή.

«Τα περισσότερα αγόρια έχουν επιστρέψει, να γιατί», απάντησε εκείνη.

Υπήρχαν πολλές δεκάδες νεαροί άντρες στο χωριό, παιδιά όταν έφυγαν για να πολεμήσουν με τους αντάρτες στις αρχές της Κατοχής. Μερικοί είχαν επιλέξει να συνταχθούν με τους κομμουνιστές και πήγαν να πάρουν μέρος στον αγώνα εναντίον των δεξιών δυνάμεων που ξεκινούσε στην ηπειρωτική Ελλάδα, φέρνοντας νέες κακουχίες και αιματοχυσία.

Ο αδερφός της Φωτεινής, ο Αντώνης, ήταν από εκείνους που επέστρεψαν στην Πλάκα. Μολονότι έβλεπε με καλό μάτι τις ιδέες της αριστεράς και τις νέες επιχειρήσεις στην ενδοχώρα, ύστερα από απουσία τεσσάρων ετών, ήταν κάτι παραπάνω από έτοιμος να γυρίσει στο σπίτι του. Για την Κρήτη πολέμουσε, κι εκεί ήθελε να μείνει. Όσο καιρό έλειπε, ο Αντώνης

είχε γίνει νευρώδης και δυνατός, και ήταν αγνώριστος σε σχέση με την αποστεωμένη φιγούρα που είχε μπει τρεκλίζοντας στο χωριό εκείνους τους πρώτους μήνες στην Αντίσταση, για να δει την οικογένειά του. Τώρα δεν είχε μόνο μουστάκι, αλλά και γένια, πράγμα που τον έκανε να δείχνει πέντε χρόνια μεγαλύτερος από τα είκοσι τρία που ήταν. Είχε ζήσει με χόρτα του βουνού, σαλιγκάρια και όποια άγρια ζώα μπορούσε να πιάσει, και είχε αντέξει έντονη ζέστη και κρύο, που του έδιναν μια αίσθηση αφθαρσίας.

Τη ρομαντική μορφή του Αντώνη επιθυμούσε η καρδιά της Άννας εκείνη τη νύχτα. Δεν είχε μόνο αυτή τέτοια φιλοδοξία, αλλά ήταν γεμάτη αυτοπεποίθηση ότι τουλάχιστον θα κέρδιζε ένα φίλι του. Ήταν λυγρός και με λεπτούς γοφούς, και όταν ξεκίνησε ο χορός, η Άννα ήταν αποφασισμένη να τραβήξει την προσοχή του. Αν δεν τα κατάφερνε, θα ήταν ο μόνος άντρας στο χωριό με τον οποίο θα είχε συμβεί κάτι τέτοιο. Όλοι είχαν παρατηρήσει την παρουσία της Άννας, όχι μόνο επειδή ήταν μισό κεφάλι ψηλότερη από τα περισσότερα κορίτσια, αλλά επειδή τα μαλλιά της ήταν πιο μακριά, πιο κυματιστά και πιο λαμπερά από όλων των υπολοίπων, κι ακόμη και πλεγμένα σε κοτσίδες έφταναν μέχρι τους γοφούς της. Το ασπράδι των τεράστιων αμυγδαλωτών ματιών της ήταν λαμπερό σαν τις εκτυφλωτικές βαμβακερές μπλούζες που φορούσαν όλα τα κορίτσια, και τα μαργαριταρένια δόντια της άστραφταν καθώς γελούσε και φλυαρούσε με τις φίλες της, με απόλυτη επίγνωση της ομορφιάς της, υπό το άγρυπνο βλέμμα των ομάδων των νεαρών που στέκονταν τριγύρω στην πλατεία, περιμένοντας τη στιγμή που η μουσική θα κήρυττε την πραγματική έναρξη της γιορτής. Η Άννα σχεδόν έλαμπε στο σούρουπο αυτής της μεγάλης μέρας. Τα άλλα κορίτσια βρίσκονταν στη σκιά της.

Τραπέζια και καρέκλες είχαν απλωθεί στις τρεις πλευρές της πλατείας, και στην τέταρτη ένα μακρύ τραπέζι από σανίδες

ήταν φορτωμένο με καμιά δεκαριά πιατέλες ξέχειλες από τυρόπιτες και πικάντικα λουκάνικα, γλυκά και πυραμίδες από πορτοκάλια και ώριμα βερίκοκα. Η μυρωδιά του ψητού αρνιού πλανιόταν πάνω από την πλατεία κι έκανε τα σάλια να τρέχουν σε αναμονή της ευχαρίστησης. Υπήρχε αυστηρή σειρά στις διαδικασίες. Το φαγητό και το ποτό θα περιμέναν μέχρι αργότερα, γιατί πρώτα έπρεπε να χορέψουν.

Αρχικά, τα αγόρια και οι άντρες στέκονταν μαζί και μιλούσαν, ενώ τα κορίτσια ήταν χωριστά, χασκογελώντας με ενθουσιασμό. Ο διαχωρισμός δεν θα κρατούσε πολύ. Η ορχήστρα άρχισε να παίζει, και ξεκίνησε το στροβίλισμα και το χτύπημα των ποδιών. Άντρες και γυναίκες σηκώθηκαν από τις θέσεις τους, και τα αγόρια και τα κορίτσια αποσπάστηκαν από το πλήθος. Σύντομα, ο χωμάτινος χώρος είχε γεμίσει. Η Άννα ήξερε, καθώς περιστρεφόταν ο εσωτερικός κύκλος των γυναικών, ότι αργά ή γρήγορα θα βρισκόταν απέναντι από τον Αντώνη και για μερικές στιγμές θα χόρευαν μαζί. «Πώς μπορώ να τον κάνω να με δει σαν κάτι παραπάνω από τη φιλενάδα της μικρής του αδερφής;» αναρωτήθηκε.

Δεν χρειάστηκε να προσπαθήσει. Ο Αντώνης βρέθηκε μπροστά της. Ο πεντοζάλης τής έδωσε λίγες στιγμές για να εξετάσει εκείνο το ζευγάρι βαθιά μάτια που την κοιτούσαν κάτω από το κροσσόπλεγμα του παραδοσιακού σαρικιού του. Το σαρίκι ήταν το κάλυμμα του πολεμιστή που τώρα φορούσαν πολλοί νέοι για να δείξουν ότι είχαν καταφέρει να γίνουν άντρες, όχι μόνο επειδή πέρασε ο καιρός, αλλά επειδή είχαν βάψει τα χέρια τους με το αίμα ενός άλλου. Στην περίπτωση του Αντώνη, δεν ήταν μόνο ένας, αλλά πολλοί στρατιώτες του εχθρού. Προσευχόταν να μην άκουγε ποτέ ξανά εκείνη τη χαρακτηριστική κραυγή έκπληξης καθώς η λεπίδα του ξέσχιζε τη μαλακή σάρκα ανάμεσα στις ωμοπλάτες, και το πνιχτό αγκομαχητό που ακολουθούσε. Ποτέ δεν το ένιωσε σαν νίκη, αλλά του έδινε το δικαίωμα να συνδέεται με τους ατρόμητους

πολεμιστές του παρελθόντος της Κρήτης, τα παλικάρια με τις βράκες και τα ψηλά στιβάνια.

Η Άννα χαμογέλασε πλατιά στο αγόρι που είχε γίνει άντρας, αλλά εκείνος δεν της το ανταπέδωσε. Τα εβένινα μάτια του είχαν καρφωθεί στα δικά της, και δεν τα άφησε, μέχρι που εκείνη σχεδόν ανακουφίστηκε όταν ήρθε η ώρα ο Αντώνης να προχωρήσει στην επόμενη συνοδό του στο χορό. Όταν τελείωσε ο χορός, η καρδιά της χτυπούσε ακόμη σαν τρελή και επέστρεψε στις φιλενάδες της, που παρακολουθούσαν τώρα καθώς μερικοί άντρες, ανάμεσα τους κι ο Αντώνης, χόρευαν μπροστά τους σαν ανθρώπινα γυροσκοπία. Ήταν μια επίδειξη που προκαλούσε ζάλη. Τα στιβάνια έφταναν ψηλά πάνω από το έδαφος καθώς εκείνοι πηδούσαν στον αέρα, και ο τέλειος συγχρονισμός από τις δοξαριές των τρίχορδων λυρών και τα αρπίσματα του λαγούτου τούς ωθούσε να συνεχίσουν, δίνοντας στο χορό μια ζωντάνια που έκοβε την ανάσα μέχρι το τέλος του.

Οι παντρεμένες και οι χήρες παρακολουθούσαν τις φιγούρες, μολοντί η παράσταση δεν είχε στηθεί γι' αυτές, αλλά για τις όμορφες σε ηλικία γάμου που παρακολουθούσαν από τη γωνία της πλατείας. Καθώς ο Αντώνης στροβιλιζόταν και η μουσική έφτανε στην κορύφωση της, η Άννα ήταν σίγουρη πως αυτός ο ωραίος πολεμιστής χόρευε μόνο για κείνη. Όλο το κοινό χειροκρότησε και επευφήμησε μόλις τέλειωσαν, και η ορχήστρα, σταματώντας σχεδόν για μια στιγμή, άρχισε τον επόμενο σκοπό. Μια ομάδα από λίγο μεγαλύτερους άντρες βρέθηκε τώρα στο κέντρο της σκηνής.

Η Άννα ήταν τολμηρή. Έφυγε από τον κύκλο των φιλενάδων της και πλησίασε τον Αντώνη, ο οποίος έβαξε ένα ποτήρι κρασί από ένα τεράστιο πήλινο σταμνί. Αν και την είχε δει πολλές φορές στο σπίτι του, ούτε καν της είχε δώσει σημασία πριν από την αποψινή νύχτα. Πριν από την Κατοχή, η Άννα έδειχνε απλώς μικρό κορίτσι· τώρα, μια καλοσηματισμένη, φιλήδονη γυναίκα είχε πάρει τη θέση του.

«Γεια σου, Αντώνη», του είπε θαρραλέα.

«Γεια σου, Άννα».

«Πρέπει να έκανες εξάσκηση στο χορό όσο έλειπες», είπε, «για να μπορείς να κάνεις τέτοιες φιγούρες».

«Δεν βλέπαμε τίποτε άλλο πέρα από κατσιές πάνω στα βουνά», απάντησε ο Αντώνης περιπαικτικά. «Όμως, έχουν πολύ επιδέξια πόδια, οπότε μπορεί να μάθαμε κάνα-δυο πράγματα απ' αυτές».

«Μπορούμε να χορέψουμε πάλι, σύντομα;» τον ρώτησε, μέσα στο θόρυβο της μουσικής από τις λύρες και τα κρουστά.

«Ναι», είπε εκείνος, και στο πρόσωπο του τώρα ζωγραφίστηκε ένα χαμόγελο.

«Ωραία. Θα περιμένω. Εκεί», του είπε και επέστρεψε στις φιλενάδες της.

Ο Αντώνης είχε την αίσθηση ότι η Άννα του είχε προσφερθεί για κάτι περισσότερο από έναν πεντοζάλη. Όταν άρχισε ένας κατάλληλος χορός, την πλησίασε, την πήρε από το χέρι και την οδήγησε στον κύκλο. Κρατώντας την από τη μέση, εισέπνευσε την απερίγραπτα αισθησιακή μυρωδιά του ιδρώτα της, ένα άρωμα με περισσότερη μεθυστική γλύκα από οτιδήποτε είχε ανασάνει ποτέ. Τα άνθη της λεβάντας και τα ροδοπέταλα δεν μπορούσαν να συγκριθούν μαζί του. Όταν τελείωσε ο χορός, αισθάνθηκε την καυτή ανάσα της στο αυτί του.

«Έλα να με βρεις πίσω από την εκκλησία», του ψιθύρισε.

Η Άννα ήξερε ότι μια βόλτα μέχρι την εκκλησία, ακόμη και στη διάρκεια τέτοιων άγριων εορτασμών, ήταν απόλυτα φυσιολογική την ημέρα του Αγίου, και, πέρα από αυτό, ο Άγιος Κωνσταντίνος μοιραζόταν τη μέρα με τη μητέρα του, την Αγία Ελένη, κάτι που έκανε την περίπτωση κατάλληλη να θυμηθεί τη δική της μάνα. Κατευθύνθηκε γοργά στο δρομάκι πίσω από την εκκλησία, και σε λίγες στιγμές ήταν εκεί και ο Αντώνης, προσπαθώντας με τα χέρια του να τη βρει στο σκοτάδι. Τα μισάνοιχτα χείλη της αναζήτησαν αμέσως τα δικά του.

Από τότε που πλήρωνε πολλά λεφτά είχε να τον φιλήσουν έτσι. Τους τελευταίους μήνες του πολέμου ήταν τακτικός πελάτης των πορνείων του Ρεθύμνου. Οι γυναίκες εκεί λάτρευαν τους αντάρτες και τους έκαναν ειδικές τιμές, ιδιαίτερα όταν ήταν ωραίοι σαν τον Αντώνη. Η δουλειά τους ήταν η μόνη που ανθούσε στη διάρκεια της Κατοχής, καθώς οι άντρες αναζητούσαν παρηγοριά εξαιτίας του μακρού χωρισμού τους από τις γυναίκες τους, και οι νεαροί άρπαζαν την ευκαιρία να αποκτήσουν σεξουαλική εμπειρία που δεν θα τύγχανε ανοχής κάτω από το άγρυπνο μάτι των κοινοτήτων τους. Ωστόσο, δεν υπήρχε αίσθημα αγάπης. Εκείνη τη στιγμή, στην αγκαλιά του βρισκόταν μια γυναίκα που φιλούσε σαν πόρνη αλλά μάλλον ήταν παρθένα και, το πιο σημαντικό, ο Αντώνης μπορούσε να νιώσει πραγματικό πόθο. Δεν γινόταν να κάνει λάθος. Κάθε κομμάτι τού είναι του λαχταρούσε να συνεχιστεί αυτό το λάγνο φιλί. Το μυαλό του δούλευε γοργά. Είχε γυρίσει για πάντα και αναμενόταν να παντρευτεί και να νοικοκυρευτεί στο χωριό, και να μια γυναίκα που ανυπομονούσε να αγαπηθεί και τον περίμενε κυριολεκτικά στην πόρτα του, όπως γινόταν από τότε που ήταν κοριτσάκι. Έπρεπε να γίνει δικιά του. Έτσι ήταν γραφτό.

Σταμάτησαν να αγκαλιάζονται. «Πρέπει να γυρίσουμε στην πλατεία», είπε η Άννα, ξέροντας ότι ο πατέρας της θα παρατηρούσε την απουσία της αν έλειπε κι άλλο. «Αλλά να πάμε χωριστά».

Γλίστρησε μέσα από τις σκιές και μπήκε στην εκκλησία, όπου πέρασε λίγα λεπτά ανάβοντας ένα κερί μπροστά σε μια εικόνα της Παρθένου και του Βρέφους, με τα χείλη της ακόμη υγρά από τα χείλη του Αντώνη, να κινούνται στο ρυθμό μιας σιωπηλής προσευχής.

Καθώς επέστρεφε στην πλατεία, επικρατούσε μια μικρή αναστάτωση στο δρόμο. Μια μεγάλη κούρσα είχε σταματήσει, ένα από τα ελάχιστα αυτοκίνητα πάνω σε ένα νησί όπου οι

περισσότεροι άνθρωποι ακόμη ταξίδευαν περπατώντας ή στην πλάτη κάποιου τετραπόδου. Η Άννα σταμάτησε για να δει τους επιβάτες που έβγαιναν. Ο οδηγός, ένας κομψός εξηντάρης, ήταν άμεσα αναγνωρίσιμος: ήταν ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης, ο αρχηγός της πλούσιας οικογένειας γαιοκτημόνων που ζούσε σε ένα τεράστιο κτήμα κοντά στην Ελούντα. Ήταν δημοφιλής, και η γυναίκα του, η Ελευθερία, ήταν επίσης συμπαθής. Είχαν στη δούλεψη τους καμιά δεκαριά άντρες από το χωριό -ανάμεσα τους και τον Αντώνη- πολλοί από τους οποίους είχαν μόλις επιστρέψει ύστερα από μακρά απουσία στην Αντίσταση, και τους είχαν καλωσορίσει με ανοιχτές αγκάλες. Ήταν γενναιόδωροι με τους μισθούς των αντρών, αν και μερικοί έλεγαν, με σαρκασμό, ότι είχαν τη δυνατότητα να το κάνουν. Δεν ήταν μόνο τα χιλιάδες στρέμματα ελαιώνων η πηγή του πλούτου τους. Τους ανήκε ένα παρόμοιο κομμάτι γης στο οροπέδιο του Λασιθίου, όπου καλλιεργούσαν τεράστιες ποσότητες πατάτας, δημητριακών και μήλων, κάτι που τους παρείχε εισόδημα όλο το χρόνο, και μάλιστα εγγυημένο. Το δροσερό κλίμα του οροπεδίου, σε υψόμετρο οχτακοσίων μέτρων, σπάνια δημιουργούσε προβλήματα, και τα πράσινα χωράφια ήταν ολόφωτα με τη βοήθεια του νερού το οποίο παρείχαν τα χιόνια που έλιωναν στα βουνά τριγύρω. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία Βανδουλάκη συχνά περνούσαν τους μήνες του καλοκαιριού στη Νεάπολη, καμιά εικοσαριά χιλιόμετρα μακριά, όπου είχαν μια έπαυλη, αφήνοντας το κτήμα τους στην Ελούντα να το διαχειρίζεται ο γιος τους Αντρέας. Σπάνια συναντούσε κανείς περιουσία σαν τη δική τους.

Ωστόσο, δεν προκαλούσε έκπληξη που μια τόσο εύπορη οικογένεια ερχόταν για να γιορτάσει με τους φαράδες, τους βοσκούς και τους ανθρώπους που δούλευαν τη γη. Το ίδιο συνέβαινε σε ολόκληρη την Κρήτη. Κάθε χωρικός πήγαινε να χορέψει και να γιορτάσει, και οι πλούσιες οικογένειες των γαιοκτημόνων που ζούσαν στα κοντινά κτήματα ή τις επαύλεις

πήγαιναν μαζί τους. Δεν θα μπορούσαν να οργανώσουν καλύτερη γιορτή, όσο μεγάλη κι αν ήταν η περιουσία τους, και ήθελαν να μοιραστούν τη ζωντάνια της. Και οι πλούσιοι και οι φτωχοί είχαν υποφέρει, και όλοι είχαν τους ίδιους λόγους να γιορτάσουν την απελευθέρωση τους. Το εκφραστικό συναίσθημα των μαντινάδων και ο ενθουσιασμός του πεντοζάλη ήταν τα ίδια, είτε η οικογένεια είχε ενενήντα ελαιόδεντρα είτε ενενήντα χιλιάδες.

Από το πίσω κάθισμα του αυτοκινήτου βγήκαν οι δυο κόρες Βανδουλάκη και ο μεγάλος αδερφός τους, ο Αντρέας. Αμέσως, κάποιιοι από τους χωρικούς τους καλωσόρισαν και τους έδωσαν ένα καλό τραπέζι, απ' όπου έβλεπαν, όσο καλύτερα γινόταν, το χορό. Ο Αντρέας, ωστόσο, δεν έμεινε καθισμένος για πολύ.

«Ελάτε», είπε στις αδερφές του. «Ας μπούμε στο χορό».

Τις άρπαξε και τις δύο και τις τράβηξε στον κύκλο, όπου αναμείχθηκαν με το πλήθος των χορευτών, καθώς ήταν ντυμένες με τα ίδια ρούχα που φορούσαν και τα κορίτσια του χωριού. Η Άννα παρακολουθούσε. Μερικές από τις φίλες της ήταν στην ομάδα, και της καρφώθηκε η ιδέα ότι αν εκείνες είχαν την ευκαιρία να χορέψουν πιασμένες με τον Αντρέα Βανδουλάκη, το ίδιο θα έκανε κι εκείνη. Μπήκε στον επόμενο πεντοζάλη και, όπως ακριβώς είχε κάνει με τον Αντώνη ούτε μία ώρα νωρίτερα, κάρφωσε με το βλέμμα της τον Αντρέα.

Ο χορός σύντομα τελείωσε. Το αρνί είχε πλέον ψηθεί και κοπεί σε μεγάλα κομμάτια τοποθετημένα σε πιατέλες, που άρχισαν να περιφέρονται για να φάνε οι χωρικοί. Ο Αντρέας επέστρεψε στο τραπέζι της οικογένειας, αλλά το μυαλό του ήταν αλλού.

Σε ηλικία είκοσι πέντε ετών, δεχόταν πιέσεις από τους γονείς του να βρει σύζυγο. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία είχαν απελπιστεί, επειδή είχε απορρίψει όλες τις κόρες των φίλων και γνωστών τους. Μερικές ήταν στρυφνές, άλλες σαχλές και

κάποιες απλώς ηλίθιες, και μολονότι όλες θα προικίζονταν κάτι παραπάνω από γενναιόδωρα, ο Αντρέας αρνήθηκε να έχει οποιαδήποτε σχέση μαζί τους.

«Ποια είναι εκείνη η κοπέλα, εκείνη με τα καταπληκτικά μαλλιά;» ρώτησε τις αδερφές του, δείχνοντας την Άννα.

«Πού θες να ξέρουμε;» είπαν και οι δυο μαζί. «Μια από τις ντόπιες είναι!».

«Είναι όμορφη», είπε. «Έτσι θέλω να είναι η γυναίκα μου».

Καθώς σηκωνόταν, η Ελευθερία έριξε στον Αλέξανδρο μια πονηρή ματιά. Η άποψη της ήταν πως, με δεδομένο ότι η οποιαδήποτε προίκα δεν θα είχε αντίκτυπο στη ζωή του Αντρέα, τι σημασία θα είχε πράγματι ποια θα παντρευόταν; Η ίδια η Ελευθερία καταγόταν από αρκετά πιο ταπεινή οικογένεια σε σχέση με τον Αλέξανδρο, αλλά αυτό δεν είχε επηρεάσει σημαντικά τη ζωή τους. Ήθελε ο γιος της να είναι ευτυχισμένος, και αν αυτό συνεπαγόταν παραβίαση των συμβατικών κανόνων, τότε κανένα πρόβλημα.

Ο Αντρέας είχε πλησιάσει την ομάδα των κοριτσιών, που κάθονταν σε κύκλο κι έτρωγαν το τρυφερό κρέας με τα δάχτυλα τους. Δεν υπήρχε κάτι το ξεχωριστό στην εμφάνιση του Αντρέα, που είχε κληρονομήσει τα αδρά χαρακτηριστικά του πατέρα του και τη χλομή επιδερμίδα της μητέρας του, αλλά το υπόβαθρο της οικογένειάς του του προσέδιδε ένα ύφος που τον ξεχώριζε από όλους τους άλλους άντρες στη γιορτή, εκτός από τον Αλέξανδρο Βανδουλάκη. Οι νεαρές κοπέλες ντράπηκαν όταν κατάλαβαν ότι τις πλησίαζε ο Αντρέας, και σκούπισαν βιαστικά τα χέρια τους στις φούστες τους κι έγλειψαν το λίπος από τα χείλια τους.

«Θέλει καμιά να χορέψει;» τις ρώτησε με άνεση, κοιτώντας απευθείας την Άννα. Η στάση του ήταν αυτή ενός άντρα με αυτοπεποίθηση για την ανώτερη κοινωνική θέση του και υπήρχε μόνο μία αντίδραση. Να σηκωθεί από την καρέκλα της και να πάρει το χέρι που της είχε τείνει.

Τα κεριά πάνω στα τραπέζια είχαν σωθεί και σβήσει, αλλά τώρα είχε βγει το φεγγάρι και έριχνε την αστραφτερή λάμψη του στον κατά τα άλλα κατασκότεινο ουρανό. Η ρακή και το κρασί έρρεαν, και οι μουσικοί, ενθαρρυμένοι από την ατμόσφαιρα, έπαιζαν όλο και γρηγορότερα, μέχρι που οι χορευτές εμφανίστηκαν πάλι σαν να πετούν στον αέρα. Ο Αντρέας κρατούσε την Άννα κοντά του. Ήταν η ώρα της νύχτας που μπορούσε να αγνοηθεί η παράδοση της ανταλλαγής συνοδών στη διάρκεια του χορού, και αποφάσισε ότι δεν θα την άλλαζε για κάποια άλλη, ευτραφή, με λίγα δόντια και αδέξια πόδια. Η Άννα ήταν τέλεια. Καμιά άλλη δεν θα του έκανε.

Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία Βανδουλάκη παρακολουθούσαν το γιο τους να φλερτάρει εκείνη τη γυναίκα, αλλά δεν ήταν οι μόνοι που έκαναν κάτι τέτοιο. Ο Αντώνης καθόταν σε ένα τραπέζι με τους φίλους του, πίνοντας μέχρι αναισθησίας, καθώς καταλάβαινε τι εκτυλισσόταν μπροστά στα μάτια του. Ο άνθρωπος για τον οποίο δούλευε, ξελόγιαζε το κορίτσι που ποθούσε αυτός. Όσο περισσότερο έπινε, τόσο πιο άθλια ένιωθε. Είχε αισθανθεί λιγότερο πτοημένος όταν κοιμόταν στις πλαγιές των βουνών στη διάρκεια του πολέμου, μαστιγμένος από τις καταιγίδες και δαρμένος από τους ανέμους. Τι ελπίδα είχε να κρατήσει την Άννα για τον εαυτό του, τη στιγμή που ανταγωνιζόταν έναν άντρα που θα κληρονομούσε ένα τεράστιο κομμάτι του Λασιθίου;

Στην άλλη άκρη της πλατείας, ο Γιώργης καθόταν κι έπαιζε τάβλι με μια ομάδα μεγαλύτερων αντρών. Τα μάτια του πήγαιναν κι έρχονταν από το παιχνίδι στην πλατεία, όπου η Άννα συνέχιζε να χορεύει μ' εκείνο τον άντρα, τον πιο κατάλληλο για σύζυγο από αυτή την πλευρά του Αγίου Νικολάου.

Η οικογένεια Βανδουλάκη σηκώθηκε τελικά για να φύγει. Η μητέρα του Αντρέα ήξερε ενστικτωδώς ότι ο γιος της δεν θα ήθελε να πάει σπίτι μαζί τους, αλλά, για το συμφέρον

της ευυποληψίας και της φήμης αυτής της όμορφης χωριατοπούλας που του άρεσε τόσο, ήταν σημαντικό να το κάνει. Ο γιος της δεν ήταν ανόητος. Αν επρόκειτο να σπάσει την παράδοση και να έχει την ελευθερία να επιλέξει μόνος του τη σύζυγο του αντί να τον κατευθύνουν οι γονείς του να δεχτεί τη δική τους επιλογή, τους χρειαζόταν στο πλευρό του.

«Κοίτα», είπε στην Άννα, «πρέπει να φύγω τώρα, αλλά θέλω να σε ξαναδώ. Θα σου στείλω ένα σημείωμα αύριο. Θα σου γράφω πού θα συναντηθούμε».

Μιλούσε σαν άντρας συνηθισμένος να δίνει εντολές και να περιμένει να εκτελεστούν. Η Άννα δεν είχε καμία αντίρρηση, συνειδητοποιώντας για μια φορά ότι η συναίνεση ήταν η σωστή αντίδραση. Θα μπορούσε, σε τελική ανάλυση, να είναι ο δρόμος της φυγής της από την Πλάκα.

Ενδέκατο Κεφάλαιο

«**Ε** ΕΕ! ΑΝΤΩΝΗ! Έλα επαέ ένα λεπτό!»
 Η φωνή είχε κάτι το μηχανικό· ήταν η διαταγή του αφέντη στον υπηρέτη του. Ο Αντρέας είχε σταματήσει το φορητό του σε κάποια απόσταση από εκεί όπου ο Αντώνης έκοβε κάτι γέρικες και τώρα ξερές ελιές, και του έκανε νόημα. Ο Αντώνης σταμάτησε τη δουλειά του και στηρίχτηκε στο τσεκούρι του. Δεν είχε συνηθίσει ακόμη τα νεύματα και τις διαταγές του νεαρού αφεντικού του. Οι περιπλανήσεις των τελευταίων ετών, μολονότι ατελείωτα σκληρές και οδυνηρές, πρόσφεραν μια ευχάριστη ελευθερία, και το έβρισκε δύσκολο να συνηθίσει τόσο την καθημερινή ρουτίνα, όσο και την ιδέα ότι έπρεπε να στέκεται προσοχή κάθε φορά που το αφεντικό έδινε μια διαταγή. Και σαν να μην ήταν αυτό αρκετό, υπήρχε κι ένας πολύ συγκεκριμένος λόγος εχθρότητας ανάμεσα σε αυτόν και τον άντρα που του φώναζε καθισμένος στο τιμόνι του οχήματός του. Τον έκανε να θέλει να κατεβάσει το τσεκούρι του στο σβέρκο του Αντρέα Βανδουλάκη.

Ο Αντώνης γυάλιζε από τον ιδρώτα. Στο μέτωπό του κυλούσαν στάλες και το πουκάμισό του ήταν κολλημένο στην

πλάτη του. Ήταν μόλις τέλη Μαΐου, αλλά η θερμοκρασία είχε κιόλας ανέβει πολύ ψηλά. Δεν θα τυναζόταν σε θέση προσοχής, τουλάχιστον όχι ακόμη. Ατάραχος, έβγαλε το φελλό από το φλασκί στα πόδια του και τράβηξε μια μεγάλη γουλιά νερό.

Η Άννα... Πριν από την περασμένη εβδομάδα ο Αντώνης ούτε που της έδινε σημασία, και σίγουρα δεν της είχε αφιερώσει ούτε μια στιγμή στις σκέψεις του, αλλά εκείνη τη νύχτα της γιορτής του Αγίου, του ξύπνησε μέσα του ένα πάθος που δεν τον άφηνε να κοιμηθεί. Ξανά και ξανά, ζούσε τις στιγμές του αγκαλιάσματος τους. Είχε κρατήσει δέκα σύντομα λεπτά, ίσως ακόμη λιγότερο, αλλά στον Αντώνη είχε φανεί σαν να ήταν τόσο αργό και παρατεταμένο όσο ολόκληρη η μέρα. Μετά, όλα τελείωσαν. Μπροστά στα μάτια του, του είχαν αρπάξει την πιθανότητα της αγάπης. Παρακολουθούσε τον Αντρέα Βανδουλάκη από τη στιγμή που έφτασε και τον είδε να χορεύει με την Άννα. Κατάλαβε τότε, ακόμη και πριν αρχίσει η μάχη, ποιος είχε κερδίσει τον πόλεμο. Η ζυγαριά των πιθανοτήτων είχε γείρει συντριπτικά σε βάρος του.

Ο Αντώνης στράφηκε τώρα νωχελικά προς το μέρος του Αντρέα, ο οποίος δεν αντιλαμβανόταν τις λεπτές διαφορές της συμπεριφοράς του.

«Μένεις στην Πλάκα, ε;» είπε ο Αντρέας. «Θέλω να παραδώσεις αυτό για μένα. Σήμερα».

Του έδωσε ένα φάκελο. Ο Αντώνης δεν χρειάστηκε να τον κοιτάξει για να μάθει ποιος το όνομα ήταν γραμμένο απέξω.

«Θα τον πάω κάποια στιγμή», είπε με προσποιητή αδιαφορία, διπλώνοντας το γράμμα στα δύο και χώνοντάς το στην πίσω τσέπη του παντελονιού του.

«Θέλω να παραδοθεί σήμερα», είπε ο Αντρέας αυστηρά. «Μην το ξεχάσεις».

Η μηχανή του φορτηγού του πήρε μπροστά με θόρυβο και ο Αντρέας βγήκε από το χωράφι βιαστικά, με την όπισθεν,

μετατρέποντας την ξεραμένη γη σε ένα σύννεφο σκόνης που πλανήθηκε στον αέρα και γέμισε τα πνευμόνια του Αντώνη.

«Γιατί να το πάω το καταραμένο γράμμα σου;» φώναξε ο Αντώνης καθώς ο Αντρέας εξαφανιζόταν. «Ανάθεμά σε!»

Ήξερε ότι εκείνο το γράμμα θα σφράγιζε τη δική του δυστυχία, αλλά ήξερε επίσης ότι δεν είχε επιλογή εκτός από το να φροντίσει να το παραδώσει με ασφάλεια. Ο Αντρέας Βανδουλάκης θα το ανακάλυπτε σύντομα αν είχε αποτύχει στην αποστολή του, και θα το πλήρωνε πολύ ακριβά. Όλη μέρα, ο φάκελος έμεινε στην τσέπη του. Έτριζε κάθε φορά που καθόταν κάτω και τον βασάνιζαν οι σκέψεις του να τον σκίσει, να τον κάνει μπαλάκι και να τον πετάξει στη ρεματιά, ή να τον δει να καίγεται αργά στη μικρή φωτιά που είχε ανάψει για να απαλλαγεί από τα υπολείμματα των ξύλων. Όμως, το μοναδικό πράγμα που δεν είχε μπει στον πειρασμό να κάνει ήταν να τον ανοίξει. Δεν μπορούσε να αντέξει να το διαβάσει. Όχι ότι του χρειαζόταν. Ήταν απόλυτα προφανές τι έλεγε.

Η Άννα εξεπλάγη όταν βρήκε τον Αντώνη να στέκεται στο κατώφλι της νωρίς εκείνο το βράδυ. Είχε χτυπήσει την πόρτα, ελπίζοντας να μην τη βρει εκεί, αλλά να τη, μ' εκείνο το πλατύ χαμόγελο που επιδείκνυε αδιάκριτα σε όποιον συναντούσε στο δρόμο της.

«Έχω ένα γράμμα για σένα», είπε ο Αντώνης πριν προλάβει εκείνη να μιλήσει. «Είναι από τον Αντρέα Βανδουλάκη». Οι λέξεις κόλλησαν στο λαιμό του, αλλά βρήκε μια διεστραμμένη ικανοποίηση καθώς πειθαρχούσε τον εαυτό του ώστε να τις πει χωρίς να προδώσει το παραμικρό συναίσθημα. Τα μάτια της Άννας μεγάλωσαν από ολοφάνερο ενθουσιασμό.

«Ευχαριστώ», είπε, παίρνοντας τον τσαλακωμένο πλέον φάκελο από το χέρι του, προσέχοντας να μη συναντήσει το βλέμμα του. Ήταν σαν να είχε ξεχάσει το πάθος του αγκαλιάσματός τους. Δεν σήμαινε τίποτα γι' αυτήν; αναρωτήθηκε ο Αντώνης. Εκείνη τη στιγμή είχε φανεί σαν ξεκίνημα, αλλά

τώρα μπορούσε να καταλάβει ότι το φιλί, που γι' αυτόν ήταν τόσο γεμάτο από προσδοκία και προσμονή, για κείνη ήταν απλώς το κλέψιμο μιας στιγμής ηδονής.

Μετακίνησε το βάρος της από το ένα πόδι στο άλλο, και ο Αντώνης καταλάβαινε ότι ανυπομονούσε να ανοίξει το γράμμα και αυτός να φύγει. Αφού έκανε ένα βήμα πίσω, του είπε «αντίο» κι έκλεισε την πόρτα. Ήταν σαν να του την είχαν κοπανήσει στα μούτρα.

Μέσα στο σπίτι, η Άννα κάθισε στο χαμηλό τραπέζι και με τρεμάμενα χέρια άνοιξε το φάκελο. Ήθελε να απολαύσει τη στιγμή. Τι θα ανακάλυπτε; Ένα ξεχείλισμα πάθους εκφρασμένο με ωραία λόγια; Λέξεις που επρόκειτο να εκραγούν στο χαρτί σαν πυροτεχνήματα; Συναισθήματα συγκινητικά σαν το θέαμα ενός διάττοντα αστέρα μια ανέφελη νύχτα; Όπως κάθε δεκαοχτάχρονο κορίτσι που περιμένει κάτι τόσο ποιητικό, έμελλε να απογοητευθεί από το γράμμα στο τραπέζι μπροστά της:

Αγαπητή Άννα,

Θέλω να σε ξαναδώ. Σε παρακαλώ, έλα για γεύμα μαζί με τον πατέρα σου την επόμενη Κυριακή. Η μητέρα και ο πατέρας μου ανυπομονούν να σας γνωρίσουν.

*Δικός σου,
Ανδρέας Βανδουλάκης*

Μολονότι το περιεχόμενο την ενθουσίασε, καθώς την έφερνε ένα βήμα πιο κοντά στην απόδραση της από την Πλάκα, το επίσημο ύφος του γράμματος την ψύχρανε. Η Άννα πίστευε ότι, επειδή ο Αντρέας είχε τύχει ανώτερης εκπαίδευσης, ίσως να είχε ταλέντο στα λόγια, όμως υπήρχε τόσο συναισθημα σε αυτό το βιαστικό, προχειρογραμμένο σημείωμα, όσο και στα πληκτικά βιβλία γραμματικής των αρχαίων ελληνικών,

που χάρηκε όταν τα άφησε πίσω της μαζί με την εποχή που πήγαινε σχολείο.

ΤΟ ΓΕΥΜΑ έγινε κανονικά, και ακολούθησαν πολλά ακόμη. Η Άννα συνοδευόταν πάντοτε από τον πατέρα της, σύμφωνα με το αυστηρό πρωτόκολλο που ακολουθούσαν τόσο οι πλούσιοι όσο και οι φτωχοί σε τέτοιες περιστάσεις. Τις πρώτες πεντέξι φορές, ένας υπηρέτης έπαιρνε τον πατέρα και την κόρη το μεσημέρι, με το αυτοκίνητο του Αλέξανδρου Βανδουλάκη, τους μετέφερε στην έπαυλη με το προστέγασμα στη Νεάπολη και τους γύριζε πίσω στις τρεις και μισή ακριβώς. Το μοτίβο ήταν πάντοτε το ίδιο. Μόλις έφταναν, τους οδηγούσαν σε μια ευάερη αίθουσα υποδοχής, όπου κάθε έπιπλο ήταν καλυμμένο με περίτεχνα κεντημένα λευκά κοφτά, και σε έναν τεράστιο μπουφέ έλαμπε μια σειρά από φίνες, σχεδόν διαφανείς πορσελάνες. Εκεί, η Ελευθερία Βανδουλάκη τους πρόσφερε από ένα πιατελάκι με γλυκό του κουταλιού κι ένα ποτηράκι λικέρ, περιμένοντας να βάλει τα άδεια πιατάκια και τα ποτηράκια σε ένα δίσκο, μόλις τελείωναν. Κατόπιν όλοι πήγαιναν στη σκοτεινή τραπεζαρία, όπου ελαιογραφίες άγριων μουστακαλήδων προγόνων κοιτούσαν αυστηρές από τους τοίχους με την ξύλινη επένδυση. Οι τυπικότητες συνεχίζονταν ακόμη κι εδώ. Ο Αλέξανδρος έκανε την εμφάνισή του, και, κάνοντας το σταυρό του, έλεγε «Καλωσορίσατε», οπότε οι επισκέπτες απαντούσαν με μια φωνή με τις λέξεις: «Είμαστε ευτυχείς που βρισκόμαστε εδώ, μαζί σας». Τα ίδια γίνονταν κάθε φορά, μέχρι που η Άννα ήξερε, σχεδόν με ακρίβεια λεπτού, τι θα γινόταν και πότε.

Επίσκεψη με την επίσκεψη, κάθονταν αναπαυτικά στις περίτεχνα σκαλισμένες καρέκλες με την ψηλή πλάτη, στο σκουρόχρωμο, υπερβολικά γυαλισμένο τραπέζι, και δέχονταν ευγενικά κάθε πιάτο που τους πρόσφεραν. Η Ελευθερία έκανε ότι μπορούσε για να αισθάνονται άνετα οι καλεσμένοι της· πολλά χρόνια πριν, είχε υποστεί το ίδιο μαρτύριο, όταν

περνούσε τις εξετάσεις της προηγούμενης γενιάς της οικογένειας Βανδουλάκη, προκειμένου να διαπιστωθεί αν ήταν κατάλληλη για σύζυγος του Αλέξανδρου, και θυμόταν την αβάσταχτη τυπικότητα όλων αυτών σαν να ήταν χθες. Παρά τις αγαθές προσπάθειες της γυναίκας, ωστόσο, η συζήτηση ήταν επιτηδευμένη, και τόσο ο Γιώργης όσο και η Άννα αντιλαμβάνονταν επώδυνα ότι περνούσαν δοκιμασία. Ήταν αναμενόμενο. Αν επρόκειτο για προξενιό, και κανείς ακόμη δεν το είχε ορίσει ως κάτι τέτοιο, υπήρχαν όροι συμμετοχής που χρειαζόταν να επιβληθούν.

Μέχρι την έβδομη συνάντηση, η οικογένεια Βανδουλάκη είχε μετακομίσει στην αχανή έπαυλη του μεγάλου κτήματος στην Ελούντα, όπου περνούσε τους μήνες μεταξύ Σεπτεμβρίου και Απριλίου. Η Άννα είχε αρχίσει να γίνεται ανυπόμονη. Ο Αντρέας κι αυτή δεν είχαν βρεθεί μόνοι τους από εκείνο το χορό το Μάιο, και, όπως γκρίνιαζε ένα βράδυ στη Φωτεινή και τη μητέρα της, «Δεν μπορεί να πει κανείς ότι ήμαστε μόνοι μας τότε, με ολόκληρο το χωριό να μας κοιτάζει! Γιατί παίρνουν όλα τόσο καιρό;».

«Επειδή, αν έτσι είναι το σωστό για τους δυο σας και για τις οικογένειές σας, δεν υπάρχει λόγος για βιασύνες», απάντησε η Σαβίνα με σοφία.

Η Άννα, η Μαρία και η Φωτεινή βρίσκονταν στο σπίτι του Αγγελόπουλου, και θεωρητικά μάθαιναν πώς να πλέκουν. Στην πραγματικότητα είχαν μαζευτεί εκεί για να κουτσομπολέψουν την «κατάσταση με τους Βανδουλάκηδες», όπως την έλεγαν. Πλέον, η Άννα ένιωθε σαν ζώο στην κεντρική αγορά που το εξετάζουν αν είναι κατάλληλο. Ίσως, τελικά, θα έπρεπε να είχε μετριάσει τις φιλοδοξίες της. Είχε γίνει δεκαοχτώ ετών, η εποχή που πήγαινε σχολείο είχε περάσει και είχε μόνο μια επιδίωξη: έναν καλό γάμο.

«Θα αντιμετωπίσω τους επόμενους μήνες απλώς σαν παιχνίδι αναμονής», είπε. «Και, τέλος πάντων, υπάρχει ο πατέρας για να τον φροντίζω στο μεταξύ».

Η Μαρία, φυσικά, ήταν αυτή που πραγματικά φρόντιζε τον Γιώργη και που ήξερε ότι θα έμενε στο σπίτι για κάμποσο καιρό ακόμη, παραμερίζοντας το δικό της μακρινό όνειρο να γίνει δασκάλα. Όμως, δάγκωσε τη γλώσσα της. Δεν ήταν καλή ιδέα να αναζητάει αντιπαράθεση με την Άννα σε καμία περίπτωση.

Χρειάστηκε να έρθει η άνοιξη της επόμενης χρονιάς μέχρι να πειστεί ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης ότι, παρά τις διαφορές στον πλούτο και την κοινωνική θέση τους, δεν θα ήταν λάθος να πάρει ο γιος του την Άννα για γυναίκα του. Εκείνη, σε τελική ανάλυση, ήταν εξαιρετικά όμορφη, αρκετά έξυπνη και σαφώς αφοσιωμένη στον Αντρέα. Μια μέρα, έπειτα από ένα ακόμη γεύμα, οι δυο πατεράδες επέστρεψαν στην αίθουσα υποδοχής μόνοι τους. Ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης μίλησε χωρίς περιστροφές.

«Όλοι έχουμε συναίσθηση της ανισότητας αυτής της πιθανής ένωσης, αλλά είμαστε πια σίγουροι ότι δεν θα έχει επιπτώσεις σε καμία από τις δυο πλευρές. Η σύζυγός μου με έπεισε ότι ο Αντρέας θα είναι πιο ευτυχισμένος με την κόρη σου παρά με οποιαδήποτε άλλη γυναίκα έχει γνωρίσει, οπότε, εφόσον η Άννα εκτελεί τα καθήκοντά της ως συζύγου και μητέρας, δεν έχουμε ουσιαστικές αντιρρήσεις».

«Δεν μπορώ να προσφέρω σημαντική προίκα», είπε ο Γιώργης, δηλώνοντας το προφανές.

«Το γνωρίζουμε πολύ καλά αυτό», απάντησε ο Αλέξανδρος. «Η προίκα της θα είναι η υπόσχεσή της να είναι καλή σύζυγος και να κάνει ότι μπορεί για να βοηθήσει στη διαχείριση του κτήματος. Είναι σημαντική δουλειά και χρειάζεται μια καλή γυναίκα στα παρασκήνια. Θα αποσυρθώ σε λίγα χρόνια και θα πέσει μεγάλο βάρος στις πλάτες του Αντρέα».

«Είμαι σίγουρος ότι θα κάνει το καλύτερο δυνατόν», είπε ο Γιώργης απλά. Αισθανόταν έξω από τα νερά του. Η κλίμακα της δύναμης και του πλούτου αυτής της οικογένειας

τον φόβιζε, έτσι όπως αντικατοπτριζόταν στο μέγεθος όλων όσα τους περιέβαλαν: τα μεγάλα σκούρα έπιπλα, τα πλούσια χαλιά και οι πολύτιμες εικόνες που κρέμονταν στους τοίχους, όλα αποτελούσαν εκδήλωση της σημασίας αυτής της οικογένειας. Αλλά δεν πείραζε αν δεν αισθανόταν σαν στο σπίτι του εκεί, είπε στον εαυτό του. Αυτό που είχε σημασία ήταν αν η Άννα θα μπορούσε πράγματι να συνηθίσει τέτοιο μεγαλείο. Δεν υπήρχαν ενδείξεις ότι αισθανόταν κάτι λιγότερο από άνετα στο σπίτι του Βανδουλάκη, αν και αυτό φαινόταν στον ίδιο αλλόκοτο σαν ξένη χώρα. Η Άννα μπορούσε να πει από ένα ποτήρι με φινέτσα και να πει τα σωστά πράγματα, λες και είχε γεννηθεί για να το κάνει. Αυτός, βέβαια, ήξερε ότι η κόρη του απλώς υποδυόταν ένα ρόλο.

«Αυτό που έχει σημασία είναι ότι έλαβε καλή βασική παιδεία. Η σύζυγος σας τη δίδαξε καλά, κύριε Πετράκη».

Μόλις αναφέρθηκε η Ελένη, ο Γιώργης παρέμεινε σιωπηλός. Η οικογένεια Βανδουλάκη ήξερε ότι η μητέρα της Ελένης είχε πεθάνει λίγα χρόνια πριν, αλλά δεν είχε σκοπό να τους αποκαλύψει τίποτα περισσότερο.

Όταν επέστρεψαν στο σπίτι εκείνο το απόγευμα, τους περίμενε η Μαρία. Ήταν σαν να ήξερε πως αυτή η συνάντηση ήταν κρίσιμη.

«Λοιπόν;» είπε. «Σε ζήτησε;»

«Όχι ακόμη», αποκρίθηκε η Άννα. «Ξέρω, όμως, ότι θα γίνει απλώς το ξέρω».

Η Μαρία γνώριζε ότι η αδερφή της ήθελε όσο τίποτα στον κόσμο να γίνει Άννα Βανδουλάκη, και το ήθελε και η ίδια γι' αυτήν. Θα την πήγαινε μακριά από την Πλάκα, στον άλλο κόσμο που πάντοτε φαντασιωνόταν, όπου δεν θα χρειαζόταν να μαγειρεύει, να καθαρίζει, να μαντάρει ή να γνέθει.

«Δεν έχουν ψευδαισθήσεις», είπε η Άννα. «Ξέρουν σε τι σπίτι ζούμε, και ξέρουν ότι δεν κουβαλώ μαζί μου καμιά περιουσία, μόνο μερικά κοσμήματα που ανήκαν στη μητέρα, αυτό είναι όλο...»

«Δηλαδή ξέρουν για τη μητέρα;» τη διέκοψε η Μαρία με δυσπιστία.

«Μόνο ότι ο πατέρας είναι χήρος», απάντησε η Άννα. «Και μόνο αυτό θα ξέρουν». Η συζήτηση είχε κλείσει.

«Λοιπόν, τι θα γίνει τώρα;» ρώτησε η Μαρία, απομακρύνοντας και τις δυο τους από τον κίνδυνο.

«Θα περιμένω», είπε η Άννα. «Θα περιμένω μέχρι να με ζητήσει. Αλλά η αναμονή θα είναι μαρτύριο, και θα πεθάνω αν δεν το κάνει σύντομα».

«Θα το κάνει, είμαι σίγουρη. Είναι φανερό ότι σ' αγαπάει. Όλοι το λένε».

«Ποιοι όλοι;» ρώτησε η Άννα απότομα.

«Δεν ξέρω, αλλά, σύμφωνα με τη Φωτεινή, όλοι στο κτήμα φαίνεται να το πιστεύουν».

«Και τι ξέρει η Φωτεινή;»

Η Μαρία κατάλαβε ότι είχε πει πολλά. Μολονότι οι δυο κοπέλες είχαν ελάχιστα μυστικά η μία από την άλλη στο παρελθόν, τους τελευταίους μήνες αυτό είχε αλλάξει. Η Φωτεινή είχε εξομολογηθεί στη Μαρία το ξελόγιασμα του αδερφού της με την Άννα, και το πόσο τον θύμωνε να ακούει όλους τους εργάτες στο κτήμα να μη συζητούν για τίποτε άλλο εκτός από τον επικείμενο αρραβώνα του γιου του αφεντικού τους και του κοριτσιού από το χωριό. Κακόμοιρε Αντώνη...

Η Άννα φοβέρισε τη Μαρία, μέχρι που της είπε.

«Είναι ο Αντώνης. Έχει παθιαστεί μαζί σου, πρέπει να το ξέρεις. Λέει στη Φωτεινή όλα τα κουτσομπολιά από το κτήμα, και όλοι λένε ότι ο Αντρέας πρόκειται να σου ζητήσει να τον παντρευτείς».

Για μια στιγμή η Άννα χάρηκε που έμαθε ότι ήταν το επίκεντρο των συζητήσεων και των εικασιών. Τρελαινόταν να ξέρει ότι είναι το κέντρο του ενδιαφέροντος, και ήθελε να μάθει κι άλλα.

«Τι άλλο λένε; Έλα, Μαρία, πες μου!»

«Λένε ότι παντρεύεται μια κατώτερή του».

Δεν ήταν αυτό που περίμενε η Άννα και σίγουρα δεν ήταν αυτό που ήθελε να ακούσει. Αντέδρασε με ορμή.

«Και τι με νοιάζει τι νομίζουν; Γιατί να μην παντρευτώ τον Αντρέα Βανδουλάκη; Σίγουρα δεν θα παντρευόμουν κάποιον σαν τον Αντώνη Αγγελόπουλο. Το μόνο που έχει είναι το πουκάμισο που φοράει!»

«Μη μιλάς έτσι για τον αδερφό της καλύτερης φίλης μας - και, τέλος πάντων, ο λόγος που δεν έχει τίποτα είναι ότι είχε φύγει να πολεμήσει για την πατρίδα του, ενώ άλλοι έμειναν σπίτι τους και γέμισαν τις τσέπες τους».

Το καρφί της Μαρίας ήταν πολύ αιχμηρό για να το καταπιεί η Άννα. Όρμησε στην αδερφή της, και η Μαρία, όπως πάντοτε όταν τσακωνόταν με την ασυγκράτητη Άννα, επέλεξε να μην ανταποδώσει. Βγήκε από το σπίτι και, καθώς έτρεχε γρηγορότερα από την Άννα, χάθηκε σύντομα στο λαβύρινθο των στενών δρόμων στην άλλη άκρη του χωριού.

Η Μαρία ήξερε πολύ καλά να συγκρατείται. Σε αντίθεση με την άστατη αδερφή της, της οποίας τα αισθήματα, οι σκέψεις και οι πράξεις εκδηλώνονταν μπροστά σε όλους, εκείνη αντιδρούσε με σωφροσύνη. Γενικά κρατούσε τα αισθήματα και τις απόψεις της για τον εαυτό της, έχοντας αντιληφθεί ότι συχνά μετανιώνει κανείς για τα συναισθηματικά ξεσπάσματα ή τα απερίσκεπτα λόγια. Τα τελευταία χρόνια, είχε μάθει να ελέγχει τα αισθήματα της καλύτερα από ποτέ. Με αυτό τον τρόπο έδινε την εντύπωση ότι ήταν ικανοποιημένη, κυρίως για να προστατεύει τον πατέρα της. Μερικές φορές, όμως, επέτρεπε στον εαυτό της την πολυτέλεια ενός αυθόρμητου ξεσπάσματος, και όταν συνέβαινε αυτό, μπορούσε να έχει τις επιπτώσεις ενός κεραυνού εν αιθρία.

Παρά τις γνώμες των εργατών του κτήματος και τις αθεράπευτες ανησυχίες του Αλέξανδρου Βανδουλάκη, ο αρραβώνας έγινε τον Απρίλιο. Άφησαν το ζευγάρι μόνο του

στο σκοτεινό σαλόνι μετά το δείπνο, που ήταν γεμάτο με περισσότερες τυπικότητες απ' όσες συνήθως. Ήταν τέτοια η αναμονή του αρραβώνα, ώστε, όταν ήρθε τελικά η στιγμή και ο Αντρέας ζήτησε το χέρι της, η Άννα αισθάνθηκε ελάχιστη συγκίνηση. Είχε ζήσει τη σκηνή τόσες φορές στο μυαλό της που, όταν έγινε πραγματικότητα, έμοιαζε σαν να ήταν ηθοποιός στο θέατρο. Ένωθε μουδιασμένη, ψεύτικη.

«Άννα», είπε ο Αντρέας. «Θέλω να σε ρωτήσω κάτι».

Δεν υπήρχε τίποτα το ρομαντικό, το ευφάνταστο ή έστο απόμακρα μαγικό στην πρόταση. Ήταν στεγνή, σαν τις σανίδες στο πάτωμα.

«Θέλεις να με παντρευτείς;»

Η Άννα είχε πετύχει το στόχο της, κερδίζοντας ένα στοίχημα με τον εαυτό της και περιπαίζοντας όσους ίσως πίστευαν ότι ήταν πολύ λίγη για να μπει σε μια οικογένεια γαιοκτημόνων με ένα γάμο. Αυτές ήταν οι πρώτες σκέψεις της καθώς δεχόταν το αγκάλιασμα του Αντρέα και τον φιλούσε παθιασμένα στο στόμα για πρώτη φορά.

Όπως συνηθιζόταν σε περίοδο αρραβώνα, τα μελλοντικά πεθερικά της έλυσαν την Άννα με δώρα. Της αγόρασαν όμορφα ρούχα, μεταξωτά εσώρουχα και ακριβά μπιχλιμπίδια, ώστε, μολονότι ο πατέρας της μπορούσε να της παρέχει ελάχιστα, δεν θα της έλειπε τίποτα όταν επιτέλους θα γινόταν κυρία Βανδουλάκη.

«Λες και κάθε μέρα είναι η γιορτή μου», είπε η Άννα στη Φωτεινή, η οποία είχε έρθει για να δει την τελευταία σειρά από πολυτελή αντικείμενα που της είχαν φέρει από το Ηράκλειο. Το μικρό σπίτι στην Πλάκα ξεχείλιζε από το άρωμα της υπερβολής, και σε αυτή τη μετακατοχική περίοδο, όταν ένα ζευγάρι μεταξωτές κάλτσες μπορούσαν να το έχουν μόνο οι πιο πλούσιες γυναίκες, τα προικιά της Άννας ήταν θέαμα που όλα τα κορίτσια έκαναν ουρά για να δουν. Οι περλέ μεταξωτές καμιζόλες και τα νυχτικά που βρίσκονταν στα κουτιά,

μέσα σε τριζάτο ριζόχαρτο, ήταν πράγματα από ταινίες του Χόλιγουντ. Όταν έβγαζε μερικά από αυτά για να τα δείξει στις φίλες της, το ύφασμα κυλούσε στα δάχτυλα τους σαν νερό. Δεν τα είχε δει ούτε η ίδια στα πιο τρελά όνειρα της.

Μια εβδομάδα πριν γίνει ο γάμος, στην Πλάκα άρχισαν οι ετοιμασίες με το φτιάξιμο της παραδοσιακής κουλούρας. Αφού ζυμώθηκε επτά φορές, η ζύμη διακοσμήθηκε με περίτεχνα σχέδια από εκατοντάδες λουλούδια και φύλλα, και στο τελικό στάδιο του ψησίματος πήρε ένα χρυσοκαφετί χρώμα. Το σχήμα του ψωμιού, ο αρραγής κύκλος, συμβόλιζε την πρόθεση της νύφης να μείνει με το σύζυγο της από την αρχή μέχρι το τέλος. Στο μεταξύ, στο σπίτι του Βανδουλάκη, οι αδερφές του Αντρέα άρχισαν να διακοσμούν τα νυφικά διαμερίσματα στο μελλοντικό σπίτι του ζευγαριού με μεταξωτά υφάσματα και στεφάνια από κισσό, ρόδια και φύλλα δάφνης.

Είχε γίνει μια πλούσια γιορτή για τον αρραβώνα, και για το γάμο, το Μάρτιο του επόμενου χρόνου, κανείς δεν λογάριασε τα έξοδα. Πριν από την τελετή, που θα γινόταν στην Ελούντα, οι καλεσμένοι έφτασαν στο σπίτι του Βανδουλάκη. Ήταν ένα περίεργο συνονθύλευμα ανθρώπων. Πλούσιοι από την Ελούντα, τον Άγιο Νικόλαο και τη Νεάπολη βρίσκονταν ανακατεμένοι με τους εργάτες του κτήματος και δεκάδες χωρικούς από την Πλάκα. Όταν είδαν την Άννα, οι άνθρωποι από το παλιό χωριό της έμειναν με το στόμα ανοιχτό. Στο στήθος της κουδούνιζαν αρκετά χρυσά νομίσματα για να γεμίσουν τραπεζική θυρίδα, ενώ από τα αυτιά της κρέμονταν περίτεχνα σκουλαρίκια με πολύτιμες πέτρες. Λαμποκοπούσε στο ανοιξιάτικο φως, κι όπως ήταν ντυμένη με τη βαθυκόκκινη παραδοσιακή φορεσιά της, έμοιαζε σαν να είχε βγει από τα παραμύθια της Χαλιμάς.

Ο Γιώργης την κοιτούσε με καμάρι και κάποιο σάστισμα, μη μπορώντας καλά-καλά να πιστέψει ότι αυτή ήταν η κόρη του. Είχε γίνει σχεδόν αγνώριστη. Εκείνη τη στιγμή ευχόταν,

περισσότερο από κάθε άλλη φορά, να βρισκόταν εκεί η Ελένη για να δει πόσο όμορφη ήταν η πρωτότοκή τους. Αναρωτήθηκε τι θα σκεφτόταν εκείνη που θα έμπαινε η Άννα σε μια τόσο σπουδαία οικογένεια. Υπήρχαν πολλά στη μεγάλη κόρη του που του θύμιζαν τη γυναίκα του, αλλά ένα κομμάτι της του ήταν εντελώς ανοίκειο. Φαινόταν αδύνατον αυτός, ένας ταπεινός ψαράς, να έχει κάποια σχέση με αυτή την οπτασία.

Η Μαρία είχε βοηθήσει την Άννα να ετοιμαστεί εκείνο το πρωινό. Τα χέρια της αδερφής της έτρεμαν τόσο πολύ, ώστε χρειάστηκε να της κουμπώσει όλα τα κουμπιά. Ήξερε ότι αυτό ήταν που ήθελε η Άννα, και ότι επιτύγχανε τον τελικό στόχο της. Ήταν βέβαιη πως η αδερφή της είχε κάνει τόσες πρόβες στο ρόλο της μεγάλης κυρίας στις ονειροπολήσεις της, ώστε δεν θα είχε πρόβλημα να προσαρμοστεί στην πραγματικότητα.

«Πες μου ότι είναι αλήθεια», είπε η Άννα. «Δεν μπορώ να πιστέψω ότι θα γίνω κυρία Βανδουλάκη!»

«Είναι αλήθεια», τη διαβεβαίωσε η Μαρία, κι αναρωτιόταν, καθώς μιλούσε, πώς θα ήταν να ζει σε ένα μεγαλοπρεπές σπίτι. Ήλπιζε να σήμαινε περισσότερα από φίνα κοσμήματα και κομψά ρούχα. Ακόμα και για την Άννα, αυτά τα πράγματα ίσως να είχαν κάποιο όριο.

Το παράταιρο σύνολο των καλεσμένων έκανε το γεγονός ασυνήθιστο, αλλά ακόμη πιο αντισυμβατικό ήταν ότι το τραπέζι πριν από την τελετή έγινε στο σπίτι του γαμπρού και όχι της νύφης, όπως ήταν η παράδοση. Όλοι κατάλαβαν γιατί. Δεν χρειαζόταν να το πει κανείς. Τι τραπέζι μπορούσε να γίνει στο σπίτι του Γιώργη Πετράκη; Οι κομψές κυρίες της Νεάπολης χασκογελούσαν στη σκέψη και μόνο, όπως είχαν κάνει όταν έμαθαν πως ο γιος του Βανδουλάκη θα παντρευόταν την κόρη ενός φτωχού ψαρά. «Μα τι στο καλό κάνει αυτή η οικογένεια;» είχαν αναρωτηθεί με χλευασμό. Ωστόσο, ανεξάρτητα από την άποψη που είχε ο οποιοσδήποτε για το γάμο, όλοι βρίσκονταν εκεί για να απολαύσουν το πλούσιο

γεύμα με ψητό αρνί, τυρί και κρασί από την παραγωγή του Βανδουλάκη, και μόλις γέμισαν και τα διακόσια στομάχια, ήρθε η ώρα για τη γαμήλια τελετή. Η πομπή που κατευθύνθηκε στην Ελούντα ήταν μια ετερόκλητη παρέλαση από αυτοκίνητα, φορτηγά και κάρρα που τα έσερναν γαϊδούρια.

Για όλους τους Κρητικούς, πλούσιους και φτωχούς, το τελετουργικό του γάμου ήταν το ίδιο. Ο ιερέας έβαζε στα κεφάλια του ζευγαριού δυο στέφανα, φτιαγμένα από αποξηραμένα λουλούδια και κλαδάκια και ενωμένα μεταξύ τους με κορδέλα, και μετά τα ενάλλασε τρεις φορές για να σφραγίσει την ένωση τους. Αυτά τα στέφανα, αργότερα, θα τα έβαζε η πεθερά της Άννας σε μια στεφανοθήκη και θα τα κρεμούσε ψηλά πάνω από το κρεβάτι του ζευγαριού, ώστε, όπως έλεγαν, να μην μπορεί κανείς να «πατήσει το στεφάνι τους». Την περισσότερη ώρα, τα λόγια του μυστηρίου χάνονταν κάτω από τη φλυαρία του κόσμου, αλλά όταν τελικά ο ιερέας ένωσε τα χέρια του γαμπρού και της νύφης, απλώθηκε σιωπή σε ολόκληρη την εκκλησία. Άρχισαν τον κυκλικό χορό του Ησαΐα, και οι καλεσμένοι ήξεραν ότι σε λίγο θα έβγαιναν έξω στη λιακάδα.

Ακολουθώντας τη νύφη και το γαμπρό, που επέβαιναν σε άμαξα, επέστρεψαν και πάλι όλοι στο σπίτι του Βανδουλάκη, όπου τους περίμεναν μακριά τραπέζια στρωμένα για ένα ακόμη φαγοπότι. Ο κόσμος έφαγε, ήπιε και χόρεψε όλη τη νύχτα, και λίγο πριν βγει ο ήλιος, ένας καταγισμός από μπαλωθιές σήμανε το τέλος της γιορτής.

ΜΕΤΑ ΤΟ ΓΑΜΟ, η Άννα, λίγο-πολύ, εξαφανίστηκε από την Πλάκα. Πήγαινε εκεί μια φορά την εβδομάδα για να δει τον πατέρα της, αλλά, καθώς περνούσε ο καιρός, άρχισε να στέλνει αυτοκίνητο για να τον παίρνει, οπότε οι εμφανίσεις της στην Πλάκα έγιναν πολύ αραιές. Ως σύζυγος του μελλοντικού επικεφαλής του κτήματος, διαπίστωσε ότι η κοινωνική

θέση της είχε αλλάξει πολύ, γεγονός, ωστόσο, το οποίο δεν αποτελούσε πρόβλημα για εκείνη. Ήταν ακριβώς αυτό που ήθελε - αποσύνδεση από το παρελθόν της.

Η Άννα μπήκε για τα καλά στον καινούριο ρόλο της και σύντομα ανακάλυψε ότι τα καθήκοντα της ως νύφης των Βανδουλάκηδων ήταν το ίδιο σημαντικά όσο κι εκείνα της συζύγου. Περνούσε κάθε μέρα με συντροφιά την Ελευθερία και τις φίλες της, είτε κάνοντας επισκέψεις σε αυτές είτε προσκαλώντας τες στο σπίτι τους, και, όπως ακριβώς είχε ελπίζει, απολάμβαναν όλες μαζί τον ελεύθερο χρόνο τους σαν να βρίσκονταν σε κατάσταση αδράνειας. Το κύριο καθήκον της ήταν να βοηθάει στη διαχείριση των οικιακών υποθέσεων του νοικοκυριού του Βανδουλάκη, γεγονός που σε μεγάλο βαθμό περιλάμβανε το να σιγουρεύεται ότι η υπηρέτρια είχε στρώσει πλούσιο τραπέζι για τους άντρες, όταν επέστρεφαν το βράδυ.

Λαχταρούσε να κάνει αλλαγές στα δυο οικογενειακά σπίτια, να τα απαλλάξει από τις σκούρες κουρτίνες και τα καταθλιπτικά έπιπλα. Γλωσσόφαγε τον Αντρέα, μέχρι που εκείνος πήρε παράμερα τη μητέρα του για να ζητήσει την άδεια, και η Ελευθερία, με τη σειρά της, συμβουλευτήκε την πραγματική κεφαλή του νοικοκυριού. Αυτός ήταν ο τρόπος που έπρεπε να γίνονται όλα.

«Δεν θέλω το μεγάλο σπίτι να αλλάξει πάρα πολύ», είπε ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης στη γυναίκα του, αναφερόμενος στο σπίτι στην Ελούντα. «Όμως, η Άννα μπορεί να περάσει ένα χεράκι μογιά το σπίτι στη Νεάπολη, αν το θέλει».

Η καινούρια νύφη έπεσε με τα μούτρα στη δουλειά και γρήγορα τη συνεπήρε ένα κύμα ενθουσιασμού με τα υφάσματα και τις ταπετσαρίες, κι έκανε ατέλειωτες βόλτες σε έναν εισαγωγέα φίνων γαλλικών και ιταλικών προϊόντων, ο οποίος είχε ένα ωραίο μαγαζί στον Άγιο Νικόλαο. Αυτό την κρατούσε απασχολημένη και απορροφημένη και ο Αντρέας

ωφελήθηκε, καθώς την έβρισκε να έχει ζωηρή και πρόσχαρη διάθεση στο τέλος της κάθε μέρας.

Ένα άλλο καθήκον της ήταν να οργανώνει τα πανηγύρια που έκανε η οικογένεια Βανδουλάκη για τους εργάτες της. Η Άννα διέπρεπε στη διοργάνωση γιορτών. Σε τέτοιες περιστάσεις, αισθανόταν μερικές φορές τα μάτια του Αντώνη Αγγελόπουλου πάνω της και σήκωνε το βλέμμα της για να συναντήσει την κρύα σαν αστάλι ματιά του. Κάποιες φορές εκείνος της μιλούσε.

«Κυρία Βανδουλάκη», έλεγε με παρατραβηγμένο σεβασμό και υπερβολικά βαθιά υπόκλιση. «Πώς είστε;»

Ο τρόπος του έκανε την Άννα να τραβιέται και η απάντησή της ήταν κατάλληλα κοφτή.

«Καλά, ευχαριστώ».

Με αυτό, του γύριζε την πλάτη. Η ματιά και ο τρόπος του ήταν πρόκληση για το δικαίωμά της να βρίσκεται εκεί ως ανώτερη του. Πώς τολμούσε;

Ο γάμος της Άννας δεν έφερε αλλαγή μόνο στη δική της θέση· η αναχώρηση της σήμαινε πολλά και για τη Μαρία. Η μικρότερη αδερφή είχε πλέον ξεκάθαρα το ρόλο της αφέντρας στο δικό της νοικοκυριό. Μεγάλο μέρος της ενεργητικότητας της Μαρίας ξοδευόταν στο να ευχαριστεί και να καμαάρει την αδερφή της, και το γεγονός ότι η Άννα δεν βρισκόταν πλέον εκεί σήμαινε αλάφρωμα του φορτίου της. Ασχολήθηκε με ανανεωμένη ζωντάνια με τη διαχείριση του σπιτικού του Πετράκη, και τώρα πήγαινε συχνά με τον πατέρα της στη Σπιναλόγκα για να κάνουν παραδόσεις.

Για τον Γιώργη, που δεν μπορούσε να αφήσει λουλούδια στον τάφο της, κάθε επίσκεψη στο νησί ήταν ευκαιρία να θυμηθεί την Ελένη. Συνέχιζε να πηγαينوφέρνει το γιατρό Λαπάκη με καλό και κακό καιρό, και σε αυτές τις διαδρομές ο γιατρός μιλούσε για τη δουλειά του κι εξομολογούνταν στον Γιώργη πόσοι από τους λεπρούς πέθαιναν και πόσο του είχαν λείψει οι επισκέψεις του γιατρού Κυρίτση.

«Έφερνε μαζί του μια ιδέα από τα καλά πράγματα που θα συμβούν», έλεγε ο Λαπάκης κουρασμένα. «Εγώ δεν πιστεύω και σε πάρα πολλά, αλλά είδα πως η πίστη μπορεί να είναι καλό πράγμα, ένας στόχος από μόνη της. Για κάποιους από τους λεπρούς, η πίστη ότι ο Κυρίτσης ίσως να μπορούσε να τους θεραπεύσει ήταν αρκετή ώστε να τους σταματήσει να θέλουν να πεθάνουν. Πολλοί από αυτούς νιώθουν ότι δεν έχει απομείνει πλέον κανένας λόγος να ζουν».

Ο Λαπάκης είχε λάβει μερικά γράμματα από τον παλιό συνάδελφο του, με τα οποία του εξηγούσε την απουσία του και ζητούσε συγγνώμη γι' αυτή. Ο Κυρίτσης ήταν ακόμη απασχολημένος με την ανοικοδόμηση του σχεδόν κατεστραμμένου νοσοκομείου του Ηρακλείου και προς το παρόν δεν διέθετε χρόνο για να συνεχίσει την έρευνά του. Κατ' ιδίαν, ο Λαπάκης είχε αρχίσει να απελπίζεται και άνοιγε την καρδιά του στον Γιώργη. Οι περισσότεροι άνθρωποι θα προσεύχονταν στον Θεό γονατιστοί, αλλά, λόγω της απουσίας πίστης, ο Λαπάκης στηριζόταν στον πιστό βαρκάρη του, το μαρτύριο του οποίου θα ήταν πάντοτε μεγαλύτερο από το δικό του.

Μολονότι οι άνθρωποι συνέχιζαν να πεθαίνουν από την αρρώστια, για εκείνους που είχαν τη λιγότερο επικίνδυνη μορφή της, η ζωή στη Σπιναλόγκα ήταν ακόμη γεμάτη από απροσδόκητα γεγονότα. Από τότε που τελείωσε ο πόλεμος, γίνονταν δύο προβολές ταινίας κάθε εβδομάδα, η αγορά ήταν καλύτερη από ποτέ και η εφημερίδα είχε τεράστια επιτυχία. Ο Δημήτρης, που ήταν τώρα δεκαεπτά ετών, είχε αρχίσει ήδη να διδάσκει τα πεντάχρονα κι εξάχρονα παιδιά, ενώ ένας πιο έμπειρος δάσκαλος είχε αναλάβει τα μεγαλύτερα· εξακολουθούσε να ζει στο σπίτι του Κοντομάρη, μια συνεννόηση που είχε φέρει μεγάλη χαρά και στις δύο πλευρές. Όσο ήταν αυτό δυνατόν, μια γενική αίσθηση ικανοποίησης πλανιόταν στο νησί. Ακόμη και ο Θεόδωρος Μακριδάκης δεν είχε πλέον διάθεση να δημιουργεί προβλήματα. Του άρεσαν οι ωραίες

συζητήσεις στο καφενείο, αλλά είχε από καιρό εγκαταλείψει την ιδέα να καταλάβει τη θέση της απόλυτης εξουσίας. Ο Νίκος Παπαδημητρίου έκανε πάρα πολύ καλά τη δουλειά του.

Η ΜΑΡΙΑ ΚΑΙ Η ΦΩΤΕΙΝΗ ήταν απασχολημένες σε ένα μοτίβο καθημερινών καθηκόντων, που τις έκανε να περάσουν τα επόμενα χρόνια σαν να είχαν μπει σε κάποιον διαρκή χορό, με μια αέναα επαναλαμβανόμενη σειρά βημάτων. Με τρεις γιους, η Σαβίνα Αγγελοπούλου χρειαζόταν τη βοήθεια της ικανής κόρης της για να κρατάει τους άντρες του σπιτιού ταϊσμένους και φροντισμένους. Έτσι η Φωτεινή, όπως και η Μαρία, είχε οικιακά καθήκοντα που την περιόριζαν στην Πλάκα.

Ακόμη κι αν η Ελένη ευχόταν κάτι καλύτερο για την κόρη της από το να μείνει στο χωριό, δεν θα ευχόταν ποτέ να έχει ένα πιο ευσυνείδητο παιδί από τη Μαρία. Δεν υπήρχε αμφιβολία στο μυαλό του κοριτσιού για το αν θα έπρεπε να κάνει κάτι άλλο από το να φροντίζει τον πατέρα της, μολονότι κάποτε είχε καλλιεργήσει τη φαντασίωση να στέκεται, με την κιμωλία στο χέρι, μπροστά σε μια τάξη, σαν τη μητέρα της. Όπως και η στάμπα στις παλιές κουρτίνες τους, όλες αυτές οι φιλοδοξίες είχαν ξεθωριάσει από καιρό.

Τα δυο κορίτσια μοιράζονταν τις χαρές και τους περιορισμούς αυτής της ζωής για πολλά χρόνια, και όσο καιρό εκπλήρωναν τα καθήκοντα τους, δεν τους πέρασε από το μυαλό ότι υπήρχε πραγματικός λόγος για να παραπονιούνται. Έπρεπε να φέρουν νερό από τη βρύση του χωριού, να μαζέψουν ξύλα για τους φούρνους τους, να σκουπίσουν, να γνέσουν, να μαγειρέψουν και να τινάξουν τα στρωσίδια. Η Μαρία μάζευε τακτικά μέλι από τις κυψέλες της στην καλυμμένη με θυμάρι πλαγιά που έβλεπε στην Πλάκα· η γλύκα του ήταν τόσο έντονη, ώστε για πολλά χρόνια δεν χρειάστηκε να αγοράσει ούτε ένα γραμμάριο ζάχαρη. Στις αυλές, στο πίσω μέρος των σπιτιών τους, παλιοί ντενεκέδες από λάδι ξεχειλίζουν από

βασιλικό και δυόσμο, και τα πιθάρια μετατρέπονταν σε ιδανικό σπιτικό για καλοφροντισμένα γεράνια και κρίνους, όταν ράγιζαν και δεν είχαν πλέον άλλη πρακτική χρήση.

Τα κορίτσια ήταν κληρονόμοι ενός λαϊκού πολιτισμού που είχε εξελιχθεί μυστικά στο πέρασμα μιας χιλιετίας, και πλέον θεωρούνταν αρκετά μεγάλα για να διδαχθούν τις τέχνες και τις δεξιότητες που είχαν περάσει από γενιά σε γενιά χωρίς να έχουν καταγραφεί. Η γιαγιά της Φωτεινής ήταν σπουδαία πηγή αυτής της απόκρυφης γνώσης και τους έδειχνε πώς να βάφουν μαλλί με εκχύλισμα από πέταλα αγριόκρινου, βίσκου και χρυσάνθεμου, και πώς να πλέκουν πολύχρωμα κλαδάκια για να φτιάχνουν περίτεχνα καλάθια και στρωσίδια. Άλλες γυναίκες τούς μετέδιδαν τη γνώση για τις ευεργετικές ιδιότητες των βοτάνων, και συχνά περιπλανιόνταν στα βουνά για να βρουν αγριοφασκομηλιά και χαμομήλι για τις θεραπευτικές ιδιότητές τους. Μια καλή μέρα, επέστρεφαν με ένα καλάθι γεμάτο με το πιο πολύτιμο απ' όλα τα βότανα, το δίκταμο, το οποίο λεγόταν ότι γιάτρευε πληγές, καθώς και πονεμένους λαιμούς και στομαχικά προβλήματα. Η Μαρία είχε πάντοτε τη σωστή ποσότητα να δώσει στον πατέρα της όταν αρρώσταινε εκείνος, και σύντομα η φήμη της ότι έφτιαχνε χρήσιμα γιατρικά απλώθηκε σε ολόκληρο το χωριό.

Όσο βρίσκονταν στις μεγάλες βόλτες τους στα βουνά, μάζευαν και χόρτα, το πλούσιο σε σίδηρο και βασικό στοιχείο κάθε είδους διατροφής. Τα παιχνίδια που έπαιζαν όταν ήταν παιδιά, στην παραλία, τότε που έφτιαχναν φαγητά με την άμμο, είχαν αντικατασταθεί πλέον από την πιο ενήλικη απασχόληση να φτιάχνουν πίτες με ζύμη και χορταρικά.

Μια από τις πιο σημαντικές δουλειές της Μαρίας ανάμεσα στα τέλη του φθινοπώρου και τις αρχές της άνοιξης ήταν να διατηρεί αναμμένη τη φωτιά στο τζάκι. Αυτή, όχι μόνο τους παρείχε ζεστασιά και προστασία ενώ ο χειμωνιάτικος αέρας λυσομανούσε έξω, αλλά κρατούσε και το πνεύμα του

σπιτιού ζωντανό. Το σπίτι ήταν ένα θεϊκό σύμβολο ενότητας, και το δικό τους, πιο πολύ από τα περισσότερα άλλα, χρειαζόταν διαρκή φροντίδα.

Όσο κουραστικά κι αν φαίνονταν τα οικιακά καθήκοντα της Μαρίας σε κάποιον που ζούσε στην πόλη -ή στην Άννα, η οποία ζούσε τώρα με κάποια πολυτέλεια- υπήρχε πάντοτε χρόνος για κουβέντα και κουτσομπολιό. Το σπίτι της Φωτεινής ήταν η εστία όλων αυτών. Από τη στιγμή που το χασομέρημα θεωρούνταν αμαρτία, η σοβαρή ασχολία του κουτσομπολιού γινόταν παράλληλα με το κέντημα και το ράψιμο. Αυτό όχι μόνο κρατούσε απασχολημένα τα χέρια των κοριτσιών, αλλά τους έδινε και την ευκαιρία να προετοιμαστούν για το μέλλον. Κάθε μαξιλαροθήκη, μαξιλάρι, τραπεζομάντιλο και στρωσίδι σε ένα σπίτι παντρεμένης γυναίκας είχε υφανθεί ή κεντηθεί από την ίδια, τη μητέρα της ή τη γιαγιά της. Η Άννα ήταν εξαίρεση. Τα λίγα χρόνια που κάθισε σε έναν κύκλο μεγαλύτερων και σοφότερων γυναικών από αυτήν, που έραβαν, είχε ολοκληρώσει μόνο τη μικρή γωνία μιας μαξιλαροθήκης. Ήταν ένα από τα συμπτώματα της διαρκούς κατάστασης εξέγερσης στην οποία βρισκόταν. Η ξεροκεφαλιά της εκδηλωνόταν με πανούργους τρόπους. Ενώ τα άλλα κορίτσια και οι γυναίκες κάθονταν συζητώντας και ράβοντας, τα δάχτυλά της τεμπέλιαζαν. Έκανε κινήσεις με τη βελόνα, χειρονομώντας και φτιάχνοντας σχέδια στον αέρα με την κλωστή, αλλά δεν τρυπούσε το ύφασμα. Ήταν ευτύχημα που με το γάμο της μπήκε σε μια οικογένεια όπου τα πάντα τα παρείχαν άλλοι.

Κάποιες περιόδους της χρονιάς, τα κορίτσια στρέφονταν στα εποχιακά καθήκοντα που απαιτούσαν να βρίσκονται έξω. Συμμετείχαν στον πανζουρλισμό του τρύγου και ήταν οι πρώτες που έμπαιναν στα πατητήρια για να πατήσουν το ζουμερό φρούτο. Κατόπιν, λίγο πριν το φθινόπωρο δώσει τη θέση του στο χειμώνα, ήταν ανάμεσα στο πλήθος που ράβδιζε τα ελαιόδεντρα για να πέσει ο καρπός τους σαν βροχή στα πανιά από κάτω τους. Οι μέρες σαν αυτές ήταν γεμάτες γέλια και

ερωτοτροπίες, και το τελείωμα αυτών των καθηκόντων της κοινότητας σηματοδοτούνταν από χορούς και γλέντια.

Ένα-ένα, τα μέλη αυτής της ανέμελης αλλά φορτωμένης με υποχρεώσεις συντροφιάς των νεαρών γυναικών έφευγαν από την ομάδα. Έβρισκαν συζύγους, ή, όπως ήταν το πιο συνηθισμένο, τους έβρισκαν συζύγους. Γενικά ήταν άλλοι νεαροί άντρες από την Πλάκα ή ένα από τα γειτονικά χωριά, όπως ο Βρουχάς ή οι Σέλλες. Οι γονείς τους συνήθως γνωρίζονταν πολλά χρόνια και μερικές φορές είχαν σχεδιάσει το προξενιό των παιδιών τους πριν καν εκείνα βρεθούν σε ηλικία που να μπορούν να μετρούν ή να γράφουν το όνομά τους. Όταν η Φωτεινή ανακοίνωσε τον αρραβώνα της, η Μαρία ένιωσε τον κόσμο της να καταρρέει. Έδειξε μόνο χαρά και ικανοποίηση, όμως, επικρίνοντας σιωπηρά τον εαυτό της για το αίσθημα του φθόνου, καθώς περίμενε ότι θα περνούσε την υπόλοιπη ζωή της στα κατώφλια σπιτιών συντροφιά με χήρες γριές, πλέκοντας δαντέλες μέχρι τη δύση του ήλιου.

Η Φωτεινή, όπως η Μαρία, ήταν τώρα είκοσι δύο ετών. Ο πατέρας της προμήθευε την ψαροταβέρνα στην παραλία για πολλά χρόνια, και ο ιδιοκτήτης της, ο Σταύρος Δαβάρας, ήταν καλός φίλος, καθώς και αξιόπιστος πελάτης. Ο γιος του, ο Στέφανος, δούλευε ήδη κοντά στον πατέρα του και κάποια μέρα θα αναλάμβανε την επιχείρηση, η οποία τις καθημερινές είχε μια μέτρια κίνηση πελατών και πλημμύριζε από κόσμο τις γιορτές και τις Κυριακές. Ο Παύλος Αγγελόπουλος θεωρούσε τον Στέφανο ταιριαστό γαμπρό για την κόρη του, και η ήδη παγιωμένη αμοιβαία εξάρτηση των οικογενειών αντιμετωπιζόταν ως επιθυμητή βάση για το γάμο. Το ζευγάρι γνωριζόταν από την παιδική του ηλικία και υπήρχε σιγουριά ότι θα ανέπτυσσε ο ένας αισθήματα για τον άλλον, πράγμα που θα προσέθετε μια σπίθα σε αυτό που, σε τελική ανάλυση, ήταν απλώς ένας διακανονισμός. Συμφωνήθηκε μια λιγοστή προίκα, και μόλις η περίοδος του αρραβώνα ακολούθησε τη συνηθισμένη πορεία της, έγινε ο γάμος.

Η μεγάλη παρηγοριά για τη Μαρία ήταν ότι η Φωτεινή δεν θα έμενε τώρα πιο μακριά σε σχέση με πριν. Μολονότι η Φωτεινή είχε πλέον διαφορετικά, πιο κουραστικά καθήκοντα -να δουλεύει στην ταβέρνα καθώς και να διαχειρίζεται το νοικοκυριό της και να επιβιώνει από το ναρκοπέδιο της ζωής μαζί με τα πεθερικά της- οι δυο γυναίκες εξακολουθούσαν να βλέπονται κάθε μέρα.

Αποφασισμένη να μην προδώσει το φόβο της ότι θα απέμεινε η τελευταία μιας ομάδας που αποδεκατιζόταν, η Μαρία ρίχτηκε με περισσότερο ενθουσιασμό στα καθήκοντα της, συνοδεύοντας τον πατέρα της με αυξανόμενη συχνότητα στις διαδρομές του στη Σπιναλόγκα και εξασφαλίζοντας ότι το σπίτι τους ήταν πάντοτε άψογα τακτοποιημένο. Για μια νεαρή γυναίκα αυτό απείχε πολύ από το να την αφήνει ικανοποιημένη. Στο χωριό θαύμαζαν την αφοσίωσή της στον Γιώργη, αλλά ταυτόχρονα η έλλειψη συζύγου μείωνε το γόητρο της. Το να είναι κάποια γεροντοκόρη αντιμετωπιζόταν σαν κατάρα και το να μείνει στο ράφι ήταν μια καθημερινή δημόσια ταπείνωση σε ένα χωριό σαν την Πλάκα. Αν μεγάλωνε κι άλλο χωρίς να βρει γαμπρό, ο σεβασμός για την ευσυνείδητη συμπεριφορά της θα μπορούσε γρήγορα να μετατραπεί σε περιφρόνηση. Το πρόβλημα ήταν ότι πλέον είχαν απομείνει ελάχιστοι άντρες κατάλληλοι για σύζυγοι στην Πλάκα, και η Μαρία δεν θα σκεφτόταν ποτέ το ενδεχόμενο να παντρευτεί κάποιον από άλλο χωριό. Ήταν αδιανόητο να ξεριζωθεί ο Γιώργης από την Πλάκα, και συνεπώς εξίσου αδιανόητο να φύγει και η Μαρία. Υπήρχε, συλλογιζόταν, τόσο μεγάλη πιθανότητα να παντρευτεί, όση και να δει την αγαπημένη της μητέρα να διαβαίνει το κατώφλι.

Δωδέκατο Κεφάλαιο

1951

Η ANNA ΗΤΑΝ ΠΛΕΟΝ τέσσερα χρόνια παντρεμένη και πολύ επιτυχημένη στην καινούρια κατάσταση της. Αγαπούσε τον Αντρέα με ευσυνειδησία και ανταποκρινόταν στο πάθος του γι' αυτήν με προθυμία. Σε όλους γύρω της, η Άννα έδειχνε άψογη σύζυγος. Γνώριζε, ωστόσο, ότι η οικογένεια περίμενε την ανακοίνωση μιας εγκυμοσύνης. Η έλλειψη μωρού δεν την απασχολούσε καθόλου. Υπήρχε άφθονος χρόνος για να αποκτήσει παιδιά και απολάμβανε αυτό τον ανέμελο χρόνο πάρα πολύ, ώστε να θέλει να τον χάσει για χάρη της μητρότητας. Η Ελευθερία είχε θίξει το ζήτημα μια μέρα που συζητούσαν τη διακόσμηση μιας από τις άδειες κρεβατοκάμαρες στη Νεάπολη.

«Εδώ ήταν κάποτε το δωμάτιο των παιδιών», είπε, «όταν τα κορίτσια μας ήταν μικρά. Τι χρώμα θα ήθελες να το βάψεις;»

Η Ελευθερία νόμιζε ότι πρόσφερε την ιδανική ευκαιρία στη νύφη της για να της πει κάτι σχετικά με τα σχέδια και τις φιλοδοξίες της να γίνει μητέρα, και απογοητεύτηκε όταν

η Άννα εξέφρασε προτίμηση για το ανοιχτό πράσινο. «Θα ταιριάζει με το ύφασμα που έχω παραγγείλει για να ντύσω τα έπιπλα», είπε.

Η Άννα και ο Αντρέας, μαζί με τους γονείς του, έμεναν για κάποιο διάστημα του καλοκαιριού στη μεγαλοπρεπή νεοκλασική έπαυλη της οικογένειας στη Νεάπολη, την οποία η Άννα είχε πλέον ανακαινίσει εκτεταμένα. Η Ελευθερία θεωρούσε ότι οι φίνες κουρτίνες και τα λεπτεπίλεπτα έπιπλα της δεν ήταν καθόλου πρακτικά, αλλά φαινόταν ότι δεν μπορούσε να σταθεί εμπόδιο στο δρόμο αυτής της νεαρής γυναίκας. Το Σεπτέμβριο, η οικογένεια άρχισε την επιστροφή στο σπίτι στην Ελούντα, το οποίο η Άννα μεταμόρφωνε σταδιακά σύμφωνα με το δικό της γούστο, παρά την προτίμηση του πεθερού της για το καταθλιπτικό στιλ που άρεσε στη γενιά του. Συχνά έβαζε να την πηγαίνουν στο κατάστημα στον Άγιο Νικόλαο, και μια μέρα, στα τέλη του φθινοπώρου, επέστρεψε από μια από αυτές τις εξορμήσεις για να δει τον ταπετσή της και να ελέγξει την πρόοδο στις ετοιμασίες των κουρτινών. Όρμησε στην κουζίνα και έσκασε ένα φιλί στο πίσω μέρος του κεφαλιού της φιγούρας που καθόταν στο τραπέζι.

«Γεια σου, αγάπη μου», είπε. «Πώς πήγε σήμερα στο λιοτρίβι;»

Ήταν η πρώτη μέρα που άρχιζε η επεξεργασία της ελιάς, μια σημαντική ημερομηνία στο ημερολόγιο, καθώς τα μηχανήματα χρησιμοποιούνταν για πρώτη φορά σε διάστημα πολλών μηνών και ήταν πάντοτε τελείως αβέβαιο αν θα λειτουργούσαν. Έπρεπε να βγουν τόνοι λαδιού από τα αναρίθμητα κοφίνια με ελιές που περίμεναν να συνθλίβουν, και το να εξελιχθούν όλα ομαλά ήταν πολύ κρίσιμο. Το χρυσό υγρό που χυνόταν στα πιθάκια ήταν η βάση του πλούτου της οικογένειας και, όπως το έβλεπε η Άννα, κάθε δοχείο ήταν ένα ακόμη μέτρο ύφασμα, άλλο ένα φόρεμα κομμένο και ραμμένο για τις καμπύλες της, με πιέτες και πένσες που το έκαναν να

εφαρμόζει στο κορμί της. Αυτά τα ρούχα, περισσότερο από οτιδήποτε άλλο, ήταν το σημάδι του διαχωρισμού της από τις γυναίκες του χωριού, των οποίων οι άμορφες, σουρωτές φούστες δεν διέφεραν ούτε και τώρα σε τίποτα από εκείνες που φορούσαν οι γιαγιάδες τους εκατό χρόνια πριν. Εκείνη την ημέρα, για να προστατευθεί από τον τσουχερό άνεμο του Νοεμβρίου, η Άννα φορούσε ένα σμαραγδοπράσινο παλτό, που αγκάλιαζε τα στήθη και τους γοφούς της πριν χυθεί στο έδαφος σαν ένας ποταμός υφάσματος. Είχε σηκώσει το γιακά του για να ζεσταίνει τα αυτιά της και να της χαϊδεύει τα μάγουλα.

Καθώς διέσχιζε το δωμάτιο, με τη μεταξωτή φόδρα του παλτού της να θροΐζει πάνω στα πόδια της, μουρμούριζε τα καθέκαστα της μέρας της. Έβαζε να βράσει νερό για να φτιάξει έναν καφέ, όταν ο άντρας στο τραπέζι σηκώθηκε από την καρέκλα του. Η Άννα γύρισε, και της ξέφυγε μια κραυγή έκπληξης.

«Ποιος είσαι εσύ;» ρώτησε με πνιγμένη φωνή. «Εγώ... νόμιζα ότι ήσουν ο άντρας μου».

«Το φαντάστηκα». Ο άντρας χαμογέλασε, διασκεδάζοντας εμφανώς με τη σύγχυσή της.

Καθώς οι δυο τους στέκονταν απέναντι ο ένας στον άλλον, η Άννα είδε ότι ο άντρας τον οποίο είχε χαιρετήσει τόσο στοργικά, αν και σαφώς δεν ήταν ο σύζυγός της, του έμοιαζε πάρα πολύ. Το εύρος των ώμων του, τα μαλλιά του και, τώρα που ήταν όρθιος, ακόμη και το ύψος του φαίνονταν να ταιριάζουν ακριβώς με του Αντρέα. Η έντονη και διακριτή μύτη των Βανδουλάκηδων ήταν η ίδια και τα ελαφρά γερμένα μάτια είχαν μια αλλόκοτη ομοιότητα. Όταν μίλησε, το στόμα της Άννας ξεράθηκε. Τι κόλπο ήταν αυτό;

«Είμαι ο Μανόλης Βανδουλάκης», της είπε, απλώνοντας το χέρι του. «Πρέπει να είσαι η Άννα».

Η Άννα γνώριζε την ύπαρξη ενός εξαδέλφου και είχε ακούσει μερικές φορές το όνομα του Μανόλη να αναφέρεται

σε συζητήσεις, *τίποτε* περισσότερο όμως. Δεν τον είχε φανταστεί ποτέ σαν αντίγραφο του συζύγου της.

«Ο Μανόλης...» επανέλαβε το όνομα. Τώρα χρειαζόταν να ανακτήσει τον έλεγχο της κατάστασης, νιώθοντας ανόητη που είχε κάνει τέτοιο λάθος και αγκάλιασε από απροσεξία έναν εντελώς ξένο. «Ξέρει ο Αντρέας ότι είσαι εδώ;» τον ρώτησε.

«Όχι, έφτασα πριν από μία ώρα και αποφάσισα να κάνω έκπληξη σε όλους. Σίγουρα το πέτυχα με σένα! Μοιάζεις σαν να είδες φάντασμα».

«Έτσι νιώθω», απάντησε η Άννα. «Η ομοιότητα μεταξύ μας είναι αλλόκοτη».

«Έχω να δω τον Αντρέα δέκα χρόνια, αλλά μοιάζαμε πολύ. Οι άνθρωποι πάντα μας περνούσαν για δίδυμους».

Η Άννα έβλεπε το γιατί, αλλά μπορούσε να δει και πολλά άλλα πράγματα που έκαναν αυτή την εκδοχή του συζύγου της πολύ διαφορετική από την αυθεντική. Μολονότι ο Μανόλης είχε το ίδιο φαρδείς ώμους με τον Αντρέα, ήταν πιο λεπτός και μπορούσε να διακρίνει τις ωμοπλάτες του, που εξέιχαν κάτω από το πουκάμισό του. Τα μάτια του ήταν γελαστά και γύρω τους υπήρχαν βαθιές ρυτίδες. Πίστευε ότι ήταν σπουδαίο αστείο που η Άννα τον είχε μπερδέψει με τον ξάδερφό του, κι εκείνη συνειδητοποίησε αρκετά γρήγορα ότι αυτός είχε σχεδιάσει τη σκηνή. Χαιρόταν τη ζωή, μπορούσε να το δει κανείς στο χαμόγελό του.

Εκείνη τη στιγμή επέστρεψαν ο Αντρέας και ο πατέρας του, και αναφώνησαν με μεγάλη χαρά και έκπληξη όταν είδαν τον Μανόλη να στέκεται εκεί. Γρήγορα οι τρεις άντρες κάθονταν γύρω από ένα μπουκάλι ρακή και η Άννα έφυγε για να κανονίσει τις ετοιμασίες για το δείπνο. Όταν έφτασε η Ελευθερία, κάπου μία ώρα αργότερα, ένα δεύτερο μπουκάλι ρακή είχε κιόλας αδειάσει, και μαζί με τον Μανόλη έχυσαν δάκρυα χαράς καθώς αγκαλιάζονταν. Έστειλαν αμέσως γράμματα στις αδερφές του Αντρέα, και την επόμενη

Κυριακή στήθηκε μια μεγάλη γιορτή για την επιστροφή του Μανόλη, έπειτα από δέκα χρόνια απουσίας.

Ο Μανόλης Βανδουλάκης ήταν ένας νέος με ελεύθερο πνεύμα και είχε περάσει τα τελευταία δέκα χρόνια κυρίως στην ηπειρωτική Ελλάδα, σπαταλώντας μια σημαντική κληρονομιά. Η μητέρα του είχε πεθάνει πάνω στη γέννα και ο πατέρας του έφυγε κι αυτός πέντε χρόνια αργότερα, σε ηλικία τριάντα ετών, από καρδιακή προσβολή. Ο Μανόλης είχε μεγαλώσει ακούγοντας ζοφερά μουρμουρητά για το πώς είχε πεθάνει ο πατέρας του από ραγισμένη καρδιά και, είτε ήταν έτσι είτε όχι, αυτό τον έκανε να αποφασίσει να ζει την κάθε μέρα σαν να ήταν η τελευταία του. Ήταν μια φιλοσοφία που του φαινόταν απόλυτα λογική, και ακόμη και ο θείος του ο Αλέξανδρος, ο οποίος ήταν ο κηδεμόνας του από τότε που πέθανε ο Γιάννης Βανδουλάκης, δεν μπόρεσε να τον σταματήσει. Όταν ήταν παιδί, ο Μανόλης παρατήρησε ότι όλοι γύρω του είχαν αναλάβει μια δυσβάστακτη σειρά από υποχρεώσεις και καθήκοντα, και προφανώς διασκέδαζαν μόνο όταν τους έδιναν την άδεια, στη γιορτή κάποιου αγίου και τις Κυριακές. Εκείνος ήθελε να απολαμβάνει κάθε μέρα της ζωής του.

Αν και η θύμηση των γονιών του έσβηνε μέρα με τη μέρα, του έλεγαν συχνά ότι είχαν ζήσει μια καλή και πειθαρχημένη ζωή. Αλλά τι καλό τους είχε προσφέρει η υποδειγματική συμπεριφορά τους; Δεν είχε κρατήσει το θάνατο μακριά, έτσι δεν ήταν; Η μοίρα τους είχε γραπώσει σαν αετός που αρπάζει την ανυπεράσπιστη λεία του από την επιφάνεια ενός γυμνού βράχου. «Άντε στο διάολο», σκέφτηκε· αν δεν γινόταν να ξεγελάσει το πεπρωμένο, μπορούσε κάλλιστα να δει τι άλλο είχε να του προσφέρει η ζωή πέρα από το να ζήσει μερικές δεκαετίες σε μια βουνοπλαγιά της Κρήτης πριν τον θάψουν κάτω από το χώμα της.

Δέκα χρόνια νωρίτερα, είχε φύγει από το σπίτι του. Εκτός από τα γράμματα που έστελνε αραιά στο θείο και τη θεία του

-κάποια από την Ιταλία, κάποια από τη Γιουγκοσλαβία, αλλά κυρίως από την Αθήνα- για να τους καθησυχάσει ότι ήταν ακόμη ζωντανός, διατηρούσε ελάχιστη επαφή με την οικογένεια του. Ο Αλέξανδρος ήξερε ότι αν ο μεγαλύτερος αδερφός του, ο Γιάννης, δεν είχε πεθάνει τόσο νέος, θα ήταν τώρα η σειρά του Μανόλη να κληρονομήσει το κτήμα των Βανδουλάκηδων, και όχι του γιου του. Αυτές οι σκέψεις, όμως, ήταν υποθετικές. Αντί να πάρει τη γη, όταν έφτασε στην ηλικία των δεκαοχτώ, ο Μανόλης βρέθηκε με μια μικρή περιουσία σε μετρητά. Αυτά τα λεφτά ήταν που είχε σπαταλήσει στη Ρώμη, το Βελιγράδι και την Αθήνα.

«Η μεγάλη ζωή είχε υψηλό κόστος», εκμυστηρεύθηκε στον Αντρέα λίγο μετά την επιστροφή του. «Οι καλύτερες γυναίκες ήταν σαν το καλό κρασί, ακριβές, αλλά άξιζαν και την τελευταία δραχμή». Τώρα, όμως, οι γυναίκες της Ευρώπης τον είχαν ξαλαφρώσει από οτιδήποτε είχε, και το μόνο που του είχε απομείνει ήταν τα κέρματα στην τσέπη του και μια υπόσχεση από το θείο του ότι θα τον έπαιρνε για δουλειά στο κτήμα.

Η επιστροφή του προκάλεσε μεγάλη αναταραχή, όχι μόνο στο θείο και τη θεία του, αλλά και στον ίδιο τον Αντρέα. Με μόλις έξι μήνες διαφορά στην ηλικία τους, οι δυο τους ήταν σχεδόν δίδυμοι. Όταν ήταν παιδιά, σχεδόν ήξεραν ο ένας τις σκέψεις του άλλου κι ένιωθαν ο ένας τον πόνο του άλλου, όμως μετά τα δέκατα όγδοα γενέθλιά τους οι ζωές τους είχαν πάρει τόσο διαφορετικούς δρόμους, ώστε ήταν δύσκολο να φανταστεί κανείς πώς θα είχαν τα πράγματα τώρα που ο Μανόλης είχε επιστρέψει.

Η επιστροφή του, ωστόσο, ήταν πάνω στην ώρα. Ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης σκόπευε να αποσυρθεί την επόμενη χρονιά, και τον Αντρέα θα τον βόλευε να υπάρχει ένα χέρι βοήθειας στη διαχείριση του κτήματος. Όλοι πίστευαν ότι θα ήταν καλύτερα να αναλάβει το ρόλο ο Μανόλης αντί να προσλάβουν κάποιον ξένο, και ακόμη κι αν ο Αλέξανδρος είχε

μερικές αμφιβολίες σχετικά με το αν ο ανιψιός του θα αφοσιωνόταν στη δουλειά, τελικά θα τις παραμέριζε. Ο Μανόλης ανήκε στην οικογένεια, σε τελική ανάλυση.

Για αρκετούς μήνες, ο Μανόλης έμεινε στο σπίτι στο κτήμα της Ελούντας. Υπήρχαν πολλά δωμάτια που δεν χρησιμοποιούνταν ποτέ, κι έτσι η παρουσία του δεν ξεβόλευε κανέναν, αλλά το Δεκέμβριο ο Αλέξανδρος του παραχώρησε δικό του σπίτι. Ο Μανόλης είχε απολαύσει τη γεύση της οικογενειακής ζωής και το να είναι πάλι μέλος αυτής της δυναστείας, από την οποία είχε επιλέξει να λείπει για δέκα χρόνια, όμως ο θείος του περίμενε ότι θα παντρευόταν στο μέλλον και γι' αυτόν το λόγο επέμενε ότι θα έπρεπε να μένει σε δικό του σπίτι.

«Θα είσαι πολύ τυχερός αν βρεις κορίτσι έτοιμο να ζήσει σε ένα σπίτι όπου υπάρχουν ήδη δύο κυράδες», είπε στον ανιψιό του. «Μια τρίτη γυναίκα σε ένα σπίτι πάει γυρεύοντας».

Το σπίτι του Μανόλη ανήκε κάποτε στον επιστάτη του κτήματος, την εποχή που ο Αλέξανδρος πλήρωνε έναν ξένο γι' αυτή τη δουλειά. Βρισκόταν στην άκρη ενός μικρού δρόμου, ένα χιλιόμετρο από την έπαυλη, και, με τις τέσσερις κρεβατοκάμαρες και τη μεγάλη σάλα του, θεωρούνταν αξιόλογο σπίτι για έναν εργένη. Ο Μανόλης, ωστόσο, συνέχισε να επισκέπτεται τακτικά την έπαυλη. Ήθελε να τον ταΐζουν και να τον κανακεύουν, όπως τον Αλέξανδρο και τον Αντρέα, και να που υπήρχαν δύο γυναίκες για να του προσφέρουν ακριβώς αυτό. Όλοι αγαπούσαν τις ζωντανές συζητήσεις μαζί του και τον καλοδέχονταν εκεί, αλλά ο Αλέξανδρος επέμενε πάντοτε να γυρίζει τελικά στο σπίτι του.

Ο Μανόλης είχε ζήσει τη ζωή του σε μια κατάσταση προσωρινότητας, πετώντας σαν πεταλούδα από το ένα μέρος στο επόμενο. Κι οπουδήποτε πήγαινε, άφηνε πίσω του τα ίχνη αθετημένων υποσχέσεων. Ακόμη και ως παιδί τραβούσε τα πράγματα στα άκρα. Επειδή απλώς τον είχαν προκαλέσει,

κράτησε μια φορά το χέρι του πάνω από μια φλόγα μέχρι που το δέρμα του άρχισε να διαλύεται, και κάποτε άλλοτε είχε πηδήξει από τον ψηλότερο βράχο στην παραλία της Ελούντας και είχε γδάρει την πλάτη του τόσο πολύ, που η θάλασσα γύρω του έγινε κατακόκκινη. Στις ξένες πρωτεύουσες της Ευρώπης τζόγαρε μέχρι να μείνει με τα ρούχα του και μετά να κάνει ένα θεαματικό ρεφάρισμα. Απλώς έτσι ήταν. Παρά την απροθυμία του, ανακάλυψε ότι έπαιζε το ίδιο παιχνίδι στην Ελούντα, αλλά η διαφορά εκεί ήταν ότι, πλέον, ήταν υποχρεωμένος να μείνει. Δεν είχε πια την πολυτέλεια να πετάξει μακριά, ακόμη κι αν το ήθελε.

Προς έκπληξη του Αλέξανδρου, ο Μανόλης δούλευε αρκετά σκληρά, μολονότι δεν έδειχνε την ίδια αφοσίωση με τον ξάδερφό του. Ο Αντρέας έτρωγε πάντοτε μεσημεριανό στα χωράφια προκειμένου να γλιτώνει το χρόνο που χρειαζόταν για να γυρίσει στο σπίτι, αλλά ο Μανόλης προτιμούσε να ξεφεύγει από τον καυτό ήλιο έστω για λίγες ώρες, και συνήθιζε να πηγαίνει στην έπαυλη για να γευματίζει στο τεράστιο τραπέζι, στην κουζίνα των Βανδουλάκηδων. Η Άννα δεν είχε αντίρρηση. Δεχόταν με ευχαρίστηση την παρουσία του στο σπίτι.

Η επαφή τους δεν ήταν τόσο συζήτηση, όσο ερωτοτροπία. Ο Μανόλης την έκανε να γελάει, μερικές φορές μέχρι να κυλήσουν δάκρυα στο πρόσωπο της, ενώ η εκτίμηση της για το περιπαικτικό χιούμορ του και ο τρόπος που οι διεσταλμένες κόρες των ματιών της έλαμπαν όταν συναντούσαν το βλέμμα του, ήταν αρκετά για να τον κρατήσουν μακριά από τους ελαιώνες μέχρι αργά το απόγευμα.

Μερικές φορές, η Ελευθερία ήταν εκεί και όχι στη Νεάπολη, και φοβόταν ότι ο ανιψιός της δεν έβαζε τα δυνατά του στο κτήμα. «Οι άντρες δεν πρέπει να χασομεράνε στο σπίτι την ημέρα», έκανε κάποτε την παρατήρηση στην Άννα. «Εί- ναι το λημέρι της γυναίκας. Το δικό τους είναι έξω».

Η Άννα επέλεξε να αγνοήσει το αποδοκιμαστικό σχόλιο της πεθεράς της, και καλωσόρισε τον Μανόλη πιο διαχυτικά από ποτέ. Κατά τη γνώμη της, η εγγύτητα της συγγένειας μεταξύ τους επικύρωνε τη φιλία τους. Ήταν συνηθισμένο η γυναίκα να απολαμβάνει πολύ μεγαλύτερη ελευθερία μόλις παντρευόταν από όση της επιτρεπόταν ως ανύπαντρη. Έτσι, αρχικά, κανείς δεν αμφισβήτησε την ελευθερία της Άννας να περνάει μία ώρα την ημέρα, μερικές φορές ακόμη περισσότερο, με τον «ξάδερφό» της. Όμως, κάποιοι άνθρωποι άρχισαν να παρατηρούν τη συχνότητα των επισκέψεων του Μανόλη και οι γλώσσες ξεκίνησαν να δουλεύουν.

Ένα μεσημέρι εκείνη την άνοιξη, ο Μανόλης είχε μείνει ακόμη πιο πολύ απ' όσο συνήθως. Η Άννα αισθάνθηκε ότι ήταν παράτολμος και για μια φορά ανατρίχιασε με τη σκέψη του κινδύνου στον οποίο έβαζε τον εαυτό της. Πλέον, όταν εκείνος έφευγε, της κρατούσε το χέρι επίμονα και το φιλούσε με έναν παράλογο θεατρινίστικο τρόπο. Η Άννα θα μπορούσε να το εκλάβει σαν μια επιπόλαιη χειρονομία, αλλά ο τρόπος με τον οποίο ο Μανόλης πίεζε το μεσαίο δάχτυλό του στο κέντρο της παλάμης της και το κρατούσε εκεί, την έκανε να τρέμει. Κάτι πιο σημαντικό, της άγγιζε τα μαλλιά. Δεν ήταν τίποτα σοβαρό, της έλεγε γελώντας, και σε τελική ανάλυση εκείνη το είχε ξεκινήσει, την πείραζε, φιλώντας έναν ξένο... στα μαλλιά. Κι έτσι συνέχιζε. Είχε μαζέψει μερικά λουλούδια εκείνη την ημέρα και της τα έδωσε μαζί με κάμποσες ζωηρόχρωμες, μολονότι μαραζωμένες, παπαρούνες. Ήταν μια ρομαντική χειρονομία κι εκείνη γοητεύτηκε, ειδικά όταν ο Μανόλης πήρε μια παπαρούνα και την τοποθέτησε προσεκτικά στο μπροστινό μέρος της μπλούζας της. Το άγγιγμά του ήταν λεπτό, και για μια στιγμή δεν ήταν απόλυτα σίγουρη αν η επαφή του σκληρού χεριού του με το απαλό δέρμα της ήταν τυχαία, ή αν είχε, πολύ σκόπιμα, χαϊδέψει το στήθος της με τα δάχτυλά του. Μια στιγμή αργότερα, όταν ένιωσε το απαλό άγγιγμά του στο λαιμό της, η αμφιβολία χάθηκε.

Η Άννα ήταν μια αρκετά παράτολμη γυναίκα, αλλά κάτι τη συγκράτησε. «Θεέ μου», σκέφτηκε, «αυτό είναι το κατώφλι της τρέλας. Τι κάνω;». Είδε την εικόνα του εαυτού της να στέκεται σε αυτή την τεράστια κουζίνα σχεδόν πρόσωπο με πρόσωπο με έναν άντρα που, μολονότι του έμοιαζε τόσο πολύ, δεν ήταν ο σύζυγός της. Είδε την κατάσταση όπως θα φαινόταν σε κάποιον που θα κοιτούσε από το ανοιχτό παράθυρο, και όσο σκληρά κι αν προσπάθησε να πείσει τον εαυτό της, ήξερε ότι δεν θα άφηνε καμία αμφιβολία. Απέιχε ένα δευτερόλεπτο από το να τη φιλήσει. Είχε ακόμη επιλογή.

Ο γάμος της με τον Αντρέα τα είχε όλα. Εκείνος ήταν καλός, τη λάτρευε και της έδωσε το ελεύθερο να κάνει αλλαγές στα σπίτια τους όποτε το επιθυμούσε· τα πήγαινε υποφερτά καλά και με τα πεθερικά της. Είχαν, ωστόσο, τελματώσει γρήγορα σε ένα μοτίβο, όπως συνέβαινε με τέτοιους γάμους, και η ζωή ήταν τόσο προβλέψιμη ώστε έμοιαζε απίθανο να συμβεί κάποια πραγματική έκπληξη τον επόμενο μισό αιώνα. Μετά από όλη την προσμονή και τον ενθουσιασμό για το ξεκίνημα μιας καινούριας ζωής, η Άννα ανακάλυπτε ότι και τούτη θα μπορούσε να είναι τόσο βαρετή όσο και η παλιά. Αυτό που έλειπε ήταν η έξαψη του κρυφού, το ρίγος του παράνομου. Το αν άξιζαν αυτά τα πράγματα να ρισκάρει τα πάντα, δεν το ήξερε.

«Πρέπει να το σταματήσω», σκέφτηκε. «Διαφορετικά, μπορώ να χάσω τα πάντα». Απευθύνθηκε στον Μανόλη με τη συνηθισμένη υπεροψία της. Ήταν το παιχνίδι τους, ο τρόπος με τον οποίο του μιλούσε πάντοτε. Ενώ εκείνος ήταν υπερβολικά ερωτύλος, εκείνη του φερόταν σαν σε κατώτερό της.

«Κοίτα, νεαρέ», του είπε. «Όπως ξέρεις, είμαι παντρεμένη. Μπορείς να πας τα λουλούδια σου αλλού».

«Μπορώ, αλήθεια;» αποκρίθηκε ο Μανόλης. «Και πού ακριβώς να τα πάω;»

«Η αδερφή μου δεν είναι ακόμα λογοδοσμένη. Μπορείς να τα πας σ' εκείνη». Σαν να βρισκόταν κάπου πολύ μακριά η

πραγματική Άννα, άκουσε μια φωνή να λέει: «Θα την καλέσω να έρθει για φαγητό την επόμενη Κυριακή. Θα σου αρέσει».

Την επόμενη Κυριακή ήταν η γιορτή του Αγίου Γεωργίου, κι έτσι της προσφερόταν η τέλεια δικαιολογία για να καλέσει τη Μαρία και τον πατέρα της να τους επισκεφτούν. Ήταν μάλλον καθήκον και όχι ιδιαίτερη ευχαρίστηση να δει και τους δύο· αισθανόταν ότι δεν είχε τίποτα κοινό με τη βαρετή μικρή αδερφή της και ελάχιστα να πει με τον πατέρα της. Την υπόλοιπη εβδομάδα η Άννα ονειρευόταν το άγγιγμα του Μανόλη και ανυπομονούσε για την επόμενη φορά που θα βρίσκονταν μόνοι τους, αλλά πριν συμβεί αυτό, συλλογίστηκε, έπρεπε να γίνει το πληκτικό οικογενειακό γεύμα.

Υπήρχαν ακόμη ελλείψεις σε πολλά είδη τροφίμων στην Κρήτη εκείνη την εποχή, αλλά δεν φαινόταν να επηρεάζουν το νοικοκυριό των Βανδουλάκηδων, ειδικά στη γιορτή ενός αγίου, οπότε το να γλεντήσουν αντιμετωπιζόταν, βολικά, ως θρησκευτική υποχρέωση. Ο Γιώργης καταχάρηκε μόλις έλαβε την πρόσκληση.

«Μαρία, κοίτα! Η Άννα μας κάλεσε για φαγητό».

«Ευγενικό εκ μέρους της εξοχότητάς της», είπε η Μαρία με ασυνήθιστο σαρκασμό. «Πότε;»

«Την Κυριακή. Σε δύο μέρες».

Η Μαρία στα κρυφά είχε χαρεί που τους κάλεσαν. Λαχταρούσε να ενισχύσει το δεσμό με την αδερφή της, καθώς ήξερε ότι αυτό θα ήθελε η μητέρα τους, αλλά, παρ' όλα αυτά, ένιωθε κάποια ταραχή όσο πλησίαζε η μέρα. Ο Γιώργης, ωστόσο, που έβγαινε επιτέλους από τη μακρά περίοδο πένθους του, χαιρόταν με την προοπτική να δει τη μεγάλη κόρη του.

Η Άννα ζάρωσε μόλις άκουσε τα τριξίματα από το φορητό που ο πατέρας της είχε αποκτήσει πρόσφατα, καθώς αυτό έμπαινε στον ιδιωτικό δρόμο, και με ελάχιστο ενθουσιασμό κατέβηκε τις μεγάλες σκάλες για να τους υποδεχτεί. Ο Μανόλης, που είχε κιόλας φτάσει, πρόλαβε να πάει αρκετά νωρίτερα στην εξώπορτα και την άνοιξε με ορμή.

Η Μαρία δεν ήταν αυτό που περίμενε να δει. Είχε τα μεγαλύτερα καστανά μάτια που είχε δει ποτέ του, και τον κοιτούσαν ορθάνοιχτα, με έκπληξη.

«Είμαι ο Μανόλης», είπε, πηγαίνοντας προς το μέρος της με δρασκελιές και το χέρι απλωμένο, προσθέτοντας: «Ο ξάδερφος του Αντρέα».

Η Άννα αμελούσε τόσο την επικοινωνία με τους δικούς της, ώστε η Μαρία και ο Γιώργης δεν ήξεραν τίποτα για την άφιξη του από καιρό χαμένου συγγενή.

Ο Μανόλης ήταν πάντοτε στο στοιχείο του όταν βρισκόταν με ένα χαριτωμένο κορίτσι, αλλά ποτέ τόσο πολύ όπως τώρα με αυτό εδώ, που πρόσθετε αθωότητα σε μια γλυκιά ομορφιά. Κατέγραφε κάθε λεπτομέρεια: τη λεπτή μέση, το ωραίο μπούστο και τα μυώδη χέρια, αποτέλεσμα χρόνων σκληρής σωματικής δουλειάς. Ήταν ταυτόχρονα εύθραυστη και δυνατή.

Στη μία κάθισαν όλοι για φαγητό. Μαζί με τον Αλέξανδρο, την Ελευθερία, τις δυο κόρες και τις οικογένειες τους, ήταν τουλάχιστον δώδεκα άτομα. Η συζήτηση ήταν θορυβώδης και ζωντανή.

Ο Μανόλης είχε αποφασίσει εκ των προτέρων ότι θα φλέρταρε τη μικρή αδερφή της Άννας. Ένας εκπαιδευμένος Καζανόβας σαν κι αυτόν συμπεριφερόταν έτσι από συνήθεια. Αυτό που δεν περίμενε ήταν ότι η Μαρία θα ήταν τόσο χαριτωμένη και τόσο εύκολο να την πειράξει. Σε όλη τη διάρκεια του γεύματος, τη μονοπώλησε με τα εύθυμα λόγια του, και μολονότι εκείνη δεν ήταν συνηθισμένη σε τέτοια ελαφρότητα, απέκρουε τα πνευματώδη σχόλιά του. Η ανεπιτήδευτη προσωπικότητά της την έκανε τόσο διαφορετική από τις περισσότερες γυναίκες που ο Μανόλης είχε συνηθίσει να γνωρίζει, ώστε τελικά βρέθηκε να περιορίζει τα πειράγματα του και να της κάνει ερωτήσεις γύρω από τον εαυτό της. Ανακάλυψε ότι εκείνη γνώριζε από βότανα και τις θεραπευτικές ιδιότητες

τους, και μίλησαν με ειλικρίνεια για ένα μέρος στον κόσμο όπου τα όρια της επιστήμης έφταναν όλο και πιο πέρα κάθε μέρα. Η Μαρία και η Άννα διέφεραν όσο κι ένα ακατέργαστο μαργαριτάρι με ένα γυαλισμένο διαμάντι. Το πρώτο είχε φυσική λάμψη και το δικό του μοναδικό, ακανόνιστο σχήμα. Το άλλο είχε κοπεί και γυαλιστεί για να αποκτήσει τη λαμπερή ομορφιά του. Ο Μανόλης αγαπούσε και τα δύο αυτά κοσμήματα, κι αυτό το τρυφερό κορίτσι με τα ευγενικά μάτια, που ήταν τόσο ξεκάθαρα αφοσιωμένο στον πατέρα του, του ασκούσε τρομερή γοητεία. Ήταν ανεπιτήδευτο και είχε μια αφέλεια την οποία έβρισκε απροσδόκητα σαγηνευτική.

Η Άννα παρακολουθούσε τον Μανόλη να τραβάει τη Μαρία στο μαγνητικό πεδίο του, λέγοντάς της ιστορίες και κάνοντάς την να γελάει. Είδε την αδερφή της να λιώνει από τη θέρμη του. Πριν τελειώσει το γεύμα, η Άννα συνειδητοποίησε τι είχε κάνει. Είχε χαρίσει τον Μανόλη, τον παρέδωσε σαν πακέτο, τυλιγμένο σαν δώρο, στην αδερφή της, και τώρα τον ήθελε πίσω.

Δέκατο Τρίτο Κεφάλαιο

Ο ΛΟΚΛΗΡΗ ΤΗΝ ΕΠΟΜΕΝΗ ΕΒΔΟΜΑΔΑ, Ο Μανόλης ήταν θυμωμένος, κάτι ασυνήθιστο γι' αυτόν. Πώς θα μπορούσε να κυνηγήσει τη Μαρία; Δεν έμοιαζε καθόλου με τις γυναίκες που είχε γνωρίσει στα ταξίδια του. Πέρα από αυτό, οι αποδεκτοί τρόποι συμπεριφοράς ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες στην Πλάκα διέφεραν πολύ από εκείνους που καθόριζαν τέτοιες σχέσεις στις πόλεις όπου είχε ζήσει. Εδώ, στην επαρχιακή Κρήτη, κάθε κίνηση, κάθε λέξη γινόταν αντικείμενο ελέγχου. Το γνώριζε πολύ καλά αυτό, σε όλες τις περιπτώσεις που επισκέφτηκε την Άννα, και μολονότι πάντοτε πρόσεχε να μην ξεπεραστούν κάποια όρια, ήξερε ότι έπαιζε με τη φωτιά. Στην Άννα είχε διακρίνει μια απομονωμένη γυναίκα που έπληττε, που είχε αποσυνδεθεί από το χωριό όπου μεγάλωσε, και η οποία εκπλήρωσε τις φιλοδοξίες της να βρισκείται σε μια θέση όπου άλλοι άνθρωποι πληρώνονταν για να κάνουν όλα αυτά τα οποία, διαφορετικά, θα αποτελούσαν δικές της ασχολίες. Είχε βελτιώσει τη θέση της, αλλά τώρα βρισκόταν μετέωρη σε ένα εχθρικό κοινωνικό κενό, όπου ο Μανόλης χαιρόταν να τη διασκεδάζει. Μια γυναίκα με μάτια που αναζητούσαν τα δικά του τόσο πεινασμένα και χείλη που

άνοιγαν για να σχηματίσουν ένα τόσο γενναιόδωρο χαμόγελο: θα ήταν αγένεια αν την είχε αγνοήσει.

Η Μαρία ήταν αρκετά διαφορετική. Όχι μόνο της έλειπε η φιλοδοξία της αδερφής της να παντρευτεί κάποιον που δεν ανήκε στο χωριό, αλλά έδινε την εντύπωση ότι δεν είχε απολύτως καμία επιθυμία να παντρευτεί. Έμενε σε ένα μικρό σπίτι με τον χήρο πατέρα της, προφανώς ευχαριστημένη κι όμως τόσο εξαιρετικά κατάλληλη για γάμο. Ο Μανόλης δεν το παραδεχόταν, αλλά σε μεγάλο βαθμό τον έλκυε αυτή ακριβώς η έλλειψη ενδιαφέροντος. Διέθετε απεριόριστο χρόνο, όμως, και θα ήταν υπομονετικός, βέβαιος ότι αργά ή γρήγορα θα την κέρδιζε. Τα αρσενικά της οικογένειας των Βανδουλάκηδων δεν είχαν έλλειψη αυτοπεποίθησης. Σπάνια τους περνούσε από το μυαλό ότι δεν θα έπαιρναν αυτό που ήθελαν. Ο Μανόλης είχε πολλά στοιχεία υπέρ του. Ίσως ο πιο σημαντικός παράγοντας ήταν ότι η Φωτεινή προστάτευε τη Μαρία από τα κουτσομπολιά σχετικά με τον Μανόλη και την Άννα. Η πηγή της αστείρευτης πηγής ιστοριών ήταν ο Αντώνης, ο αδερφός της Φωτεινής. Είχαν περάσει πάνω από πέντε χρόνια από εκείνο το φιλί που σήμαινε πάρα πολλά για τον Αντώνη αλλά τίποτα για την Άννα, όμως ακόμη προκαλούσε πικρία η αίσθηση ότι τον είχαν παραπετάξει. Περιφρονούσε την Άννα και παρακολουθούσε με μοχθηρή ικανοποίηση τα πηγαίνελα του ξαδέρφου του άντρα της, που είχαν πλέον αυξηθεί σε συχνότητα, καθώς η Ελευθερία και ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης περνούσαν περισσότερο χρόνο στη Νεάπολη και λιγότερο στην Ελούντα. Ο Αντώνης έδινε αναφορά στη Φωτεινή όποτε πήγαινε για φαγητό στην παραλιακή ταβέρνα, που είχε γίνει τώρα το σπίτι της.

«Έμεινε εκεί τουλάχιστον δύο ώρες, ένα μεσημέρι την περασμένη βδομάδα», είπε χαιρέκακα.

«Δεν θέλω ν' ακούσω τις ιστορίες σου», είπε η Φωτεινή στον Αντώνη κοφτά, καθώς του έβαζε ένα ποτήρι ρακή. «Και πάνω απ' όλα, δεν θέλω να τις ακούσει ούτε η Μαρία».

«Γιατί όχι; Η αδερφή της είναι τσούλα. Λες να μην το ξέρει κιόλας;» αντέδρασε απότομα ο Αντώνης.

«Φυσικά και δεν το ξέρει. Ούτε κι εσύ το ξέρεις. Και τι έγινε που ο ξάδερφος του άντρα της πάει και τη βλέπει; Είναι συγγενής, γιατί να μην το κάνει;»

«Μια επίσκεψη στο τόσο θα ήταν κάτι διαφορετικό, αλλά όχι κάθε μέρα. Ακόμη και οι κοντινοί συγγενείς δεν μπαίνουν στον κόπο να κάνουν τόσο συχνές επισκέψεις».

«Κοίτα, ότι κι αν πιστεύεις, η Μαρία δεν πρέπει να το ξέρει, ούτε κι ο Γιώργης. Έχει υποφέρει αρκετά. Ο γάμος της Άννας με έναν πλούσιο άντρα ήταν το καλύτερο που θα μπορούσε να του τύχει, οπότε να κρατήσεις το στόμα σου κλειστό. Και το εννοώ, Αντώνη».

Η Φωτεινή πράγματι το εννοούσε. Κοπάνησε το μπουκάλι στο τραπέζι μπροστά στον αδερφό της και τον αγριοκοίταξε. Προστάτευε τον Γιώργη και τη Μαρία Πετράκη σαν να ήταν σάρκα από τη σάρκα της, και ήθελε να κρατήσει μακριά τους αυτές τις κακόβουλες και επιζήμιες φήμες. Ένα κομμάτι του εαυτού της δεν τις πίστευε, έτσι κι αλλιώς. Γιατί η Άννα, της οποίας η ζωή άλλαξε τη νύχτα που γνώρισε τον Αντρέα, να ρισκάρει να τα τινάξει όλα στον αέρα; Και μόνο η σκέψη τής προκαλούσε σύγχυση, ήταν γελοία, και πέρα από αυτό, έλπιζε ακόμη ότι ο Μανόλης, ο πρωταγωνιστής των χυδαίων φημών τις οποίες καπηλευόταν ο Αντώνης, ίσως κάποια μέρα να πρόσεχε τη Μαρία. Από το τραπέζι στη γιορτή του Αγίου Γεωργίου, η Μαρία μιλούσε ασταμάτητα για τον ξάδερφο του Αντρέα, επαναλαμβάνοντας κάθε λεπτομέρεια της συνάντησής τους στο σπίτι των Βανδουλάκηδων.

Ο Μανόλης την είχε δει κάποιες φορές στο χωριό. Μέσω του Γιώργη, οι άντρες της Πλάκας τον δέχτηκαν θερμά και γρήγορα έγινε θαμώνας του καφενείου βρισκόταν εκεί τόσο συχνά όσο και οι υπόλοιποι, κι έπαιζε τάβλι, μοιραζόταν βαριά τσιγάρα και συζητούσε τα πολιτικά του νησιού κάτω από ένα

πυκνό σύννεφο καπνού. Ακόμη και σε αυτό το μικρό χωριό, σε ένα δρόμο που οδηγούσε σε ακόμη μικρότερα χωριά, τα πιεστικά ζητήματα της παγκόσμιας πολιτικής βρίσκονταν ψηλά στην ημερήσια διάταξη. Παρά τη μεγάλη απόσταση, τα γεγονότα από την ηπειρωτική Ελλάδα ξεσήκωναν πάθος και μανία.

«Οι κομμουνιστές φταίνε!» αναφώνησε ο Λιδάκης χτυτώντας τη γροθιά του πάνω στον πάγκο.

«Πώς μπορείς και το λες αυτό;» απάντησε μια άλλη φωνή. «Αν δεν ήταν το παλάτι, η χώρα δεν θα βρισκόταν ούτε στα μισά χάλια απ' ότι είναι τώρα», και συνέχιζαν έτσι, μερικές φορές μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες. «Δύο Έλληνες ίσον καβγάς», έλεγε η παροιμία, και εδώ, τις περισσότερες νύχτες της εβδομάδας, μαζεύονταν είκοσι ή και παραπάνω χωρικοί, και οι καβγάδες ήταν όσες και οι ελιές σε ένα βάζο.

Ο Μανόλης είχε μια ευρύτερη εικόνα για τον κόσμο σε σχέση με τους άλλους στο καφενείο -πολλοί δεν είχαν πάει πιο πέρα από το Ηράκλειο και οι περισσότεροι δεν είχαν φτάσει ποτέ πιο μακριά από τα Χανιά- κι έτσι έφερνε μια νέα αντίληψη στη συζήτηση. Αν και πρόσεχε να μην καυχιέται για τις κατακτήσεις του, που αποτελούσαν επαναλαμβανόμενο μοτίβο των ταξιδιών του, τους διασκέδαζε όλους με ιστορίες με Ιταλίδες, Γιουγκοσλάβες και τα αδέρφια τους στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ήταν πρόσχαρος και τον συμπαθούσαν όλοι, απολάμβαναν την ευθυμία που έφερνε στο καφενείο. Όποτε γινόταν διάλειμμα στους καβγάδες, ο Μανόλης είχε να πει ένα-δυο ανέκδοτα και η παρέα χαιρόταν να τον ακούει. Οι ιστορίες του για τον παλιό τούρκικο μαχαλά στην Αθήνα, τα Ισπανικά Σκαλιά στη Ρώμη και τα μπαρ του Βελιγραδίου μαγνήτιζαν, και ενώ μιλούσε, επικρατούσε σιωπή, που τη διέκοπτε μόνο ο ήχος από τις χάντρες κάποιου κομπολογιού. Δεν χρειαζόταν να παραφουσκώσει τα γεγονότα για να είναι διασκεδαστικά. Οι ιστορίες για τη σύντομη φυλάκισή του, για τότε που ήταν χαμένος σ' ένα καράβι στη μέση της Μεσογείου,

και για τη μονομαχία του στα σοκάκια ενός γιουγκοσλάβικου λιμανιού, είχαν όλες αρκετή δόση πραγματικότητας. Ήταν οι ιστορίες ενός άντρα που είχε ταξιδέψει χωρίς ευθύνες και αρχικά χωρίς έννοιες. Τον έδειχναν ατίθασο αλλά όχι αδιάφορο, όμως, καθώς μιλούσε, ο Μανόλης ήξερε ότι δεν ήθελε να τον θεωρήσουν ακατάλληλο ταίρι για την κόρη του Γιώργη, κι έτσι έδινε το ανάλογο χρώμα στις ιστορίες του.

Ακόμη κι ο Αντώνης, που είχε πάψει να κρύβεται στις γωνιές όποτε εμφανιζόταν ο ακόλαστος ξάδερφος του αφεντικού του, τον χαιρετούσε πλέον θερμά. Η μουσική ήταν ο κοινός δεσμός τους, καθώς και το γεγονός ότι είχαν και οι δύο περάσει κάμποσα χρόνια μακριά από την επαρχία· μολοντί μικρότεροι κατά δεκαετίες από τους γκριζαρισμένους άντρες με τους οποίους έπιναν, είχαν κατά κάποιον τρόπο μεγαλύτερη εμπειρία από τον κόσμο, συγκριτικά με όση θα αποκτούσαν ποτέ οι μεγαλύτεροι τους. Όταν ήταν παιδί, ο Μανόλης είχε μάθει να παίζει λύρα, και στη διάρκεια των ταξιδιών του την είχε για συντροφιά και ασφάλεια, καθώς κάποτε ήταν το μόνο πράγμα που τον χώριζε από την πείνα. Συχνά βρέθηκε να τραγουδάει και να παίζει για να μπορέσει να φάει, και η λύρα του ήταν το μόνο από τα υπάρχοντά του που είχε κάποια αξία και δεν το έχασε στον τζόγο. Αυτό το πολύτιμο όργανο ήταν τώρα κρεμασμένο στον τοίχο πίσω από τον πάγκο του καφενείου, και όταν η ρακή λιγότευε στο μπουκάλι, την ξεκρεμούσε και έπαιζε, με το δοξάρι να σκορπίζει τον τρεμουλιαστό ήχο των δονούμενων χορδών στον νυχτερινό αέρα.

Παρόμοια, η ξύλινη φλογέρα του Αντώνη, το θιαμπόλι του, ήταν η μόνιμη συντροφιά του στα χρόνια που έλειπε από το σπίτι του. Οι απαλοί ήχοι της είχαν γεμίσει εκατοντάδες σπηλιές και καλύβες βοσκών, μαλακώνοντας τις καρδιές και τις ψυχές των συντρόφων του και, πιο πεζά, βοηθώντας τους να περάσουν όλες αυτές τις ώρες που παρακολουθούσαν και

περίμεναν. Όσο διαφορετικοί κι αν ήταν ο Μανόλης και ο Αντώνης, η μουσική αποτελούσε έναν ουδέτερο χώρο όπου δεν είχαν σημασία ο πλούτος και η κοινωνική ιεραρχία. Και οι δύο μαζί έπαιζαν στο καφενείο για καμιά ώρα, με τις πονεμένες μελωδίες τους να μαγεύουν το κοινό τους κι εκείνους που, μέσα από τα ανοιχτά παράθυρά τους, άρπαζαν τους ταξιδιαρικούς ήχους καθώς πλανιόνταν στην ησυχία.

Μολοντί όλοι γνώριζαν τον μεγάλο πλούτο που είχαν απολαύσει οι γονείς του Μανόλη, και την περιουσία που εκείνος είχε σκορπίσει, οι περισσότεροι από τους χωρικούς τον δέχονταν πια σαν έναν από αυτούς, ο οποίος χρειαζόταν να δουλεύει σκληρά για το ψωμί του και που, όπως ήταν φυσιολογικό, φιλοδοξούσε να αποκτήσει γυναίκα και οικογένεια. Για τον Μανόλη, η απλότητα αυτής της πιο κατασταλαγμένης ζωής είχε τα δικά της οφέλη. Ακόμη και χωρίς την πιθανότητα να δει τη Μαρία, πράγμα που ήταν το αρχικό κίνητρό του για να επισκεφτεί την Πλάκα, βρήκε στο χωριό πολλά να αγαπήσει. Τους δεσμούς ανάμεσα στους παιδικούς φίλους, την αφοσίωση στην οικογένεια κι έναν τρόπο ζωής που δεν έχει χρειαστεί να αλλάξει για αιώνες· όλα αυτά ασκούσαν μεγάλη γοητεία. Αν μπορούσε να εξασφαλίσει μια γυναίκα σαν τη Μαρία, ή ίσως ακόμη και μια από τις καλλονές του χωριού, θα ολοκληρωνόταν η αίσθηση ότι ανήκει κάπου. Εκτός από τις γιορτές των αγίων στο χωριό, όμως, του δίνονταν ελάχιστες νόμιμες ευκαιρίες για να τη συναντήσει.

Οι τυπικότητες που τηρούνταν ακόμη σε χωριά σαν την Πλάκα, τον τρέλαιναν. Αν και αντιμετώπιζε τις μακρόχρονες παραδόσεις ως μέρος της όλης γοητείας, δεν θεωρούσε τη μυστικότητα του τελετουργικού των ερωτοτροπιών ως τίποτα περισσότερο από γελοιότητα. Ήξερε ότι δεν μπορούσε να αναφέρει τις προθέσεις του στην Άννα και, όπως και να είχε, δεν την επισκεπτόταν πολύ συχνά πλέον. Ήταν μια τακτική την οποία ήξερε ότι έπρεπε να εγκαταλείψει, αν ήθελε να πετύχει

την κατάκτηση της Μαρίας. Η Άννα ήταν αναμενόμενα ψυχρή μαζί του την τελευταία φορά που την επισκέφτηκε.

«Σ' ευχαριστώ που ήρθες να με δεις», του είπε ξινά.

«Κοίτα», είπε ο Μανόλης, «νομίζω ότι δεν πρέπει να ξανάρθω τα μεσημέρια. Ο κόσμος έχει αρχίσει να μουρμουρίζει ότι δεν κάνω αυτό που πρέπει».

«Όπως θες», του πέταξε απότομα, με τα μάτια της γεμάτα με δάκρυα θυμού. «Προφανώς τέλειωσες το παιχνιδάκι σου μαζί μου. Υποθέτω ότι τώρα παίζεις με κάποια άλλη».

Λέγοντας αυτό, βγήκε από το δωμάτιο, και η πόρτα βρόντησε ορμητικά πίσω της.

Στον Μανόλη θα έλειπε η οικειότητα που είχαν και η λάμψη των ματιών της Άννας, αλλά ήταν ένα τίμημα που ήταν έτοιμος να πληρώσει.

Από τη στιγμή που δεν υπήρχε κανείς στο σπίτι για να του ετοιμάσει φαγητό, ο Μανόλης έτρωγε συχνά σε μια από τις ταβέρνες στην Ελούντα ή στην Πλάκα. Κάθε Παρασκευή πήγαινε στην ταβέρνα της Φωτεινής, την οποία εκείνη μαζί με τον Στέφανο είχαν πάρει πλέον από τους γονείς του. Μια φορά, τον Ιούλιο, καθόταν εκεί κοιτάζοντας τη θάλασσα προς τη μεριά της Σπιναλόγκας. Το νησί, στο σχήμα ενός μεγάλου, μισοβυθισμένου αυγού, του είχε γίνει τόσο οικείο, ώστε σπάνια το παρατηρούσε. Όπως όλοι, πού και πού αναρωτιόταν πώς να ήταν εκεί, αλλά δεν έμενε σε αυτές τις σκέψεις για πολύ. Η Σπιναλόγκα απλώς βρισκόταν εκεί, ένα κομμάτι βράχου κατοικημένο από λεπρούς.

Ένα πιάτο με γαύρους ήταν στο τραπέζι μπροστά στον Μανόλη και, καθώς τους κάρφωνε με το πιρούνι του, η ματιά του έπεσε σε κάτι. Στο ημίφως του δειλινού, μια μικρή βάρκα ερχόταν αγκομαχώντας από το νησί, δημιουργώντας έναν τριγωνικό κυματισμό καθώς έσχιζε το νερό. Πάνω της ήταν δυο άνθρωποι και, καθώς έφτανε στο λιμάνι, είδε ότι ο ένας έμοιαζε πάρα πολύ στη Μαρία.

«Στέφανε!» φώναξε. «Η Μαρία είναι αυτή μαζί με τον Γιώργη; Δεν πάει συχνά μια γυναίκα για ψάρεμα, σωστά;»

«Δεν πήγαν για ψάρεμα», απάντησε ο Στέφανος. «Είχαν πάει να παραδώσουν προμήθειες στην αποικία των λεπρών».

«Α», είπε ο Μανόλης μασώντας αργά, σκεπτικός. «Υποθέτω ότι κάποιος πρέπει να το κάνει κι αυτό».

«Ο Γιώργης το κάνει εδώ και χρόνια. Είναι καλύτερα τα λεφτά σε σχέση με το ψάρεμα - και πιο εγγυημένα», είπε ο Στέφανος, αφήνοντας ένα πιάτο με τηγανητές πατάτες στο τραπέζι του Μανόλη. «Αλλά κυρίως πηγαίνει εκεί για...»

Η Φωτεινή, που περιφερόταν πίσω τους, κατάλαβε πού θα μπορούσε να οδηγήσει αυτή η συζήτηση. Ακόμη κι αν ο άντρας της δεν είχε τέτοια πρόθεση, εκείνη ήξερε ότι ο Στέφανος πιθανόν να ξεχνούσε την επιθυμία του Γιώργη να μείνουν κρυφά από την οικογένεια του Βανδουλάκη τα γεγονότα του τραγικού θανάτου της Ελένης από λέπρα.

«Ορίστε, Μανόλη!» τους διέκοψε, αφήνοντας ένα πιάτο με τηγανητές μελιτζάνες στο τραπέζι. «Είναι φρεσκοτηγανισμένες. Με σκόρδο. Ελπίζω να σου αρέσουν. Μας συγχωρείς ένα λεπτό;»

Άρπαξε τον άντρα της από το μπράτσο και τον οδήγησε στην κουζίνα.

«Πρέπει να προσέχεις!» του φώναξε. «Όλοι μας πρέπει να ξεχάσουμε ακόμη και ότι ήταν στη Σπιναλόγκα η μητέρα της Άννας και της Μαρίας. Είναι ο μόνος τρόπος. Ξέρουμε ότι δεν ντρέπονται γι' αυτό, αλλά ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης ίσως να μην το δει έτσι».

Ο Στέφανος έδειχνε ντροπιασμένος.

«Ξέρω, ξέρω. Το ξεχνάω κάποιες φορές, αυτό είναι όλο. Ήταν βλακεία μου», ψέλλισε. «Ο Μανόλης έρχεται εδώ τόσο συχνά, που ξεχνάω ότι συνδέεται με την Άννα».

«Δεν σκέφτομαι μόνο τη θέση της Άννας», παραδέχτηκε η Φωτεινή. «Η Μαρία τρέφει αισθήματα για τον Μανόλη».

Συναντήθηκαν μόνο μια φορά, στο σπίτι της Άννας, αλλά δεν έχει σταματήσει να μιλάει γι' αυτόν, τουλάχιστον σε μένα».

«Αλήθεια; Το κακόμοιρο το κορίτσι χρειάζεται σύζυγο, αλλά αυτός μου φαίνεται αληθίριος», απάντησε ο Στέφανος. «Υποθέτω ότι δεν υπάρχουν και πολλές επιλογές εδώ γύρω, έτσι δεν είναι;»

Ο Στέφανος έβλεπε τα πράγματα μόνο άσπρα ή μαύρα. Κατάλαβε πού το πήγαινε η γυναίκα του και συνειδητοποίησε ότι αυτός και η Φωτεινή είχαν να παίξουν κάποιο ρόλο στο να φέρουν αυτούς τους δυο κοντά.

Ακριβώς μία εβδομάδα αργότερα, παρουσιάστηκε η ευκαιρία για να κανονιστεί μια συνάντηση ανάμεσα στη Μαρία και τον Μανόλη. Όταν ο Μανόλης έκανε την εμφάνισή του εκείνη την Παρασκευή, η Φωτεινή γλίστρησε από ένα παρπόρτι κι έτρεξε στο σπίτι του Πετράκη. Ο Γιώργης είχε φάει κι είχε πάει στο καφενείο να παίξει τάβλι, και η Μαρία καθόταν στο ημίφως, πασχίζοντας να διαβάσει.

«Μαρία, είναι εδώ», είπε η Φωτεινή ξέπνοη. «Ο Μανόλης είναι στην ταβέρνα. Γιατί δεν έρχεσαι να τον δεις;»

«Δεν μπορώ», είπε η Μαρία. «Τι θα πει ο πατέρας μου;»

«Για τ' όνομα του Θεού», απάντησε η Φωτεινή. «Είσαι είκοσι τριών χρόνων. Να 'σαι τολμηρή. Ο πατέρας σου δεν χρειάζεται να το μάθει».

Άρπαξε τη φίλη της από το μπράτσο. Η Μαρία αντιστάθηκε, αλλά πολύ αδύναμα· η καρδιά της λαχταρούσε να πάει.

«Τι θα του πω;» ρώτησε με αγωνία.

«Μην ανησυχείς», την καθησύχασε αμέσως η Φωτεινή. «Οι άντρες σαν τον Μανόλη ποτέ δεν αφήνουν να σε απασχολούν τέτοια πράγματα, τουλάχιστον όχι για πολύ. Θα έχει πολλά να πει αυτός».

Η Φωτεινή είχε δίκιο. Όταν έφτασαν στην ταβέρνα, ο Μανόλης ανέλαβε αμέσως τον έλεγχο της κατάστασης. Δεν ζήτησε να μάθει γιατί η Μαρία είχε πάει εκεί, αλλά την

κάλεσε να καθίσει μαζί του στο τραπέζι του, ρωτώντας την τι έκανε από την τελευταία φορά που είχαν συναντηθεί και πώς ήταν ο πατέρας της. Κατόπιν, με περισσότερο θάρρος απ' όσο δείχνει ένας άντρας φυσιολογικά σε τέτοιες καταστάσεις, είπε: «Άνοιξε ένα καινούριο σινεμά στον Άγιο Νικόλαο. Θέλεις να πάμε μαζί;».

Η Μαρία, ήδη αναψοκοκκινισμένη από τον ενθουσιασμό της που έβλεπε τον Μανόλη ξανά, κοκκίνισε ακόμη περισσότερο. Έριξε το βλέμμα της στην ποδιά της και δυσκολευόταν να απαντήσει.

«Θα ήταν πολύ ωραίο», είπε τελικά. «Αλλά αυτό δεν είναι πρόπον εδώ γύρω... να πας στο σινεμά με κάποιον που δεν γνωρίζεις καλά...»

«Άκου τι θα κάνουμε: Θα πω στη Φωτεινή και στον Στέφανο να έρθουν μαζί μας. Θα έχουν το ρόλο των συνοδών σου. Ας πάμε τη Δευτέρα. Τότε είναι κλειστή η ταβέρνα, σωστά;»

Έτσι, πριν καν βρει χρόνο για να ανησυχήσει και να σκεφτεί όλους τους λόγους ενάντια σε κάτι τέτοιο, το ραντεβού συμφωνήθηκε. Μόλις σε τρεις μέρες από εκείνη τη στιγμή θα πήγαιναν όλοι στον Άγιο Νικόλαο.

Οι τρόποι του Μανόλη ήταν άψογοι και οι έξοδοι τους έγιναν εβδομαδιαία υπόθεση. Κάθε Δευτέρα, οι τέσσερις τους ξεκινούσαν γύρω στις επτά το απόγευμα για να περάσουν ένα βράδυ παρακολουθώντας την τελευταία ταινία, ενώ μετά ακολουθούσε δείπνο.

Ο Γιώργης ήταν κατενθουσιασμένος που έβλεπε την κόρη του να πολιορκείται από αυτό τον ωραίο και πρόσχαρο άντρα, κάποιον που ο ίδιος συμπαθούσε πολύ καιρό πριν τον γνωρίσει η κόρη του. Μολονότι ήταν μια πολύ μοντέρνα προσέγγιση -όλες αυτές οι έξοδοι πριν υπάρξει κάποια επίσημη συμφωνία- έμπαιναν, σε τελική ανάλυση, σε μια πιο σύγχρονη εποχή, και το γεγονός πως η Μαρία είχε συνοδούς

βοηθούσε να συγκρατούνται τα επιτιμητικά μουρμουρητά των γηραιότερων γυναικών του χωριού.

Οι τέσσερις τους απολάμβαναν την παρέα μεταξύ τους, και οι βόλτες μακριά από την Πλάκα άλλαζαν το μοτίβο τής κατά τα άλλα μονότονης ζωής τους. Το γέλιο χαρακτήριζε τις ώρες που περνούσαν μαζί, και συχνά ξεκαρδίζονταν από τα αστεία του Μανόλη. Η Μαρία άρχισε να αφήνεται στην πολυτέλεια της ονειροπόλησης και να φαντάζεται ότι θα μπορούσε να περάσει την υπόλοιπη ζωή της βλέποντας αυτό το όμορφο πρόσωπο, με τις ρυτίδες από τη ζωή και το γέλιο. Κάποιες φορές, όταν την κοιτούσε στα μάτια, ένιωθε να ανατριχιάζει και τις παλάμες των χεριών της να ιδρώνουν. Ακόμη κι ένα ζεστό βράδυ αισθάνθηκε ότι έτρεμε χωρίς να το θέλει. Ήταν πρωτόγνωρη εμπειρία γι' αυτήν να την κολακεύουν και να την πειράζουν. Τι ανακούφιση ήταν ο Μανόλης στην άχρωμη, μουντή ζωή της! Υπήρχαν στιγμές που αναρωτιόταν αν πράγματι μπορούσε εκείνος να πάρει οτιδήποτε στα σοβαρά. Η φλόγα του κεφιού του μεταδιδόταν σε όλους τριγύρω του. Η Μαρία δεν είχε απολαύσει ποτέ ξανά τόσο ανέμελη ευτυχία και άρχισε να πιστεύει ότι αυτή η ευφορία ήταν αγάπη.

Όμως, αυτό που βάραινε πάντοτε στη συνείδησή της ήταν τι θα γινόταν ο πατέρας της αν αυτή παντρευόταν. Στους περισσότερους γάμους, το κορίτσι άφηνε την οικογένεια του και πήγαινε να μείνει με τους γονείς του συζύγου του. Κάτι τέτοιο σαφώς και δεν θα γινόταν με τον Μανόλη, από τη στιγμή που δεν είχε γονείς, αλλά εξίσου αδύνατον ήταν και το να μετακομίσει αυτός στο μικρό σπίτι τους στην Πλάκα. Με βάση το κοινωνικό υπόβαθρό του, αυτό ήταν αδιανόητο. Το πρόβλημα στριφογύριζε στο μυαλό της, και δεν της φάνηκε ούτε μία φορά παράλογο το γεγονός ότι ο Μανόλης δεν την είχε φιλήσει ακόμη.

Ο Μανόλης έδειχνε την καλύτερη συμπεριφορά του και είχε από καιρό αποφασίσει ότι ο μόνος τρόπος για να κερδίσει

τη Μαρία ήταν να φέρεται άψογα. Πόσο παράλογο του φαινόταν που σε μια άλλη χώρα ίσως να είχε πάει ένα κορίτσι στο κρεβάτι χωρίς καν να ξέρει ο ένας το όνομα του άλλου, κι όμως εδώ είχε περάσει άπειρες ώρες με τη Μαρία χωρίς ακόμη να την αγγίξει. Η επιθυμία του για εκείνη ήταν έντονη, αλλά η αναμονή αποτελούσε καινοτομία. Ήταν σίγουρος πως η υπομονή του θα ανταμειβόταν και η αναμονή τον έκανε μόνο να την ποθεί όλο και περισσότερο. Τους πρώτους μήνες αυτού του φλερτ, όταν παρατηρούσε το χλομό οβάλ πρόσωπο, το στεφανωμένο με τις σκούρες πλεξούδες, εκείνη έριχνε ντροπαλά το βλέμμα της χαμηλά, καθώς φοβόταν να αντικρίσει τη ματιά του. Όσο περνούσε ο καιρός, όμως, την έβλεπε να γίνεται όλο και πιο τολμηρή και να του ανταποδίδει τις ματιές. Αν την παρατηρούσε από κοντά, θα είχε την ικανοποίηση να δει το σφυγμό στο λαιμό της να επιταχύνεται πριν τα φίνα χαρακτηριστικά του προσώπου της φωτιστούν από ένα χαμόγελο. Αν αποκτούσε αυτή την παρθένα τώρα, ήξερε ότι θα ήταν υποχρεωμένος να φύγει από την Πλάκα. Μολονότι είχε τρυγήσει τον ανθό δεκάδων κοριτσιών στο παρελθόν, ακόμη κι αυτός δεν μπορούσε να ντροπιάσει την υπέροχη Μαρία και, κάτι πιο σημαντικό, μια φωνή μέσα του τον παρότρυνε να συγκρατηθεί. Ήταν καιρός να κατασταλάξει.

Από μακριά, η Άννα έβραζε από ζήλια και πικρία. Ο Μανόλης δεν την είχε επισκεφτεί σχεδόν καθόλου από τότε που πήγαν για φαγητό η Μαρία και ο Γιώργης, και σε κάποιες περιπτώσεις οικογενειακών συγκεντρώσεων εκείνος δεν είχε φανεί. Πώς τολμούσε να της συμπεριφέρεται έτσι; Σύμφωνα έμαθε από τον πατέρα της ότι ο Μανόλης πολιορκούσε τη Μαρία. Μήπως απλώς για να την προκαλέσει; Μακάρι να μπορούσε να του δείξει ότι πράγματι δεν την ένοιαζε. Δεν υπήρχε τέτοια ευκαιρία, όμως, και συνεπώς δεν υπήρχε και κάθαρση. Προσπαθούσε απεγνωσμένα να μην τους σκέφτεται μαζί, και ρίχτηκε με νεύρο σε ολοένα και πιο υπερβολικά

σχέδια σχετικά με το σπίτι, προκειμένου να ξεχαστεί. Στο μεταξύ ήξερε ότι στην Πλάκα τα γεγονότα εκτυλίσσονταν αδυσώπητα, αλλά δεν υπήρχε κανείς για να του ανοίξει την ψυχή της, και η οργή σιγόβραζε μέσα της.

Ο Αντρέας, ανήσυχος από την περίεργη διάθεσή της, τη ρωτούσε επανειλημμένα τι συνέβαινε, κι εκείνη του έλεγε να μην την ενοχλεί. Τα παράτησε. Είχε καταλάβει ότι οι αλκυονίδες μέρες στις αρχές του γάμου τους, με τα βλέμματα αγάπης και τα γλυκά λόγια, είχαν τελειώσει, και τώρα είχε αρχίσει να ασχολείται όλο και περισσότερο με το κτήμα. Την αλλαγή παρατήρησε και η Ελευθερία. Μόλις λίγους μήνες πριν, η Άννα έδειχνε τόσο ευτυχισμένη και κεφάτη, και τώρα φαινόταν μόνιμα θυμωμένη. Για την Άννα, το να κρύβει τα αισθήματα της με αυτό τον τρόπο ήταν ακριβώς το αντίθετο από αυτό που υπαγόρευε ο χαρακτήρας της. Ήθελε να ουρλιάξει, να ξεριζώσει τούφες από τα μαλλιά της, αλλά όταν την επισκέπτονταν κάπου-κάπου ο πατέρας της και η Μαρία, ο Μανόλης δεν αναφερόταν καν.

Με κάποιον ενστικτώδη τρόπο, η Μαρία ένιωθε ότι η φίλιά της με τον Μανόλη ίσως να είχε ξεστράτισει στα χωράφια της αδερφής της και ότι ίσως εκείνη να θεωρούσε την οικογένεια Βανδουλάκη δική της επικράτεια. Γιατί να χειροτερέψουν τα πράγματα μιλώντας γι' αυτό; Δεν είχε ιδέα για το μέγεθος του μαρτυρίου της Άννας και υπέθετε ότι αυτή η αίσθηση αδιαφορίας από τη μεριά της είχε να κάνει με το γεγονός πως μέχρι τώρα δεν είχε καταφέρει να μείνει έγκυος.

Ένα βράδυ του Φεβρουαρίου, έξι μήνες μετά την έναρξη των εβδομαδιαίων νυχτερινών εξόδων, ο Μανόλης πήγε να βρει τον Γιώργη στο καφενείο. Ο γέρος καθόταν μόνος του και διάβαζε την τοπική εφημερίδα. Σήκωσε το βλέμμα του καθώς τον πλησίαζε ο Μανόλης, με ένα σύννεφο καπνού να στροβιλίζεται πάνω από το κεφάλι του.

«Γιώργη, μπορώ να καθίσω;» τον ρώτησε ο Μανόλης ευγενικά.

«Ναι», απάντησε ο Γιώργης ευγενικά, επιστρέφοντας στην εφημερίδα του. «Δεν είναι δικό μου το μαγαζί, σωστά;»

«Θέλω να σου ζητήσω κάτι. Θα μπω κατευθείαν στο θέμα. Θέλω να παντρευτώ την κόρη σου. Δέχεσαι;»

Ο Γιώργης δίπλωσε την εφημερίδα προσεκτικά και την άφησε στο τραπέζι. Ο Μανόλης νόμισε ότι πέρασε μια αιωνιότητα πριν του μιλήσει.

«Αν δέχομαι; Φυσικά και δέχομαι. Γυροφέρνεις το ωραιότερο κορίτσι του χωριού εδώ και πάνω από έξι μήνες - κι έλεγα ότι δεν θα το ζητούσες ποτέ. Καιρός ήταν!»

Η καυχησιάρικη απάντηση του Γιώργη έκρυβε την απεριόριστη χαρά του. Όχι μόνο η μία, αλλά και οι δύο κόρες του θα ήταν τώρα μέλη της πιο δυνατής οικογένειας στην περιοχή. Δεν υπήρχε ξιπασία στην καρδιά του, παρά μόνο απόλυτη ανακούφιση και ευχαρίστηση που εξασφαλιζόταν πλέον το μέλλον και των δύο. Ήταν ότι καλύτερο μπορούσε να ελπίζει ένας πατέρας για τα παιδιά του, ειδικά ένας πατέρας που ήταν ένας απλός ψαράς. Πίσω από το κεφάλι του Μανόλη, μέσα από το μισόκλειστο παράθυρο του καφενείου, έβλεπε τα φώτα της Σπιναλόγκας να σπινθηροβολούν. Μακάρι η Ελένη να μπορούσε να μοιραστεί αυτή τη στιγμή.

Άπλωσε το χέρι του για να σφίξει το χέρι του Μανόλη, και προς στιγμής έχασε τα λόγια του. Η έκφρασή του έλεγε αρκετά.

«Σ' ευχαριστώ. Θα την προσέχω, αλλά, μεταξύ μας, θα σε προσέχουμε κι εσένα», είπε ο Μανόλης, ξέροντας καλά τη μοναξιά στην οποία θα έριχνε τον πατέρα της ο γάμος της Μαρίας.

«Ε! Χρειαζόμαστε την καλύτερη τσικουδιά σου!» φώναξε στον Λιδάκη. «Έχουμε γιορτή εδώ. Είναι θαύμα. Δεν είμαι πια ορφανός!»

«Τι λες;» είπε ο Λιδάκης, φέροντας νωχελικά ένα μπουκάλι και δυο ποτήρια, συνηθισμένος πλέον στα λογοπαίγνια του Μανόλη.

«Ο Γιώργης δέχτηκε να γίνει πεθερός μου. Θα παντρευτώ τη Μαρία!»

Υπήρχαν μερικοί ακόμη στο καφενείο εκείνο το βράδυ, και πριν το μάθει το ίδιο το κορίτσι, οι άντρες του χωριού έπιναν στο μέλλον του με τον Μανόλη.

Αργότερα εκείνη τη νύχτα, όταν ο Γιώργης επέστρεψε στο σπίτι, η Μαρία ετοιμαζόταν να πάει για ύπνο. Καθώς ο πατέρας της περνούσε την πόρτα, κλείνοντάς τη γοργά για να κρατήσει τον άνεμο του Φεβρουαρίου έξω και τη ζεστασιά της φωτιάς μέσα στο σπίτι, παρατήρησε μια ασυνήθιστη έκφραση στο πρόσωπό του. Ήταν πλημμυρισμένο από ενθουσιασμό και χαρά.

«Μαρία», είπε, απλώνοντας τα χέρια του για να της πιάνει τα μπράτσα, «ο Μανόλης ζήτησε να σε παντρευτεί».

Για μια στιγμή, έσκυψε το κεφάλι της, με την ευτυχία και την οδύνη ανακατεμένες σε ίση ποσότητα. Ο λαιμός της συσπάστηκε.

«Τι απάντηση του έδωσες;» τον ρώτησε ψιθυριστά.

«Αυτή που θα ήθελες να του δώσω. Ναι, φυσικά!»

Σε ολόκληρη τη ζωή της η Μαρία δεν είχε νιώσει αυτό το ανοίκειο μείγμα συναισθημάτων. Η καρδιά της ήταν ένα τσουκάλι με υλικά που αρνούνταν να αναμειχθούν. Το στήθος της σφίχτηκε από την αγωνία. Τι ήταν αυτό; Ποια ευτυχία μπορεί να μοιάζει τόσο με τη ναυτία; Όπως ακριβώς δεν μπορούσε να φανταστεί τον πόνο του άλλου, η Μαρία δεν ήξερε πώς είναι η αγάπη για κάποιον άλλον. Ήταν αρκετά σίγουρη ότι αγαπούσε τον Μανόλη. Με τη χάρη και το πνεύμα του, δεν ήταν κάτι δύσκολο. Αλλά ολόκληρη τη ζωή της μαζί του; Ένα λεφούσι από έγνοιες άρχισε να την τρώει. Τι θα γινόταν ο πατέρας της; Εξέφρασε τις ανησυχίες της αμέσως.

«Είναι υπέροχο, πατέρα», είπε. «Είναι πραγματικά υπέροχο, αλλά τι θα γίνει με σένα; Δεν μπορώ να σε αφήσω εδώ, μόνο σου».

«Μην ανησυχείς για μένα. Μπορώ να μείνω εδώ - δεν θέλω να φύγω από την Πλάκα. Έχω ακόμη πάρα πολλά να κάνω εδώ».

«Τι εννοείς;» τον ρώτησε, αν και ήξερε ακριβώς τι εννοούσε ο πατέρας της.

«Τη Σπιναλόγκα. Το νησί με χρειάζεται ακόμη - και όσο μπορώ να πηγαίνω εκεί με τη βάρκα μου, θα το κάνω. Ο γιατρός Λαπάκης βασίζεται πάνω μου, το ίδιο και όλοι οι νησιώτες».

Οι διαδρομές από και προς την αποικία των λεπρών ήταν τόσο συχνές όσο πάντα. Κάθε μήνα έπρεπε να μεταφερθούν νεοφερμένοι και προμήθειες, καθώς και οικοδομικά υλικά για την ανοικοδόμηση που γινόταν με κυβερνητικά κονδύλια. Ο Γιώργης έπαιξε ζωτικό ρόλο στην όλη επιχείρηση. Η Μαρία καταλάβαινε το δέσιμο του με το νησί. Μιλούσαν γι' αυτό πολύ σπάνια πια, αλλά είχε γίνει αποδεκτό μεταξύ τους ότι αυτή ήταν η υποχρέωσή του και ο τρόπος να διατηρήσει τη σχέση του με την Ελένη.

Πατέρας και κόρη κοιμήθηκαν άσχημα εκείνη τη νύχτα, και το πρωινό φαινόταν να αργεί να έρθει. Εκείνη τη μέρα, ο Γιώργης θα πήγαινε τη Μαρία στο σπίτι του Μανόλη, στο κτήμα του Βανδουλάκη. Ήταν Κυριακή, και ο Μανόλης περίμενε να τους υποδεχτεί στο κατώφλι. Η Μαρία δεν είχε ξαναδεί το σπίτι του, και τώρα έμελλε να γίνει και δικό της σπιτικό. Δεν χρειάστηκε καθόλου χρόνο για να υπολογίσει ότι ήταν τέσσερις φορές μεγαλύτερο από το σπίτι τους στην Πλάκα, και η σκέψη να μένει εκεί την αποκάρδιωσε.

«Καλώς ήρθατε», είπε ο Μανόλης, ζεσταίνοντάς την με μια μόνο του λέξη. «Ελάτε μέσα. Μην κάθεστε στο κρύο».

Ήταν πράγματι η πιο κρύα μέρα εκείνης της χρονιάς. Ερχόταν θύελλα και οι άνεμοι φαινόταν να φυσούν από πολλές κατευθύνσεις, ανακατεύοντας τους σωρούς με τα φύλλα και στέλνοντάς τα να στροβιλίζονται στα πόδια τους. Η πρώτη

εντύπωση της Μαρίας όταν μπήκαν στο σπίτι ήταν ότι έλειπε το φως και ότι υπήρχε μια γενική ακαταστασία, κάτι που δεν της προκαλούσε έκπληξη σε ένα σπίτι όπου μπορεί να έμπαινε μια υπηρέτρια, αλλά όχι μια νοικοκυρά. Ο Μανόλης τους οδήγησε στη σάλα, που ήταν λιγάκι πιο τακτοποιημένη και πιο προσεγμένη, με τα κεντητά σεμέν και τις λίγες φωτογραφίες στους τοίχους.

«Ο θεός και η θεία μου θα έρθουν σύντομα», τους εξήγησε, σχεδόν ταραγμένος, και στράφηκε στη Μαρία λέγοντας: «Ο πατέρας σου δέχτηκε να μου δώσει το χέρι σου. Θέλεις να με παντρευτείς;».

Εκείνη έκανε μια παύση πριν απαντήσει. Και στους δύο φάνηκε σαν να πέρασαν αιώνες. Την κοίταξε με ικετευτικά μάτια, προς στιγμής γεμάτος αμφιβολία.

«Ναι», είπε εκείνη, τελικά.

«Είπε "ναι"!» κραύγασε ο Μανόλης, ανακτώντας ξαφνικά την αυτοπεποίθηση του. Την αγκάλιασε, της φίλησε τα χέρια και την έφερε γύρω-γύρω μέχρι που τον παρακάλεσε να τη λυπηθεί. Θα υπήρχαν πάντοτε εκπλήξεις με τον Μανόλη, και η ζωντάνια του της έκοβε την ανάσα. Ο άντρας αυτός ήταν η προσωποποίηση του πεντοζάλη.

«Θα γίνεις γυναίκα μου!» είπε με ενθουσιασμό. «Ο θεός και η θεία μου ανυπομονούν τόσο να σε ξαναδούν, Μαρία. Αλλά πριν έρθουν, πρέπει να συζητήσουμε για ένα σημαντικό ζήτημα, για σένα, Γιώργη. Θα έρθεις να μείνεις μαζί μας εδώ;»

Ο Μανόλης, ως συνήθως, είχε προτείνει μια δραστηριότητα. Η πρότασή του να μείνει μαζί τους ο Γιώργης ήταν ότι πιο ουσιαστικό μπορούσαν να κάνουν για να αποκαταστήσουν το παραδοσιακό μοτίβο, σύμφωνα με το οποίο οι γονείς, τελικά, αφήνονταν στη φροντίδα των παιδιών τους. Ο Μανόλης δεν είχε συζητήσει το θέμα με τη Μαρία και δεν γνώριζε τις ευαισθησίες της, αν και ήξερε ότι θα ήθελε να έχει τον πατέρα της κοντά της.

«Είναι πολύ ευγενικό από μέρους σου. Αλλά δεν θα μπορούσα να φύγω από το χωριό. Η Μαρία το καταλαβαίνει, έτσι δεν είναι, Μαρία;» είπε, επικαλούμενος την κόρη του.

«Φυσικά καταλαβαίνω, πατέρα. Δεν με πειράζει, εφόσον θα έρχεσαι να μας βλέπεις όσο πιο συχνά μπορείς και, έτσι κι αλλιώς, θα ερχόμαστε κάτω στην Πλάκα για να σε βλέπουμε τις πιο πολλές μέρες».

Ο Γιώργης ήξερε ότι η Μαρία θα τηρούσε την υπόσχεση της και ότι θα μπορούσε να ανυπομονεί για τις επισκέψεις της χωρίς το φόβο μήπως και απογοητευτεί. Δεν θα συμπεριφερόταν όπως η Άννα, τα γράμματα και οι επισκέψεις της οποίας είχαν σταματήσει.

Ο Μανόλης δεν μπορούσε ουσιαστικά να καταλάβει το δέσιμο του μελλοντικού πεθερού του με το παλιό σπίτι στο χωριό, αλλά δεν είχε σκοπό να αναλύσει το ζήτημα. Εκείνη τη στιγμή, ακούστηκαν τα λάστιχα αυτοκινήτου στο χωματόδρομο και μετά πόρτες που έκλειναν. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία είχαν φτάσει και ο Μανόλης τους οδήγησε μέσα. Αντάλλαξαν θερμές χειραψίες. Αν και οι δρόμοι του Βανδουλάκη και του Πετράκη δεν είχαν συναντηθεί για αρκετούς μήνες, χάρηκαν που έβλεπαν ο ένας τον άλλον. Ο Αλέξανδρος, ως επικεφαλής της οικογένειας, είχε καθήκον να μιλήσει.

«Γιώργη και Μαρία, θα είναι χαρά μας, για άλλη μια φορά, να σας καλωσορίσουμε στην οικογένειά μας. Ο αδερφός μου και η σύζυγος του, οι μακαριστοί γονείς του Μανόλη, θα ένιωθαν, όπως κι εμείς, ότι η Μαρία θα κάνει τον ανιψιό μας πολύ ευτυχισμένο».

Τα λόγια βγήκαν από την καρδιά του και η Μαρία κοκκίνισε από ντροπή και χαρά. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία είχαν επίγνωση, όπως και με την Άννα, ότι και αυτή η νύφη δεν διέθετε προίκα, τίποτα περισσότερο από μερικά κεντήματα που θα ομόρφαιναν κάπως το σπαρτιάτικο σπίτι του ανιψιού τους. Δεν θα ασχολούνταν με αυτό, όμως, από τη στιγμή

που θα υπήρχε μεγαλύτερο κέρδος παρά απώλεια, καθώς ο Μανόλης θα νοικοκυρευόταν με ένα ντόπιο κορίτσι. Ο γάμος θα εκπλήρωνε την υπόσχεση στον πατέρα του Μανόλη να εξασφαλιστεί η ευημερία του γιου του. Όταν το αγόρι εξαφανίστηκε στην Ευρώπη, ο Αλέξανδρος ένιωσε ένα φρικτό αίσθημα αποτυχίας. Όλα όσα είχε υποσχεθεί στον Γιάννη είχαν μείνει ανεκπλήρωτα. Στο μεγαλύτερο μέρος της απουσίας του, ο Αλέξανδρος δεν ήξερε καν αν ο ανιψιός του ήταν νεκρός ή ζωντανός, ούτε σε ποια χώρα βρισκόταν, αλλά μόλις ο Μανόλης παντρευόταν τη Μαρία, θα αγκυροβολούσε στην Ελούντα και θα ήταν πάντοτε εκεί για να βοηθά τον Αντρέα στη διαχείριση του τεράστιου κτήματος των Βανδουλάκηδων.

Και οι πέντε ήπιαν στην υγεία τους.

«Γεια μας!» φώναξαν όλοι μαζί, καθώς τσούγκριζαν τα ποτήρια τους.

Σύντομα άρχισε η συζήτηση για το πότε θα γινόταν ο γάμος.

«Να παντρευτούμε την άλλη εβδομάδα», είπε ο Μανόλης.

«Μη γίνεσαι γελοίος!» αντέτεινε η Ελευθερία τρομαγμένη. «Δεν καταλαβαίνεις τι προετοιμασίες απαιτούνται για έναν καλό γάμο! Θα χρειαστούν τουλάχιστον έξι μήνες».

Φυσικά, ο Μανόλης απλώς αστειευόταν, αλλά συνέχισε το πείραγμα.

«Σίγουρα θα μπορούσαμε να τον κάνουμε και νωρίτερα. Πάμε να δούμε τον παπά. Ελάτε, πάμε να δούμε αν θα μας παντρέψει σήμερα!»

Ένα κομμάτι του εαυτού του το εννοούσε. Ήταν τώρα ανυπόμονος σαν τίγρη, αδημονούσε να αρπάξει τη λεία του. Το μυαλό του έτρεχε μπροστά. Η Μαρία, όμορφη, με τη λευκή, σφιχτή σάρκα, τα μαλλιά της απλωμένα στο μαξιλάρι, ακτίνες από το φεγγαρόφως να πέφτουν στο κρεβάτι για να λούσουν ένα τέλειο κορμί. Να τον περιμένει. Έξι ολόκληροι μήνες. Θεέ μου, πώς θα μπορούσε να περιμένει τόσο πολύ;

«Πρέπει να κάνουμε τα πάντα όπως θα τα ήθελαν οι γονείς σου», είπε ο Αλέξανδρος. «Σωστά!» πρόσθεσε, έχοντας επίγνωση της αυθόρμητης πλευράς του Μανόλη.

Ο Μανόλης του έριξε μια ματιά. Ήξερε ότι ο θεός του πίστευε πως του χρειαζόταν ένα αυστηρό χέρι να τον ελέγχει, και ο ίδιος, μολονότι έτρεφε μεγάλη αδυναμία στον Αλέξανδρο, χαιρόταν να παίζει με τους φόβους του για εκείνον.

«Και βέβαια θα κάνουμε τα πάντα σωστά», είπε, τώρα με πραγματική ειλικρίνεια. «Θα κάνουμε τα πάντα όπως πρέπει. Το υπόσχομαι».

Αμέσως μόλις μπόρεσε, η Μαρία έτρεξε να πει τα νέα στη Φωτεινή.

«Υπάρχει μόνο ένα πράγμα που με ανησυχεί», της είπε. «Ο πατέρας μου».

«Μα, θα είμαστε εμείς εδώ για να τον προσέχουμε, και το ίδιο θα κάνουν και οι γονείς μου», την καθησύχασε η Φωτεινή. «Έλα, Μαρία. Ήρθε ο καιρός να παντρευτείς. Ο πατέρας σου το καταλαβαίνει αυτό, ξέρω ότι το καταλαβαίνει».

Η Μαρία προσπαθούσε να μην ανησυχεί, αλλά η έγνοια της για τον Γιώργη φαινόταν πάντοτε να στέκεται ανάμεσα σ' εκείνη και στην αίσθηση της απόλυτης χαράς.

Δέκατο Τέταρτο Κεφάλαιο

Ο ΑΡΡΑΒΩΝΑΣ ΤΟΥ ΜΑΝΟΛΗ και της Μαρίας σφραγίστηκε με ένα γλέντι στο οποίο προσκλήθηκε ολόκληρη η Πλάκα. Έγινε μόλις ένα μήνα μετά την πρόταση του Μανόλη. Και οι δυο τους ένιωθαν σαν να είχαν την ευλογία της τύχης. Πολλές από τις παιδικές φίλες της Μαρίας τις είχαν παντρέψει οι πατεράδες τους με άντρες που δεν αγαπούσαν και με τους οποίους αναμενόταν να αναπτύξουν κάποιο είδος στοργής σαν να καλλιεργούσαν γεράνια σε γλάστρες. Εκείνη την εποχή γίνονταν πολλά προξενιά για λόγους συμφέροντος, κι έτσι η Μαρία ξεπλάγη και ήταν ευγνώμων που βρέθηκε να παντρεύεται από έρωτα. Αισθανόταν ευγνωμοσύνη απέναντι στην αδερφή της γι' αυτό το γεγονός, αλλά ποτέ δεν παρουσιάστηκε η κατάλληλη στιγμή και η κατάλληλη ευκαιρία για να την εκφράσει, από τη στιγμή που βλέπονταν σπάνια. Προς έκπληξη και ανησυχία όλων, εκείνη δεν εμφανίστηκε ούτε στο γλέντι των αρραβώνων. Δικαιολόγησε την απουσία της μέσω του Αντρέα, ο οποίος πήγε στη γιορτή μαζί με τους γονείς του.

Ο Μανόλης λάτρευε την ιδέα του γάμου. Ένιωθε ότι η ζωή του ως περιπλανώμενου εργένη είχε τελειώσει για τα καλά,

και πλέον απολάμβανε την προοπτική να τον φροντίζουν, ακόμη και, ίσως, να αποκτήσει παιδιά. Σε αντίθεση με τη Μαρία, που ευχαριστούσε τον Θεό με τον οποίο μιλούσε στην εκκλησία κάθε εβδομάδα, εκείνος απέδιδε την τύχη του σε διάφορους θεούς, κυρίως στην Αφροδίτη, που του είχε παραδώσει αυτό το όμορφο κορίτσι σε χρυσό πιάτο. Θα προτιμούσε να μην παντρευτεί καθόλου, αν δεν έβρισκε τον έρωτα και την ομορφιά, και ανακουφίστηκε πετυχαίνοντας εξίσου και τα δύο.

Το γλέντι των αρραβώνων είχε ανάψει για τα καλά και η πλατεία του χωριού ήταν γεμάτη από κόσμο που διασκέδαζε. Ο Στέφανος μοίραζε τριγύρω τεράστιους δίσκους με φαγητό και η Μαρία με τον Μανόλη ανακατεύονταν στο πλήθος.

Ο Μανόλης πήρε τον ξάδερφό του παράμερα.

«Αντρέα», του είπε, φωνάζοντας σχεδόν, για να ακουστεί μέσα στον πανζουρλισμό της μουσικής και του τραγουδιού, «θέλεις να γίνεις κουμπάρος μας;».

Ο κουμπάρος ήταν σημαντική φυσιγνωμία στο γάμο. Στην ίδια την τελετή ο ρόλος του ήταν τόσο σημαντικός όσο και του ιερέα και, Θεού θέλοντος, στον κατάλληλο χρόνο, θα γινόταν ο νονός του πρωτότοκου παιδιού.

Ο Αντρέας περίμενε την πρόταση. Θα πληγωνόταν αν δεν του το ζητούσε, τόσο προφανής υποψήφιος ήταν. Αυτός κι ο Μανόλης ήταν κάτι περισσότερο από αδέρφια, ήταν πιο κοντά απ' όσο οι δίδυμοι και αποτελούσε την τέλεια επιλογή του ανθρώπου που θα βοηθούσε να ενωθούν αυτοί οι δυο νέοι με τα δεσμά του γάμου, ειδικά λόγω της επιπλέον ιδιότητας του, του γαμπρού της Μαρίας. Η προσμονή της πρότασης, ωστόσο, δεν μείωσε τη χαρά του.

«Τίποτα δεν θα με ευχαριστούσε περισσότερο, ξάδερφε! Τιμή μου», είπε.

Ο Αντρέας αισθανόταν κατά περίεργο τρόπο προστατευτικός απέναντι στον Μανόλη. Θυμόταν καλά τότε που πέθανε ο θείος του και την περίοδο που ακολούθησε, όταν ο Μανόλης

ήρθε στο σπίτι τους. Ο Αντρέας, πάντοτε μετρημένο και μάλλον σοβαρό παιδί, και ο Μανόλης, πιο ατίθασο, λιγότερο πειθαρχημένο αγόρι, δεν θα μπορούσαν να είναι πιο διαφορετικοί. Σπάνια καβγάδιζαν όταν ήταν παιδιά, σε αντίθεση με τα περισσότερα αδέρφια, και ποτέ δεν υπήρξε ζήλια ανάμεσά τους. Σε ηλικία πέντε ετών, βρέθηκαν και οι δυο τους, από το πουθενά, με έναν αδερφό και σύντροφο στο παιχνίδι. Ο Αντρέας ωφελήθηκε από τον τολμηρό, λιγότερο υπεύθυνο χαρακτήρα του ξαδέρφου του, και δεν υπήρχε αμφιβολία ότι ο Μανόλης χρειαζόταν την πυγμή που επιδείκνυαν ο θείος και η θεία του. Ο Αντρέας, έξι μήνες μεγαλύτερος, ανέλαβε, όπως ήταν φυσικό, το ρόλο του προστάτη, αν και ο Μανόλης ήταν αυτός που παρέσυρε τον ξάδερφό του και τον προκαλούσε να γίνει πιο τολμηρός και πιο θαρραλέος στις περιπέτειές τους στο κτήμα, καθώς έμπαιναν στα πρώτα χρόνια της εφηβείας τους.

Η Μαρία έλαβε τα πρώτα από τα πολλά δώρα για την προίκα της, και η διασκέδαση συνεχίστηκε μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες, οπότε το χωριό έγινε το πιο ήσυχο μέρος στην Κρήτη. Ακόμη και τα σκυλιά ήταν πολύ κουρασμένα για να γαβγίσουν, μέχρι που ο ήλιος ανέβηκε για τα καλά στον ορίζοντα.

Όταν έφτασε στο σπίτι ο Αντρέας, όλοι είχαν πέσει για ύπνο. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία είχαν επιστρέψει νωρίτερα και το σπίτι ήταν απόκοσμα ήσυχο και σκοτεινό. Γλίστρησε στην κάμαρα και άκουσε την Άννα να σαλεύει στο κρεβάτι της.

«Γεια σου, Άννα», ψιθύρισε, σε περίπτωση που η γυναίκα του κοιμόταν ακόμη.

Η αλήθεια ήταν πως η Άννα δεν είχε κλείσει μάτι εκείνη τη νύχτα. Στριφογύριζε διαρκώς, τρελαμένη από οργή στη σκέψη του γλεντιού κάτω στην Πλάκα. Μπορούσε να φανταστεί το πλατύ χαμόγελο της αδερφής της και τα σκούρα μάτια του Μανόλη καρφωμένα πάνω της, τα χέρια του περασμένα στη μέση της, καθώς απολάμβαναν τις ευχές όλων.

Όταν ο Αντρέας άναψε το πορτατίφ, εκείνη στράφηκε στο μέρος του.

«Λοιπόν;» του είπε. «Περάσατε καλά;»

«Ήταν σπουδαίο γλέντι», της απάντησε, χωρίς να κοιτάζει τη γυναίκα του ενώ ξεντυνόταν, κι έτσι δεν μπόρεσε να αντιληφθεί την έκφραση του ποτισμένου από τα δάκρυα προσώπου της. «Και ο Μανόλης μου ζήτησε να γίνω κουμπάρος τους!»

Η πρόταση αυτή ήταν αναπόφευκτη, αλλά η Άννα δεν ήταν ακόμη πραγματικά έτοιμη για το χτύπημα. Ο ρόλος του Αντρέα στη ζωή του Μανόλη και της Μαρίας θα ήταν πλέον σημαντικός και θα τους ένωνε όλους με έναν κοινό δεσμό, καταδικάζοντάς την να τρώει στα μούτρα, αιώνια, την ευτυχία της αδερφής της. Μέσα στη σκοτεινιά, τα μάτια της την έκαιγαν, καθώς γύρισε στο πλάι για να κρύψει το πρόσωπό της στο μαξιλάρι.

«Καληνύχτα, Άννα. Καλόν ύπνο». Ο Αντρέας ξάπλωσε να κοιμηθεί. Μέσα σε δευτερόλεπτα, το κρεβάτι τρανταζόταν από το ροχαλητό του.

ΟΙ ΜΕΡΕΣ ΤΟΥ ΜΑΡΤΙΟΥ με το αναζωογονητικό αεράκι πέρασαν γρήγορα, η άνοιξη έφτασε μέσα σε μια έκρηξη από μπουμπούκια και ανθούς, και μέχρι το καλοκαίρι οι προετοιμασίες του γάμου είχαν προχωρήσει αρκετά. Η ημερομηνία είχε οριστεί για τον Οκτώβριο και οι γαμήλιες ευχές θα γίνονταν με το πρώτο κρασί από τη σοδειά της χρονιάς. Η Μαρία και ο Μανόλης συνέχισαν τις εβδομαδιαίες εξόδους τους, πάντοτε με τη συντροφιά της Φωτεινής και του Στέφανου. Η παρθενία του κοριτσιού ήταν σιωπηρή προϋπόθεση της συμφωνίας του γάμου, και όλοι γνώριζαν καλά τη δύναμη του πειρασμού· όλοι είχαν συμφέρον να μη μείνει ένα κορίτσι μόνο του με το μνηστήρα του μέχρι την πρώτη νύχτα του γάμου.

Ένα βράδυ του Μαΐου, ενώ οι τέσσερις τους έπιναν ένα ποτό στον Άγιο Νικόλαο, η Μαρία παρατήρησε ότι η Φωτεινή έδειχνε κάπως ξανααμμένη. Καταλάβαινε ότι η φίλη της ήθελε να τους πει κάτι.

«Τι συμβαίνει, Φωτεινή; Μοιάζεις σαν να σου έχει συμβεί κάτι υπέροχο!»

«Έτσι ακριβώς νιώθω... Περιμένουμε παιδί!» τους ξεφούρνισε το μυστικό.

«Είσαι έγκυος! Υπέροχα νέα», είπε η Μαρία πιάνοντας τα χέρια της φίλης της. «Πότε με το καλό;»

«Νομίζω σε περίπου επτά μήνες - είμαι ακόμη στην αρχή».

«Μόλις λίγους μήνες μετά το γάμο μας - θα πρέπει να έρχομαι στην Πλάκα να σε βλέπω κάθε τόσο», είπε η Μαρία γεμάτη ενθουσιασμό.

Ήπιαν όλοι τους στα καλά νέα. Στα δυο κορίτσια φαινόταν σαν είχαν περάσει μόνο μερικές στιγμές από τότε που έπαιζαν στην ακροθαλασσιά και, τώρα, να που συζητούσαν για το γάμο και τη μητρότητα.

Αργότερα εκείνο το καλοκαίρι, ανήσυχη εξαιτίας του μεγάλου διαστήματος που είχε περάσει από την τελευταία φορά που είδε την Άννα, και μάλλον κατάπληκτη από την απόλυτη έλλειψη ενδιαφέροντος της αδερφής της για τον επικείμενο γάμο, η Μαρία αποφάσισε ότι είχε έρθει η ώρα να την επισκεφτούν. Ήταν μια από τις πιο ζεστές μέρες του Αυγούστου, όταν ακόμη και η νύχτα πρόσφερε ελάχιστη ανακούφιση από την κάψα, και αντί για τη συνηθισμένη βόλτα τους στον Άγιο Νικόλαο με τη Φωτεινή και τον Στέφανο, ο Μανόλης και η Μαρία θα πήγαιναν μόνοι τους να δουν την Άννα. Ήταν μια τολμηρή κίνηση. Δεν είχαν δεχτεί γραπτή ή προφορική πρόσκληση ότι η μάλλον υπεροπτική και ακριβοθώρητη Άννα ήθελε να τους δει. Το μήνυμα προς τη Μαρία ήταν σαφές. Για ποιον άλλο λόγο να συμπεριφέρεται έτσι η αδερφή της,

παρά μόνο για να δείξει την αποδοκιμασία της; Η Μαρία ήθελε να το ξεκαθαρίσει. Τα πολλά γράμματα που έγραφε - με το ένα να περιγράφει το γλέντι των αρραβώνων που είχε χάσει η Άννα, θεωρητικά λόγω ασθένειας, κι ένα άλλο που της έλεγε για τα όμορφα εσώρουχα που είχε λάβει για την προίκα της- δεν πήραν απάντηση. Η Άννα είχε τηλέφωνο, όχι όμως η Μαρία και ο Γιώργης, και η επικοινωνία μεταξύ τους είχε σταματήσει.

Καθώς ο Μανόλης οδηγούσε στον οικείο δρόμο λίγο έξω από την Ελούντα με κατεύθυνση το επιβλητικό σπίτι των Βανδουλάκηδων, παίρνοντας τις στροφές όπως κάθε νέος που έχει κάνει αυτή τη διαδρομή χίλιες φορές, η Μαρία ήταν ανήσυχη. «Θάρρος», έλεγε στον εαυτό της. «Η αδερφή σου είναι». Δεν καταλάβαινε γιατί βρισκόταν σε τέτοια περιττή κατάσταση αγωνίας επειδή θα επισκεπτόταν κάποιον με τον οποίο μοιράζονταν την ίδια μάνα.

Όταν έφτασαν, η Μαρία βγήκε πρώτη από το αυτοκίνητο. Ο Μανόλης φαινόταν να αργοπορεί, προσπαθώντας να βγάλει το κλειδί από τη μίζα και κατόπιν χτενίζοντας τα μαλλιά του μπροστά στον καθρέφτη του παρμπρίζ. Η Μαρία στεκόταν και τον περίμενε, ανυπομονώντας για τη συνάντηση. Ο αρραβωνιαστικός της έστριψε το πόμολο της βαριάς πόρτας -σε τελική ανάλυση, αυτό ήταν κάτι σαν το δεύτερο σπίτι του- αλλά δεν κατάφερε να ανοίξει, κι έτσι έπιασε το ρόπτρο και το χτύπησε δυνατά, τρεις φορές. Τελικά, η πόρτα άνοιξε. Όμως, πίσω της δεν βρισκόταν η Άννα, αλλά η Ελευθερία.

Εξεπλάγη που είδε τον Μανόλη και τη Μαρία. Σπάνια έκανε κανείς επισκέψεις απροειδοποίητα, αλλά όλοι ήξεραν ότι ο Μανόλης δεν ήταν ο τύπος του ανθρώπου που ασχολείται με το πρωτόκολλο, και εκείνη τον αγκάλιασε θερμά.

«Περάστε, περάστε», είπε στοργικά. «Χαίρομαι που σας βλέπω. Μακάρι να ήξερα ότι θα ερχόσαστε για να τρώγαμε μαζί, αλλά θα φτιάξω κάτι να φάμε, κάτι να πιούμε...»

«Ήρθαμε για να δούμε την Άννα», είπε ο Μανόλης, διακόπτοντάς την. «Τι κάνει; Έχουμε χαθεί - εδώ και μήνες».

«Αλήθεια; Α, μάλιστα. Δεν το κατάλαβα. Θα πάω να της πω ότι είστε εδώ». Η Ελευθερία βγήκε βιαστικά από το δωμάτιο.

Από το παράθυρο της κάμαράς της, η Άννα είχε δει το γνωστό αυτοκίνητο να έρχεται. Τι έπρεπε να κάνει; Είχε καταφέρει να αποφύγει μια τέτοια συνάντηση όσο καιρό ήταν δυνατόν, πιστεύοντας ότι μόνο αν έμενε μακριά από τον Μανόλη θα έσβηναν σταδιακά τα αισθήματά της για εκείνον. Ωστόσο, κάθε μέρα της εβδομάδας, τον έβλεπε. Έβλεπε την αντανάκλασή του στον άντρα της, όταν εκείνος επέστρεφε από το κτήμα, και τις νύχτες, όταν ο Αντρέας της έκανε έρωτα, η μορφή του Μανόλη έπαιρνε εύκολα τη θέση του μπροστά στα μισόκλειστα μάτια της. Η ένταση του πάθους της γι' αυτή τη γεμάτη ζωή εκδοχή του συζύγου της ήταν τόσο μεγάλη, όσο και τη μέρα που της είχε τοποθετήσει ένα λουλουδι ανάμεσα στα στήθη, και μόνο η σκέψη του ήταν αρκετή για να τη διεγείρει. Λαχταρούσε να δει εκείνο το λαμπερό χαμόγελο που έβαζε φωτιά στο πάθος της και έστελνε ρίγη ανατριχίλας στη ραχοκοκαλιά της, αλλά η οποιαδήποτε συνάντηση μαζί του θα συνοδευόταν με την παρουσία της Μαρίας και αυτό θα ήταν υπενθύμιση πως ο Μανόλης δεν θα γινόταν ποτέ δικός της.

Προσποιούνταν ότι διατηρούσε τον έλεγχο. Μέχρι εκείνο το βράδυ. Τώρα, ήταν στριμωγμένη. Οι δυο άνθρωποι που αγαπούσε και μισούσε περισσότερο στον κόσμο, βρίσκονταν εκεί και την περίμεναν.

Η Ελευθερία χτύπησε διακριτικά την πόρτα.

«Άννα, έχουν έρθει η αδερφή σου και ο μνηστήρας της!» φώναξε, χωρίς να μπει. «Θα έρθεις να τους δεις;»

Χωρίς ποτέ να την κάνει να της εκμυστηρευθεί οτιδήποτε, η Ελευθερία έτρεφε υποψίες για τα αισθήματα της Άννας για τον Μανόλη. Ήταν ο μόνος άνθρωπος που γνώριζε πόσο

συχνά επισκεπτόταν ο ανιψιός της τη νύφη της, και ο μόνος άνθρωπος που γνώριζε πολύ καλά ότι η Άννα δεν ήταν άρρωστη την ημέρα των αρραβώνων της αδερφής της. Ακόμη και τώρα μπορούσε να νιώσει την απροθυμία της νύφης της να βγει από την κρεβατοκάμαρα. Προφανώς δεν χρειαζόταν τόση ώρα για να διασχίσει το δωμάτιο. Όλα άρχιζαν να βγάζουν νόημα. Περίμενε υπομονετικά για μερικές στιγμές πριν χτυπήσει ξανά, αυτή τη φορά με μεγαλύτερη επιμονή. «Άννα; Θα έρθεις;»

Πίσω από την κλειστή πόρτα, η Άννα απάντησε απότομα.

«Ναι, θα έρθω. Θα κατέβω μόλις ετοιμαστώ».

Λίγα λεπτά αργότερα, έχοντας βάλει το κατακόκκινο κραγιόν της και με τα λαμπερά μαλλιά της να αστράφτουν σαν γυαλί, η Άννα άνοιξε με ορμή την πόρτα της κρεβατοκάμαρας και κατέβηκε κάτω. Πήρε μια βαθιά ανάσα και έσπρωξε την πόρτα της σάλας. Αποπνέοντας, από την κορυφή μέχρι τα νύχια, τον αέρα της απόλυτης κυρίας του σπιτιού, μολονότι η Ελευθερία ήταν η πραγματική νοικοκυρά, διέσχισε το δωμάτιο για να χαιρετήσει την αδερφή της, και με ευγένεια της έδωσε ένα βιαστικό φιλί στο μάγουλο. Κατόπιν στράφηκε στον Μανόλη, τείνοντας το χλομό, άνευρο χέρι της.

«Γεια», είπε χαμογελώντας. «Τι έκπληξη... Τι ευχάριστη έκπληξη».

Η Άννα ήταν πάντοτε ικανή να προσποιείται. Και από πάρα πολλές απόψεις ήταν όντως ευχάριστο που έβλεπε αυτό τον άντρα, αυτή την εμμονή της, ολοζώντανο μπροστά της· αλλά ήταν και κάτι πολύ περισσότερο από αυτό. Τον σκεπτόταν κάθε μέρα, εδώ και μήνες, και να τώρα που βρισκόταν μπροστά της, ακόμη πιο στιβαρός, πιο επιθυμητός απ' όσο τον θυμόταν. Στην Άννα φάνηκε σαν να πέρασαν πολλά λεπτά, που, όμως, ήταν μόλις ένα ή δύο δευτερόλεπτα, όταν συνειδητοποίησε ότι ακόμη του κρατούσε το χέρι. Το δικό της ήταν μουσκεμένο από τον ιδρώτα. Το τράβηξε.

«Είχα την αίσθηση ότι πέρασε πολύς καιρός από την τελευταία φορά που συναντηθήκαμε», είπε η Μαρία. «Ο καιρός περνάει πολύ γρήγορα και ξέρεις ότι παντρευόμαστε τον Οκτώβριο, έτσι δεν είναι;»

«Ναι, ναι, υπέροχα νέα. Πραγματικά υπέροχα».

Η Ελευθερία έκανε τώρα την εμφάνισή της βιαστική, με ένα δίσκο γεμάτο ποτήρια και πιατάκια με ελιές, τυρί φέτα, αμύγδαλα και κομμάτια ζεστής σπανακόπιτας. Ήταν θαύμα που κατάφερε να φτιάξει μια τέτοια ποικιλία μεζέδων μέσα σε λίγα λεπτά, αλλά, παρ' όλα αυτά, ζήτησε συγγνώμη που δεν μπόρεσε να τους προσφέρει ένα πιο πλούσιο φαγητό. Συνέχισε το πηγαίνελα, καθώς έβγαλε από τον μπουφέ μια περίτεχνη καράφα με ούζο και τους σέρβιρε.

Κάθισαν όλοι. Η Άννα κούρνιασε στην άκρη της καρέκλας της: ο Μανόλης έγειρε πίσω, αναπαυτικά, απόλυτα άνετος. Το δωμάτιο λουζόταν με ένα ζεστό πορτοκαλί φως που έριχνε μέσα από τις δαντελένιες κουρτίνες ο ήλιος που έδυε, και μολονότι η συζήτηση ήταν πολύ τυπική, η Άννα διατηρούσε τη ροή κάποιας μορφής διαλόγου. Ήξερε ότι αυτός ήταν ο ρόλος της στη συγκεκριμένη περίπτωση.

«Πες μου για τον πατέρα. Πώς είναι;»

Ήταν δύσκολο να καταλάβει αν η Άννα πραγματικά νοιαζόταν, αλλά σίγουρα ποτέ δεν είχε περάσει από το μυαλό της Μαρίας ότι δεν συνέβαινε κάτι τέτοιο.

«Είναι μια χαρά. Έχει χαρεί πολύ με το γάμο μας. Του ζητήσαμε να έρθει να μείνει μαζί μας μετά, αλλά είναι ανυποχώρητος, θέλει να μείνει στην Πλάκα», απάντησε.

Πάντοτε έβρισκε άφθονες δικαιολογίες για την προφανή έλλειψη ενδιαφέροντος από την πλευρά της αδερφής της: την απόστασή της από την Πλάκα, τον νέο ρόλο της ως συζύγου και τα άλλα καθήκοντα που η Μαρία υπέθετε ότι έπρεπε να έχει σε ένα κτήμα σαν κι αυτό. Ήξερε τώρα ότι θα την επηρέαζαν και την ίδια παρόμοιες αλλαγές. Θα ήταν μεγάλη

βοήθεια αν η Άννα άρχιζε να αναλαμβάνει τις ευθύνες της σχετικά με τον πατέρα τους, και αν τουλάχιστον προσπαθούσε να τον βλέπει πιο συχνά. Ήταν έτοιμη να θίξει το ζήτημα, όταν ακούστηκαν φωνές στο διάδρομο.

Ο Αλέξανδρος και ο Αντρέας είχαν επιστρέψει από την επιθεώρηση της γης τους στο οροπέδιο του Λασιθίου, και μολονότι τα δυο ξαδέφια βλέπονταν τακτικά για να συζητήσουν τις υποθέσεις του κτήματος, αγκαλιάστηκαν σαν φίλοι που είχαν να συναντηθούν πολλά χρόνια. Σερβιρίστηκαν κι άλλα ποτά, και οι δυο άντρες του σπιτιού κάθισαν.

Η Μαρία διέκρινε μια ένταση, αλλά δεν μπορούσε να καταλάβει την αιτία. Η Άννα έδειχνε απόλυτα χαρούμενη που συζητούσε, αλλά δεν γινόταν να μην παρατηρήσει ότι τα περισσότερα από τα σχόλιά της απευθύνονταν στον Μανόλη και όχι σ' εκείνη. Ίσως να έφταιγαν απλώς οι θέσεις όπου ήταν καθισμένοι. Ο Μανόλης βρισκόταν απέναντι από την Άννα, ενώ ο Αντρέας και η Μαρία κάθονταν σε έναν μακρύ καπιτονέ καναπέ με την Ελευθερία ανάμεσά τους.

Ο Μανόλης είχε ξεχάσει τη δύναμη της γοητείας που του ασκούσε η Άννα. Είχε κάτι τόσο λαμπερά κοκέτικο επάνω της, κι εκείνος αναπόλησε τις μεσημεριανές συναντήσεις τους με ένα συναίσθημα που θύμιζε νοσταλγία. Αν και ήταν πλέον ένας επίσημα αρραβωνιασμένος άντρας, ο παλιός, αλήτικος χαρακτήρας του Μανόλη παραμόνευε κοντά στην επιφάνεια.

Η Ελευθερία μπορούσε να δει διαφορά στην Άννα. Αρκετό καιρό τώρα ήταν μουτρωμένη και υπερβολικά λιγόλογη, όμως απόψε είχε ζωντανέψει, τα μάγουλά της είχαν κοκκινίσει, κι ακόμη και στο ημίφως μπορούσε να δει ότι το χαμόγελο της είχε πλατύνει. Ο τρόπος με τον οποίο δεχόταν ότι έλεγε ο Μανόλης ήταν σχεδόν δουλικός.

Ως συνήθως, ο Μανόλης μονοπωλούσε τη συζήτηση. Η Άννα προσπαθούσε να μην εξαγριώνεται καθώς συνέχιζε να αναφέρεται στη Μαρία ως την «όμορφη αρραβωνιαστικιά»

του, βγάζοντας το συμπέρασμα ότι το έκανε επίτηδες για να την ενοχλήσει. Την πείραζε ακόμη, σκέφτηκε, έπαιζε ακόμη μαζί της, όπως έκανε πριν από τώσους μήνες, και καθιστούσε προφανές ότι δεν είχε ξεχάσει το φλερτάρισμά τους. Ο τρόπος που την κοιτούσε τώρα, σκύβοντας μπροστά για να της μιλήσει σαν να μην ήταν κανένας άλλος στο δωμάτιο, έκανε το πράγμα ξεκάθαρο. Μακάρι να μην ήταν κανένας άλλος μέσα στο δωμάτιο. Η ώρα που πέρασε συντροφιά με τον Μανόλη ήταν ο παράδεισος και η κόλαση μαζί.

Η κουβέντα είχε να κάνει κυρίως με το γάμο. Πού θα γινόταν η τελετή, ποιους θα καλούσαν και ο ρόλος του Αντρέα ως κουμπάρου. Είχε σχεδόν σκοτεινιάσει όταν η Μαρία και ο Μανόλης σηκώθηκαν για να φύγουν. Τα μάτια τους είχαν προσαρμοστεί στο λυκόφως, και μόνο τότε η Ελευθερία άναψε ένα πορτατίφ ώστε να μπορέσουν να βγουν από το δωμάτιο χωρίς να σκοντάψουν στα χαλιά ή να πέσουν πάνω στα έπιπλα.

«Ένα πράγμα μόνο, Άννα», είπε η Μαρία, αποφασισμένη να μη φύγει χωρίς να εκπληρώσει την αποστολή της. «Θα έρθεις να δεις τον πατέρα σύντομα; Ξέρω ότι είσαι απασχολημένη, αλλά νομίζω ότι θα το εκτιμούσε πραγματικά».

«Ναι, ναι, θα το κάνω», είπε η Άννα με ασυνήθιστο σεβασμό στη μικρή αδερφή της. «Ήμουν αμελής. Μεγάλο λάθος εκ μέρους μου. Θα έρθω στην Πλάκα σε λίγες εβδομάδες. Τι λες για την τρίτη Τετάρτη του Σεπτεμβρίου; Θα σε βόλευε;»

Ήταν μια τυπική, αδιάφορη ερώτηση, αλλά κατά κάποιον τρόπο γεμάτη μοχθηρία. Η Άννα γνώριζε πάρα πολύ καλά ότι μια Τετάρτη του Σεπτεμβρίου ήταν για τη Μαρία ότι και μια Τετάρτη του Απριλίου, του Ιουνίου ή του Αυγούστου, ή, όσον αφορούσε στη συγκεκριμένη περίπτωση, ότι και μια Δευτέρα ή Τρίτη. Ήταν απασχολημένη με τα ίδια καθήκοντα του νοικοκυριού έξι μέρες την εβδομάδα και, εκτός από τις Κυριακές, δεν είχε καμία σημασία πότε θα ερχόταν η Άννα.

Εξάλλου, η Μαρία περίμενε να προτείνει η Άννα κάτι πιο σύντομο. Η απάντησή της, ωστόσο, ήταν άψογη.

«Πολύ ωραία! Θα το πω στον πατέρα», είπε. «Και ξέρω πως θα περιμένει με ανυπομονησία. Συνήθως επιστρέφει από τη Σπιναλόγκα γύρω στις πέντε, μαζί με το γιατρό Λαπάκη».

«Ανάθεμά την που ανέφερε το νησί!» σκέφτηκε η Άννα. Πίστευε ότι τα είχαν καταφέρει όλοι περίφημα τα τελευταία πέντε χρόνια, μια και εξασφάλισαν πως δεν θα έφτανε στα αυτιά της οικογένειας του Βανδουλάκη το εύρος της σχέσης τους με την αποικία των λεπρών. Ήξερε ακόμη ότι πλέον ήταν προς το συμφέρον και της Μαρίας να μείνει το παρελθόν της κρυφό, όπως συνέβαινε και με την ίδια. Γιατί απλώς δεν το ξεχνούσαν όλοι τους; Οι πάντες γνώριζαν πως ο Γιώργης πήγαινε προμήθειες στη Σπιναλόγκα και μετέφερε το γιατρό του νησιού. Δεν ήταν αυτό αρκετή ντροπή από μόνο του, χρειαζόταν να το αναφέρουν συνέχεια;

Μετά τις αγκαλιές του αποχαιρετισμού, ο Μανόλης και η Μαρία τελικά έφυγαν. Μολονότι η Άννα είχε φανεί ευέξαπτη κάποιες στιγμές, η Μαρία πίστευε ότι ίσως ο πάγος είχε αρχίσει να λιώνει. Προσπαθούσε πάντοτε να μην κρίνει την αδερφή της και να συγκρατεί την κριτική της, αλλά δεν ήταν αγία.

«Καιρός είναι να έρθει η Άννα στην Πλάκα», είπε στον Μανόλη. «Αν αφήσω μόνο του τον πατέρα εκεί, θα πρέπει να αρχίσει να τον επισκέπτεται πιο συχνά».

«Θα εκπλαγώ αν το κάνει», είπε ο Μανόλης. «Μάλλον έχει τους δικούς της κανόνες. Και σίγουρα δεν της αρέσει όταν τα πράγματα δεν πάνε όπως θέλει η ίδια».

Η Μαρία προβληματίστηκε από το πόσο καλά ήξερε ο Μανόλης την Άννα. Μιλούσε για την αδερφή της σαν να ήταν κάποιος που την καταλάβαινε. Η Άννα δεν ήταν πολύπλοκος άνθρωπος, αλλά, ακόμη κι έτσι, την εξέπληξε που ο Μανόλης μπόρεσε να κάνει μια τόσο εύστοχη παρατήρηση.

Η ΜΑΡΙΑ ΜΕΤΡΟΥΣΣΕ τώρα τις μέρες μέχρι το γάμο της. Απέμεναν μόνο τέσσερις εβδομάδες. Ευχόταν να περάσουν πιο γρήγορα, αλλά το γεγονός πως θα άφηνε τον πατέρα της βάραινε ακόμη στο μυαλό της, κι έτσι αποφάσισε να κάνει ότι ήταν δυνατόν για να γίνει πιο ήπια η αλλαγή της κατάστασης. Το πιο χρήσιμο βήμα που μπορούσε να κάνει ήταν να συγυρίσει το σπίτι, ώστε να το βρει μαζεμένο ο Γιώργης όταν θα έμενε εκεί μόνος του. Είχε αναβάλει αυτή τη δουλειά στη διάρκεια των καλοκαιρινών μηνών, που ο αέρας, τόσο έξω όσο και μέσα, ήταν καυτός λόγω των υψηλών θερμοκρασιών. Είχε δροσίσει αρκετά τώρα, ήταν η τέλεια μέρα για μια τέτοια δουλειά.

Ήταν επίσης η μέρα που η Άννα είχε υποσχεθεί ότι θα έκανε επίσκεψη. Στο σπίτι βρίσκονταν ακόμη κάποια από τα πράγματά της, και ίσως θα ήθελε να τα πάρει μαζί της στην επιστροφή. Ανάμεσα τους ήταν και τα παιχνίδια της παιδικής ηλικίας της. Ίσως η Άννα να τα χρειαζόταν σύντομα, συλλογίστηκε η Μαρία. Σίγουρα, δεν θα περνούσε πολύς καιρός μέχρι να έρθει ένα μωρό στο σπίτι των Βανδουλάκηδων.

Ανοιξιάτικη γενική καθαριότητα μέσα στο φθινόπωρο. Το μικρό σπίτι ήταν γενικά τακτοποιημένο -η Μαρία πάντα φρόντιζε γι' αυτό- ωστόσο υπήρχε ένα παλιό ντουλάπι γεμάτο με μπολ και πιάτα τα οποία χρησιμοποιούσαν σπάνια, αλλά τους χρειαζόταν ένα πλύσιμο, έπιπλα που έπρεπε να γυαλιστούν, κηροπήγια που είχαν μαυρίσει και πολλές κορνίζες τις οποίες δεν είχε ξεσκονίσει για μήνες.

Καθώς δούλευε η Μαρία, άκουγε ραδιόφωνο, σιγοτραγουδώντας τη μουσική που πλανιόταν στον αέρα. Ήταν τρεις το απόγευμα.

Ακουγόταν ένα από τα αγαπημένα τραγούδια της του Μίκη Θεοδωράκη. Το ζωηρό μπουζούκι ήταν ιδανική συνοδεία για το καθάρισμα. Έτσι, δυνάμωσε τον ήχο όσο γινόταν. Η μουσική έπνιξε τον ήχο της πόρτας που άνοιξε, και, με την

πλάτη της γυρισμένη, η Μαρία δεν είδε την Άννα να μπαίνει μέσα και να κάθεται.

Η Άννα έμεινε στη θέση της κάπου δέκα λεπτά, παρακολουθώντας τη Μαρία να κάνει δουλειές. Δεν είχε καμία πρόθεση να τη βοηθήσει, καθώς ήταν ντυμένη με ένα φόρεμα από φινό λευκό λινό ύφασμα κεντημένο με μικροσκοπικά μπλε λουλούδια. Τι διεστραμμένη ικανοποίηση έπαιρνε βλέποντας την αδερφή της να κοπιάζει, αλλά της ήταν αδύνατον να καταλάβει πως μπορούσε να δείχνει τόσο ευτυχισμένη και ανέμελη, και να τραγουδάει ξεσκονίζοντας ράφια. Όταν σκέφτηκε τον άντρα που θα παντρευόταν η Μαρία, όμως, κατάλαβε απόλυτα. Η αδερφή της πρέπει να ήταν η πιο ευτυχισμένη γυναίκα στον κόσμο. Πόσο το σιχαινόταν αυτό... Άλλαξε στάση στην καρέκλα της, και η Μαρία, ακούγοντας ξαφνικά το σύριμο του ξύλου πάνω στο πέτρινο δάπεδο, αναπήδησε από έκπληξη.

«Άννα!» τσίριξε. «Πόση ώρα κάθεται εδώ; Γιατί δεν μου είπες ότι ήρθες;»

«Είμαι εδώ πολλή ώρα», είπε η Άννα με απάθεια. Ήξερε ότι η Μαρία θα ένιωθε ενοχλημένη μαθαίνοντας ότι την παρακολουθούσε.

Η Μαρία κατέβηκε από την καρέκλα και έβγαλε την ποδιά της.

«Να φτιάξω λεμονάδα;» τη ρώτησε, ξεχνώντας αμέσως την κατεργαριά της αδερφής της.

«Ναι, σε παρακαλώ», απάντησε η Άννα. «Κάνει αρκετή ζέστη για Σεπτέμβρη μήνα, έτσι δεν είναι;»

Η Μαρία έκοψε στα γρήγορα μερικά λεμόνια, τα έστυψε σε μια κανάτα και διέλυσε το χυμό με νερό, ανακατεύοντας ταυτόχρονα τη ζάχαρη που έριχνε μέσα. Ήπιαν και οι δυο τους από δύο ποτήρια πριν αρχίσουν πάλι να μιλάνε.

«Τι κάνεις;» ρώτησε η Άννα. «Δεν σταματάς ποτέ να κάνεις δουλειές;»

«Ετοιμάζω το σπίτι για όταν θα μείνει ο πατέρας μόνος του εδώ», της απάντησε η Μαρία. «Μάζεψα και μερικά πράγματα που ίσως χρειάζεσαι». Έδειξε έναν μικρό σωρό από παιχνίδια: κούκλες, μια φλογέρα, ακόμη και έναν παιδικό αργαλειό.

«Ίσως τα χρειαστείς αυτά το ίδιο σύντομα μ' εμένα», της πέταξε η Άννα, με αμυντικό ύφος. «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι εσύ κι ο Μανόλης ελπίζετε να συνεχίσετε το όνομα των Βανδουλάκηδων μόλις παντρευτείτε».

Με δυσκολία συγκρατούσε τη ζήλια της για τη Μαρία, και αυτή η πρόταση από μόνη της περιείχε όλη της την πικρία. Ακόμη κι εκείνη δεν απολάμβανε πλέον την ατεκνία της. Οι πεταμένες λεμονόκουπες που κείτονταν στυμμένες και στεγνές στο τραπέζι μπροστά της, δεν ήταν λιγότερο στέρφες και πικρές από εκείνη.

«Άννα, τι συμβαίνει;» Δεν γινόταν να αποφύγει αυτή την ερώτηση, ακόμη κι αν σήμαινε ότι υπερέβαινε τα όρια που η Μαρία αισθανόταν ότι έπρεπε να τηρήσει. «Κάτι τρέχει. Ξέρεις, μπορείς να το πεις σ' εμένα».

Η Άννα δεν σκόπευε να εκμυστηρευτεί τίποτα στη Μαρία. Ήταν το τελευταίο πράγμα που θα έκανε. Είχε πάει εκεί για να δει τον πατέρα της, όχι να έρθει πρόσωπο με πρόσωπο με την αδερφή της.

«Δεν συμβαίνει απολύτως τίποτα», αντέτεινε απότομα. «Κοίτα, λέω να πάω στη Σαβίνα και να έρθω πάλι αργότερα, όταν επιστρέψει ο πατέρας».

Καθώς η Άννα γύρισε να φύγει, η Μαρία παρατήρησε ότι η πλάτη της αδερφής της ήταν μουσκεμένη, και το φινό ύφασμα του εφαρμοστού φορέματος της είχε γίνει διάφανο από τον ιδρώτα. Το γεγονός ότι υπήρχε κάτι που την απασχολούσε ήταν ηλίου φαεινότερο, αλλά η Μαρία συνειδητοποίησε πως δεν υπήρχε περίπτωση να το μάθει. Ίσως η Άννα να το εκμυστηρευόταν στη Σαβίνα και η Μαρία να μπορούσε να

μάθει με πλάγιο τρόπο ποιο ήταν το πρόβλημα. Για πολλά χρόνια, τα συναισθήματα της αδερφής της ήταν εύκολο να γίνουν αντιληπτά ήταν σαν τις αφίσες που τοποθετούνται στα δέντρα και στους τοίχους για να διαφημίσουν μια συναυλία. Τίποτα δεν έμενε κρυφό. Τώρα, όλα έμοιαζαν τόσο καλυμμένα, τόσο μυστικά, τόσο απόκρυφα.

Η Μαρία συνέχισε το καθάρισμα και το γυάλισμα για καμιά ώρα ακόμη, μέχρι που επέστρεψε ο Γιώργης. Ίσως για πρώτη φορά, δεν αισθάνθηκε πόνο επειδή θα τον άφηνε. Έδειχνε δυνατός για άντρας της ηλικίας του, και ήταν βέβαιη πως θα επιβίωνε χωρίς την παρουσία της εκεί. Εκείνες τις μέρες δεν φαινόταν τόσο καταβεβλημένος από του κόσμου τις έγνοιες, και η Μαρία ήξερε πως η παρέα των φίλων του στο καφενείο του χωριού θα έκανε, ευτυχώς, πολύ σπάνια τα μοναχικά βράδια.

«Πέρασε η Άννα νωρίτερα», του είπε, με διάθεση για κουβέντα. «Θα επιστρέψει γρήγορα».

«Και πού πήγε;» ρώτησε ο Γιώργης.

«Να δει τη Σαβίνα, νομίζω».

Εκείνη τη στιγμή μπήκε μέσα η Άννα. Αγκάλιασε τον πατέρα της στοργικά και οι δυο τους κάθισαν να μιλήσουν, ενώ η Μαρία τους ετοίμαζε κάτι να πιουν. Η συζήτηση κάλυψε όλα τα τυπικά θέματα. Τι έκανε η Άννα; Είχε τελειώσει τις δουλειές της και στα δύο σπίτια; Πώς ήταν ο Αντρέας; Οι ερωτήσεις τις οποίες ήθελε η Μαρία ν' ακούσει από τον πατέρα της -Ήταν η Άννα ευτυχισμένη; Γιατί πήγαινε τόσο σπάνια στην Πλάκα;- δεν έγιναν ποτέ. Δεν είπαν λέξη για τον επικείμενο γάμο της Μαρίας, δεν έγινε η παραμικρή αναφορά σε αυτόν. Η μία ώρα πέρασε γρήγορα και η Άννα σηκώθηκε για να φύγει. Αποχαιρετίστηκαν και ο Γιώργης δέχτηκε την πρόσκληση να πάει στο σπίτι στην Ελούντα για κυριακάτικο γεύμα, σε μια βδομάδα.

Μετά το βραδινό φαγητό, όταν ο Γιώργης είχε πάει στο καφενείο, η Μαρία αποφάσισε να κάνει μια τελευταία

δουλειά. Έβγαλε τα παπούτσια της για να ανέβει σε μια ξεχαρβαλωμένη καρέκλα, ώστε να φτάνει στο πίσω μέρος ενός ψηλού ντουλαπιού και, καθώς σήκωνε το πόδι της, παρατήρησε ένα περίεργο σημάδι στο πέλμα της. Η καρδιά της σταμάτησε να χτυπά. Με διαφορετικό φως μπορεί να μη φαινόταν καν. Έμοιαζε σαν σκιά από την ανάποδη, ένα κομμάτι ξεραμένης επιδερμίδας που ήταν αχνά πιο ανοιχτόχρωμο από την υπόλοιπη. Φαινόταν σαν να είχε καεί από τον ήλιο και η επιδερμίδα να είχε ξεφλουδίσει, με αποτέλεσμα να φαίνεται το πιο ανοιχτόχρωμο δέρμα από κάτω της. Ίσως να μην ήταν τίποτα ανησυχητικό, αλλά ένιωσε ναυτία από την αγωνία της. Η Μαρία έκανε μπάνιο συνήθως τη νύχτα, και μέσα στο αχνό φως ένα τέτοιο πράγμα θα μπορούσε να περνάει απαρατήρητο για μήνες. Θα το εκμυστηρευόταν στη Φωτεινή αργότερα, αλλά δεν σκόπευε να προκαλέσει ανησυχία στον πατέρα της ακόμη. Είχαν όλοι τους αρκετά πράγματα να σκεφτούν εκείνη την περίοδο.

Εκείνη η νύχτα ήταν η πιο δύσκολη που είχε περάσει ποτέ η Μαρία. Έμεινε ξαπλωμένη, ξάγρυπνη σχεδόν μέχρι την αυγή. Δεν μπορούσε να ξέρει με βεβαιότητα, κι όμως είχε ελάχιστες αμφιβολίες για εκείνο το μικροσκοπικό σημάδι. Οι ώρες της σκοτεινιάς περνούσαν επώδυνα αργά, καθώς στριφογύριζε στο κρεβάτι και την έτρωγε ο φόβος. Όταν, τελικά, έπεσε σε έναν σύντομο και άστατο ύπνο, ονειρεύτηκε τη μητέρα της και φουρτουνιασμένες θάλασσες που κατάπιναν τη Σπιναλόγκα σαν να ήταν ένα τεράστιο καράβι. Η αυγή έφερε μαζί της την ανακούφιση. Θα πήγαινε να δει τη Φωτεινή νωρίς. Η φιλενάδα της σηκωνόταν πάντοτε γύρω στις έξι, για να μαζέψει τα πιάτα της προηγούμενης νύχτας και να ετοιμάσει φαγητό για την επόμενη. Φαινόταν ότι δούλευε πιο σκληρά από οποιονδήποτε στο χωριό, πράγμα που ήταν ιδιαίτερα δύσκολο, τώρα που βρισκόταν πλέον στο τρίτο τρίμηνο της εγκυμοσύνης της.

«Μαρία! Τι κάνεις εδώ τόσο νωρίς;» αναφώνησε η Φωτεινή. Κατάλαβε ότι κάτι απασχολούσε τη φιλενάδα της. «Ας πιούμε καφέ».

Σταμάτησε τη δουλειά και κάθισαν μαζί στο μεγάλο τραπέζι της κουζίνας.

«Τι συμβαίνει;» ρώτησε η Φωτεινή. «Δείχνεις σαν να μην έκλεισες μάτι όλη νύχτα. Μήπως έχεις αρχίσει να ανησυχείς για το γάμο;»

Η Μαρία σήκωσε το βλέμμα της στη Φωτεινή, με τους κύκλους στα μάτια της να είναι πιο σκούροι από τον καφέ που δεν είχε αγγίξει. Τα μάτια της πλημμύρισαν δάκρυα.

«Μαρία, τι είναι;» Η Φωτεινή άπλωσε το χέρι της και κράτησε το χέρι της φιλενάδας της. «Πρέπει να μου πεις».

«Αυτό είναι», είπε η Μαρία. Σηκώθηκε και έβαλε το πόδι της στην καρέκλα, δείχνοντας το αχνό σημάδι στην επιδερμίδα της. «Μπορείς να το δεις;»

Η Φωτεινή έσκυψε για να κοιτάξει. Και τότε κατάλαβε γιατί η φίλη της φαινόταν να έχει τόση αγωνία εκείνο το πρωί. Από τα φυλλάδια που διανέμονταν τακτικά στην Πλάκα, είχαν γίνει γνωστά σε όλους εκεί γύρω τα πρώτα ορατά σημάδια της λέπρας, και τούτο έμοιαζε πολύ σαν ένα από αυτά.

«Τι θα κάνω;» είπε η Μαρία σιγανά, με τα δάκρυα να τρέχουν τώρα στα μάγουλά της. «Δεν ξέρω τι να κάνω».

Η Φωτεινή ήταν ήρεμη.

«Για αρχή, κανέναν εδώ γύρω δεν πρέπει να το μάθει. Θα μπορούσε να μην είναι τίποτα, και δεν θέλεις ο κόσμος να βγάλει βιαστικά συμπεράσματα, ειδικά η οικογένεια του Βανδουλάκη. Χρειάζεται να γίνει κανονική διάγνωση. Ο πατέρας σου μεταφέρει σχεδόν κάθε μέρα εκείνον το γιατρό από το νησί, έτσι δεν είναι; Γιατί δεν του ζητάς να ρίξει μια ματιά;»

«Ο γιατρός Λαπάκης είναι καλός φίλος του πατέρα, αλλά τον βλέπει πολύς κόσμος συνέχεια και μπορεί κάποιος να το

μάθει. Υπήρχε κι άλλος ένας γιατρός. Ερχόταν στο νησί πριν από τον πόλεμο. Δεν μπορώ να θυμηθώ ούτε το όνομά του, αλλά νομίζω ότι δούλευε στο Ηράκλειο. Ο πατέρας θα ξέρει».

«Γιατί δεν δοκιμάζεις να τον δεις τότε; Έχεις πολλές δικαιολογίες για να πας στο Ηράκλειο, τώρα που κοντεύει ο γάμος σου».

«Μα, αυτό σημαίνει ότι θα πρέπει να το πω στον πατέρα μου», είπε η Μαρία με αναφιλητά. Προσπάθησε να σκουπίσει τα δάκρυα από το πρόσωπό της, αλλά εξακολουθούσαν να κυλούν. Δεν γινόταν να το αποφύγει. Ακόμη και αν έμενε κρυφό από όλους τους άλλους, ο Γιώργης έπρεπε να το ξέρει, και αυτός ήταν ο μόνος που η Μαρία θα ήθελε να προστατέψει.

Η Μαρία γύρισε στο σπίτι. Ήταν μόλις οκτώ η ώρα, αλλά ο Γιώργης είχε ήδη φύγει, και ήξερε ότι θα έπρεπε να περιμένει μέχρι το βράδυ για να του μιλήσει. Θα κρατούσε το μυαλό της απασχολημένο συνεχίζοντας τη δουλειά που είχε αρχίσει την προηγούμενη μέρα, και ρίχτηκε σ' αυτή με ανανεωμένη ζωηράδα και ενεργητικότητα, γυαλίζοντας τα έπιπλα μέχρι που έλαμψαν και μαζεύοντας τη σκόνη με τα νύχια της από τις πιο σκοτεινές γωνιές όλων των ντουλαπιών και των συρταριών.

Γύρω στις έντεκα, ακούστηκε ένας χτύπος στην πόρτα. Ήταν η Άννα. Η Μαρία ήταν στο πόδι ήδη επτά ώρες. Είχε ξεθεωθεί.

«Γεια σου, Άννα», είπε σιγανά. «Πώς από δω πάλι, τόσο σύντομα;»

«Κάτι ξέχασα», απάντησε η Άννα. «Την τσάντα μου. Πρέπει να πάρω πίσω από το μαξιλάρι».

Διέσχισε το δωμάτιο και, πράγματι, πίσω από ένα μαξιλάρι, ήταν χωμένη μια μικρή τσάντα από το ίδιο ύφασμα με το φόρεμα που φορούσε την προηγούμενη μέρα.

«Ορίστε, ήξερα ότι θα ήταν εδώ».

Η Μαρία χρειαζόταν ξεκούραση.

«Θέλεις να πεις κάτι δροσιστικό;» τη ρώτησε, ενώ ήταν ανεβασμένη πάνω σε ένα σκαμνί.

Η Άννα στεκόταν και την κοιτούσε, με διαπεραστικό βλέμμα. Η Μαρία ένιωσε άβολα και κατέβηκε από το σκαμνί. Τα μάτια της αδερφής της την ακολουθούσαν, αλλά ήταν καρφωμένα στα γυμνά πόδια της. Είχε παρατηρήσει το δυσοίωνα σημάδι, και ήταν πολύ αργά για τη Μαρία να το κρύψει.

«Τι είναι αυτό το σημάδι στο πόδι σου;» ρώτησε με απαιτητικό ύφος.

«Δεν ξέρω», είπε η Μαρία σε αμυντικό τόνο. «Μάλλον τίποτα».

«Έλα, άσε με να το δω!» είπε η Άννα.

Η Μαρία δεν είχε σκοπό να τσακωθεί με την αδερφή της, που τώρα ήταν σκυμμένη για να κοιτάξει το πόδι της πιο προσεκτικά.

«Νομίζω ότι δεν είναι τίποτα, αλλά θα πάω να το ελέγξω», είπε αποφασιστικά, προσπαθώντας να αντισταθεί.

«Το είπες στον πατέρα; Ο Μανόλης το έχει δει;» ρώτησε η Άννα.

«Κανένας από τους δυο δεν το ξέρει ακόμη», απάντησε η Μαρία.

«Λοιπόν, πότε θα το μάθουν; Γιατί αν δεν σκοπεύεις να τους το πεις εσύ, θα το κάνω εγώ. Μου φαίνεται σαν λέπρα», είπε η Άννα. Ήξερε τόσο καλά όσο και η Μαρία τι θα σήμαινε η διάγνωση λέπρας.

«Κοίτα», είπε η Μαρία, «θα το πω στον πατέρα απόψε. Αλλά δεν πρέπει να το μάθει κανείς άλλος. Μπορεί να μην είναι τίποτα».

«Παντρεύεσαι σε λιγότερο από ένα μήνα, οπότε μην αργήσεις να το ξεκαθαρίσεις. Αμέσως μόλις μάθεις τι είναι, θα έρθεις να μου το πεις».

Ο τόνος της Άννας ήταν ευδιάκριτα εκφοβιστικός, και από το μυαλό της Μαρίας πέρασε ακόμη και η σκέψη ότι χαιρόταν με την ιδέα να είναι λεπρή η αδερφή της.

«Αν δεν μάθω νέα σου σε καμιά δεκαπενταριά μέρες, θα επιστρέψω».

Με αυτά τα λόγια, έφυγε. Η πόρτα έκλεισε πίσω της με θόρυβο. Εκτός από την καρδιά της Μαρίας που χτυπούσε δυνατά, η αχνή μυρωδιά γαλλικού αρώματος ήταν το μόνο σημάδι ότι είχε βρεθεί εκεί η Άννα.

Τη νύχτα, η Μαρία έδειξε το πόδι της στον Γιώργη.

«Πρέπει να πάμε να δούμε το γιατρό Κυρίτση», της είπε. «Δουλεύει στο μεγάλο νοσοκομείο στο Ηράκλειο. Θα του γράψω αμέσως».

Δεν είπε τίποτε άλλο, όμως το στομάχι του ανακατευόταν από το φόβο.

Δέκατο Πέμπτο Κεφάλαιο

ΜΕΣΑ ΣΕ ΜΙΑ ΒΔΟΜΑΔΑ από τότε που έστειλε το γράμμα, ο Γιώργης έλαβε απάντηση από το γιατρό Κυρίτση.

Αγαπητέ κύριε Πετράκη,

Σας ευχαριστώ για την επιστολή σας. Λυπήθηκα μόλις έμαθα την ανησυχία σας για την κόρη σας και θα χαιρόμουν πολύ να σας δω και τους δύο. Θα σας περιμένω τη Δευτέρα, 17 Σεπτεμβρίου, το μεσημέρι.

Θα ήθελα, επίσης, να σας εκφράσω τη θλίψη μου για το θάνατο της αξιαγάπητης συζύγου σας Ελένης. Ξέρω ότι έχουν περάσει κάμποσα χρόνια, αλλά μόλις πρόσφατα πληροφορήθηκα τα λυπηρά νέα από το γιατρό Λαπάκη, με τον οποίο έχουμε αποκαταστήσει τις επαφές μας.

*Με φιλικούς χαιρετισμούς,
Νικόλαος Κυρίτσης*

Το ραντεβού ήταν σε λίγες μόνο μέρες, πράγμα που ανακούφισε τον πατέρα και την κόρη, καθώς, πλέον, και οι δυο τους δεν σκέφτονταν τίποτε άλλο από το σημάδι στο πόδι της Μαρίας.

Μετά το πρόγευμα εκείνη τη Δευτέρα το πρωί, ξεκίνησαν το τρίωρο ταξίδι τους για το Ηράκλειο. Κανείς δεν το θεώρησε παράξενο που οι δυο τους θα έκαναν μια τόσο μεγάλη διαδρομή παρέα, και θεωρήθηκε ότι είχαν να κάνουν κάποια δουλειά που σχετιζόταν με τον επικείμενο γάμο. Οι μέλλουσες νύφες έπρεπε να αγοράσουν νυφικά και διάφορα ρούχα, και ποιο ήταν καλύτερο μέρος για κάτι τέτοιο από το Ηράκλειο;

Ήταν ένα μακρύ ταξίδι, με δυνατούς ανέμους, κατά μήκος της ακτής, και καθώς πλησίαζαν την πόλη και άρχισε να φαίνεται το τεράστιο βενετσιάνικο λιμάνι, η Μαρία ευχήθηκε όσο τίποτε άλλο να μην είχαν κανένα λόγο για να βρίσκονται εκεί. Σε ολόκληρη τη ζωή της δεν είχε ξαναδεί τόση σκόνη και τέτοιο χάος, και ο θόρυβος από τα φορτηγά και τις οικοδομές την ξεκούφαινε. Ο Γιώργης δεν είχε επισκεφτεί την πόλη από την περίοδο του πολέμου, κι εκτός από τα στιβαρά τείχη της, που είχαν αντέξει πεισματικά το βομβαρδισμό των Γερμανών, το μεγαλύτερο μέρος της πόλης είχε αλλάξει σε σημείο που να μην την αναγνωρίζει. Τριγύριζαν στους δρόμους, μέσα σε κατάσταση σύγχυσης, βλέποντας μεγάλες πλατείες με σιντριβάνια να κελαρύζουν στο κέντρο τους, και μόνο αφού πέρασαν από το ίδιο σημείο λίγο αργότερα, κατάλαβαν εκνευρισμένοι ότι τόση ώρα έκαναν κύκλους. Τελικά εντόπισαν το νοσοκομείο και ο Γιώργης σταμάτησε απέξω.

Ήταν δώδεκα παρά δέκα, και μέχρι να βρουν το δρόμο τους στους δαιδαλώδεις διαδρόμους του νοσοκομείου και να βρεθούν στο γραφείο του γιατρού Κυρίτση, ήταν ήδη αργοπορημένοι στο ραντεβού τους. Ο Γιώργης, ειδικά, είχε εκνευριστεί.

«Μακάρι να είχαμε ξεκινήσει νωρίτερα», γκρίνιαξε.

«Μην ανησυχείς, είμαι σίγουρη ότι θα καταλάβει. Δεν φταίμε εμείς που αυτή η πόλη έχει γίνει λαβύρινθος - ή που έχτισαν αυτό το νοσοκομείο έτσι», είπε η Μαρία.

Μια νοσοκόμα βρισκόταν εκεί για να τους υποδεχτεί και κατέγραψε κάποιες λεπτομέρειες ενώ κάθονταν στον πνιγηρό

διάδρομο. Ο γιατρός Κυρίτσης θα τους συναντούσε σύντομα. Οι δυο τους έμειναν εκεί σιωπηλοί, εισπνέοντας τις ανοίκειες μυρωδιές αντισηπτικών, που είναι τόσο χαρακτηριστικές για ένα νοσοκομείο. Δεν είχαν πολλά να πουν, αλλά υπήρχαν πολλά να δουν, καθώς οι νοσοκόμες πηγαινοέρχονταν βιαστικά στο διάδρομο, σπρώχνοντας κάπου-κάπου και κανέναν ασθενή καθισμένο σε καροτσάκι. Τελικά, ήρθε πάλι η νοσοκόμα για να τους συνοδέψει στο γραφείο.

Ο πόλεμος μπορεί να είχε μεταμορφώσει την όψη του Ηρακλείου, αλλά είχε αφήσει, επίσης, βαθύτερα σημάδια στο γιατρό Κυρίτση. Μολονότι η λυγερή κορμοστασιά του δεν είχε αλλάξει, τα πυκνά μαύρα μαλλιά του είχαν πάρει το χρώμα του ασημιού και το κάποτε στιλπνό πρόσωπό του είχε τώρα σημάδια από την ηλικία και την καταπόνηση από την υπερβολική δουλειά. Έδειχνε με το παραπάνω τα σαράντα δύο χρόνια του.

«Κύριε Πετράκη», είπε, ενώ σηκωνόταν από το γραφείο του για να σφίξει το χέρι του Γιώργη.

«Από δω η κόρη μου, η Μαρία», είπε ο Γιώργης.

«Δεσποινίς Πετράκη... Έχουν περάσει πάνω από δέκα χρόνια, αλλά σας θυμάμαι που ήσαστε παιδί», είπε ο Κυρίτσης, σφίγγοντας το χέρι της. «Παρακαλώ, καθίστε και πείτε μου γιατί ήρθατε».

Η Μαρία ξεκίνησε, ταραγμένη αρχικά, να περιγράφει τα συμπτώματά της.

«Πριν από δύο εβδομάδες, παρατήρησα ένα αχνό σημάδι στο αριστερό πόδι μου. Είναι ελαφρά ξηρό και κάπως μωδιασμένο. Με το ιστορικό της μητέρας μου δεν γινόταν να το αγνοήσω. Να γιατί ήρθαμε, λοιπόν».

«Και είναι μόνο σ' εκείνο το σημείο; Ή υπάρχουν κι άλλα;»

Η Μαρία κοίταξε τον πατέρα της. Από τότε που ανακάλυψε το πρώτο σημάδι, είχε βρει και πολλά άλλα. Κανείς

δεν την έβλεπε ποτέ χωρίς ρούχα και είχε αντιμετωπίσει μεγάλη δυσκολία στο να στρίβει το λαιμό της για να εξετάσει την πλάτη της σε έναν μικρό καθρέφτη στην κρεβατοκάμαρα, όμως, ακόμη και μέσα στο ημίφως διέκρινε πολλές άλλες κηλίδες. Το σημάδι στο πόδι της δεν ήταν πλέον το μοναδικό.

«Όχι», απάντησε. «Υπάρχουν μερικά ακόμη».

«Θα χρειαστεί να τα εξετάσω και, αν το θεωρήσω απαραίτητο, θα πρέπει να πάρουμε μερικά δείγματα ιστού».

Ο γιατρός σηκώθηκε και η Μαρία τον ακολούθησε στο ιατρείο του, αφήνοντας τον Γιώργη μόνο του στο γραφείο να περιεργάζεται τα σχέδια ανατομίας που κάλυπταν τους τοίχους. Πρώτα απ' όλα ο Κυρίτσης εξέτασε τα έλκη στο πόδι της και μετά εκείνα στην πλάτη της. Κατόπιν έλεγξε την ευαισθησία τους, χρησιμοποιώντας αρχικά ένα φτερό και στη συνέχεια μια καρφίτσα. Δεν είχε καμία αμφιβολία ότι οι νευρικές απολήξεις είχαν υποστεί κάποια βλάβη, αλλά δεν ήταν σίγουρος εκατό τοις εκατό ότι επρόκειτο για λέπρα. Κράτησε λεπτομερείς σημειώσεις και μετά σκισάρισε ένα περιγράμμα του σώματος μαζί με τα σημεία όπου βρίσκονταν τα σημάδια.

«Λυπάμαι, δεσποινίς Πετράκη, θα χρειαστεί να πάρω κάποια δείγματα εδώ. Δεν θα κάνω πολλή ώρα, αλλά φοβάμαι ότι μετά η επιδερμίδα σας θα πονάει λιγάκι».

Η Μαρία έμεινε σιωπηλή, καθώς ο Κυρίτσης και μια νοσοκόμα ετοίμαζαν τις πλάκες του μικροσκοπίου και συγκέντρωναν τα απαραίτητα όργανα. Μόλις ένα μήνα πριν έδειχνε τα τελευταία προικιά της στις φίλες, μεταξωτές κάλτσες που έμοιαζαν σαν να αιωρούνταν στα χέρια τους, ελαφρύτερες από τον αέρα, διαφανείς σαν τα φτερά της λιβελούλας. Όταν τις φόρεσε, γλίστρησαν στο δέρμα της κι ήταν τόσο αραχνοϋφαντες που τα πόδια της έδειχναν ακόμη γυμνά· η μαύρη ραφή που διέτρεχε τη γάμπα της ήταν το μόνο ίχνος της παρουσίας τους. Κατόπιν φόρεσε τα παπούτσια που θα έβαζε την ημέρα του γάμου της, και τώρα, το ίδιο πόδι που είχε μπει στο φινό παπούτσι, θα της το άνοιγαν.

«Δεσποινίς Πετράκη, πρέπει να ξαπλώσετε, σας παρακαλώ». Τα λόγια του γιατρού διέκοψαν το ονειροπόλημά της.

Το νυστέρι ήταν κοφτερό. Βυθίστηκε στο δέρμα της όχι περισσότερο από δύο χιλιοστά, αλλά στο μυαλό της η τομή φαινόταν τεράστια. Ένιωθε να την κόβουν σαν κρέας, καθώς ο γιατρός συγκέντρωνε κομματάκια σάρκας κάτω από την επιδερμίδα της, για να τα τοποθετήσει στις πλάκες και να τα εξετάσει στο μικροσκόπιο. Το πρόσωπό της συσπάστηκε και τα μάτια της πλημμύρισαν με δάκρυα πόνου και φόβου. Ο Κυρίτσης κατόπιν πήρε δείγμα από την πλάτη της και η νοσοκόμα έβαλε γρήγορα στην τομή αντισηπτικό και βαμβάκι.

Μόλις σταμάτησε η ροή του αίματος, η νοσοκόμα βοήθησε τη Μαρία να σηκωθεί, κι επέστρεψαν στο γραφείο του γιατρού.

«Λοιπόν», είπε εκείνος. «Θα έχω τα αποτελέσματα της εξέτασης σε λίγες μέρες. Θα μελετήσω τα δείγματα για τυχόν παρουσία του βακίλου του Χάνσεν, που είναι η μόνη ατράνταχτη απόδειξη για την ύπαρξη λέπρας. Μπορώ να σας ενημερώσω γραπτώς ή, αν το προτιμάτε, μπορείτε να έρθετε να με δείτε ξανά και να μιλήσουμε από κοντά. Προσωπικά, νομίζω ότι είναι καλύτερο για όλους αν η ανακοίνωση της διάγνωσης γίνει πρόσωπο με πρόσωπο».

Παρά το μεγάλο ταξίδι που συνεπαγόταν κάτι τέτοιο, τόσο ο πατέρας όσο και η κόρη ήξεραν ότι δεν ήθελαν να μάθουν αυτά τα νέα με το ταχυδρομείο.

«Θα έρθουμε να σας δούμε», είπε ο Γιώργης εκ μέρους και των δύο.

Πριν φύγουν από το νοσοκομείο, έκλεισαν ένα ακόμη ραντεβού. Ο γιατρός θα τους περίμενε την ίδια ώρα την επόμενη εβδομάδα. Ο επαγγελματισμός του ήταν απόλυτος και δεν άφησε καμία υπόνοια για το τι αποτελέσματα περίμενε. Σίγουρα δεν ήθελε να τους ανησυχήσει χωρίς να χρειάζεται, ούτε επιθυμούσε να τους δώσει ψεύτικες ελπίδες, κι έτσι η συμπεριφορά του ήταν ουδέτερη, σχεδόν αδιάφορη.

Ήταν η πιο μεγάλη εβδομάδα στη ζωή της Μαρίας. Μόνο η Φωτεινή ήξερε ότι η φίλη της βρισκόταν στο χείλος του γκρεμού. Προσπαθούσε να είναι απασχολημένη με όσο περισσότερες δουλειές γινόταν, αλλά τίποτα δεν ήταν αρκετό για να της αποσπάσει την προσοχή από αυτό που ίσως να συνέβαινε την επόμενη Δευτέρα.

Την Παρασκευή, πριν από το ταξίδι τους στο Ηράκλειο, την επισκέφτηκε η Άννα. Ανυπομονούσε να μάθει: Είχε κάνει εξετάσεις η Μαρία; Ποια ήταν τα αποτελέσματα; Γιατί δεν τα ήξερε; Πότε θα τα μάθαιναν; Δεν υπήρχε συμπάθεια ή ανησυχία στις ερωτήσεις της. Η Μαρία απάντησε στην αδερφή της μονολεκτικά και τελικά η Άννα έφυγε.

Μόλις ξεμάκρυνε η αδερφή της, η Μαρία έτρεξε να δει τη Φωτεινή. Είχε σχεδόν ενοχληθεί από τον μνησικάκο τόνο ενθουσιασμού που είχε διακρίνει στην αντίδραση της Άννας στην όλη κατάσταση.

«Υποθέτω ότι ανυπομονεί να μάθει πληροφορίες επειδή θα μπορούσαν να την επηρεάσουν με τον έναν ή τον άλλο τρόπο», είπε η Φωτεινή, κρατώντας σφιχτά το χέρι της φίλης της. «Αλλά δεν πρέπει να τα σκεφτόμαστε αυτά. Πρέπει να έχουμε αισιοδοξία, Μαρία».

Για μερικές μέρες, η Μαρία παρέμεινε μακριά από τον κόσμο. Είχε στείλει μήνυμα στον Μανόλη ότι ήταν αδιάθετη και δεν θα μπορούσε να τον δει μέχρι την επόμενη εβδομάδα. Ευτυχώς, εκείνος δεν απόρησε, κι όταν είδε τον Γιώργη στο καφενείο στην Πλάκα, ο μέλλων πεθερός του στήριξε την ιστορία και διαβεβαίωσε τον Μανόλη ότι η κόρη του σύντομα θα ήταν καλύτερα. Η Μαρία αισθανόταν απαίσια που δεν μπορούσε να δει τον Μανόλη. Της έλειπε το κέφι του κι ένιωθε να την πνίγει η μιζέρια στη σκέψη ότι ο γάμος τους ίσως πια να κινδύνευε.

Τελικά, ήρθε η Δευτέρα. Η Μαρία και ο Γιώργης επανέλαβαν το ταξίδι στο Ηράκλειο, αλλά αυτή τη φορά βρήκαν το νοσοκομείο πιο εύκολα και σύντομα περίμεναν, για άλλη μια φορά, το γιατρό Κυρίτση έξω από το γραφείο του. Ήταν η

σειρά του να αργοπορήσει. Η νοσοκόμα έκανε την εμφάνισή της για να τους δει και να ζητήσει συγγνώμη για την καθυστέρηση. Ο γιατρός ήταν απασχολημένος, αλλά θα βρισκόταν μαζί τους σε μισή ώρα, τους είπε. Η Μαρία ήταν σχεδόν έξαλλη. Μέχρι εκείνη τη στιγμή είχε καταφέρει να συγκρατήσει την αγωνία της, αλλά τα τριάντα λεπτά που έπρεπε τώρα να περιμένει, την έκαναν να ξεπεράσει τα όρια της αντοχής της, κι άρχισε να βηματίζει πάνω-κάτω στο διάδρομο, προσπαθώντας να ηρεμήσει.

Τελικά, ο γιατρός έφτασε· ήταν ιδιαίτερα απολογητικός που τους είχε κάνει να περιμένουν και τους οδήγησε κατευθείαν στο γραφείο του. Η συμπεριφορά του φαινόταν τελείως διαφορετική από την τελευταία επίσκεψή τους. Ο φάκελος της Μαρίας βρισκόταν πάνω στο γραφείο του, τον άνοιξε και τον έκλεισε πάλι, σαν να υπήρχε κάτι που χρειαζόταν να ελέγξει. Φυσικά, δεν υπήρχε. Ήξερε ακριβώς τι έπρεπε να πει, και δεν υπήρχε λόγος να κρατάει αυτούς τους ανθρώπους ακόμη σε αναμονή. Μπήκε αμέσως στο θέμα.

«Δεσποινίς Πετράκη, φοβάμαι ότι στις πληγές σας βρίσκονται βακτήρια που δείχνουν την ύπαρξη της λέπρας στον οργανισμό σας. Λυπάμαι για τα άσχημα νέα».

Δεν ήταν σίγουρος για ποιον ήταν πιο συγκλονιστική η είδηση, για την κόρη ή τον πατέρα. Το κορίτσι ήταν ολόιδιο με τη μακαρίτισσα μητέρα του κι εκείνος γνώριζε καλά αυτή τη σκληρή επανάληψη της ιστορίας. Μισούσε αυτές τις στιγμές. Φυσικά, υπήρχαν φράσεις παρηγοριάς που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για να μαλακώσει το χτύπημα, όπως: «Δεν έχει προχωρήσει πολύ κι έτσι ίσως καταφέρουμε να σας βοηθήσουμε», ή «Νομίζω ότι προλάβαμε την ασθένεια σε αρχικό στάδιο». Η ανακοίνωση άσχημων ειδήσεων, με όποιον τρόπο κι αν γινόταν, σήμαινε το ίδιο πράγμα: άσχημα νέα, ισοπεδωτικά και σκληρά.

Το ζευγάρι παρέμεινε σιωπηλό· οι χειρότεροι φόβοι τους είχαν γίνει πραγματικότητα. Στο μυαλό και των δύο εμφανίστηκε

η Σπιναλόγκα, καθώς ήξεραν ότι, σίγουρα πια, αυτός θα ήταν ο τελικός προορισμός της Μαρίας, η μοίρα της.

Μολονότι στην αρχή είχε αρρωστήσει από την ανησυχία, τις τελευταίες μέρες η Μαρία είχε προσπαθήσει να πείσει τον εαυτό της ότι όλα θα πήγαιναν καλά. Το να φανταστεί το χειρότερο θα ήταν αβάσταχτο.

Ο Κυρίτσης ήξερε ότι έπρεπε να καλύψει το χάσμα της σιωπής που είχε δημιουργήσει μέσα στο δωμάτιο, κι ενώ τα φρικτά νέα γίνονταν αντιληπτά, προσπάθησε να τους καθυ-συχάσει κάπως.

«Είναι πολύ σκληρό αυτό που μάθατε, και λυπάμαι πάρα πολύ που σας το είπα εγώ. Θα πρέπει να σας διαβεβαιώσω, όμως, ότι έχει γίνει μεγάλη πρόοδος στη μελέτη της λέπρας. Όταν ήταν άρρωστη η σύζυγός σας, κύριε Πετράκη, οι μόνες μέθοδοι ανακούφισης και αγωγής ήταν ακόμη, κατά την άποψή μου, εξαιρετικά πρωτόγονες. Έχει σημειωθεί σημαντική πρόοδος τα τελευταία χρόνια και πραγματικά ελπίζω ότι θα ωφεληθείτε από αυτή, δεσποινίς Πετράκη».

Η Μαρία είχε καρφώσει το βλέμμα της στο πάτωμα. Μπορούσε να ακούει το γιατρό να μιλάει, αλλά της φαινόταν σαν να ερχόταν η φωνή του από κάπου πολύ μακριά. Μόνο όταν άκουσε το όνομά της σήκωσε τη ματιά της.

«Κατά τη γνώμη μου», έλεγε, «θα μπορούσαν να περάσουν οκτώ ή δέκα χρόνια μέχρι να εξελιχθεί η κατάστασή σας. Ο τύπος λέπρας που σας έχει προσβάλει είναι, προς το παρόν, ανενεργός, και αν παραμείνετε σε καλή σωματική υγεία, δεν θα πρέπει να εξελιχθεί σε λεπρωματώδη τύπο».

«Τι λέει;» σκέφτηκε η Μαρία. «Ότι ουσιαστικά είμαι καταδικασμένη σε θάνατο αλλά θα μου πάρει πολύ καιρό να πεθάνω;»

«Λοιπόν», η φωνή της ήταν σχεδόν ψίθυρος, «τι γίνεται τώρα;».

Για πρώτη φορά από τη στιγμή που μπήκε στο δωμάτιο, η Μαρία κοίταξε τον Κυρίτση στο πρόσωπο. Μπορούσε να καταλάβει από τη σταθερή ματιά του ότι δεν φοβόταν την

αλήθεια και πως οτιδήποτε χρειαζόταν να ειπωθεί, δεν θα παρέλειπε να της το πει. Για χάρη του πατέρα της, αν όχι για δική της, έπρεπε να σταθεί γενναία. Δεν έπρεπε να κλάψει.

«Θα γράψω μια επιστολή στο γιατρό Λαπάκη για να του εξηγήσω την κατάσταση, και μέσα στην επόμενη εβδομάδα θα πρέπει να πάτε στην αποικία στη Σπιναλόγκα. Μάλλον αυτό εννοείται, αλλά θα σας συμβούλευα να πείτε όσο γίνεται λιγότερα σε οποιονδήποτε, εκτός από όσους αισθάνεστε κοντά σας. Οι άνθρωποι έχουν ακόμη πολύ ξεπερασμένες ιδέες για τη λέπρα και πιστεύουν ότι μπορεί να κολλήσουν απλώς αν βρίσκονται στο ίδιο δωμάτιο με έναν ασθενή».

Σ' εκείνο το σημείο μίλησε ο Γιώργης.

«Ξέρουμε», είπε. «Δεν γίνεται να μένεις απέναντι από τη Σπιναλόγκα για πολύ καιρό χωρίς να ξέρεις τι άποψη έχουν οι περισσότεροι άνθρωποι για τους λεπρούς».

«Οι προκαταλήψεις τους δεν έχουν καμία απολύτως επιστημονική βάση», τον διαβεβαίωσε ο Κυρίτσης. «Η κόρη σας θα μπορούσε να έχει προσβληθεί από λέπρα οπουδήποτε και οποτεδήποτε - αλλά οι περισσότεροι άνθρωποι έχουν υπερβολική άγνοια γι' αυτό, δυστυχώς».

«Νομίζω ότι πρέπει να πηγαίνουμε τώρα», είπε ο Γιώργης στη Μαρία. «Ο γιατρός μάς είπε όσα χρειάζεται να ξέρουμε».

«Ναι, σας ευχαριστούμε». Η Μαρία είχε πλέον ανακτήσει απόλυτα την ψυχραιμία της. Ήξερε τι έπρεπε να κάνει και πού θα περνούσε την υπόλοιπη ζωή της. Όχι με τον Μανόλη κοντά στην Ελούντα, αλλά μόνη της στη Σπιναλόγκα. Για μια στιγμή αισθάνθηκε την παρόρμηση να τα δεχτεί όλα αυτά. Την τελευταία εβδομάδα ζούσε μέσα στην άγνοια, αλλά πλέον ήξερε τι έμελλε να γίνει. Ήταν όλα τόσο αναπόφευκτα.

Ο Κυρίτσης τους άνοιξε την πόρτα.

«Ένα τελευταίο πράγμα», τους είπε. «Έχω τακτική αλληλογραφία με το γιατρό Λαπάκη και θα ξαναρχίσω τις επισκέψεις μου στη Σπιναλόγκα κάποια στιγμή στο μέλλον. Συνεπώς, θα έχω συμμετοχή στην αγωγή σας».

Άκουσαν και οι δύο τα παρήγορα λόγια του. Ήταν ευγενικό εκ μέρους του να δείξει ενδιαφέρον, αλλά αυτό δεν βοηθούσε.

Η Μαρία και ο Γιώργης βγήκαν από το νοσοκομείο και βρέθηκαν κάτω από τον λαμπερό απογευματινό ήλιο. Τριγύρω τους, άνθρωποι ασχολούνταν με τις δουλειές τους, χωρίς να έχουν συναίσθηση της θλίψης των δυο πλασμάτων που στέκονταν εκεί. Οι ζωές όλων όσοι πηγαινοέρχονταν ήταν ίδιες όπως κι όταν σηκώθηκαν το πρωί. Ήταν απλώς μια συνηθισμένη μέρα. Πόσο ζήλευε η Μαρία τα κοινότοπα καθήκοντα της ρουτίνας τους, αυτά που σε λίγο θα στερούνταν εκείνη... Σε διάστημα μίας ώρας, η ζωή της και η ζωή του πατέρα της είχαν αλλάξει ολοκληρωτικά. Είχαν φτάσει στο νοσοκομείο με ψίχουλα ελπίδας κι έφυγαν χωρίς να τους έχει μείνει τίποτα.

Η σιωπή φαινόταν το πιο εύκολο μέρος για να κρυφτούν - για λίγο, τουλάχιστον. Όμως, έπειτα από μία ώρα ταξιδιού περίπου, η Μαρία μίλησε.

«Σε ποιον θα το πούμε πρώτα;»

«Πρέπει να το πούμε στον Μανόλη, μετά στην Άννα και ύστερα στην οικογένεια του Βανδουλάκη. Έπειτα από αυτό δεν χρειάζεται να το πούμε σε κανέναν. Θα το ξέρουν όλοι».

Μίλησαν για τα πράγματα που έπρεπε να γίνουν πριν φύγει η Μαρία. Ήταν ελάχιστα. Μια και πλησίαζε ο γάμος της, τα πάντα ήταν έτοιμα για την αναχώρησή της.

Όταν έφτασαν στην Πλάκα, το αυτοκίνητο της Άννας ήταν παρκαρισμένο έξω από το σπίτι τους. Ήταν ο τελευταίος άνθρωπος στον κόσμο που ήθελε να δει η Μαρία. Θα προτιμούσε, πολύ περισσότερο, να αναζητήσει παρηγοριά στη Φωτεινή. Η Άννα, ωστόσο, είχε ακόμη κλειδί και είχε μπει στο σπίτι. Είχε σχεδόν νυχτώσει πια και καθόταν στο ημίφως περιμένοντας την επιστροφή τους. Δεν υπήρχε αμφιβολία ότι τα νέα ήταν άσχημα. Τα σκυθρωπά πρόσωπά τους, καθώς περνούσαν την πόρτα, τα έλεγαν όλα, αλλά η Άννα, αναίσθητη όπως πάντα, διέλυσε τη σιωπή τους.

«Λοιπόν;» ρώτησε. «Τι είπαν τα αποτελέσματα;»

«Τα αποτελέσματα ήταν θετικά».

Η Άννα βρέθηκε σε σύγχυση προς στιγμήν. Θετικά; Αυτό ακουγόταν καλό, οπότε προς τι τα κατσοφιασμένα πρόσωπα; Βρισκόταν σε δίλημμα και συνειδητοποίησε ότι και η ίδια δεν ήξερε ποιο θα ήταν το καλύτερο αποτέλεσμα. Αν η αδερφή της δεν είχε λέπρα, θα παντρευόταν τον Μανόλη. Για την Άννα αυτό θα ήταν δυσάρεστη έκβαση. Αν η Μαρία είχε λέπρα, αυτομάτως θα επηρεαζόταν η θέση της Άννας στην οικογένεια Βανδουλάκη. Αναπόφευκτα θα ανακάλυπταν ότι η Μαρία δεν ήταν το πρώτο μέλος της οικογένειας Πετράκη που έγινε κάτοικος της Σπιναλόγκας. Ούτε αυτό ήταν επιθυμητή έκβαση, αλλά δεν μπορούσε να αποφασίσει ποιο κακό από τα δύο ήταν το μικρότερο.

«Τι σημαίνει αυτό;» βρήκε να ρωτήσει η Άννα.

«Έχω λέπρα», απάντησε η αδερφή της.

Οι λέξεις ήταν απαίσιες. Ακόμη και η Άννα άφησε τη σιωπή να αιωρείται. Και οι τρεις τους, που στέκονταν στο δωμάτιο, ήξεραν ακριβώς τι σήμαινε αυτό, και οι ερωτήσεις ήταν περιττές.

«Θα πάω να δω τον Μανόλη απόψε», είπε ο Γιώργης αποφασιστικά. «Και τον Αλέξανδρο και την Ελευθερία Βανδουλάκη αύριο. Πρέπει να το μάθουν όλοι το συντομότερο δυνατόν».

Λέγοντας αυτά, έφυγε. Οι κόρες του συνέχισαν να κάθονται μαζί για λίγο, αν και είχαν ελάχιστα να πουν η μία στην άλλη. Η Άννα θα έβλεπε τα πεθερικά της αργότερα εκείνο το βράδυ και την έτρωγε η ανησυχία αν θα έπρεπε να τους πει κάτι πριν να έχει την ευκαιρία ο Γιώργης. Θα απάλυνε το χτύπημα αν τους έλεγε τα νέα η ίδια;

Μολονότι ήταν πλέον αργά, ο Γιώργης ήξερε ότι ο Μανόλης θα βρισκόταν στο καφενείο του χωριού. Όρμησε μέσα και μίλησε ευθέως, σχεδόν ωμά.

«Πρέπει να σου μιλήσω, Μανόλη. Προσωπικά», είπε.

Αποτραβήχτηκαν σ' ένα τραπέζι σε μια γωνιά του καφε-
νείου, όπου δεν μπορούσε να τους ακούσει κανείς άλλος.

«Φοβάμαι ότι έχω άσχημα νέα. Η Μαρία δεν θα μπορέ-
σει να σε παντρευτεί».

«Τι έγινε; Γιατί όχι; Πες μου!» Η φωνή του Μανόλη
ήταν γεμάτη απόλυτη δυσπιστία. Ήξερε ότι η Μαρία δεν ήταν
καλά εδώ και λίγες μέρες, αλλά είχε υποθέσει ότι δεν συνέ-
βαινε κάτι σημαντικό. «Πρέπει να μου πεις τι τρέχει!»

«Έχει λέπρα».

«Λέπρα!» βρυχήθηκε.

Η λέξη αντήχησε σαν κεραυνός μέσα στο χώρο, κάνοντας
τους πάντες να σωπάσουν. Ήταν όμως μια λέξη την οποία
είχαν συνηθίσει οι περισσότεροι εκεί μέσα, και σε λίγα λεπτά
οι συζητήσεις ξανάρχισαν.

«Λέπρα...» επανέλαβε, πιο ήσυχα αυτή τη φορά.

«Ναι, λέπρα. Μεθαύριο θα την πάω στη Σπιναλόγκα».

«Πώς κόλλησε;» ρώτησε ο Μανόλης, ανησυχώντας άμε-
σα για τη δική του υγεία.

Τι να του έλεγε ο Γιώργης; Θα μπορούσαν να περάσουν
πολλά χρόνια πριν φανούν τα συμπτώματα της λέπρας, και
ήταν πολύ πιθανό η Μαρία να είχε μολυνθεί από τη μητέρα
της πριν από πολύ καιρό. Σκέφτηκε την Άννα και τα προ-
βλήματα που μπορούσε να της δημιουργήσει όλο αυτό. Οι
πιθανότητες να έχει και η ίδια λέπρα ήταν απειροελάχιστες,
αλλά ήξερε ότι η οικογένεια Βανδουλάκη ίσως να χρειαζόταν
να πειστεί για κάτι τέτοιο.

«Δεν ξέρω. Αλλά είναι απίθανο να κόλλησε κάποιος από
αυτήν», του απάντησε.

«Δεν ξέρω τι να πω. Είναι φριχτό αυτό το πράγμα».

Ο Μανόλης τράβηξε την καρέκλα του μακριά από τον
Γιώργη. Ήταν μια ασυναίσθητη κίνηση, αλλά γεμάτη νόημα.
Δεν ήταν άνθρωπος που πρόσφερε παρηγοριά, ούτε και κά-
ποιος που τη χρειαζόταν. Ο Γιώργης τον κοίταξε και αυτό
που είδε τον εξέπληξε. Δεν ήταν η τσακισμένη φιγούρα ενός

άντρα με ραγισμένη την καρδιά, που μόλις είχε μάθει ότι δεν
γινόταν να παντρευτεί τη γυναίκα των ονείρων του. Ο Μα-
νόλης είχε συγκλονιστεί, αλλά σε καμία περίπτωση δεν ήταν
συντετριμμένος.

Λυπήθηκε πολύ για τη Μαρία, αλλά δεν είχε έρθει και το
τέλος του κόσμου. Μολονότι την είχε αγαπήσει, είχε επίσης
αγαπήσει παθιασμένα πολλές άλλες γυναίκες στη ζωή του
και ήταν ρεαλιστής. Τα αισθήματά του θα έβρισκαν, αργά
ή γρήγορα, άλλον αποδέκτη· η Μαρία δεν ήταν η μία και
μοναδική, πραγματική αγάπη του. Δεν πίστευε σε αυτή την
ιδέα. Όπως έβλεπε τα πράγματα με βάση τις εμπειρίες του,
η αγάπη ήταν αγαθό, κι αν γεννιόσουν με μεγάλο απόθεμα,
πάντοτε έμενε αρκετή για την επόμενη γυναίκα. Κακόμοιρη
Μαρία... Η λέπρα, απ' όσο ήξερε ο Μανόλης, ήταν η πιο
τρομερή μοίρα για κάθε ανθρώπινο πλάσμα, αλλά, για όνομα
του Θεού, θα μπορούσε να είχε κολλήσει την ίδια αρρώστια
αν το ανακάλυπτε λίγο αργότερα. Θεός φυλάξει.

Οι δυο άντρες μίλησαν για λίγο πριν φύγει ο Γιώργης.
Έπρεπε να σηκωθεί νωρίς για να επισκεφτεί τον Αλέξανδρο
και την Ελευθερία. Όταν έφτασε στο σπίτι του Βανδουλάκη
το επόμενο πρωί, οι τέσσερις τους ήδη τον περίμεναν. Μια
υπηρέτρια, με βλέμμα γεμάτο ανησυχία, οδήγησε τον Γιώργη
στο ζοφερό δωμάτιο υποδοχής όπου κάθονταν ο Αλέξανδρος,
η Ελευθερία, ο Αντρέας και η Άννα, σαν κέρινα ομοιώματα,
ψυχροί, σιωπηλοί, βλοσυροί.

Ξέροντας ότι ήταν ζήτημα χρόνου πριν μαθευτεί η αλή-
θεια για την ιστορία της οικογένειάς της, η Άννα είχε εξο-
μολογηθεί στον Αντρέα ότι η μητέρα της είχε πεθάνει στη
Σπιναλόγκα. Θεώρησε ότι η ειλικρίνειά της ίσως να φαινόταν
σαν αρετή μέσα σε αυτή την κατάσταση. Έμελλε να απογο-
ητευτεί. Μολονότι ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης ήταν ευφυής
άνθρωπος, οι απόψεις του για τη λέπρα δεν διέφεραν από
εκείνες ενός ανίδεου χωριάτη. Παρά τις θερμές διαβεβαιώσεις
της Άννας ότι η λέπρα μπορούσε να μεταδοθεί μόνο μέσω

της στενής επαφής των ανθρώπων, και ότι ακόμη και τότε οι πιθανότητες προσβολής ήταν μικρές, αυτός φαινόταν να πιστεύει τον παμπάλαιο μύθο πως η αρρώστια ήταν κληρονομική και πως η παρουσία της σε μια οικογένεια αποτελούσε κατάρα. Τίποτα δεν γινόταν να του αλλάξει γνώμη.

«Γιατί κράτησες την αρρώστια της Μαρίας κρυφή μέχρι την τελευταία στιγμή;» ρώτησε με απαιτητικό ύφος, κατακόκκινος από οργή. «Ντρόπιασες την οικογένειά μας!»

Η Ελευθερία προσπάθησε να συγκρατήσει τον άντρα της, αλλά εκείνος ήταν αποφασισμένος να συνεχίσει.

«Για χάρη της αξιοπρέπειάς μας και του ονόματος του Βανδουλάκη, θα κρατήσουμε την Άννα στην οικογένειά μας, αν και ποτέ δεν θα συγχωρήσουμε τον τρόπο που μας εξαπάτησες. Όχι ένας λεπρός στην οικογένειά σου, αλλά δύο, απ' ότι μάθαμε. Μόνο ένα πράγμα θα μπορούσε να κάνει αυτή την κατάσταση πιο σοβαρή, κι αυτό θα ήταν να είχε παντρευτεί ήδη ο ανιψιός μας ο Μανόλης την κόρη σου. Από δω και στο εξής, θα χαρούμε αν μείνεις μακριά από το σπίτι μας. Η Άννα θα σε επισκέπτεται στην Πλάκα, αλλά δεν είσαι πλέον ευπρόσδεκτος εδώ, Γιώργη».

Δεν ειπώθηκε ούτε μία λέξη ενδιαφέροντος για τη Μαρία, δεν σκέφτηκε κανείς, ούτε για μια στιγμή, την τρομερή θέση της. Η οικογένεια Βανδουλάκη ήταν ιεραρχημένη, κι ακόμη και η ευγενική Ελευθερία καθόταν σιωπηλή τώρα, φοβούμενη ότι ο σύζυγός της θα έστρεφε την οργή του πάνω της, αν μιλούσε για να υπερασπιστεί την οικογένεια Πετράκη. Ήταν ώρα ο Γιώργης να πηγαίνει, κι έφυγε από το σπίτι της κόρης του για τελευταία φορά, σιωπηλός. Στη διαδρομή της επιστροφής στην Πλάκα, το στήθος του βάραινε από τους λυγμούς, καθώς θρηνούσε την οριστική διάλυση της οικογένειάς του. Τώρα πια, ήταν κατεστραμμένη.

Δέκατο Έκτο Κεφάλαιο

ΟΤΑΝ Ο ΓΙΩΡΓΗΣ έφτασε στο σπίτι, η Φωτεινή βρισκόταν εκεί και βοηθούσε τη Μαρία. Οι δυο κοπέλες σταμάτησαν τη συζήτησή τους και σήκωσαν το βλέμμα τους καθώς έμπαινε μέσα, και κατάλαβαν, χωρίς να χρειαστεί να ρωτήσουν, ότι η συνάντηση με την οικογένεια Βανδουλάκη ήταν δύσκολη. Ο Γιώργης έδειχνε ακόμη πιο χλομός και συντετριμμένος απ' όσο περίμεναν.

«Δεν αισθάνονται καμία συμπόνια;» κραύγασε η Μαρία και τινάχτηκε πάνω για να παρηγορήσει τον πατέρα της.

«Προσπάθησε να μη θυμώνεις μαζί τους, Μαρία. Στη θέση όπου βρίσκονται, έχουν πολλά να χάσουν».

«Ναι, αλλά τι είπαν;»

«Είπαν ότι λυπούνται που δεν θα γίνει ο γάμος».

Κατά κάποιον τρόπο, αυτό που είπε ο Γιώργης ήταν αλήθεια. Απλώς αυτή η αλήθεια ήταν πολύ περιορισμένη. Άλλωστε, τι νόημα είχε να πει στη Μαρία ότι δεν ήθελαν να τον ξαναδούν ποτέ, ότι θα καταδέχονταν να κρατήσουν την Άννα στην οικογένεια, αλλά όσον αφορούσε στον πατέρα της, αυτός δεν ήταν πλέον μέλος της; Ακόμη και ο Γιώργης καταλάβαινε τη σημασία της αξιοπρέπειας και του καλού ονόματος, κι

αν ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης πίστευε πως υπήρχε κίνδυνος να κηλιδώσει το δικό του η οικογένεια Πετράκη, τότε τι επιλογή είχε;

Οι ουδέτερες λέξεις του Γιώργη σχεδόν ταίριαζαν με την ψυχολογική κατάσταση της Μαρίας. Οι προηγούμενες μέρες είχαν περάσει σαν να βρισκόταν σε όνειρο, σαν αυτά τα γεγονότα να συνέβαιναν σε κάποιον άλλον, όχι στην ίδια. Ο πατέρας της της μετέφερε την αντίδραση του Μανόλη στη δυσάρεστη είδηση, κι εκείνη δεν είχε πρόβλημα να καταλάβει το βαθύτερο νόημα: είχε λυπηθεί, αλλά δεν τον είχε τρελάνει η θλίψη.

Ο Γιώργης άφησε τις δυο γυναίκες να συνεχίσουν τις ετοιμασίες για την αναχώρηση της Μαρίας, αν και είχαν απομείνει να γίνουν ελάχιστα. Μόλις πριν από μερικές εβδομάδες ετοίμαζε τα προικιά της, κι έτσι βρίσκονταν ήδη κουτιά γεμάτα με τα πράγματά της στη γωνιά του δωματίου. Είχε προσέξει να μην πάρει τίποτα που ίσως να χρειαζόταν ο Γιώργης, αλλά περίμενε ότι το μέρος όπου έμενε ο Μανόλης θα είχε πολλές ελλείψεις σε πράγματα που μετατρέπουν ένα σπίτι σε σπιτικό, κι έτσι υπήρχαν τοποθετημένα στα κουτιά πολλά αντικείμενα οικιακής χρήσης: μπολ, ξύλινα κουτάλια, η ζυγαριά της, ένα ψαλίδι κι ένα σίδερο.

Αυτό που έπρεπε να αποφασίσει τώρα ήταν τι θα έβγαζε από τα κουτιά. Φαινόταν άδικο να πάρει τα πράγματα που της είχαν χαρίσει οι άνθρωποι, τη στιγμή που πήγαινε σε μια αποικία λεπρών και όχι στο σπίτι του άντρα της σε έναν ελαιώνα, και σε τι θα χρησίμευαν στη Σπιναλόγκα τα νυχτικά και τα εσώρουχα που της είχαν χαρίσει για την προίκα της; Καθώς τα έβγαζε έξω, όλα αυτά τα ματαιόδοξα πολυτελή αντικείμενα φαινόταν να ανήκουν σε μια άλλη ζωή, όπως συνέβαινε και με τα κεντητά τραπεζομάντιλα και τις μαξιλαροθήκες που είχε ξοδέψει τόσο χρόνο για να φτιάξει. Καθώς τα κρατούσε όλα αυτά στην ποδιά της, τα δάκρυα της Μαρίας στάλαζαν πάνω στα καλοραμμένα λινά. Όλοι εκείνοι

οι μήνες του ενθουσιασμού είχαν φτάσει στο τέλος τους και η σκληρότητα της ανατροπής την έκανε να πονά.

«Γιατί δεν τα παίρνεις μαζί σου;» είπε η Φωτεινή, αγκαλιάζοντας τη φίλη της. «Δεν υπάρχει λόγος να μην έχεις ωραία πράγματα στη Σπιναλόγκα».

«Έχεις δίκιο, νομίζω μπορεί να κάνουν τη ζωή πιο υποφερτή». Τα τοποθέτησε πάλι στο κουτί και το έκλεισε. «Λοιπόν, τι άλλο λες να πάρω;» ρώτησε θαρρετά, σαν να ετοιμαζόταν για ένα μακρύ και ευχάριστο ταξίδι.

«Ο πατέρας σου θα κάνει δρομολόγια πολλές φορές την εβδομάδα, οπότε πάντοτε θα μπορούμε να σου στείλουμε ότι χρειαστείς. Γιατί, όμως, να μην πάρεις μερικά από τα βοτάνια σου; Είναι απίθανο να φυτρώνουν όλα στο νησί, και σίγουρα θα υπάρχει κάποιος που θα τον ωφελούσαν».

Πέρασαν τη μέρα συζητώντας τι μπορεί να χρειαζόταν η Μαρία στο νησί. Αυτό κρατούσε το μυαλό τους μακριά από την επικείμενη τραγωδία της αναχώρησής της. Η Φωτεινή κράτησε ζωντανό το ρυθμό της συζήτησης μέχρι που νύχτωσε. Καμιά τους δεν είχε βγει από το σπίτι όλη την ημέρα, αλλά είχε έρθει πια η ώρα να φύγει η Φωτεινή. Θα τη χρειάζονταν στην ταβέρνα. Εξάλλου, ένιωθε ότι η Μαρία και ο πατέρας της θα έπρεπε να μείνουν μόνοι εκείνο το βράδυ.

«Δεν πρόκειται να σου πω αντίο», της είπε. «Όχι επειδή πονάει, αλλά επειδή δεν είναι αντίο. Θα σε ξαναδώ, την επόμενη εβδομάδα, και τη μεθεπόμενη».

«Πώς θα γίνει αυτό;» ρώτησε η Μαρία, κοιτώντας τη φίλη της με ανησυχία. Για μια φευγαλέα στιγμή, αναρωτήθηκε μήπως και η Φωτεινή ήταν λεπρή. Δεν θα μπορούσε, σκέφτηκε.

«Θα έρχομαι με τον πατέρα σου για τις συνηθισμένες παραδόσεις», είπε η Φωτεινή στεγνά.

«Και το μωρό;»

«Το μωρό θα γεννηθεί το Δεκέμβριο και, όπως και να έχει, μπορεί να το προσέχει ο Στέφανος όταν θα έρχομαι απέναντι να σε βλέπω».

«Θα ήταν υπέροχο να σκέφτομαι ότι μπορεί να έρθεις να με δεις», είπε η Μαρία, νιώθοντας ένα ξαφνικό κύμα θάρρους να την πλημμυρίζει. Υπήρχαν πάρα πολλοί άνθρωποι στο νησί που δεν είχαν δει ούτε ένα συγγενή τους για χρόνια. Εκείνη τουλάχιστον θα είχε τακτικά την ευκαιρία να βλέπει τον πατέρα της, και τώρα και την καλύτερη της φίλη.

«Εντάξει, λοιπόν. Όχι αποχαιρετισμούς», είπε η Φωτεινή με παλικαρίσιο ύφος. «Απλώς ένα "θα τα πούμε την επόμενη εβδομάδα"». Δεν αγκάλιασε τη φίλη της, γιατί ακόμη κι εκείνη φοβόταν την επαφή, ειδικά λόγω του αγέννητου παιδιού της. Κανείς, ούτε καν η Φωτεινή, δεν μπορούσε για λίγο να παραμερίσει το φόβο ότι η λέπρα γινόταν να μεταδοθεί ακόμη και με την πιο επιπόλαιη ανθρώπινη επαφή.

Μόλις έφυγε η Φωτεινή, η Μαρία έμεινε μόνη της για πρώτη φορά εδώ και πολλές μέρες. Πέρασε τις επόμενες ώρες ξαναδιαβάζοντας τα γράμματα της μάνας της, ρίχνοντας πού και πού ματιές έξω από το παράθυρο για να δει τη Σπιναλόγκα. Το νησί την περίμενε. Σύντομα, όλες οι απορίες της για το πώς ήταν η ζωή στην αποικία των λεπρών θα είχαν μια απάντηση. Κόντευε η ώρα, κόντευε. Το ονειροπόλημά της διακόπηκε από ένα απότομο χτύπημα στην πόρτα. Δεν περίμενε κανέναν, και σίγουρα όχι κάποιον που θα χτυπούσε με τόση δύναμη.

Ήταν ο Μανόλης.

«Μαρία», είπε ξέπνοος, σαν να έτρεχε. «Ήθελα απλώς να σου πω αντίο. Λυπάμαι τρομερά που έπρεπε να τελειώσουν όλα έτσι».

Δεν άπλωσε τα χέρια του για να την αγκαλιάσει. Όχι ότι εκείνη περίμενε να το κάνει. Αυτό που έλπιζε να δει ήταν ένα εντονότερο συναίσθημα θλίψης. Η συμπεριφορά του επιβεβαίωσε στη Μαρία αυτό που είχε υποψιαστεί και η ίδια, ότι το μεγάλο πάθος του Μανόλη θα έβρισκε σύντομα άλλον αποδέκτη. Ένωσε ένα σφίξιμο στο λαιμό της. Αισθανόταν

σαν να είχε καταπιεί σπασμένα γυαλιά και δεν μπορούσε πια ούτε να μιλήσει, πόσο μάλλον να κλάψει. Δεν την κοίταξε στα μάτια. «Αντίο, Μαρία», μουρμούρισε. «Αντίο». Μέσα σε ελάχιστες στιγμές είχε φύγει, και η πόρτα έκλεισε για άλλη μια φορά. Η Μαρία ένιωθε άδεια, σαν τη σιωπή που κυριεύσει ξανά το δωμάτιο.

Ο Γιώργης αργούσε να επιστρέψει. Είχε περάσει την τελευταία μέρα της ελευθερίας της κόρης του απασχολημένος με τις φυσιολογικές, άχαρες δουλειές του, την επιδιόρθωση των διχτύων, το καθάρισμα της βάρκας και τη μεταφορά του Λαπάκη. Στη διαδρομή της επιστροφής είπε στο γιατρό τα νέα. Μίλησε με τόση απάθεια, ώστε ο Λαπάκης αρχικά δεν κατάλαβε.

«Θα φέρω την κόρη μου στη Σπιναλόγκα αύριο», είπε ο Γιώργης. «Ως ασθενή».

Ήταν απόλυτα φυσιολογικό να συνοδεύει η Μαρία τον πατέρα της στις διαδρομές του, ώστε ο Λαπάκης δεν αντέδρασε στην αρχή, και οι τελευταίες λέξεις χάθηκαν μέσα στον άνεμο.

«Πήγαμε να δούμε το γιατρό Κυρίτση», πρόσθεσε ο Γιώργης. «Θα σου γράψει».

«Γιατί;» ρώτησε ο Λαπάκης, δίνοντας τώρα μεγαλύτερη προσοχή.

«Η κόρη μου έχει λέπρα».

Ο Λαπάκης, μολονότι προσπάθησε να το κρύψει, έμεινε εμβρόντητος.

«Η κόρη σου έχει λέπρα; Η Μαρία; Θεέ μου! Δεν κατάλαβα... Να γιατί θα τη φέρεις στη Σπιναλόγκα αύριο».

Ο Γιώργης έγενεψε καταφατικά και συγκεντρώθηκε τώρα στο να οδηγήσει το σκάφος στο μικρό λιμάνι της Πλάκας. Ο Λαπάκης βγήκε από τη βάρκα. Είχε συναντήσει την αξιωματική Μαρία πολλές φορές και συγκλονίστηκε από την είδηση. Ένωθε ότι δεν είχε τίποτα να πει.

«Θα έχει την καλύτερη δυνατή φροντίδα στη Σπιναλόγκα», είπε. «Είσαι ένας από τους ελάχιστους ανθρώπους που ξέρουν πώς είναι το μέρος στην πραγματικότητα. Δεν είναι τόσο άσχημα όσο πιστεύει ο κόσμος, αλλά και πάλι, λυπάμαι τρομερά που συνέβη αυτό».

«Σ' ευχαριστώ», είπε ο Γιώργης κι έδωσε τη βάρκα. «Θα σε δω αύριο το πρωί, αλλά μπορεί να αργήσω λιγάκι. Υποσχέθηκα στη Μαρία να την πάω νωρίς, αλλά θα κάνω ό,τι μπορώ για να επιστρέψω να σε πάρω τη συνηθισμένη ώρα».

Ο γέρος ψαράς ακουγόταν αφύσικα γαλήνιος, τόσο ήρεμος σαν να κανόνιζε τις δουλειές του όπως οποιαδήποτε άλλη μέρα. «Έτσι συμπεριφέρονται οι άνθρωποι τις πρώτες μέρες του πένθους», σκέφτηκε ο Λαπάκης. Ίσως να ήταν το ίδιο.

Η Μαρία είχε ετοιμάσει δείπνο για τον πατέρα της και τον εαυτό της, και γύρω στις επτά το βράδυ κάθισαν ο ένας απέναντι από τον άλλο. Εκείνη τη βραδιά είχε σημασία το τελετουργικό του φαγητού, όχι το ίδιο το φαγητό, από τη στιγμή που κανείς από τους δυο δεν είχε όρεξη. Θα ήταν το τελευταίο δείπνο τους. Τι συζήτησαν; Μίλησαν για επουσιώδη πράγματα, όπως τι είχε βάλει η Μαρία στα κουτιά της, καθώς και για πιο σημαντικά, όπως πότε θα έβλεπε τον πατέρα της στο νησί και πόσο συχνά θα τον περίμενε η Σαβίνα για φαγητό στο σπίτι του Αγγελόπουλου κάθε βδομάδα. Αν κάποιος κρυφάκουγε, θα νόμιζε ότι η Μαρία απλώς μετακόμιζε σε άλλο σπίτι. Στις εννέα, εξουθενωμένοι και οι δύο, έπεσαν για ύπνο.

Στις έξι και μισή το επόμενο πρωί, ο Γιώργης είχε ήδη μεταφέρει τα κουτιά της Μαρίας στην προκυμαία και τα είχε φορτώσει στη βάρκα του. Επέστρεψε στο σπίτι για να την πάρει. Ζωντανή ακόμη μέσα στο μυαλό του, σαν να είχε συμβεί μόλις χθες, ήταν η αναχώρηση της Ελένης. Θυμήθηκε εκείνη τη μέρα του Μάη, που ο ήλιος έλουζε το πλήθος των φίλων και των μαθητών καθώς η γυναίκα του τους έγνεφε αντίο. Τούτο το πρωί, επικρατούσε νεκρική σιγή στο χωριό. Η Μαρία απλώς θα εξαφανιζόταν.

Μια ψυχρή ριπή ανέμου διέσχισε τα στενά δρομάκια της Πλάκας και η παγωνιά του φθινοπωρινού αέρα αγκάλιασε τη γυναίκα, παραλύοντας το κορμί και το νου της, προκαλώντας της ένα μούδιασμα που σχεδόν εκμηδένισε τις αισθήσεις της, αλλά δεν μπορούσε να κάνει τίποτα για να της απαλύνει τη θλίψη. Καθώς περπατούσε με δυσκολία τα τελευταία λίγα μέτρα μέχρι την αποβάθρα, έγειρε βαριά στον πατέρα της. Το βάδισμά της έμοιαζε με ταλαιπωρημένης γριάς, που κάθε βήμα της προκαλεί διαπεραστικό πόνο. Αλλά ο δικός της πόνος δεν ήταν σωματικός. Το κορμί της ήταν τόσο δυνατό όσο και οποιασδήποτε νεαρής γυναίκας που είχε περάσει τη ζωή της αναπνέοντας τον καθαρό κρητικό αέρα, η επιδερμίδα της τόσο νεανική και τα μάτια της τόσο έντονα καστανά και λαμπερά όσο κι εκείνα οποιουδήποτε κοριτσιού πάνω σε αυτό το νησί.

Η μικρή βάρκα, φορτωμένη άτακτα με μπόγους που είχαν περιέργο σχήμα και ήταν δεμένοι με σκοινί, χόρευε στο θαλασσινό νερό. Ο ηλικιωμένος άντρας, σκυφτός, ανέβηκε πάνω της αργά, και προσπαθώντας με το ένα χέρι του να κρατιέται σφιχτά από την κουπαστή, άπλωσε το άλλο για να βοηθήσει την κόρη του. Μόλις εκείνη επιβίβαστηκε με ασφάλεια, την τύλιξε προστατευτικά με μια κουβέρτα για να την προφυλάξει από τα στοιχεία της φύσης. Τότε, η μόνη ορατή ένδειξη ότι το κορίτσι δεν αποτελούσε απλώς μέρος του φορτίου ήταν οι μακριές, μαύρες πλεξούδες των μαλλιών του, που τινάζονταν εδώ κι εκεί από τον αέρα. Ο άντρας έλυσε προσεκτικά τον κάβο -δεν υπήρχε τίποτα περισσότερο να ειπωθεί ή να γίνει- και το ταξίδι τους άρχισε. Δεν ήταν η αρχή μιας σύντομης διαδρομής για την παράδοση προμηθειών. Ήταν η αρχή ενός ταξιδιού χωρίς επιστροφή, με προορισμό το ξεκίνημα μιας καινούριας ζωής. Μιας ζωής σε αποικία λεπρών. Της ζωής στη Σπιναλόγκα.

Δέκατο Έβδομο Κεφάλαιο

ΤΗ ΣΤΙΓΜΗ που η Μαρία ήθελε να σταματήσει ο χρόνος, εκείνος φαινόταν να περνάει γρηγορότερα από ποτέ, και σύντομα θα βρισκόταν πεταμένη σε ένα κρύο μέρος όπου τα κύματα έσκαγαν στην ακτή. Για πρώτη φορά ευχήθηκε να έσβηνε η μηχανή της βάρκας, όμως κάλυψαν την απόσταση ανάμεσα στην ενδοχώρα και το νησί μέσα σε λίγα λεπτά, και δεν υπήρχε επιστροφή. Ήθελε να μείνει κολλημένη πάνω στον πατέρα της, να τον ικετέψει να μην την παρατήσει εκεί, μονάχη της, με μοναδική συντροφιά τα δυο κιβώτια μέσα στα οποία είχε κλείσει πια τη ζωή της. Αλλά τα δάκρυά της είχαν στερέψει. Είχε μουσκέψει τον ώμο της Φωτεινής πολλές φορές από τη στιγμή που ανακάλυψε το σημάδι στο πόδι της, και το μαξιλάρι της ήταν ποτισμένο από τα δάκρυα που είχε χύσει τις τελευταίες δυο νύχτες, μέσα στη δυστυχία. Δεν ήταν ώρα για κλάματα.

Για μερικά λεπτά στάθηκαν εκεί μόνοι. Ο Γιώργης δεν θα την άφηνε μέχρι να ερχόταν κάποιος. Η ρουτίνα των νέων αφίξεων στο νησί τού ήταν πλέον τόσο οικεία όσο και στους ίδιους τους νησιώτες, και ήξερε ότι κάποιος θα ερχόταν να τους συναντήσει την κατάλληλη στιγμή.

«Μαρία, να είσαι γενναία», είπε ο Γιώργης χαμηλόφωνα. «Θα έρθω πάλι αύριο. Έλα να με δεις, αν μπορέσεις».

Κρατούσε τα χέρια της μέσα στα δικά του. Ήταν τολμηρός, και ειδικά με την κόρη του. Στο διάολο, ακόμη κι αν κολλούσε λέπρα. Ίσως αυτή να ήταν η πιο σπλαχνική λύση, επειδή θα μπορούσε να έρθει και να ζήσει μαζί με τη Μαρία. Το πραγματικό πρόβλημα, αν συνέβαινε αυτό, θα ήταν οι μεταφορές στη Σπιναλόγκα. Θα πιέζονταν πάρα πολύ για να βρουν οποιονδήποτε να τις κάνει, κι αυτό θα προκαλούσε ανείπωτες ταλαιπωρίες και βάσανα στο νησί.

«Φυσικά και θα έρθω, αν μου το επιτρέψουν», απάντησε εκείνη.

«Είμαι σίγουρος ότι έτσι θα γίνει», είπε ο Γιώργης, δείχνοντας τη φιγούρα που αναδυόταν μέσα από τη μακριά σήραγγα που διαπερνούσε το τείχος του παλιού κάστρου. «Να ο Νίκος Παπαδημητρίου, ο αρχηγός του νησιού. Του έστειλα σημείωμα χθες για να τον ενημερώσω ότι θα σ' έφερνα σήμερα. Αυτόν θα ρωτήσουμε».

«Καλωσορίσατε στη Σπιναλόγκα», είπε ο Παπαδημητρίου, απευθυνόμενος στη Μαρία. Εκείνη απόρησε πώς μπορούσε να είναι τόσο εύθυμος ο τόνος της φωνής του, αλλά τουλάχιστον αυτό την έκανε να ξεχαστεί για μια στιγμή. «Ο πατέρας σας μου έστειλε ένα σημείωμα χθες για να μου πει να περιμένω την άφιξή σας. Τα κουτιά σας θα μεταφερθούν στο σπίτι σας σύντομα. Πηγαίνουμε;»

Της έδωσε να καταλάβει ότι έπρεπε να τον ακολουθήσει πάνω στα λίγα σκαλιά που οδηγούσαν στη σήραγγα. Μόλις λίγες εβδομάδες νωρίτερα, στον Άγιο Νικόλαο, είχε παρακολουθήσει μια χολιγουντιανή ταινία, όπου μετέφεραν την ηρωίδα με λιμουζίνα και μετά, βαδίζοντας πάνω σε κόκκινο χαλί, την οδήγησαν σε ένα πολυτελές ξενοδοχείο, ενώ ένας αχθοφόρος είχε αναλάβει τις αποσκευές της. Η Μαρία προσπάθησε να φανταστεί τον εαυτό της να παίρνει μέρος στη σκηνή αυτή.

«Πριν φύγουμε», είπε βιαστικά, «μπορώ να ζητήσω την άδεια να κατεβαίνω να βλέπω τον πατέρα μου όταν φέρνει το γιατρό Λαπάκη και κάνει τις παραδόσεις του;»

«Μα φυσικά!» είπε ζωηρά ο Παπαδημητρίου. «Υπέθεσα ότι αυτή θα ήταν η συμφωνία μας. Ξέρω ότι δεν θα προσπαθήσετε να φύγετε. Κάποτε χρειαζόταν να εμποδίζουμε τους ανθρώπους να κατεβαίνουν στην προκουμαία, μήπως και προσπαθούσαν να το σκάσουν, αλλά σήμερα οι πιο πολλοί δεν θέλουν να φύγουν από το νησί».

Ο Γιώργης ήθελε να αφήσει πίσω του τη στιγμή του αποχωρισμού τους.

«Ξέρω ότι θα σου φερθούν με καλοσύνη», ήταν τα καθησυχαστικά λόγια που άκουσε τον εαυτό του να λέει στη Μαρία. «Ξέρω ότι θα είναι ευγενικοί».

Ο ένας από τους δυο τους έπρεπε να γυρίσει την πλάτη του πρώτος, και ο Γιώργης περίμενε να κάνει την κίνηση η κόρη του. Πάντοτε μετάνιωνε για τη βιαστική αναχώρησή του όταν έφτασε η Ελένη στο νησί πριν από δεκατέσσερα χρόνια. Ήταν τόσο μεγάλη η θλίψη του, ώστε ξεκίνησε με τη βάρκα του πριν καν πουν αντίο, όμως εκείνη τη μέρα έπρεπε να έχει περισσότερο θάρρος, για χάρη της κόρης του. Ο Γιώργης ήξερε πια πολλά για το νησί, ενώ πριν από όλο εκείνο τον καιρό, οι επισκέψεις του ήταν απλώς μια δουλειά, μια διαδρομή για πρακτικούς λόγους, μία ή δύο φορές την εβδομάδα, για να αφήσει κουτιά στην προκουμαία και μετά να φύγει βιαστικά. Στα χρόνια που μεσολάβησαν, η άποψή του για όλα αυτά είχε λάβει μια ανθρώπινη διάσταση, και παρακολουθούσε τις εξελίξεις στο νησί όπως κανένας άλλος μακριά από αυτό.

Ο Νίκος Παπαδημητρίου ήταν ο αρχηγός του νησιού από τις εκλογές του 1940, όταν ο Πέτρος Κοντομάρης αποχώρησε τελικά, και πλέον βρισκόταν στη θέση ακόμη περισσότερο από τον προκάτοχό του. Είχε επιτύχει σπουδαία πράγματα

στη Σπιναλόγκα και το νησί προόδευε διαρκώς, οπότε αποτελούσε έκπληξη για ελάχιστους η σχεδόν ομόφωνη επανεκλογή του κάθε άνοιξη. Η Μαρία θυμήθηκε την ημέρα που ο πατέρας της μετέφερε τους Αθηναίους στη Σπιναλόγκα. Ήταν ένα από τα πιο δραματικά επεισόδια εκείνης της εποχής, σε μια ζωή που σπάνια διαταρασσόταν από κάτι εντυπωσιακό. Η μητέρα της είχε γράψει πολλά πράγματα για τον γοητευτικό αρχηγό του νησιού με τα σκούρα μαλλιά και για όλα όσα έκανε αυτός για να αλλάξει το νησί. Τώρα, τα μαλλιά του ήταν γκριζα, αλλά ακόμη διέθετε το ίδιο στριφτό μουστάκι που είχε περιγράψει η Ελένη.

Η Μαρία ακολούθησε τον Παπαδημητρίου μέσα στη σήραγγα. Εκείνος περπατούσε αργά, γέροντας βαριά πάνω στο μαστούνι του, και τελικά είδαν το φως στην άλλη άκρη. Η ανάδυση της Μαρίας από τη σκοτεινιά της σήραγγας στον νέο κόσμο της ήταν γι' αυτήν τόσο μεγάλη έκπληξη όσο και για καθέναν που έφτανε εκεί για πρώτη φορά. Παρά τα γράμματα της μητέρας της, που ήταν γεμάτα περιγραφές και χρώμα, τίποτα δεν την είχε προετοιμάσει γι' αυτό που έβλεπε τώρα. Ένας μακρύς δρόμος με μια σειρά από καταστήματα, όλα με φρεσκοβαμμένα ρολά, σπίτια με ζαρντινιέρες στα παράθυρα και στάμνες γεμάτες με ολάνθιστα γεράνια, κι ένα-δυο πιο μεγαλοπρεπή σπίτια με ξυλόγλυπτα μπαλκόνια. Μολονότι ήταν ακόμη πολύ νωρίς ώστε να έχουν σηκωθεί από τα κρεβάτια τους οι περισσότεροι άνθρωποι, υπήρχε ένας που είχε ήδη ξυπνήσει. Ο φούρναρης. Η ευωδιά του φρεσκοψημένου ψωμιού και των γλυκών γέμιζε το δρόμο.

«Δεσποινίς Πετράκη, πριν σας οδηγήσω στο νέο σας σπίτι, ελάτε να γνωρίσετε τη σύζυγό μου», είπε ο Παπαδημητρίου. «Σας έχει ετοιμάσει πρωινό».

Έστριψαν αριστερά σε έναν μικρό παράδρομο, που με τη σειρά του έβγαζε σε μια αυλή με σπίτια τριγύρω. Ο Παπαδημητρίου άνοιξε την πόρτα ενός από αυτά και έσκυψε για

να περάσει μέσα. Τα κτίρια είχαν χτιστεί από τους Τούρκους, και όποιος είχε το ανάστημα του Παπαδημητρίου ήταν πάνω από ένα κεφάλι ψηλότερος από τους πρώτους ενοίκους.

Το εσωτερικό του σπιτιού ήταν φωτεινό και τακτοποιημένο. Υπήρχε μια κουζίνα δίπλα στο κύριο δωμάτιο και σκάλα που οδηγούσε στον πάνω όροφο. Η Μαρία είδε με την άκρη του ματιού της ακόμη κι ένα χωριστό λουτρό, μετά την κουζίνα.

«Να σας συστήσω τη σύζυγό μου. Κατερίνα, από δω η Μαρία».

Οι δυο γυναίκες αντάλλαξαν χειραψία. Παρά τα όσα της είχε γράψει η Ελένη στα πολλά γράμματα της για το αντίθετο, η Μαρία ακόμη περίμενε ότι στο μέρος αυτό θα κατοικούσαν κουτσοί και παραμορφωμένοι άνθρωποι, και της προκάλεσαν έκπληξη η χάρη και η ομορφιά της γυναίκας. Η Κατερίνα ήταν νεότερη από το σύζυγο της και η Μαρία υπέθεσε ότι θα κόντευε τα πενήντα. Τα μαλλιά της ήταν ακόμη σκούρα και είχε ανοιχτόχρωμη, σχεδόν αρυτίδωτη επιδερμίδα.

Το τραπέζι ήταν στρωμένο με λευκό, κεντητό τραπεζομάντιλο και φίνες, πλουμιστές πορσελάνες. Όταν κάθισαν όλοι, η Κατερίνα πήρε μια υπέροχη ασημένια καφετιέρα και γέμισε τα φλιτζάνια με αχνιστό μαύρο καφέ.

«Υπάρχει ένα μικρό σπίτι εδώ δίπλα, που άδειασε πρόσφατα», είπε ο Παπαδημητρίου. «Σκεφτήκαμε ότι θα σας άρεσε, ή, αν προτιμάτε, υπάρχει κι ένα άδειο δωμάτιο σε ένα διαμέρισμα πάνω στο λόφο».

«Νομίζω ότι θα προτιμούσα να είμαι μόνη μου», είπε η Μαρία. «Αν δεν σας πειράζει».

Πάνω στο τραπέζι υπήρχε μια πιατέλα με φρέσκα γλυκά και η Μαρία καταβρόχθισε ένα, πεινασμένη. Εδώ και πολλές μέρες είχε φάει ελάχιστα. Είχε, όμως, μεγάλη όρεξη και για πληροφορίες.

«Θυμάστε τη μητέρα μου, την Ελένη Πετράκη;» ρώτησε.

«Φυσικά! Ήταν μια υπέροχη κυρία, και σπουδαία δασκάλα επίσης», απάντησε η Κατερίνα. «Όλοι έχουν την ίδια γνώμη - τέλος πάντων, σχεδόν όλοι».

«Ήταν και κάποιοι που δεν την είχαν;» ρώτησε η Μαρία. Η Κατερίνα έκανε μια παύση.

«Υπήρχε μια γυναίκα που δίδασκε στο σχολείο πριν έρθει η μητέρα σας, και που την έβλεπε σαν εχθρό της. Ζει ακόμη κι έχει σπίτι πάνω στο λόφο. Μερικοί λένε ότι η πικρία που νιώθει για ότι της συνέβη σχεδόν την κρατάει ζωντανή», είπε η Κατερίνα. «Λέγεται Χριστίνα Κρουσταλάκη και θα πρέπει να την προσέχετε - αναπόφευκτα θα μάθει ποια ήταν η μητέρα σας».

«Κάθε πράγμα στον καιρό του, όμως, Κατερίνα», είπε ο Παπαδημητρίου, δυσανεσθημένος που η γυναίκα του ίσως να είχε ανησυχήσει την καλεσμένη τους. «Αυτό που χρειάζεστε πρώτα απ' όλα είναι μια ξενάγηση στο νησί. Θα σας συνοδεύσει η σύζυγός μου και το απόγευμα περιμένει να σας δει ο γιατρός Λαπάκης. Πάντοτε κάνει μια αρχική εκτίμηση της κατάστασης των νεοαφιχθέντων».

Ο Παπαδημητρίου σηκώθηκε. Ήταν πια οκτώ το πρωί και είχε έρθει η ώρα για τον αρχηγό του νησιού να πάει στο γραφείο του.

«Αναμφίβολα, θα σας ξαναδώ πολύ σύντομα, δεσποινίς Πετράκη. Σας αφήνω στα ικανά χέρια της Κατερίνας».

«Αντίο, και σας ευχαριστώ που με κάνατε να νιώσω τόσο ευπρόσδεκτη», απάντησε η Μαρία.

«Ας τελειώσουμε τον καφέ μας και αρχίζουμε την ξενάγηση», είπε κεφάτα η Κατερίνα όταν έφυγε ο Παπαδημητρίου. «Δεν ξέρω πόσα γνωρίζεις για τη Σπιναλόγκα -μάλλον πιο πολλά από τους περισσότερους- αλλά δεν είναι άσχημο μέρος για να ζει κανείς. Τα μόνα προβλήματα προέρχονται από τον περιορισμό του να ζεις με τους ίδιους ανθρώπους για ολόκληρη τη ζωή σου. Μια και πριν ζούσα στην Αθήνα, δυσκολεύτηκε να το συνηθίσω αυτό στην αρχή».

«Εγώ έχω περάσει όλη μου τη ζωή στην Πλάκα», είπε η Μαρία, «οπότε το έχω συνηθίσει αρκετά. Πόσο καιρό βρίσκεστε εδώ;»

«Έφτασα με το ίδιο καράβι με τον Νίκο, πριν από δεκατέσσερα χρόνια. Ήμαστε τέσσερις γυναίκες και δεκαεννέα άντρες. Από τις τέσσερις γυναίκες έχουμε απομείνει δύο πλέον. Πάντως, δεκαπέντε από τους άντρες είναι ακόμη ζωντανοί».

Η Μαρία έσφιξε το σάλι της στους ώμους της μόλις βγήκαν από το σπίτι. Όταν έστριψαν στον κεντρικό δρόμο, βρέθηκε μπροστά σε μια πολύ διαφορετική σκηνή από εκείνη που είχε αντικρίσει μόλις έφτασε. Άνθρωποι πηγαينوέρχονταν για να κάνουν τις δουλειές τους, με τα πόδια, με μουλάρια ή γαϊδουράκια και με άμαξες. Όλοι έδειχναν απασχολημένοι και ότι είχαν κάτι να κάνουν. Μερικοί σήκωσαν το βλέμμα τους κι έγνεψαν προς την κατεύθυνση της Κατερίνας και της Μαρίας, και κάποιοι άντρες έβγαλαν τα καπέλα τους. Ως σύζυγος του αρχηγού του νησιού, η Κατερίνα είχε το δικαίωμα σε ξεχωριστό σεβασμό.

Τα καταστήματα είχαν πια ανοίξει. Η Κατερίνα τα έδειξε όλα στη Μαρία και της είπε πολλά πράγματα για τους ιδιοκτήτες τους. Η Μαρία ήταν δύσκολο να θυμάται όλες αυτές τις πληροφορίες, αλλά η Κατερίνα λάτρευε τις λεπτομέρειες της ζωής τους και απολάμβανε τις ίντριγκες και τα κουτσομπολιά που κυκλοφορούσαν. Υπήρχε το παντοπωλείο, το κατάστημα που πουλούσε τα πάντα για το σπίτι, από σκούπες μέχρι λάμπες πετρελαίου, και πολλά από τα εμπορεύματα του βρίσκονταν εκτεθειμένα σε αφθονία μπροστά στο κτίριο· ένα μανάβικο, στις βιτρίνες του οποίου ήταν στοιβαγμένοι τενεκέδες με λάδι· το μαχαιροποιείο· το ρακοπωλείο· και ο φούρνος, με τις σειρές από φρεσκοψημένα χρυσαφιά καρβέλια ψωμιού και τους σωρούς από κρητικά παξιμάδια να προσελκύουν κάθε περαστικό. Κάθε κατάσταση είχε τη δική του, ζωγραφισμένη στο χέρι ταμπέλα, που έλεγε το

όνομα του ιδιοκτήτη και τι πρόσφερε στο εσωτερικό του. Το πιο σημαντικό απ' όλα, για τους άντρες του νησιού τουλάχιστον, ήταν το καφενείο, το οποίο διηύθυνε ο νεαρός και δημοφιλής Γεράσιμος Μαντάκης. Ήδη μερικοί πελάτες κάθονταν σε παρέες κι έπιναν καφέ, ενώ στα τασάκια σιγόκαιγαν τα τσιγάρα τους.

Λίγο πριν φτάσουν στην εκκλησία, βρισκόταν ένα μονόροφο κτίριο, το οποίο, είπε η Κατερίνα στη Μαρία, ήταν το σχολείο. Κοίταξαν μέσα από το παράθυρο και είδαν πολλές σειρές θρανίων, όπου κάθονταν παιδιά, ενώ μπροστά στην τάξη στεκόταν και μιλούσε ένας νέος άντρας.

«Λοιπόν, ποιος είναι ο δάσκαλος;» ρώτησε η Μαρία. «Δεν επέστρεψε στο σχολείο εκείνη η γυναίκα που αναφέρατε, όταν πέθανε η μητέρα μου;»

Η Κατερίνα γέλασε. «Όχι, με κανέναν τρόπο. Τα παιδιά δεν την ήθελαν να ξανάρθει, ούτε και οι περισσότεροι από τους μεγάλους. Για λίγο ανέλαβε ένας από τους Αθηναίους, αλλά μετά πέθανε. Η μητέρα σου είχε εκπαιδεύσει έναν άλλο δάσκαλο, όμως, που περίμενε τη σειρά του. Ήταν πολύ νέος όταν ξεκίνησε, αλλά τα παιδιά τον λατρεύουν και κρέμονται από το στόμα του».

«Πώς τον λένε;»

«Δημήτρη Λεμονιά».

«Δημήτρη Λεμονιά! Το θυμάμαι αυτό το όνομα. Ήταν το αγόρι που ήρθε εδώ μαζί με τη μητέρα μου. Μας είπαν ότι αυτός την είχε κολλήσει λέπρα - και είναι ακόμη εδώ. Ζει ακόμη!»

Όπως συνέβαινε περιστασιακά με τη λέπρα, τα συμπτώματα του Δημήτρη δεν είχαν αναπτυχθεί από την πρώτη διάγνωση και μετά, και να τος τώρα, υπεύθυνος του σχολείου. Η Μαρία ένιωσε ένα στιγμιαίο δάγκωμα πικρίας που η μοίρα είχε φερθεί τόσο εχθρικά στη μητέρα της.

Δεν θα έμπαιναν μέσα και να διακόψουν το μάθημα. Η Κατερίνα ήξερε ότι η Μαρία θα είχε κι άλλη ευκαιρία να γνωρίσει τον Δημήτρη.

«Φαίνεται ότι υπάρχουν πολλά παιδιά», σχολίασε η Μαρία. «Από πού ήρθαν όλα αυτά; Βρίσκονται εδώ και οι γονείς τους;»

«Γενικά δεν έχουν τους γονείς τους εδώ. Είναι παιδιά που κόλλησαν λέπρα στην ενδοχώρα και τα έστειλαν εδώ. Οι άνθρωποι προσπαθούν να μην αποκτούν καθόλου παιδιά όταν έρχονται στη Σπιναλόγκα. Αν ένα μωρό γεννηθεί υγιές, το παίρνουν από τους γονείς του και το δίνουν για υιοθεσία στην ενδοχώρα. Είχαμε μια-δυο τέτοιες τραγικές υποθέσεις πρόσφατα».

«Αυτό είναι απίστευτα θλιβερό. Όμως, ποιος φροντίζει αυτά που έρχονται εδώ;» ρώτησε η Μαρία.

«Τα πιο πολλά είναι υιοθετημένα. Ο Νίκος κι εγώ φροντίζουμε ένα τέτοιο παιδί μέχρι να μεγαλώσει αρκετά για να φύγει από το σπίτι και να ζήσει μόνο του. Τα υπόλοιπα ζουν σε ένα σπίτι που διευθύνει η κοινότητα, αλλά όλα έχουν πολύ καλή φροντίδα».

Οι δυο γυναίκες συνέχισαν την πορεία τους στον κεντρικό δρόμο. Ψηλά από πάνω τους, στο λόφο, υψωνόταν το νοσοκομείο, το μεγαλύτερο απ' όλα τα κτίρια.

«Θα σε πάω εκεί αργότερα», είπε η Κατερίνα.

«Αυτό το κτίριο φαίνεται από την Πλάκα», είπε η Μαρία. «Αλλά από κοντά δείχνει ακόμη μεγαλύτερο».

«Του έγινε πρόσφατα επέκταση, οπότε είναι μεγαλύτερο απ' όσο παλιά».

Έφτασαν στη βόρεια πλευρά του νησιού, όπου δεν κατοικούσαν άνθρωποι, ενώ ψηλά στον ουρανό πετούσαν αετοί. Εκεί, η Σπιναλόγκα δεχόταν όλη την ορμή του ανέμου από τα βορειοανατολικά και η θάλασσα συγκρουόταν με βία με τα βράχια χαμηλά κάτω, στέλνοντας τον αφρό της ψηλά στον

αέρα. Εκεί άλλαζε η εικόνα του νερού: η συνηθισμένη γαλήνη του πορθμού που χώριζε τη Σπιναλόγκα από την Πλάκα, έδινε τη θέση της στα λευκά άλογα που κάλπαζαν στην ανοιχτή θάλασσα. Εκατοντάδες χιλιόμετρα μακριά βρισκόταν η ηπειρωτική Ελλάδα και, στο ενδιάμεσο, δεκάδες μικρά νησιά, όμως από αυτό το απώτατο σημείο δεν φαινόταν τίποτα. Μόνο ουρανός και άνεμος, και αρπακτικά πουλιά. Η Μαρία δεν ήταν ο πρώτος άνθρωπος που κοίταξε από το χείλος του γκρεμού κι αναρωτήθηκε πώς θα ήταν αν ριχνόταν κάτω. Θα έπεφτε στη θάλασσα πρώτα, ή θα κομματιαζόταν στις κοφτερές μύτες των βράχων;

Είχε αρχίσει πια να ψιχαλίζει και το μονοπάτι γινόταν γλιστερό.

«Έλα», είπε η Κατερίνα. «Ας γυρίσουμε πίσω. Θα έχουν φέρει τα κουτιά σου. Θα σου δείξω το νέο σου σπίτι και θα σε βοηθήσω να βγάλεις τα πράγματα σου, αν θέλεις».

Ενώ κατηφόριζαν στο μονοπάτι, η Μαρία παρατήρησε δεκάδες, χωρισμένα μεταξύ τους, προσεκτικά καλλιεργημένα κτήματα, όπου, παρά τις αντίξοες συνθήκες που δημιουργούσαν τα στοιχεία της φύσης, οι άνθρωποι καλλιεργούσαν λαχανικά. Κρεμμύδια, σκόρδα, πατάτες και καρότα ξεπετάγονταν σε αυτή την ανεμοδαρμένη πλαγιά, και οι τακτοποιημένες, ξεχορταριασμένες σειρές τους αποτελούσαν ένδειξη για το πόσος κόπος και πόση προσοχή είχαν δοθεί στη φροντίδα να στεριώσουν σε αυτό το βραχώδες τοπίο. Κάθε κτήμα ήταν ένα καθησυχαστικό σημάδι ελπίδας κι έδειχνε ότι η ζωή ήταν υποφερτή πάνω σε τούτο το νησί.

Πέρασαν δίπλα από ένα μικρούτσικο ξωκκλήσι που είχε θέα την αχανή θάλασσα, και τελικά έφτασαν στο περιτειχισμένο νεκροταφείο.

«Η μητέρα σου τάφηκε εδώ», είπε η Κατερίνα στη Μαρία. «Σ' αυτό το σημείο καταλήγουν όλοι στη Σπιναλόγκα».

Η Κατερίνα δεν είχε σκοπό τα λόγια της να ακουστούν τόσο ωμά, αλλά όπως και να είχε, η Μαρία δεν αντέδρασε.

Κρατούσε τα συναισθήματά της υπό έλεγχο. Ήταν κάποια άλλη που τριγύριζε στο νησί. Η αληθινή Μαρία βρισκόταν μακριά, χαμένη στις σκέψεις της.

Κανένας τάφος δεν είχε διακριτικό σημάδι, για τον απλό λόγο ότι όλοι ήταν κοινοί. Πέθαινε πάρα πολύς κόσμος εκεί πέρα για να μπορεί κάποιος να έχει την πολυτέλεια της μοναξιάς στη μετά θάνατον ζωή. Σε αντίθεση με τα περισσότερα νεκροταφεία, τα οποία βρίσκονταν γύρω από μια εκκλησία, ώστε όλοι οι πιστοί να θυμούνται διαρκώς ότι θα πέθαιναν, αυτό εδώ ήταν απομονωμένο, μυστικό. Κανείς στη Σπιναλόγκα δεν είχε ανάγκη μια υπενθύμιση του θανάτου. Ήξεραν όλοι τους πολύ καλά ότι οι μέρες τους ήταν μετρημένες.

Λίγο πριν ολοκληρώσουν τη βόλτα τους περιμετρικά του νησιού, πέρασαν μπροστά από ένα σπίτι το οποίο ήταν το πιο μεγαλοπρεπές που είχε δει η Μαρία στο νησί. Είχε ένα μεγάλο μπαλκόνι και εξώπορτα με προστέγασμα. Η Κατερίνα σταμάτησε για να της εξηγήσει.

«Επίσημα, αυτή είναι η κατοικία του αρχηγού του νησιού, αλλά όταν ανέλαβε ο Νίκος, δεν ήθελε να διώξει τον προηγούμενο αρχηγό και τη γυναίκα του από το σπίτι τους, κι έτσι έμειναν αυτοί εκεί και ο Νίκος στο δικό του σπίτι. Ο σύζυγος πέθανε πριν από πολλά χρόνια, αλλά η Ελπίδα Κοντομάρη είναι ακόμη εδώ».

Η Μαρία αναγνώρισε αμέσως το όνομα. Η Ελπίδα Κοντομάρη είχε σταθεί η καλύτερη φίλη της μητέρας της. Το σκληρό γεγονός ήταν ότι η μητέρα της είχε πεθάνει πριν από σχεδόν όλους όσοι βρέθηκαν γύρω της.

«Είναι καλή γυναίκα», πρόσθεσε η Κατερίνα.

«Το ξέρω», είπε η Μαρία.

«Πώς το ξέρεις;»

«Η μητέρα μου μας έγραφε συχνά γι' αυτήν. Ήταν η καλύτερη φίλη της».

«Ήξερες όμως ότι εκείνη και ο μακαρίτης σύζυγος της υιοθέτησαν τον Δημήτρη όταν πέθανε η μητέρα σου;»

«Όχι, δεν το ήξερα. Όταν πέθανε, δεν ήθελα να ξανακούσω για τις λεπτομέρειες της ζωής της εδώ· δεν χρειαζόταν».

Είχε περάσει μια μακρά περίοδος μετά το θάνατο της Ελένης, που ακόμη και η Μαρία πικραίνονταν για το χρόνο που περνούσε ο πατέρας της πηγαίνοντας στην αποικία· αυτή δεν την ενδιέφερε καθόλου, από τη στιγμή που η μητέρα είχε χαθεί. Τώρα, βέβαια, αισθανόταν κάποιες τύψεις.

Από όλα σχεδόν τα σημεία του νησιού όπου βρέθηκε στη διάρκεια του περιπάτου της, ήταν ορατό το χωριό της Πλάκας, και η Μαρία κατάλαβε ότι θα έπρεπε να αρχίσει να πειθαρχεί τον εαυτό της ώστε να μη ρίχνει ματιές προς τα εκεί. Τι θα ωφελούσε να μπορεί να βλέπει με τι ασχολούνταν οι άνθρωποι στην άλλη άκρη της θάλασσας; Από εκείνη τη στιγμή και μετά τίποτα εκεί πέρα δεν θα είχε καμία σχέση μαζί της, και όσο γρηγορότερα το συνήθιζε αυτό, τόσο το καλύτερο.

Είχαν πια επιστρέψει στη μικρή συστάδα των σπιτιών από όπου είχαν ξεκινήσει. Η Κατερίνα οδήγησε τη Μαρία σε μια εξώπορτα στο χρώμα της σκουριάς κι έβγαλε ένα κλειδί από την τσέπη της. Το εσωτερικό φαινόταν τόσο θλιβερό όσο και το εξωτερικό του σπιτιού, αλλά με το πάτημα ενός διακόπτη ο χώρος ζωντάνεψε κάπως. Υπήρχε μια μυρωδιά μούχλας, σαν να είχε μείνει ακατοίκητο για κάμποσο καιρό. Ο λόγος ήταν πως ο προηγούμενος ένοικος είχε νοσηλευθεί στο νοσοκομείο για πολλούς μήνες και δεν ανάρρωσε ποτέ, όμως, με δεδομένη τη μερικές φορές δραματική ανάρρωση που μπορούσε να συμβεί ακόμη και μετά τον πιο θανατηφόρο πυρετό της λέπρας, ήταν πρακτική στο νησί να παραμένουν τα σπίτια στην κατοχή των ανθρώπων μέχρι να πάψει να υπάρχει η οποιαδήποτε ρεαλιστική ελπίδα.

Στο δωμάτιο υπήρχαν λιγοστά έπιπλα: ένα σκουρόχρωμο τραπέζι, δυο καρέκλες κι ένα ντιβάνι στον τοίχο, το οποίο ήταν φτιαγμένο από τσιμέντο και καλυμμένο με ένα βαρύ

υφαντό. Παρέμεναν λιγοστά σημάδια από το πέρασμα του προηγούμενου ενοίκου, με εξαίρεση ένα γυάλινο βάζο που περιείχε ένα μάτσο σκονισμένα πλαστικά λουλούδια, και μια άδεια πιατοθήκη στον τοίχο. Η καλύβα ενός βοσκού στο βουνό θα ήταν πιο φιλόξενη.

«Θα μείνω να σε βοηθήσω να βγάλεις τα πράγματά σου», είπε η Κατερίνα με ύφος που δεν σήκωνε κουβέντα.

Η Μαρία ήταν αποφασισμένη να κρύψει τα συναισθήματά της γι' αυτή την τρώγλη, και θα μπορούσε να τα καταφέρει μόνο αν έμενε μόνη της. Θα χρειαζόταν να είναι αμετακίνητη.

«Πολύ ευγενικό εκ μέρους σας, αλλά δεν θέλω να καταχραστώ το χρόνο σας».

«Πολύ καλά», είπε η Κατερίνα. «Όμως, θα πεταχτώ αργότερα το απόγευμα να δω αν μπορώ να σε βοηθήσω πουθενά. Ξέρεις πού θα βρίσκομαι, αν με χρειαστείς».

Λέγοντας αυτά, έφυγε. Η Μαρία χάρηκε που έμεινε μόνη της, με τις σκέψεις της. Η Κατερίνα είχε όλη την καλή διάθεση, αλλά η κοπέλα είχε διακρίνει μια ιδέα σχολαστικότητας και είχε αρχίσει να βρίσκει το τερέτισμά της ελαφρά εκνευριστικό. Το τελευταίο πράγμα που ήθελε η Μαρία ήταν να έχει κάποιον να της λέει πώς να τακτοποιήσει το σπίτι της. Θα έκανε αυτό το άθλιο μέρος σπίτι, και θα το άλλαζε μόνη της.

Το πρώτο πράγμα που έκανε ήταν να πάρει το βάζο με τα αξιοθρήνητα πλαστικά τριαντάφυλλα και να το αδειάσει στο σκουπιδοτενεκέ. Τότε ήταν που την πλημμύρισε η απελπισία. Βρισκόταν σε ένα δωμάτιο που μύριζε από τη σήψη και τα μουχλιασμένα υπάρχοντα ενός πεθαμένου. Είχε διατηρήσει την αυτοκυριαρχία της μέχρι εκείνη τη στιγμή, αλλά τώρα κατέρρευσε. Όλες εκείνες οι ώρες αυτοελέγχου και ψεύτικης ευθυμίας για χάρη του πατέρα της, του ζευγαριού των Παπαδημητρίου και της ίδιας την είχαν εξοντώσει, και πλέον την έπνιγε η φρικτή μορφή όσων είχαν συμβεί. Ήταν μόλις ένα σύντομο ταξίδι αυτό που σηματοδότησε το τέλος της

ζωής της στην Πλάκα, κι όμως ισοδυναμούσε με τη μεγαλύτερη απόσταση που είχε διανύσει ποτέ. Ένωθε τόσο μακριά από το σπίτι της και όλα όσα της ήταν οικεία. Της έλειπε ο πατέρας της και οι φίλοι της, και θρηνούσε περισσότερο από ποτέ το λαμπρό μέλλον με τον Μανόλη, που της είχαν αρπάξει μέσα από τα χέρια. Μέσα σε αυτό το σκοτεινό δωμάτιο ευχήθηκε να πέθαινε. Για μια στιγμή της πέρασε από το μυαλό ότι ίσως να ήταν πράγματι νεκρή, μια και η κόλαση δεν θα μπορούσε να είναι πιο ζοφερό και πιο αφιλόξενο μέρος από αυτό.

Ανέβηκε πάνω, στην κρεβατοκάμαρα. Ένα σκληρό κρεβάτι κι ένα αχυρένιο στρώμα καλυμμένο με λεκιασμένο πανί ήταν τα μόνα πράγματα στο δωμάτιο, με εξαίρεση μια μικρή ξύλινη εικόνα της Παναγίας, καρφωμένη αδέξια στην τραχιά επιφάνεια του τοίχου. Η Μαρία ξάπλωσε, με τα γόνατά της διπλωμένα στο στήθος της, και έκλαψε. Δεν ήταν σίγουρη πόση ώρα έμεινε έτσι, καθώς τελικά βυθίστηκε σε έναν ανήσυχο ύπνο, γεμάτο εφιάλτες.

Κάπου μέσα στο πηχτό σκοτάδι των ονείρων της, στο βάθος της θάλασσας του ύπνου της, άκουσε τον μακρινό ήχο τυμπάνων κι αισθάνθηκε να την τραβούν στην επιφάνεια. Τώρα μπορούσε να καταλάβει ότι ο ήχος δεν ήταν κάποιο τύμπανο αλλά το επίμονο χτύπημα κάποιου στην εξώπορτά της. Τα μάτια της άνοιξαν και, για μερικές στιγμές, το κορμί της φαινόταν απρόθυμο να κινηθεί. Τα χέρια και τα πόδια της είχαν παγώσει από το κρύο και χρειάστηκε να επιστρατεύσει κάθε ίχνος της βούλησής της για να σηκωθεί από το κρεβάτι και να σταθεί όρθια. Αυτός ο ύπνος ήταν τόσο βαθύς, ώστε στο αριστερό μάγουλό της είχαν αποτυπωθεί καθαρά δυο από τα κουμπιά του στρώματος, και τίποτα δεν θα την ξυπνούσε εκτός από αυτό που κατάλαβε πλέον ότι ήταν ο θόρυβος κάποιου, που είχε σχεδόν γκρεμίσει την πόρτα.

Κατέβηκε τη στενή σκάλα και καθώς ξεμαντάλωσε κι άνοιξε την πόρτα, ακόμη σε μια κατάσταση ημι-αναισθησίας,

είδε δυο γυναίκες να στέκονται εκεί, μέσα στο λυκόφως. Η μία ήταν η Κατερίνα· η άλλη ήταν μια γηραιότερη γυναίκα.

«Μαρία! Είσαι καλά;» κραύγασε η Κατερίνα. «Ανησυχήσαμε τόσο πολύ. Χτυπάμε την πόρτα σου εδώ και μία ώρα σχεδόν. Νόμισα ότι... ότι... μπορεί να είχες κάνει κακό στον εαυτό σου».

Οι τελευταίες λέξεις βγήκαν από το στόμα της σχεδόν ακούσιες, αλλά είχαν μια γερή βάση. Στο παρελθόν, είχαν υπάρξει μερικοί νεοφερμένοι που προσπάθησαν να αυτοκτονήσουν, και κάποιοι με επιτυχία.

«Ναι, είμαι μια χαρά. Αλήθεια - αλλά σας ευχαριστώ που ανησυχήσατε για μένα. Πρέπει να αποκοιμήθηκα... Ελάτε μέσα, να μη βρέχεστε».

Η Μαρία άνοιξε την πόρτα και παραμέρισε για να περάσουν οι δυο γυναίκες.

«Να σας συστήσω. Η Ελπίδα Κοντομάρη».

«Κυρία Κοντομάρη... Ξέρω το όνομά σας πολύ καλά. Ήσατε η σπουδαία φίλη της μητέρας μου».

Οι γυναίκες κράτησαν η μια τα χέρια της άλλης.

«Είσαι σαν να βλέπω τη μητέρα σου», είπε η Ελπίδα. «Δεν δείχνεις πολύ διαφορετική από τις φωτογραφίες που είχε εκείνη, αν και έχει περάσει πολύς καιρός. Αγαπούσα τη μητέρα σου, ήταν μια από τις καλύτερες φίλες που είχα ποτέ».

Η Κατερίνα κοίταξε το δωμάτιο διερευνητικά. Παρουσίαζε την εικόνα που είχε και πριν από πολλές ώρες. Τα κουτιά της Μαρίας έστεκαν κλειστά και ήταν προφανές ότι δεν είχε καν επιχειρήσει να τα ανοίξει. Ήταν ακόμη το σπίτι ενός πεθαμένου. Αυτό που έβλεπε η Ελπίδα Κοντομάρη ήταν μια ζαλισμένη νεαρή γυναίκα σε ένα γυμνό, κρύο δωμάτιο, ακριβώς την ώρα της ημέρας που οι περισσότεροι άνθρωποι έτρωγαν ένα ζεστό γεύμα και προσδοκούσαν την οικεία ανακούφιση που τους πρόσφερε το κρεβάτι τους.

«Κοίτα, γιατί δεν έρχεσαι να μείνεις μαζί μου απόψε;» ρώτησε καλόκαρδα. «Έχω ένα άδειο δωμάτιο, οπότε δεν θα είναι πρόβλημα».

Η Μαρία σήκωσε τους ώμους της ακούσια. Παγωμένη από την κατάσταση και την υγρασία του δωματίου, δεν δίστασε καθόλου να δεχτεί. Θυμήθηκε που είχε περάσει μπροστά από το σπίτι της Ελπίδας νωρίτερα εκείνη την ημέρα, και με τη γυναικεία αίσθηση της λεπτομέρειας, έφερε στο μυαλό της τις περίτεχνες δαντελένιες κουρτίνες που κάλυπταν τα παράθυρα. Ναι, εκεί θα ήθελε να μείνει απόψε.

ΤΙΣ ΕΠΟΜΕΝΕΣ ΝΥΧΤΕΣ κοιμόταν στο σπίτι της Ελπίδας Κοντομάρη, και στη διάρκεια της ημέρας επέστρεφε στο μέρος που έμελλε να γίνει το σπίτι της. Δούλευε σκληρά για να το μεταμορφώσει, άσπρισε τους τοίχους και ξανάβαψε την παλιά εξώπορτα με ένα λαμπερό, πράσινο χρώμα που της θύμιζε την αρχή της άνοιξης και όχι το τέλος του φθινοπώρου. Έβγαλε από τα κουτιά τα βιβλία της, τις φωτογραφίες της και μερικές ζωγραφιές που κρέμασε στον τοίχο, και σιδέρωσε τα κεντητά βαμβακερά υφάσματα, που έστρωσε στο τραπέζι και στις άνετες καρέκλες τις οποίες η Ελπίδα είχε αποφασίσει ότι δεν χρειαζόταν πλέον. Έφτιαξε ένα ράφι και τακτοποίησε πάνω του τα βάζα της με τα αποξηραμένα βότανα, και έκανε την μέχρι πρότινος βρομερή κουζίνα ένα φιλόξενο μέρος για τα μικρόβια, τρίβοντάς την ώσπου έλαμψε.

Άφησε πίσω της εκείνη την πρώτη μέρα της κατάθλιψης και της απελπισίας, και μολονότι συλλογιζόταν για πολλές εβδομάδες όσα είχε χάσει, άρχισε να βλέπει κάποιο μέλλον. Σκεφτόταν πολύ πώς θα ήταν η ζωή με τον Μανόλη, και άρχισε να αμφιβάλλει για το πώς θα αντιδρούσε εκείνος στις δύσκολες στιγμές. Αν και της έλειπαν η ευθυμία του και η ικανότητά του να κάνει αστεία σε οποιαδήποτε κατάσταση, δεν μπορούσε να φανταστεί πώς θα ανεχόταν ποτέ τις αναποδιές,

αν βρίσκονταν στο δρόμο τους. Η Μαρία είχε γευτεί σαμπάνια μόνο μία φορά, στο γάμο της αδερφής της. Μετά την πρώτη γουλιιά, που άφρισε στο στόμα της, οι φυσαλίδες εξαφανίστηκαν, και συλλογίστηκε αν ο γάμος της με τον Μανόλη θα ήταν σαν κι αυτό. Ποτέ δεν θα μάθαινε, και σταδιακά τον σκεφτόταν ολοένα και λιγότερο, σχεδόν απογοητευμένη με τον εαυτό της που η αγάπη της φαινόταν να εξανεμίζεται μέρα με τη μέρα. Εκείνος δεν ήταν μέρος του κόσμου όπου κατοικούσε πλέον αυτή.

Είπε στην Ελπίδα για τη ζωή της από τη μέρα που έφυγε η μητέρα της: πώς φρόντιζε τον πατέρα της, για το γάμο της αδερφής της και την είσοδό της σε μια καλή οικογένεια, και για το δικό της φλερτ και τον αρραβώνα με τον Μανόλη. Μίλησε στην Ελπίδα σαν να ήταν η μητέρα της, και η γηραιά γυναίκα αντιμετώπισε με μεγαλύτερη συμπάθεια αυτό το κορίτσι, το οποίο ήξερε ήδη από τις περιγραφές της μητέρας του, τόσα χρόνια πριν.

Επειδή παρακοιμήθηκε και το έχασε το πρώτο απόγευμα, η Μαρία έκλεισε καινούριο ραντεβού με τον Λαπάκη αργότερα μέσα στην εβδομάδα. Εκείνος κατέγραψε τα συμπτώματά της και σχεδίασε τα σημεία όπου βρίσκονταν τα σημάδια σε ένα διάγραμμα του κορμιού της, συγκρίνοντας τις παρατηρήσεις του με τις πληροφορίες που του είχε στείλει ο γιατρός Κυρίτσης, και σημειώνοντας την ύπαρξη ενός επιπλέον σημάδιού στην πλάτη της. Αυτό τον ανησύχησε. Η γενική υγεία της Μαρίας ήταν καλή για την ώρα, αλλά αν για κάποιο λόγο άλλαζε αυτό, οι αρχικές ελπίδες του ότι είχε σοβαρές πιθανότητες επιβίωσης ίσως να διαψεύδονταν.

Τρεις μέρες αργότερα, η Μαρία πήγε να συναντήσει τον πατέρα της. Ήξερε ότι εκείνος θα ξεκινούσε ακριβώς στις εννέα παρά δέκα για να μεταφέρει τον Λαπάκη, και στις εννέα παρά πέντε θα μπορούσε να διακρίνει τη βάρκα του. Είδε ότι επάνω της βρίσκονταν τρεις άντρες. Αυτό ήταν ασυνήθιστο.

Για μια φευγαλέα στιγμή αναρωτήθηκε αν ήταν ο Μανόλης, που παραβίαζε όλους τους κανόνες για να έρθει να την επισκεφτεί. Μόλις μπόρεσε να διακρίνει καθαρά τη φιγούρα στη βάρκα, όμως, διαπίστωσε ότι ήταν ο Κυρίτσης. Για μια στιγμή, η καρδιά της σκίρτησε, γιατί συνέδεσε τον λεπτό, γκριζομάλλη γιατρό με την πιθανότητα θεραπείας.

Καθώς έφταναν στην προκυμαία, ο Γιώργης πέταξε το σκοινί στη Μαρία, η οποία το έδεσε περίτεχνα σε έναν πάσσαλο, όπως είχε κάνει χιλιάδες φορές πριν. Μολονότι ανησυχούσε για την κόρη του, το έκρυψε πολύ προσεκτικά.

«Μαρία... χαίρομαι τόσο πολύ που σε βλέπω... Κοίτα ποιος είναι εδώ. Ο γιατρός Κυρίτσης».

«Το βλέπω, πατέρα», είπε η Μαρία καλοκάγαθα.

«Τι κάνεις, Μαρία;» ρώτησε ο Κυρίτσης, βγαίνοντας επιδέξια από τη βάρκα.

«Αισθάνομαι απολύτως καλά, γιατρέ. Ποτέ δεν αισθάνθηκα κάτι διαφορετικό», του απάντησε.

Εκείνος έκανε μια παύση για να την κοιτάξει. Αυτή η νεαρή γυναίκα έδειχνε τόσο εκτός τόπου εδώ. Τόσο τέλεια και τόσο αταίριαστη.

Ο Νίκος Παπαδημητρίου είχε κατέβει στην προκυμαία για να υποδεχτεί τους δυο γιατρούς, κι ενώ η Μαρία έμεινε για να μιλήσει με τον πατέρα της, οι τρεις άντρες εξαφανίστηκαν μέσα στη σήραγγα. Είχαν περάσει δεκατέσσερα χρόνια από την τελευταία φορά που ο Νικόλαος Κυρίτσης είχε επισκεφτεί το νησί, και η μεταμόρφωσή του τον κατέπληξε. Ακόμη και τότε είχαν αρχίσει επισκευές στα παλιά κτίρια, αλλά το αποτέλεσμα είχε υπερβεί τις προσδοκίες του. Όταν έφτασαν στο νοσοκομείο, θαμπώθηκε ακόμη περισσότερο. Το αρχικό κτίριο διατηρούσε την προηγούμενη μορφή του, αλλά είχε προστεθεί μια τεράστια επέκταση, ίση σε μέγεθος με το παλιό κτίριο. Ο Κυρίτσης θυμήθηκε τα σχέδια στον τοίχο του γραφείου του Λαπάκη, πριν από τόσα χρόνια, και κατάλαβε αμέσως ότι είχε ικανοποιήσει τη φιλοδοξία του.

«Είναι εκπληκτικό!» αναφώνησε. «Είναι όλα εδώ. Όπως το ήθελες».

«Μόνο μετά από πολύ αίμα, ιδρώτα και δάκρυα, σε διαβεβαιώνω - και τα περισσότερα τα οφείλουμε σε αυτόν εδώ τον άνθρωπο», είπε, δείχνοντας με το κεφάλι του τον Παπαδημητρίου.

Ο αρχηγός τούς άφησε μόνους και ο Λαπάκης ξενάγησε περήφανος τον Κυρίτση στο καινούριο νοσοκομείο του. Οι θάλαμοι στη νέα πτέρυγα ήταν ψηλοτάβανοι, με παράθυρα που έφταναν από το πάτωμα μέχρι το ταβάνι. Το χειμώνα, τα στιβαρά παντζούρια και οι χοντροί τοίχοι προστάτευαν τους ασθενείς από τις αδυσώπητες βροχές και τις θύελλες που λυσομανούσαν, και το καλοκαίρι τα παράθυρα έμεναν ορθάνοιχτα για να χυθεί μέσα το καταπραϋντικό αεράκι που σηκωνόταν από τη θάλασσα κάτω. Υπήρχαν μόνο δύο ή τρία κρεβάτια σε κάθε δωμάτιο και οι θάλαμοι ήταν χωριστοί για τους άντρες και τις γυναίκες. Τα πάντα έλαμπαν από καθαριότητα, και ο Κυρίτσης παρατήρησε ότι κάθε δωμάτιο είχε δικό του λουτρό. Τα περισσότερα από τα κρεβάτια ήταν κατελιημμένα, όμως η ατμόσφαιρα στο νοσοκομείο ήταν γενικά ήρεμη και γαλήνια. Μόνο λίγοι ασθενείς στριφογύριζαν και ένας βογκούσε χαμηλόφωνα από τον πόνο.

«Επιτέλους, έχω ένα νοσοκομείο όπου οι ασθενείς μπορούν να λάβουν τη φροντίδα που χρειάζονται», είπε ο Λαπάκης καθώς επέστρεφαν στο γραφείο του. «Και πάνω απ' όλα, ένα μέρος όπου μπορούν να έχουν κάποιον αυτοσεβασμό».

«Είναι πολύ εντυπωσιακό, Χρήστο», είπε ο Κυρίτσης. «Πρέπει να δούλεψες σκληρά για να τα πετύχεις όλα αυτά. Δείχνει εξαιρετικά καθαρό και άνετο - και πολύ διαφορετικό απ' όσο το θυμάμαι».

«Ναι, αλλά οι καλές συνθήκες δεν είναι το μόνο που χρειάζονται. Πάνω απ' όλα θέλουν να γίνουν καλά και να φύγουν από αυτό το μέρος. Θεέ μου, πόσο θέλουν να φύγουν από εδώ...» Ο Λαπάκης μιλούσε αποκαμωμένα.

Οι περισσότεροι από τους νησιώτες ήξεραν ότι εξελίσσονταν οι φαρμακευτικές αγωγές, αλλά φαινόταν ότι τα αποτελέσματα ήταν ελάχιστα. Μερικοί ήταν σίγουροι ότι στη διάρκεια της ζωής τους θα ανακαλυπτόταν κάποια θεραπεία, μολοντί για πολλούς των οποίων τα άκρα και τα πρόσωπα είχαν παραμορφωθεί από την αρρώστια, αυτό δεν ήταν τίποτα παραπάνω από όνειρο. Λίγοι είχαν προσφερθεί να τους γίνουν εγχειρήσεις περιορισμένης έκτασης για να αντιμετωπιστούν οι συνέπειες της παράλυσης στα πόδια τους ή για να αφαιρεθούν μεγάλα έλκη, αλλά ουσιαστικά δεν περίμεναν τίποτα περισσότερο από αυτό.

«Κοίταξε, πρέπει να είμαστε αισιόδοξοι», είπε ο Κυρίτσης. «Γίνονται δοκιμές με κάποιες φαρμακευτικές αγωγές αυτό τον καιρό. Δεν φέρνουν αποτέλεσμα μέσα σε μια νύχτα, όμως πιστεύεις ότι κάποιοι από τους ασθενείς εδώ θα ήταν διατεθειμένοι να τις δοκιμάσουν;»

«Είμαι σίγουρος πως είναι, Νίκο. Πιστεύω ότι υπάρχουν κάποιοι που θα δοκίμαζαν οτιδήποτε. Μερικοί από τους πλούσιους επιμένουν ακόμη να παίρνουν δόσεις ελαίου από το φυτό *hydnocarpus*, παρά το κόστος και τον πόνο που προκαλεί η χορήγηση του με ένεση. Τι έχουν να χάσουν αν υπάρχει κάτι καινούριο να δοκιμάσουν;»

«Στην πραγματικότητα πολλά, σε αυτό το στάδιο...» απάντησε ο Κυρίτσης σκεπτικός. «Τα πάντα έχουν βάση το θειάφι, όπως πιθανώς ξέρεις, και αν ο ασθενής δεν βρίσκεται σε καλή γενική υγεία, οι παρενέργειες μπορεί να είναι καταστροφικές».

«Τι εννοείς;»

«Λοιπόν, οτιδήποτε από αναιμία μέχρι ηπατίτιδα - ακόμη και ψυχώσεις. Στο Συνέδριο για τη Λέπρα όπου μόλις παρευρέθηκα, στη Μαδρίτη, υπήρχαν αναφορές ακόμη και για αυτοκτονίες που αποδίδονταν σε αυτή τη νέα αγωγή».

«Θα πρέπει να σκεφτούμε πολύ προσεκτικά ποιος, αν θελήσει κάποιος, από τους ασθενείς μας θα παίξει το ρόλο

πειραματόζωου. Αν πρέπει να φανούν δυνατοί στο πρώτο στάδιο, υπάρχουν πολλοί που δεν θα ανταποκριθούν».

«Δεν χρειάζεται να γίνει τίποτε αμέσως. Ίσως θα μπορούσαμε να αρχίσουμε φτιάχνοντας μια λίστα με κατάλληλους υποψηφίους, και κατόπιν μπορώ να συζητήσω την πιθανότητα μαζί τους. Δεν είναι βραχυπρόθεσμο πρόγραμμα - μάλλον δεν θα αρχίζαμε τις ενέσεις πριν περάσουν αρκετοί μήνες. Τι λες;»

«Νομίζω ότι είναι ο καλύτερος τρόπος να κινηθούμε προς τα εμπρός. Ακόμη και το να έχουμε ένα σχέδιο θα φανεί σαν κάποια πρόοδος. Θυμάσαι την τελευταία φορά που συντάξαμε μια λίστα με ονόματα εδώ; Φαίνεται τόσο μακρινό γεγονός, και οι περισσότεροι άνθρωποι που βρίσκονταν σε αυτή έχουν πια πεθάνει», είπε ο Λαπάκης μελαγχολικά.

«Όμως, τα πράγματα είναι διαφορετικά σήμερα. Δεν μιλούσαμε για μια πραγματική, απτή πιθανότητα θεραπείας εκείνη την εποχή· προσπαθούσαμε μόνο να βελτιώσουμε τις μεθόδους πρόληψης της μετάδοσης».

«Ναι, ξέρω. Απλώς νιώθω ότι κάνω βήματα σημειωτών εδώ, αυτό είναι όλο».

«Αυτό είναι απόλυτα κατανοητό, όμως πιστεύω ότι για κάποιους από αυτούς τους ανθρώπους υπάρχει μέλλον. Τέλος πάντων, θα επιστρέψω σε μια βδομάδα, οπότε θα ρίξουμε τότε μια ματιά σε μερικά ονόματα».

Ο Κυρίτσης γύρισε στην προκυμαία. Ήταν πια μεσημέρι και ο Γιώργης θα βρισκόταν εκεί για να τον πάρει, όπως είχαν κανονίσει. Λίγα κεφάλια έστριψαν να τον κοιτάξουν καθώς περπατούσε στο δρόμο, περνώντας από την εκκλησία, τα καταστήματα και το καφενείο. Οι μόνοι ξένοι που έβλεπαν ποτέ αυτοί οι άνθρωποι ήταν οι καινούριοι στο νησί, και κανενός το βήμα δεν είχε την αποφασιστικότητα αυτού του άντρα. Ενώ ο γιατρός έβγαινε από τη σήραγγα και απλώθηκε μπροστά του η ταραγμένη θάλασσα του Οκτωβρίου, είδε μια μικρή βάρκα να χορεύει πάνω-κάτω, καμιά εκατοστή

μέτρα από την ακτή, και μια γυναίκα να στέκεται στην προκυμαία. Κοιτούσε τη θάλασσα, αλλά άκουσε τα βήματά του πίσω της και γύρισε την πλάτη της. Καθώς έκανε την κίνηση, τα μακριά μαλλιά της τινάχτηκαν από τον άνεμο γύρω από το πρόσωπο της και δυο μεγάλα οβάλ μάτια καρφώθηκαν πάνω του με ελπίδα.

Πολλά χρόνια νωρίτερα, πριν από τον πόλεμο, ο Κυρίτσης είχε επισκεφτεί τη Φλωρεντία και είδε τη σαγηνευτική εικόνα της «Γέννησης της Αφροδίτης» του Μποτιτσέλι. Με την γκριζοπράσινη θάλασσα πίσω της και τα μακριά μαλλιά της παιχνίδι στον άνεμο, η Μαρία θύμιζε έντονα εκείνο τον πίνακα. Ο Κυρίτσης είχε ένα κορνιζαρισμένο αντίγραφο του στο σπίτι του στο Ηράκλειο, και σε αυτή τη νεαρή γυναίκα είδε το ίδιο ντροπαλό χαμόγελο, το ίδιο, σχεδόν ερευνητικό γέρισμο του κεφαλιού, την ίδια νεογέννητη αθωότητα. Όμως, τέτοια ομορφιά ολοζώντανη δεν είχε ξαναδεί. Έμεινε καρφωμένος στη θέση του. Εκείνη τη στιγμή δεν την έβλεπε ως ασθενή, αλλά ως γυναίκα, και τη θεώρησε ωραιότερη από οποιαδήποτε άλλη είχε δει ποτέ του.

«Γιατρέ», του είπε, ξυπνώντας τον από το ονειροπόλημά του. «Γιατρέ, ήρθε ο πατέρας μου».

«Ναι, ναι, σ' ευχαριστώ», είπε με προσποιητή σοβαρότητα, συνειδητοποιώντας ξαφνικά ότι έπρεπε να την κοιτούσε επίμονα.

Η Μαρία κράτησε τη βάρκα ακίνητη για μια στιγμή, καθώς ο γιατρός έμπαινε μέσα, και κατόπιν την άφησε και πέταξε το σκοινί. Πιάνοντάς το, ο Κυρίτσης σήκωσε το βλέμμα του πάνω της. Χρειαζόταν άλλη μια ματιά στη μορφή της, απλώς για να σιγουρευτεί ότι δεν ήταν όνειρο. Δεν ήταν. Το πρόσωπο της ίδιας της Αφροδίτης δεν θα μπορούσε να είναι πιο τέλειο.

Κεφάλαιο Δέκατο Όγδοο

ΤΟ ΦΘΙΝΟΠΩΡΟ ΕΔΩΣΕ ανεπαίσθητα τη θέση του στο χειμώνα, και η ευωδιαστή μυρωδιά του καπνού από τα ξύλα πλημμύρισε τον αέρα στη Σπιναλόγκα. Οι άνθρωποι συνέχισαν τις καθημερινές ασχολίες τους τυλιγμένοι από την κορυφή μέχρι τα νύχια με κάθε μάλλινο ρούχο που είχαν για να προστατευθούν από το κρύο, γιατί, από όποια κατεύθυνση κι αν φυσούσε ο άνεμος, αυτό το μικρό νησί γνώριζε όλη του τη μανία.

Στο σπίτι της Μαρίας, τα πνεύματα των ενοίκων του παρελθόντος είχαν εκδιωχθεί. Όλα τα κάδρα, τα υφαντά και τα έπιπλα ήταν πλέον δικά της, κι ένας γυάλινος δίσκος με λεβάντα και ροδοπέταλα στο κέντρο του τραπεζιού διαπότιζε με το γλυκό του άρωμα τον αέρα.

Προς έκπληξη της Μαρίας, οι πρώτες εβδομάδες στο νησί κύλησαν γρήγορα. Μόνο μια στιγμή την άφησε με μια διακριτή αίσθηση ανησυχίας. Είχε μόλις φύγει από το ξεστό και μάλλον μεγαλόπρεπα επιπλωμένο σπίτι της Ελπίδας για να εγκατασταθεί στο δικό της, πιο οικείο περιβάλλον. Καθώς έστριβε τη γωνία από τον μικρό παράδρομο για να βγει στον κεντρικό δρόμο και να αγοράσει κάποια τρόφιμα, έπεσε με

ορμή πάνω σε μια άλλη γυναίκα. Ήταν πολύ πιο μικρόσωμη από τη Μαρία, και καθώς τραβήχτηκαν μακριά η μία από την άλλη, η Μαρία είδε ότι ήταν και αρκετά μεγαλύτερη της σε ηλικία. Το πρόσωπο της ήταν σκαμμένο από βαθιές ρυτίδες και τόσο αποστεωμένο, ώστε οι λοβοί των αυτιών της, που είχαν διογκωθεί λόγω της λέπρας, τονίζονταν σε αποκρουστικό βαθμό. Το μαστούνι της γερόντισσας είχε τιναχτεί στη μέση του δρόμου.

«Με συγχωρείτε πολύ», είπε η Μαρία ξέπνοα, κρατώντας το χέρι της γυναίκας και βοηθώντας την να ξαναβρεί την ισορροπία της.

Δυο σκοτεινά μάτια, σαν χάντρες, αγριοκοίταξαν τα δικά της.

«Να προσέχεις περισσότερο», είπε η γυναίκα απότομα, αρπάζοντας το μαστούνι της. «Και ποια είσαι, τέλος πάντων; Δεν σ' έχω ξαναδεί».

«Είμαι η Μαρία Πετράκη».

«Πετράκη!» ξεστόμισε το όνομα σαν να είχε όλη την πίκρα της άγουρης ελιάς που τρώει κανείς από το δέντρο. «Ήξερα κάποτε μία που την έλεγαν Πετράκη. Έχει πεθάνει πια».

Ο τόνος της φωνής της είχε κάτι το θριαμβευτικό, και η Μαρία συνειδητοποίησε αμέσως ότι αυτό το καμπουριασμένο λείψανο ήταν ο παλιός εχθρός της μητέρας της.

Οι δυο γυναίκες ακολούθησαν διαφορετικούς δρόμους. Η Μαρία συνέχισε να ανεβαίνει το λόφο προς το φούρνο, και όταν κοίταξε πίσω της να δει πού είχε πάει η κυρία Κρουσταλάκη, είδε ότι καθόταν στην αρχή του δρόμου, δίπλα στην παλιά κοινοτική βρύση, και την κοιτούσε επίμονα. Η Μαρία έφερε γρήγορα το βλέμμα της πάλι μπροστά. Έτρεμε.

«Μην ανησυχείς», είπε μια φωνή πίσω της. «Είναι ακίνδυνη, αλήθεια».

Ήταν η Κατερίνα, που είχε δει τη σύγκρουση ανάμεσα στη Μαρία και τον παλιό εχθρό της μητέρας της.

«Είναι απλώς μια γριά στρίγκλα που έχει βράσει στο πικρό ζουμί της, μια οχιά που έχασε το δηλητήριο της».

«Είμαι σίγουρη ότι έχεις δίκιο, αλλά δίνει την εντύπωση φιδιού που μπορεί ακόμη να δαγκώσει», είπε η Μαρία, με την καρδιά της να χτυπάει λίγο πιο γρήγορα απ' όσο συνήθως.

«Ε, λοιπόν, πίστεψε με, δεν μπορεί. Αλλά είναι καλή στο να σκορπίζει άσχημα συναισθήματα - και σίγουρα το πέτυχε αυτό με σένα».

Οι δυο γυναίκες συνέχισαν να ανηφορίζουν το δρόμο παρέα, και η Μαρία αποφάσισε να πάψει να ασχολείται με τη Χριστίνα Κρουσταλάκη. Είχε ήδη καταλάβει ότι πολλοί άνθρωποι στη Σπιναλόγκα αποδέχονταν την κατάστασή τους, και το τελευταίο πράγμα που χρειάζονταν ήταν κάποιος να την υπονομεύσει.

Μια πιο ευπρόσδεκτη γνωριμία με ένα κομμάτι από το παρελθόν της μητέρας της ήταν η πρώτη συνάντησή της με τον Δημήτρη Λεμονιά. Η Ελπίδα τους κάλεσε στο σπίτι της ένα βράδυ, και οι δυο τους αντιμετώπισαν τη συνάντηση με κάποια ταραχή.

«Η μητέρα σου μου έδειξε μεγάλη στοργή», άρχισε ο Δημήτρης, μόλις σεβριρίστηκαν τα ποτά και κάθισαν και οι δυο τους. «Μου φέρθηκε σαν να ήμουν γιος της».

«Σε αγαπούσε σαν γιο της», είπε η Μαρία. «Αυτός είναι ο λόγος».

«Νιώθω ότι θα έπρεπε να ζητήσω συγγνώμη με κάποιον τρόπο. Ξέρω πως όλοι πίστευαν ότι έφταιξα, επειδή της μετέδωσα την αρρώστια», είπε ο Δημήτρης διστακτικά. «Όμως, μίλησα γι' αυτό στο γιατρό Λαπάκη, επί μακρόν, και θεωρεί εξαιρετικά απίθανο να πέρασαν τα βακτήρια από μένα στη μητέρα σου. Τα συμπτώματα αναπτύσσονται τόσο αργά, ώστε πιστεύει πως προσβληθήκαμε μάλλον ανεξάρτητα ο ένας από τον άλλον».

«Δεν νομίζω ότι έχει πλέον σημασία τίποτε απ' όλα αυτά», είπε η Μαρία. «Δεν ήρθα εδώ για να σε κατηγορήσω.

Απλώς πίστεψα ότι ήταν καλή ιδέα να γνωριστούμε. Στο κάτω-κάτω, είσαι σχεδόν αδερφός μου».

«Πολύ γενναιόδωρο αυτό που λες», της είπε. «Δεν αισθάνομαι να έχω οικογένεια πια. Και οι δύο γονείς μου πέθαναν, και τα αδέρφια μου δεν μπορώ να πω ότι είχαν ποτέ τη συνήθεια να γράφουν γράμματα. Αναμφίβολα είναι όλοι ντροπιασμένοι. Μα το Θεό, το καταλαβαίνω αυτό».

Πέρασαν αρκετές ώρες, καθώς οι δυο τους μιλούσαν για το νησί, το σχολείο και την Ελένη. Ο Δημήτρης είχε σταθεί τυχερός. Όσο καιρό βρισκόταν στη Σπιναλόγκα, είχε απολαύσει τις φροντίδες της Ελένης και κατόπιν της Ελπίδας. Η μία ήταν έμπειρη μητέρα και η άλλη του φέρθηκε σαν το μονάκριβο παιδί που πάντοτε λαχταρούσε να αποκτήσει, προσφέροντάς του αγάπη και προσοχή που κάποιες φορές σχεδόν τον έπνιγαν. Η Μαρία χάρηκε που γνώρισε αυτό τον κατά κάποιον τρόπο ετεροθαλή αδερφό, και οι δυο τους άρχισαν να συναντιούνται συχνά για καφέ ή ακόμη και για φαγητό, το οποίο μπορούσε να ετοιμάζει εκείνη, ενώ ο Δημήτρης ριχνόταν με ενθουσιασμό στη δουλειά του. Είχε πλέον δεκατέσσερα παιδιά στο σχολείο και στόχευε να τα μάθει να διαβάζουν μέχρι να γίνουν επτά ετών. Το να περνάει χρόνο με κάποιον που του έδινε ώθηση η επαγγελματική του ζωή, έκανε τη Μαρία να συνειδητοποιήσει πως η λέπρα δεν θα μονοπωλούσε κάθε στιγμή της. Ένα δεκαπενθήμερο ραντεβού στο νοσοκομείο, ένα σπιτάκι που έπρεπε να διατηρεί καθαρό και τακτοποιημένο, ένα χωραφάκι που έπρεπε να φροντίζει. Μαζί με τις συναντήσεις της με τον πατέρα της, αυτά ήταν οι ακρογωνιαίοι λίθοι της εργένικης, άτεκνης ύπαρξής της.

Αρχικά, η Μαρία δίσταζε να πει στον πατέρα της ότι είχε γίνει φίλη με τον Δημήτρη. Μπορεί να φαινόταν σαν προδοσία, καθώς η οικογένειά της πίστευε πάντοτε ότι αυτό ήταν το αγόρι που μόλυνε την Ελένη. Ο Γιώργης είχε περάσει αρκετό χρόνο με τον Λαπάκη ώστε να γνωρίζει πως δεν ήταν

απαραίτητα έτσι, οπότε, όταν η Μαρία του εξομολογήθηκε ότι ήταν πλέον φίλοι με τον Δημήτρη, η αντίδραση του πατέρα της ήταν απρόσμενη.

«Και πώς είναι αυτός λοιπόν;» τη ρώτησε.

«Δείχνει περίπου την ίδια αφοσίωση που είχε η μητέρα», απάντησε εκείνη. «Και είναι και καλή συντροφιά. Έχει διαβάσει όλα τα βιβλία της βιβλιοθήκης».

Αυτό δεν ήταν μικρό κατόρθωμα. Η βιβλιοθήκη διέθετε πλέον περισσότερα από πεντακόσια βιβλία, τα πιο πολλά από τα οποία είχαν σταλεί από την Αθήνα, αλλά ο Γιώργης δεν εντυπωσιάστηκε από το γεγονός. Υπήρχαν άλλα πράγματα που ήθελε να μάθει.

«Μιλάει για τη μητέρα σου;»

«Όχι πολύ. Μάλλον νομίζει ότι αυτό θα έδειχνε αναισθησία. Μια φορά, όμως, μου είπε ότι η ζωή του είναι καλύτερη εδώ απ' όσο θα ήταν αν δεν είχε έρθει στη Σπιναλόγκα».

«Περίεργο πράγμα αυτό που είπε», απόρησε ο Γιώργης.

«Έχω την εντύπωση ότι η ζωή ήταν πολύ σκληρή για τους γονείς του κι εκείνος δεν θα γινόταν ποτέ δάσκαλος... Τέλος πάντων, πώς είναι η Άννα;»

«Δεν ξέρω. Νομίζω ότι είναι καλά. Υποτίθεται ότι θα ερχόταν να με δει του Αγίου Γρηγορίου, αλλά μου έστειλε μήνυμα ότι δεν αισθανόταν καλά. Πραγματικά, δεν ξέρω ποιο είναι το πρόβλημα της».

«Πάντοτε η ίδια ιστορία», σκέφτηκε η Μαρία. Υποσχέσεις για επισκέψεις και ματαιώσεις την τελευταία στιγμή. Ήταν ένα μοτίβο που δεν προκαλούσε πια έκπληξη στον Γιώργη, αλλά, έστω και από μακριά, η Μαρία εξακολουθούσε να ενοχλείται από τον σκληρό τρόπο με τον οποίο περιφρονούσε η αδερφή της τον άνθρωπο που αγωνίστηκε τόσο σκληρά για να τις αναθρέψει.

ΜΕΣΑ ΣΕ ΕΝΑ ΜΗΝΑ, η Μαρία κατάλαβε ότι χρειαζόταν κάτι για να ασχολείται, και πήρε ένα στραπατσarisμένο τετράδιο από το ράφι της. Περιείχε όλες τις χειρόγραφες σημειώσεις της για τη χρήση των βοτάνων. Για ανακούφιση και για τρειά, είχε γράψει στην πρώτη σελίδα, με τον κομψό γραφικό χαρακτήρα της σχολικής ηλικίας της. Μέσα στην αρρώστια της λέπρας, αυτές οι λέξεις έδειχναν τόσο αφελείς, τόσο αισιόδοξες, τόσο απόλυτα παρατραβηγμένες. Υπήρχαν, ωστόσο, άφθονα γιατροσόφια για αρρώστιες από τις οποίες υπέφεραν οι άνθρωποι στη Σπιναλόγκα, από στομαχικές διαταραχές μέχρι διάφορα είδη βήχα, κι αν μπορούσε να τους απαλλάξει από αυτές όπως είχε κάνει με τόση επιτυχία στην παλιά ζωή της, τότε θα ήταν μια συνεισφορά που θα άξιζε τον κόπο.

Η Μαρία ξεχείλιζε από ενθουσιασμό για τα σχέδιά της, όταν μια μέρα πήγε να την επισκεφτεί η Φωτεινή, και είπε στη φίλη της πώς σχεδίαζε να χτενίσει το ακατοίκητο, βραχώδες τμήμα του νησιού για βότανα, αμέσως μόλις ερχόταν η άνοιξη.

«Ακόμη και στα βράχια από ασβεστόλιθο, που βρέχονται από το αλμυρό νερό της θάλασσας, προφανώς υπάρχει άφθονο φασκόμηλο, ρίγανη, δεντρολίβανο και θυμάρι. Αυτά θα μου δώσουν τη βάση για να φτιάξω γιατρικά για γενικές παθήσεις, και θα προσπαθήσω να καλλιεργήσω κι άλλα χρήσιμα φυτά στο χωράφι μου. Θα χρειαστεί να πάρω την έγκριση του γιατρού Λαπάκη, αλλά μόλις το κάνω, θα βάλω αγγελλία στον *Αστέρα της Σπιναλόγκας*», είπε στη Φωτεινή που, εκείνη την ψυχρή ημέρα, ένιωθε ζεστασιά μέσα της, επειδή έβλεπε την αγαπημένη φιλενάδα της γεμάτη από ενθουσιασμό και πάθος.

«Πες μου, όμως, τι γίνεται στην Πλάκα», ζήτησε να μάθει η Μαρία, που ποτέ δεν ήθελε να μονοπωλεί μια συζήτηση.

«Όχι πολλά πράγματα. Η μάνα μου λέει ότι ο Αντώνης είναι το ίδιο κατσούφης όπως πάντα και ότι ήρθε επιτέλους η

ώρα να βρει σύζυγο, αλλά ο Άγγελος γνώρισε την περασμένη εβδομάδα στην Ελούντα ένα κορίτσι, που φαίνεται να του αρέσει. Οπότε, ποιος ξέρει, ίσως ένας από τους ανύπαντρους αδερφούς μου να παντρευτεί σύντομα».

«Και ο Μανόλης;» ρώτησε η Μαρία χαμηλόφωνα. «Έχει έρθει καθόλου;»

«Κοίτα, ο Αντώνης δεν τον βλέπει πολύ συχνά στο κτήμα... Έχεις στενοχωρηθεί μαζί του, Μαρία;»

«Μάλλον θα ακουστεί απαίσιο, αλλά δεν μου λείπει τόσο όσο νόμιζα ότι θα μου έλειπε. Ουσιαστικά τον σκέφτομαι μόνο όταν καθόμαστε εδώ και κουβεντιάζουμε για την Πλάκα. Αισθάνομαι σχεδόν ένοχη που δεν νιώθω τίποτα περισσότερο. Νομίζεις ότι είναι παράξενο;»

«Όχι. Νομίζω ότι είναι μάλλον καλό». Από τη στιγμή που η Φωτεινή ήταν ο αποδέκτης των κουτσομπολιών του Αντώνη για τον αρραβωνιαστικό της Μαρίας πριν από τούς μήνες, δεν είχε ποτέ εμπιστευτεί απόλυτα τον Μανόλη και ήξερε ότι, μακροπρόθεσμα, θα ήταν καλύτερα αν η Μαρία τον εξόριζε στο πίσω μέρος του μυαλού της. Σε τελική ανάλυση, δεν υπήρχε περίπτωση να τον παντρευτεί πια.

Ήταν ώρα να φύγει. Η Μαρία κοίταξε τη φουσκωμένη κοιλιά της φίλης της.

«Κλοτσάει;» τη ρώτησε. «Νομίζω ότι θέλει να βγει έξω!»

«Ναι», απάντησε η Φωτεινή. «Όλη την ώρα πλέον».

Η Φωτεινή κόντευε στο τέλος της εγκυμοσύνης της και είχε αρχίσει να ανησυχεί για τα ταραγμένα νερά που έπρεπε να διασχίζει για να δει τη φιλενάδα της.

«Ίσως θα ήταν καλό να μην έρχεσαι πια», είπε η Μαρία. «Αν δεν προσέξεις, θα γεννήσεις μέσα στη βάρκα του πατέρα μου».

«Μόλις γεννηθεί το μωρό, θα ξανάρθω αμέσως», τη διαβεβαίωσε η Φωτεινή. «Και θα σου γράψω. Το υπόσχομαι».

Πλέον, ο Γιώργης είχε καθιερώσει ένα σταθερό πρόγραμμα για να βλέπει την κόρη του στη Σπιναλόγκα. Μολονότι η

ιδέα ότι ο πατέρας της πηγαينوερχόταν πολλές φορές την ημέρα παρηγορούσε τη Μαρία, δεν είχε νόημα γι' αυτήν να τον βλέπει κάθε φορά. Ήξερε ότι θα ήταν λάθος και για τους δυο τους να συναντιούνται τόσο συχνά. Θα ήταν σαν να προσποιούνται ότι η ζωή συνεχιζόταν όπως και πριν, απλώς σε διαφορετικό μέρος. Αποφάσισαν να περιοριστούν στις τρεις συναντήσεις την εβδομάδα, κάθε Δευτέρα, Τετάρτη και Παρασκευή. Αυτές οι μέρες έγιναν το αποκορύφωμα της εβδομάδας της. Η Δευτέρα θα ήταν η μέρα της Φωτεινής, μόλις ξανάρχιζε τις επισκέψεις της, η Τετάρτη ήταν η μέρα επίσκεψης του Κυρίτη, και τις Παρασκευές έβλεπε τον πατέρα της μόνο του.

Στα μέσα του Γενάρη, ο Γιώργης της έφερε τη συναρπαστική είδηση ότι η Φωτεινή είχε γεννήσει γιο. Η Μαρία ήθελε να μάθει όλες τις λεπτομέρειες.

«Πώς θα τον φωνάζουν; Πώς είναι; Πόσο ζυγίζει;» ρώτούσε συνεπαρμένη.

«Ματθαίο», απάντησε ο Γιώργης. «Είναι όπως όλα τα μωρά και δεν έχω ιδέα πόσο ζυγίζει. Περίπου όσο ένα σακούλι αλεύρι, υποθέτω».

Μέχρι την επόμενη εβδομάδα, η Μαρία είχε κεντήσει μια μικρούλα μαξιλαροθήκη με το όνομα του μωρού και την ημερομηνία γέννησής του, και τη γέμισε με αποξηραμένα φύλλα λεβάντας. *Βάλ' τη στην κούνια του*, έγραφε το σημείωμα που έστειλε στη Φωτεινή. *Θα τον βοηθάει να κοιμάται*.

Μέχρι τον Απρίλη, η Φωτεινή ήταν έτοιμη να πάει να δει τη Μαρία και πάλι. Ακόμη και με τις νέες της υποχρεώσεις ως μητέρας, μάθαινε με την παραμικρή λεπτομέρεια όλα όσα γίνονταν στην Πλάκα, και οι αισθητήρες της ήταν τέλεια συντονισμένοι στις δραστηριότητες των κατοίκων της. Η Μαρία λάτρευε να μαθαίνει τα κουτσομπολιά, αλλά άκουγε με προσοχή κι όταν η φιλενάδα της της περιέγραφε τις χαρές και τα βάσανα της νέας της κατάστασης, της μητρότητας. Από την

πλευρά της, μοιραζόταν όλα όσα συνέβαιναν στη Σπιναλόγκα, και οι συζητήσεις τους κρατούσαν αρκετά πάνω από μία ώρα, χωρίς σχεδόν να σταματούν για να ανασάνουν.

Οι συναντήσεις της Τετάρτης με τον Κυρίτση ήταν ένα πολύ διαφορετικό ζήτημα. Η Μαρία έβρισκε ότι ο γιατρός της προκαλούσε κάποια ανησυχία. Ήταν δύσκολο να τον αποσυνδέσει από τη στιγμή που της ανακοινώθηκε η διάγνωση, και τα λόγια του αντηχούσαν ακόμη στο μυαλό της: «...την ύπαρξη της λέπρας στον οργανισμό σας». Την είχε καταδικάσει να ζει σαν πεθαμένη, κι όμως, ήταν και ο άνθρωπος που της υποσχόταν την ισχυρή ελπίδα κάποια μέρα να ελευθερωθεί από την αρρώστια. Της προκαλούσε σύγχυση να τον συνδέει με το χειρότερο και ταυτόχρονα με το καλύτερο που θα μπορούσε να συμβεί.

«Είναι πολύ απόμακρος», είπε μια μέρα στη Φωτεινή ενώ συζητούσαν, καθισμένες στο χαμηλό πέτρινο πεζούλι που περιτριγύριζε ένα από τα σκιερά δέντρα στην προκυμαία.

«Και λίγο ψυχρός...»

«Ακούγεσαι σαν να μην τον συμπαθείς», απάντησε η Φωτεινή.

«Δεν είμαι σίγουρη ότι τον συμπαθώ», αποκρίθηκε η Μαρία. «Δείχνει σαν να έχει πάντοτε το βλέμμα του καρφωμένο πάνω μου, και πάλι είναι σαν να με διαπερνάει, λες και δεν είμαι εκεί. Ωστόσο, φαίνεται να φτιάχνει το κέφι του πατέρα μου, οπότε υποθέτω ότι αυτό είναι καλό».

Ήταν παράξενο, συλλογίστηκε η Φωτεινή, πώς η Μαρία εξακολουθούσε να αναφέρεται σ' αυτό τον άνθρωπο σε κάθε συζήτηση τους, ειδικά μάλιστα αν δεν τον συμπαθούσε.

ΜΕΣΑ ΣΕ ΛΙΓΕΣ ΕΒΔΟΜΑΔΕΣ από την πρώτη επίσκεψη του Κυρίτση, οι δυο γιατροί είχαν φτιάξει μια λίστα με τις περιπτώσεις που θα παρακολουθούσαν για να δουν αν ήταν κατάλληλες για φαρμακευτική αγωγή. Το όνομα της Μαρίας

βρισκόταν ανάμεσά τους. Ήταν νέα, υγιής, μόλις είχε γίνει διάγνωση, ήταν, από κάθε άποψη, ιδανική υποψήφια, κι όμως, για λόγους που ο Κυρίτσης δεν μπορούσε να εξηγήσει ούτε στον εαυτό του, δεν την ήθελε να βρίσκεται στην πρώτη ομάδα που θα άρχιζαν να εμβολιάζουν έπειτα από αρκετούς μήνες. Πάλευε ενάντια σ' αυτό τον παραλογισμό. Ύστερα από τόσα χρόνια που ανακοίνωνε δυσάρεστες διαγνώσεις σε ανθρώπους που τους άξιζαν πολύ καλύτερα πράγματα, είχε εκπαιδευτεί να περιορίζει τη συναισθηματική ανάμειξή του. Αυτή η αντικειμενικότητα τον καθιστούσε ατάραχο, ακόμη και ανέκφραστο μερικές φορές. Μολονότι ο γιατρός Κυρίτσης νοιαζόταν για τον άνθρωπο, με μια γενική έννοια, οι άνθρωποι έτειναν να τον βρίσκουν ψυχρό.

Ο Κυρίτσης αποφάσισε να περιορίσει τα άτομα στη λίστα από είκοσι σε δεκαπέντε, και αυτές τις περιπτώσεις θα τις παρακολουθούσε στενά για μια περίοδο μηνών, προκειμένου να αποφασίσει για τη δοσολογία και την καταλληλότητα. Άφησε το όνομα της Μαρίας έξω από την τελική λίστα. Δεν χρειαζόταν να δικαιολογήσει αυτή την απόφαση σε κανέναν, αλλά ήξερε ότι ήταν το πρώτο πράγμα που είχε κάνει σε ολόκληρη, ίσως, την καριέρα του, το οποίο δεν υπαγορευόταν από τη λογική. Είπε στον εαυτό του ότι ήταν προς το συμφέρον της κοπέλας. Δεν ήταν γνωστά αρκετά πράγματα για τις παρενέργειες κάποιων από αυτές τις δόσεις των φαρμάκων, και δεν την ήθελε να βρίσκεται στην πρώτη γραμμή ενός πειράματος. Ίσως να μην το άντεχε.

Ένα πρωινό, στις αρχές εκείνου του καλοκαιριού και στη διάρκεια της διαδρομής από την ενδοχώρα, ο Κυρίτσης ρώτησε τον Γιώργη αν είχε πάει ποτέ μακρύτερα από τη μεγάλη πύλη της Σπιναλόγκας.

«Φυσικά όχι», απάντησε ο Γιώργης με κάποια έκπληξη. «Ούτε καν το σκέφτηκα ποτέ. Δεν θα μου το επέτρεπαν».

«Μα θα μπορούσες να επισκεφτείς τη Μαρία στο σπίτι της», είπε εκείνος. «Σχεδόν κανένα απολύτως ρίσκο».

Ο Κυρίτσης, που γνώριζε πια τα συμπτώματα της Μαρίας, ήξερε ότι η πιθανότητα να κολλήσει ο Γιώργης Πετράκης λέπρα από την κόρη του ήταν μία στο εκατομμύριο. Δεν υπήρχαν βακτήρια στην επιφάνεια των πληγών στην επιδερμίδα της Μαρίας, κι αν ο Γιώργης δεν ερχόταν σε απευθείας επαφή με το τραυματισμένο δέρμα, δεν υπήρχε ουσιαστικά καμία απολύτως πιθανότητα να μολυνθεί.

Ο Γιώργης έδειχνε σκεπτικός. Δεν είχε περάσει ποτέ από το μυαλό του ή από το μυαλό της Μαρίας ότι θα μπορούσαν να βρεθούν για κάμποση ώρα μαζί στο σπίτι της κόρης του. Θα ήταν απείρως πιο πολιτισμένο από το να συναντιούνται στην προκυμαία, που την έδερναν οι άνεμοι το χειμώνα και την έκαιγε ο ήλιος το καλοκαίρι. Τίποτα δεν θα ήταν πιο θαυμάσιο από αυτό.

«Θα μιλήσω σχετικά στον Νίκο Παπαδημητρίου και θα ζητήσω τη γνώμη του γιατρού Λαπάκη, αλλά δεν βλέπω το λόγο να μη γίνει».

«Μα, τι θα έλεγαν στην Πλάκα αν μάθαιναν ότι μπαίνουν μέσα στην αποικία, αντί απλώς να παραδίδω προμήθειες στην προκυμαία;»

«Αν ήμουν στη θέση σου, θα το κρατούσα μυστικό. Ξέρεις τόσο καλά όσο κι εγώ τι άποψη έχουν για τη ζωή εδώ οι άνθρωποι εκεί πέρα. Όλοι πιστεύουν ότι η λέπρα μεταδίδεται με μια χειραψία ή με το να βρίσκεσαι απλώς στο ίδιο δωμάτιο με έναν ασθενή. Αν πίστευαν ότι έπινες καφέ στο ίδιο σπίτι με κάποιον που έχει την αρρώστια, ξέρεις ποιες θα μπορούσαν να είναι οι συνέπειες».

Ο Γιώργης ήξερε καλύτερα από τον καθένα ότι ο Κυρίτσης είχε δίκιο. Του ήταν ιδιαίτερα οικείες οι προκαταλήψεις εναντίον των λεπρών, και για πολλά χρόνια ήταν αναγκασμένος να ακούει τις γεμάτες άγνοια απόψεις -ακόμη και ανθρώπων που ήθελαν να λέγονται φίλοι του- γύρω από το θέμα. Τι όνειρο, όμως, να μπορέσει και πάλι να καθίσει και

να μοιραστεί ένα φλιτζάνι καφέ ή ένα ποτήρι ούζο με την αγαπημένη του κόρη... Θα μπορούσε να γίνει, πράγματι;

Εκείνη την ημέρα, ο Κυρίτσης μίλησε στον αρχηγό του νησιού και ζήτησε την άποψη του Λαπάκη. Όταν είδε τον Γιώργη τη νύχτα, μπόρεσε να του δώσει επίσημη έγκριση για τις επισκέψεις του.

«Αν θέλεις να διαβείς τη σήραγγα», του είπε, «μπορείς να το κάνεις».

Ο Γιώργης σχεδόν δεν πίστευε στ' αυτιά του. Δεν μπορούσε να θυμηθεί να έχει νιώσει τόσο ενθουσιασμό για πάρα πολύ καιρό, και ανυπομονούσε να δει τη Μαρία για να της πει τι είχε προτείνει ο Κυρίτσης. Την Παρασκευή το πρωί κιόλας, αμέσως μόλις βγήκε από τη βάρκα του, η Μαρία ήξερε ότι κάτι συνέβαινε. Το πρόσωπο του πατέρα της τα έλεγε όλα.

«Μπορώ να έρθω στο σπίτι σου!» της ξεφούρνισε το νέο. «Μπορείς να μου φτιάξεις καφέ».

«Τι; Πώς; Δεν το πιστεύω... είσαι σίγουρος;» είπε η Μαρία, όλο δυσπιστία.

Θα ήταν ένα τόσο απλό πράγμα, όμως συνάμα και τόσο πολύτιμο. Όπως η γυναίκα και η κόρη του πριν από αυτόν, ο Γιώργης μπήκε φοβισμένος στη σήραγγα που οδηγούσε πέρα από το στιβαρό τείχος. Όταν αναδύθηκε στο λαμπρό φως της αποικίας των λεπρών, ήταν γι' αυτόν μια αποκάλυψη, όπως και για εκείνες. Είχε ήδη ζεστάνει εκείνη την ημέρα των αρχών του Ιουνίου, και μολονότι το λαγαρό φως αργότερα θα γινόταν θολούρα από την κάψα του ήλιου, τα έντονα χρώματα του σκηνικού που αντίκρισε ο Γιώργης σχεδόν τον θάμπωσαν. Ένας καταρράκτης από βαθυκόκκινα γεράνια χυνόταν από τεράστιες υδρίες, μια ρόδινη πικροδάφνη χάριζε τη σκιά της σε μερικά πιτσιλωτά γατάκια κι ένας βαθυπράσινος φοίνικας λικνιζόταν νωχελικά δίπλα στη ζαφειρένια πόρτα του σιδηροπωλείου. Γυαλιστερές ασημόχρωμες κατσαρόλες κρέμονταν από ένα σκοινί και άστραφταν στο φως του ήλιου. Έξω από

κάθε πόρτα σχεδόν βρίσκονταν τεράστιες γλάστρες με πράσινο βασιλικό, ένα μυρωδικό έτοιμο να δώσει γεύση ακόμη και στα πιο άνοστα πιάτα. Όχι, δεν ήταν όπως το είχε φανταστεί.

Η Μαρία ήταν ενθουσιασμένη όσο και ο πατέρας της, αλλά ταυτόχρονα ανησυχούσε λιγάκι για την παρουσία του. Δεν ήθελε αυτός να περιπλανηθεί πολύ στο εσωτερικό της αποικίας των λεπρών, όχι μόνο επειδή έτσι θα τραβούσε τα επίμονα βλέμματα και την περιέργεια, αλλά επειδή η παρουσία του θα προκαλούσε ζήλια και πικρία στους άλλους λεπρούς. Ήθελε να κρατήσει τον πατέρα της για τον εαυτό της.

«Από εδώ, πατέρα», του έδειξε, βγάζοντάς τον από τον κεντρικό δρόμο και οδηγώντας τον σε μια μικρή πλατεία όπου βρισκόταν το σπίτι της. Ξεκλείδωσε την εξώπορτα και μπήκε πρώτη μέσα. Σύντομα, το σπίτι γέμισε με το άρωμα του καφέ που φούσκωνε στο μπρίκι πάνω στην ξυλόσομπα, ενώ ένα πιάτο με μπακλαβά βρισκόταν στο τραπέζι.

«Καλωσόρισες», είπε η Μαρία.

Ο Γιώργης δεν ήξερε τι ακριβώς περίμενε, αλλά σίγουρα δεν ήταν αυτό. Ήταν ένα αντίγραφο του σπιτιού του στην Πλάκα. Αναγνώρισε τις φωτογραφίες, τις εικόνες και τις πορσελάνες που ταίριαζαν με τις δικές του στο σπίτι. Θυμήθηκε αμυδρά ότι η Ελένη είχε ζητήσει μερικά πιάτα και φλιτζάνια από το οικογενειακό σερβίτσιο, ώστε να τρώει από τα ίδια πιατικά που χρησιμοποιούσε και η οικογένειά της. Κατόπιν, αυτά τα κομμάτια πήγαν στην Ελπίδα, η οποία κράτησε μερικά από τα υπάρχοντα της γυναίκας του όταν πέθανε, και τώρα βρίσκονταν στα χέρια της Μαρίας. Είδε επίσης τα υφαντά και τα εργόχειρα που η Μαρία είχε ξοδέψει τόσους μήνες για να κεντήσει, και τον διαπέρασε ένα κύμα λύπης όταν σκέφτηκε το σπίτι του Μανόλη, στον ελαιώνα, όπου θα ζούσε η κόρη του, αν τα πράγματα είχαν πάει όπως ήταν τα αρχικά σχέδια.

Κάθισαν στο τραπέζι και ήπιαν μια γουλιά από τον καφέ τους.

«Δεν πίστευα ότι θα ξανακαθόμουν ποτέ σε τραπέζι μαζί σου, Μαρία», της είπε.

«Ούτε κι εγώ», αποκρίθηκε η Μαρία.

«Πρέπει να ευχαριστήσουμε το γιατρό Κυρίτση γι' αυτό», είπε ο Γιώργης. «Έχει κάποιες μάλλον μοντέρνες απόψεις, αλλά αυτή ειδικά μου αρέσει».

«Τι θα πουν οι φίλοι σου στην Πλάκα όταν τους πεις ότι άρχισες να έρχεσαι μέσα στην αποικία;»

«Δεν θα τους το πω. Ξέρεις τι θα έλεγαν. Οι απόψεις τους για τη Σπιναλόγκα είναι ξεπερασμένες, όπως ήταν πάντα. Αν και αυτό που τους χωρίζει από εδώ είναι μια λωρίδα θάλασσας, πιστεύουν ότι η λέπρα θα μεταφερθεί με τον αέρα και θα τους μολύνει. Αν ήξεραν ότι θα ερχόμουν στο σπίτι σου, μάλλον θα μου απαγόρευαν να ξαναπάω στο καφενείο!»

Το τελευταίο σχόλιο μπορεί να ήταν κάπως απρεπές, αλλά η Μαρία και πάλι εξέφρασε την ανησυχία της.

«Οπότε, μάλλον είναι καλύτερο να το κρατήσεις μυστικό. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι ανησυχούν ήδη αρκετά που έρχεσαι εδώ πέρα τόσο συχνά».

«Έχεις δίκιο. Ξέρεις, μερικοί από αυτούς έχουν φτάσει στο σημείο να πιστεύουν ότι με κάποιον τρόπο κατάφερα να κουβαλήσω μικρόβια από εδώ και να σε μολύνω όταν ήσουν στην Πλάκα».

Η Μαρία τρομοκρατήθηκε στην ιδέα ότι η κατάστασή της ως λεπρή θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για να θρέψει τέτοιους φόβους στην ενδοχώρα, και την τάραξε η πιθανότητα ο πατέρας της να βρεθεί αντιμέτωπος με την προκατάληψη, ακόμη και από την πλευρά των πιο παλιών φίλων του, ανθρώπων με τους οποίους είχε μεγαλώσει μαζί. Μακάρι να μπορούσαν να τους δουν τώρα: πατέρας και κόρη, καθισμένοι σ' ένα τραπέζι, να τρώνε τα πιο απολαυστικά γλυκίσματα του κόσμου. Τίποτα δεν γινόταν να βρίσκεται πιο μακριά από τη συμβατική εικόνα μιας αποικίας λεπρών. Ακόμη και ο εκνευρισμός

της στη σκέψη όλων αυτών των άσχετων κουτσομπολιών στην ενδοχώρα δεν μπορούσε να της χαλάσει τη στιγμή.

Όταν τελείωσαν τον καφέ τους, ήταν ώρα να φύγει ο Γιώργης.

«Πατέρα, νομίζεις ότι θα μπορούσε να έρθει κάποια μέρα η Φωτεινή;»

«Είμαι σίγουρος πως ναι, αλλά ρώτησέ την όταν έρθει τη Δευτέρα».

«Είναι απλώς που... όλο αυτό μοιάζει με κανονική ζωή. Να πίνω ένα ποτό παρέα με κάποιον. Δεν μπορώ να σου εξηγήσω τι σημαίνει για μένα».

Η Μαρία, που συνήθως έδειχνε τόση επιμονή στον έλεγχο των συναισθημάτων της, είχε ένα τρέμουλο στη φωνή της. Ο Γιώργης σηκώθηκε για να φύγει.

«Μην ανησυχείς, Μαρία», είπε. «Είμαι σίγουρος ότι θα έρθει - και το ίδιο θα κάνω κι εγώ».

Επέστρεψαν στη βάρκα, και η Μαρία τον αποχαιρέτησε.

Αμέσως μόλις έφτασε στην Πλάκα, ο Γιώργης, χωρίς να χάσει χρόνο, είπε στη Φωτεινή ότι είχε πάει στο σπίτι της Μαρίας, και χωρίς ούτε ίχνος δισταγμού, η παλιότερη φίλη της κόρης του τον ρώτησε αν θα μπορούσε να κάνει το ίδιο. Κάποιοι άνθρωποι θα συλλογίζονταν αυτή την απερισκεψία, όμως η Φωτεινή ήταν πιο διαφωτισμένη για τον τρόπο με τον οποίο γινόταν να μεταδοθεί η λέπρα στους άλλους, και στην επόμενη επίσκεψή της, αμέσως μόλις βγήκε από τη βάρκα, άρπαξε τη Μαρία από το μπράτσο.

«Έλα», της είπε. «Θέλω να δω το σπίτι σου».

Στο πρόσωπο της Μαρίας ζωγραφίστηκε ένα πλατύ χαμόγελο. Οι δυο γυναίκες διέσχισαν τη σήραγγα με νωχελικό βήμα και γρήγορα βρέθηκαν στο κατώφλι της Μαρίας. Η δροσιά στο εσωτερικό του σπιτιού ήταν ευπρόσδεκτη, και αντί για δυνατό καφέ ήπιαν κανελάδα, το κρύο ποτό με κανέλα που τόσο αγαπούσαν και οι δύο όταν ήταν παιδιά.

«Είναι πολύ ευγενικό εκ μέρους σου που ήρθες εδώ να με δεις», είπε η Μαρία. «Ξέρεις, ποτέ δεν φαντάστηκα τίποτε άλλο από μοναξιά εδώ. Έχει πολύ μεγάλη σημασία να έχω επισκέψεις».

«Είναι πολύ καλύτερα από το να καθόμαστε σ' εκείνο το πεζούλι μέσα στη ζέστη», είπε η Φωτεινή. «Και τώρα μπορώ να έχω μια εικόνα από το πού πραγματικά μένεις».

«Λοιπόν, τι νέα; Πώς είναι ο μικρός Μαθιός;»

«Είναι υπέροχος, τι άλλο να πω; Τρώει πολύ και μεγαλώνει πολύ».

«Μάλλον του αρέσει το φαγητό του. Στο κάτω-κάτω, σε εστιατόριο ζει», σχολίασε η Μαρία χαμογελώντας. «Και τι γίνεται στην Πλάκα; Έχεις δει την αδερφή μου πρόσφατα;»

«Όχι. Εδώ και πολύ καιρό», είπε η Φωτεινή σκεπτική.

Ο Γιώργης είχε πει στη Μαρία ότι η Άννα τον επισκεπτόταν αρκετά τακτικά, αλλά τώρα εκείνη αναρωτιόταν αν αυτή ήταν πράγματι η αλήθεια. Αν η Άννα είχε κάνει την εμφάνισή της με το γυαλιστερό αυτοκίνητο της, η Φωτεινή θα το ήξερε. Η οικογένεια Βανδουλάκη είχε εξαγριωθεί όταν έμαθε για την αρρώστια της Μαρίας, και δεν την εξέπληξε καθόλου που η Άννα δεν είχε γράψει ούτε ένα γράμμα από τότε που ήρθε στη Σπιναλόγκα. Ούτε και θα της προκαλούσε κάποια έκπληξη αν ο πατέρας της είχε πει ψέματα για τις επισκέψεις της αδερφής της.

Και οι δύο γυναίκες ήταν σιωπηλές.

«Ο Αντώνης τη βλέπει κάπου-κάπου, όμως μόνο όταν δουλεύει», είπε τελικά η Φωτεινή.

«Σου λέει πώς είναι;»

«Μια χαρά, νομίζω».

Η Φωτεινή ήξερε τι πραγματικά ρωτούσε η Μαρία. Ήταν η αδερφή της έγκυος; Έπειτα από όλα εκείνα τα χρόνια γάμου, ήταν καιρός πια να αποκτήσει η Άννα παιδί. Αν δεν είχε συμβεί αυτό, τότε μάλλον θα υπήρχε κάποιο πρόβλημα. Η

Άννα δεν περίμενε μωρό, όμως συνέβαινε κάτι άλλο στη ζωή της, το οποίο η Φωτεινή σκέφτηκε πολύ σοβαρά αν θα το έλεγε στη Μαρία.

«Κοίτα, νομίζω ότι δεν θα έπρεπε να σου το πω, αλλά ο Αντώνης έχει δει τον Μανόλη να μπαινοβγαίνει στο σπίτι της Άννας».

«Επιτρέπεται αυτό, έτσι δεν είναι; Ο Μανόλης ανήκει στην οικογένεια».

«Ναι, ανήκει στην οικογένεια, αλλά ακόμη και τα μέλη της οικογένειάς σου δεν χρειάζεται να κάνουν επισκέψεις κάθε τόσο».

«Ίσως να πρέπει να συζητήσει θέματα του κτήματος με τον Αντρέα», είπε η Μαρία με αφέλεια.

«Μα δεν πάει όταν είναι εκεί ο Αντρέας», είπε η Φωτεινή. «Πάει στη διάρκεια της ημέρας, όταν ο Αντρέας λείπει».

Η Μαρία βρέθηκε να τηρεί αμυντική στάση.

«Μου φαίνεται σαν ο Αντώνης να κατασκοπεύει».

«Δεν κατασκοπεύει, Μαρία. Νομίζω ότι η αδερφή σου και ο Μανόλης έχουν έρθει μάλλον κοντά».

«Αν είναι έτσι, λοιπόν, γιατί δεν κάνει κάτι ο Αντρέας;»

«Επειδή δεν έχει καμία απολύτως ιδέα ότι συμβαίνει κάτι τέτοιο», είπε η Φωτεινή. «Δεν θα του περνούσε ποτέ από το μυαλό. Κι αυτό που δεν ξέρει, ή δεν σκέφτεται, δεν χρειάζεται να το μάθει ποτέ».

Οι δυο γυναίκες έμειναν σιωπηλές για μια στιγμή, μέχρι που η Μαρία σηκώθηκε πάνω. Προσποιήθηκε ότι ασχολούνταν με το πλύσιμο των ποτηριών της, αλλά τίποτα δεν μπορούσε να της πάρει το μυαλό από αυτό που μόλις της είχε πει η Φωτεινή. Είχε ταραχτεί σύγκορμη, καθώς θυμήθηκε ξαφνικά τη μάλλον ευέξαπτη συμπεριφορά της αδερφής της τώσους μήνες πριν, όταν την επισκέφτηκαν μαζί με τον Μανόλη. Ήταν απόλυτα εφικτό να συνέβαινε κάτι μεταξύ τους. Ήξερε πως η αδερφή της ήταν περισσότερο από ικανή για τέτοια απιστία.

Ολότελα εκνευρισμένη, έστριβε το πανί γύρω-γύρω στο εσωτερικό των ποτηριών, ώσπου άρχισαν να τρίζουν. Όπως πάντοτε, η σκέψη της βρισκόταν στον πατέρα της. Αισθανόταν με οδυνηρό τρόπο, αν και ήταν κάτι αναμενόμενο, την ολοένα βαθύτερη ντροπή του. Όσο για την Άννα, δεν ήταν η μόνη από τις τρεις γυναίκες της οικογένειας Πετράκη που είχε ακόμη τη δυνατότητα να ζηήσει μια φυσιολογική, ευτυχισμένη ζωή; Τώρα φαινόταν σαν να έκανε ότι μπορούσε για να τα σκορπίσει όλα στον άνεμο. Τα μάτια της Μαρίας έτσουζαν από τα δάκρυα, δάκρυα θυμού και απελπισίας. Δεν ήθελε να νομίζει η Φωτεινή ότι ένιωθε ζήλια. Ήξερε πως ο Μανόλης δεν θα ήταν ποτέ δικός της, αλλά, παρ' όλα αυτά, ήταν δύσκολο να αντέξει την ιδέα να είναι αυτός με την αδερφή της.

«Ξέρεις, δεν θέλω να πιστέψεις ότι με νοιάζει πια ο Μανόλης, επειδή δεν είναι έτσι, αλλά με νοιάζει πράγματι η συμπεριφορά της αδερφής μου. Τι θα απογίνει; Πραγματικά νομίζει ότι ο Αντρέας δεν θα το μάθει ποτέ;»

«Προφανώς πιστεύει ότι δεν θα το μάθει. Ή, αν το μάθει, δεν την ενοχλεί. Είμαι σίγουρη ότι το όλο πράγμα θα ξεφτίσει».

«Αυτό είναι μάλλον αισιόδοξο, Φωτεινή», είπε η Μαρία. «Αλλά δεν υπάρχει κάτι που να μπορούμε να κάνουμε, έτσι δεν είναι;»

Οι δυο τους έμειναν σιωπηλές για μια στιγμή, πριν αλλάξει θέμα η Μαρία.

«Άρχισα να χρησιμοποιώ τα βοτάνια μου πάλι», είπε, «με κάποια επιτυχία. Ο κόσμος έχει αρχίσει να έρχεται σε μένα πλέον, και το δίκταμο είχε αποτέλεσμα σχεδόν αμέσως με έναν γηραιό κύριο που υπέφερε από στομαχική διαταραχή».

Συνέχισαν να κουβεντιάζουν, μολονότι η αποκάλυψη της Φωτεινής για την Άννα έπεφτε βαριά στις σκέψεις τους.

Η ΣΧΕΣΗ ΑΝΑΜΕΣΑ στην Άννα και τον Μανόλη δεν ξέφτισε, όπως είχε προβλέψει η Φωτεινή. Αντίθετα, η φλόγα ανάμεσα τους αναθερμάνθηκε και σύντομα άρχισε να σιγοκαίει μια φωτιά. Ο Μανόλης ήταν απόλυτα πιστός στη Μαρία όσο καιρό κράτησε ο αρραβώνας τους. Εκείνη ήταν τέλεια, μια παρθένα, η δική του αγία, και αναμφίβολα θα τον είχε κάνει ευτυχημένο άντρα. Τώρα ήταν πια μια γλυκιά ανάμνηση. Τις πρώτες εβδομάδες αφότου η Μαρία πήγε στη Σπιναλόγκα, ο Μανόλης είχε χάσει το κέφι του και ήταν δυστυχισμένος, αλλά σύντομα πέρασε η περίοδος του πένθους για την απώλεια της αρραβωνιαστικιάς του. Η ζωή έπρεπε να συνεχιστεί, είχε πει στον εαυτό του.

Σαν την πεταλούδα στο φως, τραβήχτηκε πίσω στην Άννα. Αυτή βρισκόταν ακόμη σ' εκείνο το σπίτι, τόσο κοντά, τόσο διψασμένη, και κατά κάποιον τρόπο τυλιγμένη σαν δώρο στα εφαρμοστά φορέματά της με το δαντελένιο στρίφωμα.

Μια μέρα, περίπου την ώρα του μεσημεριανού, τη συνηθισμένη ώρα των επισκέψεών του, ο Μανόλης μπήκε στην κουζίνα του μεγάλου σπιτιού στο κτήμα.

«Γεια σου, Μανόλη». Η Άννα τον χαιρέτησε χωρίς να εκπλαγεί, και με θέρμη που θα έφτανε για να λιώσουν τα χιόνια του όρους Δίκητη.

Η αυτοπεποίθησή του ότι εκείνη θα χαιρόταν να τον δει, ήταν ισάξια της έπαρσής της. Ήξερε ότι αυτός θα ερχόταν, αργά ή γρήγορα.

Ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης είχε πρόσφατα μεταβιβάσει ολόκληρο το κτήμα στο γιο του. Αυτό δημιούργησε τεράστιες ευθύνες στον Αντρέα, που περνούσε ολοένα λιγότερο χρόνο στο σπίτι, και σύντομα έβλεπαν τον Μανόλη να φεύγει από το σπίτι του εξαδέλφου του ακόμη πιο συχνά από πριν. Βρισκόταν εκεί κάθε μέρα, πλέον. Ο Αντώνης δεν ήταν το μόνο πρόσωπο που το γνώριζε αυτό. Το ήξεραν και πολλοί από τους εργάτες στο κτήμα. Υπήρχε ένα διπλό δίχτυ ασφαλείας

στο οποίο στηρίζονταν η Άννα και ο Μανόλης: ο Αντρέας ήταν πολύ απασχολημένος ώστε να παρατηρήσει κάτι μόνος του και οι εργάτες θα έχαναν πολύ περισσότερα, πέρα από τη δουλειά τους, αν πλησίαζαν το αφεντικό για να του πουν ιστορίες για τη γυναίκα του. Γι' αυτούς τους λόγους, μπορούσαν να απολαμβάνουν ο ένας τον άλλον ατιμώρητα.

Δεν υπήρχε τίποτα που θα μπορούσε να κάνει η Μαρία, και η μόνη επιρροή που διέθετε η Φωτεινή ήταν να παροτρύνει τον αδερφό της να το κρατήσει μυστικό. Αν ο Αντώνης το ανέφερε στον πατέρα τους, τον Παύλο, τότε σίγουρα θα έφτανε στον Γιώργη, από τη στιγμή που οι δυο άντρες ήταν σπουδαίοι φίλοι.

Στα διαστήματα ανάμεσα στις επισκέψεις της Φωτεινής, η Μαρία προσπαθούσε να διώξει την αδερφή της στο πίσω μέρος του μυαλού της. Η αδυναμία της να επηρεάσει την κατάσταση δεν οριζόταν μόνο από την απόσταση μεταξύ τους. Ήξερε ότι, ακόμη κι αν βρισκόταν στην ενδοχώρα, η Άννα θα έκανε ακριβώς αυτό που ήθελε.

Η Μαρία άρχισε να περιμένει με ανυπομονησία τις ημέρες που ερχόταν ο Κυρίτσης, και πάντοτε φρόντιζε να βρίσκεται στην προκυμαία για να υποδεχτεί τον πατέρα της και τον γκριζομάλλη γιατρό. Μια υπέροχη μέρα του καλοκαιριού, ο Κυρίτσης σταμάτησε για να της μιλήσει. Είχε μάθει από τον Λαπάκη τις ικανότητες της Μαρίας με τα γιατροσόφια και τα βάμματα από βότανα. Έχοντας ακλόνητη πίστη στη σύγχρονη ιατρική, έβλεπε από παλιά με σκεπτικισμό τη δύναμη των όμορφων, εύθραυστων φυτών που φύτρωναν στις πλαγιές των βουνών. Τι δύναμη θα μπορούσαν να έχουν σε σύγκριση με τα φάρμακα του εικοστού αιώνα; Πολλοί από τους ασθενείς που έβλεπε στη Σπιναλόγκα, ωστόσο, μιλούσαν για την ανακούφιση που είχαν βρει από τα παρασκευάσματα της Μαρίας. Ήταν έτοιμος να περιορίσει τον κυνισμό του, και της το είπε.

«Αναγνωρίζω την απόλυτη βεβαιότητα ορισμένων ανθρώπων», είπε. «Είδα επίσης κάποιες πραγματικές αποδείξεις σε αυτό το νησί ότι τούτα τα πράγματα μπορούν να έχουν αποτέλεσμα. Δεν μπορώ να συνεχίσω να είμαι σκεπτικιστής, έτσι δεν είναι;»

«Όχι, δεν μπορείτε. Χαίρομαι που το παραδέχεστε», είπε η Μαρία, με έναν τόνο θριάμβου στη φωνή της. Της έδινε τεράστια ικανοποίηση να συνειδητοποιεί ότι είχε πετύχει να πείσει αυτό τον άντρα να αλλάξει τις απόψεις του. Ακόμη μεγαλύτερη ήταν η ικανοποίησή της όταν τον κοίταξε και είδε να ζωγραφίζεται στο πρόσωπό του ένα χαμόγελο. Αυτό τον μεταμόρφωσε.

Δέκατο Ένατο Κεφάλαιο

ΤΟ ΧΑΜΟΓΕΛΟ ΤΟΥ ΓΙΑΤΡΟΥ άλλαξε το κλίμα γύρω του. Ο Κυρίτσης δεν συνήθιζε να χαμογελάει στο παρελθόν. Η δυστυχία και η αγωνία των άλλων ήταν οι ακρογωνιαίοι λίθοι της ζωής του, και σπάνια του έδιναν λόγους για ευθυμία ή ευχαρίστηση. Ζούσε μόνος του στο Ηράκλειο, εργαζόταν ατελείωτες ώρες στο νοσοκομείο, και τον λίγο χρόνο που διέθετε μακριά από αυτό, τον περνούσε με διάβασμα ή ύπνο. Τώρα, επιτέλους, υπήρχε κάτι άλλο στη ζωή του: η ομορφιά του προσώπου μιας γυναίκας. Για το προσωπικό του νοσοκομείου στο Ηράκλειο και για τον Λαπάκη και τους λεπρούς που είχαν γίνει πλέον τακτικοί ασθενείς του, ήταν ακριβώς ο ίδιος άνθρωπος, όπως πάντα: ένας αφοσιωμένος, προσηλωμένος και απτότητα σοβαρός -μερικοί θα έλεγαν υπερβολικά σοβαρός- επιστήμονας. Για τη Μαρία είχε γίνει ένα διαφορετικό πρόσωπο. Δεν ήξερε αν αυτός θα ήταν η σωτηρία της μακροπρόθεσμα, αλλά, κατά κάποιον τρόπο, την έσωζε από λίγο κάθε φορά, όταν διέσχιζε τη θάλασσα, κάνοντας την καρδιά της να χτυπάει γρηγορότερα. Γινόταν και πάλι γυναίκα, όχι απλώς μια ασθενής που περίμενε να πεθάνει σ' αυτό το βραχονήσι.

Μολονότι η θερμοκρασία είχε αρχίσει να πέφτει στις αρχές του φθινοπώρου, η Μαρία ένιωθε να ανεβαίνει η θέρμη με την οποία έβλεπε τον Νικόλαο Κυρίτση. Όταν έφτανε στο νησί κάθε Τετάρτη, σταματούσε για να της μιλήσει. Αρχικά ήταν για πέντε λεπτά, αλλά, καθώς περνούσε ο καιρός, ήταν όλο και περισσότερο κάθε φορά. Τελικά, επειδή ήταν σχολαστικός με την ακρίβεια και την ανάγκη να βρίσκεται στην ώρα του για τα ραντεβού του στο νοσοκομείο, άρχισε να έρχεται νωρίτερα στο νησί, προκειμένου να έχει αρκετό χρόνο για να δει τη Μαρία. Ο Γιώργης, που πάντοτε σηκωνόταν στις έξι το πρωί, ήταν απόλυτα ευτυχής να φέρνει τον Κυρίτση στις οχτώ και μισή αντί για τις εννέα, και παρατήρησε ότι είχαν περάσει πια οι μέρες που η Μαρία ερχόταν να του μιλήσει τις Τετάρτες. Υποδεχόταν ακόμη τη βάρκα, αλλά όχι για να δει τον πατέρα της.

Συνήθως λιγόλογος άνθρωπος, ο Κυρίτσης μιλούσε στη Μαρία για τη δουλειά του στο Ηράκλειο και της εξηγούσε την έρευνα με την οποία ασχολούνταν. Της περιέγραφε πώς ο πόλεμος είχε διακόψει τα πάντα, και της έλεγε τι έκανε όλα εκείνα τα χρόνια, δημιουργώντας γι' αυτήν μια παραστατική περιγραφή της ρημαγμένης από τον πόλεμο πόλης, όπου και ο τελευταίος άνθρωπος που είχε ιατρική εκπαίδευση ήταν απαραίτητο να ασκεί τα καθήκοντά του σχεδόν ολόκληρο το εικοσιτετράωρο, για να φροντίσει τους αρρώστους και τους τραυματίες. Της έλεγε για τα ταξίδια του σε διεθνή συνέδρια στην Αίγυπτο και την Ισπανία, όπου συγκεντρώνονταν οι ειδικοί για τη λέπρα από ολόκληρο τον κόσμο, για να μοιραστούν τις ιδέες τους και να δημοσιοποιήσουν τις τελευταίες θεωρίες τους. Της έλεγε για τις διάφορες θεραπείες που δοκιμάζονταν και τι πραγματικά πίστευε γι' αυτές. Κάπου-κάπου, χρειαζόταν να θυμίζει στον εαυτό του ότι αυτή η γυναίκα ήταν ασθενής, και ίσως τελικά αποδέκτης της φαρμακευτικής αγωγής που δοκιμαζόταν στη Σπιναλόγκα. Τι περίεργο, βρισκόταν

κάποιες φορές να σκέφτεται, που είχε βρει τέτοια φιλία σε αυτό το μικρό νησί. Όχι μόνο τον παλιό του φίλο, τον Χρήστο Λαπάκη, αλλά και τούτη τη νεαρή γυναίκα.

Από την πλευρά της η Μαρία τον κοιτούσε και τον άκουγε, αλλά ως αντάλλαγμα του πρόσφερε ελάχιστες λεπτομέρειες της δικής της ζωής. Ένιωθε ότι είχε ελάχιστα να μοιραστεί. Η ύπαρξή της είχε γίνει τόσο μικρή, τόσο περιορισμένη, είχε αποκτήσει τόσο μικρό πεδίο ενδιαφέροντος.

Όπως το έβλεπε ο Κυρίτσης, οι άνθρωποι στη Σπιναλόγκα ζούσαν μια ζωή που ο ίδιος ίσως σχεδόν να ζήλευε. Ασχολούνταν με τις δουλειές τους, κάθονταν στο καφενείο, έβλεπαν τις τελευταίες ταινίες, πήγαιναν στην εκκλησία και καλλιεργούσαν φιλίες. Ζούσαν σε μια κοινότητα όπου όλοι γνωρίζονταν μεταξύ τους και είχαν έναν κοινό δεσμό. Στο Ηράκλειο, μπορούσε να περπατάει ολόκληρο τον πολύβουο δρόμο κάθε μέρα επί μία εβδομάδα και να μη δει ούτε ένα οικείο πρόσωπο.

Οι συζητήσεις με τον Κυρίτση ήταν τόσο ζωτικές για τη Μαρία όσο και οι εβδομαδιαίες συναντήσεις της με τη Φωτεινή, αλλά αυτές, πλέον, τις περίμενε και με φόβο.

«Λοιπόν, τον είδαν να φεύγει από το σπίτι αυτή τη βδομάδα;» τη ρώτησε μόλις ο Γιώργης απομακρύνθηκε αρκετά και δεν τις άκουγε.

«Μια-δυο φορές», απάντησε η Φωτεινή. «Αλλά μόνο όταν ήταν εκεί και ο Αντρέας. Έχει αρχίσει η συγκομιδή της ελιάς, οπότε βρίσκεται εκεί γύρω πιο συχνά. Ο Μανόλης και ο Αντρέας επιβλέπουν τα λιοτρίβια, και προφανώς γυρίζουν μαζί στο σπίτι για δείπνο».

«Ίσως τότε να είναι όλα φαντασίες του αδερφού σου. Είναι σίγουρο ότι αν ο Μανόλης και η Άννα ήταν εραστές, δεν θα πήγαινε για φαγητό εκεί με τον Αντρέα».

«Γιατί όχι; Θα ήταν πιο πιθανό να εγείρει υποψίες αν σταματούσε να πηγαίνει».

Η Φωτεινή είχε δίκιο. Η Άννα περνούσε πολλά βράδια με τέλειο χτένισμα και μανικιούρ, ντυμένη με άψογα εφαρμοστά φορέματα, παίζοντας τον διπλό ρόλο της καλής συζύγου για τον άντρα της και της ευχάριστης οικοδέσποινας για τον ξάδερφό του. Ο Αντρέας δεν περίμενε τίποτε λιγότερο από αυτήν. Εκείνη τα έβγαζε πέρα αβίαστα, και οι πιθανότητες να προδοθεί με κάτι που θα έλεγε ή με ένα αποκαλυπτικό βλέμμα ήταν σχεδόν ανύπαρκτες. Όσον αφορούσε στην Άννα, το μόνο που έκαναν τα ανεκδήλωτα αισθήματα ήταν να εντείνουν το ρίγος που ένιωθε, λες και βρισκόταν σε κάποια φανταστική σκηνή θεάτρου, και τις ημέρες που ήταν εκεί τα πεθερικά της η ένταση γινόταν ακόμη μεγαλύτερη, αυξάνοντας τον ενθουσιασμό της και τις ανυπέβλητες συγκινήσεις της απόκρυψης.

«Πέρασες ωραίο βράδυ;» ρωτούσε αργότερα τον Αντρέα, μέσα στη γυμνή σκοτεινιά του τεράστιου κρεβατιού τους.

«Ναι, γιατί;»

«Απλώς ρωτάω», του έλεγε, κι ενώ άρχιζαν να κάνουν έρωτα, ένιωθε το βάρος από το κορμί του Μανόλη κι άκουγε τα βαθιά βογκητά του. Γιατί να αμφισβητήσει ο Αντρέας την τόση ηδονή; Κατόπιν, έμενε σιωπηλός, ξέπνοος, στο σκοτεινό δωμάτιο, ανυποψίαστο θύμα του πάθους της για έναν άλλον άντρα, έναν άντρα με τον οποίο είχε κάνει έρωτα μόνο στο φως της ημέρας.

Για την Άννα δεν υπήρχε πρόβλημα σε αυτή την κατάσταση. Από τη στιγμή που δεν είχε επιλογή στο ζήτημα του πάθους της για τον Μανόλη, η απιστία ήταν σχεδόν δικαιολογημένη. Εκείνος είχε εμφανιστεί απρόσκλητος στη ζωή της και η αντίδρασή της ήταν αυθόρμητη. Η ελεύθερη βούληση δεν έπαιξε ρόλο στην ανταπόκρισή της, και ποτέ δεν της πέρασε από το μυαλό ότι θα μπορούσε. Η παρουσία του Μανόλη την ηλέκτριζε, έκανε να ανατριχιάζει και το παραμικρό σημείο του κορμιού της, και κάθε εκατοστό της απαλής,

ανοιχτόχρωμης επιδερμίδας της να λαχταράει ένα άγγιγμα. Δεν θα μπορούσε ποτέ να είναι διαφορετικά. «Δεν μπορώ να το εμποδίσω», έλεγε στον εαυτό της καθώς χτένιζε τα μαλλιά της το πρωί, τις μέρες που ο Αντρέας έφευγε για τα πιο απομακρυσμένα μέρη του κτήματος κι εκείνη περίμενε τον Μανόλη να εμφανιστεί στην κουζίνα την ώρα του μεσημεριανού. «Δεν υπάρχει τίποτα που να μπορώ να κάνω». Ο Μανόλης ήταν εξ αίματος συγγενής του άντρα της. Ακόμη κι αν διέθετε όλη τη θέληση του κόσμου, δεν θα μπορούσε να τον είχε διώξει. Ήταν ένα παγιδευμένο θύμα, που όμως δεν παραπονιόταν, και μολονότι όλα αυτά συνέβαιναν μέσα στο σπίτι του, ο Αντρέας δεν είχε την παραμικρή υποψία ότι η Άννα τον πρόδιδε στο ίδιο του το κρεβάτι, με τα στέφανα του γάμου τους να γίνονται μάρτυρες της απιστίας της.

Ο Αντρέας δεν ασχολούνταν με τον Μανόλη. Ήταν χαρούμενος που εκείνος είχε επιστρέψει από τα ταξίδια του, αλλά άφηγε τις όποιες έγνοιες για τον ξάδερφό του στην αγαπημένη μητέρα του, η οποία ταραζόταν στην ιδέα ότι ο ανιψιός της είχε τριανταρίσει και ήταν ακόμη ανύπαντρος. Ο Αντρέας λυπήθηκε που ο γάμος με την αδερφή της γυναίκας του είχε συναντήσει ένα τόσο ανυπέβλητο εμπόδιο, αλλά υπέθετε ότι, αργά ή γρήγορα, ο ξάδερφός του θα έβρισκε μια άλλη κατάλληλη γυναίκα να φέρει στην οικογένεια. Όσο για την Ελευθερία, λυπόταν που η γλυκιά αρραβωνιαστικιά του ανιψιού της χάθηκε έτσι, σαν να την είχαν αρπάξει, αλλά λυπόταν ακόμη περισσότερο από την επίμονη υποψία ότι υπήρχε κάποια σχέση ανάμεσα στον Μανόλη και τη νύφη της. Δεν μπορούσε να την προσδιορίσει με ακρίβεια, και μάλιστα μερικές φορές έλεγε στον εαυτό της ότι όλα ήταν στη φαντασία της. Η αίσθηση ήταν φευγαλέα, σαν τα σχήματα που παίρνει ένα σύννεφο.

Η Μαρία έτρεμε στη σκέψη τού πώς μπορεί να συμπεριφερόταν η Άννα. Η αδερφή της δεν είχε νοιαστεί ποτέ να είναι προσεκτική, και τίποτα δεν θα το άλλαζε αυτό τώρα.

Η πραγματική της έγνοια, ωστόσο, δεν ήταν η ίδια η Άννα, αλλά ο αντίκτυπος της συμπεριφοράς της στον πατέρα τους. Δεν υπήρχε ούτε ίχνος σιγουριάς στη ζωή αυτού του φτωχού, αγαπημένου ανθρώπου, σκεφτόταν.

«Δεν νιώθει καθόλου ντροπή;» μουρμούρισε.

«Δεν είμαι σίγουρη», είπε η Φωτεινή.

Οι γυναίκες προσπάθησαν να μιλήσουν για άλλα πράγματα, αλλά η συζήτηση πάντοτε άρχιζε και τελείωνε με την απιστία της Άννας και τις εικασίες για το πόσος καιρός θα περνούσε μέχρι η Άννα να ρίξει μια απρόσεχτη ματιά στον Μανόλη, πράγμα που θα έκανε τον Αντρέα να αναρωτηθεί. Σιγά-σιγά, τα όποια υπολείμματα των συναισθημάτων που μπορεί να έτρεφε η Μαρία για τον Μανόλη εξαφανίστηκαν. Ήταν βέβαιη μόνο για ένα πράγμα, ότι δεν υπήρχε τίποτα που ίσως να μπορούσε να κάνει.

Είχε φτάσει πια το τέλος του Οκτώβρη. Οι άνεμοι του χειμώνα δυνάμωναν και σύντομα θα διαπερνούσαν και τα πιο βαριά ρούχα, τα πιο χοντρά μάλλινα πανωφόρια. Στη Μαρία φαινόταν απολίτιστο να στέκεται εκεί, στο δριμύ ψύχος, και να μιλάει στον Κυρίτση, αλλά η σκέψη να σταματήσουν τις συζητήσεις τους της ήταν αφόρητη. Λάτρευε να μιλάει με αυτό τον άντρα. Έδειχναν να μην τελειώνουν ποτέ αυτά που είχαν να συζητήσουν, μολονότι ένιωθε πως είχε ελάχιστα ενδιαφέροντα πράγματα να του πει. Δεν γινόταν να μη συγκρίνει τον τρόπο που της μιλούσε εκείνος με τον τρόπο που της μιλούσε ο Μανόλης. Η κάθε πρόταση του αρραβωνιαστικού της ήταν γεμάτη με εύθυμα πειράγματα, αλλά με τον Κυρίτση δεν υπήρχε η παραμικρή υπόνοια ερωτισμού.

«Θέλω να μάθω πώς ακριβώς είναι να ζεις εδώ», της είπε μια μέρα, καθώς ο άνεμος λυσομανούσε γύρω τους.

«Μα βλέπεις το νησί κάθε βδομάδα. Πρέπει να σου είναι τόσο οικείο όσο και σε μένα», είπε εκείνη, μάλλον απορημένη από τη δήλωση του.

«Το κοιτάζω, αλλά δεν το βλέπω», είπε. «Το βλέπω μόνο ως περαστικός ξένος. Είναι πολύ διαφορετικό αυτό».

«Θέλεις να έρθεις σπίτι μου για έναν καφέ;» Η Μαρία είχε εξασκηθεί σιωπηλά στο να πει αυτά τα λόγια, αλλά όταν τελικά τα ξεστόμιζε, σχεδόν δεν αναγνώρισε τη φωνή της.

«Καφέ;» Ο Κυρίτσης την είχε ακούσει αρκετά καθαρά, αλλά επανέλαβε τη λέξη επειδή δεν είχε κάτι να πει ως απάντηση.

«Θέλεις;»

Ήταν σαν εκείνη να είχε ταράξει το ονειροπόλημά του.

«Ναι, νομίζω ότι θα ήθελα».

Διέσχισαν τη σήραγγα μαζί. Μολονότι εκείνος ήταν ο γιατρός κι εκείνη η ασθενής, περπατούσαν πλάι-πλάι, σαν ίσοι. Και οι δυο τους είχαν διαβεί τα βενετσιάνικα τείχη εκατό φορές, αλλά αυτό ήταν ένα διαφορετικό ταξίδι.

Ο Κυρίτσης δεν είχε περπατήσει σε δρόμο συντροφιά με μια γυναίκα για χρόνια, και η Μαρία, στο πλευρό ενός άντρα που δεν ήταν ο πατέρας της, αισθανόταν μια αυτοπεποίθηση που νόμιζε ότι είχε αφήσει πίσω της, μαζί με την παιδική της ηλικία.

Μπορεί να την έβλεπε κάποιος και να έβγαζε βιαστικά λάθος συμπεράσματα. «Είναι ο γιατρός!» ήθελε να φωνάξει, θέλοντας απεγνωσμένα να γλιτώσει από το κουτσομπολιό.

Γρήγορα τον οδήγησε στο δρομάκι, κοντά στην άκρη της σήραγγας, και μπήκαν στο σπίτι της. Η Μαρία άρχισε να φτιάχνει καφέ. Ήξερε ότι ο Κυρίτσης δεν είχε πολλή ώρα στη διάθεσή του και ήθελε να είναι συνεπής στο πρώτο ραντεβού του.

Ενώ η Μαρία ήταν απασχολημένη με το να βρει τη ζάχαρη, τα φλιτζάνια και τα πιατάκια, ο Κυρίτσης περιεργάστηκε το δωμάτιο. Ήταν πολύ πιο άνετο και γεμάτο χρώμα από το δικό του μικρό διαμέρισμα στο Ηράκλειο. Παρατήρησε τα κεντημένα καλύμματα, τη φωτογραφία της νεαρής κυρίας Πετράκη με τη Μαρία κι ένα άλλο κορίτσι, στον τοίχο. Είδε μια τακτοποιημένη σειρά βιβλίων, ένα βάζο που περιείχε

βλαστούς ελιάς, και ματσάκια λεβάντας και βοτάνων, που κρέμονταν από το ταβάνι για να ξεραθούν. Είδε τάξη και νοικοκυροσύνη, που τον έκαναν να αισθανθεί ξεστασιά.

Τώρα που βρίσκονταν στο βασιλείο της Μαρίας, ένοιωσε ότι θα μπορούσε να την κάνει να του μιλήσει για τον εαυτό της. Υπήρχε ένα φλέγον ερώτημα που ήθελε να θέσει. Ήξερε τόσα πολλά για την αρρώστια, τα συμπτώματά της, την επιδημιολογία της, την παθολογία της, αλλά βέβαια δεν ήξερε πώς ήταν στην πραγματικότητα να έχει κάποιος λέπρα, και μέχρι εκείνη τη στιγμή δεν είχε ποτέ σκεφτεί να ρωτήσει έναν από τους ασθενείς του.

«Πώς είναι...» άρχισε με ενδοιασμό, «να είσαι λεπρός;».

Η ερώτηση φάνηκε πολύ προσωπική, αλλά η Μαρία δεν δίστασε να απαντήσει.

«Από κάποιες πλευρές δεν αισθάνομαι διαφορετικά απ' ότι πριν από ένα χρόνο, αλλά ζω διαφορετικά, επειδή με έστειλαν εδώ», του είπε. «Είναι λιγάκι σαν να είσαι στη φυλακή, ειδικά για κάποιον σαν εμένα, μια και η αρρώστια δεν με επηρεάζει περισσότερο μέρα με τη μέρα. Μόνο που δεν υπάρχουν κλειδαριές στις πόρτες, ούτε κάγκελα».

Καθώς τα έλεγε αυτά, το μυαλό γύριζε πίσω σ' εκείνο το κρύο φθινοπωρινό πρωινό, όταν έφυγε από την Πλάκα για να έρθει στη Σπιναλόγκα. Η ζωή σε μια αποικία λεπρών δεν ήταν σίγουρα κάτι που εκπλήρωνε τις επιθυμίες της, αλλά αναρωτήθηκε για μια στιγμή πώς θα ήταν αν είχε παντρευτεί τον Μανόλη. Μήπως αυτό θα ήταν ένα άλλο είδος φυλακής; Τι σόι άντρας θα πρόδιδε την οικογένεια του; Τι σόι Ιούδας θα μπορούσε να καταχραστεί την καλοσύνη και τη φιλοξενία που του είχαν προσφέρει; Είχε ξεγελαστεί από τη γοητεία του, αλλά συνειδητοποιούσε τώρα ότι οι περιστάσεις μπορεί και να την είχαν σώσει. Ήταν ένας άντρας με τον οποίο δεν συζήτησε ούτε μία φορά κάτι βαθύτερο ή ευρύτερο από τη σοδειά της ελιάς, τη μουσική του Μίκη Θεοδωράκη ή το αν θα

πήγαιναν στο πανηγύρι κάποιου αγίου στην Ελούντα. Αυτή η ανέμελη ζωή την είχε ελκύσει αρχικά, αλλά καταλάβαινε ότι ίσως αυτά να ήταν όλα όσα είχε εκείνος να προσφέρει. Η ζωή με τον Μανόλη μπορεί να ήταν απλώς ένα άλλο είδος ισόβιας φυλάκισης, όχι καλύτερης από αυτή την οποία είχε καταδικαστεί να εκτίσει στη Σπιναλόγκα.

«Υπάρχουν πολλά καλά πράγματα, πάντως», πρόσθεσε. «Υπέροχοι άνθρωποι, όπως η Ελπίδα Κοντομάρη, το ζευγάρι των Παπαδημητρίου και ο Δημήτρης. Έχουν τόση ζωντάνια και, ξέρεις κάτι, μολονότι βρίσκονται εδώ πολύ περισσότερο απ' όσο εγώ, ποτέ, μα ποτέ, δεν παραπονιούνται».

Όταν τέλειωσε τα λόγια της, η Μαρία έβαλε καφέ σε ένα φλιτζάνι και το έδωσε στον Κυρίτση. Παρατήρησε, πολύ αργά, ότι το χέρι του έτρεμε ανεξέλεγκτα, και όταν πήρε τον καφέ, το φλιτζάνι έσκασε με πάταγο στο πάτωμα. Μια σκούρα λιμνούλα απλώθηκε στο πέτρινο δάπεδο και για λίγο επικράτησε μια σιωπή αμηχανίας, πριν η Μαρία τρέξει στο νεροχύτη να πάρει ένα πατσαβούρι. Αισθάνθηκε τη βαθιά ντροπή του και ήθελε να τον απαλλάξει από αυτή γρήγορα.

«Μην ανησυχείς, δεν έγινε τίποτα», είπε, σκουπίζοντας ταυτόχρονα το υγρό και μαζεύοντας τα θρύψαλα της πλουμιστής πορσελάνης με ένα φαράσι. «Αρκεί που δεν κάηκες».

«Ζητώ ειλικρινά συγγνώμη», είπε εκείνος. «Ζητώ ειλικρινά συγγνώμη που έσπασα το φλιτζάνι σου. Ήμουν πολύ αδέξιος».

«Μην ανησυχείς. Τι είναι ένα φλιτζάνι;»

Στην πραγματικότητα, ήταν ένα ξεχωριστό φλιτζάνι, μέρος του σερβίτσιου που είχε φέρει η μητέρα της από την Πλάκα, αλλά η Μαρία συνειδητοποίησε ότι δεν την ένοιαζε καθόλου. Ήταν σχεδόν ανακούφιση το γεγονός ότι ο Κυρίτσης δεν ήταν τόσο τέλειος, τόσο άψογος από κάθε άποψη όπως έδειχνε προς τα έξω.

«Ίσως δεν έκανα καλά που ήρθα», ψέλλισε ο Κυρίτσης. Κατά τη γνώμη του, όλο αυτό ήταν ένα σημάδι ότι δεν θα

έπρεπε να είχε παραβιάσει τους κανόνες του επαγγελματικού πρωτοκόλλου στο οποίο πίστευε τόσο σθεναρά. Ερχόμενος στο σπίτι της Μαρίας για κοινωνικούς λόγους, είχε περάσει τα όρια με έναν ασθενή.

«Φυσικά κι έκανες καλά. Εγώ σε κάλεσα, και θα αισθανόμουν απαίσια αν δεν είχες έρθει».

Το ξέσπασμα της Μαρίας ήταν αυθόρμητο και πιο ενθουσιώδες απ' όσο είχε την πρόθεση να φανεί. Προκάλεσε έκπληξη στον Κυρίτση, αλλά και σε αυτήν. Τώρα ήταν πάτσι. Είχαν χάσει και οι δύο την ψυχραιμία τους.

«Μείνε, σε παρακαλώ, θα βάλω άλλον καφέ».

Τα μάτια της Μαρίας κοιτούσαν τα μάτια του γιατρού τόσο ικετευτικά, ώστε εκείνος δεν μπορούσε να κάνει τίποτε άλλο από το να δεχτεί. Πήρε ένα άλλο φλιτζάνι από την πιατοθήκη, κι αυτή τη φορά, μόλις έβαλε τον καφέ, το άφησε στο τραπέζι, για να το πάρει ο Κυρίτσης με ασφάλεια.

Ήπιαν και οι δυο τους μια γουλιά χωρίς να μιλούν. Μερικές φορές, η σιωπή μπορεί να είναι άβολη, αλλά όχι τη συγκεκριμένη στιγμή. Η Μαρία έσπασε τελικά την αμηχανία.

«Έμαθα ότι κάποιοι άνθρωποι έχουν αρχίσει μια φαρμακευτική αγωγή. Θα πετύχει;»

Ήταν μια ερώτηση που ανυπομονούσε να κάνει.

«Είναι ακόμη οι πρώτες μέρες, Μαρία», της απάντησε. «Αλλά πρέπει να διατηρήσουμε κάποια ελπίδα. Γνωρίζουμε μερικές από τις αντενδείξεις της αγωγής, πράγμα για το οποίο πρέπει να είμαστε επιφυλακτικοί σε αυτό το στάδιο».

«Τι φάρμακο είναι;»

«Το πλήρες όνομά του είναι διβινυλοσουλφόνη, αλλά είναι γενικά γνωστό ως δαπσόνη. Έχει βάση το θείο και είναι δυνάμει τοξικό. Το κύριο στοιχείο, ωστόσο, είναι ότι η όποια βελτίωση λαμβάνει χώρα γενικά πολύ μακροπρόθεσμα».

«Οπότε δεν είναι μαγικό φίλτρο», είπε η Μαρία, προσπαθώντας να μην ακουστεί απογοητευμένη.

«Όχι, φοβάμαι πως δεν είναι», είπε ο Κυρίτσης. «Θα χρειαστεί κάμποσος καιρός πριν να ξέρουμε πραγματικά αν θα θεραπευτεί ποτέ κανείς πλήρως. Φοβάμαι ότι δεν πρόκειται να φύγει κανείς σύντομα».

«Άρα αυτό σημαίνει ότι θα μπορέσεις να έρθεις για καφέ κι άλλη φορά;»

«Το ελπίζω. Φτιάχνεις πολύ καλό καφέ».

Ο Κυρίτσης ήξερε ότι η απάντηση του ήταν κάπως αδέξια και ότι υπονοούσε πως ενδιαφερόταν να την επισκεφτεί μόνο εξαιτίας της ποιότητας του καφέ της. Δεν ήταν σε καμία περίπτωση αυτό που ήθελε να φανεί.

«Λοιπόν, πρέπει να πηγαίνω τώρα», είπε, προσπαθώντας να κρύψει την αμηχανία του. «Σ' ευχαριστώ». Με αυτόν το μάλλον ψυχρό χαιρετισμό, ο Κυρίτσης έφυγε.

Καθώς μάζευε τα φλιτζάνια και σκούπιζε το πάτωμα για να απομακρύνει τα τελευταία θραύσματα του σπασμένου φλιτζανιού, η Μαρία συνειδητοποίησε ότι σιγοτραγουδούσε. Η αίσθηση μπορούσε να περιγραφεί μόνο ως ευθυμία, ένα ασυνήθιστο συναίσθημα σε ένα γκρίζο μέρος, αλλά το χαιρόταν και έλπιζε ενάντια στις πιθανότητες ότι θα κρατούσε. Όλη μέρα ένιωθε λες και τα πόδια της δεν ακουμπούσαν στο έδαφος. Είχε πολλά να κάνει, όμως κάθε δουλειά της έφερνε ευχαρίστηση. Αμέσως μόλις τακτοποίησε, τοποθέτησε μερικά από τα βάζα με τα βότανα σε ένα καλάθι και ξεκίνησε να δει την Ελπίδα Κοντομάρη.

Η ηλικιωμένη γυναίκα σπάνια κλείδωνε την πόρτα της και η Μαρία μπήκε μέσα χωρίς να χτυπήσει. Βρήκε την Ελπίδα ξαπλωμένη στο κρεβάτι, χλομή αλλά στηριγμένη στα μαξιλάρια της.

«Ελπίδα, πώς είσαι σήμερα;»

«Αισθάνομαι πολύ καλύτερα», είπε. «Χάρη σε σένα».

«Χάρη στη φύση, όχι σε μένα», τη διόρθωσε η Μαρία. «Θα σου φτιάξω άλλο ένα μείγμα. Προφανώς έχει αποτέλεσμα. Θα

πιεις ένα φλιτζάνι τώρα, ένα σε περίπου τρεις ώρες, και μετά θα ξανάρθω το βράδυ να σου δώσω κι ένα τρίτο».

Για πρώτη φορά εδώ κι εβδομάδες, η Ελπίδα Κοντομάρη άρχιζε να νιώθει πάλι καλά. Οι οξείες στομαχόπονοι από τους οποίους υπέφερε φαίνονταν τελικά να υποχωρούν, και δεν είχε καμία αμφιβολία ότι η βελτίωσή της οφειλόταν στα καταπραϋντικά φυτικά γιατροσόφια που της έφτιαχνε η Μαρία. Μολονότι η επιδερμίδα στο γέρικο πρόσωπό της είχε ζαρώσει και τα ρούχα της κρέμονταν από πάνω της σαν να ήταν σκιάχτρο, η όρεξή της είχε αρχίσει να ξανάρχεται και μπορούσε πλέον να φανταστεί τη στιγμή που ίσως έτρωγε πάλι κανονικά.

Αμέσως μόλις βεβαιώθηκε ότι η Ελπίδα αισθανόταν άνετα, η Μαρία έφυγε. Θα επέστρεφε το βράδυ για να σιγουρευτεί ότι η ασθενής της θα έπαιρνε την επόμενη δόση της, αλλά στο μεταξύ θα περνούσε τη μέρα στην «πολυκατοικία», όπως ήταν απαξιωτικά γνωστό το μεγάλο κτίριο. Αυτό βρισκόταν στο τέλος του κεντρικού δρόμου και κανείς δεν το προτιμούσε. Υπήρχε η αίσθηση μοναξιάς και εγκατάλειψης εκεί πάνω, στην κορυφή του λόφου. Οι άνθρωποι προτιμούσαν τη ζεστασιά των μικρών τούρκικων και ιταλικών σπιτιών. Η εγγύτητα των παλιότερων σπιτιών τούς βοηθούσε να δημιουργείται ένα αίσθημα κοινότητας, το οποίο είχε μεγαλύτερη σημασία γι' αυτούς από τις φωτεινές λάμπες φθορίου και τα σύγχρονα παραθυρόφυλλα.

Σήμερα, η Μαρία πήγαινε εκεί επειδή σε τέσσερα από τα διαμερίσματα έμεναν λεπροί που δεν μπορούσαν πλέον να φροντίσουν μόνοι τους εαυτούς τους. Ήταν αυτοί που τα πληγιασμένα πόδια τους είχαν οδηγήσει στον ακρωτηριασμό τους, που τα άκαμπτα χέρια τους είχαν καταστήσει ανίκανους να κάνουν και την πιο απλή δουλειά του σπιτιού, και τα πρόσωπα τους είχαν παραμορφωθεί σε σημείο που να μην αναγνωρίζονται. Σε οποιαδήποτε άλλη κατάσταση, οι ζωές

αυτών των παραμορφωμένων ανθρώπων θα ήταν απόλυτα άθλιες. Ακόμη και τώρα, αρκετοί από αυτούς ζούσαν στα όρια της απελπισίας, αλλά οι προσπάθειες της Μαρίας και μερικών άλλων γυναικών σαν αυτή δεν τους επέτρεπαν ποτέ να τα ξεπεράσουν.

Αυτό που αγαπούσαν περισσότερο απ' οτιδήποτε άλλο οι συγκεκριμένοι άνθρωποι, ήταν η μοναξιά τους. Για μια νεαρή γυναίκα, της οποίας η μύτη είχε καταστραφεί από τη λέπρα και τα μάτια ήταν μονίμως ανοιχτά λόγω της παράλυσης των μυών του προσώπου, τα έντονα βλέμματα των άλλων στην αποικία ήταν αφόρητα. Περιστασιακά, έβγαινε έξω τη νύχτα και γλιστρούσε μέσα στην εκκλησία, μόνη μαζί με τις σκουρόχρωμες εικόνες και το παρήγορο άρωμα του λιωμένου κεριού, αλλά εκτός από αυτό, δεν έβγαινε ποτέ έξω, παρά μόνο για την πολύ σύντομη διαδρομή της στο νοσοκομείο, μία φορά το μήνα, όπου ο Λαπάκης κατέγραφε τυχόν αλλαγές στις πληγές της και της έγραφε συνταγές για φάρμακα, που θα έριχναν το κορμί και το μυαλό της από μια σχεδόν μόνιμη κατάσταση αγρυπνίας σε έναν σύντομο αλλά μακάριο ύπνο. Μια άλλη, λίγο μεγαλύτερη γυναίκα, είχε χάσει το ένα χέρι της. Κατέβαλε το υψηλότερο τίμημα για τα σοβαρά εγκαύματα που είχε προκαλέσει στον εαυτό της ενώ μαγείρευε για την οικογένεια της, μόλις λίγους μήνες πριν έρθει στο νησί. Ο Λαπάκης είχε κάνει ότι μπορούσε για να προσπαθήσει να γιατρέψει τις ελκώδεις πληγές, όμως η μόλυνση τους νίκησε, και η μόνη επιλογή του ήταν ο ακρωτηριασμός. Το άλλο χέρι της ήταν άκαμπτο. Σχεδόν μπορούσε να κρατήσει πιρούνι, αλλά δεν μπορούσε να ανοίξει μια κονσέρβα ή να κουμπώσει ένα κουμπί.

Όλοι αυτοί οι, πάνω-κάτω, δέκα άνθρωποι, που βρίσκονταν σε ακραία κατάσταση και ζούσαν εκεί, ήταν φριχτά σημαδεμένοι. Οι περισσότεροι είχαν φτάσει στη Σπιναλόγκα σε οξεία κατάσταση εξάντλησης, και παρά τις έντονες προσπάθειες

του νοσοκομείου να διασφαλίσει ότι δεν θα πάθαιναν μακροπρόθεσμη ζημιά λόγω των παραλυτικών αποτελεσμάτων της αρρώστιας, δεν ήταν πάντοτε δυνατόν να την ελέγξουν. Ταίριαζαν στη βιβλική εικόνα του λεπρού και είχαν καλύψει μεγάλη απόσταση στον διαβολικό δρόμο προς την παραμόρφωση, ενώ η μορφή τους παρέπεμπε ακόμη διακριτά σε άνθρωπο.

Η Μαρία ψώνιζε και μαγείρευε γι' αυτούς τους ανθρώπους που βρίσκονταν στο τελικό στάδιο της ασθένειας. Σχεδόν δεν έδινε πλέον σημασία στις δυσμορφίες τους, ενώ τους σέρβριε φαγητό και, σε κάποιες περιπτώσεις, τους βοηθούσε να φάνε. Στο μυαλό της βρισκόταν πάντοτε η σκέψη ότι και η μητέρα της μπορεί να ήταν έτσι. Κανείς δεν της το είχε πει ποτέ, αλλά καθώς έφερνε το κουτάλι με το ρύζι στα χείλη τους, έλπιζε η Ελένη να μην είχε υποφέρει όπως αυτοί οι άνθρωποι. Θεωρούσε τον εαυτό της έναν από τους τυχερούς. Είτε είχε επιτυχία η νέα φαρμακευτική αγωγή είτε όχι, τα διαλυμένα κορμιά αυτών των ανθρώπων δεν θα γιαιτρεύονταν ποτέ.

Οι περισσότεροι άνθρωποι στην ενδοχώρα φαντάζονταν ότι όλοι οι λεπροί είχαν σακατευτεί από την αρρώστια σαν αυτές τις ακραίες περιπτώσεις - η σκέψη και μόνο ότι βρίσκονταν κοντά τους, τους απωθούσε. Φοβούνταν για τους εαυτούς τους και για τα παιδιά τους, και δεν διατηρούσαν καμία αμφιβολία ότι ο βάκιλος που είχε μολύνει τους ανθρώπους στο νησί θα μπορούσε να μεταφερθεί με τον αέρα στα δικά τους σπίτια. Ακόμη και στην Πλάκα υπήρχαν κάποιοι με τέτοιες εσφαλμένες αντιλήψεις. Τα προηγούμενα χρόνια, είχε καλλιεργηθεί ένας δευτερεύων λόγος αγανάκτησης εναντίον της αποικίας. Οι υπερβολικά τραβηγμένες ιστορίες για τον πλούτο των Αθηναίων είχαν συνεγείρει τους ανθρώπους σε μια κατάσταση αυξανόμενου μίσους, ειδικά στις φτωχότερες κοινότητες των Σελλών και του Βρουχά, που δεν απολάμβαναν το αξιόλογο εισόδημα των ψαράδικων χωριών όπως η Πλάκα. Τη μια στιγμή φοβούνταν την ιδέα μήπως καταλήξουν

και οι ίδιοι στη Σπιναλόγκα· την άλλη έβραζαν από φθόνο στην ιδέα ότι οι άποικοι μπορεί να ζούσαν πιο άνετη ζωή απ' ότι αυτοί. Οι φόβοι τους ήταν αβάσιμοι και βαθιά ριζωμένοι.

Μια μέρα του Φεβρουαρίου, άρχισε να κυκλοφορεί μια φήμη. Την είχε πυροδοτήσει το επιπόλαιο σχόλιο ενός άντρα, και σαν φωτιά στο δάσος που ξεκινάει από ένα απρόσεχτα πεταμένο σπίρτο, εξαπλώθηκε με τρομακτική ταχύτητα και σύντομα μαινόταν σε όλα τα κοντινά χωριά, από την Ελούντα στο νότο μέχρι τα Βλιχάδια στα βόρεια παράλια. Μαθεύτηκε ότι ο πρόεδρος στις Σέλλες είχε πάει τον δεκάχρονο γιο του στο νοσοκομείο του Ηρακλείου. Ήταν να κάνει εξετάσεις λόγω της υποψίας για λέπρα. Ίσως η αρρώστια να εξαπλωνόταν από το νησί στην ενδοχώρα. Μέσα σε μία μέρα, μαζεύτηκαν τα μαύρα σύννεφα της παραφοράς του πλήθους. Ένας υποκινητής σε κάθε χωριό και τα αισθήματα φόβου και απέχθειας που καλλιεργούνταν από καιρό ακούσαν για να ξεχειλίσει ο θυμός, και οι άνθρωποι άρχισαν να κατεβαίνουν στην Πλάκα με πρόθεση την καταστροφή του νησιού. Ο στόχος τους δεν ήταν παράλογος. Αν λεηλατούσαν τη Σπιναλόγκα, σκέφτονταν, δεν θα στέλνονταν εκεί άλλοι λεπροί, και η ελληνική κυβέρνηση θα αναγκαζόταν να εγκαταστήσει την αποικία σε άλλο μέρος. Επίσης, φαντάζονταν ότι, μόλις απειλούνταν, οι Αθηναίοι που διέθεταν επιρροή θα επέμεναν να μεταφερθούν κάπου ασφαλέστερα. Με τον έναν ή τον άλλο τρόπο, θα ξεφορτώνονταν αυτό το βρομερό στίγμα στον τόπο τους.

Ο όχλος σχεδίαζε να πάρει όσες ψαρόβαρκες έβρισκε και να αποβιβαστεί με την κάλυψη του σκοταδιού. Στις πέντε το απόγευμα εκείνης της Τετάρτης, είχαν συγκεντρωθεί διακόσια άτομα, κυρίως άντρες, στην προκυμαία της Πλάκας. Ο Γιώργης είδε τα πρώτα φορτηγά να καταφτάνουν και άκουσε τη φασαρία, καθώς οι άνθρωποι κατέβαιναν από αυτά και κατευθύνονταν στην παραλία. Όπως και οι άλλοι χωρικοί της Πλάκας, είχε μείνει εμβρόντητος. Ήταν η ώρα να πάει

να πάρει τον Κυρίτση, αλλά πρώτα έπρεπε να φτάσει σπρώχνοντας μέχρι τη βάρκα του. Καθώς το έκανε αυτό, έπιανε αποσπάσματα από τις συζητήσεις.

«Πόσοι χωράμε σε μια βάρκα;»

«Ποιος έχει το πετρέλαιο;»

«Σιγουρέψου ότι υπάρχει αρκετό!»

Ένας από τους αρχηγούς εντόπισε τον γέρο άντρα να μπαίνει στη βάρκα του και του μίλησε επιθετικά.

«Πού νομίζεις ότι πας;»

«Πάω απέναντι να πάρω το γιατρό», απάντησε.

«Ποιο γιατρό;»

«Έναν από τους γιατρούς που δουλεύουν εκεί», απάντησε ο Γιώργης.

«Τι μπορούν να κάνουν οι γιατροί για τους λεπρούς;» κάγχασε ο αρχηγός, απευθυνόμενος στο πλήθος.

Καθώς η ομάδα γελούσε και αποδοκίμαζε, ο Γιώργης έσπρωξε τη βάρκα του μακριά από την προκυμαία. Έτρεμε σύγκορμος από το φόβο και δεν μπορούσε να κρατήσει σταθερό το χέρι του στο πηδάλιο. Η μικρή βάρκα πάλευε με πείσμα ενάντια στην ταραγμένη θάλασσα, και ποτέ δεν του είχε φανεί μεγαλύτερη η διαδρομή. Από κάποια απόσταση μπόρεσε να δει τη σκοτεινή σιλουέτα του Κυρίτση, και τελικά έφερε τη βάρκα κοντά στο πέτρινο πεζούλι.

Ο γιατρός δεν ασχολήθηκε με το να δέσει τη βάρκα, αλλά, αντίθετα, πήδηξε κατευθείαν μέσα. Είχε περάσει μια κοπιαστική μέρα και ανυπομονούσε να γυρίσει στο σπίτι του. Μέσα στο ημίφως, σχεδόν δεν διέκρινε το πρόσωπο του Γιώργη κάτω από το γείσο του καπέλου του, αλλά η φωνή του γέρου ήταν ασυνήθιστα δυνατή.

«Γιατρέ», είπε, κοντεύοντας να πνιγεί, «έχει μαζευτεί κόσμος εκεί πέρα. Νομίζω ότι σχεδιάζουν να επιτεθούν στη Σπιναλόγκα!»

«Τι εννοείς;»

«Έχουν έρθει εκατοντάδες από δαύτους. Δεν ξέρω από πού, αλλά μαζεύουν βάρκες κι έχουν δοχεία με πετρέλαιο. Μπορεί να ξεκινήσουν όπου να 'ναι».

Ο Κυρίτσης έμεινε εμβρόντητος τόσο από την ηλιθιότητα αυτών των ανθρώπων όσο και από το φόβο του για τους νησιώτες. Ο χρόνος ήταν ελάχιστος. Έπρεπε να αποφασίσει αστραπιαία. Θα σπαταλούσε πολύτιμα λεπτά αν επέστρεφε μέσα στα τείχη για να προειδοποιήσει τους λεπρούς. Έπρεπε να φτάσει στην Πλάκα και να πείσει τους τρελούς να εγκαταλείψουν το σχέδιό τους.

«Πρέπει να γυρίσουμε πίσω γρήγορα», παρακίνησε τον Γιώργη.

Ο Γιώργης γύρισε τη βάρκα προς την αντίθετη κατεύθυνση. Αυτή τη φορά, είχε τον άνεμο πίσω του και το σκάφος κάλυψε την απόσταση ανάμεσα στο νησί και την ενδοχώρα σε χρόνο μηδέν. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, οι άνθρωποι στην προκυμαία είχαν ανάψει τους δαυλούς τους, και καθώς η μικρή βάρκα προσέγγιζε την ακτή, έφτανε ένα ακόμη φορτηγό γεμάτο κόσμο. Υπήρξε ένα κύμα ενθουσιασμού ενώ ο Γιώργης άραξε τη βάρκα, και όταν αποβιβάστηκε ο Κυρίτσης, το πλήθος έκανε χώρο για να περάσει ένας ψηλός άντρας με φαρδείς ώμους, που προφανώς ήταν ο εκπρόσωπος του.

«Και ποιος είσαι εσύ», ρώτησε σαρκαστικά, «που πας κι έρχεσαι στην αποικία των λεπρών όποτε σου αρέσει;»

Το θορυβώδες πλήθος αμέσως βουβάθηκε για να ακούσει τη στιχομυθία.

«Είμαι γιατρός, λέγομαι Κυρίτσης. Αυτό το διάστημα δοκιμάζω μια νέα φαρμακευτική αγωγή σε κάποιους ασθενείς στο νησί. Υπάρχουν ενδείξεις ότι μπορεί να οδηγήσει σε θεραπεία».

«Ααα!» χλεύασε ο άντρας. «Προσοχή, όλοι! Τ' ακούσατε αυτό; Οι λεπροί θα γιατρευτούν».

«Υπάρχει πολύ σοβαρή πιθανότητα για κάτι τέτοιο».

«Κι αν υποθέσουμε ότι δεν το πιστεύουμε αυτό;»

«Δεν έχει σημασία αν δεν το πιστεύετε εσείς». Ο Κυρίτσης τόνισε τα λόγια του με δραματικό ύφος. Εστίασε την προσοχή του στον αρχηγό. Μπορούσε να καταλάβει ότι αυτός ο παλικαράς δεν ήταν τίποτα χωρίς τον όχλο του.

«Και γιατί αυτό, παρακαλώ;» είπε ο άντρας, περιφρονητικά, εποπτεύοντας τους ανθρώπους που περίμεναν όλο προσδοκία στην προκυμαία, με τα πρόσωπά τους φωτισμένα από το τρεμούλιασμα της φλόγας των δαυλών. Τώρα προσπαθούσε να τους ξεσηκώσει. Είχε υποτιμήσει αυτόν το λεπτό άντρα, ο οποίος φαινόταν να αξίζει μεγαλύτερη προσοχή απ' όση θα περίμενε από κάποιον του μεγέθους του.

«Αν πειράξεις έστω και μία τρίχα ενός από τους λεπρούς εκεί πέρα», είπε ο Κυρίτσης, «θα βρεθείς σε ένα κελί τόσο σκοτεινό και σε τέτοιο βάθος στο χώμα, που δεν το είδες ούτε στους χειρότερους εφιάλτες σου. Αν μάλιστα πεθάνει ένας από τους λεπρούς, θα δικαστείς και θα καταδικαστείς για φόνο. Θα το φροντίσω προσωπικά».

Υπήρξε αναταραχή ανάμεσα στο πλήθος, που κατόπιν βουβάθηκε ξανά. Ο αρχηγός μπορούσε να νιώσει ότι έμενε μόνος του. Η στιβαρή φωνή του Κυρίτση διαπέρασε τη σιωπή.

«Λοιπόν, τι θα κάνετε; Θα πάτε σπίτια σας ήσυχα ή θα κάνετε τα αίση σας;»

Οι άνθρωποι στράφηκαν ο ένας στον άλλον και σχηματίστηκαν μικρά πηγαδάκια. Ένας-ένας, οι δαυλοί έσβησαν, βυθίζοντας σχεδόν την προκυμαία στο σκοτάδι. Ένας-ένας από το πλήθος επέστρεψαν ήσυχα στα οχήματα τους. Όλη τους η αποφασιστικότητα να καταστρέψουν τη Σπιναλόγκα είχε διαλυθεί.

Καθώς ο αρχηγός κατευθυνόταν στον κεντρικό δρόμο, έριξε πίσω από την πλάτη του μια ματιά στο γιατρό.

«Θα περιμένουμε εκείνη τη θεραπεία», φώναξε. «Κι αν δεν έρθει, θα επιστρέψουμε. Να θυμάσαι αυτό που σου είπα».

Ο Γιώργης Πετράκης είχε μείνει στη βάρκα του στη διάρκεια αυτής της αντιπαράθεσης, παρακολουθώντας αρχικά με φόβο και κατόπιν με θαυμασμό, καθώς ο Κυρίτσης σκόρπιζε τον όχλο. Είχε φανεί τόσο απίθανο ένας άνθρωπος μόνος του να αναχαιτίσει την ορμή αυτής της συμμορίας κακοποιών που εμφανίστηκε πεισματικά αποφασισμένη να καταστρέψει την αποικία των λεπρών.

Ο Κυρίτσης έδωσε την εντύπωση ότι είχε τον απόλυτο έλεγχο, όμως μέσα του είχε φοβηθεί για τη ζωή του. Κι όχι μόνο αυτό. Είχε φοβηθεί για τις ζωές όλων των λεπρών στο νησί. Μόλις έπαψε να αισθάνεται ότι η καρδιά του θα ξεπηδούσε από το στήθος του, συνειδητοποίησε ότι υπήρχε κάτι συγκεκριμένο που του έδωσε το θάρρος να αντιταχθεί στο πλήθος: ήταν η πιθανότητα να βρεθεί σε κίνδυνο η γυναίκα την οποία αγαπούσε. Δεν μπορούσε να κοροϊδέψει τον εαυτό του. Τη Μαρία θέλησε απεγνωσμένα να σώσει.

Εικοστό Κεφάλαιο

ΔΕΝ ΧΡΕΙΑΣΤΗΚΕ ΠΟΛΥ για να κυκλοφορήσει στη Σπιναλόγκα η είδηση ότι είχε κατασταλεί μια εξέγερση εναντίον του νησιού. Όλοι σύντομα ήξεραν ότι ο Κυρίτσης είχε διαλύσει ολομόναχος έναν βίαιο όχλο, και γι' αυτόν το λόγο είχε γίνει ο ήρωας της ημέρας. Επέστρεψε την επόμενη Τετάρτη, ως συνήθως, και η προσμονή του να δει τη Μαρία ήταν πιο έντονη από ποτέ. Η συνειδητοποίηση ότι έτρεφε τόσο δυνατά συναισθήματα για τη Μαρία τον εξέπληξε, και ολόκληρη την εβδομάδα δεν σκεφτόταν τίποτε άλλο. Εκείνη βρισκόταν στην προκυμαία για να τον υποδεχτεί, μια γνώριμη φιγούρα, τυλιγμένη στο πράσινο παλτό της, και, σήμερα, με ένα πλατύ χαμόγελο ζωγραφισμένο στο πρόσωπό της.

«Σ' ευχαριστώ, γιατρέ», του είπε, πριν εκείνος βγει καν από τη βάρκα. «Ο πατέρας μου μου είπε πώς αντιμετώπισες εκείνους τους ανθρώπους, και όλοι εδώ σου είναι ευγνώμονες γι' αυτό που έκανες».

Ο Κυρίτσης είχε πατήσει πια στην ξηρά. Κάθε μέρος του κορμιού του λαχταρούσε να την πάρει στην αγκαλιά του και να της εκδηλώσει την αγάπη του, όμως η αυθόρμητη συμπεριφορά

αυτού του είδους θα ήταν ενάντια σε μια ολόκληρη ζωή επιφυλακτικότητας, και ήξερε ότι δεν θα μπορούσε να το κάνει.

«Όλοι το ίδιο θα έκαναν. Δεν ήταν τίποτα», είπε ήρεμα. «Το έκανα για σένα».

Τόσο απερίσκεπτα λόγια. Ήξερε ότι θα έπρεπε να είναι πιο προσεκτικός.

«Και για όλους σ' αυτό το νησί», πρόσθεσε βιαστικά.

Η Μαρία δεν είπε τίποτα και ο Κυρίτσης δεν είχε ιδέα αν τον άκουσε καν. Όπως συνήθως, διέσχισαν μαζί τη σήραγγα. Τα πόδια τους έκαναν τα χαλίκια να τρίζουν, και κανείς τους δεν μιλούσε. Υπήρχε μια σιωπηρή παραδοχή ότι ο Κυρίτσης θα πήγαινε στο σπίτι της για καφέ, πριν συνεχίσει για το νοσοκομείο, όμως, καθώς έφτασαν στη στροφή της σήραγγας, εκείνος κατάλαβε αμέσως ότι κάτι διαφορετικό συνέβαινε τούτη τη μέρα. Ήταν σκοτεινά στην έξοδο, και δεν μπορούσε να αντικρίσει τη συνηθισμένη εικόνα του κεντρικού δρόμου της Σπιναλόγκας. Ο λόγος γι' αυτό ξεκαθάρισε σύντομα. Είχε συγκεντρωθεί εκεί ένα πλήθος, ίσως και διακοσίων ανθρώπων. Σχεδόν όλοι οι κάτοικοι του νησιού που είχαν τη δυνατότητα, είχαν έρθει από τα σπίτια τους για να υποδεχτούν το γιατρό. Παιδιά, νέοι και ηλικιωμένοι με τις μαγκούρες και τις πατερίτσες τους, είχαν κάνει όλοι την εμφάνισή τους εκείνο το ψυχρό πρωινό, φορώντας καπέλα, με κουμπωμένους τους γιακάδες τους μέχρι επάνω, για να εκφράσουν την ευγνωμοσύνη τους. Καθώς ο Κυρίτσης έβγαινε από τη σήραγγα, ξέσπασαν τριγύρω του χειροκροτήματα, και σταμάτησε απότομα, έκπληκτος που αποτελούσε το επίκεντρο της προσοχής. Μόλις έσβησαν τα χειροκροτήματα, βγήκε μπροστά ο Παπαδημητρίου.

«Γιατρέ Κυρίτση. Εκ μέρους όλων των κατοίκων αυτού του νησιού, θα ήθελα να σας ευχαριστήσω γι' αυτό που κάνατε την περασμένη εβδομάδα. Ξέρουμε ότι μας σώσατε από μια εισβολή και, κατά πάσα πιθανότητα, από τραυματισμό ή θάνατο. Όλοι εδώ θα σας είναι αιώνια ευγνώμονες γι' αυτό».

Μάτια γεμάτα προσμονή καρφώθηκαν πάνω του. Οι άνθρωποι ήθελαν να ακούσουν τη φωνή του.

«Όλοι σας έχετε το ίδιο δικαίωμα στη ζωή με οποιονδήποτε στην ενδοχώρα. Για όσο καιρό θα μπορώ να κάνω κάτι, κανείς δεν θα καταστρέψει αυτό το μέρος».

Για άλλη μία φορά ξέσπασαν χειροκροτήματα, και κατόπιν οι νησιώτες διαλύθηκαν σιγά-σιγά και ξανάρχισαν τις καθημερινές ασχολίες τους. Ο Κυρίτσης είχε συγκινηθεί από την υποδοχή και ανακουφίστηκε όταν έπαψε να είναι το επίκεντρο της τόσης προσοχής. Ο Παπαδημητρίου βρισκόταν τώρα πλάι του και περπατούσε μαζί του.

«Επιτρέψτε μου να σας συνοδέψω στο νοσοκομείο», είπε, χωρίς να συνειδητοποιεί ότι αυτό στερούσε από το γιατρό τις πολύτιμες στιγμές με τη Μαρία. Με όλο αυτό το πλήθος τριγύρω, η Μαρία είχε ήδη καταλάβει ότι δεν θα μπορούσε να περιμένει να πάει ο Κυρίτσης στο σπίτι της. Θα ήταν απόλυτα ανάρμοστο. Παρακολούθησε τη φιγούρα του να απομακρύνεται, κι επέστρεψε σπίτι της. Δυο φλιτζάνια βρισκόνταν στο μέσον του μικρού τραπεζιού της, κι αφού γέμισε το ένα και κάθισε να πει τον καφέ που είχε ψηθεί στην ξυλόσομπα, απευθύνθηκε σε ένα φανταστικό πρόσωπο που καθόταν απέναντι της.

«Λοιπόν, γιατρέ Κυρίτση», είπε. «Είσαι ήρωας τώρα».

Στο μεταξύ, ο Κυρίτσης σκεφτόταν τη Μαρία. Πώς θα ήταν δυνατόν να περιμένει μέχρι την επόμενη Τετάρτη για να τη δει; Επτά ημέρες. Εκατόν εξήντα οκτώ ώρες. Υπήρχαν, ωστόσο, αρκετά πράγματα να του αποσπάσουν την προσοχή. Στο νοσοκομείο η κατάσταση ήταν πιεσμένη. Δεκάδες λεπροί χρειάζονταν επείγουσα φροντίδα, και με μόνο δύο ανθρώπους να κρατούν σε λειτουργία ολόκληρο το μέρος, ο Λαπάκης και η Μανάκη ανακουφίστηκαν περισσότερο από ποτέ που τον είδαν.

«Καλημέρα, Νίκο!» κραύγασε ο Λαπάκης περιπαικτικά. «Ο καλύτερος γιατρός στην Κρήτη, και τώρα ο Άγιος της Σπιναλόγκας!»

«Ω, έλα σε παρακαλώ, Χρήστο», αποκρίθηκε ο Κυρίτσης, λιγάκι ταραγμένος. «Ξέρεις ότι θα είχες κάνει το ίδιο».

«Δεν είμαι σίγουρος. Κατά γενική ομολογία, τα πράγματα ήταν πολύ δύσκολα».

«Όλα αυτά έγιναν την περασμένη βδομάδα», είπε ο Κυρίτσης, παραμερίζοντας το επεισόδιο. «Πρέπει να ασχοληθούμε με τα ζητήματα του σήμερα. Τι κάνουν οι ασθενείς μας;»

«Πάμε στο γραφείο μου και θα σε ενημερώσω».

Πάνω στο γραφείο του Λαπάκη βρισκόταν ένας σωρός από φακέλους. Τους πήρε στα χέρια του έναν-έναν και έκανε στο συνάδελφο του μια σύντομη περιγραφή της τρέχουσας κατάστασης του κάθε ασθενή που λάμβανε τη φαρμακευτική αγωγή. Οι περισσότεροι από τους δεκαπέντε έδειχναν σημάδια θετικής αντίδρασης, μολονότι όχι όλοι.

«Δύο βρίσκονται σε σοβαρή, χημικά αντιδραστική κατάσταση», είπε ο Λαπάκης. Ο ένας έχει θερμοκρασία πάνω από σαράντα βαθμούς, από την τελευταία φορά που ήρθες, και μόλις μου είπε η Αθηνά ότι η άλλη κράτησε ξύπνιο ολόκληρο το νησί χθες τη νύχτα με τα ουρλιαχτά της. Με ρωτάει συνέχεια πώς γίνεται να μην αισθάνεται τα χέρια και τα πόδια της και παρ' όλα αυτά να νιώθει τόσο τρομερό πόνο. Δεν έχω απάντηση να της δώσω».

«Θα την κοιτάξω σε ένα λεπτό, αλλά νομίζω ότι το καλύτερο τώρα θα ήταν να σταματήσουμε την αγωγή. Υπάρχει περίπτωση να συμβαίνει κάποια αυτοϊαση, και η σουλφόνη θα μπορούσε να κάνει ζημιά, αν όντως είναι έτσι».

Αφού είχαν ρίξει μια σύντομη ματιά στις σημειώσεις, ήταν ώρα να αρχίσουν οι δυο γιατροί τις επισκέψεις τους στους θαλάμους. Ήταν μια θλιβερή δουλειά. Ένας από τους ασθενείς, που ήταν καλυμμένος με πληγές γεμάτες πύον, έκλαιγε από τον πόνο, καθώς ο Λαπάκης χρησιμοποιούσε ένα διάλυμα τριχλωροξικού οξέος για να καθαρίσει τα έλκη. Ένας άλλος άκουγε σιωπηλός, ενώ ο Κυρίτσης πρότεινε ως

καλύτερο τρόπο για την αντιμετώπιση των νεκρών οστών στα δάχτυλά του τον ακρωτηριασμό, μια απλή εγχείριση που μπορούσε να γίνει χωρίς αναισθητικό - τέτοια ήταν η απουσία της αίσθησης αυτού του μέρους του σώματος. Για κάποιον άλλον, υπήρξε ένα απτό κύμα αισιοδοξίας, καθώς ο Λαπάκης περιέγραφε την εμφύτευση τένοντα που σχεδίαζε να κάνει στο πόδι του, για να τον βοηθήσει να περπατήσει ξανά. Σε κάθε προσκέφαλο, οι γιατροί συμφωνούσαν με τον ασθενή ποιο θα ήταν το επόμενο στάδιο. Για μερικούς αυτό σήμαινε την προοπτική παυσίπονων ενέσεων, για κάποιους άλλους ίσως την εκτομή των ελκών.

Τότε άρχισαν να καταφτάνουν οι πρώτοι εξωτερικοί ασθενείς. Μερικοί απλώς χρειάζονταν καινούριες γάξες για τα πληγιασμένα πόδια τους, όμως για άλλους η αγωγή ήταν πιο σκληρή, ειδικά για μια γυναίκα που χρειαζόταν εκτομή του λεπρωματώδους όγκου στη μύτη της και τη χρήση τουλάχιστον δέκα επιθεμάτων αδρεναλίνης για να σταματήσει η αιμορραγία.

Όλα αυτά κράτησαν μέχρι το απόγευμα, και τότε ήταν ώρα να δουν τους ασθενείς που λάμβαναν τη νέα αγωγή. Ένα πράγμα ξεκαθάριζε. Μετά από αρκετούς μήνες δοκιμών, οι νέες δόσεις της φαρμακευτικής θεραπείας παρουσίαζαν ενθαρρυντικά αποτελέσματα, και οι παρενέργειες, τις οποίες φοβόταν ο γιατρός Κυρίτσης, δεν είχαν εμφανιστεί στις περισσότερες από αυτές τις περιπτώσεις. Κάθε εβδομάδα εξέταζε την ύπαρξη τυχόν συμπτωμάτων αναιμίας, ηπατίτιδας και ψυχώσεων, ασθενειών που είχαν αναφερθεί από άλλους γιατρούς οι οποίοι χορηγούσαν επίσης δαπσόνη, αλλά ανακουφίστηκε όταν διαπίστωσε ότι δεν είχε εμφανιστεί καμία τους.

«Έχουμε αυξήσει τη δόση δαπσόνης σε όλα τα "πειραματόζωα" μας από τα είκοσι πέντε στα τριακόσια मिलιγκράμ, δύο φορές την εβδομάδα πλέον», είπε ο Λαπάκης. «Είναι η μεγαλύτερη ποσότητα που μπορώ να τους δώσω, έτσι δεν είναι;»

«Σίγουρα δεν θα συνιστούσα μεγαλύτερη, και αν αυτή μας δίνει τα συγκεκριμένα αποτελέσματα, θα έπρεπε να τη θεωρήσουμε ως το ανώτατο όριο, ειδικά με δεδομένο το χρονικό διάστημα κατά το οποίο γίνονται σε όλους οι ενέσεις. Η πιο πρόσφατη οδηγία είναι ότι θα έπρεπε να συνεχίσουμε να συνταγογραφούμε δαπσόνη για αρκετά χρόνια αφότου η λέπρα του ασθενούς πάψει να είναι ενεργή», είπε ο Κυρίτσης, προσθέτοντας έπειτα από μια μικρή παύση: «Είναι μακρά η πορεία, όμως, με αυτά τα αποτελέσματα, δεν νομίζω ότι θα παραπονεθεί κανείς τους».

«Τι θα 'λεγες να αρχίσουμε την αγωγή στην επόμενη ομάδα;»

Ο Λαπάκης ήταν ενθουσιασμένος και ανυπόμονος. Κανείς δεν θα είχε την τόλμη να ισχυριστεί ότι αυτοί οι λεπροί είχαν θεραπευτεί, και θα περνούσαν μερικοί μήνες μέχρι τη διενέργεια εξετάσεων, για να διαπιστωθεί αν ο βάκιλος της λέπρας είχε εξαλειφθεί από τον οργανισμό τους. Είχε ένα προαίσθημα ότι ύστερα από όλα αυτά τα χρόνια συζητήσεων, λανθασμένων εκκινήσεων και χωρίς πραγματική πίστη σε μια θεραπεία, είχαν φτάσει σε σημείο καμψής. Η παραίτηση, ακόμη και η απελπισία, μπορούσαν τώρα να δώσουν τη θέση τους στην ελπίδα.

«Ναι, δεν υπάρχει λόγος να περιμένουμε. Νομίζω ότι θα έπρεπε να επιλέξουμε τους επόμενους δεκαπέντε το συντομότερο δυνατόν. Όπως και πριν, θα πρέπει να έχουν καλή γενική υγεία», είπε ο Κυρίτσης.

Με όλο του το είναι ήθελε να εξασφαλίσει μια θέση για τη Μαρία στη λίστα των ονομάτων, αλλά ήξερε ότι θα ήταν αντιεπαγγελματικό να ασκήσει την επιρροή του. Το μυαλό του είχε παρασυρθεί από τη συζήτηση για τη νέα αγωγή σε σκέψεις γύρω από το πότε θα ξανάβλεπε τη Μαρία. Κάθε μέρα θα του φαινόταν αιώνας.

Την επόμενη Δευτέρα, η Φωτεινή έφτασε στο νησί όπως συνήθως. Η Μαρία ήθελε να της πει για την υποδοχή ήρωα

που είχε επιφυλαχθεί στον Κυρίτση την προηγούμενη εβδομάδα, όμως κατάλαβε ότι η Φωτεινή αδημονούσε να της μεταφέρει πολλά νέα. Δεν είχε καλά-καλά διαβεί την πόρτα της Μαρίας, όταν άρχισε να της τα λέει.

«Η Άννα είναι έγκυος!»

«Επιτέλους», είπε η Μαρία, αβέβαιη για το αν αυτή η είδηση ήταν καλή ή κακή. «Το ξέρει ο πατέρας μου;»

«Δεν μπορεί, γιατί διαφορετικά θα σου είχε πει κάτι, έτσι;»

«Υποθέτω πως ναι», είπε σκεπτική. «Πώς το έμαθες;»

«Από τον Αντώνη, βέβαια. Κατά γενική ομολογία, το κτήμα βουίζει από τις εικασίες εδώ κι εβδομάδες!»

«Πες μου, λοιπόν. Πες μου τι λένε», είπε η Μαρία ανυπομονώντας να μάθει λεπτομέρειες.

«Λοιπόν, για πολλές εβδομάδες δεν είδαν την Άννα να βγαίνει από το σπίτι, και υπήρχαν φήμες ότι ήταν άρρωστη. Μετά, μια μέρα την περασμένη εβδομάδα, έκανε πάλι την εμφάνισή της δημόσια - έχοντας πάρει βάρος αισθητά!»

«Όμως αυτό δεν σημαίνει απαραίτητα ότι είναι έγκυος», αναφώνησε η Μαρία.

«Ω, ναι, σημαίνει, επειδή το ανακοίνωσαν. Είναι τρεισήμισι μηνών».

Τους πρώτους μήνες της εγκυμοσύνης της, η Άννα ταιπωρήθηκε από αδιαθεσία. Κάθε πρωί και στη διάρκεια της ημέρας, έκανε εμετό και αισθανόταν αναγούλα. Ότι κι αν έτρωγε, δεν έμενε μέσα της, και για αρκετές εβδομάδες ο γιατρός είχε αμφιβολίες αν το μωρό θα επιβίωνε. Δεν είχε ξαναδεί γυναίκα τόσο άρρωστη, τόσο καταβεβλημένη από την εγκυμοσύνη, και μόλις υποχώρησαν οι εμετοί, εμφανίστηκε ένα νέο πρόβλημα. Άρχισε να αιμορραγεί. Ο μόνος τρόπος με τον οποίο ίσως να έσωζε το μωρό τώρα, ήταν να μένει συνέχεια ξαπλωμένη. Φαινόταν, ωστόσο, ότι το παιδί ήταν αποφασισμένο να κρατηθεί, και τη δέκατη τέταρτη εβδομάδα της εγκυμοσύνης της τα πάντα σταθεροποιήθηκαν. Προς

μεγάλη ανακούφιση του Αντρέα, η Άννα σηκώθηκε τότε από το κρεβάτι της.

Το αποστεωμένο πρόσωπο που την αντίκριζε από την άλλη πλευρά του καθρέφτη μόλις ένα μήνα πριν, είχε και πάλι στρογγυλέψει, και καθώς γύριζε στο πλάι, μπορούσε να δει καθαρά ένα φούσκωμα στην κοιλιά της. Τα χαρακτηριστικά εφαρμοστά παλτά και φορέματά της τοποθετήθηκαν στο πίσω μέρος της ντουλάπας, και πλέον φορούσε πιο φαρδιά ρούχα, κάτω από τα οποία η κοιλιά της φούσκωνε αργά.

Ήταν δικαιολογία για γιορτή στο κτήμα. Ο Αντρέας άνοιξε, το κελάρι του, και νωρίς ένα βράδυ, κάτω από τα δέντρα, έξω από το σπίτι, μαζεύτηκαν όλοι οι εργάτες του για να πιουν το καλύτερο κρασί της περασμένης χρονιάς. Βρισκόταν εκεί κι ο Μανόλης, και η φωνή του ακούστηκε δυνατώτερα όλων, όταν έκαναν πρόποση για το παιδί που θα ερχόταν.

Η Μαρία άκουγε με δυσπιστία, καθώς η Φωτεινή περιέγραφε αυτές τις πρόσφατες σκηνές.

«Δεν πιστεύω ότι δεν σκέφτηκε να πάει να δει τον πατέρα μας», είπε. «Ποτέ δεν σκέφτεται κανέναν, μόνο τον εαυτό της, έτσι δεν είναι; Να του το πω, ή να περιμένω μήπως το κάνει αυτή;»

«Αν ήμουν στη θέση σου, θα του το έλεγα. Διαφορετικά θα το μάθει από κάποιον άλλον».

Έμειναν σιωπηλές για λίγο. Η αναμονή ενός παιδιού ήταν φυσιολογικά λόγος για μεγάλο ενθουσιασμό, ειδικά ανάμεσα στις γυναίκες και τους κοντινούς συγγενείς. Όχι αυτή τη φορά, όμως.

«Να υποθέσω ότι είναι του Αντρέα;»

Η Μαρία είχε πει το ανομολόγητο.

«Δεν ξέρω. Η διαίσθησή μου μου λέει ότι ούτε καν η Άννα το ξέρει, αλλά ο Αντώνης λέει ότι ακόμη τα κουτσομπολιά δίνουν και παίρνουν. Χάρηκαν όλοι που ήπιαν για την ασφαλή γέννηση του μωρού, όμως πίσω από την πλάτη του Αντρέα, υπήρχαν πολλοί ψίθυροι και εικασίες».

«Αυτό δεν προκαλεί έκπληξη, έτσι δεν είναι;»

Οι δυο γυναίκες συζήτησαν λίγο ακόμη. Αυτή η σημαντική εξέλιξη στην οικογένεια είχε παραμερίσει τα άλλα γεγονότα και προς στιγμήν έδιωξε τις σκέψεις της Μαρίας από τον Κυρίτση και τη θαρραλέα συμπεριφορά του την προηγούμενη εβδομάδα. Για πρώτη φορά εδώ και πολλές εβδομάδες συναντήσεών τους, η Φωτεινή διαπίστωσε ότι δεν άκουγε τη διαρκή φλυαρία της Μαρίας για το γιατρό. «Ο γιατρός Κυρίτσης αυτό, ο γιατρός Κυρίτσης το άλλο!» πείραζε τη Μαρία, που έπαιρνε το χρώμα παπαρούνας του βουνού, όταν η Φωτεινή της τόνιζε αυτή την εμμονή που μεγάλωνε αργά.

«Πρέπει να πω στον πατέρα μου για την Άννα αμέσως μόλις μπορέσω», είπε η Μαρία. «Θα του μιλήσω σαν να πρόκειται για την καλύτερη είδηση που άκουσε ποτέ, και θα του πω ότι η Άννα ήταν πολύ άρρωστη για να πάει να τον δει. Σε τελική ανάλυση, αυτή είναι η μισή αλήθεια».

Όταν επέστρεψαν στην προκυμαία, ο Γιώργης είχε ξεφορτώσει όλα τα κιβώτια που μετέφερε, και καθόταν στο πεζούλι κάτω από το δέντρο, καπνίζοντας σιωπηλός ένα τσιγάρο και ατενίζοντας τη θέα.

Αν και είχε καθίσει εκεί χίλιες φορές, ο καιρός μαζί με το φως δημιουργούσαν μια διαφορετική εικόνα κάθε μέρα. Άλλοτε τα γυμνά βουνά που ορθώνονταν πάνω από την Πλάκα ήταν μπλε, μερικές φορές ανοιχτό κίτρινο, και κάποιες άλλες γκρίζα. Σήμερα, με τα σύννεφα χαμηλά στον ορίζοντα, απ' άκρη σ' άκρη στο τοπίο, δεν φαίνονταν καθόλου. Ο άνεμος μαστίγωνε κάποια σημεία στην επιφάνεια της θάλασσας, δημιουργώντας νέφη από σταγονίδια που στροβιλίζονταν στο νερό σαν ατμός. Η θάλασσα είχε μασκαρευτεί σε καζάνι με νερό που κόχλαζε, αυτό, όμως, ήταν στην πραγματικότητα κρύο σαν πάγος.

Ο ήχος από τις φωνές των γυναικών τον έβγαλε από την ονειροπόλησή του και σηκώθηκε για να ετοιμάσει τη βάρκα για αναχώρηση. Η κόρη του επιτάχυνε το βήμα της.

«Πατέρα, μη βιάζεσαι να φύγεις. Έχω ένα νέο. Ένα πραγματικά καλό νέο», είπε, βάζοντας τα δυνατά της να ακουστεί ενθουσιασμένη. Ο Γιώργης σταμάτησε. Το μόνο καλό νέο που έλπιζε να ακούσει ήταν ότι η Μαρία μπορεί να γύριζε στο σπίτι κάποια μέρα. Ήταν το μόνο πράγμα στον κόσμο για το οποίο προσευχόταν.

«Η Άννα περιμένει μωρό», είπε απλά.

«Η Άννα;» είπε εκείνος αόριστα, σαν να είχε σχεδόν ξεχάσει ποια ήταν. «Η Άννα», επανέλαβε, με το βλέμμα καρφωμένο στο έδαφος. Η αλήθεια ήταν ότι δεν είχε δει τη μεγάλη κόρη του για περισσότερο από ένα χρόνο. Από την ημέρα που άρχισε η Μαρία τη ζωή της στη Σπιναλόγκα, η Άννα δεν τον είχε επισκεφτεί ούτε μία φορά και, καθώς ο Γιώργης ήταν ανεπιθύμητος στο σπίτι των Βανδουλάκηδων, είχαν πάψει οι επαφές τους. Αρχικά αυτό του προκαλούσε μεγάλη λύπη, όμως, με την πάροδο του χρόνου, μολονότι ήξερε ότι ο πατρικός δεσμός θα διατηρούνταν πάντοτε, άρχισε να ξεχνάει την κόρη του. Περιστασιακά, αναρωτιόταν πώς δυο κορίτσια γεννημένα από την ίδια μάνα και τον ίδιο πατέρα, και με τις ίδιες φροντίδες από τη μέρα που γεννήθηκαν, μπορούσαν να εξελιχθούν τόσο διαφορετικά, αλλά αυτές ήταν σχεδόν όλες οι σκέψεις που είχε αφιερώσει στην Άννα τον τελευταίο καιρό.

«Αυτό είναι καλό», είπε τελικά, παλεύοντας να βρει μια απάντηση. «Πότε;»

«Νομίζουμε ότι θα γεννηθεί τον Αύγουστο», αποκρίθηκε η Μαρία. «Γιατί δεν της γράφεις;»

«Ναι, ίσως θα 'πρεπε. Θα ήταν καλή δικαιολογία για να έρθουμε σε επαφή».

Τι αντίδραση θα έπρεπε να έχει στο άκουσμα της επικείμενης άφιξης του πρώτου εγγονιού του; Είχε δει αρκετούς από τους φίλους του σε κατάσταση μεγάλης χαράς όταν έγιναν παππούδες. Μόλις πέρσι, ο καλύτερος φίλος του, ο Παύλος

Αγγελόπουλος, είχε γιορτάσει τη γέννηση του μωρού της Φωτεινής με ένα αυθόρμητο γλέντι ποτού και χορού, και φαινόταν σαν να είχε κατέβει όλη η Πλάκα στο καφενείο για να γιορτάσει μαζί του. Ο Γιώργης δεν φαντάστηκε τον εαυτό του να γλεντάει με τσικουδιά όταν θα ερχόταν το μωρό της Άννας, αλλά ήταν, τουλάχιστον, μια δικαιολογία για να της γράψει. Θα ζητούσε τη βοήθεια της Μαρίας για να συντάξει ένα γράμμα εκείνη την εβδομάδα, αλλά δεν χρειαζόταν να βιαστεί.

Δυο μέρες αργότερα, ήταν η ώρα για την επίσκεψη του Κυρίτση. Κάθε φορά που πήγαινε στη Σπιναλόγκα, έπρεπε να σηκώνεται στις πέντε το πρωί, και μετά το μακρύ ταξίδι από το Ηράκλειο, τα τελευταία χιλιόμετρα ήταν γεμάτα προσμονή για τη γεύση του δυνατού καφέ στα χείλη του. Μπορούσε να δει τη Μαρία να τον περιμένει, και σήμερα επανέλαβε μέσα του τα λόγια που σκόπευε να της πει. Μέσα στο μυαλό του, έβλεπε μια εκδοχή του εαυτού του που είχε ευφράδεια αλλά ήταν και γεμάτη με πάθος, ήταν ήρεμη αλλά καιγόταν κιόλας από τα ισχυρά αισθήματα· όμως, καθώς κατέβαινε από τη βάρκα και ερχόταν αντιμέτωπος με το πρόσωπο της όμορφης γυναίκας που αγαπούσε, ήξερε ότι δεν θα έπρεπε να βιαστεί τόσο πολύ. Μολονότι εκείνη τον κοιτούσε με το βλέμμα ενός φίλου, του μιλούσε με τη φωνή ενός ασθενή, και ως γιατρός της, ο Κυρίτσης συνειδητοποίησε ότι τα όνειρά του πως θα της εξομολογούνταν την αγάπη του δεν ήταν τίποτε περισσότερο από αυτό. Όνειρα. Δεν υπήρχε περίπτωση να διαβεί το όριο που είχε δημιουργήσει η θέση του.

Διέσχισαν τη σήραγγα όπως πάντα, όμως, αυτή τη φορά, προς ανακούφισή του, δεν βρισκόταν κανείς να τον υποδεχτεί με ζητωκραυγές στην έξοδό της. Ως συνήθως, τα φλιτζάνια βρίσκονταν στο τραπέζι και η Μαρία είχε κερδίσει χρόνο φτιάχνοντας τον καφέ πριν από την άφιξή του.

«Ο κόσμος ακόμη μιλάει για τον τρόπο που μας έσωσες», του είπε, παίρνοντας το μπρίκι από την ξυλόσομπα.

«Πολύ ευγενικό από μέρους τους που δείχνουν τόση ευγνωμοσύνη, αλλά είμαι βέβαιος ότι θα το ξεχάσουν σύντομα. Απλώς ελπίζω αυτοί οι ταραχοποιοί να μείνουν μακριά στο μέλλον».

«Ω, νομίζω ότι έτσι θα γίνει. Η Φωτεινή μου είπε ότι όλα ξεκίνησαν από τη φήμη πως ένα ντόπιο αγόρι μεταφέρθηκε στο Ηράκλειο για εξετάσεις για λέπρα. Λοιπόν, το παιδί και ο πατέρας του επέστρεψαν το περασμένο σαββατοκύριακο. Είχαν πάει στα Χανιά για να δουν τη γιαγιά του αγοριού και αποφάσισαν να μείνουν εκεί για μερικές μέρες. Δεν ήταν άρρωστο τελικά».

Ο Κυρίτσης, ακούγοντας με προσοχή τη Μαρία, αποφάσισε να κρατήσει τα συναισθήματά του υπό έλεγχο. Αν έκανε αλλιώς, θα ήταν λάθος, παραβίαση της θέσης του.

«Είχαμε μερικά πολύ ενθαρρυντικά αποτελέσματα από τις δοκιμές με τα φάρμακα», είπε, αλλάζοντας θέμα. «Κάποιοι ασθενείς, μάλιστα, δείχνουν βελτίωση».

«Το ξέρω», είπε εκείνη. «Ο Δημήτρης Λεμονιάς είναι ένας από αυτούς, και μιλήσαμε χθες. Λέει ότι μπορεί ήδη να νιώσει μια αλλαγή».

«Μεγάλο μέρος της θα μπορούσε να είναι στον ψυχολογικό τομέα», είπε ο Κυρίτσης. «Η εφαρμογή οποιασδήποτε αγωγής συνήθως δίνει τεράστια ώθηση στους ασθενείς. Ο γιατρός Λαπάκης συντάσσει μια λίστα με ανθρώπους από τους οποίους θα επιλέξει την επόμενη ομάδα. Ελπίζουμε ότι, τελικά, τα νέα φάρμακα θα χορηγηθούν σε όλους στη Σπιναλόγκα».

Ήθελε να πει ότι έλπιζε να βρισκόταν κι εκείνη στη λίστα. Ήθελε να πει ότι θα άξιζαν τον κόπο όλα τα χρόνια που πέρασε με έρευνες και δοκιμές, αν εκείνη σωζόταν/Ήθελε να πει ότι την αγαπούσε. Τίποτε από όλα αυτά δεν βγήκε από τα χείλη του.

Όσο κι αν ήθελε να μείνει περισσότερο στο όμορφο σπίτι της Μαρίας, έπρεπε να φύγει. Ήταν δύσκολο να περάσει

άλλες επτά ημέρες πριν την ξαναδεί, αλλά δεν θα ανεχόταν την ασυνέπεια απέναντι στον εαυτό του και στους άλλους, και ήξερε ότι θα τον περίμεναν στο νοσοκομείο. Οι Τετάρτες ήταν σαν αχτίδες φωτός μέσα στο σκοτάδι της κοπιαστικής, βαρυσφορτωμένης εβδομάδας του γιατρού Λαπάκη και της γιατρού Μανάκη, και αυτό έκανε τη σχολαστική ακρίβεια του Κυρίτση ακόμη πιο σημαντική. Το επιπλέον βάρος εργασίας που είχε δημιουργηθεί γι' αυτούς τους δυο γιατρούς με την εφαρμογή της φαρμακευτικής αγωγής, τους έφερνε πέρα από τα όρια της αντοχής τους. Όχι μόνο έπρεπε να φροντίζουν τους ασθενείς που βρίσκονταν σε κατάσταση χημικής αντίδρασης στη λέπρα, αλλά είχαν τώρα και ανθρώπους οι οποίοι υπέφεραν από τις παρενέργειες των φαρμάκων. Πολλές νύχτες πλέον, ο Λαπάκης δεν έφευγε από το νησί μέχρι να πάει δέκα η ώρα, έχοντας μερικές φορές να επιστρέψει στις επτά το πρωί. Σύντομα, ο Κυρίτσης θα χρειαζόταν να σκεφτεί την αύξηση της συχνότητας των επισκέψεών του στη Σπιναλόγκα, σε δύο ή και τρεις φορές την εβδομάδα.

Μέσα σε δύο εβδομάδες, ο Λαπάκης είχε φτιάξει λίστα με την επόμενη ομάδα των υποψηφίων για την αγωγή. Η Μαρία ήταν ανάμεσά τους. Μια Τετάρτη, στα μέσα Μαρτίου, όταν τα αγριολούλουδα άρχιζαν να απλώνονται στις πλαγιές στο βόρειο τμήμα της Σπιναλόγκας και οι μυγδαλιές άνοιξαν, ο Κυρίτσης πήγε να βρει τη Μαρία στο σπίτι της. Ήταν έξω το απόγευμα, κι εκείνη εξεπλάγη που άκουσε χτύπημα στην πόρτα της τέτοια ώρα. Εξεπλάγη ακόμη περισσότερο όταν είδε να στέκεται εκεί ο γιατρός, μια και ήξερε πως συνήθως βιαζόταν να συναντήσει τον πατέρα της για να αρχίσει το μακρύ ταξίδι της επιστροφής του στο Ηράκλειο.

«Γιατρέ... Πέρασε μέσα... Τι να σου προσφέρω;»

Το απογευματινό φως περνούσε από τις λεπτές κουρτίνες κι έλουζε το δωμάτιο με το χρώμα του κεχριμπαριού. Ήταν σαν το χωριό ολόκληρο να είχε τυλιχτεί στις φλόγες, και

όσον αφορούσε στον Κυρίτση εκείνη τη στιγμή, θα μπορούσε να ίσχυε κάτι τέτοιο. Προς έκπληξη της Μαρίας, της κράτησε και τα δύο χέρια.

«Θα αρχίσεις την αγωγή την επόμενη εβδομάδα», είπε, κοιτώντας την μέσα στα μάτια, και με απόλυτη βεβαιότητα πρόσθεσε: «Μια μέρα, θα φύγεις απ' αυτό το νησί».

Είχε κάνει πρόβες σε πάρα πολλά λόγια, όμως, όταν ήρθε η στιγμή, εκδήλωσε την αγάπη του με μια σιωπηλή χειρονομία. Για τη Μαρία, τα δροσερά δάχτυλα που έπιασαν τα δικά της και τα έσφιξαν ελαφρά, ήταν πιο εκδηλωτικά, πιο εύγλωττα από οποιεσδήποτε λέξεις θα μπορούσαν να μπουν στη σειρά για να μιλήσουν για αγάπη. Η ζωοδότρα αίσθηση της σάρκας πάνω στη σάρκα την πλημμύρισε.

Όλες εκείνες τις ώρες που κάθονταν μαζί με τον Κυρίτση και μιλούσαν για αφηρημένα πράγματα, αντιλαμβανόταν ότι, ακόμη και τις στιγμές που επικρατούσε σιωπή, αισθανόταν πλήρης και ευχαριστημένη. Ήταν ακριβώς σαν το συναίσθημα που είχε όταν έβρισκε ένα χαμένο κλειδί ή ένα πορτοφόλι. Μετά την πυρετώδη αναζήτηση και, κατόπιν, την ανακάλυψη, υπήρχε μια αίσθηση γαλήνης και πληρότητας. Έτσι συνέβαινε κι όταν ήταν μαζί με τον Κυρίτση.

Δεν γινόταν να μην τον συγκρίνει με τον Μανόλη, του οποίου η επιδεικτική ομιλία και η συμπεριφορά ερωτύλου εκδηλώνονταν απρόσεκτα, σαν να ήταν νερό που τρέχει από σπασμένο σωλήνα. Στην πρώτη τους συνάντηση στο σπίτι των Βανδουλάκηδων, της άρπαξε τα χέρια και τα φιλούσε σαν να ήταν παθιασμένα ερωτευμένος. Ναι, αυτό ακριβώς ήταν: η Μαρία γνώριζε με απόλυτη βεβαιότητα ότι ο Μανόλης δεν ήταν παθιασμένα ερωτευμένος μ' αυτήν, αλλά με την ιδέα ότι ήταν παθιασμένα ερωτευμένος. Και να ο Κυρίτσης, που έδειχνε με κάθε τρόπο ότι δεν αναγνώριζε τα ίδια του τα αισθήματα. Ήταν υπερβολικά απασχολημένος με τη δουλειά του, ώστε να μπορεί έστω να αναγνωρίσει τα σημάδια ή τα συμπτώματα.

Η Μαρία σήκωσε το βλέμμα της. Τα δάχτυλα των χεριών τους ήταν τώρα πλεγμένα και τα μάτια του ενός κοιτούσαν βαθιά στα μάτια του άλλου. Η δική του ματιά ξεχειλίζει από καλοσύνη και συμπόνια. Κανείς τους δεν κατάλαβε πόση ώρα έμειναν έτσι, αν και ήταν αρκετός χρόνος για να τελειώσει μια περίοδος της ζωής τους και να αρχίσει μια άλλη.

«Θα σε δω την επόμενη εβδομάδα», είπε ο Κυρίτσης τελικά. «Μέχρι τότε, ελπίζω ο Λαπάκης να σου έχει δώσει ημερομηνία για να αρχίσεις την αγωγή. Γεια σου, Μαρία».

Καθώς έφευγε από το σπίτι της, η Μαρία παρακολουθούσε τη λεπτή σιλουέτα του Κυρίτη, μέχρι που εξαφανίστηκε στη γωνία. Ένωθε ότι τον ήξερε όλη της τη ζωή. Στην πραγματικότητα, είχε περάσει περισσότερη από τη μισή της ζωή από τότε που τον είδε για πρώτη φορά, όταν εκείνος επισκέφτηκε τη Σπιναλόγκα τις μέρες πριν από τη γερμανική κατοχή. Αν και της είχε κάνει ελάχιστη εντύπωση τότε, πλέον δυσκολευόταν να θυμηθεί πώς ήταν να μην τον αγαπάει. Τι υπήρχε πριν στο μεγάλο κενό που τώρα καταλάμβανε ο Κυρίτσης;

Μολονότι η Μαρία κι ο γιατρός δεν είχαν ανταλλάξει αναγνωρίσιμα λόγια αγάπης, είχε πολλά να πει στη Φωτεινή. Όταν ήρθε εκείνη την επόμενη Δευτέρα, της ήταν ολοφάνερο πως κάτι είχε συμβεί στην παλιά φίλη της. Η φιλία τους ήταν τέτοια που μπορούσαν να ανιχνεύσουν ακόμη και μια ανεπαίσθητη αλλαγή της διάθεσης· η παραμικρή υπόνοια στενοχώριας ή ασθένειας προδιδόταν πάντοτε από τα μαλλιά που έδειχναν θαμπά, την επιδερμίδα που ήταν χλομή ή τα μάτια που δεν είχαν το συνηθισμένο σπινθηροβόλημά τους. Οι γυναίκες παρατηρούσαν αυτά τα πράγματα η μία στην άλλη, ακριβώς όπως παρατηρούσαν μια λάμψη στο βλέμμα ή ένα διαρκές χαμόγελο. Σήμερα, η Μαρία έλαμπε.

«Δείχνεις λες και γιατρεύτηκες», αστεϊεύτηκε η Φωτεινή, αφήνοντας την τσάντα της στο τραπέζι. «Έλα, πες μου. Τι έγινε;»

«Ο γιατρός Κυρίτσης...» άρχισε η Μαρία.

«Λες και δεν θα το μάντευα», την πείραξε η Φωτεινή. «Συνέχισε...»

«Δεν ξέρω τι να σου πω, αλήθεια. Ούτε καν είπα κάτι».

«Μήπως έκανε κάτι;» την πίεσε η Φωτεινή, με τη θέρμη ενός φίλου που αδημονεί να μάθει λεπτομέρειες.

«Μου κράτησε τα χέρια, αυτό είναι όλο, αλλά σήμαινε κάτι. Είμαι σίγουρη γι' αυτό».

Η Μαρία είχε συναίσθηση ότι το κράτημα των χεριών μπορεί να ακουγόταν ασήμαντο σε κάποιον που ήταν ακόμη μέρος του μεγάλου έξω κόσμου, όμως, ακόμη και στην κρητική ενδοχώρα, μια συγκεκριμένη τυπικότητα ανάμεσα στους άντρες και τις γυναίκες εξακολουθούσε να αποτελεί τον κανόνα για τους ανύπαντρους ανθρώπους.

«Μου είπε ότι θα αρχίσω την αγωγή σύντομα και ότι ίσως μια μέρα να φύγω από αυτό το νησί... και το είπε σαν να νοιαζόταν».

Όλα αυτά μπορεί να φαίνονταν ισχνές αποδείξεις αγάπης. Η Φωτεινή δεν είχε καν γνωριστεί με τον Κυρίτη κανονικά, οπότε ποια ήταν αυτή για να κρίνει; Μπροστά της, όμως, βρισκόταν η καλύτερη φίλη της που ξεχειλίζει από ευτυχία. Αυτό ήταν εντελώς πραγματικό.

«Τι θα σκέφτονταν οι άνθρωποι εδώ αν ήξεραν ότι συμβαίνει κάτι ανάμεσα σε σένα και το γιατρό;» Η Φωτεινή ήταν πρακτικός άνθρωπος. Ήξερε πώς μιλούσαν οι άνθρωποι στα χωριά, και η Σπιναλόγκα δεν διέφερε από την Πλάκα, όπου η σχέση ανάμεσα σε ένα γιατρό και την ασθενή του θα έκανε τα κουτσομπολιά στα κατώφλια των σπιτιών τους να διαρκούν μέχρι τις πρώτες πρωινές ώρες.

«Κανείς δεν πρέπει να το μάθει. Είμαι σίγουρη ότι κάποιοι άνθρωποι τον έχουν δει να βγαίνει από το σπίτι μου κάθε Τετάρτη πρωί, αλλά κανείς δεν είπε τίποτα. Τουλάχιστον όχι μπροστά μου».

Είχε δίκιο. Μια χούφτα άνθρωποι με δηλητηριώδη γλώσσα είχαν προσπαθήσει να διαδώσουν το θέμα, όμως τη Μαρία τη συμπαθούσαν στο νησί, και τα κακόβουλα λόγια έπιαναν τόπο μόνο όταν κάποιος ήταν ήδη στη μαύρη λίστα. Αυτό που ανησυχούσε τη Μαρία περισσότερο από οτιδήποτε ήταν ότι ίσως οι άνθρωποι να πίστευαν πως τύχαινε ιδιαίτερης φροντίδας· η πρώτη θέση σε μια ουρά για ενέσεις, για παράδειγμα, ή κάποιο άλλο προνόμιο, άσχετα από το πόσο ασήμαντο ήταν, θα αρκούσε για να προκαλέσει ζήλια. Αυτό θα είχε άσχημο αντίκτυπο στον Κυρίτση, και ήταν αποφασισμένη να μην τον αφήσει να γίνει αντικείμενο επικρίσεων. Οι άνθρωποι σαν την Κατερίνα Παπαδημητρίου, που είχε αποδειχτεί μάλλον κουτσομπόλα, είχαν δει τον Κυρίτση να φεύγει από το σπίτι της σε πολλές περιπτώσεις, και για μια γυναίκα που ήθελε να ελέγχει τα πάντα γύρω της αυτό ήταν ενοχλητικό. Η σύζυγος του αρχηγού είχε κάνει ότι μπορούσε για να μάθει από τη Μαρία το λόγο για τον οποίο ερχόταν ο Κυρίτσης, αλλά η Μαρία είχε κρατήσει απρόθυμη στάση εσκεμμένα. Είχε δικαίωμα να προφυλάξει την ιδιωτική ζωή της. Η άλλη πηγή προβλημάτων ήταν η Χριστίνα Κρουσταλάκη, ο ανεπίσημος τελάλης του νησιού, της οποίας οι προσπάθειες να δυσφημήσει τη Μαρία με κάποιον τρόπο συνεχίστηκαν αμείωτες ολόκληρο τον περασμένο χρόνο. Πήγαινε στο καφενείο κάθε βράδυ και, χωρίς καμία απολύτως απόδειξη, άφηνε υπονοούμενα σε όσους συναντούσε ότι η Μαρία Πετράκη δεν ήταν άξια εμπιστοσύνης.

«Σαλιαρίζεις με το γιατρό, ξέρεις», κουτσομπόλευε ψιθυριστά. «Θυμήσου αυτό που σου λέω, θα γιατρευτεί και θα φύγει από το νησί πριν απ' όλους μας».

Αυτό της έδινε δύναμη, αυτή η αποστολή υποκίνησης θυμού και δυσφορίας. Είχε προσπαθήσει -και απέτυχε- να κάνει το ίδιο με τη μητέρα της Μαρίας· τώρα, θα έκανε ό,τι μπορούσε για να ταράξει την ηρεμία της κόρης της. Η Μαρία, ωστόσο, ήταν αρκετά δυνατή ώστε να αντέξει αυτή τη

συμπεριφορά, και αρκετά ερωτευμένη με το γιατρό ώστε να καταστήσει την ευτυχία της απρόσβλητη.

Η αγωγή της Μαρίας ξεκίνησε εκείνο το μήνα. Τα συμπτώματά της αναπτύσσονταν αργά από τότε που έφτασε στο νησί, και τα σημεία αναισθησίας στο δέρμα της είχαν σημειώσει ελάχιστη εξάπλωση τους τελευταίους δεκαοκτώ μήνες. Σε αντίθεση με πολλούς από τους άλλους νησιώτες, δεν είχε βιώσει παραλυσία στα πέλματά της και τις παλάμες των χεριών της, πράγμα που σήμαινε ότι ήταν απίθανο να καταστεί ευάλωτη στις πληγές και τα έλκη που είχαν στοιχίσει σε τόσους πολλούς λεπρούς την ικανότητα να περπατούν και να φροντίζουν μόνοι τους τους εαυτούς τους. Αν χωνόταν στο παπούτσι της μια μυτερή πέτρα, την αντιλαμβανόταν σύντομα, και τα ευλύγιστα χέρια της άρπαζαν τις λαβές από τις μεγάλες κατσαρόλες που χρησιμοποιούσε στην πολυκατοικία με την ίδια δύναμη και σταθερότητα όπως πάντα. Αυτό την έκανε έναν από τους τυχερούς, αλλά υπήρχε, παρ' όλα αυτά, μια ασυνήθιστη ανακούφιση, με την έννοια ότι επιτέλους κάτι γινόταν για να καταπολεμηθεί η αρρώστια. Μπορεί αυτή να μην είχε σακατέψει το σώμα της ακόμη, είχε όμως κάνει αρκετά για να καταστρέψει τη ζωή της.

Ο ΑΝΟΙΞΙΑΤΙΚΟΣ ΑΝΕΜΟΣ φυσούσε από το νότο, τρύπωνε μέσα από τα βουνά κι έφτανε στον Κόλπο του Μιραμπέλου, όπου έκανε τη θάλασσα να αφρίζει μανιασμένη. Στο μεταξύ, στην ξηρά, τα δέντρα, φορτωμένα πια με μπουμπουκία, άρχιζαν να θροΐζουν. Πόσο ωραιότερος ήταν αυτός ο ήχος από το κροτάλισμα των ξερών, γυμνών κλαδιών... Τώρα, που κόντευε πια ο Μάης, ο ήλιος ανέτειλε με δύναμη και σιγουριά κάθε μέρα, και έβαφε το τοπίο με χρώματα. Ο μονόχρωμος ουρανός και τα μονόχρωμα βράχια εξαφανίστηκαν, κι ο κόσμος φόρεσε τα μπλε, τα χρυσά, τα πράσινα, τα κίτρινα και τα μοβ του. Σε όλη τη διάρκεια των αρχών του καλοκαιριού,

το τραγούδι των πουλιών οργίαζε με θόρυβο, και μετά ήρθαν δυο μήνες που η φύση έμεινε ακίνητη στην άπνοια και η ευωδιά των τριαντάφυλλων και του ιβίσκου πλανιόταν βαριά στον αέρα. Τα φύλλα και τα λουλούδια τεντώθηκαν για να αναδυθούν από τα κοιμισμένα δέντρα και τα φυτά του χειμώνα, κι έμειναν ολοζώντανα τον Ιούνιο και τον Ιούλιο, πριν ζαρώσουν, ψηθούν και ξεραθούν από την κάψα του ήλιου.

Ο Κυρίτσος συνέχισε να επισκέπτεται τη Μαρία στο σπίτι της μια φορά την εβδομάδα. Συνέχιζαν να μη λένε τίποτα για τα αισθήματα που έτρεφαν ο ένας για τον άλλον, και υπήρχε μια νότα μαγείας στη σιωπή τους. Είχε την τέλεια λεπτότητα μιας μπουρμπουλήθρας που υψώνεται στον ουρανό, τόσο ορατή, τόσο πολύχρωμη, αλλά που θα ήταν καλύτερα να παραμείνει ανέγγιχτη. Η Μαρία μια μέρα βρέθηκε να αναρωτιέται πόσο να μιλούσαν η μητέρα και ο πατέρας της για την αγάπη. Μάντεψε σωστά ότι το έκαναν σπάνια στον ευτυχισμένο γάμο τους, δεν φαινόταν να υπάρχει ανάγκη να αναφέρουν κάτι τόσο βέβαιο, τόσο αμετάκλητο.

Στη διάρκεια αυτών των καλοκαιρινών μηνών, η Μαρία, μαζί με περισσότερους από τους μισούς κατοίκους της Σπιναλόγκας, συνέχισαν την αγωγή με δαψόνη. Ήξεραν ότι αυτή δεν σήμαινε θεραπεία μέσα σε μια νύχτα - ή, όπως την αποκάλεσε ο πιο σαρδόνιος, αναστολή της «θανατικής καταδίκης»- αλλά τουλάχιστον τους έδινε ελπίδα, και ακόμη κι εκείνοι που περίμεναν την αγωγή πλημμύριζαν από την αντανάκλαση της αισιοδοξίας. Δεν είχαν όλοι καλά αποτελέσματα, όμως. Τον Ιούλιο, έχοντας αρχίσει την αγωγή μόλις δύο εβδομάδες νωρίτερα, η Ελπίδα Κοντομάρη έπεσε σε κατάσταση χημικής αντίδρασης της λέπρας. Οι γιατροί δεν μπορούσαν να είναι σίγουροι αν ήταν συνέπεια της φαρμακευτικής αγωγής ή όχι, όμως σταμάτησαν να της κάνουν ενέσεις αμέσως, κι έκαναν ότι μπορούσαν για να την ανακουφίσουν από τους πόνους. Η θερμοκρασία της μαινόταν εκτός ελέγχου

και δέκα ημέρες δεν έπεσε κάτω από τους σαράντα βαθμούς. Το σώμα της ήταν πλέον καλυμμένο με έλκη και όλα της τα νεύρα ήταν ευαίσθητα· δεν φαινόταν να υπάρχει στάση στην οποία να αισθανόταν άνετα. Η Μαρία επέμενε να την επισκέπτεται και, ενάντια σε όλους τους κανονισμούς του νοσοκομείου, ο Λαπάκης την άφηνε να μπαίνει στον μικρό θάλαμο όπου βρισκόταν η γηραιά γυναίκα, τότε κλαίγοντας με λυγμούς και τότε ιδρώνοντας.

Με τα μάτια της μισόκλειστα, αναγνώρισε τη Μαρία.

«Μαρία», ψιθύρισε βραχνά, «δεν μπορούν να κάνουν τίποτα για μένα».

«Το σώμα σου πολεμάει την αρρώστια. Δεν πρέπει να χάσεις τις ελπίδες σου», την παρότρυνε η Μαρία. «Ειδικά τώρα! Για πρώτη φορά, είναι τόσο σίγουροι για τη θεραπεία».

«Όχι, άκουσε με». Πασχίζοντας πίσω από ένα τείχος φλεγόμενου, ανεξέλεγκτου πόνου, η Ελπίδα ικέτευσε τη Μαρία. «Είμαι άρρωστη τόσο καιρό. Θέλω μόνο να φύγω τώρα. Θέλω να βρεθώ με τον Πέτρο... Σε παρακαλώ, πες τους να με αφήσουν να φύγω».

Καθισμένη σε μια παλιά ξύλινη καρέκλα δίπλα στο κρεβάτι της, η Μαρία κράτησε το άνευρο χέρι της γυναίκας. Ήταν αυτός, αναρωτήθηκε, ο ίδιος θάνατος τον οποίο υπέμεινε και η δική της μητέρα; Η ίδια άγρια μάχη, όπου ένα αποκαμωμένο κορμί δεχόταν επίθεση χωρίς να μπορεί να αμυνθεί; Δεν είχε βρεθεί εκεί για να πει αντίο στη μητέρα της, αλλά θα έμενε με την Ελπίδα μέχρι το τέλος.

Κάποια στιγμή στη διάρκεια εκείνης της καυτής νύχτας, ήρθε η Αθηνά Μανάκη για να την απαλλάξει.

«Πήγαινε να ξεκουραστείς», είπε. «Θα σου κάνει κακό να καθίσεις εδώ όλη νύχτα χωρίς να φας και να πιεις. Θα μείνω εγώ με την Ελπίδα για λίγο».

Η αναπνοή της Ελπίδας ήταν πια ρηχή. Για πρώτη φορά, φαινόταν να μην πονάει. Η Μαρία ήξερε ότι μπορεί να μην

της απέμενε πολύς χρόνος, και δεν ήθελε να χάσει τη στιγμή που θα έφευγε.

«Θα μείνω», είπε αποφασιστικά. «Πρέπει».

Το ένστικτο της Μαρίας ήταν σωστό. Λίγο αργότερα, την πιο ήσυχη ώρα της νύχτας, ανάμεσα στις τελευταίες στιγμές της ανθρώπινης δραστηριότητας και στο πρώτο ανάδεμα των πουλιών, η Ελπίδα αναστέναξε για τελευταία φορά κι έφυγε. Τουλάχιστον απελευθερώθηκε από το σακατεμένο κορμί της. Η Μαρία έκλαψε, μέχρι που το σώμα της στέρεψε από δάκρυα και ενέργεια. Η θλίψη της δεν ήταν μόνο για την ηλικιωμένη γυναίκα που της είχε προσφέρει τόση φιλία από τότε που έφτασε στο νησί, αλλά και για τη μητέρα της, της οποίας οι τελευταίες μέρες μπορεί να ήταν τόσο οδυνηρές όσο και της Ελπίδας.

Η κηδεία ήταν ένα γεγονός που έφερε όλους τους κατοίκους του νησιού να συνωστιστούν στη μικρή εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα. Ο ιερέας έκανε την τελετή στο κατώφλι, ώστε οι περίπου εκατό άνθρωποι που στέκονταν στο δρόμο τον οποίο είχε μισοψήσει ο ήλιος, να τη μοιραστούν με όσους είχαν στριμωχτεί στο δροσερό εσωτερικό. Όταν τελείωσαν οι ψαλμωδίες και οι προσευχές, το καλυμμένο με λουλούδια φέρετρο μεταφέρθηκε στην κεφαλή μιας μακράς πομπής, που κατευθύνθηκε αργά πάνω στο λόφο, πέρασε από το νοσοκομείο και την πολυκατοικία, κι έφτασε στην ακατοίκητη πλευρά του νησιού, όπου τα βράχια χάνονταν στα σκοτεινά νερά της Στυγός. Μερικοί από τους πιο ηλικιωμένους έκαναν αυτή τη διαδρομή καθισμένοι στα ξύλινα σαμάρια των γαϊδουριών τους· άλλοι περπατούσαν αργά, προσέχοντας κάθε βήμα τους, κι έφτασαν στο νεκροταφείο πολλή ώρα αφότου θάφτηκε η σορός στο χώμα.

Ήταν η τελευταία εβδομάδα του Ιουλίου, και στις είκοσι επτά του μήνα γιόρταζε ο Άγιος Παντελεήμονας. Φαινόταν καλή και ταυτόχρονα κακή συγκυρία για μια τέτοια γιορτή.

Από τη μια πλευρά, με ένα από τα πιο αγαπημένα μέλη της κοινότητας να έχει χαθεί τόσο πρόσφατα, ο προστάτης άγιος της ίασης φαινόταν να μην κάνει τη δουλειά του. Από την άλλη, πολλοί άνθρωποι στη Σπιναλόγκα, οι οποίοι λάμβαναν τη φαρμακευτική αγωγή, έδειχναν κάποια πρώτα σημάδια ανάρρωσης. Σε μερικούς, τα έλκη έδειχναν να μην εξαπλώνονται πια· σε άλλους, καθώς το αίμα επέστρεφε στους ιστούς, η παράλυση φαινόταν να αντιστρέφεται. Τουλάχιστον σε λίγους φαινόταν σαν να ήταν έτοιμο να συμβεί ένα θαύμα. Το πανηγύρι του Αγίου Παντελεήμονα έπρεπε να γίνει, μολονότι οι άνθρωποι σκέφτονταν ότι θα έπρεπε να πενήθσουν μια χαμένη φίλη.

Την προηγούμενη νύχτα, έψησαν ψωμιά και γλυκά, και ανήμερα πέρασαν όλοι με τη σειρά από την εκκλησία για να ανάψουν τα κεριά τους και να πουν μια προσευχή. Το βράδυ χόρεψαν και τραγούδησαν μαντινάδες, και απουσίαζε η ακεφιά που είχε χαρακτηρίσει κάποιες πρόσφατες γιορτές. Όταν ο άνεμος φυσούσε προς τη μεριά τους, οι άνθρωποι στην Πλάκα μπορούσαν να ακούσουν τα χορδίσματα της λύρας και του μπουζουκιού, που πλανιόνταν πάνω από τη θάλασσα.

«Οι άνθρωποι χρειάζονται ένα μέλλον», παρατήρησε η Μαρία στον Κυρίτση όταν αυτός καθόταν στο τραπέζι της την επόμενη εβδομάδα. «Ακόμη και αν δεν είναι σίγουροι για το τι θα φέρει αυτό».

«Τι τους ακούς να λένε;» τη ρώτησε. Εκείνη ήταν τα αυτιά του στον πραγματικό κόσμο της αποικίας των λεπρών.

«Κανείς ακόμα δεν λέει ότι θα φύγει», είπε. «Νομίζω πως όλοι καταλαβαίνουμε ότι είναι ακόμα οι πρώτες μέρες. Όμως, έχει αλλάξει η διάθεση. Οι άνθρωποι που δεν έχουν αρχίσει την αγωγή τους, έχουν αρχίσει να ανησυχούν. Ξέρουν ότι έχει σημασία».

«Πράγματι έχει σημασία. Μπορεί να φαίνεται αργή, όμως σου υπόσχομαι ότι θα κάνει τη διαφορά».

«Πόσο αργή θα είναι;» τον ρώτησε. Το ζήτημα του πόσο καιρό θα χρειάζονταν όλα αυτά δεν είχε ποτέ θιχτεί.

«Ακόμη κι όταν η ασθένεια πάψει να είναι ενεργή, θα χρειαστεί να συνεχίσουμε την αγωγή για ένα ή δύο χρόνια, ανάλογα με τη σοβαρότητα της κάθε περίπτωσης», της απάντησε.

Στην κλίμακα του χρόνου αυτής της πανάρχαιας ασθένειας, της παλαιότερης που γνώριζε η ανθρωπότητα, το ένα ή τα δύο χρόνια ισοδυναμούσαν με ένα πετάρισμα των βλεφάρων. Όμως, καθώς ο Κυρίτης κοιτούσε τη Μαρία, συνειδητοποίησε ότι του φαινόταν αιωνιότητα. Το ίδιο συνέβαινε και με αυτή, αν και κανείς από τους δυο τους δεν ήταν πιθανόν να το πει.

Σαν να χρειαζόταν να ισοσκελιστεί ο θάνατος με τη γέννηση, έφτασε στο τέλος του Αυγούστου η είδηση ότι είχε γεννηθεί το μωρό της Άννας. Ο Γιώργης ήρθε μια Παρασκευή πρωί για να το πει στη Μαρία. Δεν είχε δει ακόμη το παιδί, όμως ο Αντώνης είχε καταφτάσει ολοταχώς στην Πλάκα την προηγούμενη μέρα για να του το πει. Δεν ήταν εύκολη γέννα. Η Άννα είχε ασθενήσει για μερικές εβδομάδες στο τέλος της εγκυμοσύνης και ο τοκετός ήταν δύσκολος και παρατεταμένος. Μολονότι ήταν ακόμη αδύναμη, ο γιατρός τη διαβεβαίωσε πως θα ανάρρωνε γρήγορα, και θα ήταν έτοιμη να κάνει κι άλλο παιδί. Ήταν το τελευταίο που την απασχολούσε. Το μωρό, ευτυχώς, ήταν υγιές και μεγάλωνε.

Η γέννηση ενός μωρού στην οικογένεια μαλάκωσε τη στάση του Αλέξανδρου Βανδουλάκη απέναντι στον Γιώργη Πετράκη, και τώρα ένιωθε πως είχε έρθει η κατάλληλη στιγμή για συμφιλίωση. Ο γέρος είχε περάσει αρκετό χρόνο στην απομόνωση. Λίγες μέρες αργότερα, έλαβε μια πρόσκληση για να παραστεί στη βάπτισμα. Αυτή θα γινόταν την επόμενη εβδομάδα και θα ακολουθούσε γλέντι, κάτι για το οποίο οι Κρητικοί δεν χρειάζονταν δικαιολογίες. Η άφιξη ενός παιδιού στην οικογένεια Βανδουλάκη, έπειτα από σχεδόν μια δεκαετία

αναμονής, ήταν λόγος για μεγάλη γιορτή τόσο στην οικογένεια όσο και στην κοινότητα. Κανείς δεν καλοδεχόταν τη διασάλευση της φυσικής τάξης που συνέβαινε όταν οι ισχυροί άνθρωποι δεν κατάφερναν να αποκτήσουν παιδιά. Τώρα που η Άννα Βανδουλάκη είχε γεννήσει ένα παιδί, κανείς δεν αμφέβαλλε ότι θα γεννούσε κι άλλο, και την επόμενη φορά θα ήταν αγόρι. Αυτό θα διασφάλιζε, μια και καλή, ότι οι παραδόσεις θα συνεχίζονταν και στην επόμενη γενιά.

Η βάπτισμα έγινε στην ίδια εκκλησία, στην Ελούντα, όπου είχαν παντρευτεί η Άννα και ο Αντρέας, εννέα χρόνια νωρίτερα. Πόσα είχαν αλλάξει από τότε, συλλογίστηκε ο Γιώργης ενώ καθόταν στο ξύλινο στασίδι στο βάθος της εκκλησίας, περιμένοντας, μαζί με δεκάδες άλλους, να φτάσουν η κόρη του και ο άντρας της με το μωρό. Πήγε εκεί όσο πιο καθυστερημένος μπορούσε, και τώρα καθόταν σκυφτός, χωμένος μέσα στο σακάκι του, θέλοντας να αποφύγει την κουβέντα με άλλα μέλη της οικογένειας Βανδουλάκη, τα οποία δεν είχε δει για σχεδόν δύο χρόνια. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία βρίσκονταν ήδη στην είσοδο της εκκλησίας όταν έφτασε, και δίπλα τους στεκόταν ο Μανόλης, ο οποίος μιλούσε ζωηρά με τους ανθρώπους πίσω του και ανέμιζε τα χέρια του ενώ έλεγε κάποιο ανέκδοτο, που έκανε το ακροατήριο του να ξεκαρδιστεί από το γέλιο. Ήταν ωραίος όπως πάντα, με τα μαύρα μαλλιά του λιγάκι πιο μακριά απ' όσο τα θυμόταν ο Γιώργης, το δέρμα του μαυρισμένο από τον ήλιο και τα δόντια του να λάμπουν. «Πρέπει να του λείπει η Μαρία», συλλογίστηκε, «μια και δεν έχει βρει ακόμα κάποιο άλλο κορίτσι για να το κάνει γυναίκα του». Κατόπιν, οι συγκεντρωμένοι σηκώθηκαν. Είχε μπει ο ιερέας και διέσχιζε το διάδρομο, ενώ τον ακολουθούσαν ο Αντρέας και η Άννα. Εκείνη κρατούσε έναν μικρό μπόγο από λευκή δαντέλα.

Ο Γιώργης κεραυνοβολήθηκε από την εμφάνιση της κόρης του. Περίμενε να δει τη λάμψη της μητρότητας, όμως η

φιγούρα που πέρασε από μπροστά του, σαν να αιωρούνταν, ήταν αποστεωμένη. Το μυαλό του γύρισε πίσω, στο πώς φαινόταν η Ελένη μετά τη γέννηση των δυο παιδιών τους, και θυμήθηκε πώς διατήρησε το βάρος της, που φαινόταν φυσιολογικό για μια γυναίκα που κουβαλούσε μέσα της ένα παιδί, για τόσους μήνες. Η Άννα, ωστόσο, ήταν λεπτή σαν νεαρή κληματαριά και έδειχνε το ίδιο εύθραυστη. Είχε περάσει πολύς καιρός από τότε που την είδε τελευταία φορά, όμως η εμφάνιση της δεν ήταν όπως την περίμενε. Ο Αντρέας έδειχνε ακριβώς ίδιος, σκέφτηκε ο Γιώργης, μάλλον ψυχρός και αυστηρός, με απόλυτη συνείδηση της θέσης του στον κόσμο.

Ο βόμβος της ζωηρής φλυαρίας σταμάτησε και επικράτησε ησυχία στους συγκεντρωμένους, σαν να μην ήθελε κανείς να ξυπνήσει το μωρό. Αν κι εκείνο αγνοούσε μέσα στην ευδαιμονία του τα πάντα, εκτός από τη ζεστασιά της μητρικής αγκαλιάς, ήταν σημαντική στιγμή για το παιδί. Μέχρι τη βάπτισή της, η Σοφία, όπως θα ονομαζόταν, ήταν εκτεθειμένη στο «κακό μάτι», αλλά μόλις τελείωνε η τελετή, η πνευματική ασφάλειά της θα ήταν εγγυημένη.

Καθώς οι υπόλοιποι από τους παρευρισκόμενους κάθονταν πάλι στις θέσεις τους, ο Μανόλης προχώρησε μπροστά. Πέρα από τον ιερέα και το μωρό, θα ήταν κι αυτός βασικός πρωταγωνιστής της βάπτισης: ο νονός. Σύμφωνα με την παράδοση της Κρήτης, το παιδί αναλάμβανε ο σύντεκνος, ο πνευματικός πατέρας του παιδιού, που ήταν το πιο σημαντικό πρόσωπο στη ζωή του μετά τη μητέρα και τον πατέρα του. Καθώς το εκκλησίασμα παρακολουθούσε και άκουγε τις ψαλμωδίες του ιερέα, κι έβλεπε το νερό να ξεπλένει τις ανύπαρκτες αμαρτίες του μωρού, σφυρηλατήθηκε ο πνευματικός δεσμός ανάμεσα στον Μανόλη και τη Σοφία. Του έδωσαν το μωρό κι εκείνος φίλησε το μέτωπο του. Ενώ το έκανε αυτό, τον τύλιξε η απερίγραπτα γλυκιά ευωδιά του νεογέννητου. Τίποτα δεν φαινόταν πιο φυσικό από το να φυλάξει σαν θησαυρό αυτό το μικροσκοπικό, αβαρές πλάσμα.

Στο τελευταίο στάδιο του μυστηρίου, ο ιερέας πέρασε μια κατάλευκη κορδέλα στους ώμους του Μανόλη και την έδεσε για να δημιουργήσει έναν συμβολικό κύκλο που περιλάμβανε τον άντρα και το παιδί. Ο Μανόλης χαμήλωσε το βλέμμα του στο γλυκό προσωπάκι του μωρού και χαμογέλασε. Είχε ξυπνήσει τώρα, και τα σκούρα μάτια της ήταν σαν να κοιτούσαν επίμονα τα δικά του. Αν έβλεπε καθαρά, θα διέκρινε στο πρόσωπο του άντρα μια έκφραση καθαρής λατρείας, και κανείς δεν αμφέβαλλε ούτε για μια στιγμή ότι εκείνος θα αγαπούσε και θα λάτρευε το πνευματικό παιδί του, την πολύτιμη φιλιότσα του.

Εικοστό Πρώτο Κεφάλαιο

ΜΕΤΑ ΤΗ ΒΑΠΤΙΣΗ, ο Γιώργης έμεινε πίσω, καθώς ο κόσμος διάβαινε τη βαριά δίφυλλη πόρτα της εκκλησίας για να βγει έξω στη λιακάδα. Ήθελε να δει την εγγονή του από κοντά, αλλά ήθελε επίσης να μιλήσει στη μητέρα της. Μέχρι εκείνη τη στιγμή, η Άννα δεν είχε καν συνειδητοποιήσει ότι βρισκόταν εκεί ο πατέρας της, όμως, καθώς γύριζε την πλάτη της για να φύγει από την εκκλησία, τον εντόπισε και άρχισε να του κάνει νόημα κουνώντας ζωηρά το χέρι της, από την άλλη πλευρά της ανθρωποθάλασσης που περνούσε τώρα από μπροστά του, έχοντας ξαναρχίσει τις συζητήσεις τους από το σημείο όπου τις είχαν αφήσει όταν ξεκίνησε το μυστήριο. Της φάνηκε ότι πέρασε μια αιωνιότητα μέχρι να φτάσει κοντά του.

«Πατέρα», είπε όλο ζωντάνια, «χαίρομαι τόσο που ήρθες».

Του μιλούσε σαν να ήταν κάποιος παλιός φίλος ή μακρινός συγγενής, με τον οποίο είτε είχε χάσει την επαφή της για πολύ καιρό είτε χαιρόταν που τον έβλεπε μπροστά της.

«Αν πράγματι χαιρέσαι τόσο πολύ που ήρθα, γιατί δεν ήρθες εσύ να με δεις εδώ και πάνω από ένα χρόνο; Δεν πήγα πουθενά», της είπε εκείνος, προσθέτοντας δηκτικά: «Εκτός από τη Σπιναλόγκα».

«Συγγνώμη, πατέρα, όμως δεν ήμουν καλά ούτε στην αρχή ούτε στο τέλος της εγκυμοσύνης, και τούτο το καλοκαίρι ήταν πολύ ζεστό και δυσάρεστο».

Δεν είχε νόημα να επικρίνει την Άννα. Ποτέ δεν είχε. Εκείνη κατάφερνε πάντοτε να αντιστρέφει την κατάσταση και να κάνει τον επικριτή να αισθάνεται ένοχος- η υποκριτική συμπεριφορά της ήταν το μόνο που περίμενε ο Γιώργης.

«Μπορώ να δω την εγγονή μου;»

Ο Μανόλης είχε καθυστερήσει στην είσοδο της εκκλησίας, καθώς είχε συγκεντρωθεί γύρω του μια ομάδα καλεσμένων για να θαυμάσουν τη βαφτισιμιά του. Το κοριτσάκι ήταν ακόμη δεμένο μαζί του με τη λευκή κορδέλα και ο ίδιος φαινόταν να μην έχει καμία πρόθεση να την αφήσει από τα χέρια του. Ο τρόπος με τον οποίο την κρατούσε σφιχτά, έδειχνε στοργή αλλά και ιδιοκτησία. Τελικά, διέσχισε το διάδρομο για να συναντήσει τον άνθρωπο που παραλίγο να γινόταν πεθερός του. Χαιρετήθηκαν και ο Γιώργης παρατήρησε ότι μπορούσε να δει από την εγγονή του, μια και ήταν φασκιωμένη με πολλά στρώματα δαντελένιων υφασμάτων, και είχε, για άλλη μια φορά, αποκοιμηθεί.

«Είναι όμορφη, έτσι;» είπε ο Μανόλης, χαμογελώντας.

«Απ' όσα μπορώ να δω, ναι, είναι!», απάντησε ο Γιώργης.

«Σαν τη μητέρα της!» συνέχισε ο Μανόλης, ρίχνοντας στην Άννα ένα χαρούμενο βλέμμα.

Δεν είχε, στην πραγματικότητα, σκεφτεί τη Μαρία για μήνες, όμως αισθάνθηκε ότι όφειλε να ρωτήσει γι' αυτήν.

«Πώς είναι η Μαρία;» ρώτησε, με τον τόνο της φωνής του να δείχνει τόσο ενδιαφέρον και ανησυχία, ώστε θα μπορούσε να κοροϊδέψει κάποιον που θα τύχαινε να τους ακούει και να πιστέψει ότι νοιαζόταν ακόμη για εκείνη. Ήταν η ερώτηση που θα έπρεπε να είχε κάνει η Άννα, η οποία στεκόταν τώρα σιωπηλή, περιμένοντας την απάντηση, καθώς, σε τελική ανάλυση, αναρωτιόταν αν ο Μανόλης ένιωθε τίποτα

για την αδερφή της ακόμη. Ο Γιώργης χαιρόταν ιδιαίτερα να μιλάει για τη μικρή κόρη του.

«Είναι αρκετά καλά και τα συμπτώματα δεν χειροτέρεψαν από τότε που πήγε εκεί», είπε. «Περνάει τον περισσότερο χρόνο της βοηθώντας τους λεπρούς που δεν μπορούν να φροντίσουν μόνοι τους τον εαυτό τους. Αν χρειαστούν ένα χεράκι στα ψώνια και το μαγείρεμα, τους βοηθάει η Μαρία, κι επίσης κάνει και πολλά πράγματα με τα γιατρικά της από βότανα».

Αυτό που δεν ανέφερε ήταν ότι οι περισσότεροι από τους νησιώτες υποβάλλονταν πλέον σε αγωγή. Δεν είχε νόημα να το κάνει τόσο μεγάλο ζήτημα, επειδή ακόμη και ο ίδιος δεν ήξερε τι πραγματικά σήμαινε όλο αυτό. Καταλάβαινε ότι οι ενέσεις που τους γίνονταν μπορούσαν να καταπραΰνουν τα συμπτώματα, αλλά δεν ήξερε τίποτε άλλο πέρα από αυτό. Σίγουρα δεν πίστευε στην ανακάλυψη θεραπείας για τη λέπρα. Θα είχε ψευδαισθήσεις αν φανταζόταν ότι μπορούσε να εξαλειφθεί η αρχαιότερη αρρώστια του κόσμου, και δεν θα άφηνε τον εαυτό του να χαθεί σε ένα τέτοιο όνειρο.

Μόλις τελείωσε τα λόγια του, ήρθε ο Αντρέας.

«Καλησπέρα, Γιώργη. Πώς είσαι;» ρώτησε, μάλλον τυπικά. Ανταλλάχθηκαν οι αρμόζουσες πληροφορίες και κατόπιν ήρθε η ώρα να φύγουν όλοι από την εκκλησία. Ο Αλέξανδρος και η Ελευθερία Βανδουλάκη περιφέρονταν στο βάθος. Η Ελευθερία αισθανόταν ακόμη άσχημα από το αγεφύρωτο χάσμα που υπήρχε ανάμεσα σ' αυτούς και τον Γιώργη Πετράκη, και μέσα της ένιωθε μεγάλη λύπη για τον ηλικιωμένο άντρα. Ωστόσο, δεν είχε τα κότσια να το πει. Αυτό θα σήμαινε ότι αψηφούσε το σύζυγο της, ο οποίος αισθανόταν πάντοτε το ίδιο έντονα την ντροπή και το στιγματισμό από μια τόσο στενή σχέση με την αποικία των λεπρών.

Η οικογένεια έφυγε τελευταία από την εκκλησία. Ο ιερέας, μεγαλοπρεπής με τα χρυσοκέντητα ράσα και το καλυμμαύχι του, στεκόταν γελώντας μαζί με μια παρέα αντρών στη

λιακάδα. Τριγύρω του, γυναίκες με ζωνόχρωμα, λουλουδάτα καλοκαιρινά φορέματα συζητούσαν, ενώ παιδιά έτρεχαν πέρα-δώθε, προσπαθώντας να μην πέσουν πάνω στους μεγάλους και τσιρίζοντας καθώς το ένα κυνηγούσε το άλλο. Θα γινόταν γλέντι εκείνο το βράδυ και μια αίσθηση ενθουσιασμού πλανιόταν στον αέρα, σαν ηλεκτρικό φορτίο.

Το πέπλο της ζέστης που τύλιξε τον Γιώργη όταν βγήκε μέσα από τη δροσιά της εκκλησίας τον έκανε να ζαλιστεί. Ανοιγόκλεισε τα μάτια του για να αντιμετωπίσει το εκτυφλωτικό φως, ενώ κόμποι ιδρώτα κυλούσαν στα μάγουλά του σαν δροσερά δάκρυα. Ο γιακάς του μάλλινου σακακιού του τον τσιμπούσε ενοχλητικά στο λαιμό. Να έμενε μαζί με τον κόσμο και να διασκέδαζε μέχρι το ξημέρωμα; Ή να γύριζε στο χωριό του, όπου η οικεία εικόνα όλων των φιδωτών δρόμων και των φθαρμένων εξωθύρων του έδινε ανακούφιση; Τη στιγμή που προσπαθούσε να ξεγλιστρήσει απαρατήρητος, εμφανίστηκε δίπλα του η Άννα.

«Πατέρα, πρέπει να έρθεις να πιεις ένα ποτό μαζί μας. Επιμένω», του είπε. «Θα είναι γρουσουζιά για το μωρό αν δεν το κάνεις».

Ο Γιώργης πίστευε τόσο στην επιρροή της μοίρας και της σημασίας να προσπαθεί κανείς να διώξει τα κακά πνεύματα και τις μοχθηρές δυνάμεις τους, όσο και στο Θεό και σε όλους τους αγίους του, κι επειδή δεν ήθελε να φέρει γρουσουζιά σε τούτο το αθώο μωρό, δεν μπορούσε να αρνηθεί την πρόσκληση της κόρης του.

Το γλέντι είχε αρχίσει για τα καλά, όταν πάركαρε το φορτηγάκι του κάτω από μια λεμονιά στο πλάι του μεγάλου ιδιωτικού δρόμου που οδηγούσε στο σπίτι του Βανδουλάκη. Στην αυλή μπροστά από το σπίτι, μια ορχήστρα έπαιξε μουσική. Οι ήχοι του λαγούτου, της λύρας, του μαντολίνου και της ασκομαντούρας -της Κρητικής γκάιντας- γέμιζαν με ζωντάνια την ατμόσφαιρα, και μολονότι δεν είχε αρχίσει ο

χορός ακόμη, υπήρχε μια έντονη αίσθηση προσμονής. Ένα μακρύ τραπέζι από σανίδες με στηρίγματα είχε στρωθεί με σειρές από ποτήρια, και οι άνθρωποι σεβρίνονταν μόνοι τους από βαρέλια με κρασί και γέμιζαν πιάτα με μεξέδες, μικρά κομμάτια φέτας, ελιές και φρέσκους ντολμάδες. Ο Γιώργης στάθηκε για λίγο πριν πάρει φαγητό. Ήξερε έναν-δυο ανθρώπους, και για κάμποσο συζήτησε ευχάριστα μαζί τους.

Όσοι ήθελαν σηκώθηκαν και άνοιξαν το χορό, ενώ οι άλλοι στέκονταν τριγύρω και παρακολουθούσαν. Με το ποτήρι στο χέρι, ο γέρος κοίταζε τον Μανόλη να χορεύει. Η λυγερή κορμοστασιά του και τα ζωηρά του βήματα τον έκαναν το επίκεντρο της προσοχής, όπως συνέβαινε και με το χαμόγελό του και με τον τρόπο που φώναζε οδηγίες στους άλλους και τους παρότρυνε. Στον πρώτο χορό, στριφογύριζε τη συνοδό του μέχρι που οι θεατές ζαλίστηκαν να βλέπουν. Το ρυθμικό χτύπημα του ταμπούρλου και η παθιάρικη επιμονή της λύρας είχαν τη δύναμη να υπνωτίζουν, όμως αυτό που κρατούσε το κοινό μαγεμένο ήταν το θέαμα κάποιου που βρισκόταν σε πλήρη έκσταση από το ρυθμό της μουσικής. Έβλεπαν μπροστά τους έναν άντρα με τη σπάνια ικανότητα να ζει τη στιγμή, και η απόλυτη ανεμελιά του έδειχνε ότι δεν του καιγόταν καρφί για το τι σκέφτονταν οι άνθρωποι.

Ο Γιώργης διαπίστωσε ότι η κόρη του στεκόταν στο πλευρό του. Μπόρεσε να νιώσει τη ζέση του κορμιού της, ακόμη και πριν δει ότι βρισκόταν εκεί, αλλά μέχρι να σταματήσει η μουσική δεν είχε νόημα να μιλήσει. Ο θόρυβος ήταν υπερβολικός. Η Άννα σταύρωνε και ξεσταύρωνε τα χέρια της, κι ο Γιώργης μπορούσε να αισθανθεί την ταραχή της. Πόσο απεγνωσμένα φαινόταν να θέλει να βρεθεί ανάμεσα στους χορευτές, κι όταν σταμάτησε η μουσική και μπήκαν άλλοι στον κύκλο και κάποιοι βγήκαν από αυτόν, εκείνη γλίστρησε γοργά για να πάρει τη θέση της. Δίπλα στον Μανόλη.

Άρχισε ένας διαφορετικός σκοπός. Αυτός ήταν πιο ήρεμος, πιο αρχοντικός, και οι χορευτές κρατούσαν τα κεφάλια τους ψηλά και λικνίζονταν μπρος-πίσω, δεξιά κι αριστερά. Ο Γιώργης παρακολούθησε για μερικές στιγμές. Όταν είδε την Άννα μέσα από το δάσος των χεριών και των στροβιλιζόμενων σωμάτων, κατάλαβε ότι εκείνη είχε ηρεμήσει. Χαμογούσε κι έκανε σχόλια στο συγχορευτή της.

Ενώ η κόρη του ήταν απορροφημένη από το χορό, ο Γιώργης βρήκε την ευκαιρία να φύγει. Πολύ αφότου το φορηγάκι του είχε βγει στον κεντρικό δρόμο, μπορούσε να ακούσει ακόμη τους ήχους της μουσικής στον αέρα. Όταν έφτασε στην Πλάκα, σταμάτησε στο καφενείο. Εκεί ήταν που θα έβρισκε τη γαλήνια συντροφιά των παλιών του φίλων κι ένα ήσυχο μέρος για να καθίσει και να σκεφτεί τη μέρα που πέρασε.

Δεν ήταν ο Γιώργης αυτός που περιέγραψε τη βάπτιση στη Μαρία την επόμενη μέρα, αλλά η Φωτεινή, στην οποία είχε κάνει λεπτομερή περιγραφή ο αδερφός της, ο Αντώνης.

«Δεν άφησε το παιδί ούτε για ένα λεπτό!» άφριζε η Φωτεινή, εξοργισμένη από το θράσος του Μανόλη.

«Πιστεύεις ότι αυτό ενόχλησε τον Αντρέα;»

«Γιατί, θα 'πρεπε;» ρώτησε η Φωτεινή. «Είναι ξεκάθαρο ότι δεν υποψιάζεται το παραμικρό. Τέλος πάντων, έμεινε έτσι ελεύθερος να συναναστρέφεται τους γείτονες και τους άλλους καλεσμένους του. Ξέρεις πόση προσοχή δίνει σε όλα όσα έχουν να κάνουν με το κτήμα - δεν του αρέσει τίποτα περισσότερο από το να μιλάει για τη σοδειά και τις ελιές».

«Μα δεν νομίζεις ότι η Άννα ήθελε να την κρατήσει;»

«Ειλικρινά, δεν νομίζω ότι έχει τέτοιο μητρικό ένστικτο. Όταν γεννήθηκε ο Μαθιός, δεν άντεχα να μη βρίσκεται στην αγκαλιά μου. Όμως, η κάθε γυναίκα είναι διαφορετική, και πράγματι δεν φαίνεται να την ενοχλεί αυτό».

«Και υποθέτω πως ο Μανόλης είχε τέλεια δικαιολογία για να τη μονοπωλήσει. Όλοι το περιμένουν αυτό από το νονό», είπε η Μαρία.

«Αν η Σοφία είναι παιδί του, εκείνη η μέρα θα ήταν η μοναδική στη ζωή του που θα μπορούσε να κάνει κάτι τέτοιο μαζί της χωρίς να απορήσει κανείς».

Και οι δύο γυναίκες σιώπησαν για λίγο. Ήπιαν μια γουλιά από τον καφέ τους και, τελικά, μίλησε η Μαρία.

«Λοιπόν, πραγματικά πιστεύεις ότι η Σοφία είναι παιδί του Μανόλη;»

«Δεν έχω την παραμικρή ιδέα», απάντησε η Φωτεινή. «Όμως, σίγουρα, εκείνος αισθάνεται πολύ δεμένος μαζί της».

Ο Αντρέας είχε καταχαρεί με τη γέννηση της Σοφίας, όμως άρχισε να ανησυχεί για τη γυναίκα του τους επόμενους μήνες. Έδειχνε άρρωστη και κουρασμένη, αλλά φαινόταν να ζωηρεύει όταν ερχόταν για επίσκεψη ο Μανόλης. Τις ημέρες της βάπτισης, ο Αντρέας δεν είχε συναίσθηση της υπόγειας έλξης που είχε αναπτυχθεί ανάμεσα στη γυναίκα και τον ξάδερφο του, όμως, τους μήνες που ακολούθησαν, άρχισε να απορεί για το χρόνο που περνούσε ο Μανόλης στο σπίτι τους. Άλλο πράγμα ήταν η θέση του ως μέλους της οικογένειας, και τώρα ως νονού της Σοφίας, και άλλο η συχνή παρουσία του στο σπίτι. Ο Αντρέας άρχισε να αντιλαμβάνεται πώς άλλαζε η διάθεση της Άννας τη στιγμή που έφευγε ο Μανόλης: η ανεμελιά της γινόταν κατσούφιασμα, η ευθυμία κακοκεφιά, και παρατήρησε ότι τα πιο ζεστά χαμόγελά της τα φύλαγε για τον ξάδερφό του. Προσπαθούσε να διώχνει αυτές τις σκέψεις από το μυαλό του τον περισσότερο καιρό, αλλά υπήρχαν κι άλλα πράγματα που του ξυπνούσαν τις υποψίες. Ένα βράδυ, επέστρεψε από το κτήμα και βρήκε το κρεβάτι ξέστρωτο. Αυτό συνέβη αρκετές φορές ακόμη, και σε μια-δυο περιπτώσεις παρατήρησε ότι τα σεντόνια είχαν στρωθεί πολύ πρόχειρα.

«Τι τρέχει με την υπηρέτρια;» ρώτησε. «Αν παραμελεί τα καθήκοντα της, πρέπει να απολυθεί».

Η Άννα υποσχέθηκε να της μιλήσει, και για κάποιο διάστημα έπαψαν να υπάρχουν λόγοι για παράπονα.

Η ΖΩΗ ΣΤΗ ΣΠΙΝΑΛΟΓΚΑ συνεχιζόταν όπως και πριν. Ο γιατρός Λαπάκης πηγαινοερχόταν κάθε μέρα και ο γιατρός Κυρίτσης έλαβε την έγκριση του νοσοκομείου στο Ηράκλειο να αυξήσει τις επισκέψεις του από μία σε τρεις κάθε βδομάδα. Ένα βράδυ του φθινοπώρου, στη διάρκεια της διαδρομής του από την Πλάκα στη Σπιναλόγκα, κάτι του έκανε ισχυρή εντύπωση. Είχε ήδη σουρουπώσει ο ήλιος είχε πέσει πίσω από τα βουνά, στερώντας ολόκληρη την ακτογραμμή από το φως του και βυθίζοντάς τη σχεδόν στο απόλυτο σκοτάδι. Όταν κοίταξε γύρω του, όμως, είδε ότι η Σπιναλόγκα λουζόταν ακόμη στη χρυσή λάμψη των τελευταίων ηλιαχτίδων. Φάνηκε στον Κυρίτση ότι αυτό ήταν το σωστό.

Η Πλάκα διέθετε πολλά από τα χαρακτηριστικά τα οποία θα περίμενε κανείς να δει σε ένα νησί -ήταν απομονωμένη, αυτάρκης και ξεκομμένη από τον έξω κόσμο- ενώ η Σπιναλόγκα βούιζε από ζωή και ενεργητικότητα. Η εφημερίδα της, *Ο Αστήρ της Σπιναλόγκας*, την οποία εξέδιδε ακόμη ο Γιάννης Σολωμονίδης, περιείχε ακόμη περιλήψεις των διεθνών ειδήσεων, μαζί με σχόλια και άρθρα γνώμης. Υπήρχαν επίσης και κριτικές ταινιών, οι οποίες θα προβάλλονταν τους προσεχείς μήνες, και αποσπάσματα από τα έργα του Νίκου Καζαντζάκη. Κάθε εβδομάδα δημοσιευόταν σε συνέχειες το προφητικό βιβλίο του *Καπετάν Μιχάλης* και οι άνθρωποι στο νησί καταβρόχθιζαν κάθε λέξη, περιμένοντας κάθε φορά το επόμενο κομμάτι, το οποίο συζητούσαν κατόπιν στο καφενείο. Όταν απονεμήθηκε στον Κρητικό συγγραφέα το Παγκόσμιο Βραβείο Ειρήνης τον Ιούνιο εκείνης της χρονιάς, δημοσίευσαν ακόμη και το λόγο που εκφώνησε στη βράβευσή του. «Αν δεν θέλουμε να αφήσουμε τον κόσμο να βουλιάξει στο χάος, πρέπει να λευτερώσουμε την αγάπη που είναι φυλακισμένη στην καρδιά τού κάθε ανθρώπου», είχε πει ο Καζαντζάκης. Οι λέξεις είχαν απήχηση στους αναγνώστες στη Σπιναλόγκα, καθώς γνώριζαν όλοι πολύ καλά το μακελειό και τα μαρτύρια

από τα οποία προστατεύθηκαν, τόσο στην Ελλάδα, όσο και πιο μακριά, επειδή βρίσκονταν περιορισμένοι πάνω στο νησί για πολύ καιρό. Πολλοί από αυτούς απολάμβαναν την ευκαιρία να ξεμουδιάσουν το μυαλό τους, και κάθονταν για ώρες αναμασώντας τα αποφθέγματα αυτού του γίγαντα των γραμμάτων όπως και άλλων σύγχρονων συγγραφέων. Σε αρκετούς από τους Αθηναίους έστελναν κάθε μήνα βιβλία για να εμπλουτίσουν την ευμεγέθη βιβλιοθήκη που υπήρχε ήδη στο νησί, και επιτρεπόταν σε όλους να τη χρησιμοποιούν. Ίσως επειδή ονειρεύονταν να φύγουν, κοιτούσαν συνέχεια πέρα από τον ορίζοντα, πέρα από το μέρος όπου ζούσαν.

Το καφενείο και η ταβέρνα ξεχειλίζουν από πελάτες τα βράδια, και τώρα υπήρχε μάλιστα και ανταγωνισμός με τη μορφή μιας δεύτερης, μικρής ταβέρνας. Τα κτήματα στο πίσω μέρος του νησιού έδειχναν ότι θα παρείχαν καλή σοδειά εκείνο το καλοκαίρι, και υπήρχαν πολλά αγαθά για να πουληθούν και να αγοραστούν στη δεκαπενθήμερη λαϊκή αγορά. Το νησί δεν είχε υπάρξει ποτέ πριν σε τόσο καλή κατάσταση ούτε καν όταν οι Τούρκοι έχτισαν πρώτοι τα σπίτια τους δεν ήταν οι συνθήκες τόσο άνετες.

Κάπου-κάπου, η Μαρία άφηνε ελεύθερο τον εαυτό της να ξεσπάσει με απελπισία, όταν βρισκόταν εκεί η Φωτεινή.

«Η αγωνία είναι μεγαλύτερη τώρα, που ξέρω ότι υπάρχει πιθανότητα να γιατρευτούμε», είπε, σφίγγοντας τα χέρια της μεταξύ τους. «Μπορούμε να ονειρευτούμε ή θα έπρεπε να είμαστε ευχαριστημένοι μόνο με το παρόν;»

«Δεν είναι ποτέ κακό να είσαι ευχαριστημένος με το παρόν», είπε η Φωτεινή.

Η Μαρία ήξερε ότι η φίλη της είχε δίκιο. Δεν είχε τίποτα να χάσει, αν το εδώ και το τώρα αρκούσαν. Ένα πράγμα, όμως, που της τριβέλιζε το μυαλό ήταν οι συνέπειες για την ίδια, αν γιατρευόταν.

«Τι θα γινόταν τότε;» ρώτησε.

«Θα γύριζες σ' εμάς στην Πλάκα, έτσι δεν είναι; Θα ήσουν όπως ακριβώς και πριν».

Η Φωτεινή φαινόταν ότι δεν καταλάβαινε την ουσία. Η Μαρία κάρφωσε το βλέμμα της στα χέρια της και κατόπιν σήκωσε τη ματιά της στη φίλη της, η οποία έπλεκε την άκρη ενός μωρουδιακού, καθώς συζητούσαν. Ήταν έγκυος πάλι.

«Μα, αν δεν βρισκόμουν πλέον στη Σπιναλόγκα, δεν θα ξανάβλεπα ποτέ τον Κυρίτση», της είπε.

«Φυσικά και θα τον ξανάβλεπες. Αν δεν ζούσες εδώ, δεν θα ήταν πια ο γιατρός σου και ίσως τα πράγματα να ήταν διαφορετικά».

«Ξέρω ότι έχεις δίκιο, αλλά αυτό με γεμίζει με φόβο», είπε η Μαρία.

Έδειξε την εφημερίδα που βρισκόταν στο τραπέζι της, ανοιχτή στη σελίδα με τις συνέχειες του βιβλίου του Καζαντζάκη. «Βλέπεις τι γράφει εδώ;» είπε. «*Ελευθερία ή Θάνατος*. Περιγράφει την κατάστασή μου με ακρίβεια. Μπορεί να κερδίσω την ελευθερία μου, αλλά, όταν το κάνω, δεν θα είναι καλύτερη από το θάνατο, αν δεν μπορώ να ξαναδώ το γιατρό».

«Δεν σου έχει πει τίποτε ακόμη, έτσι;»

«Όχι, τίποτε», επιβεβαίωσε η Μαρία.

«Όμως, έρχεται να σε δει κάθε εβδομάδα. Δεν σου λέει αυτό αρκετά;»

«Όχι ακριβώς», είπε η Μαρία στεγνά. «Αν και καταλαβαίνω γιατί δεν μπορεί να πει τίποτα. Δεν θα ήταν σωστό γι' αυτόν να το κάνει».

Η ΜΑΡΙΑ ΔΕΝ ΑΦΗΣΕ να φανεί ούτε ίχνος της αγωνίας της, όταν είδε τον Κυρίτση. Αντίθετα, εκμεταλλεύθηκε το χρόνο μαζί του για να του ζητήσει συμβουλές για τους ασθενείς που φρόντιζε στην πολυκατοικία. Αυτοί ήταν άνθρωποι οι οποίοι χρειάζονταν άμεση ανακούφιση από τους πόνους και τα άλγη

που τους βασάνιζαν σε καθημερινή βάση. Μερικά από τα προβλήματά τους δεν ήταν αναστρέψιμα, όμως άλλα μπορούσαν να καταπραυνθούν με την κατάλληλη φυσιοθεραπεία. Η Μαρία ήθελε να είναι σίγουρη ότι τους έδινε σωστές συμβουλές για άσκηση, από τη στιγμή που κάποιοι από αυτούς σπάνια έβλεπαν γιατρό. Με περισσότερη ζωντάνια από ποτέ, ρίχτηκε στη δουλειά της. Δεν είχε σκοπό να απασχολήσει το μυαλό της με την ελάχιστη πιθανότητα να φύγει από τη Σπιναλόγκα. Ο επαναπατρισμός θα προκαλούσε τόσο μπερδεμένα συναισθήματα, όχι μόνο στην ίδια αλλά και σε τόσους άλλους. Η Σπιναλόγκα ήταν ένα δίχτυ ασφαλείας για όλους τους και η σκέψη ότι θα έφευγαν από εκεί ήταν γλυκόπικτη. Ακόμη και όταν θα έπαυαν να μπορούν να μεταδώσουν την ασθένεια, πολλοί θα έφεραν πάνω τους τις ουλές της αρρώστιας, το περίεργα διάστικτο δέρμα, τα παραμορφωμένα χέρια, τα δύσμορφα πόδια. Η επανένταξη τέτοιων περιπτώσεων θα απαιτούσε δουλειά μιας ζωής.

Εν αγνοία της, οι γιατροί έκαναν και ξαναέκαναν εξετάσεις στους ασθενείς που είχαν λάβει πρώτοι την αγωγή, μόλις ένα χρόνο πριν. Σε πέντε από αυτούς φαινόταν να έχει αποβληθεί ο βάκιλος. Ένας ήταν ο Δημήτρης Λεμονιάς, ένας άλλος ο Θεόδωρος Μακριδάκης. Στη διάρκεια όλων των ετών από τότε που ο Παπαδημητρίου τον είχε νικήσει στις εκλογές για τη θέση του αρχηγού, ο Μακριδάκης διατήρησε την πολιτική αντιπαλότητά του απέναντι στους Αθηναίους, οι οποίοι, χωρίς προσπάθεια, έγιναν η άρχουσα τάξη. Παχουλός και ασπρομάλλης πια, κατέβαινε ακόμη στις εκλογές, όμως κάθε χρόνο, καθώς μεγάλωνε η υποστήριξη προς τον Παπαδημητρίου, ελαττωνόταν ο αριθμός όσων ψήφιζαν τον Μακριδάκη. Σχεδόν δεν τον ένοιαζε. Γιατί θα έπρεπε άλλωστε; Οι συνθήκες διαβίωσης είχαν βελτιωθεί για όλους θεαματικά, από τότε που έφτασε ο ίδιος στο νησί, τόσα χρόνια πριν, και ήξερε τόσο καλά όσο και οι υπόλοιποι ότι αυτό οφειλόταν σε

μεγάλο βαθμό στους Αθηναίους φίλους του. Η στάση του απέναντι τους είχε μαλακώσει με την πάροδο του χρόνου και διατηρούσε την αντιπολιτευτική τακτική του ώστε να καταφέρει να συντηρεί ζωηρές συζητήσεις μαζί τους στο καφενείο.

Στο τέλος μιας μακράς και κοπιαστικής μέρας, ο Κυρίτσης και ο Λαπάκης κάθισαν κάτω για να μελετήσουν κάποια αποτελέσματα εξετάσεων. Κάτι είχε καταστεί εντελώς προφανές.

«Ξέρεις ότι σύντομα θα έχουμε τη δυνατότητα να αφήσουμε αυτούς τους ασθενείς να φύγουν, έτσι δεν είναι;» είπε ο Κυρίτσης χαμογελώντας, κάτι που έκανε σπάνια.

«Το ξέρω», απάντησε ο Λαπάκης. «Όμως, θα χρειαζόμαστε την έγκριση της κυβέρνησης πρώτα, και ίσως αυτή να είναι απρόθυμη να τη δώσει τόσο σύντομα».

«Θα ζητήσω να πάρουν εξιτήριο από εδώ με τον όρο να συνεχίσουν την αγωγή για μερικούς μήνες μετά και κατόπιν να κάνουν εξετάσεις για έναν ακόμη χρόνο».

«Σύμφωνοι. Μόλις πάρουμε την εξουσιοδότηση από την κυβέρνηση, θα το πούμε στους ασθενείς: όχι, όμως, νωρίτερα».

Πέρασαν εβδομάδες μέχρι να έρθει το γράμμα. Έλεγε ότι οι ασθενείς θα έπρεπε να έχουν αρνητικά αποτελέσματα στις εξετάσεις τους για έναν ολόκληρο χρόνο, πριν τους επιτραπεί να φύγουν από το νησί. Ο Κυρίτσης απογοητεύθηκε από την καθυστέρηση που θα συνεπαγόταν αυτό, αλλά ακόμη κι έτσι, φαινόταν ότι πλησίαζε στο στόχο τον οποίο είχε θέσει. Τους επόμενους μήνες, τα αποτελέσματα των εξετάσεων παρέμειναν αρνητικά και όλα έδειχναν ότι η πρώτη δωδεκάδα θα μπορούσε να φύγει μέχρι τα Χριστούγεννα.

«Ακόμα δεν μπορούμε να τους αφήσουμε να φύγουν;» ρώτησε ο Λαπάκης ένα πρωί. «Μερικοί με ρωτάνε συνέχεια "πότε" και είναι δύσκολο να τους κοροϊδέω».

«Ναι, νομίζω ότι ήρθε η ώρα. Πιστεύω ότι δεν υπάρχει ο κίνδυνος πια να υποτροπιάσει κανείς από αυτούς».

Οι πρώτοι ασθενείς υποδέχτηκαν την ανακοίνωση ότι ανέκτησαν την υγεία τους με δάκρυα χαράς. Μολονότι υποσχέθηκαν να κρατήσουν κρυφό το νέο για μερικές μέρες, ούτε ο Λαπάκης ούτε ο Κυρίτσης φαντάστηκαν, έστω για μια στιγμή, ότι θα κατάφερναν να το κάνουν.

Στις τέσσερις η ώρα, έφτασε ο Δημήτρης και κάθισε να περιμένει τη σειρά του. Η ασθενής πριν από αυτόν, η γυναίκα που δούλευε στο φούρνο, βγήκε από το γραφείο δακρυσμένη, σκουπίζοντας τα χαρακωμένα μάγουλά της με ένα μεγάλο, λευκό μαντίλι. «Πρέπει να της είπαν άσχημα νέα», σκέφτηκε ο Δημήτρης. Στις τέσσερις και δύο λεπτά, ο Κυρίτσης έβγαλε το κεφάλι του από την πόρτα και τον φώναξε να περάσει μέσα.

«Κάθισε, Δημήτρη», είπε ο γιατρός. «Έχουμε κάτι να σου πούμε».

Ο Λαπάκης έγειρε λίγο μπροστά, με το πρόσωπο του να ακτινοβολεί.

«Πήραμε την άδεια να σε αφήσουμε να φύγεις από την αποικία».

Ο Δημήτρης ήξερε τι υποτίθεται ότι θα έπρεπε να νιώσει, αλλά ήταν σαν το μούδιασμα που κάποτε απλωνόταν στα χέρια του να είχε επιστρέψει, κι αυτή τη φορά να είχε προσβάλει τη γλώσσα του. Θυμόταν ελάχιστα τη ζωή πριν από τη Σπιναλόγκα. Αυτό το νησί ήταν το σπίτι του και οι άποικοι ήταν η οικογένειά του. Η πραγματική οικογένειά του είχε σταματήσει εδώ και πολύ καιρό να επικοινωνεί μαζί του, και δεν θα είχε ιδέα πώς να τη βρει πια. Το πρόσωπό του είχε παραμορφωθεί πολύ από τη μια πλευρά του, κάτι που δεν αποτελούσε πρόβλημα εδώ, αλλά στον έξω κόσμο θα τον καθιστούσε το επίκεντρο της προσοχής. Τι θα έκανε αν έφευγε, και ποιος θα δίδασκε στο σχολείο;

Εκατοντάδες ερωτήσεις και αμφιβολίες τριγύριζαν στο μυαλό του, και πέρασαν μερικά λεπτά μέχρι να μπορέσει να μιλήσει.

«Θα προτιμούσα να μείνω εδώ όσο μπορώ να προσφέρω κάτι», είπε στον Κυρίτση, «παρά να τα αφήσω όλα αυτά πίσω μου και να πορευτώ στο άγνωστο».

Δεν ήταν ο μόνος απρόθυμος να φύγει. Κι άλλοι επίσης φοβούνταν ότι η ορατή κληρονομιά της αρρώστιας θα έμενε για πάντα και θα τους έκανε να ξεχωρίζουν, και χρειάζονταν διαβεβαιώσεις ότι ίσως να μπορούσαν να ενταχθούν ξανά στην κοινωνία. Ήταν σαν να γίνονταν πάλι πειραματόζωα, από την αρχή.

Παρά τις ανησυχίες αυτών των λίγων, ήταν μια μνημειώδης στιγμή στην ιστορία του νησιού. Για πάνω από πενήντα χρόνια, οι λεπροί κατέφταναν αλλά ποτέ δεν έφευγαν, κι έγινε λειτουργία στην εκκλησία και γλέντι στο καφενείο. Ο Θεόδωρος Μακριδάκης και ο Παύλος Σκλαβούνης, ο Αθηναίος που είχε στήσει τον πολύ επιτυχημένο κινηματογράφο, ήταν οι πρώτοι που έφυγαν. Μια μικρή ομάδα συγκεντρώθηκε στην είσοδο της σήραγγας για να τους αποχαιρετήσει, και οι δυο τους πάλευαν να συγκρατήσουν τα δάκρυά τους, μάταια όμως. Τι φορτίο από ανάμεικτα συναισθήματα τους βάραινε, καθώς αντάλασσαν χειραψίες με τους άντρες και τις γυναίκες που είχαν σταθεί φίλοι και σύντροφοι τους για τόσα πολλά χρόνια... Κανείς από τους δυο τους δεν ήξερε τι τους επιφύλασσε η ζωή πέρα από αυτή τη λωρίδα της θάλασσας, καθώς επιβιβάζονταν στη βάρκα του Γιώργη, που θα τους μετέφερε από το γνώριμο στο άγνωστο. Θα ταξίδευαν μαζί μέχρι το Ηράκλειο, όπου ο Μακριδάκης θα προσπαθούσε να ξαναβρεί το νήμα της προηγούμενης ζωής του και ο Σκλαβούνης θα έπαιρνε το καράβι για τον Πειραιά, ξέροντας ήδη ότι δεν θα μπορούσε να ξαναρχίσει την παλιά καριέρα του ως ηθοποιού. Όχι με την όψη που είχε τώρα. Και οι δύο άντρες θα φύλαγαν με ευλάβεια τα ιατρικά πιστοποιητικά που τους κήρυσσαν «Καθαρούς»· θα υπήρχαν αρκετές περιπτώσεις τις επόμενες εβδομάδες στις οποίες θα υποχρεώνονταν να τα

δείξουν ώστε να βεβαιώσουν πως είχαν επίσημα ελευθερωθεί από την αρρώστια.

Μήνες αργότερα, ο Γιώργης έφερε στη Σπιναλόγκα γράμματα από τους δυο άντρες. Περιέγραφαν τις μεγάλες δυσκολίες της προσπάθειας να ενταχθούν πάλι στην κοινωνία, και μιλούσαν για το πώς τους συμπεριφερόταν σαν απόκληρους οποιοσδήποτε τους αναγνώριζε ως ανθρώπους που κάποτε ζούσαν σε αποικία λεπτρών. Οι ιστορίες τους δεν ήταν ενθαρρυντικές και ο Παπαδημητρίου, που ήταν ο παραλήπτης, δεν τις μοιράστηκε με κανέναν άλλον. Είχαν φύγει πλέον κι άλλοι από την πρώτη ομάδα. Ήταν όλοι Κρητικοί και έγιναν δεκτοί με ενθουσιασμό από τις οικογένειές τους, ενώ βρήκαν καινούριες δουλειές.

Το μοτίβο της ανάρρωσης συνεχίστηκε στη διάρκεια της επόμενης χρονιάς. Οι γιατροί τηρούσαν λεπτομερές αρχείο με την ημερομηνία της πρώτης χορήγησης της αγωγής στον καθένα και με το πόσους μήνες τα αποτελέσματα των εξετάσεων είχαν παραμείνει αρνητικά.

«Στο τέλος της χρονιάς, θα μείνουμε χωρίς δουλειά», είπε ειρωνικά ο Λαπάκης.

«Ποτέ δεν πίστευα ότι η ανεργία θα ήταν ο σκοπός μου στη ζωή», αποκρίθηκε η Αθηνά Μανάκη, «τώρα όμως είναι».

Μέχρι τα τέλη της άνοιξης, με εξαίρεση μερικές δεκάδες ασθενείς που είχαν αντιδράσει τόσο άσχημα στην αγωγή ώστε υποχρεώθηκαν να τη σταματήσουν, και κάποιους που δεν είχαν ανταποκριθεί καθόλου, είχε γίνει ξεκάθαρο ότι το καλοκαίρι θα μπορούσε να φέρει ένα κύμα ιατρικών πιστοποιητικών θεραπείας. Μέχρι τον Ιούλιο είχαν αρχίσει συζητήσεις ανάμεσα στους γιατρούς και τον Νίκο Παπαδημητρίου σχετικά με το πώς θα γινόταν η διαχείριση του ζητήματος.

Ο Γιώργης, που είχε μεταφέρει την πρώτη ομάδα θεραπευμένων αντρών και γυναικών μακριά από τη Σπιναλόγκα, μετρούσε τώρα τις μέρες μέχρι η Μαρία να βρεθεί στη βάρκα

του για άλλη μια φορά. Το αδιανόητο είχε γίνει πλέον πραγματικότητα, κι όμως φοβόταν μήπως συνέβαινε καμιά αναποδιά, μήπως υπήρχε κάποιο απρόσμενο πρόβλημα το οποίο δεν είχε ακόμη αντιμετωπιστεί.

Κράτησε για τον εαυτό του τον ενθουσιασμό και την αγωνία του, και πολλές φορές χρειάστηκε να δαγκώσει τη γλώσσα του, όταν άκουγε τις συνηθισμένες αδιάκριτες συζητήσεις στο καφενείο.

«Εγώ, από τη μεριά μου, δεν πρόκειται να τους υποδεχτώ με σημαιοστολισμούς», είπε ένας ψαράς.

«Ω, έλα τώρα», απάντησε ένας άλλος. «Δείξε λίγη συμπάθεια για τους καημένους».

Εκείνοι που έδειχναν πάντοτε πιο ανοιχτά την αγανάκτησή τους για την αποικία των λεπτρών, θυμούνταν με κάποια ντροπή τη νύχτα που τα σχέδια για την επιδρομή εναντίον του νησιού είχαν σχεδόν βγει εκτός ελέγχου.

Στο γραφείο του Λαπάκη, νωρίς ένα βράδυ, ο αρχηγός του νησιού και οι τρεις γιατροί συζητούσαν πώς θα γιόρταζαν το γεγονός.

«Θέλω όλος ο κόσμος να ξέρει ότι φεύγουμε επειδή θεραπευτήκαμε», είπε ο Παπαδημητρίου. «Αν οι άνθρωποι φύγουν δυο-δυο ή τρεις-τρεις, κλεφτά μέσα στη νύχτα, θα δώσουμε λάθος μήνυμα σε όλους στην ενδοχώρα. "Γιατί φεύγουν κρυφά;" θα ρωτήσουν. Θέλω όλοι να ξέρουν την αλήθεια».

«Όμως, πώς προτείνεις να το κάνουμε αυτό;» ρώτησε ήρεμα ο Κυρίτσης.

«Νομίζω ότι θα έπρεπε να φύγουμε όλοι μαζί. Θέλω μια γιορτή. Θέλω ένα ευχαριστήριο γλέντι στην Πλάκα. Δεν νομίζω ότι ζητάω και τόσα πολλά».

«Έχουμε να σκεφτούμε και αυτούς που δεν έχουν θεραπευτεί», είπε η Μανάκη. «Αυτοί δεν έχουν λόγο να γιορτάσουν».

«Οι ασθενείς που λαμβάνουν μακροπρόθεσμη αγωγή», είπε ο Κυρίτσης διπλωματικά, «θα φύγουν επίσης από το νησί, ελπίζουμε».

«Πώς έτσι;» ρώτησε ο Παπαδημητρίου.

«Περιμένω να λάβω την εξουσιοδότηση για τη μεταφορά τους σε νοσοκομείο στην Αθήνα», απάντησε. «Θα έχουν καλύτερη φροντίδα εκεί και, έτσι κι αλλιώς, η κυβέρνηση δεν θα χρηματοδοτεί τη Σπιναλόγκα μόλις μείνουν ελάχιστοι άνθρωποι εδώ».

«Σε αυτή την περίπτωση», είπε ο Λαπάκης, «μπορώ να προτείνω να επιτραπεί στους αρρώστους να φύγουν πριν από τους θεραπευμένους; Νομίζω ότι έτσι θα τους ήταν ευκολότερο».

Συμφώνησαν όλοι. Ο Παπαδημητρίου θα έκανε την επίδειξη αυτής της νέας ελευθερίας, και όσοι περίμεναν ακόμη να θεραπευτούν θα μεταφέρονταν διακριτικά στο νοσοκομείο της Αγίας Βαρβάρας στην Αθήνα. Το μόνο που απέμενε τώρα ήταν να γίνουν οι ετοιμασίες. Αυτές θα διαρκούσαν αρκετές εβδομάδες, όμως σύντομα ορίστηκε ημερομηνία. Θα γινόταν στις 25 Αυγούστου, ανήμερα του Αγίου Τίτου, του προστάτη αγίου ολόκληρης της Κρήτης. Ο μόνος ανάμεσά τους που διατηρούσε κάποια ανησυχία για το γεγονός ότι οι μέρες της Σπιναλόγκας ως αποικίας λεπρών ήταν πια μετρημένες, ήταν ο Κυρίτσος. Ίσως να μην ξανάβλεπε ποτέ τη Μαρία.

Εικοστό Δεύτερο Κεφάλαιο

1957

Ο ΠΩΣ ΘΑ ΕΚΑΝΑΝ οποιαδήποτε συνηθισμένη χρονιά, οι κάτοικοι της Πλάκας ξεκίνησαν τις ετοιμασίες για το γλέντι ανήμερα της γιορτής του Αγίου. Αυτή η χρονιά, όμως, θα ήταν διαφορετική. Θα γιόρταζαν μαζί με τους κατοίκους της Σπιναλόγκας, τους γείτονές τους που υπήρχαν μόνο στη φαντασία τους για τόσα πολλά χρόνια. Για κάποιους θα σήμαινε το καλωσόρισμα σχεδόν ξεχασμένων φίλων για άλλους θα σήμαινε ότι θα έρχονταν αντιμέτωποι με τις δικές τους βαθιές προκαταλήψεις και την προσπάθεια να τις καταστείλουν. Θα κάθονταν στο ίδιο τραπέζι και θα μοιράζονταν το φαγητό τους με τους μέχρι τότε αόρατους γείτονές τους.

Ο Γιώργης ήταν ένας από τους ελάχιστους ανθρώπους που είχαν γνωρίσει την πραγματικότητα της αποικίας. Πολλοί άλλοι στην ενδοχώρα απολάμβαναν για χρόνια τα οικονομικά οφέλη από την ύπαρξη ενός τέτοιου ιδρύματος στην απέναντι ακτή, καθώς παρείχαν στους λεπρούς πολλά από όσα κατανάλωναν, και γι' αυτούς η προοπτική κλεισίματος

της αποικίας σήμαινε απώλεια κέρδους. Άλλοι παραδέχτηκαν ότι αισθάνονταν κάποια ανακούφιση στη σκέψη του θανάτου της Σπιναλόγκας. Το πλήθος των άρρωστων αντρών και γυναικών σε τόσο μικρή απόσταση πάντοτε τους ανησυχούσε, και παρά τη γνώση πως αυτή η ασθένεια ήταν λιγότερο μεταδοτική από πολλές άλλες, τη φοβούνταν ακόμη, όπως θα έκαναν με τη βουβωνική πανώλη. Στο μυαλό αυτών των ανθρώπων δεν χωρούσε το γεγονός ότι η λέπρα, πλέον, μπορούσε να θεραπευτεί.

Υπήρχαν κάποιοι που προσδοκούσαν με ανυπομονησία την άφιξη των καλεσμένων τους γι' αυτή την ιστορική νύχτα. Η μητέρα της Φωτεινής, η Σαβίνα Αγγελουπούλου, θυμόταν ακόμη με αγάπη τη φίλη της την Ελένη, την απώλεια της οποίας θρήνησε για πολλά χρόνια, και το να ξαναδεί τη Μαρία ελεύθερη θα ήταν μεγάλη χαρά. Θα σήμαινε μόνο μία τραγωδία, όχι δύο. Με εξαίρεση τον Γιώργη, η Φωτεινή ήταν αυτή που χάρηκε περισσότερο απ' όλους. Θα ξαναβρισκόταν με την καλύτερη φίλη της. Δεν θα χρειαζόταν πια να συναντιούνται στο μισοσκόταδο του σπιτιού της Μαρίας στη Σπιναλόγκα. Τώρα θα μπορούσαν να κάθονται στη φωτεινή αυλή του εστιατορίου και να συζητούν τα γεγονότα της μέρας, ενώ ο ήλιος θα έδυε και το φεγγάρι θα ανέβαινε στον ουρανό.

Μέσα στην υγρή ζέστη εκείνου του αυγουστιάτικου απογεύματος, στην κουζίνα της ταβέρνας, ο Στέφανος γέμιζε μεγάλες μεταλλικές πιατέλες με βραστή αίγα, ξιφία και πιάφι, και το ζαχαροπλαστέιο έψηνε ταψιά με μελωμένους μπακλαβάδες και κανταΐφια. Αυτό το γλέντι θα ξεπερνούσε όλα τα προηγούμενα με το πλουσιοπάροχο φαγητό του.

Ο Βαγγέλης Λιδάκης χαιρόταν τέτοια γεγονότα. Απολάμβανε τις συγκινήσεις που δημιουργούσε μια μέρα τόσο έξω από τα συνηθισμένα, και επίσης ήξερε τι θα σήμαινε για τον Γιώργη, έναν από τους πιο τακτικούς, αν και τους πλέον λιγομίλητους, πελάτες του. Του πέρασε από το μυαλό ακόμη

και ότι κάποιοι από τους κατοίκους της Σπιναλόγκας ίσως γίνονταν οι καινούριοι δημότες της Πλάκας, αυξάνοντας έτσι τον πληθυσμό και μεγαλώνοντας τις δουλειές του. Η επιτυχία για τον Λιδάκη μετριόταν από τον αριθμό των άδειων μπουκαλιών ρακιού και μπίρας που σωριάζονταν στα παλιά καφάσια του στο τέλος κάθε μέρας, και έλπιζε ότι θα αυξανόταν και η δική τους ποσότητα.

Τα συναισθήματα των λεπρών ήταν τόσο ανάμεικτα όσο κι εκείνα των ανθρώπων που θα τους υποδέχονταν. Μερικά από τα μέλη της αποικίας δεν τολμούσαν να παραδεχτούν ούτε μέσα τους πως η αναχώρησή τους τους γέμιζε με τόσο φόβο όσο τους είχε προκαλέσει και η άφιξή τους. Το νησί τους είχε δώσει ασφάλεια την οποία δεν είχαν καν ονειρευτεί, και πολλοί φοβούνταν που θα την έχαναν. Μερικοί από τους νησιώτες, μολοντί δεν υπήρχε ούτε ένα σημάδι, ούτε μία ουλή που να δείχνει ότι κάποτε ήταν λεπροί, ήταν γεμάτοι με τον τρόμο ότι ποτέ δεν θα μπορούσαν να ζήσουν μια φυσιολογική ζωή. Ο Δημήτρης δεν ήταν ο μόνος από τους νεότερους νησιώτες που δεν θυμούνταν κανένα άλλο μέρος εκτός από τη Σπιναλόγκα. Το νησί είχε υπάρξει ο κόσμος τους, και όλα έξω από αυτό δεν ήταν πιο πραγματικά από τις εικόνες σε ένα βιβλίο. Ακόμη και το χωριό που έβλεπαν στην απέναντι ακτή κάθε μέρα, έμοιαζε σχεδόν σαν αντικατοπτρισμός.

Η Μαρία δεν είχε πρόβλημα να θυμηθεί τη ζωή στην ενδοχώρα, μολοντί φαινόταν ότι το παρελθόν που έφερε στη μνήμη της ανήκε σε κάποιον άλλον, όχι στην ίδια. Τι τύχη θα είχε μια γυναίκα που είχε περάσει το μεγαλύτερο μέρος της τρίτης δεκαετίας της ζωής της ως λεπρή και που θα τη θεωρούσαν τώρα γεροντοκόρη πίσω στην Πλάκα; Το μόνο που μπορούσε να διακρίνει καθώς κοιτούσε πέρα από τα αφρισμένα, κυματιστά νερά, ήταν όλη αυτή η αβεβαιότητα.

Μερικοί άνθρωποι στη Σπιναλόγκα είχαν περάσει το μήνα πριν από την αναχώρηση πακετάροντας προσεκτικά το

καθετί που θα έπαιρναν μαζί τους. Υπήρχαν αρκετοί που έλαβαν μια θερμή απόκριση από τις οικογένειες τους, όταν έγραψαν για να τους πουν τα καλά νέα της θεραπείας τους, και οι οποίοι περίμεναν στοργική υποδοχή. Ήξεραν ότι θα είχαν ένα μέρος να βγάλουν από τις αποσκευές τους τα ρούχα τους, τις πορσελάνες τους, τις κατσαρόλες τους, τα πολύτιμα στρωσίδια τους. Άλλοι αγνοούσαν τι έμελλε να συμβεί, και συνέχιζαν τη ρουτίνα της καθημερινής ζωής μέχρι την τελευταία στιγμή, σαν να μην επρόκειτο να αλλάξει ποτέ. Ήταν ο πιο ζεστός Αύγουστος, με ένα μανιασμένο μελτέμι που έκανε τα τριαντάφυλλα να ανοίγουν διάπλατα και τα πουκάμισα, που ήταν απλωμένα για να στεγνώσουν, να ανεμίζουν σαν να ήταν γιγαντιαίοι, λευκοί γλάροι. Τα απογεύματα, ηρεμούσαν τα πάντα, εκτός από τον άνεμο. Αυτός συνέχιζε να κλείνει τις πόρτες με ορμή και να κάνει τα παραθυρόφυλλα να τρίζουν, ενώ οι άνθρωποι κοιμούνταν σε δωμάτια με τα παντζούρια κλειστά, για να γλιτώσουν την κάψα του ήλιου.

Η μέρα της αναχώρησης έφτασε και οι άνθρωποι, είτε είχαν ετοιμαστεί είτε όχι, ήταν ώρα να φύγουν. Αυτή τη φορά, δεν ήταν μόνο ο Γιώργης που πήγε στο νησί, αλλά και μισή ντουζίνα άλλοι ψαράδες του χωριού, οι οποίοι τελικά πίστεψαν ότι δεν είχαν τίποτα να φοβηθούν, και θα βοηθούσαν να μεταφερθούν οι άνθρωποι από τη Σπιναλόγκα μαζί με όλα τα υπάρχοντά τους. Στη μία η ώρα, το απόγευμα, στις 25 Αυγούστου, μπορούσε να δει κανείς από την Πλάκα ένα στολίσκο να πλησιάζει.

Την προηγούμενη μέρα είχε γίνει η τελευταία λειτουργία στη μικρή εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα, όμως οι κάτοικοι περνούσαν από εκεί για να ανάψουν ένα κερί και να ψιθυρίσουν τις προσευχές τους πολλές μέρες νωρίτερα. Πήγαιναν για να πουν «ευχαριστώ», και καθώς έπαιρναν βαθιές ανάσες για να αλαφρώσουν την ταραχή τους, αναπνέοντας το μεθυστικό, βαρύ άρωμα των κεριών που τρεμπάιζαν γύρω

τους, προσεύχονταν στον Θεό να τους δώσει το κουράγιο να αντιμετωπίσουν ότι έμελλε να τους φέρει ο κόσμος στην άλλη πλευρά της λωρίδας της θάλασσας.

Πρώτα βοήθησαν τους ηλικιωμένους και όσους ήταν ακόμη άρρωστοι να επιβιβαστούν στις βάρκες. Τα γαϊδούρια δούλεψαν σκληρά εκείνη την ημέρα, βαδίζοντας βαριά πέρα-δώθε στη σήραγγα, μεταφέροντας τα υπάρχοντα των ανθρώπων και τραβώντας κάρα φορτωμένα με κουτιά. Ένα βουνό από πράγματα σχηματίστηκε στην προκυμαία, μετατρέποντας ένα παλιό όνειρο στην απτή πραγματικότητα της αναχώρησης. Μόνο τότε πίστεψαν τελικά μερικοί από αυτούς ότι η παλιά ζωή είχε τελειώσει και θα άρχιζε μια καινούρια. Καθώς διέσχιζαν τη σήραγγα, φαντάζονταν ότι μπορούσαν ν' ακούσουν τους χτύπους της καρδιάς τους να αντηχούν στα τείχη.

Ο Κυρίτσης ήταν απασχολημένος στην προκυμαία της Πλάκας με το να εξασφαλίσει ότι όλοι εκείνοι που ήταν ακόμη άρρωστοι και θα μεταφέρονταν στην Αθήνα για να συνεχίσουν την αγωγή, θα είχαν προσεκτική μεταχείριση.

Μεταξύ των τελευταίων που έμειναν στο νησί ήταν ο Λαπάκης και η Μαρία. Ο γιατρός είχε χρειαστεί να τακτοποιήσει τα υπόλοιπα χαρτιά, και είχε πακετάρει όλους τους απαραίτητους φακέλους σε ένα κιβώτιο. Αυτά τα ιατρικά μητρώα ήταν αποδείξεις για τη θεραπεία των ασθενών του και θα τα πρόσεχε ο ίδιος μέχρι να περάσουν όλοι το νερό. Μόνο τότε θα τους τα μοίραζε. Θα ήταν τα διαβατήρια των νησιωτών για την ελευθερία.

Φεύγοντας από το δρομάκι μπροστά στο σπίτι της, για τελευταία φορά, η Μαρία κοίταξε πέρα στο λόφο, προς τη μεριά του νοσοκομείου. Μπορούσε να δει τον Λαπάκη να κατηφορίζει το δρόμο, παλεύοντας με τα βαριά κουτιά του, και ξεκίνησε για να τον βοηθήσει. Παντού τριγύρω της υπήρχαν τα σημάδια της βιαστικής αναχώρησης. Μέχρι εκείνη, την ύστατη ώρα, κάποιιοι είχαν αρνηθεί να πιστέψουν ότι

πράγματι έφευγαν. Κάποιος δεν μαντάλωσε ένα παράθυρο και ο αέρας το έκανε να χτυπάει· αρκετά παντζούρια είχαν ξεχαρβαλωθεί και οι κουρτίνες ανέμιζαν γύρω τους σαν πανιά πλοίων. Φλιτζάνια και πιατάκια κείτονταν εγκαταλειμμένα στα τραπέζια του καφενείου, και στην αίθουσα του σχολείου ένα βιβλίο ήταν ανοιχτό πάνω σ' ένα θρανίο. Αλγεβρικές εξισώσεις ήταν ακόμη γραμμένες με κιμωλία πάνω στον πίνακα. Σε ένα από τα μαγαζιά, μια σειρά από κονσέρβες παρέμενε στο ράφι, λες και ο μαγαζάτορας φανταζόταν ότι ίσως το ξανάνοιγε μια μέρα. Τα φανταχτερά γεράνια, τα φυτεμένα σε παλιούς τενεκέδες λαδιού, άρχιζαν κιόλας να μαραίνονται. Δεν θα τα πότιζαν εκείνη τη νύχτα.

«Μην ανησυχείς για μένα, Μαρία», είπε ο γιατρός, με κατακόκκινο πρόσωπο. «Έχεις πολλά να κάνεις».

«Όχι, άσε με να σε βοηθήσω. Δεν υπάρχει λόγος να κοψομειάζεσαι για μας πια», είπε, παίρνοντας ένα από τα μικρότερα κουτιά. «Είμαστε όλοι υγιείς τώρα, έτσι δεν είναι;»

«Και βέβαια», της απάντησε. «Και μερικοί από εσάς μπορείτε να φύγετε και ν' αφήσετε αυτή την εμπειρία πίσω σας».

Ο Λαπάκης κατάλαβε αμέσως μόλις ξεστόμισε αυτά τα λόγια πόσο σκληρά μπορεί να ακούγονταν, και αισθάνθηκε άσχημα με την απερισκεψία του. Έψαξε αδέξια να βρει τις λέξεις που νόμιζε ότι θα πρόσφεραν μεγαλύτερη παρηγοριά.

«Μια νέα αρχή. Αυτό εννοώ... Θα μπορέσεις να κάνεις μια νέα αρχή».

Ο Λαπάκης δεν μπορούσε να το ξέρει, όμως ένα νέο ξεκίνημα ήταν ακριβώς το αντίθετο απ' αυτό που ήθελε η Μαρία. Θα σήμαινε ότι όσα ανήκαν στην παλιά της ζωή στο νησί θα χάνονταν. Γιατί θα έπρεπε να ξέρει εκείνος πως το πολυτιμότερο πράγμα ήταν κάτι που αυτή η νεαρή γυναίκα δεν θα είχε βρει ποτέ, αν δεν εξοριζόταν σε τούτο το νησί, και ότι, αντί να θέλει να αφήσει τα πάντα από τη ζωή της στη Σπιναλόγκα πίσω της, η Μαρία ήθελε να πάρει μαζί της το καλύτερο κομμάτι της;

Καθώς έριχνε μια τελευταία ματιά στον ανηφορικό δρόμο, ένα έντονο συναίσθημα νοσταλγίας την έκανε σχεδόν να λιποθυμήσει. Μέσα στο μυαλό της στριφογύριζαν οι αναμνήσεις, η μια πίσω από την άλλη, αλληλοκαλύπτονταν, συγκρούονταν μεταξύ τους: οι εξαιρετικές φιλίες που είχε δημιουργήσει, η παρέα των ημερών της μπουγάδας, η διασκέδαση στα γλέντια, η ευχαρίστηση από την παρακολούθηση των ταινιών, η ικανοποίηση όταν βοηθούσε τους ανθρώπους οι οποίοι πραγματικά τη χρειάζονταν, οι αβάσιμοι φόβοι όταν μαίνονταν οι άγριες αντιπαραθέσεις στο καφενείο, κυρίως μεταξύ των Αθηναίων και συνήθως για θέματα που φαίνονταν να έχουν ελάχιστη σχέση με τη δική τους καθημερινότητα. Ήταν σαν μην είχε περάσει καθόλου χρόνος από τη στιγμή που βρέθηκε εκείνη σε τούτο το σημείο για πρώτη φορά, μέχρι τώρα. Τέσσερα χρόνια πριν, ήταν γεμάτη μίσος για τη Σπιναλόγκα. Εκείνη την εποχή, ο θάνατος φαινόταν απείρως προτιμότερος από μια ισόβια καταδίκη σ' αυτό το νησί, όμως τώρα να τη, στιγμιαία διστακτική απέναντι στην αναχώρηση. Σε λίγα δευτερόλεπτα, θα άρχιζε μια άλλη ζωή, και δεν ήξερε τι της επιφύλασσε.

Ο Λαπάκης τα διάβασε όλα αυτά στο πρόσωπό της. Για εκείνον, επίσης, η ζωή έμελλε να φέρει νέες αβεβαιότητες, τώρα που είχε πια τελειώσει η δουλειά του στη Σπιναλόγκα. Θα ταξίδευε στην Αθήνα για να περάσει μερικούς μήνες με τους λεπρούς που θα μεταφέρονταν στο νοσοκομείο της Αγίας Βαρβάρας και χρειάζονταν ακόμη αγωγή, όμως, έπειτα από αυτό, η ζωή του ήταν άγνωστη σαν τη σκοτεινή πλευρά της σελήνης.

«Έλα», της είπε. «Νομίζω ότι πρέπει να πηγαίνουμε. Ο πατέρας σου θα μας περιμένει».

Έστρεψαν και οι δύο την πλάτη τους και διέσχισαν τη σήραγγα. Ο ήχος των βημάτων τους αντηχούσε γύρω τους. Ο Γιώργης περίμενε στο άλλο άκρο. Τραβώντας βαθιές ρουφηξιές από το τσιγάρο του, καθόταν στο πεζούλι, στη σκιά

της μιμόζας, περιμένοντας να δει την κόρη του να βγαίνει από τη σήραγγα. Του φαινόταν ότι δεν θα ερχόταν ποτέ. Με εξαίρεση τη Μαρία και τον Λαπάκη, το νησί είχε πλέον εκκενωθεί. Ακόμη και τα γαϊδούρια, οι κατσίκες και οι γάτες είχαν μεταφερθεί απέναντι, μέσα σε εικόνες που θύμιζαν την Κιβωτό του Νώε. Η τελευταία βάρκα, εκτός από αυτή, είχε ξεκινήσει δέκα λεπτά νωρίτερα, και η προκυμαία ήταν πια έρημη. Εκεί κοντά, είχαν πεταχτεί ένα μικρό μεταλλικό κουτί, ένα πακέτο γράμματα κι ένα γεμάτο πακέτο τσιγάρα, όλα μαρτυρίες της βιαστικής αναχώρησης της τελευταίας ομάδας. Ίσως να υπήρξε κάποιο πρόβλημα, σκέφτηκε ο Γιώργης πανικόβλητος. Ίσως η Μαρία να μην μπορούσε να φύγει τελικά. Ίσως ο γιατρός να μην είχε υπογράψει τα χαρτιά της.

Τη στιγμή που αυτές οι φοβερές σκέψεις είχαν αρχίσει να φαντάζουν δυσάρεστη πραγματικότητα, η Μαρία αναδύθηκε μέσα από το σκοτεινό ημικύκλιο της σήραγγας κι έτρεξε προς το μέρος του, με τα χέρια απλωμένα, ξεχνώντας τις αμφιβολίες και τους δισταγμούς για την αναχώρηση από το νησί, καθώς αγκάλιαζε τον πατέρα της. Εκείνος, σιωπηλός, απόλαυσε τη αίσθηση των μεταξένιων μαλλιών της πάνω στην τραχιά του επιδερμίδα.

«Πάμε;» του είπε η Μαρία τελικά.

Τα πράγματά της είχαν ήδη φορτωθεί στη βάρκα. Ο Λαπάκης επιβιβάστηκε πρώτος και στράφηκε για να βοηθήσει τη Μαρία. Εκείνη έβαλε το ένα πόδι της στη βάρκα. Για ένα κλάσμα δευτερολέπτου, το άλλο παρέμεινε στο έδαφος, και μετά το σήκωσε. Η ζωή της στη Σπιναλόγκα είχε τελειώσει.

Ο Γιώργης έλυσε το παλιό σκάφος του και το έσπρωξε μακριά από την προκυμαία. Έπειτα, πολύ επιδέξια για άνθρωπο της ηλικίας του, πήδηξε επάνω και έστριψε το πλεούμενο, ώστε αυτό βρέθηκε σύντομα να κατευθύνεται προς την ενδοχώρα, μακριά από το νησί. Οι επιβάτες του κοιτούσαν το μπροστινό μέρος της βάρκας. Παρακολουθούσαν το μυτερό

άκρο της πλώρης που, σαν βέλος, όδευε με ταχύτητα προς το στόχο του. Ο Γιώργης δεν χασομερούσε. Έβλεπε ακόμη τη Σπιναλόγκα πολύ καθαρά. Τα σκούρα τετράγωνα των παραθύρων τον κοιτούσαν σαν κούφια, τυφλά μάτια, και η απόρητη κενότητά τους τον έκανε να σκέφτεται όλους εκείνους τους λεπρούς που είχαν τελειώσει τις μέρες τους χτυπημένοι από την τύφλωση. Ξαφνικά, είδε το όραμα της Ελένης, όπως ήταν την τελευταία φορά που την αντίκρισε, να στέκεται εκεί στην προκυμαία, και για μια στιγμή, η χαρά που είχε ξανά την κόρη του κοντά του ξεχάστηκε.

Ήταν πια θέμα λεπτών μέχρι να φτάσουν στην ξηρά. Το λιμανάκι της Πλάκας ήταν γεμάτο κόσμο. Πολλούς από τους αποίκους τους είχαν υποδεχτεί οι οικογένειες και οι φίλοι τους· άλλοι απλώς αγκαλιάζονταν μεταξύ τους καθώς πατούσαν το χόμα του τόπου τους για πρώτη φορά μέσα σε ακόμη και είκοσι πέντε χρόνια. Η πιο θορυβώδης παρέα ήταν οι Αθηναίοι. Μερικοί από τους φίλους τους, ακόμη και συνάδελφοι, είχαν ταξιδέψει από την πόλη τους για να γιορτάσουν αυτή την ιστορική μέρα. Δεν θα υπήρχε χρόνος για ύπνο εκείνη τη νύχτα, και το επόμενο πρωί θα πήγαιναν όλοι μαζί στο Ηράκλειο, για το ταξίδι της επιστροφής στην Αθήνα. Προς το παρόν, θα μάθαιναν στην Πλάκα ένα-δυο πράγματα για το πώς διασκεδάζουν. Μερικοί ήταν μουσικοί και είχαν ήδη κάνει πρόβες μαζί με τους ντόπιους εκείνο το πρωί, σχηματίζοντας μια εντυπωσιακή ορχήστρα που περιλάμβανε κάθε όργανο, από λύρα, λαγούτο και μαντολίνο, μέχρι μπουζούκι, ασκομαντούρα και φλογέρα.

Με το νεογέννητο τους, τον Πέτρο, στην αγκαλιά, η Φωτεινή και ο Στέφανος βρίσκονταν εκεί για να υποδεχτούν τη Μαρία, μαζί με τον Μαθιό, το μικρό καστανομάτιο αγοράκι τους, που χόρευε τριγύρω ενθουσιασμένο, μέσα στη μεθυστική ατμόσφαιρα, χωρίς να αντιλαμβάνεται καθόλου τη σημασία της ημέρας, αλλά πανευτυχές από την αίσθηση του καρναβαλιού που πλανιόταν στον αέρα.

«Καλωσόρισες στο σπίτι σου, Μαρία», είπε ο Στέφανος. Είχε μείνει λίγο πιο πίσω, ενώ η γυναίκα του αγκάλιαζε την καλύτερη φίλη της, περιμένοντας τη σειρά του να τη χαιρετήσει. «Χαιρόμαστε τόσο πολύ που επέστρεψες».

Άρχισε να παίρνει τα κουτιά της Μαρίας και να τα φορτώνει στο φορτηγάκι του. Η απόσταση μέχρι το σπίτι του Πετράκη ήταν μικρή, αλλά όχι για να κουβαλήσουν όλα τα πράγματα στα χέρια. Οι δυο γυναίκες διέσχισαν την πλατεία, αφήνοντας τον Γιώργη να δέσει τη βάρκα του. Θα πήγαιναν με τα πόδια. Μεγάλα τραπέζια είχαν ήδη τοποθετηθεί. Πολύχρωμα σημαιάκια ήταν κρεμασμένα γύρω-γύρω, στις τέσσερις πλευρές της πλατείας, και πετάριζαν χαρούμενα. Το γλέντι δεν θα αργούσε να αρχίσει.

Όταν έφτασαν η Μαρία και η Φωτεινή στο σπίτι, ο Στέφανος είχε ήδη ξεφορτώσει τα κουτιά, τα οποία βρίσκονταν τώρα στο εσωτερικό. Καθώς διάβαινε το κατώφλι, η Μαρία ένιωσε ένα τσίμπημα στο σβέρο της. Τίποτα δεν είχε αλλάξει από τη μέρα που έφυγε. Όλα βρίσκονταν στην ίδια θέση, όπως πάντα: το κέντημα με το φιλόξενο «Καλημέρα», που η μητέρα της είχε τελειώσει πάνω στην ώρα για το γάμο της, κρεμόταν στον τοίχο απέναντι από την πόρτα για να καλωσορίζει τους επισκέπτες, οι ίδιες κατσαρόλες κρέμονταν κοντά στο τζάκι και το γνώριμο σερβίτσιο των διακοσμημένων με λουλούδια πορσελάνινων πιάτων ήταν παραταγμένο στην πινακίδα. Μέσα σε ένα από τα κουτιά της, η Μαρία θα έβρισκε σύντομα μερικά πιάτα που ταίριαζαν, και τα κομμάτια του σερβιτσιού θα ενώνονταν πάλι.

Ακόμη και μια τέτοια φωτεινή μέρα, ήταν θλιβερά σε τούτο το σπίτι. Μπορεί όλα τα παλιά, οικεία αντικείμενα να βρίσκονταν ακόμη στις θέσεις τους, όμως οι τοίχοι φαινόταν να είχαν απορροφήσει τη βαθιά δυστυχία που είχαν υπομείνει οι άνθρωποι εκεί μέσα. Από τους σοβάδες στάλαζε η μοναξιά του πατέρα της, στα προηγούμενα χρόνια. Τα πάντα έδειχναν ίδια, όμως τίποτα δεν ήταν όπως πριν.

Όταν μπήκε μέσα ο Γιώργης, λίγες στιγμές αργότερα, βρήκε τον Στέφανο, τη Φωτεινή, τον Πέτρο, τον Μαθιό, που κρατούσε σφιχτά ένα μικρό μπουκέτο λουλούδια, και τη Μαρία, να πλημμυρίζουν με την παρουσία τους το μικρό σπίτι. Επιτέλους, φαινόταν ότι μερικά κομμάτια της ζωής του ξανάμπαιναν στη θέση τους. Η όμορφη κόρη του στεκόταν μπροστά του, η μία από τις τρεις γυναίκες στην κορνιζαρισμένη φωτογραφία, την οποία κοιτούσε κάθε μέρα. Στα μάτια του, ήταν πιο υπέροχη από ποτέ.

«Λοιπόν», είπε η Φωτεινή, «δεν πρέπει να μείνω πολύ - έχουμε να ετοιμάσουμε κι άλλο φαγητό. Να ιδωθούμε πάλι στην πλατεία;».

«Ευχαριστώ για όλα. Είμαι πολύ τυχερή που επέστρεψα κοντά σε παλιούς φίλους σαν εσάς - κι έναν νέο φίλο επίσης», είπε, κοιτώντας τον Μαθιό, που βρήκε τελικά το θάρρος να πάει προς το μέρος της και να της δώσει τα λουλούδια.

Η Μαρία χαμογέλασε. Ήταν τα πρώτα λουλούδια που της έδιναν από τότε που το είχε κάνει ο Μανόλης, κάπου τέσσερα χρόνια νωρίτερα, μόλις μια εβδομάδα πριν πάει να κάνει εξετάσεις για λέπρα. Η χειρονομία του μικρού αγοριού τη συγκίνησε.

Χρειάστηκε να περάσει πάνω από μισή ώρα, να αλλάξει φόρεμα και να χτενίσει τα μαλλιά της μέχρι που έλαμψαν περισσότερο από τον ίδιο τον καθρέφτη, για να νιώσει η Μαρία έτοιμη να βγει έξω και να αντιμετωπίσει την περιέργεια των κατοίκων της Πλάκας. Παρά τη θερμή υποδοχή που θα είχε από μερικούς γείτονές της, ήξερε ότι άλλοι θα την κοιτούσαν ερευνητικά, από την κορφή μέχρι τα νύχια, αναζητώντας σημάδια της αρρώστιας. Θα απογοητεύονταν. Στο σώμα της Μαρίας δεν υπήρχε ούτε ίχνος. Υπήρχαν άλλοι που είχαν δεχτεί ισχυρότερο πλήγμα. Πολλοί θα δυσκολεύονταν για όλη τους τη ζωή να περπατήσουν με τα σακατεμένα πόδια τους, και οι ελάχιστοι άτυχοι που είχαν χάσει την όραση τους θα

εξαρτιόνταν για πάντα από τις οικογένειές τους. Στους περισσότερους, όμως, οι πληγές είχαν εξαφανιστεί, τα άσχημα στίγματα της επιδερμίδας είχαν χαθεί, και μπορούσαν να νιώσουν πάλι τα σημεία που είχαν παραλύσει.

Η Μαρία και ο πατέρας της περπατούσαν μαζί προς την πλατεία.

«Δεν θα το πιστέψω μέχρι να το δω», είπε ο Γιώργης, «όμως η αδερφή σου είπε ότι μπορεί να έρθει απόψε. Μου έστειλε μήνυμα χθες».

«Η Άννα;» ρώτησε η Μαρία, έκπληκτη. «Μαζί με τον Αντρέα;»

«Έτσι έλεγε στο γράμμα της. Υποθέτω πως θέλει να σε υποδεχτεί».

Όπως κάθε γονιός, λαχταρούσε να ξαναενωθεί η οικογένεια του και θεωρούσε ότι η Άννα πίστευε πως ήταν καλή στιγμή να επανορθώσει για την αμέλειά της τα τελευταία χρόνια. Αν μπορούσε να έχει πίσω δύο κόρες αντί για μία, θα ήταν πιο ευτυχημένος από ποτέ. Για τη Μαρία, από την άλλη πλευρά, μια συνάντηση με την Άννα, απόψε, ήταν μια προοπτική την οποία δεν επιθυμούσε. Η γιορτή ήταν ο σκοπός της ημέρας, όχι η συμφιλίωση: και στον τελευταίο λεπρό της Σπιναλόγκας θα δινόταν επιτέλους η ελευθερία του.

ΣΤΟ ΣΠΙΤΙ ΤΗΣ στην Ελούντα, η Άννα ετοιμαζόταν για το γλέντι στην Πλάκα, φτιάχνοντας προσεκτικά τα μαλλιά της και βάζοντας με σχολαστικότητα τα γεμάτα χείλη της, ώστε το κραγιόν να ακολουθεί με ακρίβεια την καμπύλη τους. Καθισμένη στα πόδια της γιαγιάς της, η Σοφία παρακολουθούσε με αφοσίωση, καθώς η μητέρα της έβαφε το πρόσωπο της, μέχρι που τα μάγουλά της ήταν έντονα χρωματισμένα, όπως μιας κούκλας.

Αγνοώντας και τη μητέρα και την κόρη του, ο Αντρέας μπήκε μέσα βιαστικός.

«Δεν ετοιμάστηκες ακόμη;» ρώτησε την Άννα ψυχρά.

«Είμαι σχεδόν έτοιμη», του απάντησε, φτιάχνοντας το βαρύ τικουάζ κολιέ της και σηκώνοντας το πιγούνι της για να θαυμάσει το αποτέλεσμα στον καθρέφτη, πριν ψεκαστεί με ένα σύννεφο γαλλικού αρώματος.

«Μπορούμε να φύγουμε λοιπόν;» είπε εκείνος απότομα.

Η Άννα φαινόταν να μην αισθάνεται τον ψυχρό τόνο του συζύγου της. Όχι όμως και η Ελευθερία. Είχε ενοχληθεί από τον τρόπο με τον οποίο απευθυνόταν ο γιος της στη γυναίκα του. Δεν τον είχε ξανακούσει να μιλάει τόσο ψυχρά, ούτε τον είχε ξαναδεί να κοιτάζει τόσο βλοσυρά, και αναρωτήθηκε μήπως ο Αντρέας είχε συνειδητοποιήσει, επιτέλους, την οικειότητα που υπήρχε ανάμεσα στη σύζυγό του και τον Μανόλη. Μια φορά, έκανε λόγο για τις ανησυχίες της στον Αλέξανδρο. Ήταν λάθος. Εκείνος θύμωσε και ορκίστηκε να διώξει «τον άχρηστο Δον Ζουάν», αν υπερέβαινε τα όρια. Ύστερα απ' αυτό, η Ελευθερία κράτησε τις έγνοιες της για τον εαυτό της.

«Καληνύχτα, γλυκιά μου». Η Άννα στράφηκε στην κορούλα της, που άπλωσε τα παχουλά χεράκια της προς το μέρος της. «Να 'σαι φρόνιμη». Και με αυτό, άφησε ένα τέλειο αποτύπωμα των χειλιών της στο μέτωπο της Σοφίας και βγήκε από το δωμάτιο.

Ο Αντρέας περίμενε κιόλας στο αυτοκίνητο, με τη μηχανή αναμμένη. Ήξερε γιατί η γυναίκα του φρόντιζε με τόση προσοχή την εμφάνισή της, και δεν το έκανε γι' αυτόν.

Ήταν κάτι εκπληκτικά μικρό αυτό που έκανε τελικά τον Αντρέα να συνειδητοποιήσει το γεγονός ότι η γυναίκα του ήταν άπιστη: ένα σκουλαρίκι κάτω από το μαξιλάρι του. Η Άννα ήταν πάντοτε σχολαστική όταν έβγαζε τα κοσμήματά της και τα τοποθετούσε προσεκτικά σε ένα συρτάρι επενδυμένο με βελούδο, στην τουαλέτα της, πριν πάει για ύπνο, και ο Αντρέας ήξερε ότι θα το είχε παρατηρήσει, αν εκείνη ξάπλωνε να κοιμηθεί φορώντας τα χρυσά σκουλαρίκια της με

τα διαμάντια την προηγούμενη νύχτα. Δεν είπε τίποτα, όταν είδε τη λάμψη του χρυσού πάνω στο λευκό λινό, καθώς χωνόταν κάτω από τα, κατά τα άλλα, άψογα στρωμένα σεντόνια, όμως η καρδιά του πάγωσε. Εκείνη τη στιγμή, το φιλότιμό του, η αίσθηση της τιμής και της περηφάνιας που τον έκανε άντρα, πληγώθηκε θανάσιμα.

Δυο μέρες μετά, πήγε στο σπίτι νωρίς το απόγευμα, έχοντας αφήσει το αυτοκίνητο σε κάποια απόσταση και περπατώντας τα τελευταία πενήντα μέτρα μέχρι το σπίτι του. Δεν εξεπλάγη που είδε το φορτηγάκι του Μανόλη παρκαρισμένο απέξω. Ήξερε ότι θα ήταν εκεί. Αφού άνοιξε την εξώπορτα αθόρυβα, μπήκε στο χολ. Ακουγόταν ο χτύπος ενός ρολογιού, όμως, εκτός από αυτό, στο σπίτι επικρατούσε νεκρική σιωπή. Ξαφνικά, η σιωπή διαλύθηκε. Μια γυναίκα βογκούσε. Ο Αντρέας κρατήθηκε από την κουρπαστή, αηδιασμένος, αρρωστημένος από τον ήχο της έκστασης της γυναίκας του. Το ένστικτο του του έλεγε να ανέβει τα σκαλιά δυο-δυο, να ορμήσει στην κρεβατοκάμαρα και να κάνει και τους δύο κομμάτια, όμως κάτι τον σταμάτησε. Ήταν ο Αντρέας Βανδουλάκης. Έπρεπε να ενεργήσει με πιο μελετημένο τρόπο, και χρειαζόταν χρόνο να σκεφτεί.

ΚΑΘΩΣ Η ΜΑΡΙΑ πλησίαζε την πλατεία, είχε ήδη συγκεντρωθεί εκεί πολύς κόσμος. Εντόπισε τον Δημήτρη να στέκεται στο κέντρο μιας μικρής ομάδας, μαζί με τον Γεράσιμο Βιλιάκη, ο οποίος είχε το καφενείο στην αποικία, και τη Χριστίνα Κρουσταλάκη, που χαμογελούσε. Αυτό την έκανε σχεδόν αγνώριστη. Ολόγυρα, επικρατούσε το βουητό ζωηρών συζητήσεων και ο αχνός ήχος της μουσικής, καθώς κάποιοι γρατζουνούσε ένα μουζούκι στην άλλη άκρη του δρόμου. Καθώς έφτανε στην ανοιχτή πλατεία, τη χαιρετούσαν από δεξιά κι από αριστερά. Συνάντησε πολλές κεφάτες οικογένειες, μαζί με φίλους από την Αθήνα, που τη σύστηναν ως Αγία Μαρία

ή «θαυματοποιό με τα βότανα». Αυτό το τελευταίο την έκανε να αισθανθεί ευχάριστα, σε αντίθεση με την αγιοποίησή της, που δεν της άρεσε καθόλου.

Οι τελευταίες ώρες είχαν σταθεί τόσο σημαντικές, ώστε σκέφτηκε ελάχιστα τον Κυρίτση. Δεν είχαν αποχαιρετιστεί, κι έτσι ήταν σίγουρη ότι θα συναντιόνταν και πάλι. Αυτό δεν θα μπορούσε να συμβεί πιο σύντομα. Μόλις βρέθηκε μέσα στο πλήθος, η Μαρία ένιωσε την καρδιά της να σκιρτάει, σαν να ήθελε να βγει από το στήθος της. Να τος, καθισμένος σ' ένα από τα τραπέζια μαζί με τον Λαπάκη. Μέσα στον πανζουρλισμό, ήταν ο μόνος άνθρωπος τον οποίο έβλεπε, με τα γκριζα μαλλιά του σχεδόν να λάμπουν στο φως που αργόσβηνε. Οι γιατροί ήταν απορροφημένοι από τη συζήτησή τους, αλλά τελικά ο Λαπάκης σήκωσε το βλέμμα του και την είδε.

«Μαρία!» αναφώνησε και σηκώθηκε όρθιος. «Τι υπέροχη μέρα για σένα! Πώς νιώθεις που γύρισες σπίτι μετά από τόσο καιρό;»

Ευτυχώς, δεν ήταν μια ερώτηση που περίμεναν πράγματι να απαντήσει, κι αν συνέβαινε αυτό, εκείνη δεν θα ήξερε από πού ν' αρχίσει και πού να τελειώσει. Εκείνη τη στιγμή, πλησίασαν ο Παπαδημητρίου και η γυναίκα του, μαζί με δυο άντρες που έμοιαζαν τόσο στον Παπαδημητρίου, ώστε ήταν αυτονόητο πως ήταν τα αδέρφια του. Ο αρχηγός του νησιού ήθελε να γνωρίσει η οικογένειά του τους ανθρώπους που ευθύνονταν για την καινούρια του ζωή. Θα γίνονταν χιλιάδες προπόσεις αργότερα, ωστόσο ήθελαν να είναι οι πρώτοι που θα έλεγαν «ευχαριστώ».

Ο Κυρίτσης στεκόταν πιο πίσω, όμως η Μαρία μπορούσε να νιώσει την πίεση της ματιάς του, και καθώς ο Λαπάκης μιλούσε στους Παπαδημητρίου, πήρε τη Μαρία παράμερα.

«Μπορώ να σε απασχολήσω για ένα λεπτό;» τη ρώτησε ευγενικά, αλλά αρκετά δυνατά για να ακουστεί μέσα στο θόρυβο. «Κάπου πιο ήσυχα από εδώ», πρόσθεσε.

Έφυγαν από την πλατεία, όπου συνωστιζόταν ο κόσμος και η κακοφωνία των ενθουσιασμένων φωνών είχε φτάσει σε εκκωφαντικό επίπεδο. Καθώς ακολουθούσαν τον άδειο δρόμο που οδηγούσε στην εκκλησία, ο θόρυβος του πλήθους μειώθηκε σε κάτι ελάχιστα πιο δυνατό από ένα βουητό στο βάθος. Ένα αίσθημα ανυπομονησίας καθόρισε την επόμενη κίνηση του Κυρίτση. Η αρρώστια είχε στερήσει από αυτή τη γυναίκα αρκετή από τη ζωή της, και κάθε δευτερόλεπτο που πήγαινε χαμένο φαινόταν πάρα πολύ. Η συγκρατημένη συμπεριφορά του γιατρού προς την ασθενή παραχώρησε για μια στιγμή τη θέση της στην τόλμη. Δίπλα στην είσοδο της εκκλησίας, στάθηκε μπροστά στη Μαρία.

«Έχω να σου πω κάτι. Κάτι πολύ απλό, μάλιστα», της είπε. «Θέλω να με παντρευτείς».

Ήταν δήλωση, όχι πρόταση. Και η απάντηση φαινόταν περιττή. Εδώ και κάποιο διάστημα, η Μαρία δεν αμφέβαλλε ότι ο Κυρίτσης την αγαπούσε, όμως εκείνη είχε πιέσει τον εαυτό της να σταματήσει να φαντάζεται ότι αυτό θα μπορούσε να έχει κάποια κατάληξη. Είχε διαπιστώσει ότι ήταν ασφαλέστερο, τα τελευταία χρόνια, να εξοβελίζει τα ονειροπολήματα μόλις άρχιζαν να παίρνουν μορφή, και να ζει το εδώ και το τώρα, όπου η απογοήτευση δεν μπορούσε να καταστρέψει τις φαντασιώσεις της.

Για μια στιγμή, δεν είπε τίποτα, όμως τον κοίταξε καθώς την κρατούσε από τους ώμους, με τα χέρια του τεντωμένα. Σαν να χρειαζόταν να πειστεί εκείνη ότι το εννοούσε, ο Κυρίτσης γέμισε το κενό της σιωπής της.

«Δεν υπήρξε ποτέ καμία που να με έκανε να αισθανθώ όπως εσύ. Αν δεν θέλεις να με παντρευτείς, θα φύγω και δεν θα χρειαστεί να ασχοληθείς μαζί μου ξανά». Τα χέρια του έσφιγγαν τώρα πιο δυνατά τους ώμους της. «Αλλά, όπως και να 'χει, πρέπει να ξέρω, τώρα».

Άρα, ήταν πρόταση. Το στόμα της είχε στεγνώσει και κατέβαλλε τεράστια προσπάθεια για να ανακτήσει τον έλεγχο της γλώσσας της.

«Ναι», ήταν η μόνη, βραχνή συλλαβή που κατάφερε να προφέρει. «Ναι».

«Θέλεις;» Ο Κυρίτσης έδειχνε έκπληκτος. Αυτή η μαυρομάλλα γυναίκα, αυτή η ασθενής του που νόμιζε ότι την ήξερε τόσο καλά και την ίδια στιγμή γνώριζε ελάχιστα γι' αυτήν, δεχόταν να γίνει γυναίκα του. Στο πρόσωπό του σχηματίστηκε ένα χαμόγελο και η Μαρία το μίμηθηκε, με εκθαμβωτικό τρόπο. Αβέβαια στην αρχή, και κατόπιν με πάθος που μεγάλωνε, τη φίλησε, και μετά, συνειδητοποιώντας ξαφνικά τι εικόνα πρέπει να παρουσίαζαν στον έρημο δρόμο, τραβήχτηκαν μακριά ο ένας από τον άλλον.

«Πρέπει να γυρίσουμε στο γλέντι», είπε ο Κυρίτσης, μιλώντας πρώτος. Η αίσθησή του περί καθήκοντος και ορθότητας ήταν πολύ πιο έντονα αναπτυγμένη από τη δική της. «Ο κόσμος μπορεί να αναρωτιέται πού είμαστε».

Είχε δίκιο: έπρεπε να επιστρέψουν, γιατί ήταν μια νύχτα που θα μοιράζονταν όλοι, πριν ακολουθήσουν τους χωριστούς δρόμους τους. Όταν έφτασαν πίσω στην πλατεία, ο χορός είχε ήδη αρχίσει. Είχε σχηματιστεί ένας τεράστιος κύκλος και βρισκόταν σε εξέλιξη ένας αργός πεντοζάλης. Μέχρι και ο Γιώργης συμμετείχε. Ο άνθρωπος που έμενε στη σκιά σε κάθε γιορτή είχε τώρα δοθεί ολόψυχα στη διασκέδαση.

Η Φωτεινή ήταν η πρώτη που παρατήρησε την επιστροφή της φίλης της συντροφιά με το γιατρό, και ήξερε, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι η Μαρία, επιτέλους, είχε την ευκαιρία της ευτυχίας. Το ζευγάρι είχε επιλέξει να μην πει τίποτα εκείνη τη νύχτα - ήθελαν ο Γιώργης να είναι ο πρώτος που θα το μάθαινε, και αυτό το πανηγύρι με τη μεθυστική ατμόσφαιρά του δεν ήταν ο τόπος όπου ήθελαν να του πουν τα νέα.

Όταν ο Γιώργης πήγε κοντά τους στο τέλος του χορού, είχε στα χείλη του μόνο μια ερώτηση για τη Μαρία.

«Είδες την Άννα; Είναι εδώ;»

Τα προηγούμενα χρόνια, είχε, λίγο-πολύ, εγκαταλείψει την ελπίδα να ενωθεί ξανά η οικογένεια του, όμως σήμερα υπήρχε η πιθανότητα για κάτι τέτοιο. Ωστόσο, του προκαλούσε απορία η διαρκής απουσία της Άννας· στο κάτω-κάτω, του είχε υποσχεθεί ότι θα ερχόταν.

«Είμαι σίγουρη ότι θα έρθει, πατέρα, αφού είπε ότι θα το κάνει», τον διαβεβαίωσε η Μαρία, μολοντί τα λόγια της φάνταζαν κούφια και στους δυο τους. «Γιατί δεν χορεύουμε;» πρότεινε. «Φαίνεσαι ότι έχεις τη ζωντάνια». Οδήγησε τον πατέρα της πίσω στον πανζουρλισμό και μπήκαν στον κύκλο καθώς άρχιζε πάλι ο χορός.

Η Φωτεινή ήταν απασχολημένη με το να κουβαλάει πιατέλες με φαγητό στο τραπέζι. Παρατήρησε το γιατρό που παρακολουθούσε τη Μαρία να χορεύει, και αισθάνθηκε πιο ευτυχισμένη από ποτέ που η πολυαγαπημένη φίλη της είχε βρει έναν τέτοιο εξαιρετικό άντρα. Είχε νυχτώσει πια, ο άνεμος είχε κοπάσει και η θάλασσα ήταν λάδι. Η θερμοκρασία φαινόταν να μην έχει πέσει ούτε ένα βαθμό από το πνιγηρό απόγευμα, και όταν οι άνθρωποι ξαπόσταιναν ανάμεσα στους χορούς, κατέβαζαν διψασμένα ποτήρια με δυνατό κρασί, χύνοντας πολύ από αυτό στο χώμα. Η Μαρία επέστρεψε από το χορό της, κάθισε στο πλευρό του Κυρίτση και σήκωσαν ταυτόχρονα τα ποτήρια τους. Ήταν μια σιωπηρή πρόποση.

Η ANNA ΚΙ ο ANTPEAS βρίσκονταν τώρα κοντά στην Πλάκα. Κανείς τους δεν είχε μιλήσει στη διάρκεια της διαδρομής. Και οι δυο τους ήταν χαμένοι στις σκέψεις τους. Είχε περάσει από το μυαλό του Αντρέα ότι ο Μανόλης ίσως να αποκαθιστούσε τον αρραβώνα του με τη Μαρία, μια κι εκείνη είχε επιστρέψει, και καθώς πλησίαζαν στο χωριό και μπορούσε πια να δει το πλήθος, έσπασε τη σιωπή του και βρήκε ευχαρίστηση προκαλώντας τη γυναίκα του με τον υπαινιγμό του.

«Ο Μανόλης; Να παντρευτεί τη Μαρία; Πάνω από το πτώμα μου μόνο!» ούρλιαξε εκείνη, με ένα πάθος που ο Αντρέας δεν είχε ξαναδεί μέσα της. Είχαν πέσει οι μάσκες πια. «Τι σε κάνει να το λες αυτό;» Η Άννα δεν μπορούσε να το αφήσει να περάσει.

«Γιατί όχι; Ήταν αρραβωνιασμένοι και έτοιμοι να παντρευτούν τότε», της είπε περιπαιχτικά.

«Σκάσε. Απλά σκάσε!» του πέταξε στα μούτρα, καθώς εκείνος πάρκαρα το αυτοκίνητο.

Η βιαιότητα της αντίδρασης της Άννας σόκαρε τον Αντρέα.

«Θεέ μου!» μούγκρισε, προσπαθώντας να αμυνθεί μπροστά στις προσβολές που του εκτόξευε. «Τον αγαπάς, έτσι;»

«Πώς το λές αυτό!» στρίγκλισε εκείνη.

«Άντε λοιπόν, γιατί δεν το παραδέχεσαι, Άννα! Δεν είμαι τελείως ηλίθιος, ξέρεις», της είπε, προσπαθώντας να ανακτήσει τον έλεγχο της φωνής του.

Η Άννα ήταν σιωπηλή, σαν να είχε κοπάσει στιγμιαία η μανία της.

«Ξέρω ότι είναι αλήθεια», είπε ο Αντρέας, σχεδόν ήρεμος τώρα. «Ήρθα στο σπίτι νωρίς μια μέρα, την προηγούμενη βδομάδα, και ήταν εκεί μαζί σου. Πόσο καιρό...;»

Η Άννα έκλαιγε και γελούσε ταυτόχρονα, την είχε καταλάβει υστερία. «Χρόνια», είπε φτύνοντας. «Χρόνια και χρόνια...»

Ο Αντρέας είχε την εντύπωση ότι τα άλικα χείλη της Άννας χαμογελούσαν, λες και είχε χαθεί σε κάποιο είδος έκστασης. Η άρνησή της θα τον είχε κάνει να υποχωρήσει, υπήρχε η πιθανότητα να κάνει λάθος στο κάτω-κάτω, όμως η παραδοχή της ήταν η μεγαλύτερη κοροϊδία. Έπρεπε να σβήσει αυτή την ειρωνική γκριμάτσα από το πρόσωπό της.

Με μια επιδέξια κίνηση έβαλε το χέρι του στη μέση τσέπη του σακακιού του και τράβηξε το πιστόλι του. Η Άννα ούτε καν τον κοιτούσε. Το κεφάλι της ήταν γερμένο πίσω, οι

στρογγυλές χάντρες του κολιέ της ταράζονταν από το γέλιο της. Παραληρούσε.

«Ποτέ...» της κόπηκε η αναπνοή, τρελαμένη πια, τελείως, από την έξαψη που του έλεγε την αλήθεια. «Ποτέ δεν αγάπησα κανέναν όσο τον Μανόλη». Τα λόγια της ξεχύθηκαν σαν μαστίγιο, τσακίζοντας τον αέρα γύρω του.

ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΉ ΠΛΑΤΕΙΑ, ο Κυρίτσης παρακολουθούσε τα πρώτα πυροτεχνήματα να εκτοξεύονται στον καθαρό ουρανό. Θα έστελναν πυροτεχνήματα στον αέρα κάθε ώρα, μέχρι τα μεσάνυχτα, και το καθένα τους έκανε μια βίαιη έκρηξη κι έλουζε τον τόπο με σπίθες που αντανakλούσε σαν πολύτιμες πέτρες η γαλήνια θάλασσα. Μόλις τελείωσε η πρώτη σειρά των πυροτεχνημάτων, επικράτησε ησυχία για λίγο, πριν η ορχήστρα θεωρήσει ότι άξιζε τον κόπο να ξαναρχίσει. Πριν γίνει αυτό, όμως, ακούστηκαν δυο ακόμη δυνατοί και απρόσμενοι κρότοι. Ο Κυρίτσης έστρεψε το πρόσωπο του προς τα πάνω, περιμένοντας να δει μια βροχή από απαστράπτουσες σπίθες να πέφτουν από τον ουρανό, αλλά έγινε αμέσως προφανές πως δεν θα συνέβαινε κάτι τέτοιο.

Είχε προκληθεί ταραχή γύρω από ένα αυτοκίνητο παρακαρισμένο κοντά στην πλατεία. Το είχαν δει να σταματάει εκεί μόλις λίγα λεπτά νωρίτερα, και τώρα μια γυναίκα ήταν πεσμένη στο κάθισμα του συνοδηγού. Ο Κυρίτσης άρχισε να τρέχει προς το μέρος του. Για μια στιγμή φάνηκε σαν όλοι οι άλλοι άνθρωποι να είχαν μείνει αποσβολωμένοι. Η δυσπιστία για το ότι μια τέτοια βίαιη πράξη θα μπορούσε να εισβάλει στη διασκέδασή τους, σχεδόν τους είχε παραλύσει, όμως του έκαναν χώρο για να περάσει.

Ο Κυρίτσης έψαξε το σφυγμό της γυναίκας. Μολονότι ήταν αδύναμος, υπήρχε ακόμη ένα σημάδι ζωής.

«Πρέπει να τη μετακινήσουμε», είπε στον Λαπάκη, που βρισκόταν δίπλα του. Σκεπάσματα και μαξιλάρια εμφανίστηκαν,

σαν από θαύμα, από ένα κοντινό σπίτι, και οι δυο άντρες σήκωσαν προσεκτικά τη γυναίκα και την ξάπλωσαν στο έδαφος. Μόλις το ζήτησαν, το πλήθος όσων στέκονταν και κοιτούσαν μετακινήθηκε σε κάποια απόσταση, για να τους αφήσει να κάνουν τη δουλειά τους.

Η Μαρία είχε φτάσει εκεί για να δει αν υπήρχε κάτι που θα μπορούσε να κάνει για να βοηθήσει. Καθώς ξάπλωναν τη γυναίκα στην κουβέρτα, κατάλαβε ποια κρατούσαν στην αιματοβαμμένη αγκαλιά τους. Πολλοί και από το πλήθος την αναγνώριζαν τώρα, κι ακούστηκε μια κραυγή τρόμου από όλους.

Δεν γινόταν να κάνουν λάθος για το ποια ήταν. Κατάμαυρα μαλλιά, πλούσιο στήθος, ντυμένη με ένα φόρεμα, τώρα βουτηγμένο στο αίμα, το οποίο κανέναν άλλος δεν θα μπορούσε να αγοράσει ούτε με ένα μήνα σκληρής δουλειάς. Ήταν, χωρίς καμία αμφιβολία, η Άννα Βανδουλάκη. Η Μαρία γονάτισε δίπλα της.

«Είναι η αδερφή μου», ψιθύρισε μέσα στους λυγμούς της στον Κυρίτση. «Η αδερφή μου».

Κάποιος από το πλήθος ακούστηκε να φωνάζει, «Βρείτε τον Γιώργη!», και δευτερόλεπτα αργότερα, ο Γιώργης γονάτιζε στο πλευρό της Μαρίας, θρηνώντας σιωπηλά στη θεά της μεγάλης του κόρης, η ζωή της οποίας στέρευε μπροστά σε όλους.

Μέσα σε λίγα λεπτά, τελείωσαν όλα. Η Άννα δεν ανέκτησε τις αισθήσεις της, όμως οι τελευταίες στιγμές της κύλησαν μαζί με τους δυο ανθρώπους που την αγαπούσαν περισσότερο και προσεύχονταν φλογερά για τη σωτηρία της.

«Γιατί; Γιατί;» επαναλάμβανε ο Γιώργης μέσα στα δάκρυά του.

Η Μαρία ήξερε την απάντηση, όμως δεν είχε σκοπό να του τη δώσει. Το μόνο που θα κατάφερνε θα ήταν να του

χειροτερέψει τη θλίψη. Η σιωπή και η άγνοια θα τον βοηθούσαν περισσότερο απ' οτιδήποτε εκείνη τη στιγμή. Θα μάθαινε την αλήθεια αρκετά σύντομα. Αυτό που θα τον στοιχειώνει πάντα ήταν ότι, σ' ένα και μόνο βράδυ, είχε γιορτάσει την επιστροφή της μιας κόρης και το χαμό της άλλης για πάντα.

Εικοστό Τρίτο Κεφάλαιο

ΣΥΝΤΟΜΑ ΕΚΑΝΑΝ την εμφάνισή τους μάρτυρες από το πλήθος. Ένας περαστικός είχε ακούσει ένα ζευγάρι να τσακώνεται από το ανοιχτό παράθυρο του αυτοκινήτου, όταν πέρασε δίπλα του, λίγα λεπτά πριν από τους πυροβολισμούς, και μια γυναίκα ισχυρίστηκε ότι είχε δει έναν άντρα να απομακρύνεται τρέχοντας στο δρόμο αμέσως μετά. Αυτή η πληροφορία έκανε μια ομάδα ανδρών να κατευθυνθεί προς την εκκλησία, και μέσα σε δέκα λεπτά επέστρεψαν με τον ύποπτό τους. Κρατούσε ακόμη το πιστόλι στο χέρι του και δεν επιχείρησε να αντισταθεί στη σύλληψή του. Η Μαρία ήξερε ποιος ήταν πριν της το πουν. Ήταν ο Αντρέας.

Στην Πλάκα επικράτησε μια βαθιά αίσθηση συγκλονισμού. Υπήρχαν οι υποσχέσεις για μια νύχτα που θα θυμούνταν, αλλά όχι με αυτό τον τρόπο. Για λίγο, οι άνθρωποι έμειναν εκεί, σε μικρές ομάδες, και συζητούσαν χαμηλόφωνα· δεν χρειάστηκε πολλή ώρα για να κυκλοφορήσει η είδηση ότι η γυναίκα που σκοτώθηκε ήταν η αδερφή της Μαρίας και ότι είχε συλληφθεί για το έγκλημα ο άντρας της Άννας. Μια εξαιρετική γιορτή είχε φτάσει σε άκαιρο τέλος και δεν υπήρχε άλλη επιλογή παρά να κλείσει η βραδιά και να ακολουθήσει

ο καθένας το δρόμο του. Οι μουσικοί σκόρπισαν και μαζεύτηκε το υπόλοιπο φαγητό· ειπώθηκαν βουβά αντίο, καθώς άρχιζαν να φεύγουν οι Αθηναίοι, που τους έπαιρναν μαζί τους οι οικογένειες και οι φίλοι τους για να αρχίσουν μια νέα ζωή. Σε όσους είχαν να διανύσουν μικρότερες αποστάσεις, οι ντόπιοι πρόσφεραν φιλοξενία για τη νύχτα, και θα έμεναν μέχρι την επόμενη μέρα, οπότε και θα άρχιζαν το ταξίδι της επιστροφής τους στα χωριά και τις πόλεις τους, σε άλλα μέρη της Κρήτης. Ο Αντρέας Βανδουλάκης είχε οδηγηθεί με τη συνοδεία της αστυνομίας στην Ελούντα, για να περάσει τη νύχτα σ' ένα κελί, και το σώμα της Άννας μεταφέρθηκε στο μικρό παρεκκλήσι δίπλα στη θάλασσα, όπου και θα παρέμενε μέχρι την ταφή.

Η θερμοκρασία που επικρατούσε στη διάρκεια της ημέρας δεν είχε πέσει. Ακόμη και τώρα, που η νύχτα κόντευε να παραχωρήσει τη θέση της στην αυγή, υπήρχε στον αέρα μια πνιγηρή ζέστη. Για δεύτερη φορά σε είκοσι τέσσερις ώρες, το μικρό σπίτι του Γιώργη ήταν γεμάτο κόσμο. Την τελευταία φορά, οι επισκέπτες του ανυπομονούσαν να συμμετάσχουν σε γιορτή. Αυτή τη φορά, ετοιμάζονταν για μεγάλο θρήνο. Είχε κάνει την επίσκεψή του ο παπάς, αλλά, όταν είδε ότι μπορούσε να προσφέρει ελάχιστη παρηγοριά σε μια τόσο τραγική περίπτωση, έφυγε.

Στις τέσσερις το πρωί, ο Γιώργης ανέβηκε, εξουθενωμένος, στο δωμάτιό του. Είχε μουδιάσει και δεν ήξερε αν αυτό οφειλόταν στη θλίψη ή αν ήταν, ίσως, ένα σημάδι πως πλέον δεν είχε την ικανότητα να αισθανθεί τίποτα. Ακόμη και η πολυαναμενόμενη επιστροφή της Μαρίας δεν τον έκανε να νιώθει τίποτα τώρα.

Ο Κυρίτσης είχε μείνει για καμιά ώρα, όμως δεν υπήρχε τίποτε άλλο να κάνει απόψε. Όταν θα ξημέρωνε, θα τους βοηθούσε να κανονίσουν για την κηδεία, αλλά, στο μεταξύ, θα ξέκλεβε λίγες ώρες ύπνου σ' ένα άδειο δωμάτιο πάνω από την ταβέρνα της Φωτεινής και του Στέφανου.

Στις ελάχιστες ενδιαφέρουσες εποχές, οι χωρικοί λάτρευαν να κουτσομπολεύουν, όμως τώρα δεν προλάβαιναν σχεδόν να αναπνεύσουν. Ο Αντώνης ήταν αυτός που κατάφερε να ρίξει κάμποσο φως στα γεγονότα τα οποία οδήγησαν στο φόνο της Άννας. Τις πρώτες πρωινές ώρες, όταν βρίσκονταν ακόμη λίγοι άντρες καθισμένοι γύρω από ένα τραπέζι στο καφενείο, τους διηγήθηκε τι είχε παρατηρήσει. Λίγες εβδομάδες πριν, είχε αντιληφθεί ότι ο Μανόλης φαινόταν να χάνεται για αρκετές ώρες στο μέσον της ημέρας. Ήταν απλές ενδείξεις, αλλά, ακόμη κι έτσι, ίσως να εξηγούσαν κάπως τι είχε κάνει τον Αντρέα να δολοφονήσει την ίδια τη γυναίκα του. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, η διάθεση του Αντρέα σκοτεινίαζε μέρα με τη μέρα. Συμπεριφερόταν άσχημα σε όλους όσους συναντούσε, και οι εργάτες του είχαν αρχίσει να ζουν με το φόβο του. Ούτε τα σύννεφα που μαζεύονται για να ξεσπάσουν σε καταιγίδα δεν φέρνουν τέτοια ένταση. Για πολύ καιρό, ο Αντρέας είχε μείνει στο σκοτάδι, αγνοώντας μακάρια τη συμπεριφορά της γυναίκας του, όμως μόλις αναδύθηκε τυφλωμένος στο φως και είδε την αλήθεια, υπήρχε μόνο ένας τρόπος αντίδρασης. Οι πότες στο καφενείο δεν τον έβλεπαν χωρίς συμπάθεια και πολλοί συμφώνησαν ότι αν τους κέρωνε η γυναίκα τους, θα οδηγούνταν στο φόνο. Ο ανδρισμός του Κρητικού δεν σήκωνε τέτοια ατίμωση.

Ο Λιδάκης φαινόταν ότι ήταν ο τελευταίος που είδε τον Μανόλη, ο οποίος είχε πια εξαφανιστεί χωρίς ίχνος, μολονότι η πολύτιμη λύρα του κρεμόταν ακόμη στον τοίχο του καφενείου.

«Ήρθε εδώ γύρω στις έξι χθες το βράδυ», είπε. «Ήταν εύθυμος όπως πάντα, και σίγουρα έδινε την εντύπωση ότι θα έμενε για το γλέντι».

«Κανείς δεν φαίνεται να τον είδε ύστερα απ' αυτό», είπε ο Άγγελος. «Έχω την εντύπωση ότι αισθανόταν άβολα που θα έβλεπε τη Μαρία».

«Σίγουρα δεν αισθάνεται ότι έχει ακόμη την υποχρέωση να την παντρευτεί;» πετάχτηκε μια άλλη φωνή.

«Αμφιβάλλω, ξέροντας τον Μανόλη, αλλά κι αυτό θα μπορούσε να τον κρατήσει μακριά», είπε ο Λιδάκης.

«Προσωπικά, δεν νομίζω ότι έχει να κάνει με τη Μαρία», είπε ο Αντώνης. «Πιστεύω ότι ήξερε πως ο χρόνος του είχε τελειώσει».

Αργότερα εκείνο το πρωί, ο Αντώνης πήγε στο σπίτι του Μανόλη. Δεν είχε τίποτα εναντίον εκείνου του χαριτωμένου αλλά ακαμάτη ανθρώπου· ήταν καλός σύντροφος και καλή παρέα στο ποτό, κι ακόμη και η φευγαλέα ιδέα ότι θα μπορούσε να βρίσκεται στο σπίτι του, ξαπλωμένος μέσα σε μια λίμνη αίματος, δεν γινόταν να αγνοηθεί. Αν ο Αντρέας είχε σκοτώσει τη γυναίκα του, ίσως να μην ήταν απίθανο να σκοτώσει και τον ξάδερφό του.

Ο Αντώνης κοίταξε μέσα από τα παράθυρα. Τα πάντα έδειχναν φυσιολογικά: η αταξία του σπιτιού ενός εργένη, με κατσαρολικά και πιάτα σωριασμένα χωρίς κάποια εμφανή τάξη, κουρτίνες μισοτραβηγμένες, ψίχουλα πάνω στο τραπέζι κι ένα ανοιχτό, άδειο κατά τα δύο τρίτα, μπουκάλι κρασί· όλα αυτά ήταν ότι περίμενε πως θα έβλεπε.

Δοκίμασε να ανοίξει την πόρτα και, βρίσκοντάς την ανοιχτή, μπήκε μέσα. Στον πάνω όροφο, στην κρεβατοκάμαρα, σε ένα σκηνικό που θα μπορούσε να είναι απλώς μια ακόμη απόδειξη ότι ο άνθρωπος που ζούσε εδώ δεν είχε σε καμία εκτίμηση την τάξη, υπήρχαν σημάδια βιαστικής αναχώρησης. Τα συρτάρια ήταν τραβηγμένα έξω και τριγύρω βρίσκονταν πεταμένα ρούχα, σαν να είχε εκραγεί ηφαιστειο. Οι πόρτες της ντουλάπας έχασκαν ανοιχτές και αποκάλυπταν τις άδειες κρεμάστρες. Το ξέστρωτο κρεβάτι με τα τσαλακωμένα σεντόνια και το επίπεδο μαξιλάρι ήταν όπως τα περίμενε ο Αντώνης, αλλά το στοιχείο που του επιβεβαίωσε ότι στο σπίτι αυτό δεν θα επέστρεφε κανένας, όπως ήταν η αρχική του αίσθηση,

ήταν οι κορνίζες που βρίσκονταν πεσμένες στην επιφάνεια ενός μπουφέ, κοντά στο παράθυρο. Έμοιαζαν σαν να τις είχαν ρίξει κάτω μέσα στη βιασύνη, ενώ δυο από αυτές ήταν άδειες και το περιεχόμενό τους είχε τραβηχτεί βιαστικά από μέσα τους. Όλα τα σημάδια ήταν εκεί. Το φορτηγάκι του Μανόλη είχε εξαφανιστεί. Εκείνος θα μπορούσε να βρίσκεται οπουδήποτε στην Ελλάδα πια. Δεν θα τον αναζητούσε κανείς.

Η ΚΗΔΕΙΑ ΤΗΣ ANNAS δεν θα γινόταν στην κεντρική εκκλησία της Πλάκας, όπου είχε γυρέψει καταφύγιο ο Αντρέας, αλλά στο παρεκκλήσι στα περίχωρα του χωριού. Αυτό το μικρό κτίριο έβλεπε στη θάλασσα και είχε απεριόριστη θέα της Σπιναλόγκας. Τίποτε άλλο εκτός από αλμυρό νερό δεν παρεμβалλόταν ανάμεσα στο νεκροταφείο του παρεκκλησίου και στον τόπο της τελευταίας κατοικίας των λεπρών, στο χώμα του οποίου κείτονταν τα οστά της μητέρας της Άννας.

Λιγότερο από σαράντα οκτώ ώρες μετά το θάνατο, μια μικρή, μαυροφορεμένη ομάδα συγκεντρώθηκε στο νοτιομένο παρεκκλήσι. Η οικογένεια Βανδουλάκη δεν είχε εκπρόσωπο. Είχαν μείνει όλοι τους κλεισμένοι στους τέσσερις τοίχους του σπιτιού της Ελούντας από τη στιγμή του φόνου. Η Μαρία, ο Γιώργης, ο Κυρίτης, η Φωτεινή, η Σαβίνα και ο Παύλος στέκονταν με τα κεφάλια σκυφτά, καθώς ο παπάς προσευχόταν πάνω από το φέρετρο. Λιβάνι αναδυόταν από το θυμιατήρι, καθώς ψάλλονταν μακροσκελείς παρακλήσεις για τη συγχώρηση των αμαρτιών, πριν όλοι τους προφέρουν σχεδόν σιωπηλά τα παρήγορα λόγια της Προσευχής του Κυρίου. Όταν ήρθε η ώρα για τον ενταφιασμό, βγήκαν έξω στην ανελέητη φλόγα του ήλιου. Στα μάγουλά τους κυλούσαν δάκρυα ανακατεμένα με ιδρώτα. Κανείς τους δεν μπορούσε να πιστέψει ότι μέσα στο ξύλινο κουτί που σύντομα θα εξαφανιζόταν στο σκοτάδι βρισκόταν η Άννα.

Καθώς κατέβαζαν το φέρετρο στον τάφο, ο παπάς πήρε λίγο χώμα και το σκόρπισε πάνω του στο σχήμα του σταυρού.

«Του Κυρίου η γη, και το πλήρωμα αυτής», είπε, «η Οικουμένη και πάντες οι κατοικούντες εν αυτή». Έριξε τέφρα από το θυμιατό, που έπεσε αργά κάτω κι αναμείχθηκε με το χώμα, και συνέχισε: «Μετά πνευμάτων δικαίων, τετελειωμένων, Σώτερ ανάπαυσον την ψυχήν της δούλης σου...».

Η απαγγελία του ιερέα είχε έναν μελωδικό ρυθμό. Αυτά τα λόγια είχαν ειπωθεί πάρα πολλές φορές και κρατούσαν το μικρό εκκλησίασμα μαγεμένο, καθώς ξεχύνονταν από τα χείλη του, που σχεδόν δεν χώριζαν μεταξύ τους.

«Η μόνη αγνή και άχραντος Παρθένος, η Θεόν ασπέρως κήσασα, πρέσβευε του σωθήναι την ψυχήν της δούλης σου...»

Η Φωτεινή συλλογίστηκε την ιδέα της άσπιλης κι αμόλυπτης Παρθένου να παρεμβαίνει εκ μέρους της Άννας. «Αν η Άννα είχε παραμείνει λίγο περισσότερο άσπιλη, ίσως να μη βρισκόταν τώρα εδώ», σκέφτηκε.

Μέχρι να φτάσει η τελετή στο τέλος της, ο ιερέας συναγωνιζόταν ένα στρατό χιλίων τζιτζικιών, ο αδιάκοπος θόρυβος των οποίων κορυφώθηκε καθώς έλεγε τις τελευταίες λέξεις.

«Την δούλην Σου ανάπαυσον εν κόλποις Αβραάμ... Μακάρια η μνήμη σου αδελφή ημών. Μακάρια η οδός, η πορεύει σήμερον, ότι ητοιμάσθη σοι τόπος αναπαύσεως...»

«Κύριε Ελέησον, Κύριε Ελέησον, Κύριε Ελέησον».

Πέρασαν λίγα λεπτά μέχρι να μπορέσει κάποιος να κινήθει. Η Μαρία μίλησε πρώτη, ευχαριστώντας τον ιερέα για την τελετή, και κατόπιν ήταν ώρα να επιστρέψουν στο χωριό. Η Μαρία πήγε σπίτι της με τον πατέρα της. Ήθελε να κοιμηθεί, της είπε. Αυτό μόνο ήθελε. Η Φωτεινή και οι γονείς της θα επέστρεφαν στην ταβέρνα, όπου είχε μείνει ο Στέφανος για να προσέχει τον Πέτρο και να παίζει με τον ανέμελο Μαθιό στην παραλία. Ήταν οι ήσυχες ώρες του απομεσήμερου. Δεν κουνιόταν ούτε φύλλο.

Ο Κυρίτσης θα περίμενε τη Μαρία σε ένα σκιερό παγκάκι στην πλατεία. Η Μαρία χρειαζόταν να φύγει μακριά από την

Πλάκα, έστω για λίγες ώρες, και είχαν σχεδιάσει να πάνε στην Ελούντα. Θα ήταν το πρώτο ταξίδι της εδώ και τέσσερα χρόνια, με εξαίρεση εκείνο το μικρό που είχε κάνει από τη Σπιναλόγκα μέχρι την ενδοχώρα. Λαχταρούσε να περάσει λίγο χρόνο στην ησυχία της.

Θυμόταν ότι στην Ελούντα υπήρχε ένα μικρό καφενείο στην άκρη της θάλασσας. Ομολογουμένως, ήταν το μέρος όπου συνήθιζαν να πηγαίνουν με τον Μανόλη, όμως όλα αυτά ανήκαν πια στο παρελθόν. Δεν θα άφηνε να την ακολουθεί η σκέψη του. Καθώς τους έβαζαν να καθίσουν σε ένα τραπέζι όπου η θάλασσα χάιδευε απαλά τα βράχια από κάτω τους, τα γεγονότα των περασμένων σαράντα οκτώ ωρών έμοιαζαν ήδη μακρινά. Ήταν λες και όλα είχαν συμβεί σε κάποιον άλλον, κάπου αλλού. Όταν κοίταξε, ωστόσο, πέρα από τη θάλασσα, μπόρεσε να διακρίνει καθαρά τη Σπιναλόγκα. Από εδώ, το άδειο νησί έδειχνε το ίδιο όπως πάντα, και ήταν δύσκολο να πιστέψει πως είχε πια ερημώσει από την ανθρώπινη παρουσία. Η Πλάκα δεν φαινόταν, καθώς ήταν κρυμμένη πίσω από ένα βραχώδες ακρωτήριο.

Ήταν η πρώτη ευκαιρία που είχαν η Μαρία και ο Κυρίτσης να βρεθούν μόνοι, μετά τις στιγμές έξω από την εκκλησία, τη νύχτα της γιορτής. Για περίπου μία ώρα η ζωή τής είχε δώσει τόσες υποσχέσεις, ένα τέτοιο μέλλον, όμως τώρα ένιωθε ότι αυτό το μεγάλο βήμα μπροστά είχε ακυρωθεί από αρκετά βήματα προς τα πίσω. Δεν είχε καν απευθυνθεί ποτέ στον άνθρωπο που αγαπούσε με το μικρό του όνομα.

Μερικές εβδομάδες αργότερα, όταν θυμήθηκε εκείνη τη στιγμή, ο Κυρίτσης έριξε το φτάξιμο στον εαυτό του, επειδή είχε βιαστεί. Ο υπέρμετρος ενθουσιασμός του με την προοπτική του κοινού μέλλοντός τους είχε ξεχειλίσει στη συζήτηση για το διαμέρισμά του στο Ηράκλειο και για την ελπίδα να είναι αρκετό και για τους δύο.

«Δεν είναι πολύ ευρύχωρο, αλλά έχει ένα γραφείο κι έναν χωριστό ξενώνα», είπε. «Μπορούμε πάντοτε να μετακομίσουμε

στο μέλλον, αν χρειαστεί, αλλά είναι πολύ βολικό για το νοσοκομείο».

Έπιασε τα χέρια της στην άλλη άκρη του τραπεζιού και τα κράτησε. Εκείνη έδειχνε προβληματισμένη. Σίγουρα ήταν. Είχαν μόλις θάψει την αδερφή της, και να τος, ανυπόμονος σαν παιδί, να θέλει να της μιλήσει για τα πρακτικά θέματα της κοινής ζωής τους. Ήταν σαφές πως η Μαρία χρειαζόταν περισσότερο χρόνο. Πόσο περισσότερο, όμως, εκείνος δεν το καταλάβαινε.

Πόσο παρήγορη η αίσθηση των χεριών του που έσφιγγαν τα δικά της, γεμάτα με τόση θερμότητα και γενναιοδωρία, σκέφτηκε η Μαρία. Γιατί να μην μπορούν να μείνουν σ' αυτό το τραπέζι για πάντα; Κανείς δεν ήξερε πού βρίσκονταν. Τίποτα δεν μπορούσε να τους ενοχλήσει - εκτός από τη συνείδησή της, η οποία τους ακολουθούσε μέχρι εκεί και τώρα τη βασάνιζε.

«Δεν μπορώ να σε παντρευτώ», είπε ξαφνικά. «Πρέπει να μείνω και να φροντίσω τον πατέρα μου».

Οι λέξεις φάνηκαν στον Κυρίτση σαν κεραυνός εν αιθρία. Συγκλονίστηκε. Μέσα σε λίγα λεπτά, όμως, κατάλαβε ότι όλα ήταν απόλυτα λογικά. Πώς μπορούσε να περιμένει ότι τα πάντα θα συνέχιζαν την παλιά τους πορεία, με δεδομένα τα δραματικά γεγονότα των δυο τελευταίων ημερών; Ήταν ανόητος. Πώς μπορούσε να περιμένει από αυτή τη γυναίκα, η οποία τον είχε γοητεύσει τόσο με την ακεραιότητα και την ανιδιοτέλειά της όσο και με την ομορφιά της, να εγκαταλείψει τον πατέρα της μέσα στο πένθος και τη θλίψη του; Ολόκληρη τη ζωή του, τον καθοδηγούσε η λογική, και τη μία και μόνη στιγμή που την παραμέρισε για να πάρουν τη θέση της τα συναισθήματά του, παραπάτησε.

Ένα κομμάτι του εαυτού του ήθελε να διαμαρτυρηθεί, αλλά, αντίθετα, συνέχισε να κρατάει τα χέρια της Μαρίας και τα πίεζε απαλά. Κατόπιν, μίλησε με τόση κατανόηση και διάθεση συγχώρεσης, που σχεδόν της ράγισε την καρδιά.

«Έχεις δίκιο που θέλεις να μείνεις», είπε. «Και να γιατί σ' αγαπώ, Μαρία. Επειδή καταλαβαίνεις τι είναι σωστό και μετά το κάνεις».

Ήταν η αλήθεια, όμως ακόμη μεγαλύτερη αλήθεια ήταν αυτό που είπε μετά.

«Δεν θα αγαπήσω ποτέ καμία άλλη».

Ο ιδιοκτήτης του καφενείου κρατήθηκε σε απόσταση από το τραπέζι τους. Κατάλαβε ότι η γυναίκα είχε ξεσπάσει σε κλάματα και δεν ήθελε να εισβάλλει στις ιδιωτικές στιγμές των πελατών του. Δεν είχαν ακουστεί δυνατές φωνές, πράγμα ασυνήθιστο για καβγά, όμως τότε παρατήρησε τον πένθιμο τρόπο με τον οποίο ήταν ντυμένο το ζευγάρι. Με εξαίρεση τις χήρες, το μαύρο ήταν ασυνήθιστο χρώμα για μια καλοκαιρινή μέρα, και συνειδητοποίησε ότι ίσως να πενθούσαν.

Η Μαρία τράβηξε απαλά τα χέρια της μέσα από τις παλάμες του Κυρίτση κι έμεινε με το κεφάλι κατεβασμένο. Τα δάκρυα της έρρεαν αβίαστα τώρα και κυλούσαν στα μπράτσα της, το λαιμό της κι ανάμεσα στα στήθη της. Δεν μπορούσε να τα σταματήσει. Η συγκρατημένη θλίψη στο νεκροταφείο είχε αναχαιτίσει μόνο προσωρινά τη λύπη, που τώρα έσπαζε το φράγμα της και δεν θα μαλάκωνε μέχρι να χυθεί και το τελευταίο δάκρυ που θα την ξέπλενε. Το γεγονός ότι ο Κυρίτσης ήταν τόσο λογικός έκανε τη Μαρία να κλαίει πιο γοερά και τις αποφάσεις ακόμη πιο θλιβερές.

Ο Κυρίτσης καθόταν και κοιτούσε την κορυφή του σκυμμένου κεφαλιού της Μαρίας. Όταν σταμάτησε να τραντάζεται, την άγγιξε απαλά στον ώμο.

«Μαρία», ψιθύρισε. «Πάμε;»

Απομακρύνθηκαν από το τραπέζι τους, χέρι-χέρι, και η Μαρία είχε γείρει το κεφάλι της στον ώμο του Κυρίτση. Ενώ κατευθύνονταν πίσω στην Πλάκα, σιωπηλοί, το καταγάλανο νερό έλαμπε ακόμη, όμως ο ουρανός είχε αρχίσει να αλλάζει. Είχε ξεκινήσει η αλλαγή του χρώματός του από γαλανό σε

ροξ και τα βράχια έπαιρναν τους ίδιους ζεστούς τόνους. Επιτέλους, αυτή η τρομερή μέρα άρχιζε να σβήνει.

Όταν έφτασαν στο χωριό, μίλησε ο γιατρός.

«Δεν μπορώ να πω αντίο», είπε.

Είχε δίκιο. Αυτή η λέξη ακουγόταν υπερβολικά τελεσιδικη. Πώς μπορούσε κάτι, το οποίο δεν είχε στ' αλήθεια αρχίσει ποτέ, να φτάσει στο τέλος του;

«Ούτε εγώ μπορώ», είπε η Μαρία, έχοντας και πάλι απόλυτο έλεγχο του εαυτού της.

«Θα μου γράφεις να μου λες πώς είσαι; Να μου λες τι κάνεις; Να μου λες πώς είναι η ζωή σου στον ελεύθερο κόσμο;» ρώτησε ο Κυρίτσης με ψεύτικο ενθουσιασμό.

Η Μαρία έγνεψε καταφατικά.

Δεν είχε νόημα να παρατείνουν τη στιγμή. Όσο συντομότερα έφευγε ο Κυρίτσης, τόσο καλύτερα θα ήταν και για τους δυο τους. Σταμάτησε το αυτοκίνητο έξω από το σπίτι της Μαρίας και βγήκε για να ανοίξει την πόρτα του συνοδηγού. Στάθηκαν πρόσωπο με πρόσωπο και κατόπιν αγκαλιάστηκαν για λίγα δευτερόλεπτα. Έμοιαζε περισσότερο σαν να κρατιόταν ο ένας από τον άλλον, σαν παιδιά μέσα σε καταιγίδα. Έπειτα, με μεγάλη αποφασιστικότητα, άφησαν ο ένας τον άλλον ταυτόχρονα. Η Μαρία γύρισε την πλάτη της αμέσως και μπήκε στο σπίτι της. Ο Κυρίτσης ξαναμπήκε στο αυτοκίνητό του και ξεκίνησε. Δεν θα σταματούσε μέχρι να φτάσει στο Ηράκλειο.

Η αβάσταχτη σιωπή στο εσωτερικό του σπιτιού οδήγησε γρήγορα τη Μαρία πάλι έξω στο δρόμο. Χρειαζόταν το θόρυβο των τζιτζικιών, το γάβγισμα ενός σκύλου, το βουητό μιας μοτοσυκλέτας, τις τσιρίδες των παιδιών. Όλα αυτά την υποδέχονταν καθώς περπατούσε προς το κέντρο του χωριού, όπου, παρά την απροθυμία της, κοίταξε στο δρόμο για να δει αν φαινόταν ακόμη το αυτοκίνητο του Κυρίτση. Μέχρι και η σκόνη που σήκωσαν οι ρόδες του στον αέρα είχε τώρα καταλαγιάσει.

Η Μαρία χρειαζόταν τη Φωτεινή. Πήγε γοργά στην ταβέρνα, όπου η φίλη της έστρωνε τα τραπέζια με χάρτινα τραπεζομάντιλα και περνούσε γύρω από τις άκρες λάστιχα για να μην τα πάρει ο αέρας.

«Μαρία!» Η Φωτεινή χάρηκε που είδε τη φίλη της, αλλά ταράχτηκε από τη χλομάδα του προσώπου της. Βέβαια, δεν ήταν έκπληξη που έδειχνε τόσο χλομή. Τις τελευταίες σαράντα οκτώ ώρες, είχε επιστρέψει από την εξορία και είδε να σκοτώνουν και να θάβουν την αδερφή της. «Έλα να καθίσεις», είπε, τραβώντας μια καρέκλα και βάζοντάς την να καθίσει. «Θα σου φέρω κάτι να πιεις - και βάζω στοίχημα ότι δεν έχεις φάει τίποτα όλη μέρα».

Η Φωτεινή είχε δίκιο. Η Μαρία δεν είχε φάει για πάνω από είκοσι τέσσερις ώρες, αλλά δεν είχε όρεξη τώρα.

«Όχι, είμαι εντάξει. Αλήθεια».

Η Φωτεινή δεν πείστηκε. Έδιωξε στο πίσω μέρος του μυαλού της τη λίστα με τα πράγματα που έπρεπε να γίνουν πριν φτάσουν οι πρώτοι πελάτες της βραδιάς. Όλα αυτά μπορούσαν να περιμένουν. Αφού τράβηξε άλλη μια καρέκλα, κάθισε κοντά στη Μαρία και πέρασε το χέρι της γύρω από τους ώμους της.

«Μπορώ να κάνω κάτι;» τη ρώτησε τρυφερά. «Οτιδήποτε;»

Η νότα καλοσύνης στη φωνή της έκανε τη Μαρία να αρχίσει να τρέμει από τους λυγμούς, και ανάμεσα σ' αυτούς η Φωτεινή μπορούσε να διακρίνει μερικές λέξεις που πρόδιδαν το λόγο για τη δυστυχία της φίλης της, που ολοένα βάθαινε.

«Έφυγε... δεν μπορούσα να πάω... δεν μπορούσα ν' αφήσω τον πατέρα μου».

«Κοίτα, πες μου τι έγινε».

Η Μαρία ηρεμούσε σιγά-σιγά.

«Λίγο πριν δολοφονηθεί η Άννα, ο γιατρός Κυρίτσης μου ζήτησε να τον παντρευτώ. Αλλά δεν μπορώ να φύγω τώρα, γιατί ξέρεις τι θα 'πρεπε να κάνω. Θα 'πρεπε να αφήσω τον πατέρα μου. Δεν θα μπορούσα να το κάνω αυτό».

«Έφυγε, λοιπόν;» ρώτησε η Φωτεινή ήρεμα.

«Ναι».

«Και πότε θα τον ξαναδείς;»

Η Μαρία πήρε μια πολύ βαθιά ανάσα.

«Δεν ξέρω. Πραγματικά, δεν ξέρω. Ίσως ποτέ».

Ήταν αρκετά δυνατή ώστε να το εννοεί. Η μοίρα είχε σταθεί εκδικητική μέχρι τώρα, αλλά με κάθε χτύπημα η Μαρία γινόταν πιο ανθεκτική στο επόμενο.

Οι δυο φίλες κάθισαν για λίγο, και τελικά βγήκε έξω ο Στέφανος και έπεισε τη Μαρία να φάει. Αν είχε σκοπό να κάνει τέτοια θυσία για τον πατέρα της, τότε θα έπρεπε να είναι αρκετά δυνατή για να φανεί χρήσιμη. Τίποτα δεν θα είχε κανένα απολύτως νόημα, αν αρρώσταινε.

Καθώς έπεφτε η νύχτα, η Μαρία σηκώθηκε για να φύγει. Όταν έφτασε στο σπίτι της, αυτό ήταν ακόμη τυλιγμένο στη σιωπή. Αφού γλίστρησε στο άδειο δωμάτιο, που θα γινόταν πάλι η κάμαρά της, ξάπλωσε στο κρεβάτι. Δεν ξύπνησε παρά μόνο αργά το επόμενο πρωί.

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ ΤΗΣ ΑΝΝΑΣ άφησε μια σειρά κι από άλλες αναστατωμένες και κατεστραμμένες ζωές. Όχι μόνο της αδερφής της, του πατέρα και του άντρα της, αλλά και της κόρης της. Η Σοφία δεν ήταν ούτε δύο χρόνων και δεν άργησε να παρατηρήσει την απουσία των γονιών της. Οι παππούδες της της είπαν ότι είχαν φύγει και οι δύο για λίγο. Έκλαψε στην αρχή, και κατόπιν μπήκε στη διαδικασία της λησμονιάς. Όσο για τον Αλέξανδρο και την Ελευθερία Βανδουλάκη, μέσα σ' ένα βράδυ έχασαν το γιο τους, τις ελπίδες τους για το μέλλον και τη φήμη της οικογένειάς τους. Όλα όσα τους φόβιζαν για το γάμο του Αντρέα με μια γυναίκα κατώτερης τάξης πραγματοποιήθηκαν κατά γράμμα. Η Ελευθερία, που είχε δείξει τόση προθυμία να αποδεχτεί την Άννα Πετράκη, χρειάστηκε να αντιμετωπίσει την πιο πικρή απογοήτευση.

Σύντομα αντιλήφθηκαν την απουσία του Μανόλη και κατάλαβαν τι είχε οδηγήσει στα φρικτά γεγονότα στο πανηγύρι του Αγίου Τίτου. Εκείνη η γυναίκα τούς είχε προκαλέσει τη μεγαλύτερη ατίμωση, και η σκέψη του γιου τους να σαπίζει στο κελί του ήταν ένα καθημερινό μαρτύριο.

Η δίκη του Αντρέα στον Άγιο Νικόλαο κράτησε τρεις μέρες. Η Μαρία, η Φωτεινή και πολλοί άλλοι χωρικοί κλήθηκαν ως μάρτυρες, και ο Κυρίτσης ήρθε από το Ηράκλειο να δώσει κατάθεση. Μετά, έμεινε για λίγο για να μιλήσει στη Μαρία. Η Ελευθερία και ο Αλέξανδρος κάθονταν ανέκφραστοι στο πίσω μέρος της αίθουσας, αποστεωμένοι και οι δύο από την οδύνη και την ντροπή για τη δημόσια έκθεσή τους. Οι περιστάσεις της δολοφονίας κυκλοφόρησαν σε ολόκληρη την Κρήτη για να ικανοποιηθεί η νοσηρή περιέργεια όλων, και η ημερήσια εφημερίδα δημοσίευσε και την τελευταία γαργαλιστική λεπτομέρεια. Ο Γιώργης παρακολούθησε ολόκληρη τη διαδικασία. Μολονότι ήθελε δικαιοσύνη για την Άννα, δεν αμφέβαλλε ποτέ ότι ήταν η συμπεριφορά της κόρης του αυτό που πυροδότησε τη βίαιη αντίδραση του Αντρέα, και για πρώτη φορά τα τελευταία δεκατέσσερα χρόνια, χαιρόταν που δεν βρισκόταν εκεί η Ελένη.

Ο Αλέξανδρος έγραψε τελικά στον Γιώργη.

Είχαμε τις διαφορές μας, αλλά πρέπει να τους δώσουμε ένα τέλος πια. Η Σοφία μεγαλώνει χωρίς τους γονείς της και το καλύτερο που μπορούμε να της προσφέρουμε είναι η αγάπη και η συντροφιά των υπολοίπων μελών της οικογένειας της. Η Ελευθερία κι εγώ θα χαιρόμασταν πολύ αν ερχόσουν μαζί με τη Μαρία για φαγητό την επόμενη Κυριακή.

Εικοστό Τέταρτο Κεφάλαιο

1958

ΓΙΑ ΠΟΛΛΟΥΣ ΜΗΝΕΣ, δεν υπήρξε καμία επικοινωνία ανάμεσα στις οικογένειες Βανδουλάκη και Πετράκη. Έπρεπε, όμως, να σκεφτούν τη Σοφία, και για χάρη της άρχισε να λιώνει ο πάγος. Η Ελευθερία θα είχε φτάσει σε σημείο να συμφιλιωθεί πολύ γρηγορότερα από τον άντρα της, αλλά ακόμη κι ο Αλέξανδρος, αφού του δόθηκε χρόνος να σκεφτεί, άρχιζε να καταλαβαίνει ότι δεν ήταν μόνο η δική του οικογένεια που είχε υποφέρει. Συνειδητοποίησε ότι και οι δύο πλευρές είχαν υποστεί βαριά ζημιά και, με μια σχεδόν μαθηματική ακρίβεια που ταίριαζε απόλυτα στο χαρακτήρα του, ζύγισε τις απώλειες της καθεμιάς. Από την πλευρά των Βανδουλάκηδων: ένας γιος στη φυλακή, ένας ξεπεσμένος ανιψιός, το όνομα μιας οικογένειας κατεστραμμένο. Από την πλευρά των Πετράκηδων: μια νεκρή κόρη, μια οικογένεια μειωμένη σε αριθμό λόγω της δολοφονίας και της λέπρας πριν από αυτήν. Με βάση τις ικανότητες του στους λογαριασμούς, η εξίσωση ήταν ισοδύναμη. Ο άνθρωπος που βρισκόταν στη μέση ήταν η Σοφία, και αποτελούσε ευθύνη όλων να υφάνουν κάποιο ιστό ζωής για το κοριτσάκι.

Ο Γιώργης δεν είχε τηλέφωνο στο σπίτι του, αλλά έτρεξε κατευθείαν στο καφενείο για να χρησιμοποιήσει αυτό που υπήρχε εκεί. Ήθελε να πει αμέσως στον Αλέξανδρο ότι δέχονταν την πρόσκληση του και θα χαιρόνταν και οι δυο τους να πάνε, και άφησε μήνυμα στην υπηρέτρια να του το πει. Η Μαρία, ωστόσο, είχε ανάμεικτα συναισθήματα όταν διάβασε το γράμμα.

«*Τις διαφορές μας*» είπε χλευαστικά. «Και τι εννοεί μ' αυτό; Πώς μπόρεσε να χαρακτηρίσει το γεγονός ότι ο γιος του σκότωσε την κόρη σου ως "διαφορές μας";»

Η Μαρία έβραζε από μανία.

«Δεν δέχεται καμία ευθύνη; Πού είναι οι τύψεις του; Πού είναι η συγγνώμη;» ούρλιαξε, ανεμίζοντας το γράμμα.

«Μαρία, άκου. Ηρέμησε. Δεν δέχεται καμία ευθύνη γιατί δεν τον βαραίνει καμία», είπε ο Γιώργης. «Ένας πατέρας δεν μπορεί να είναι υπεύθυνος για όλες τις πράξεις του παιδιού του, σωστά;»

Η Μαρία σκέφτηκε για ένα λεπτό. Ήξερε ότι ο πατέρας της είχε δίκιο. Αν οι γονείς πράγματι έφεραν το βάρος από τα λάθη των παιδιών τους, ο κόσμος θα ήταν διαφορετικός. Θα σήμαινε ότι έφταιγε ο Γιώργης που η μεγάλη του κόρη είχε αναγκάσει τον άντρα της να τη σκοτώσει, λόγω της δικής της απρόσεκτης και άπιστης συμπεριφοράς. Αυτό ήταν ξεκάθαρα παράλογο. Έπρεπε να το παραδεχτεί, έστω και απρόθυμα.

«Έχεις δίκιο, πατέρα», είπε. «Έχεις δίκιο. Το μόνο που έχει σημασία είναι η Σοφία».

Ένα είδος επαναπροσέγγισης δημιουργήθηκε ανάμεσα στις οικογένειες έπειτα από αυτό, με τη σιωπηρή αναγνώριση ότι το φταίξιμο έπεφτε και στις δύο πλευρές για την καταστροφή που τους είχε ζημιώσει όλους. Η Σοφία, από την αρχή κιόλας, δεχόταν όλες τις περιποιήσεις. Έμενε με τους παππούδες της, αλλά κάθε εβδομάδα πήγαινε στην Πλάκα και περνούσε μια μέρα με τον άλλο παππού της και τη Μαρία, που αφοσιώνονταν στη διασκέδασή της. Πήγαιναν βόλτες με τη βάρκα, έπιαναν ψάρια και καβούρια και αχινούς, τσαλαβουτούσαν στη θάλασσα κι έκαναν μικρούς περιπάτους κοντά στον γκρεμό. Στις έξι, όταν επέστρεφαν τη Σοφία στο σπίτι των παππούδων της στην Ελούντα, ήταν όλοι εξαντλημένοι. Η Σοφία είχε τη λατρεία και την προσοχή και των τριών παππούδων της. Από πολλές πλευρές, ήταν τυχερή.

ΕΝΩ Η ΑΡΧΗ του καλοκαιριού διαδεχόταν την άνοιξη, ο Κυρίτης υπολόγισε ότι είχαν περάσει διακόσιες μέρες από την ταφή της Άννας και από τη μέρα που πήγε με τη Μαρία στην Ελούντα, και συνειδητοποίησε ότι δεν θα περνούσαν μαζί το μέλλον τους. Κάθε μέρα, πάλευε να σταματήσει να σκέφτεται τι θα μπορούσε να είχε γίνει. Ζούσε την ίδια πειθαρχημένη ζωή όπως πάντα: πήγαινε στο νοσοκομείο στις επτά και μισή ακριβώς το πρωί, κι έφευγε περίπου στις οκτώ το βράδυ, έχοντας μπροστά του μια μοναχική νύχτα για να διαβάσει, να μελετήσει και να γράψει επιστολές. Ήταν πάντοτε απασχολημένος, και πολλοί ζήλευαν την αφοσίωσή του και την προφανή απορρόφησή του σε αυτό που έκανε.

Μέσα σε εβδομάδες από την έξοδο των ασθενών από τη Σπιναλόγκα, διαδόθηκε σε ολόκληρη την Κρήτη ότι το νησί δεν χρησιμοποιούνταν πλέον ως αποικία λεπρών. Αυτό σήμαινε ότι πολλοί που είχαν φοβηθεί να αποκαλύψουν πιθανά

συμπτώματα λέπρας ξεπρόβαλαν από τα χωριά τους και κατέφτασαν για να ζητήσουν βοήθεια. Τώρα που ήξεραν ότι η θεραπεία δεν σήμαινε εγκλεισμό στην αποικία των λεπρών, δεν φοβούνταν να αποκαλυφθούν κι έρχονταν κατά κύματα στον άνθρωπο ο οποίος ήταν γνωστός ως ο άνθρωπος που είχε φέρει στην Κρήτη τη θεραπεία για τη λέπρα. Μολονότι η μετριοφροσύνη απέτρεπε το γιατρό Κυρίτη από το να απολαύσει τη δόξα του, η φήμη του εξαπλώθηκε. Μόλις επιβεβαιωνόταν η διάγνωση, οι ασθενείς πήγαιναν σ' αυτόν για τακτικές ενέσεις με δαψόνη, και συνήθως, σε διάστημα λίγων μηνών, καθώς οι δόσεις αυξάνονταν σταδιακά, άρχιζε να φαίνεται η βελτίωση.

Για πολλούς μήνες, ο Κυρίτης συνέχισε τη δουλειά του ως επικεφαλής της κλινικής στο πολύβουο κεντρικό νοσοκομείο του Ηρακλείου. Δεν θα έπρεπε να υπήρχε μεγαλύτερη ανταμοιβή από το να βλέπει τους ασθενείς του να φεύγουν θεραπευμένοι. Το μόνο που αισθανόταν, όμως, ήταν ένα τρομερό κενό. Ένωθε έτσι στο νοσοκομείο, ένωθε έτσι και στο σπίτι του, και κάθε μέρα απαιτούσε μεγαλύτερη προσπάθεια από την προηγούμενη, καθώς σηκωνόταν από το κρεβάτι του και σερνόταν μέχρι το νοσοκομείο. Άρχισε μάλιστα να αναρωτιέται αν πράγματι έπρεπε να χορηγεί τα φάρμακα ο ίδιος. Θα μπορούσε να πάρει τη θέση του κάποιος άλλος; Τον χρειαζόνταν πράγματι;

Ακριβώς στη διάρκεια αυτής της περιόδου, που αισθανόταν περιττός στο νοσοκομείο και άδειος μακριά από αυτό, έλαβε ένα γράμμα από τον Λαπάκη, ο οποίος, από τότε που έκλεισε η Σπιναλόγκα, είχε παντρευτεί και είχε αναλάβει τη θέση του διευθυντή της κλινικής δερματοαφροδισιακών νοσημάτων στο γενικό νοσοκομείο στον Άγιο Νικόλαο.

Αγαπητέ Νίκο,

Αναρωτιέμαι πού βρίσκεσαι. Ο καιρός πέρασε τόσο γρήγορα από τότε που φύγαμε όλοι μας από τη Σπιναλόγκα, και όλους αυτούς τους μήνες είχα πράγματι σκοπό να έρθω σε επαφή μαζί σου. Η ζωή είναι πολυάσχολη εδώ στον Άγιο Νικόλαο και το νοσοκομείο έχει επεκταθεί από τότε που εργαζόμουν εδώ. Έλα να μας δεις αν θέλεις να κάνεις ένα διάλειμμα από το Ηράκλειο. Η γυναίκα μου έχει ακούσει τόσα πολλά για σένα και θα ήθελε πολύ να σε γνωρίσει.

*Φιλικά,
Χρήστος*

Έβαλε τον Κυρίτση σε σκέψεις. Αν κάποιος σαν τον Χρήστο Λαπάκη, τον οποίο σεβόταν πολύ, έβρισκε ικανοποίηση δουλεύοντας στον Άγιο Νικόλαο, τότε ίσως η επιλογή να ήταν δική του. Αν η Μαρία δεν μπορούσε να πάει κοντά του, θα έπρεπε να πάει αυτός κοντά σ' εκείνη. Κάθε Τρίτη, η ημερήσια εφημερίδα της Κρήτης είχε αγγελίες για θέσεις εργασίας σε νοσοκομεία, και θα τις εξέταζε προσεκτικά κάθε εβδομάδα, ελπίζοντας να βρει εργασία κοντά στη γυναίκα που αγαπούσε. Οι εβδομάδες πέρασαν, υπήρξαν πολλές αγγελίες για κατάλληλες δουλειές στα Χανιά, αλλά αυτές θα τον πήγαιναν ακόμη μακρύτερα από τον επιθυμητό προορισμό του. Άρχισε να τον κυριεύει απογοήτευση, μέχρι που, μια μέρα, έλαβε άλλο ένα γράμμα από τον Λαπάκη.

Αγαπητέ Νίκο,

Ελπίζω να είσαι καλά. Θα θεωρήσεις ότι η γυναίκα μου με σέρνει απ' τη μύτη, είμαι σίγουρος, αλλά σκοπεύω να αφήσω τη δουλειά μου εδώ. Η γυναίκα μου θέλει να μείνουμε πιο κοντά στους γονείς της στο Ρέθυμνο, οπότε θα μετακομίσουμε τους επόμενους μήνες. Απλώς σκέφτηκα ότι ίσως ενδιαφέρεσαι να αναλάβεις την κλινική μου. Το νοσοκομείο επεκτείνεται

ταχύτατα και ίσως παρουσιαστεί μεγαλύτερη ευκαιρία αργότερα. Στο μεταξύ, θεώρησα καλό να σε ενημερώσω για τα σχέδια μου.

*Φιλικά,
Χρήστος*

Αν και δεν είχαν πει ποτέ τίποτα, ο Λαπάκης ήξερε ότι ο συνάδελφος του είχε δημιουργήσει δεσμό με τη Μαρία Πετράκη, και απογοητεύτηκε όταν έμαθε πως ο Κυρίτσης είχε επιστρέψει στο Ηράκλειο μόνος του. Υπέθεσε ότι η Μαρία είχε αισθανθεί υποχρεωμένη να μείνει με τον πατέρα της, και θεώρησε την όλη κατάσταση κάτι που πήγε άδικα στραβά.

Ο Κυρίτσης διάβασε και ξαναδιάβασε το γράμμα πριν το βάλει στην πάνω τσέπη της λευκής ιατρικής μπλούζας του, απ' όπου το έβγαλε πολλές φορές στη διάρκεια της μέρας, και κοίταξε τις λέξεις ξανά και ξανά. Μολονότι μια δουλειά στον Άγιο Νικόλαο θα έκλεινε όλες τις πόρτες στην καριέρα του, υπήρχε μία πόρτα στη ζωή του που θα άνοιγε: η ευκαιρία να ζει πιο κοντά στη Μαρία. Εκείνη τη νύχτα, έγραψε στον παλιό φίλο του και τον ρώτησε πώς μπορούσε να κυνηγήσει την ευκαιρία. Έπρεπε να ακολουθηθούν κάποιες τυπικές διαδικασίες, να πάρουν συνεντεύξεις κι από άλλους υποψηφίους, και ούτω καθεξής, του απάντησε ο Λαπάκης, όμως, αν ο Κυρίτσης μπορούσε να στείλει μια επίσημη αίτηση για τη θέση μέσα στην εβδομάδα, τότε ήταν πιθανόν να θεωρηθεί υποψήφιος. Η αλήθεια ήταν, όπως ήξεραν καλά και οι δυο τους, πως ο Κυρίτσης είχε παραπάνω προσόντα για τη δουλειά. Η μετακίνηση από τη διεύθυνση της κλινικής ενός νοσοκομείου της πόλης στην ίδια θέση σ' ένα μικρότερο νοσοκομείο σήμαινε ότι κανείς δεν αμφέβαλλε πως μπορούσε να κάνει τη δουλειά, και το νοσοκομείο ήταν κατενθουσιασμένο, αν και κάπως απορημένο, που κάποιος του δικού του διαμετρήματος και της δικής του φήμης είχε κάνει αίτηση. Κλήθηκε για

συνέντευξη, και ήταν μόνο θέμα ημερών μέχρι να λάβει την επιβεβαίωση ότι θα ήθελαν να του δώσουν τη θέση.

Το σχέδιο του Κυρίτση ήταν να σταθεροποιήσει την καινούρια ζωή του πριν επικοινωνήσει με τη Μαρία. Δεν ήθελε να του φέρει αντιρρήσεις στην προφανή οπισθοδρόμηση στην καριέρα του και σχεδίαζε να της παρουσιάσει την κατάσταση ως τετελεσμένο γεγονός. Λιγότερο από ένα μήνα μετά, αφού είχε εγκατασταθεί πια σε ένα μικρό σπίτι, όχι μακριά από το νοσοκομείο, ξεκίνησε για την Πλάκα, η οποία απείχε μόλις τριάντα πέντε λεπτά με το αυτοκίνητο. Ήταν ένα κυριακάτικο απόγευμα του Μαΐου, και όταν η Μαρία άνοιξε την εξώπορτα και είδε τον Κυρίτση να στέκεται εκεί, χλόμιασε από την έκπληξη.

«Νίκο!» αναφώνησε με κομμένη την ανάσα.

Τότε πετάχτηκε μια φωνούλα. Φαινόταν να προέρχεται από τη φούστα της Μαρίας, κι ένα πρόσωπο έκανε την εμφάνιση του από πίσω της, σε ύψος όχι πολύ παραπάνω από το γόνατο της.

«Ποιος είναι, θεία Μαρία;»

«Είναι ο γιατρός Κυρίτσης, Σοφία», απάντησε εκείνη, με φωνή που μόλις ακουγόταν.

Η Μαρία παραμέρισε και ο Κυρίτσης δρασκελίσε το κατώφλι. Τον κοίταξε στην πλάτη, καθώς περνούσε από μπροστά της· ήταν η ίδια κομψή, ίσια πλάτη που είχε δει τόσες φορές όταν εκείνος έφευγε από το σπίτι της κι ανηφόριζε τον κεντρικό δρόμο της Σπιναλόγκας για να πάει στο νοσοκομείο. Ξαφνικά, φάνηκε σαν να είχε περάσει μόλις ένα λεπτό από τότε που βρισκόταν στο νησί και ονειρευόταν ένα μέλλον.

Η Μαρία έτρεμε καθώς άφηνε στο τραπέζι φλιτζάνια και πιατάκια, κι εκείνα κροτάλιζαν με θόρυβο. Σύντομα, εκείνη κι ο Κυρίτσης κάθονταν όσο αναπαυτικά μπορούσαν στις σκληρές, ξύλινες καρέκλες, ρουφώντας τον καφέ τους όπως ακριβώς έκαναν στη Σπιναλόγκα. Η Μαρία πάλευε μάταια

να σκεφτεί κάτι να πει. Ο Κυρίτσης, ωστόσο, μπήκε κατευθείαν στο θέμα.

«Μετακόμισα», είπε.

«Πού;» ρώτησε η Μαρία, ευγενικά.

«Στον Άγιο Νικόλαο».

«Στον Άγιο Νικόλαο;»

Σχεδόν πνίγηκε με τις λέξεις. Η έκπληξη και η χαρά ανακατεύτηκαν σε ίση ποσότητα, καθώς πολεμούσε να φανταστεί τη σημασία της ανακοίνωσής του.

«Σοφία», είπε στο κοριτσάκι, που καθόταν στο τραπέζι και ζωγράφιζε, «γιατί δεν πας επάνω να βρεις εκείνη την καινούρια κούκλα και να τη δείξεις στο γιατρό;»

Το κοριτσάκι εξαφανίστηκε στον πάνω όροφο για να φέρει το παιχνίδι του, και τότε ο Κυρίτσης έγειρε μπροστά. Για τρίτη φορά στη ζωή της, η Μαρία άκουσε τις λέξεις: «Παντρέψου με».

Ήξερε ότι ο Γιώργης μπορούσε να φροντίσει μόνος του τον εαυτό του πια. Είχαν συμβιβαστεί με το θάνατο της Άννας και η Σοφία είχε φέρει χαρά και ψυχαγωγία στη ζωή τους. Η απόσταση μέχρι τον Άγιο Νικόλαο σήμαινε πως η Μαρία θα μπορούσε να επισκέπτεται τον πατέρα της αρκετές φορές την εβδομάδα και να βλέπει και τη Σοφία. Όλα αυτά χρειάστηκαν λιγότερο από ένα δευτερόλεπτο να περάσουν από το μυαλό της, και πριν πάρει την επόμενη ανάσα της, του έδωσε την απάντησή της.

Ο Γιώργης επέστρεψε λίγο μετά. Δεν είχε νιώσει τέτοια ευτυχία από τη μέρα που έμαθε ότι θεραπεύτηκε η Μαρία. Μέχρι την επόμενη μέρα, είχε κυκλοφορήσει σε ολόκληρη την Πλάκα η είδηση ότι η Μαρία Πετράκη θα παντρευόταν τον άνθρωπο που την είχε γιατρέψει, και οι προετοιμασίες για το γάμο άρχισαν αμέσως. Η Φωτεινή, που δεν είχε χάσει ποτέ τις ελπίδες της για την πιθανότητα να παντρευτούν η Μαρία και ο Κυρίτσης, ρίχτηκε με τα μούτρα στο σχεδιασμό. Εκείνη

και ο Στέφανος θα ήταν οι οικοδεσπότες του γλεντιού πριν από τη γαμήλια τελετή και, κατόπιν, όλοι οι φίλοι τους θα έρχονταν στην ταβέρνα για ένα μεγάλο φαγοπότι.

Όρισαν ημερομηνία με τον ιερέα για δύο μήνες μετά. Δεν υπήρχε λόγος να περιμένουν κι άλλο. Το ζευγάρι είχε σπίτι για να μετακομίσει, γνωρίζονταν μεταξύ τους κάμποσα χρόνια και η Μαρία είχε ήδη προικιά. Είχε επίσης και νυφικό, εκείνο που είχε αγοράσει για το γάμο της με τον Μανόλη. Για πέντε χρόνια βρισκόταν θαμμένο στον πάτο μιας κασέλας, τυλιγμένο σε στρώματα τσιγαρόχαρτου. Μια-δυο μέρες μετά τη δεύτερη πρόταση του Κυρίτση, το ξεδίπλωσε, το τίναξε για να ισιώσουν, όσο γινόταν, τα σημεία που είχαν τσαλακωθεί, και το δοκίμασε.

Της έκανε ακόμη μια χαρά, όπως και τη μέρα που το αγόρασε. Το σώμα της δεν είχε αλλάξει.

«Είναι τέλειο», είπε η Φωτεινή.

ΤΗΝ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΤΟΥ ΓΑΜΟΥ, οι δυο γυναίκες ήταν παρέα στο σπίτι της Φωτεινής και σχεδίαζαν πώς θα χτένιζε τα μαλλιά της η Μαρία.

«Δεν πιστεύεις ότι είναι γρουσουζιά να παντρευτώ φορώντας το ίδιο νυφικό που θα φορούσα σε άλλο γάμο; Ένα γάμο που δεν έγινε ποτέ;»

«Γρουσουζιά;» απάντησε η Φωτεινή. «Νομίζω ότι σου τελείωσε η γρουσουζιά, Μαρία. Πρέπει να ομολογήσω ότι πιστεύω πως η μοίρα σου την είχε φυλαγμένη, αλλά όχι πια».

Η Μαρία κρατούσε το νυφικό πάνω της, μπροστά στον μεγάλο καθρέφτη στην κρεβατοκάμαρα της Φωτεινής. Οι πτυχώσεις του φαρδιού, δαντελένιου κάτω μέρους του χύνονταν στο πάτωμα σαν νερό πηγής και το ύφασμα θρόιζε στους αστραγάλους της. Έγειρε το κεφάλι της πίσω κι άρχισε να στροβιλίζεται σαν παιδί.

«Έχεις δίκιο... έχεις δίκιο... έχεις δίκιο», τραγουδούσε ρυθμικά, με κομμένη την ανάσα. «Έχεις δίκιο... έχεις δίκιο... έχεις δίκιο...»

Μόνο όταν ζαλίστηκε σταμάτησε η Μαρία να στριφογυρίζει κι έπεσε ανάσκελα πάνω στο κρεβάτι.

«Αισθάνομαι», είπε, «σαν την πιο τυχερή γυναίκα. Καμία σε ολόκληρο τον κόσμο δεν θα μπορούσε να είναι τόσο ευτυχημένη όσο εγώ».

«Σου αξίζει, Μαρία, πραγματικά σου αξίζει», αποκρίθηκε η παλιά της φίλη.

Ακούστηκε ένας χτύπος στην πόρτα, κι ο Στέφανος έχωσε το κεφάλι του στο δωμάτιο.

«Συγγνώμη που σας ενοχλώ», είπε με αστείο ύφος. «Αύριο θα γίνει ένας γάμος εδώ και προσπαθώ να ετοιμάσω τη γιορτή. Θα μου χρειαζόταν κάποια βοήθεια».

Οι δυο γυναίκες γέλασαν και η Μαρία τινάχτηκε από το κρεβάτι, πετώντας το νυφικό σε μια καρέκλα. Και οι δυο τους κατέβηκαν τις σκάλες τρέχοντας, πίσω από τον Στέφανο, χασκογελώντας σαν τα παιδιά που ήταν κάποτε, με τον ενθουσιασμό για τον ερχομό της μεγάλης μέρας της Μαρίας να γεμίζει τον αέρα.

Ξύπνησαν κι αντίκρισαν μια λαμπερή μέρα του Μαΐου. Και ο τελευταίος κάτοικος του χωριού βγήκε έξω για να ακολουθήσει τη γαμήλια πομπή στη μικρή απόσταση από το σπίτι της Μαρίας μέχρι την εκκλησία, στην άλλη άκρη του χωριού. Ήθελαν όλοι να σιγουρευτούν ότι εκείνη η όμορφη, μελαχρινή γυναίκα που ήταν ντυμένη στα λευκά θα συνοδευόταν με ασφάλεια στην τελετή και ότι τίποτα, αυτή τη φορά, δεν θα έμπαινε ανάμεσα σ' αυτή και σε έναν ευτυχισμένο γάμο. Οι πόρτες της εκκλησίας έμειναν ανοικτές στη διάρκεια του μυστηρίου και οι άνθρωποι τέντωναν τους λαιμούς τους για να ρίξουν μια ματιά στην τελετή, στην άλλη άκρη του διαδρόμου. Ο Λαπάκης ήταν ο κουμπάρος. Ήταν οικεία φυσιογνωμία

στην Πλάκα -οι άνθρωποι θυμούνταν το καθημερινό πηγαίνελα του στη Σπιναλόγκα- όμως, λιγότεροι χωρικοί θυμούνταν τον Κυρίτση. Η παρουσία του ήταν φευγαλέα, αν και όλοι γνώριζαν καλά τον σημαντικό ρόλο του στην εκκένωση της αποικίας των λεπρών.

Ενώ το ζευγάρι στεκόταν μπροστά στον ιερέα, εκείνος τους φόρεσε στα κεφάλια τα στέφανα, φτιαγμένα από λουλούδια και κλαδιά. Επικράτησε απόλυτη ησυχία στην εκκλησία και το πλήθος που βρισκόταν έξω στη λιακάδα σιώπησε, καθώς προσπαθούσε να ακούσει τα λόγια.

«Η δούλη του Θεού, Μαρία, στέφεται τον δούλον του Θεού, Νικόλαο. Εις το όνομα του Πατρός και του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, νυν και αεί και εις τους αιώνας. Κύριε, ο Θεός ημών, δόξη και τιμή στεφάνωσον αυτούς».

Κατόπιν, όλοι άκουσαν τον ιερέα καθώς διάβαζε τα οικεία γαμήλια εδάφια, τις επιστολές του Αποστόλου Παύλου προς Εφεσίους και του Αποστόλου Ιωάννη. Δεν υπήρχε τίποτε βιαστικό ή επιφανειακό στην τελετή. Αυτό ήταν το πιο επίσημο και δεσμευτικό μυστήριο, και η διάρκειά του ενίσχυε τη σημασία του για τους δυο ανθρώπους που στέκονταν μπροστά στο ιερό. Πάνω από μία ώρα αργότερα, ο ιερέας έδωσε τέλος στη διαδικασία.

«Ο Θεός ημών, ο παραγενόμενος εν Κανά της Γαλιλαίας, και τον εκείσε γάμον ευλογήσας, ευλόγησον και τους δούλους σου τούτους, τους εν ση προνοία προς γάμου κοινωνία συναφθέντας... και παράσχου υμίν μακροζωίαν, ευτεκνίαν, προκοπήν βίου και πίστεως, και εμπλήσαι υμάς πάντων των επί της γης αγαθών, αξιώσαι υμάς και των επηγγελμένων αγαθών της απολαύσεως· πρεσβείες της Αγίας Θεοτόκου, και πάντων των Αγίων».

Ένα ηχηρό «Αμήν» αντήχησε στην εκκλησία και τελικά το μυστήριο ολοκληρώθηκε. Μοιράστηκαν κουφέτα σε όλους τους παρευρισκομένους, μέσα κι έξω από την εκκλησία. Αυτά

ήταν σύμβολο της αφθονίας και της χαράς που όλοι έλπιζαν ότι θα απολάμβαναν τώρα η Μαρία και ο Κυρίτσης. Δεν υπήρχε ψυχή που να τους ευχήθηκε κάτι άλλο.

Ο Γιώργης είχε καθίσει στην μπροστινή σειρά καθισμάτων της εκκλησίας, μαζί με την Ελευθερία και τον Αλέξανδρο Βανδουλάκη. Ήταν μια δημόσια ένδειξη της συμφιλιώσης τους, κι ανάμεσά τους καθόταν η μικρή Σοφία, γοητευμένη και ενθουσιασμένη από τη μεγαλοπρέπεια και την ατμόσφαιρα του γάμου. Ο Γιώργης είχε την έντονη αίσθηση ενός νέου ξεκινήματος και τη βεβαιότητα πως όλες οι συμφορές του παρελθόντος βρίσκονταν οριστικά πίσω του. Ήταν η πρώτη φορά εδώ και χρόνια που επιτέλους αισθάνθηκε γαλήνη.

Όταν βγήκε έξω η Μαρία, στεφανωμένη, με τον ασημομάλλη γαμπρό στο πλάι της, το πλήθος τους επευφήμησε και τους ακολούθησε μέσα στη λιακάδα μέχρι την ταβέρνα, όπου θα άρχιζε το γλέντι. Η γιορτή που είχε οργανώσει ο Στέφανος για όλους τους καλεσμένους εκείνη τη νύχτα ήταν υπέροχη. Το κρασί έρρεε και μέχρι αργά τη νύχτα ανοίγονταν μπουκάλια με τσικουδιά. Κάτω από τ' αστέρια, οι μουσικοί έπαιζαν έως ότου μούδιασαν τα πόδια των χορευτών. Δεν υπήρχαν βεγγαλικά.

Πέρασαν τις δυο πρώτες νύχτες του γάμου τους σε ένα πολυτελές ξενοδοχείο που έβλεπε στο λιμάνι του Αγίου Νικολάου, όμως ανυπομονούσαν και οι δύο να αρχίσουν το επόμενο στάδιο της ζωής τους. Η Μαρία είχε βρεθεί αρκετές φορές στο σπίτι όπου θα έμενε ως παντρεμένη γυναίκα, τις δυο εβδομάδες πριν από το γάμο. Ήταν η πρώτη φορά που θα ζούσε σε μια πολύβουη πόλη και περίμενε με χαρά την προοπτική αυτής της αλλαγής. Το σπίτι βρισκόταν σε έναν απότομο λόφο κοντά στο νοσοκομείο και είχε ένα μπαλκόνι με σφυρήλατα, σιδερένια κάγκελα, και μπαλκονόπορτες, όπως και τα άλλα στον ίδιο δρόμο. Ήταν ένα ψηλό, μακρόστενο σπίτι με δύο σκάλες και βαμμένο με ανοιχτό γαλάζιο χρώμα.

Και ο Κυρίτσης ήταν καινούριος στην πόλη, οπότε δεν πρό- κάλεσε κουτσομπολιά όταν έφερε στο σπίτι τη γυναίκα του, και το μέρος ήταν αρκετά μακριά από το παλιό σπίτι της Μα- ρίας ώστε να μπορέσει κι αυτή να ξεκινήσει από την αρχή. Κανείς δεν ήξερε το ιατρικό ιστορικό της εκεί, εκτός από τον άντρα της.

Η Φωτεινή ήταν η πρώτη που έκανε επίσκεψη, με τον Μαθιό και τον μικρό Πέτρο, και η Μαρία τους έδειξε το σπίτι με περηφάνια.

«Κοίτα αυτές τις μπαλκονόπορτες!» αναφώνησε η Φω- τεινή. «Και μπορείς να δεις τη θάλασσα εκεί πέρα. Και κοι- τάξτε, παιδιά, έχει ακόμη κι έναν μικρό κήπο!»

Το σπίτι ήταν πιο μεγαλοπρεπές και πιο ευρύχωρο από οποιοδήποτε στην Πλάκα, και τα έπιπλα πιο κομψά από εκείνα που είχαν οι περισσότεροι άνθρωποι στα χωριά εκείνη την εποχή. Και η κουζίνα ήταν πολύ πιο σύγχρονη από εκείνη με την οποία είχε μεγαλώσει η Μαρία: για πρώτη φορά στη ζωή της είχε ψυγείο, ηλεκτρική κουζίνα και ηλεκτρικό ρεύμα που δεν κοβόταν ξαφνικά, χωρίς προειδοποίηση.

Για μερικούς μήνες, η ζωή δεν θα μπορούσε να ήταν πιο τέλεια. Η Μαρία αγαπούσε το νέο της σπίτι, στο λόφο κοντά στο νοσοκομείο, και σύντομα το διακόσμησε με το γούστο της και κρέμασε τα κεντήματα που είχε φτιάξει, καθώς και κορ- νιζαρισμένες φωτογραφίες της οικογένειάς της. Ένα πρωί, στις αρχές του Σεπτέμβρη, όμως, άκουσε το κουδούνισμα του τηλεφώνου, που είχε εγκατασταθεί πρόσφατα. Ήταν ο Γιώρ- γης, που της τηλεφώνουσε σπάνια, οπότε κατάλαβε αμέσως ότι κάτι κακό συνέβαινε.

«Η Ελευθερία», της είπε με τον συνηθισμένο, ευθύ τρόπο του. «Πέθανε σήμερα το πρωί».

Τους περασμένους μήνες, ο Γιώργης είχε έρθει κοντά στο ζευγάρι των Βανδουλάκηδων και η Μαρία μπορούσε να ανι- χνεύσει τη λύπη στη φωνή του. Δεν είχε υπάρξει προειδοποίηση

από κάποια ασθένεια ή κάποιο σημάδι από το εγκεφαλικό που πήρε την ηλικιωμένη γυναίκα τόσο ξαφνικά και απρό- σμενα. Η κηδεία έγινε λίγες ημέρες αργότερα, και μόνο στο τέλος της τελετής, όταν η Μαρία είδε τη μικρή της ανιψιά να την κρατούν από τα χέρια οι δυο παππούδες, συνειδητοποίησε την πραγματικότητα της κατάστασης. Η Σοφία χρειαζόταν μια μητέρα.

Δεν μπορούσε να αποτινάξει τη σκέψη. Την ακολουθούσε, είχε κολλήσει στο μυαλό της σαν τα αγκάθια στο μαλλί. Το κοριτσάκι ήταν μόλις τριών ετών - τι θα γινόταν; Αν πέθαινε κι ο Αλέξανδρος; Ήταν τουλάχιστον δέκα χρόνια μεγαλύτε- ρος από την Ελευθερία, οπότε αυτό ήταν πολύ πιθανόν να συμβεί, και ήξερε ότι ο Γιώργης δεν θα μπορούσε ποτέ να τη φροντίσει μόνος του. Όσον αφορούσε στον πατέρα της μικρής, παρά την έκκληση του Αντρέα για επιείκεια στη δίκη, το δικαστήριο του είχε επιβάλει βαριά ποινή, που εξασφάλιζε ότι αυτός δεν θα έβγαινε από τη φυλακή μέχρι να γινόταν η Σοφία τουλάχιστον δεκαέξι ετών.

Καθώς έπιναν το κρασί τους στο μισοσκόταδο της σάλας των Βανδουλάκηδων, στην Ελούντα, ένα δωμάτιο που έμοια- ζε φτιαγμένο κατά παραγγελία για πένθος, με τα βλοσυρά οικογενειακά πορτρέτα και τα βαριά έπιπλα του, η λύση φά- νταζε όλο και πιο τέλεια. Δεν ήταν η ώρα για να τη συζητή- σει με κανέναν, αν και τώρα αδημονούσε να τη μοιραστεί με κάποιον. Υπήρχε η αίσθηση ότι ακόμη και οι ίδιοι οι τοίχοι μουρμούριζαν, καθώς οι άνθρωποι μιλούσαν χαμηλόφωνα, συγκρατημένα, όπως εκείνοι που νιώθουν πως ακόμη και ο ήχος από το τσούγκρισμα ενός ποτηριού μπορεί να χαλάσει την αυστηρή σοβαρότητα της ατμόσφαιρας. Όλη αυτή την ώρα, η Μαρία ήθελε να ανέβει σε μια καρέκλα και να ανα- κοινώσει την επιθυμία της, όμως έπρεπε να περιμένει κάμπο- σο ακόμη μέχρι να έρθει η στιγμή να φύγουν, πριν το εξομο- λογηθεί στον Κυρίτση. Πριν καν μπουν στο αυτοκίνητο, τον άρπαξε από το μπράτσο.

«Έχω μια ιδέα», του ξεφούρνισε. «Αφορά τη Σοφία».

Δεν χρειαζόταν να πει περισσότερα. Ο Κυρίτσης είχε ήδη συλλογιστεί την ίδια πιθανότητα.

«Ξέρω», αποκρίθηκε. «Το κοριτσάκι έχει χάσει δύο μήνες πια, και ποιος ξέρει πόσο ακόμα θα ζήσει ο Αλέξανδρος, έπειτα απ' αυτό;»

«Ήταν αφοσιωμένος στην Ελευθερία και η καρδιά του έχει ραγίσει. Δεν μπορώ να φανταστώ πώς θα είναι η ζωή του χωρίς αυτή».

«Πρέπει να το σκεφτούμε προσεκτικά. Ίσως να είναι λάθος στιγμή να προτείνουμε να έρθει η Σοφία να μείνει μαζί μας, αλλά το να ζει με τον παππού της δεν θα είναι μακροπρόθεσμη λύση, σωστά;»

«Γιατί δεν πάμε να του μιλήσουμε σε μερικές μέρες;»

Μόλις δύο μέρες αργότερα, αφού πρώτα του τηλεφώνησαν για να τον ενημερώσουν ότι ήθελαν να τον επισκεφτούν, η Μαρία και ο Νικόλαος Κυρίτσης βρέθηκαν για άλλη μια φορά στη σάλα του Αλέξανδρου Βανδουλάκη. Ο κάποτε ευθυτενής άντρας φαινόταν να έχει ξαρώσει μετά την κηδεία, όπου είχε κρατήσει το κεφάλι του ψηλά, με περηφάνια, στη διάρκεια ολόκληρης της τελετής.

«Η Σοφία πήγε ήδη για ύπνο», άρχισε, βάζοντάς τους ένα ποτό από το μπουκάλι που βρισκόταν στον μπουφέ. «Διαφορετικά θα ήταν εδώ για να σας χαιρετήσει».

«Η Σοφία είναι ο λόγος που ήρθαμε», άρχισε η Μαρία.

«Αυτό υπέθεσα», είπε ο Βανδουλάκης. «Το θέμα δεν σηκώνει κουβέντα».

Η Μαρία χλόμιασε. Ίσως να ήταν τρομερή απρέπεια που πήγαν εκεί.

«Η Ελευθερία κι εγώ κάναμε μια συζήτηση λίγους μήνες πριν για το ίδιο θέμα», άρχισε ο Βανδουλάκης. «Μιλήσαμε για το τι θα συνέβαινε στη Σοφία, αν πέθαινε ο ένας από εμάς, αν και υποθέταμε ότι εγώ θα έφευγα πρώτος. Αυτό που

συμφωνήσαμε ήταν ότι αν έμενε μόνος του ο ένας από εμάς, το καλύτερο πράγμα για την εγγονή μας θα ήταν να αναλάβει τη φροντίδα της κάποιος νεότερος».

Ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης είχε περάσει δεκαετίες όντας ο αρχηγός, όμως, ακόμη κι έτσι, τους εξέπληξε το γεγονός ότι είχε αναλάβει τον πλήρη έλεγχο της κατάστασης. Δεν χρειαζόταν να πουν ούτε λέξη.

«Η καλύτερη λύση θα ήταν η Σοφία να έρθει να μείνει μαζί σας», είπε, απευθυνόμενος και στους δύο. «Θα θέλατε να το σκεφτείτε; Ξέρω ότι την αγαπάς πολύ, Μαρία, και ως θεία της είσαι η πιο κοντινή από όλους τους εξ αίματος συγγενείς της».

Για μερικές στιγμές, η Μαρία πάλεψε να μιλήσει, όμως ο Κυρίτσης κατάφερε να πει όλα όσα ήταν απαραίτητα.

Την επόμενη μέρα, όταν τελείωσε τη δουλειά του ο Κυρίτσης, επέστρεψαν με τη Μαρία στο σπίτι του Βανδουλάκη και άρχισαν να προετοιμάζουν τη Σοφία για το επόμενο στάδιο της ζωής της. Μέχρι το τέλος της επόμενης εβδομάδας, είχε μετακομίσει στο σπίτι στον Άγιο Νικόλαο.

Αρχικά, η Μαρία ήταν ανήσυχη. Μέσα σ' ένα χρόνο από τότε που έφυγε από τη Σπιναλόγκα είχε γίνει σύζυγος και τώρα, σχεδόν μέσα σε μια νύχτα, μητέρα ενός τριχρονου παιδιού. Οι φόβοι της, όμως, ήταν αβάσιμοι. Η Σοφία τους έδειξε το δρόμο και προσαρμόστηκε με χαρά στο να ζει με ένα ζευγάρι που ήταν τόσο νεότερο και πιο δραστήριο από τους παππούδες της. Παρά το τραυματικό ξεκίνημά της στη ζωή, ήταν ένα εμφανώς ανέμελο παιδί και αγαπούσε τη συντροφιά των άλλων παιδιών, την οποία βρήκε σύντομα σε αφθονία στο δρόμο όπου έμεναν.

Και ο Κυρίτσης ήταν ανήσυχος που θα γινόταν γονιός. Μολονότι ήδη συγκαταλέγονταν μερικά παιδιά στους ασθενείς του, η επαφή του με κάποιο τόσο μικρής ηλικίας όσο η Σοφία ήταν περιορισμένη. Το κοριτσάκι ήταν κι αυτό επιφυλακτικό

απέναντι του αρχικά, όμως κατόπιν συνειδητοποίησε ότι με την παραμικρή σκανδαλιά μπορούσε να φέρει το χαμόγελο στο σοβαρό πρόσωπο του. Ο Κυρίτσης άρχισε να τρέφει υπερβολική αδυναμία γι' αυτήν, κάτι για το οποίο τον επέπληττε συχνά η γυναίκα του.

«Την κακομαθαίνεις», φώναζε η Μαρία, όταν έβλεπε τη Σοφία να του έχει πάρει τον αέρα.

Αμέσως μόλις η Σοφία πήγε σχολείο, η Μαρία άρχισε να προετοιμάζεται για να εργαστεί στα εξωτερικά ιατρεία του νοσοκομείου. Φαινόταν τέλειο συμπλήρωμα της δουλειάς της με τα βότανα, την οποία επίσης συνέχιζε να κάνει. Μια φορά την εβδομάδα, η Μαρία, που είχε μάθει να οδηγεί μετά το γάμο της, πήγαινε τη Σοφία στο σπίτι των παππούδων της από την πλευρά του πατέρα της, όπου περνούσε τη νύχτα στην κρεβατοκάμαρα που είχαν φτιάξει για εκείνη. Την επόμενη μέρα, όταν την έπαιρνε η Μαρία, συνέχιζαν συνήθως μέχρι την Πλάκα, όπου έβλεπαν τον Γιώργη. Σχεδόν σε κάθε επίσκεψη έβλεπαν και τη Φωτεινή, και η Σοφία έπαιζε στην παραλία κάτω από την ταβέρνα μαζί με τον Μαθιό και τον Πέτρο, ενώ οι δυο γυναίκες ενημέρωναν η μία την άλλη για τα καθέκαστα της ζωής τους.

Η ζωή συνεχίστηκε με αυτό τον ευτυχημένο και κατασταλαγμένο τρόπο για κάμποσο καιρό. Η Σοφία απολάμβανε τη συνήθεια να βλέπει και τους δύο παππούδες της μια φορά τη βδομάδα, καθώς και τις συγκινήσεις που προσφέρει σε ένα παιδί το μεγάλο σε μια μεγάλη παραθαλάσσια πόλη. Με τον καιρό, η γνώση ότι η Μαρία και ο Νίκος δεν ήταν οι πραγματικοί γονείς της χάθηκε από τη μνήμη. Το σπίτι όπου έμεναν στον Άγιο Νικόλαο ήταν το μόνο που μπορούσε να θυμηθεί από τα πρώτα χρόνια της παιδικής της ηλικίας. Το μόνο κενό στη ζωή όλων ήταν ότι η Σοφία δεν είχε ένα αδερφάκι. Ήταν ένα θέμα για το οποίο σπάνια συζητούσαν, όμως η Μαρία το έφερε βαρέως που δεν είχε κάνει δικό της παιδί.

Όταν η Σοφία ήταν εννέα χρόνων, ο Αλέξανδρος Βανδουλάκης έκλεισε τα μάτια του για πάντα. Πέθανε γαλήνια, στον ύπνο του, έχοντας ρυθμίσει κάθε λεπτομέρεια της διαθήκης του, αφήνοντας το κτήμα να μοιραστεί ανάμεσα στις δυο κόρες του και τις οικογένειές τους, κι ένα γενναιόδωρο εφάπαξ ποσό, που κατατέθηκε σε καταπίστευμα για τη Σοφία. Τρία χρόνια αργότερα, ο Γιώργης έπεσε κατάκοιτος έπειτα από μια μόλυνση στο στήθος και μετακόμισε στο σπίτι στον Άγιο Νικόλαο για να τον φροντίζει η Μαρία. Για τα επόμενα δύο χρόνια, η έφηβη εγγονή του περνούσε ώρες κάθε μέρα καθισμένη στο κρεβάτι του και παίζοντας τάβλι μαζί του. Μια φθινοπωρινή μέρα, λίγο πριν γυρίσει η Σοφία από το σχολείο, πέθανε. Και οι δύο γυναίκες στη ζωή του ήταν συγκλονισμένες. Η μόνη τους αληθινή παρηγοριά ήταν το πλήθος που συγκεντρώθηκε στην κηδεία του. Αυτή έγινε στην Πλάκα, και η εκκλησία γέμισε με πολύ πάνω από εκατό χωρικούς, οι οποίοι θυμούνταν με αγάπη τον λιγομίλητο ψαρά που υπέμεινε τόση δυστυχία, τόσο καρτερικά.

ΕΝΑ ΚΡΥΟ ΠΡΩΙΝΟ, στις αρχές της επόμενης χρονιάς, έφτασε ένας φάκελος με τυπωμένα στοιχεία και σφραγίδα του ταχυδρομείου του Ηρακλείου. Είχε ως παραλήπτη τους «Κηδεμόνας της Σοφίας Βανδουλάκη». Το στομάχι της Μαρίας σφίχτηκε όταν είδε το όνομα. Ήταν αυτό που η Σοφία δεν γνώριζε ότι της ανήκε· άρπαξε το γράμμα από το χαλάκι της εξώπορτας και αμέσως το έχωσε στο βάθος ενός συρταριού. Υπήρχε μόνο ένας αποστολέας για ένα γράμμα που απευθυνόταν με αυτό τον τρόπο στον παραλήπτη του, και η Μαρία είχε πλημμυρίσει από ταραχή· σκόπευε να περιμένει μέχρι να επιστρέψει ο άντρας της για να διαπιστώσει αν οι φόβοι της ήταν δικαιολογημένοι.

Περίπου στις δέκα εκείνη τη νύχτα, ο Νίκος ήρθε στο σπίτι ύστερα από μια κουραστική μέρα στο νοσοκομείο. Η Σοφία

είχε πάει για ύπνο μία ώρα νωρίτερα. Με κάποια τυπικότητα, ο Νίκος άνοιξε το φάκελο με τον ασημένιο χαρτοκόπτη του κι έβγαλε από μέσα ένα σκληρό κομμάτι χαρτί.

Προς πάντα ενδιαφερόμενον

Κάθονταν μαζί στον καναπέ, τα πόδια τους ακουμπούσαν μεταξύ τους και το χέρι του Νίκου έτρεμε ελαφρά καθώς κρατούσε το γράμμα για να το διαβάσουν και οι δύο.

Μετά λύπης σας πληροφορούμε ότι ο Ανδρέας Βανδουλάκης απεβίωσε την εβδόμη Ιανουαρίου. Το αίτιον του θανάτου ήτο πνευμονία. Η ταφή θα λάβει χώραν την δεκάτην τετάρτην Ιανουαρίου. Παρακαλούμε επιβεβαιώσατε την λήψιν της παρούσης επιστολής.

*Μετά τιμής,
ο Διευθυντής Φυλακών Ηρακλείου*

Για μερικές στιγμές, δεν μίλησε κανείς από τους δύο. Όμως, διάβασαν και ξαναδιάβασαν το ψυχρό σημείωμα. Ανδρέας Βανδουλάκης. Το όνομά του κάποτε δημιουργούσε συνειρμούς πλούτου και υποσχέσεων. Ήταν δύσκολο να πιστέψουν, ακόμη και μετά τα τρομερά γεγονότα πριν από μια δεκαετία και πλέον, ότι η ζωή ενός τόσο προνομιούχου ανθρώπου είχε τελειώσει σε ένα υγρό κελί φυλακής. Χωρίς να μιλήσει, ο Νίκος σηκώθηκε πάνω, ξανάβαλε το γράμμα στο φάκελό του και διέσχισε το δωμάτιο για να το κλειδώσει στο γραφείο του. Δεν υπήρχε περίπτωση να το βρει εκεί η Σοφία.

Δυο μέρες αργότερα, η Μαρία ήταν η μόνη που βρισκόταν εκεί, καθώς το φέρετρο του Αντρέα κατέβαινε σ' έναν φτωχικό τάφο. Δεν ήρθε καμία από τις δυο αδερφές του. Δεν θα είχαν καν σκεφτεί να το κάνουν. Όσο τις αφορούσε, ο αδερφός τους ήταν σαν να είχε πεθάνει εδώ και πολύ καιρό.

Πλέον, ήταν τα τέλη της δεκαετίας του εξήντα, και άρχισε να καταφτάνει στην Κρήτη το πρώτο κύμα τουριστών, πολλοί από τους οποίους επισκέπτονταν τον Άγιο Νικόλαο, που έγινε μαγνήτης για τους Βορειοευρωπαίους, τους ξετρελαμένους από τη λιακάδα, τη ζεστή θάλασσα και το φτηνό κρασί. Η Σοφία ήταν δεκατεσσάρων ετών και γινόταν ισχυρογνώμων. Με γονείς που ήταν τόσο συμβατικοί, διαπίστωσε σύντομα ότι ένας αποτελεσματικός τρόπος για να επαναστατήσει ήταν να κάνει παρέα στην πόλη με αγόρια από τη Γαλλία και τη Γερμανία, τα οποία χαιρόνταν ιδιαίτερα να βρίσκονται συντροφιά με μια όμορφη Ελληνίδα, που διέθετε καμπύλες και μαλλιά μέχρι τη μέση. Μολονότι ο Νίκος σιχαινόταν να συγκρούεται με τη Σοφία, τους καλοκαιρινούς μήνες οι μάχες γίνονταν σχεδόν καθημερινό φαινόμενο.

«Κληρονόμησε την ομορφιά της μάνας της», είπε η Μαρία απελπισμένη μια νύχτα, όταν η Σοφία δεν είχε γυρίσει ακόμη στο σπίτι. «Όμως, τώρα φαίνεται ότι ίσως να έχει και το χαρακτήρα της».

«Λοιπόν, νομίζω ότι ξέρω τελικά σε ποια πλευρά της διαμάχης ανάμεσα στην ανατροφή και τη φύση βρίσκομαι», είπε ο Κυρίσης θλιμμένα.

Αν και ήταν απείθαρχη από πολλές απόψεις, η Σοφία δούλευε σκληρά στο σχολείο, και όταν έφτασε στην ηλικία των δεκαοχτώ, ήταν ώρα να σκεφτεί τη δυνατότητα να μπει στο πανεπιστήμιο. Ήταν μια ευκαιρία που ποτέ δεν υπήρξε για τη Μαρία, κι αυτό ήταν κάτι που και εκείνη και ο Νίκος ήθελαν για το κορίτσι. Η Μαρία υπέθεσε ότι η Σοφία θα πήγαινε για τις σπουδές της στο Ηράκλειο, αλλά απογοητεύτηκε. Από τότε που ήταν παιδί, η Σοφία χάζευε τα μεγάλα πλοία που πηγαينوέρχονταν στην ηπειρωτική Ελλάδα. Ήξερε ότι ο Νίκος είχε σπουδάσει στην Αθήνα, κι εκεί ήθελε να πάει κι αυτή. Μια και δεν είχε φύγει ποτέ από την Κρήτη, η Μαρία είχε τρομοκρατηθεί με τη φιλοδοξία της Σοφίας να φύγει μακριά.

«Μα το πανεπιστήμιο του Ηρακλείου είναι τόσο καλό όσο οποιοδήποτε άλλο στην Ελλάδα», είπε, προσπαθώντας να συγκινήσει τη Σοφία.

«Είμαι σίγουρη», απάντησε η Σοφία. «Αλλά ποιο είναι το πρόβλημα αν πάω κάπου πιο μακριά;»

«Δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα απολύτως», απάντησε η Μαρία αμυντικά. «Όμως, η Κρήτη μου φαίνεται αρκετά μεγάλο μέρος. Έχει τη δική της ιστορία και τα δικά της έθιμα».

«Αυτό ακριβώς είναι το θέμα», είπε απότομα η Σοφία, δείχνοντας μια ατσάλινη αποφασιστικότητα που τίποτα δεν μπορούσε να την κάμψει. «Είναι τόσο κλεισμένη μέσα στη δική της κουλτούρα. Φαίνεται σχεδόν απομονωμένη από τον έξω κόσμο, μερικές φορές. Θέλω να πάω στην Αθήνα ή στη Θεσσαλονίκη - τουλάχιστον αυτές οι πόλεις συνδέονται με τον υπόλοιπο κόσμο. Συμβαίνουν τόσα πολλά εκεί πέρα, και τα περισσότερα ούτε καν μας αγγίζουν εδώ».

Έδειχνε μια επιθυμία να ταξιδέψει, που ήταν απόλυτα φυσιολογική για ένα κορίτσι σε αυτό το στάδιο της ζωής. Πλέον, όλοι οι άνθρωποι της ηλικίας της φαίνονταν πρόθυμοι να φύγουν και να γνωρίσουν τον κόσμο. Η Μαρία το έτρεμε αυτό, όμως. Πέρα από τους δικούς της φόβους μήπως έχανε τη Σοφία, της ερχόταν στο μυαλό και το ερώτημα της πατρότητας της Σοφίας. Ο Μανόλης θα μιλούσε έτσι, ότι η Κρήτη είναι ένα μικρό νησί σ' έναν μεγάλο πλανήτη και πόσο συναρπαστικές ήταν οι δυνατότητες μακριά από αυτό. Υπήρχε κάτι παράξενα γνώριμο σ' αυτό τον πόθο για περιπλάνηση.

Όταν ήρθε ο Ιούνιος, η Σοφία είχε πάρει την απόφασή της. Θα πήγαινε στην Αθήνα και οι γονείς της δεν θα έμπαιναν εμπόδιο στο δρόμο της. Στο τέλος του Αυγούστου θα σάλπαρε για μακριά.

ΤΗ ΝΥΧΤΑ, την παραμονή της αναχώρησης της κόρης τους με το καράβι για τον Πειραιά, η Μαρία κι ο Νίκος κάθονταν στον κήπο κάτω από μια παμπάλαια κληματαριά, βαρυφοτωμένη με τσαμπιά ώριμων, πορφυρών σταφυλιών. Η Σοφία έλειπε. Ο Νίκος έπινε αργά τις τελευταίες σταγόνες ενός μεγάλου ποτηριού μπράντι.

«Πρέπει να της το πούμε, Μαρία», είπε.

Δεν υπήρξε απάντηση. Στη διάρκεια των τελευταίων μηνών, οι δυο τους δεν έπαψαν να συζητούν αν θα έπρεπε ή όχι να πουν στη Σοφία ότι δεν ήταν οι πραγματικοί γονείς της. Όταν η Μαρία παραδέχτηκε τελικά την πιθανότητα να ήταν ο Μανόλης ο πατέρας της Σοφίας, ο Κυρίτσης πήρε την οριστική απόφαση του. Το κορίτσι έπρεπε να ξέρει. Τώρα που υπήρχε η πιθανότητα ο πατέρας της να ζει και να εργάζεται στην Αθήνα, ή οπουδήποτε αλλού εν προκειμένω, έπρεπε να της πουν την αλήθεια. Η Μαρία ήξερε ότι ο Νίκος είχε δίκιο και ότι έπρεπε να μιλήσουν στη Σοφία πριν φύγει για την Αθήνα, όμως κάθε μέρα ανέβαλλε τη στιγμή.

«Κοίτα, δεν με νοιάζει να της μιλήσω εγώ», είπε ο Νίκος. «Απλώς πιστεύω ότι δεν υπάρχει άλλο περιθώριο για αναβολές».

«Ναι, ναι. Ξέρω ότι έχεις δίκιο», είπε η Μαρία, παίρνοντας μια βαθιά ανάσα. «Να της το πούμε απόψε».

Έμειναν στη ζέστη της καλοκαιρινής νύχτας, παρακολουθώντας τις πεταλούδες να στροβιλίζονται σαν μπαλαρίνες γύρω από το φως. Κάπου-κάπου, τη σιωπή τάραζε το θρόισμα μιας σαύρας, που έσερνε την ουρά της σε κάποιο ξερό φύλλο πριν εκτοξευθεί κατακόρυφα στον τοίχο του σπιτιού. Τι επιφύλασσαν τούτα τα λαμπερά αστέρια για την οικογένειά της; αναρωτήθηκε η Μαρία. Φαίνονταν σαν να παρακολουθούσαν πάντοτε, γνωρίζοντας το επόμενο κεφάλαιο πριν από εκείνη. Ήταν αργά και η Σοφία δεν είχε επιστρέψει ακόμη, όμως δεν είχαν σκοπό να το βάλουν κάτω και να πάνε για

ύπνο. Δεν μπορούσαν να αναβάλουν αυτό που έπρεπε να κάνουν για μια ακόμη μέρα. Στις έντεκα παρά τέταρτο, η θερμοκρασία είχε πέσει και η Μαρία έτρεμε.

«Πάμε μέσα;» είπε.

Ο χρόνος φάνηκε να στέκει ακίνητος για τα επόμενα δεκαπέντε λεπτά, όμως, τελικά, άκουσαν την εξώπορτα να κλείνει με θόρυβο. Η Σοφία είχε επιστρέψει.

Εικοστό Πέμπτο Κεφάλαιο

ΟΤΑΝ Η ΦΩΤΕΙΝΗ έφτασε σ' αυτό το σημείο της αφήγησης της, κατακλύστηκε ξαφνικά από την ευθύνη να περιγράψει τα συναισθήματα κάποιας που ήταν κάτι παραπάνω από ικανή να πει μόνη της την ιστορία της. Μολονότι η Φωτεινή ήξερε καλύτερα από οποιονδήποτε πώς πρέπει να ένιωσε η Σοφία, ποιος μπορούσε να πει την ιστορία καλύτερα από εκείνη που είχε δεχτεί τα χτυπήματα της αλήθειας από πρώτο χέρι; Ήταν η Σοφία που, εκείνη τη νύχτα του Αυγούστου, έμεινε επανειλημμένα με κομμένη την ανάσα καθώς οι γονείς της της αποκάλυπταν ότι στην πραγματικότητα δεν ήταν γονείς της· εκείνη που χρειάστηκε να αντιμετωπίσει το γεγονός ότι η πραγματική μητέρα της δεν ήταν πια ζωντανή και ότι δεν υπήρχε βεβαιότητα για την ταυτότητα του βιολογικού πατέρα της. Ποτέ ξανά δεν θα μπορούσε να είναι σίγουρη για τίποτα. Ακόμη κι αν η γη κάτω από τα πόδια της ταραζόταν και το νησί της Κρήτης σειόταν από έναν τεράστιο σεισμό, δεν θα μπορούσε να αισθανθεί πιο ανασφαλής.

Η Φωτεινή συνειδητοποίησε ότι υπήρχε μόνο ένα πράγμα που μπορούσε να κάνει, και το μόνο που χρειαζόταν ήταν ένα τηλεφώνημα στη Σοφία, στο Λονδίνο. Σηκώθηκε αθόρυβα,

αφήνοντας την Αλέξις να ατενίζει την πλέον οικεία εικόνα της Σπιναλόγκας.

Μόλις σήκωσε το ακουστικό, η Σοφία κατάλαβε ποιος της τηλεφωνούσε.

«Φωτεινή! Εσύ είσαι;»

«Ναι, εγώ. Τι κάνεις, Σοφία;»

«Πολύ καλά, σ' ευχαριστώ. Σε επισκέφτηκε η κόρη μου η Αλέξις; Της έδωσα ένα γράμμα για σένα».

«Και βέβαια ήρθε να με δει, και μάλιστα είναι ακόμη εδώ. Περάσαμε πολύ ωραία μαζί και έκανα σχεδόν όλα όσα μου ζήτησες».

Υπήρξε μια στιγμή δισταγμού στην άλλη άκρη της γραμμής. Η Φωτεινή αισθάνθηκε ότι έπρεπε να βιαστούν.

«Σοφία, πόσο θα σου πάρει να έρθεις εδώ; Είπα στην Αλέξις όλα όσα μπορούσα, όμως υπάρχουν κάποια πράγματα που δεν νιώθω σωστό να της πω. Πρέπει να φύγει σύντομα για να συναντήσει το φίλο της, αλλά, αν μπορούσες να έρθεις εδώ πριν φύγει, θα μπορούσαμε να περάσουμε μερικές μέρες μαζί. Τι λες;»

Και πάλι, σιωπή στην άλλη άκρη.

«Σοφία, είσαι ακόμη εκεί;»

«Ναι, είμαι ακόμη εδώ...»

Ήταν μια τόσο αυθόρμητη πρόσκληση. Υπήρχαν χίλιοι λόγοι για τους οποίους η Σοφία δεν γινόταν να παρατήσει τα πάντα και να τρέξει στην Ελλάδα, όμως υπήρχαν και αρκετοί καλοί λόγοι για να το κάνει, και σχεδόν αμέσως αποφάσισε να παραμερίσει τις αντιρρήσεις της. Θα πήγαινε η ίδια στην Κρήτη μέχρι την επόμενη μέρα, ο κόσμος να χαλούσε.

«Κοίτα, θα δω αν μπορώ να βρω πτήση. Θα ήταν υπέροχο να έρθω στην Πλάκα έπειτα από τόσο καιρό».

«Ωραία. Δεν θα το πω στην Αλέξις, αλλά θα προσεύχομαι να καταφέρεις να έρθεις».

Η Σοφία δεν είχε πρόβλημα να βρει θέση σε μια πτήση για την Αθήνα. Σ' αυτό το στάδιο της τουριστικής περιόδου

υπήρχε ελάχιστη ζήτηση, κι ένα αεροπλάνο θα έφευγε από το Χίθροου εκείνο το απόγευμα. Βιαστικά, έφτιαξε μια μικρή βαλίτσα κι άφησε μήνυμα στον τηλεφωνητή του Μάρκου, με το οποίο του εξηγούσε πού πήγαινε. Το αεροπλάνο απογειώθηκε στην ώρα του, και στις οκτώ η ώρα εκείνο το βράδυ κατευθυνόταν ολοταχώς με ταξί στον Πειραιά, όπου πήρε το βραδινό πλοίο για το Ηράκλειο. Καθώς το καράβι ακολουθούσε τη ρότα του προς το νότο, η Σοφία είχε άφθονο χρόνο να αρχίσει να αγωνιά για το τι θα αντιμετώπιζε όταν έφτανε. Σχεδόν δεν μπορούσε να πιστέψει ότι είχε πάρει αυτή την απόφαση. Το να πάει στην Πλάκα θα ήταν ένα ταξίδι τόσο φορτωμένο με μνήμες, που εξεπλάγη και η ίδια με τον εαυτό της, όμως η Φωτεινή είχε ακουστεί επίμονη. Ίσως, πράγματι, να είχε έρθει η ώρα να βρεθεί αντιμέτωπη με το παρελθόν της.

Το επόμενο πρωί, λιγότερο από είκοσι τέσσερις ώρες μετά την τηλεφωνική συνομιλία ανάμεσα στις δυο γυναίκες, η Φωτεινή είδε ένα αυτοκίνητο να σταματάει στον παράδρομο κοντά στην ταβέρνα. Μια παχουλή, ξανθιά γυναίκα βγήκε από μέσα. Μολονότι είχαν περάσει είκοσι χρόνια από τότε που την είδε τελευταία φορά και τα ξανθά μαλλιά θα μπορούσαν να την παραπλανήσουν, η Φωτεινή κατάλαβε αμέσως ποια ήταν. Έτρεξε να την υποδεχτεί.

«Σοφία, ήρθες. Δεν το πιστεύω!» αναφώνησε. «Δεν ήμουν σίγουρη ότι θα 'ρχόσουν!»

«Και βέβαια ήρθα. Ήθελα να επιστρέψω εδώ και χρόνια, αλλά ποτέ δεν φαινόταν κατάλληλη η στιγμή. Και, τέλος πάντων, ποτέ δεν με κάλεσες», πρόσθεσε περιπαιχτικά.

«Ξέρεις ότι δεν χρειάζεται να περιμένεις πρόσκληση για να έρθεις εδώ. Μπορούσες να έρθεις όποτε ήθελες».

«Το ξέρω». Η Σοφία σταμάτησε και κοίταξε γύρω της. «Όλα δείχνουν περίπου ίδια».

«Δεν έχουν αλλάξει και πολλά», είπε η Φωτεινή. «Ξέρεις πώς είναι αυτά τα χωριά. Ένα μαγαζί να βάψει τα ρολά του με διαφορετικό χρώμα και γίνεται χαμός!»

Όπως είχε υποσχεθεί, η Φωτεινή δεν είπε τίποτα στην Αλέξις για την επικείμενη άφιξη της μητέρας της, και όταν η νεαρή γυναίκα εμφανίστηκε στο προαύλιο, με τα μάτια θολά από τον ύπνο, έμεινε έκπληκτη που έβλεπε μπροστά της τη μητέρα της, και αρχικά αναρωτήθηκε μήπως ευθυνόταν το κονιάκ της προηγούμενης νύχτας για τις παραισθήσεις της.

«Μαμά;» ήταν το μόνο που μπόρεσε να πει.

«Ναι, εγώ είμαι», απάντησε η Σοφία. «Με κάλεσε η Φωτεινή και μου φάνηκε καλή ευκαιρία να έρθω εδώ».

«Τι έκπληξη!» αποκρίθηκε η κόρη της.

Οι τρεις γυναίκες κάθισαν σε ένα τραπέζι και ήπιαν κρύα αναψυκτικά, κάτω από τη σκιά της τέντας.

«Πώς πάει το ταξίδι σου;» ρώτησε η Σοφία.

«Ε, έτσι κι έτσι ήταν», είπε η Αλέξις, ανασηκώνοντας τους ώμους της με επιφυλακτικότητα. «Μέχρι που ήρθα εδώ. Και τότε απέκτησε πολύ μεγαλύτερο ενδιαφέρον. Περνάω φανταστικά στην Πλάκα».

«Ο Εντ είναι εδώ, μαζί σου;» ρώτησε η Σοφία.

«Όχι. Τον άφησα στα Χανιά», είπε η Αλέξις, κοιτώντας τον καφέ της. Δεν τον είχε σκεφτεί σχεδόν καθόλου τις προηγούμενες ημέρες και ξαφνικά αισθάνθηκε ένα τσίμπημα ενοχής που τον είχε εγκαταλείψει για τόσο πολύ. «Όμως, σκοπεύω να επιστρέψω αύριο», πρόσθεσε.

«Τόσο σύντομα;» αναφώνησε η Σοφία. «Μα εγώ μόλις ήρθα εδώ».

«Λοιπόν», είπε η Φωτεινή, φέρνοντας κι άλλα ποτά στο τραπέζι, «δεν έχουμε και πολύ χρόνο, συνεπώς».

Και οι τρεις τους ήξεραν ότι υπήρχε κάτι που έπρεπε να γίνει. Διαφορετικά, γιατί να έρθει η Σοφία; Το κεφάλι της Αλέξις γύριζε ακόμη από όλα όσα της είχε πει η Φωτεινή τις προηγούμενες ημέρες, όμως ήξερε ότι υπήρχε ένα τελευταίο κεφάλαιο. Αυτό είχε έρθει να της προσφέρει η μητέρα της.

Εικοστό Έκτο Κεφάλαιο

Η ΤΑΝ ΤΗ ΝΥΧΤΑ πριν φύγει η Σοφία για την Αθήνα, για να ξεκινήσει τη ζωή της ως φοιτήτρια στο πανεπιστήμιο. Η κασέλα της χρειάζοταν απλώς να μεταφερθεί λίγες εκατοντάδες μέτρα πιο κάτω, μέχρι το λιμάνι, και να φορτωθεί στο πλοίο, και ο επόμενος σταθμός της, όπως και ο δικός της, θα ήταν η πρωτεύουσα της Ελλάδας, τριακόσια χιλιόμετρα μακριά, στο βορρά. Η απόφαση της Σοφίας να ανοίξει τα φτερά της την έκανε να ταλαντεύεται τότε από αγωνία και τότε από φόβο, σε ίσο βαθμό. Νωρίτερα εκείνη την ημέρα, είχε παλέψει με τον πειρασμό να βγάλει όλα της τα πράγματα ένα-ένα και να τα τοποθετήσει ξανά εκεί όπου ανήκαν πάντοτε: ρούχα, βιβλία, στιλό, ξυπνητήρι, ραδιόφωνο, φωτογραφίες. Το να αφήσει το γνώριμο για το άγνωστο ήταν δύσκολο, και αντιλαμβανόταν την Αθήνα σαν μια πόρτα που οδηγούσε είτε στην περιπέτεια είτε στην καταστροφή. Η δεκαοχτάχρονη Σοφία δεν μπορούσε να φανταστεί κάτι ενδιαμέσο. Όλο της το σώμα πονούσε, επειδή περίμενε ότι θα ένιωθε νοσταλγία για το σπίτι της, όμως δεν μπορούσε πια να κάνει πίσω. Στις έξι βγήκε έξω για να συναντήσει τους φίλους της, να πει αντί στους ανθρώπους που άφηνε πίσω της. Αυτό θα κατάφερνε να της απασχολήσει το μυαλό.

Όταν επέστρεψε, μόλις το ρολόι σήμανε έντεκα, βρήκε τον πατέρα της να βηματίζει πάνω-κάτω στο δωμάτιο. Η μητέρα της καθόταν στην άκρη μιας καρέκλας, με τις παλάμες της σφιχτά πλεγμένες μεταξύ τους και τους κόμπους των δαχτύλων της λευκούς από την ένταση. Όλοι οι μύες του προσώπου της ήταν τραβηγμένοι.

«Είστε ακόμη ξύπνιοι! Συγγνώμη που άργησα», είπε η Σοφία. «Όμως, δεν χρειάζοταν να με περιμένετε».

«Σοφία, θέλαμε να σου μιλήσουμε», είπε ο πατέρας της ήρεμα.

«Γιατί δεν κάθесαι;» πρότεινε η μητέρα της.

Η Σοφία ένωσε αμέσως άβολα.

«Όλα αυτά φαίνονται λιγάκι τυπικά», είπε, καθώς σωριάζοταν σε μια καρέκλα.

«Υπάρχουν ένα-δυο πράγματα που αισθανόμαστε ότι πρέπει να μάθεις πριν φύγεις για την Αθήνα, αύριο», είπε ο πατέρας της.

Τότε ανέλαβε η μητέρα της. Σε τελική ανάλυση, τα περισσότερα ήταν η δική της ιστορία.

«Δεν ξέρω από πού ν' αρχίσω», είπε. «Όμως, θα ξεκινήσω λέγοντας σου κάτι για τη γιαγιά σου...»

ΕΚΕΙΝΗ ΤΗ ΝΥΧΤΑ της είπαν τα πάντα, όπως ακριβώς τα είχε διηγηθεί η Φωτεινή στην Αλέξις. Ούτε η παραμικρή υποψία, ούτε η παραμικρή απρόσεχτη λέξη δεν είχαν προειδοποιήσει τη Σοφία, και ήταν εντελώς απροετοίμαστη να αντιμετωπίσει αυτές τις αποκαλύψεις. Είδε τον εαυτό της να στέκεται πάνω σ' ένα ψηλό βουνό, όπου είχαν συσσωρευτεί στρώματα μυστικότητας με την πάροδο των χιλιετιών και οι στιβάδες βράχων και πέτρας είχαν κολλήσει γερά η μία πάνω στην άλλη. Της είχαν κρύψει και την παραμικρή λεπτομέρεια. Φαινόταν σαν συνομοσία. Όταν το σκέφτηκε, συνειδητοποίησε ότι υπήρχαν δεκάδες άνθρωποι που γνώριζαν το φόνο της

μητέρας της, και όλοι τους κράτησαν τη σιωπή τους για τόσα χρόνια. Και οι εικασίες και τα κουτσομπολιά που πρέπει να ακολούθησαν; Ίσως οι άνθρωποι που την ήξεραν να ψιθύριζαν πίσω από την πλάτη της, καθώς διάβαινε από μπροστά τους: «Κακόμοιρο κορίτσι. Αναρωτιέμαι αν έμαθε ποτέ ποιος ήταν ο πατέρας της». Και μπορούσε να φανταστεί το μοχθηρό σούσουρο, τη μουρμούρα για τη λέπρα: «Για φαντάσου», πρέπει να είπαν. «Όχι μόνο μία, αλλά δύο περιπτώσεις στην οικογένεια της!» Όλο αυτό το στίγμα που κουβαλούσε χαρωπά για χρόνια και χρόνια, χωρίς να έχει καμία επίγνωση. Μια παραμορφωτική αρρώστια, μια ανήθικη μητέρα, ένα φονιά για πατέρα. Ένωσε απόλυτη αηδία. Η άγνοιά της δεν ήταν τίποτε λιγότερο από ευδαιμονία.

Δεν είχε ποτέ αμφισβητήσει ότι ήταν καρπός αυτών των δυο ανθρώπων που κάθονταν μπροστά της. Γιατί να το κάνει άλλωστε; Πάντοτε φανταζόταν ότι η εμφάνισή της ήταν ένας συνδυασμός εκείνης της Μαρίας και του Κυρίτση. Ακόμη και οι άνθρωποι το έλεγαν. Όμως, το αίμα της ήταν τόσο κοινό με του ανθρώπου που πάντα αποκαλούσε «πατέρα» όσο με οποιοδήποτε άντρα μπορούσε να συναντήσει στο δρόμο. Είχε αγαπήσει τους γονείς της ανενδοίαστα, όμως τώρα που δεν ήταν οι γονείς της, ήταν διαφορετικά τα αισθήματά της γι' αυτούς; Μέσα σε μία ώρα είχε αλλάξει ολόκληρη η ιστορία της ζωής της. Είχε διαλυθεί πίσω της, και όταν κοιτούσε εκεί, υπήρχε ένα κενό. Ένα χάσμα. Ένα τίποτα.

Άκουσε τα νέα σιωπηλά και αισθάνθηκε πως θα έκανε εμετό. Ούτε για μια στιγμή δεν σκέφτηκε πώς μπορεί να ένωσαν η Μαρία και ο Κυρίτσης ή τι τους είχε στοιχίσει που της είπαν την αλήθεια έπειτα από τόσο καιρό. Όχι. Αυτή ήταν η δική της ιστορία, η δική της ζωή, κι εκείνοι την είχαν διαστρεβλώσει, και είχε οργιστεί.

«Γιατί δεν μου τα είπατε αυτά πριν;» ούρλιαξε.

«Θέλαμε να σε προστατεύσουμε», είπε ο Κυρίτσης αποφασιστικά. «Δεν φαινόταν να υπάρχει ανάγκη να σου τα πούμε νωρίτερα».

«Σε αγαπήσαμε όπως θα σε αγαπούσαν οι πραγματικοί γονείς σου», πετάχτηκε η Μαρία ικετευτικά.

Ήταν ήδη αρκετά απελπισμένη που θα έχανε το παιδί της για χάρη του πανεπιστημίου, αλλά ταραχτηκε ακόμη περισσότερο επειδή το κορίτσι που στεκόταν μπροστά της και την κοιτούσε σαν να ήταν ξένη, δεν θα την θεωρούσε πλέον μητέρα του. Μήνες και χρόνια είχαν περάσει με το να μην έχει καμία σημασία το γεγονός ότι η Σοφία δεν ήταν σάρκα από τη σάρκα τους, αίμα από το αίμα τους, και την αγάπησαν πολύ περισσότερο ίσως επειδή δεν μπόρεσαν να κάνουν δικά τους παιδιά.

Εκείνη τη στιγμή, όμως, η Σοφία τους έβλεπε απλώς σαν δυο ανθρώπους που της είχαν πει ψέματα. Ήταν δεκαοχτώ χρόνων, παράλογη και αποφασισμένη πια να εκπληρώσει την επιθυμία της για τη δημιουργία ενός μέλλοντος όπου θα είχε τον έλεγχο των γεγονότων. Ο θυμός της παραχώρησε τη θέση του σε μια αδιαφορία που της επέτρεψε να ελέγξει τα συναισθήματά της, αλλά πάγωσε τις καρδιές των ανθρώπων που την αγαπούσαν περισσότερο από οποιονδήποτε στον κόσμο.

«Θα σας δω το πρωί», είπε, καθώς σηκωνόταν. «Το καράβι φεύγει στις εννιά».

Λέγοντας αυτά, τους γύρισε την πλάτη.

Το επόμενο πρωί, η Σοφία είχε ξυπνήσει από την αυγή για να μαζέψει τα τελευταία πράγματά της, και στις οκτώ, μαζί με τον Κυρίτση φόρτωσαν τις αποσκευές της στο αυτοκίνητο. Δεν μίλησε κανείς από τους δυο τους. Πήγαν και οι τρεις στο λιμάνι, και όταν ήρθε η στιγμή, ο αποχαιρετισμός της Σοφίας ήταν τυπικός.

Τους φίλησε και στα δύο μάγουλα.

«Αντίο», είπε. «Θα σας γράφω».

Υπήρχε κάτι το οριστικό σε αυτό το αντίο, που δεν άφηνε καμία υπόσχεση ότι θα ξαναβρίσκονταν σύντομα. Την πίστεψαν ότι θα τους έγραφε, αλλά ήξεραν ήδη ότι δεν είχε νόημα να περιμένουν γράμμα. Καθώς το καράβι απομακρυνόταν από την προκυμαία, η Μαρία ήταν βέβαιη πως αυτό ήταν ότι χειρότερο μπορούσε να της φέρει η ζωή. Οι άνθρωποι που έστεκαν δίπλα τους ανέμιζαν τα χέρια τους αποχαιρετώντας θερμά κάποιον αγαπημένο τους, όμως η Σοφία δεν φαινόταν πουθενά. Δεν βρισκόταν καν στο κατάστρωμα.

Η Μαρία και ο Κυρίτσης έμειναν και κοιτούσαν μέχρι που το πλοίο έγινε κουκκίδα στον ορίζοντα. Μόνο τότε γύρισαν την πλάτη τους. Το κενό ήταν αφόρητο.

Για τη Σοφία, το ταξίδι για τη Αθήνα έγινε φυγή από το παρελθόν της, από το στίγμα της λέπρας και την αβεβαιότητα της καταγωγής της. Έπειτα από λίγους μήνες, ήταν έτοιμη να γράψει ένα γράμμα.

Αγαπημένη μου μητέρα και αγαπημένε μου πατέρα (ή μήπως θα έπρεπε να σας λέω «θείε» και «θεία»; Τίποτε από τα δύο δεν μου φαίνεται σωστό πια),

Λυπάμαι που τα πράγματα ήταν τόσο δύσκολα όταν έφυγα. Κλονίστηκα τρομερά. Δεν μπορώ καν να το εκφράσω με λόγια, κι ακόμη αισθάνομαι άσχημα όταν τα σκέφτομαι όλα αυτά. Τέλος πάντων, σας γράφω απλώς για να σας πω ότι είμαι καλά εδώ. Χαίρομαι τις παραδόσεις στο πανεπιστήμιο, και μολονότι η Αθήνα είναι πολύ πιο μεγάλη και πιο βρόμικη από τον Άγιο Νικόλαο, τη συνηθίζω σιγά-σιγά.

Θα σας ξαναγράψω. Το υπόσχομαι.

Με αγάπη,

Σοφία

Το γράμμα τα έλεγε όλα και δεν έλεγε τίποτα. Συνέχισαν να λαμβάνουν σημειώματα που ήταν περιγραφικά και συχνά

ενθουσιώδη, όμως πρόδιδαν ελάχιστα για το πώς ένιωθε η Σοφία. Στο τέλος του πρώτου έτους, απογοητεύτηκαν οικτρά, αλλά δεν έμειναν κατάπληκτοι, όταν εκείνη δεν επέστρεψε για τις διακοπές.

Απέκτησε εμμονή με το παρελθόν της και αποφάσισε να περάσει το καλοκαίρι προσπαθώντας να βρει τα ίχνη του Μανόλη. Αρχικά, οι ενδείξεις ήταν θετικές και ακολούθησε κάποια στοιχεία στην Αθήνα, και κατόπιν σε άλλα μέρη της Ελλάδας. Μετά, οι πηγές της έγιναν ανακριβείς, οι τηλεφωνικοί κατάλογοι και τα ταχυδρομεία, για παράδειγμα, κι απλώς χτυπούσε την πόρτα κάθε ξένου που τύχαινε να λέγεται Βανδουλάκης· έπειτα, στέκονταν και οι δυο τους αμήχανα, μέχρι η Σοφία να δώσει εξηγήσεις και να ζητήσει συγγνώμη που είχε ενοχλήσει. Τα ίχνη, τελικά, έσβησαν, κι ένα πρωί ξύπνησε σ' ένα ξενοδοχείο στη Θεσσαλονίκη, ρωτώντας τον εαυτό της τι στο καλό έκανε. Ακόμη κι αν έβρισκε αυτό τον άνθρωπο, δεν θα ήξερε με βεβαιότητα αν ήταν ο πατέρας της. Όπως και να είχε, θα προτιμούσε ο πατέρας της να ήταν ένας φονιάς που σκότωσε τη μάνα της ή ένας μοιχός που την είχε εγκαταλείψει; Οι επιλογές δεν έλεγαν και πολλά. Μήπως να άφηνε την αβεβαιότητα του παρελθόντος της και να έφτιαχνε ένα μέλλον;

Στις αρχές του δεύτερου έτους, γνώρισε κάποιον ο οποίος αποδείχτηκε πιο σημαντική φυσιογνωμία στη ζωή της από τον πατέρα της, όποιος κι αν ήταν αυτός. Ήταν ένας Άγγλος ονόματι Μάρκος Φίλντινγκ και βρισκόταν σε εκπαιδευτική άδεια από το πανεπιστήμιο, για ένα χρόνο. Η Σοφία δεν είχε γνωρίσει κανέναν σαν κι αυτόν. Ήταν μεγαλόσωμος, με μια χλομή επιδερμίδα που εμφάνιζε κηλίδες όταν ερχόταν σε δύσκολη θέση ή ζεσταινόταν, και είχε καταγάλανα μάτια, πράγμα σπάνιο στην Ελλάδα. Επίσης, έδειχνε πάντοτε «τσαλακωμένος», με τρόπο που μόνος ένας Άγγλος μπορούσε να το κάνει.

Ο Μάρκος δεν είχε ποτέ ένα πραγματικό κορίτσι. Ήταν γενικά πολύ απομονωμένος λόγω των σπουδών του ή πολύ ντροπαλός για να κυνηγήσει γυναίκες, και τον τρόμαζε το σεξουαλικά απελευθερωμένο Λονδίνο της δεκαετίας του εβδομήντα. Η Αθήνα, στη διάρκεια της ίδιας περιόδου, βρισκόταν αρκετά πίσω σ' αυτή την επανάσταση. Τον πρώτο του μήνα στο πανεπιστήμιο, γνώρισε τη Σοφία σε μια παρέα φοιτητών και τη θεώρησε την ομορφότερη γυναίκα που είχε δει ποτέ του. Αν κι εκείνη έδειχνε να έχει εμπειρία από τον κόσμο, δεν προσεγγιζόταν εύκολα και εξεπλάγη όταν δέχτηκε μια πρόσκλησή του.

Μέσα σε εβδομάδες, έγιναν αχώριστοι, κι όταν ήρθε η ώρα να επιστρέψει ο Μάρκος στην Αγγλία, η Σοφία πήρε την απόφαση να εγκαταλείψει τις σπουδές της για να φύγει μαζί του.

«Δεν έχω δεσμούς εδώ», του είπε μια νύχτα. «Είμαι ορφανή».

Όταν εκείνος εξέφρασε τις επιφυλάξεις του, τον διαβεβαίωσε ότι ήταν αλήθεια.

«Όχι, αλήθεια, είμαι», είπε. «Έχω ένα θείο και μια θεία που με μεγάλωσαν, αλλά βρίσκονται στην Κρήτη. Δεν θα τους πειράξει αν πάω στο Λονδίνο».

Δεν είπε τίποτε άλλο για την ανατροφή της, και ο Μάρκος δεν την πίεσε, αλλά επέμεινε ότι θα έπρεπε να παντρευτούν. Η Σοφία δεν χρειαζόταν να πεισθεί. Ήταν απόλυτα και παθιασμένα ερωτευμένη με αυτό τον άντρα και ήξερε, πέρα από κάθε αμφιβολία, ότι δεν θα την απογοήτευε ποτέ.

Μια ψυχρή μέρα του Φεβρουαρίου, από εκείνες τις μέρες που ο πάγος κρατάει μέχρι το μεσημέρι, παντρεύτηκαν σ' ένα ληξιαρχείο του νότιου Λονδίνου. Η πρόσκληση, μάλλον ανεπίσημη, βρισκόταν στο ράφι πάνω από το τζάκι της Μαρίας και του Νίκου για μερικές εβδομάδες. Θα ήταν η πρώτη φορά που θα έβλεπαν τη Σοφία από τη μέρα που σάλπαρε μακριά

τους. Ο οξύς πόνος της εγκατάλειψης τον οποίο ένιωσαν τόσο έντονα στην αρχή, σταδιακά μαλάκωσε κι έδωσε τη θέση του στο μόνιμο άλγος της αποδοχής. Και οι δύο αντιμετώπιζαν αυτόν το γάμο με ένα μείγμα ενθουσιασμού και φόβου.

Συμπάθησαν τον Μάρκους ακαριαία. Η Σοφία δεν θα μπορούσε να βρει έναν πιο καλόκαρδο, πιο αξιόπιστο άνθρωπο, και το ότι την είδαν τόσο ευχαριστημένη και ασφαλή ήταν αυτό που εύχονταν, αν και την όλη κατάσταση αμαύρωνε το γεγονός πως τώρα πια ήταν ελάχιστες οι πιθανότητες να επιστρέψει ποτέ στην Κρήτη και να εγκατασταθεί εκεί. Απόλαυσαν τον εγγλέζικο γάμο, μολονότι φάνηκε να μην έχει όλο αυτό το τελετουργικό και την παράδοση που είχαν συνηθίσει. Ήταν σαν ένα συνηθισμένο πάρτι, εκτός από το ότι εκφωνήθηκαν κάποιοι λόγοι, κι αυτό που τους φάνηκε πιο περίεργο απ' όλα ήταν πως η νύφη ουσιαστικά δεν ξεχώριζε από τους άλλους καλεσμένους, καθώς ήταν ντυμένη με κόκκινο σακάκι και παντελόνι. Σύστησαν σε όλους τη Μαρία, που δεν μιλούσε καθόλου αγγλικά, ως θεία της Σοφίας, και τον Νίκο, που μιλούσε άπταιστα αγγλικά, ως θείο της. Παρέμειναν ο ένας στο πλευρό του άλλου σε όλη τη διάρκεια, με τον Κυρίτση να παίζει το ρόλο διερμηνέα για τη γυναίκα του.

Κατόπιν, έμειναν στο Λονδίνο για δύο νύχτες. Η Μαρία, ειδικά, είχε σαστίσει από αυτή την πόλη, όπου η Σοφία είχε επιλέξει πλέον να ζήσει. Ήταν ένας άλλος πλανήτης γι' αυτήν, ένα μέρος που δονούνταν ακατάπαυστα από το θόρυβο των αυτοκινήτων, τα τερατώδη κόκκινα λεωφορεία και τα διογκούμενα πλήθη που περνούσαν μπροστά από τις βιτρίνες με τις κούκλες. Ήταν μια πόλη όπου, ακόμη κι αν κατοικούσες εκεί, οι πιθανότητες να πέσεις πάνω σε κάποιον γνωστό ήταν ανύπαρκτες. Ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που άφησε η Μαρία το νησί της καταγωγής της.

Ακόμη και με τον άντρα της, η Σοφία είχε εξερευνήσει την άγνωστη περιοχή ανάμεσα στα μυστικά και τα ψέματα/Επεισε

τον εαυτό της ότι η απόκρυψη, η πράξη τού να μη λες κάτι, ήταν πολύ διαφορετική από το να λες κάτι που δεν ήταν αλήθεια. Ακόμη κι όταν γεννήθηκαν τα δικά της παιδιά -με την Αλέξις να έρχεται πρώτη, μόλις ένα χρόνο μετά το γάμο- ορκίστηκε να μην τους μιλήσει ποτέ για την οικογένειά της στην Κρήτη. Θα τους κρατούσε μυστικές τις ρίζες τους και θα τα προστάτευε για πάντα από τη βαθιά ντροπή του παρελθόντος.

Το 1990, σε ηλικία ογδόντα ετών, ο γιατρός Κυρίτσης πέθανε. Αρκετές σύντομες νεκρολογίες, όχι παραπάνω από καμιά δεκαριά γραμμές, εμφανίστηκαν στις βρετανικές εφημερίδες, εξαίροντας τη συνεισφορά του στην έρευνα για τη λέπρα, και η Σοφία τις έκοψε προσεκτικά και τις μάζεψε. Παρά τη διαφορά σχεδόν είκοσι χρόνων στην ηλικία τους, η Μαρία έζησε μόλις πέντε χρόνια ακόμη. Η Σοφία πέταξε στην Κρήτη μόνο για δύο ημέρες για την κηδεία της θείας της, και είχε κατακλυστεί από την ενοχή και το αίσθημα της απώλειας. Συνειδητοποίησε ότι ο εαυτός της των δεκαοχτώ χρόνων δεν είχε δείξει τίποτε άλλο από εγωκεντρική αγνωμοσύνη, με τον τρόπο που έφυγε από την Κρήτη τόσα χρόνια πριν, όμως ήταν πλέον πολύ αργά για να επανορθώσει. Πολύ, πάρα πολύ αργά.

Σ' εκείνο το σημείο η Σοφία αποφάσισε να σβήσει οριστικά το παρελθόν της. Πέταξε τα ενθύμια της μητέρας και της θείας της, που ήταν κρυμμένα σ' ένα κουτί στο βάθος της ντουλάπας της, κι ένα απόγευμα, πριν επιστρέψουν τα παιδιά από το σχολείο, έκαψε στο τζάκι ένα σωρό από κιτρινωμένους φακέλους με ελληνικές σφραγίδες. Κατόπιν, έβγαλε το πίσω καπάκι της κορνιζαρισμένης φωτογραφίας της θείας και του θείου της, και τοποθέτησε πίσω της τα αποκόμματα της εφημερίδας που συμπύκνωναν τη ζωή του Κυρίτση σε λίγες προτάσεις. Αυτή η καταγραφή της πιο ευτυχισμένης μέρας τους βρισκόταν πια στο κομοδίνο της Σοφίας και ήταν το μόνο που απέμενε από το παρελθόν.

Καταστρέφοντας τα υλικά στοιχεία της ιστορίας της, η Σοφία είχε προσπαθήσει να αποτινάξει το παρελθόν της, όμως

ο φόβος της ανακάλυψής του της έτρωγε τα σωθικά σαν αρρώστια και, καθώς περνούσαν τα χρόνια, γινόταν ολοένα πιο έντονη η ενοχή για το πώς είχε φερθεί στη θεία και το θείο της. Της καθόταν στο στομάχι σαν πέτρα μια λύπη που μερικές φορές την έκανε να αισθάνεται άρρωστη, όταν συνειδητοποιούσε πως δεν μπορούσε να κάνει τίποτα για να επανορθώσει. Τώρα που τα παιδιά της είχαν φύγει από το σπίτι, αισθανόταν πιο σφοδρή από ποτέ την οδύνη των τύψεων και ήξερε με σιγουριά ότι είχε προκαλέσει ασυγχώρητο πόνο.

Ο Μάρκος κατάλαβε ότι δεν έπρεπε να κάνει πολλές ερωτήσεις και συμβιβάστηκε με την επιθυμία της Σοφίας να αποφύγει κάθε αναφορά στο παρελθόν της, όμως, καθώς μεγάλωναν τα παιδιά, τα κρητικά χαρακτηριστικά τους έγιναν πρόδηλα: στην Αλέξις τα όμορφα μαύρα μαλλιά και στον Νικ οι μαύρες βλεφαρίδες που πλαισίωναν τα μάτια του. Η Σοφία φοβόταν συνέχεια μήπως τα παιδιά της ανακάλυπταν μια μέρα τι είδους άνθρωποι ήταν οι πρόγονοί τους, και το στομάχι της σφιγγόταν. Κοιτάζοντας την Αλέξις τώρα, η Σοφία ευχήθηκε να είχε σταθεί πιο ειλικρινής. Είδε την κόρη της να την παρατηρεί σαν να μην την είχε αντικρίσει ποτέ πριν. Ήταν δικό της λάθος. Είχε κάνει τον εαυτό της ξένο για τα παιδιά της και τον άντρα της.

«Λυπάμαι πολύ», είπε στην Αλέξις, «που δεν σου είπα τίποτε απ' όλα αυτά παλιότερα».

«Μα, γιατί ντρέπεσαι τόσο πολύ για όλα αυτά;» ρώτησε η Αλέξις, γέροντας μπροστά. «Είναι η ιστορία της ζωής σου, όμως, ταυτόχρονα, δεν έπαιξες κανένα ρόλο σ' αυτή».

«Αυτοί οι άνθρωποι ήταν σάρκα και αίμα μου, Αλέξις. Λεπροί, μοιχοί, φονιάδες...»

«Για τ' όνομα του Θεού, μαμά, κάποιοι από αυτούς τους ανθρώπους ήταν ήρωες. Πάρε, για παράδειγμα, το θείο και τη θεία - η αγάπη τους άντεξε τα πάνδεινα και η δουλειά του θείου σου έσωσε εκατοντάδες, αν όχι χιλιάδες, ανθρώπους.

Κι ο παππούς σου! Τι παράδειγμα θα ήταν για τον κόσμο σήμερα αυτός που δεν παραπονέθηκε ποτέ, δεν απαρνήθηκε κανέναν ποτέ, υπέφερε τα πάντα σιωπηλά...»

«Και η μητέρα μου;»

«Λοιπόν, χαίρομαι που δεν ήταν δική μου μητέρα, αλλά δεν θα της έριχνα όλο το φταίξιμο. Ήταν αδύναμη, αλλά πάντοτε είχε εκείνο το απείθαρχο πνεύμα, έτσι δεν είναι; Φαίνεται λες και πάντοτε έβρισκε δυσκολότερο απ' ότι η Μαρία να κάνει αυτό που έπρεπε. Απλώς έτσι ήταν φτιαγμένη».

«Είσαι πολύ επιεικής, Αλέξις. Είχε σίγουρα τα ελαττώματά της, όμως δεν θα έπρεπε να παλέψει σκληρότερα ενάντια στα ένστικτά της;»

«Όλοι θα έπρεπε να το κάνουμε, νομίζω, αλλά δεν έχουν οι πάντες αυτή τη δύναμη. Και φαίνεται ότι ο Μανόλης εκμεταλλεύτηκε την αδυναμία της όσο μπορούσε - όπως ακριβώς κάνουν πάντα αυτού του είδους οι άνθρωποι».

Ο διάλογός τους σταμάτησε για λίγο. Η Σοφία έπαιξε νευρικά με το σκουλαρίκι της, σαν να υπήρχε κάτι που ήθελε να πει, αλλά δεν μπορούσε να το ξεστομίσει.

«Ξέρεις, όμως, ποιος συμπεριφέρθηκε χειρότερα απ' όλους;» βρήκε, τελικά, την τόλμη να πει. «Εγώ. Γύρισα την πλάτη μου σ' εκείνους τους δυο καλόκαρδους, υπέροχους ανθρώπους. Μου έδωσαν τα πάντα κι εγώ τους απέρριψα!»

Η Αλέξις έμεινε άφωνη από το ξέσπασμα της μητέρας της.

«Απλώς τους γύρισα την πλάτη», επανέλαβε η Σοφία. «Και τώρα είναι πολύ αργά για να τους ζητήσω συγγνώμη».

Τα μάτια της Σοφίας πλημμύρισαν με δάκρυα. Η Αλέξις δεν είχε ξαναδεί τη μητέρα της να κλαίει.

«Μην είσαι τόσο σκληρή στον εαυτό σου», ψιθύρισε, τραβώντας την καρέκλα της πιο κοντά και περνώντας το χέρι της στους ώμους της μητέρας της. «Αν εσύ κι ο μπαμπάς μου είχατε ρίξει τέτοια βόμβα όταν ήμουν δεκαοχτώ χρόνων, μάλλον θα είχα κάνει το ίδιο. Είναι απόλυτα κατανοητό που θύμωσες και ταράχτηκες τόσο».

«Όμως, ακόμη νιώθω τέτοιες ενοχές, κι αυτό συμβαίνει εδώ και τόσο πολλά χρόνια», είπε σιγανά.

«Λοιπόν, δεν νομίζω ότι χρειάζεται πια. Είναι παρελθόν, μαμά», είπε η Αλέξης, σφίγγοντάς την στην αγκαλιά της. «Απ' όσα άκουσα για τη Μαρία, νομίζω ότι μάλλον σε συγχώρεσε. Και στέλνατε γράμματα η μία στην άλλη, έτσι δεν είναι; Και ήρθαν στο γάμο σου, σωστά; Είμαι σίγουρη ότι η Μαρία δεν κρατούσε κακία - νομίζω ότι δεν το είχε μέσα της».

«Ελπίζω να έχεις δίκιο», είπε η Σοφία με πνιγμένη φωνή, καθώς πάλευε να συγκρατήσει τα δάκρυα της. Κοίταξε πέρα, προς το νησί, και ξαναβρήκε σιγά-σιγά την ψυχραιμία της.

Η Φωτεινή είχε ακούσει σιωπηλή αυτή τη στιχομυθία ανάμεσα σε μητέρα και κόρη. Μπορούσε να καταλάβει ότι η Αλέξης έκανε τη Σοφία να δει το παρελθόν από μια νέα οπτική γωνία, και αποφάσισε να τις αφήσει μόνες τους για λίγο.

Η τραγωδία της οικογένειας Βανδουλάκη, όπως ήταν γνωστή, συζητιόταν ακόμα στην Πλάκα, και το κοριτσάκι που είχε απομείνει χωρίς μάνα και πατέρα δεν είχε ξεχαστεί από εκείνους που βρέθηκαν μάρτυρες των γεγονότων εκείνης της αξιομνημόνευτης καλοκαιρινής νύχτας. Κάποιοι από αυτούς τους ανθρώπους ζούσαν ακόμη στο χωριό. Η Φωτεινή μπήκε στο καφενείο και κάτι είπε, σιγανά, στον Γεράσιμο, που τότε άρχισε να χειρονομεί μανιασμένα. Θα παρατούσαν τα πάντα και θα 'ρχονταν ο γιος τους μπορούσε να κρατήσει το μαγαζί μόνος του για λίγο. Και οι τρεις τους έτρεξαν βιαστικά στην ταβέρνα.

Αρχικά, η Σοφία δεν αναγνώρισε τη μικρή ομάδα που έκανε την εμφάνισή της σ' ένα τραπέζι κοντά στο σημείο όπου καθόταν μαζί με την Αλέξης, αλλά μόλις κατάλαβε ότι ο ηλικιωμένος άντρας ήταν μουγκός, συνειδητοποίησε ποιος ήταν.

«Γεράσιμε!» φώναξε. «Σε θυμάμαι τώρα. Δεν δούλευες στο καφενείο όταν ερχόμουν εδώ για επίσκεψη;»

Εκείνος έγνεψε καταφατικά και χαμογέλασε. Το γεγονός ότι ο Γεράσιμος ήταν μουγκός είχε παραξενέψει τη μικρή Σοφία. Θυμήθηκε ότι τον φοβόταν λιγάκι, όμως θυμήθηκε και πόσο απολάμβανε την παγωμένη λεμονάδα που έφτιαχνε ειδικά για εκείνη, όποτε πήγαιναν μαζί με τη Μαρία στο καφενείο, όπου συναντούσαν συνήθως τον παππού της. Δυσκολεύτηκε περισσότερο να θυμηθεί την Αντριάνα. Μολονότι ήταν τώρα παχουλιά και υπέφερε τρομερά από κισσούς, που δεν καλύπτονταν αρκετά από τις χοντρές κάλτσες της, η Αντριάνα της υπενθύμισε ότι ήταν έφηβη όταν πήγαινε η Σοφία για επίσκεψη στην Πλάκα. Η Σοφία θυμήθηκε αχνά μια όμορφη, όμως μάλλον νωθρή κοπέλα που συνήθως καθόταν έξω από το καφενείο και κουβέντιαζε με τις φίλες της, ενώ τριγύρω βρίσκονταν ομάδες νεαρών αγοριών, που έγερναν με απάθεια πάνω στα μηχανάκια τους. Η Φωτεινή είχε ξαναβρεί τον καφετί φάκελο με τις φωτογραφίες, και μόλις τις άπλωσε πάλι στο τραπέζι, θαύμασαν όλοι την ομοιότητα ανάμεσα στη Σοφία, την Αλέξης και τους προγόνους τους.

Η ταβέρνα ήταν κλειστή εκείνο το βράδυ, αλλά κατέφτασε ο Μαθιός, που θα αναλάμβανε σύντομα την επιχείρηση των γονιών του. Είχε μεγαλώσει κι είχε γίνει ένας τεράστιος άντρας, και αγκάλιασε τη Σοφία γεμάτος χαρά.

«Χαίρομαι τόσο που σε ξαναβλέπω, Σοφία», είπε θερμά. «Πέρασε τόσος καιρός».

Ο Μαθιός άρχισε να στρώνει ένα μακρύ τραπέζι. Έμενε να έρθει ένας ακόμη καλεσμένος. Η Φωτεινή είχε τηλεφωνήσει στον αδερφό της τον Αντώνη, νωρίτερα, και στις εννιά η ώρα ήρθε από τη Σητεία. Τα μαλλιά του είχαν γκριζάρει πια και ήταν αρκετά καμπουριασμένος, όμως είχε ακόμη εκείνα τα σκούρα, ρομαντικά μάτια που είχαν τραβήξει κοντά του την Άννα, τόσα χρόνια πριν. Κάθισε ανάμεσα στη Σοφία και την Αλέξης, και, έπειτα από μερικά ποτά, απέβαλε

τους διαταγμούς του να μιλήσει αγγλικά, καθώς είχαν περάσει πολλά χρόνια χωρίς να τα εξασκήσει.

«Η μητέρα σου ήταν η ομορφότερη γυναίκα που είδα ποτέ μου», είπε στη Σοφία, προσθέτοντας σαν δεύτερη σκέψη, «με εξαίρεση τη γυναίκα μου, φυσικά».

Έμεινε σιωπηλός για λίγο, πριν μιλήσει πάλι.

«Η ομορφιά της ήταν δώρο μαζί και κατάρρα, και μια γυναίκα σαν κι εκείνη πάντοτε οδηγεί τους άντρες σε ακραία συμπεριφορά. Δεν ήταν όλο το φταίξιμο δικό της, ξέρεις».

Η Αλέξις κοιτούσε το πρόσωπο της μητέρας της και είδε ότι καταλάβαινε.

«Ευχαριστώ», είπε η Σοφία σιγανά.

Ήταν κατά πολύ περασμένα μεσάνυχτα και τα κεριά είχαν λιώσει από ώρα, όταν σηκώθηκαν όλοι από το τραπέζι για να φύγουν. Λίγες ώρες αργότερα, η Αλέξις και η Σοφία θα έπρεπε να αρχίσουν το ταξίδι τους, η Αλέξις για να γυρίσει στα Χανιά και να συναντήσει τον Εντ, και η μητέρα της για να πάρει το καράβι της επιστροφής στον Πειραιά. Στην Αλέξις φαινόταν σαν να είχε περάσει ένας μήνας από τη στιγμή που έφτασε εκεί, μολονότι στην πραγματικότητα ήταν μόνο λίγες μέρες. Για τη Σοφία, παρά το γεγονός ότι η επίσκεψή της ήταν πολύ σύντομη, η σημασία της ήταν τεράστια. Αντάλλαξαν αγκαλιές θερμές σαν τις καλοκαιρινές μέρες και έδωσε ειλικρινείς υποσχέσεις ότι θα επέστρεφε το επόμενο καλοκαίρι για μια μεγαλύτερη και πιο ήρεμη παραμονή.

Η Αλέξις πήγε τη μητέρα της στο Ηράκλειο, απ' όπου η Σοφία θα έπαιρνε το βραδινό πλοίο για τον Πειραιά. Δεν υπήρξε ούτε μία στιγμή σιωπής σε ολόκληρη τη διαδρομή, καθώς η συζήτηση τους έρρεε ζωηρά. Μόλις άφησε τη μητέρα της, που θα περνούσε με ευχαρίστηση τη μέρα της στα μουσεία της πόλης πριν επιβιβαστεί στο καράβι τη νύχτα, η Αλέξις συνέχισε το δρόμο της προς τα Χανιά. Είχε λύσει το

μυστήριο του παρελθόντος: από σήμερα, το μέλλον θα ήταν η έγνοια της.

Σχεδόν τρεις ώρες αργότερα έφτασε στο ξενοδοχείο. Ήταν ένα μακρύ ταξίδι, βουτηγμένο στον ιδρώτα, και ήθελε απελπισμένα να πει κάτι, οπότε πέρασε απέναντι από το δρόμο για να πάει στο πλησιέστερο μπαρ που έβλεπε στην παραλία. Εκεί βρισκόταν ο Εντ. Καθόταν μόνος του και χάζευε τη θάλασσα. Η Αλέξις τον πλησίασε σιωπηλά και κάθισε σε μια καρέκλα στο τραπέζι του. Το σύριμο της καρέκλας τον έκανε να κοιτάξει γύρω του, αιφνιδιασμένος, και τότε συνειδητοποίησε την παρουσία της.

«Πού στο διάολο είσαι;» φώναξε.

Εκτός από το μήνυμα που του είχε αφήσει τέσσερις μέρες νωρίτερα, για να του πει ότι θα έμενε στην Πλάκα για κανά-δυο μέρες, δεν είχε επικοινωνήσει μαζί του. Το κινητό τηλέφωνο της ήταν κλειστό.

«Κοίτα», του είπε, ξέροντας ότι ήταν λάθος της που είχε χαθεί έτσι, «ειλικρινά συγγνώμη. Μπλέχτηκαν όλα πάρα πολύ, και, κατά κάποιον τρόπο, έχασα την αίσθηση του χρόνου. Μετά ήρθε και η μαμά μου και...»

«Τι εννοείς ήρθε η μαμά σου; Δηλαδή, βρισκόσουν σε κάποια οικογενειακή συγκέντρωση και απλώς ξέχασες να μου το πεις! Ευχαριστώ πολύ!»

«Άκου...» άρχισε η Αλέξις. «Είναι πολύ σημαντικό».

«Για όνομα του Θεού, Αλέξις!» μούγκρισε σαρκαστικά. «Τι είναι πιο σημαντικό; Να την κοπανάς για να δεις τη μάνα σου, που μπορείς να την επισκεφτείς όποια μέρα της εβδομάδας θες όταν είσαι στην πατρίδα, ή να κάνεις διακοπές μαζί μου;»

Ο Εντ δεν περίμενε την απάντηση. Είχε ήδη φτάσει στον πάγκο του μπαρ για να πάρει άλλο ένα ποτό και είχε γυρισμένη την πλάτη του στην Αλέξις. Εκείνη μπορούσε να διακρίνει το θυμό και τη δυσαρέσκειά του στη γραμμή που

σχημάτιζαν οι ώμοι του, κι ενώ είχε ακόμη την πλάτη του στραμμένη σ' αυτήν, σηκώθηκε κι έφυγε αθόρυβα. Της χρειάστηκαν μόλις λίγα λεπτά στο ξενοδοχείο για να χώσει όλα της τα πράγματα σε μια βαλίτσα, να αρπάξει δυο βιβλία από το κομοδίνο και να του γράψει βιαστικά ένα σημείωμα.

Αυπάμαι που τελείωσε έτσι. Ποτέ σου δεν με άκουσες.

Δεν υπήρχε «με αγάπη, Αλέξης», ούτε «φιλιά». Ήταν το τέλος. Μπορούσε να το παραδεχτεί τώρα. Δεν είχε απομείνει αγάπη.

Εικοστό Έβδομο Κεφάλαιο

Η ΑΛΕΞΙΣ ΒΡΕΘΗΚΕ σύντομα στο δρόμο για το Ηράκλειο. Ήταν κιόλας τρεις το απόγευμα και θα έπρεπε να πατήσει γκάζι για να φτάσει εκεί μέχρι τις επτά, πάνω στην ώρα για να επιστρέψει το νοικιασμένο αυτοκίνητο και να προλάβει το πλοίο που έφευγε στις οχτώ.

Καθώς οδηγούσε στον στρωτό δρόμο, που ακολουθούσε την ακτογραμμή και της πρόσφερε διαρκή και εκπληκτική θέα της θάλασσας, την πλημμύρισε ένα κύμα ευφορίας. Στα αριστερά της δεν υπήρχε τίποτε άλλο από μπλε: η καταγάλανη θάλασσα και ο ξαφειρένιος ουρανός. Αυτός ο λαμπερός ουρανός και το νερό που στραφτάλιζε φαίνονταν αναπόσπαστα κομμάτια της εκστατικής αίσθησης ότι ήταν καλά. Με τα παράθυρα κατεβασμένα και τον ζεστό αέρα να ορμάει στο εσωτερικό του αυτοκινήτου, τα μαλλιά της κυμάτιζαν πίσω της σαν μαύρος χείμαρρος και τραγουδούσε δυνατά και με πάθος το *Brown-Eyed Girl*, καθώς ακουγόταν από το φτηνό κασετόφωνο του αυτοκινήτου. Ο Εντ σιχαινόταν τον Βαν Μόρισον.

Αυτό το γεμάτο ζωντάνια ταξίδι κράτησε λίγο περισσότερο από δύο ώρες, και καθώς κινούνταν με θόρυβο στο δρόμο,

ο φόβος μήπως χάσει το καράβι κρατούσε το πόδι της σταθερά πάνω στο γκάξι. Δεν υπήρχε τίποτα σαν την αίσθηση της ανεμελιάς που ένιωθε όταν βρισκόταν πίσω από ένα τιμόνι.

Έχοντας μόλις λίγα λεπτά διαθέσιμα, ξεμπερδέψε με την εκνευριστική διαδικασία της επιστροφής του νοικιασμένου αυτοκινήτου, αγόρασε εισιτήριο για το καράβι κι ανέβηκε τη σκάλα που την οδήγησε στα σωθικά του πλοίου. Της ήταν απόλυτα γνώριμες οι μυρωδιές των εξατμίσεων που υποδέχονταν τους επιβάτες ενός ελληνικού караβιού, όμως ήξερε ότι σε μια-δυο ώρες θα προσαρμοζόταν. Αυτοκίνητα εξακολουθούσαν να μπαίνουν μέσα, εμπορεύματα να φορτώνονται στο κατάστρωμα, μαζί με τη φασαρία και τις φωνές ενός πλήθους ανθρώπων με μαύρα μαλλιά, που φώναζαν ο ένας στον άλλον σε μια γλώσσα η οποία την έκανε να ντρέπεται, επειδή τη γνώριζε ελάχιστα. Στη συγκεκριμένη περίπτωση, δεν πείραζε. Είδε μια πόρτα με την επιγραφή «Είσοδος πεζών» και εξαφανίστηκε πίσω της γεμάτη ευγνωμοσύνη που βρέθηκε μπροστά της.

Κάπου πάνω σ' αυτό το πλοίο, ήξερε ότι θα έβρισκε τη μητέρα της. Υπήρχαν δύο σαλόνια επιβατών, ένα για καπνιστές κι άλλο ένα, με πολύ λιγότερο κόσμο, για μη καπνιστές. Μια ομάδα Αμερικανών φοιτητών είχε καταλάβει το τελευταίο, ενώ στο πρώτο υπήρχαν αρκετές δεκάδες πολυμελείς οικογένειες που επέστρεφαν στην ηπειρωτική Ελλάδα μετά τις διακοπές στους συγγενείς τους στην Κρήτη. Έκαναν πολύ θόρυβο και φαίνονταν να τσακώνονται μεταξύ τους, μολονότι, στην πραγματικότητα, μάλλον απλώς συζητούσαν αν θα έβγαζαν τα σάντουιτς τώρα ή αργότερα στη διάρκεια του ταξιδιού. Η Αλέξις δεν μπόρεσε να βρει τη μητέρα της σ' αυτό το επίπεδο του πλοίου κι έτσι ανέβηκε στο κατάστρωμα.

Στο φως που αργόσβηνε, είδε τη Σοφία στην άλλη άκρη, προς την πλώρη. Καθόταν μόνη της, με τον μικρό σάκο στα πόδια της, και ατένιζε τα σπινθηροβόλα φώτα του Ηρακλείου και τις αψίδες στο Φρούριο Γκούλε που είχαν χτίσει οι Βενετσιάνοι.

Τα παλιά τείχη του στιβαρού φρουρίου του δεκάτου έκτου αιώνα, που έστεκε φύλακας του λιμανιού, θα μπορούσαν να είχαν χτιστεί χθες.

Μια μέρα νωρίτερα, η Αλέξις ήταν αυτή που εξεπλάγη όταν είδε τη μητέρα της. Αυτή τη φορά ήταν η σειρά της Σοφίας να μείνει έκπληκτη στη θέα της κόρης της.

«Αλέξις! Τι κάνεις εδώ;» αναφώνησε. «Νόμιζα ότι θα πήγαινες στα Χανιά».

«Πήγα».

«Και τότε, γιατί είσαι εδώ; Πού είναι ο Εντ;»

«Ακόμη στα Χανιά. Τον άφησα εκεί».

Δεν υπήρχε ανάγκη να δώσει εξηγήσεις, όμως η Αλέξις ήθελε να μιλήσει.

«Τέλειωσαν όλα. Συνειδητοποίησα πόσο άσκοπο ήταν, χωρίς ενθουσιασμό», άρχισε. «Όταν κάθισα και άκουσα τη Φωτεινή να περιγράφει την οικογένεια σου και το τι πέρασε, αυτό που μου έκανε πραγματικά εντύπωση ήταν το πόσο δυνατά αγαπούσε ο ένας τον άλλον. Και η αγάπη αυτή κράτησε στην αρρώστια και στην υγεία, στα πολλά και στα λίγα, μέχρι που τους χώρισε ο θάνατος... Ήξερα ότι δεν ένιωθα έτσι για τον Εντ - και σίγουρα δεν θα ένιωθα έτσι γι' αυτόν σε είκοσι, ή ακόμη και σε δέκα χρόνια από τώρα».

Όλες τις δεκαετίες από τότε που η Σοφία γύρισε την πλάτη της στους ανθρώπους και στο μέρος όπου μεγάλωσε, δεν είχε αντιληφθεί τα πράγματα τόσο καθαρά. Η κόρη της την είχε κάνει να δει αυτούς τους προγόνους της σαν να ήταν πρόσωπα ενός δράματος. Στο τέλος, δεν διέκρινε ταπεινώση αλλά ηρωισμό, όχι προδοσία αλλά πάθος, όχι λέπρα αλλά αγάπη.

Τα πάντα βρίσκονταν στο φως τώρα, οι πληγές είχαν εκτεθεί στον αέρα, κι επιτέλους υπήρχε η πιθανότητα να γιατρευτούν. Δεν υπήρχε καμία ντροπή σε όλα αυτά. Δεν είχε πλέον τίποτα να κρύψει, και για πρώτη φορά σε είκοσι πέντε χρόνια τα δάκρυα της κύλησαν ελεύθερα.

Καθώς το δυσκίνητο καράβι απομακρυνόταν αργά από το λιμάνι και ο ήχος της σειρήνας του έσκιζε τον ακίνητο νυχτερινό αέρα, η Αλέξης και η Σοφία ήταν γερμένες στην κουπαστή, και το αεράκι τους χάιδευε το πρόσωπο. Αγκαλιασμένες, κοίταξαν πίσω τους, πέρα από το θεοσκότεινο νερό, μέχρι που, βαθμιαία, τα φώτα της Κρήτης έσβησαν στο βάθος.

ΛΕΠΡΑ - Ένα πρόβλημα στον 21ο αιώνα

Αν και η λέπρα έχει εξαφανιστεί στην Ευρώπη, παραμένει ένα σοβαρό πρόβλημα στις αναπτυσσόμενες χώρες. Το 2004 πάνω από 400.000 νέες περιπτώσεις διαγνώστηκαν, το 70% των οποίων στην Ινδία. Η λέπρα (ή ασθένεια του Χάνσεν) προκαλείται από ένα μικρόβιο παρόμοιο με αυτό που προκαλεί τη φυματίωση. Προσβάλλει τα νεύρα των χεριών, των ποδιών και του προσώπου και, εάν δεν αντιμετωπιστεί, μπορεί να οδηγήσει σε ανικανότητα κίνησης των δακτύλων χεριών και ποδιών και των βλεφάρων. Μπορεί επίσης να αφαιρέσει την αίσθηση του πόνου, ώστε οι ασθενείς να είναι επιρρεπείς σε ατυχήματα, πληγές και εγκαύματα που μπορεί να προκαλέσουν σοβαρές μολύνσεις και να οδηγήσουν ακόμη και στην απώλεια άκρων και όρασης. Όσο περισσότερο καθυστερεί η θεραπεία, τόσο περισσότερες παραμορφώσεις, που όλοι έχουμε συνδέσει με την ασθένεια, συντελούνται. Σε συνδυασμό με το κοινωνικό στίγμα που έχει δημιουργηθεί από το φόβο και την άγνοια, αυτοί που προσβάλλονται συχνά εγκαταλείπονται από την οικογένεια και την κοινωνία. Αυτό σημαίνει ότι πολλοί από αυτούς φοβούνται να φανερώσουν την κατάσταση τους και να αναζητήσουν θεραπεία στα πρώτα στάδια της νόσου.

Το Έργο της LEPRΑ

Με εκπαιδευμένες ομάδες νοσοκόμων και ειδικευμένων στην υγεία, η οργάνωση LEPRΑ αναζητά τους πάσχοντες και τους προσφέρει θεραπευτική αγωγή, δίνοντας τους τη δυνατότητα να αυτοσυντηρούνται. Με ειδική αγωγή συνδυασμού φαρμάκων, οι περισσότεροι ασθενείς θεραπεύονται μέσα σε έξι μήνες και οι σοβαρότερα προσβεβλημένοι σε ένα χρόνο. Εάν η αγωγή ξεκινήσει νωρίς, οι παραμορφώσεις και οι αναπηρίες μπορούν να αποτραπούν, ώστε να αποφευχθεί ο κοινωνικός στιγματισμός. Το προσωπικό της LEPRΑ διδάσκει όσους έχουν ήδη κάποια αναπηρία από τη λέπρα πώς να αποτρέψουν την επιδείνωση της αναπηρίας και η χειρουργική αποκατάσταση γίνεται όλο και πιο προσιτή. Τα χέρια που έχουν παραμορφωθεί μπορούν να ξαναγίνουν ίσια και μια απλή επέμβαση μπορεί να σώσει την όραση του ασθενούς.

Κοστίζει μόνο 21 λίρες Αγγλίας για να θεραπευτεί ένα άτομο από λέπρα.

Περισσότερες πληροφορίες μπορείτε να βρείτε:

Στον δικτυακό τόπο www.lepra.org.uk ή στη διεύθυνση LEPRΑ, 28 Middlesborough, Colchester, Essex CO1 1TG 08451 212121

the Island

ΤΟ ΝΗΣΙ

Η Αλέξις λαχταρά να μάθει για το παρελθόν της μητέρας της, Σοφίας, που εκείνη τόσα χρόνια έκρυβε. Ξέρει μόνο ότι η μητέρα της μεγάλωσε σ' ένα μικρό χωριό της Κρήτης προτού φύγει οριστικά για το Λονδίνο. Όταν η Αλέξις αποφασίζει να επισκεφθεί την Κρήτη, η Σοφία της δίνει ένα γράμμα για μια παλιά της φίλη και της υπόσχεται πως απ' αυτήν θα μάθει την αλήθεια.

Έκπληκτη η Αλέξις, ανακαλύπτει πως η ζωή της οικογένειάς της συνδέεται άμεσα με το μικρό και εγκαταλελειμμένο νησί της Σπιναλόγκας – την πρώην αποικία των λεπρών. Μαθαίνει την ιστορία της γιαγιάς της και της μητέρας της, όπως και τη διάλυση της οικογένειάς της από την τραγωδία, τον πόλεμο και τα πάθη...

«...Το τρίπτυχο πόλεμος-αγάπη-τραγωδία τρέφει τις πράξεις των πρωταγωνιστών και το μύθο του μυθιστορήματος!»

B. Καλαμαράς, Ελευθεροτυπία

«...Το βιβλίο είναι ένα μήνυμα ζωής, αισιοδοξίας και ελπίδας»

Μαρία Δαμανάκη

www.dioptra.gr

ISBN 978-960-364-329-6

9 789603 643296